

894.342602
M-84

QAZAQ ƏDEBIETI

ORTA MEKTEPKE ARNALOQAN

XRESTOMATIA

QURASTIĞIANDAR

S. MUQANOV

Q. BEKOOÇIN

I

BÖLÜM

QAZAQ MEMLƏKET BASPASE 1940

894.342 (088)
M-84

QAZAQ ƏDEBIETJ XRESTOMATIJA

BJRJNCJ BƏLJM

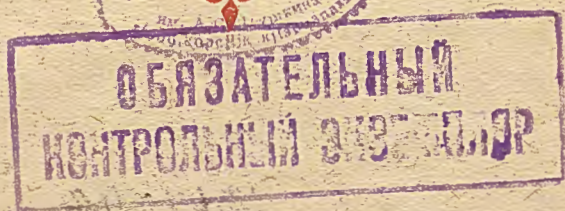
ORTA MEKTEPTJN 8-KLASBNA ARNALOJAN

QURASTYRGJANDAR:

S. MŪQANOV
Q. BƏKQOÇIN

QAZ. SSR OQU QALQ KOMISSARIATY
BƏKJTKEN, ÇƏNDELJY
TƏRTJNCJ BASHLYB

QAZAQ MEMLEKET BASPASY.
ALMA-ATA 1940

ОБРАТНА

Инд. № 1214-40
Дан. инст.

TÖRTJNCJ BASYLUÛNA DӘIEKTEME

Orta mektepterdjñ 8-klassna arnalqan әdәbiet xrestomatiyasynñ törtjncj basyluyna, бүгнөдә basylularына қарақанда едәуір өзгеріс енгізілді. Олар мыналар:

1. Genrix Geine альбыр тасталды.

2. Бүгнөдә basylularында әвжр ақындарға, кейвжр сьқармаларға оvзор — тусjнк берjлетjн едj. Бұл оvзөрдөң өзj ықсам қазықандықтан, сьқарманьн, nemese вjр ақыпнөң әлеуметтjк, әдәбиеттjк қайларын толық, дүгьс қамти алмаусь едj. Опың устjне вьлөдә сьль орта mektepterge арналқан әдәbiet оқу құралы сьқрақсь. Сондықтан, бүгнөдә basylularындақы оvзорларды вұл basyluyna кjргjзведjк. Олар соң, вұл basylуь қаңа текстермен толықтырылды, бүгнө уzjндj есевjнде сьверjлетjн «Edjge» сьгь, «Qovlandь» сьгь, «Qьз сьбек» сьгь вұл қолы толық тьгjнде берjлдj.

3. Оқусларды қазақьн ауыз әдәбиетjнjñ negjzgj тьрлерjмен толықрақ таньстыру мақсатымен ertegj, түгьмс, salt сьрларьнан әңгjме тьгjндегj «Aiaz вj», «Er Tөstjк», қисса тьгjндегj «Qulamergen» сияқты ertegj ылгjлерj берjлдj.

Ertegjlerdj оқықанда, ertegjlerdjñ суәттjк, kompozitsialық өзгеселjктерjне айықса көңjл вөлу керек. Сонымен вjрге ertegjler әдәбиеттjñ өте ескj тьгj екенjн, оларды қалқ творчествось екенjн пұқындьру керек. Қаңа ось үс ertegjнjñ вjрjнен вjрjнjñ айытмасьықтарьн таньта вjлу қаәет. Мәселен, «Aiaz вj» де, қалқ — даналықты, адамгерсijлjктj дәрjптесе қаңа даналық — Aiaz сияқты қалқ арасьнан сьққан адамдарда dese, ал «Er Tөstjк» те — ветке алқан қолынан қасьмайтын, тaisalмайтын ерjлjктj дәрjптеidj.

4. Materialdar вұл basylуьнда әдәбиеттjк қаңа дәуjрлjк қақына қарай IV вөлjмге ськтелдj. Сол себептj, ertegjlerden кейjн ауыз әдәбиетjнjñ ескj тьгjне қататын түгьмс, salt сьрларь берjлдj. Вұл сьрларды оқықанда оқусларға қалқымыздың бүгнөдә әдет-дүгьр қайларын таньстыру қаәет қаңа вұл сьрларды көркемдjк тьрлерjн пұқындьру қаәет. Вұл қолы «Bатырлар сьрларь» толықтырылды, қаңадан «Alпамьс», «Орақ-Мамай», «Qарasai-Qазь», «Calғөз» енгізілді. Er Tarқып — Edjge, Qovlandь кейптj ватыр волақандықтан қаңа төменгj кластарда өтjлетjн

bolqandьqtan vül vasylybnaп альпыр tastaldь. Vатырлар сырларь, vül vasylybnda, mymkjndjgjnсе, tarixi (xronologialьq) tьrtjpkе syiene ormlastьryldь. Edjge vатыр tarixta аныq volqan adam. Edjge vатыр XIV-qasьrda, Altьn-Orda qandьqьnyң tьsynda volьр, Toqtamьs qanqа qarsь kьterjlyс qasaqan velgjly vатыр, Er Tarqьn, Mьsa, Oraq-Mamai, Qarasai-Qazi osь Edjge vатырдың ьpraqtarь. Qovыlandь vатырдың qai dьujrde qasaqanь эlj onса аныqtalqan qоq.

«Vатырлар сырларь» оqьtqanda, оqьсыларqа — vül vатырлар сырларь — vjzdjң qalqьmьzдың vьrьnqь zamandaqь erljktьrjн, qalqьn аiauly ьldarьnyң өз elj yсjн etken qaьngьrlyk jsterjн suretteitjн qalqьtq сыqarmalar ekenjн tysjndjru kerek. Bьlardy аitqanda эr сырдың өзgeceljktьrjн, tarixi qaqtarьn аnqartu kerek. «Vатырлар сырь» оqьtqanda — ондаqь kьrkem sezderge, vатырлардың ovrazdarьna, teңeu, эsjreleu tyrlerjн оqьсыларqа kьvjrek vjldjru qaqьn eske аlu kerek.

5. Vül vasylybnda «Qozь-Kьrpectjң» eskj varianttarьnyң vjгj аlyndь. Vül variant 1905-сылы Qazanda vasylyp сыqqan. Bьnyң vьrьnqь vasylyp сыrgen varianttarьnaп аьrmasь mьnau: vьnda Qozь men Baian armanьna qete almai оledj, vül qalq dastanьnyң negjzgj tyjnjн dьrgьs kьrsetedj. Bьqamdy, qьsqa, оqьtuqа qolailь.

6. Qeke aqьndar da qasaqan dьujrlerjне qarai ormlastьryldь. (Misalь, Qьlman Cьrek ьlь 8-klastan 9-klasqa аьstьryldь).

Bül vasylybnda qeke aqьndardar: Cerniaz, Nьsamvai qosыль. Cerniaz — Isatai, Maqamvetjtdj сыссыь, Nьsamvai — Kenesarьnyң сыссыь. Ekeujnjң dьrjpteitjн adamdarь — patcaьnь otarlau saiasatьna qarsь kyresken qalq kьterjlysterjн vастaqan qalq vатырларь.

Qeke aqьndardьn сыqarmalarьn оqьtqanda әdebiettjк, kьrkemdjк өзgeceljktьrjн аьrtumen vjrgе әleumettjк negjzgj sarьndarьn da ьqьndьru kerek. Misalь, Asan-Qaiqь qazaq qьrjне qan-caqtan tьnjр kele qatqan qaudy sezjр, qalq yсjн qaiqьrьр, vasqa qatqan qaily qonьs, qaqsь өmjrdj arman etken. Al, Bьxar — Ablai zamanьndaqь qalq өmjrjnjң сыndьqьn аitqan.

Maqamvetterdjң сыqarmasь patcaqа, patcaьnь qatqan qanqа degen асыq qarsьlyqtь, аьvьndь kyrestj kьrsetedj. Al, Dulat, Cortanvai сыqarmalarьnyң qaqsь qaqtarь — olardьn sol zamandaqь ystem tarlardьn soraqь jsterjн әskereleuj, zamanьnyң zьlymdьqь qaqьn сыnaulь.

Mьrat, Cerniaz, Nьsamvai, Dosqoqa siaqtь aqьndar өз аlyna vjг top aqьndar. Bьlar patcaьnь qьsьmьna tysken eldj, talauьna ketken qerlerdj qaiqьrьр сыrlaidь. Öz eljnjң kecegь qaьngьr ьldarьn saqьnyр arman etedj. Ol vатырларды qоqtар, qamauqа tysken eljн аiar сыrlaidь, patca zamanьnyң ьaьnyң kьrjр өmjрге nalidy.

Patcaьnь qazaq qalqьna etken qьsьmьnyң zardavьn, qalqьn sol zamandaqь arman-qaiqьsьn оqьсыларqа qete tysjndjru kerek. Bьraq, bьlardy аitqanda әdebiет savaqьn tarix savaqьna аinalьrьр сыbermei, kьrkem әdebiettjк qasietterjmen tьqьz vailanьstьra аitu mjndet.

*Sәbit Mұқанов,
Qaliqan Bekхојin.*

ERTEGJLER

AIAZ BI.

Ertede Madan qan degen qan volьrtь. Onьq aqьbь, ədjdjgь, tap-
qьrьbьbь əzjnjn zamaьndaqьbь kəp qandardan artьq eken. Qan volqan
soьq onьq qьrьqь uəzjrj voladь qoi. Vjr kunj qan uəzjrlerjmen məcjlj-
tes volьp otьrьp:

— Uəzjrlerj! Sender qьrqьqь da asьp tuqan aqьldьbь danьcrandar
edjnđer, men senderdj vjr cūmьsqa cūmsaimьp, sender maqan dynie-
degj adamnьqь cəmanьp, qūstьqь cəmanьp cəna cərtjn cəmanьp tauьp
keljnđer. On vjr ai uaqьt verem. Sol on vjr aidьqь jcjnđe tauьp kel-
mesender, cəzalbь volasьndar, — dedj.

Qan vūbrqan soьq, amal cəq. Uəzjrlerj əzara aqьldasьp jzdeuge
kjrjsedj.

Kəp jzdep, azap cegjр cəngel degen cərtj tauьp «əzj tjkem, ara-
sьnan cьrse kijm cьrtadь, mal cəmeidj eken, cərtjn cəmanь osь qoi»
dєp cəngeldj aladь. Qьrqaubь degen qūstьbь tauьp «ystjnđe cьnj cəq,
ūsqьbь keljssjz, qūstьqь cəmanь osь eken» dєp qьrqaubьldь atьp aladь.
Endj adamnьqь cəmanьp tava almai qьrьqь uəzjr kele cətsa, tau-
dьqь etegjnđe, ystjnđe cьrtьq toьp, vasьnda terj tьmaqьbь var ūsqьbьsьz
vjr adam ves-on qoidьbь vaqьp cьr. Uəzjrler taьrqrар «adamnьqь cə-
manь sjrə osь volar au» dєp tūrqanda, əlgj adam.

— Ua mьrzalar, ne taьrqraisьndar? — dedj.

Uəzjrler qannьqь sondai vjr cūmьsqa cūmsaqanьp, cərtjn, qūstьqь
cəmanьp tauьp, adamnьqь cəmanьp tava almai, ol adamnьqь ūsqьbьp
kəjр taьdanьp, «adam cəmanь osь volar» dєp taьrqrар tūrqandarьp
aitьbь.

Cəman tūrьp:

— Boldь, adamnьqь cəmanь kerek volsa, men volam. Qanqə menj
albьp varsaqьz, sjzdjn cūmьsьqьz vjtedj, — deidj.

Uəzjrler:

— Olai volsa, cəraidь, — dєp cəmandьbь atьqь artьna mjnđestjрjр
albьp qanqə cəneidj. Qanqə kele cətьp, cəman:

— Adamnьqь cəmanьp tauьp aidьqьz, vjraq cərtjn cəmanьp, qū-
stьqь cəmanьp tava almaqansьndar eken, cərtjn cəmanьp qaraqoqə,
qūstьqь cəmanьp sausьqan edj, — dєp uəzjrlerge qьrqaubь men cəngeldj

tastatır, olardıñ otına qaraqoqa men saıysqandı aldıradı. Uızjrler mənısjn sūraıyn dep edj «qan aldında aıtam» dep sөilemedj, uızjrler kelgen soñ, qan әkelgen adamnıñ üsqıynına qarar:

— Әkelgen adamdarıñ қараıdı, мұнан қаман kısj dıñfede қоқ сықар. Kөzjрге asvarсықа арағыр бер, көсе мен nan versjn, silasın. Erteñ ortaқа алыр tamaca etemjz, — dep қаманды as yige çıvertjр:

— Bıraқ, qüstıñ қаманы мен сөртjн қаманын тава almaқан ekensjnder; qüstıñ қаманы қығқауы, сөртjн қаманы сengel edj. Osın көре bılardı әkelulerjıñjıñ ne çonj var edj, — dep qan uızjrlerge qatulana vastadı.

Sonda uızjrler:

— Тақсыр! Aıtqаныңız dırғыs. Bız сөр қаманы деп сengeldj, qüs қаманы деп қығқауыды алыр edjk. Bıraқ қолсыбай әлгj қаман «сөртjн қаманы qaraqoqa, qüstıñ қаманы saıysқан» деп vjzge olardı tastatır, qaraqoqa мен saıysqанды aldırды, — dep қауар verdj.

Qan тақы toқтаңқырар:

— E, қаманың ne vjлgenj var eken, сөртjн қаманы qaraqoqa, qüstıñ қаманы saıysқан ekenjн qaidan vjldj. Aлыр kel, sұralısq, — dep bıııғы edj. Қаманды қанға алыр keldj.

Qan қаманынıñ vejıne qarar:

— Men qüstıñ қаманы қығқауы, сөртjн қаманы сengel деп oılaısq edjm, sen olardı uızjrlerge tastatırsın, sen сөртjн қаманы qaraqoqa, qüstıñ қаманы saıysқан ekenjн qaidan vjldjн? — dedj.

— Тақсыр qan, elu қасқа keljр қаман volқан қоқрын, қасыннан ақ қаман edjm. Ömjıjme otın, su tasыр, etkenjm kısjıñjн qılсылқыр volды. Sol uaqıtta сengeldj әkeljр otқа қақсам, kecke қаққан otым ertenge dejн, seksеujldjн соқындаı қайнар қататын edj. Sol uaqıtta «kıjн çығыр, mal çemeitjн сengel, otın paidasына keledj eken au» деп oılaқан edjm. Al endj, qaraqoqаны алыр otқа қақсам, otқа қапайтын edj, yrsem қалы мен соқы vjрге сөnjр, kyj vırқырар yıdj алыр ketetjн edj. Otқа қапвақан соñ арағыр malға salsam, mal қаманы sıyr ekесj sıyr da mırnıñ çығыр çemeitjн. Scзын «qaraqoqa tırtj paidaқа kelmeitjн сөр qoi» деп oılaısq edjm. Qaraqoqаның қамандығын sonan vjldjm, — dedj қаман.

— Saıysқаннıñ қаман ekenjн qaidan vjldjн? — dedj qan.

— Қығқауыдыñ қанаты varda, çynj қоқ volsa da, adamнıñ paidasына қарайтын adal qüs edj. Bıreudjн sıyqsыз volısq қаратылстын заң. Қығқауыдыñ айыы тек sıyqsздығы. Al, saıysқаннıñ çynj ala volқан sıaqıtı özj de ala, vjrlıgj қоқ. Ekeuj vjrlıgjр перақан, ekeuj vjrlıgjр қопвақан, adam paidasына aspaitын aram qüs edj. Sondыqtan, qüs қаманы saıysқан deimjн.

— Qoc, saıysқан мен qaraqoqаның қамандығын vjldjн, endj өзjıñjн қамандығындı qaidan vjldjн? — dedj qan.

— Ua тақсыр! Menjн қасым eluge keldj. Men qatarлылар қатын алыр vala көрдj. Keljн çımsар қызық көjр отыр. Men qaida volsa сонда, әlj kyngе dejн әr kıjнnıñ артына mıngesjр vasқа vıreudjн qıleск.

льқында сургън. Endj men çaman emei çaqсымын ва? — der çaman çançа qarady. Çan vasъn сайçар: — арыга, sen çaman bolsаң çарар edj... Qüstъn, сөртн, өзjnнң çамандоғына дәлел аиттың, çараидь. Endj менjn vjr тұлғарым ваг, сонь сынар вересjn ве? — dedj.

— Çaqсы, сынар vereijn. — Тұлғарды алып kelgen соң, çaman, тұлғардың алды артына çарар:

— Тұлғарыңыздың sipатынан mjn тава алмадым. Endj mjnjр çарар edjm, — der, çаннан ұлысат сұғар алып, тұлғарға mjnjр, esjk алдындағы өзennen әгj-berj өттj de қайтыр keljр:

— Тақсығ! Тұлғарыңнан басқа mjn тава алмадым. Тұлғарың тек сирға сағыс екен, — dedj.

Çan таңданыр:

— Арыга залым, оны қайдан вjлдjn?

— Айтқаның рас. Менjn Ақа çан degen құдам ваг edj. Соньн тұлғар таватын вjr viesjn қалар алдырғанмын. Bie иақтың çетjр, құлынды туа алмай өлер volçан соң, bie өlse өlsjn құлың қалсын, der vienjn jcjn çарар, құлынды алғанмын. Sol құлың әвден отығыр ketkence, сирдың sytjmen асығар edjm. Al endj, sjz сирға сағыс екенjn қайдан вjлдjnjз? — dedj çан.

— Тұлғардың вөтен mjnjн тава алмадым. Bjрақ, тұлғарыңыз судан әгj-berj өткенде artқы алақтың sjkjр, аузын суға талыр өттj. Сир кy-нjне қырық суарсаңда, судан аидақанда, аузын суға талмай, artқы алақтың sjlkрей өтреуcj edj. Тұлғардың сирға сағыс екенjn сонан вjлдjм, — dedj. Çұрт таң қалыр вjr вjрjне çарасть.

Çан вjғаз oilаныр отығыр:

— Endj менjn вjr гауһар тасым ваг. Ol тастың Syleimennjң сyзjгjnдей, Mұсаньн асасындай, Дауыттың¹⁾ қорсынындай — қасietj ваг. Sol тасымның қандай қасietj ваг екенjn тап, — der, қазынадағы тасть алдығыр verdj.

Çaman, тасть қолына алып салмақтар, сайçар çарар отырыды да:

— Sjzдж тастьңыз рас, қасiettj тас екен. Bjрақ, ekj çылдан соң, қасietj вjtedj. Тастьңыз көзjккен екен. «Adam тjлj тас çарар, тас çармаса бас çарар» degen, тастың jcjnдей көз тjлj тьскен, ekj ақ қара бас құрт ваг. Тастьның рьсақ сыты қалыңдығы қалыты. Sol құрт ekj çылдан соң tesjр сығадь. Tesjр сығқаннан соң, тастың paidақа kelmeidj, — dedj.

Çұрт ne derjn вjлmei вjr сырысась: «вөгj вjr ekj çылдан соң paidақа аспайтын volsa, тасть çаралық» deptj. Bjr сырысась: «çаманның сөзjне vola тастан айғылмайық» der, ақығында тасть çармақсы volды. Тасть çарар çараса, jcjn ekj ақ қара бас құрт keulep tesuge çақындатыр тастақан екен.

— Тастың jcjnдей құрт ваг екенjn қайдан вjлдjn? — dedj çан.

— Тастың қасietjндей салмақ да volu керек. Тастың çенjлдеген екен. Құрт ваг екенjn сонан вjлдjм, — der çауар verdj.

— Арымай sen çaman volмадың жои, қайта sen вjr даньсран вөгьр сур me? Al, sen менjn өзjмдj сыпась, мен nece атамнан берj

1) Syleimen, Mұsa, Дауыт—eskj evrei paioçamбарлары.

qan ekenmjn? — dedj. Çaman, — çaqşь, — der, taqta oььqan qanьь aldь-artьna cьqьr, aldьna keljь qanьь vetjne tjke qarar tььr:

— Taqşьr qanьь, aqьl oььь ec kjmnen kem emes, vjraq, qandьq qara vashьda, qaradan tььr qan bolqansьь, атаңда қандьқ қоқ! — dedj, çaman sөzjn vjtjmei, qan sөzjn vөljьr:

— Çoq, qata aitasьь, men çetj atamnan berj qanьь, өzjmdj qoi-qanda da altь atamdь qaida çjverersjn, — der çekjrdj. Çaman saspadь.

— Çoq taqşьr, sjzdjь qara vashьzdan vasqa çerde qandьq çoq, sjz naqьz Naugьzvaidьь valasьşьz, — dedj. Qan ne derjn vjlmey qalq-qa qarar:

— Arytmau, tььna çaman ne deidj? Qalq, men qan valasьььь der çyь edjm, saqьььdar anamdь! — deidj.

— Aqiretke vjreudjь qanьь çyкter varьr, tənjrj aldьnda qara vet volmasьь, nede volsa cььь aitsьь. Əitpese acumen tььna çamanьь vashь kesermjn, — dedj. Cecesj kelgen soq, qan cecesjne çamanьь sөzjn aittь.

Cecesj tereq kursjnьr, sөzge kjrjstj:

— E, cьraqьь, çasьь 75 — 80 ge kelgende vjreudjь qanьь çyкter ne qьlaibь, vjь sьr var edj, onь tənjrjьь өzj vjletjn edj, men vjletjn edjm. Mьnai çamanьь vjlrjтj, endj aitaibь.

— Ataң senjь Zərlj qan edj. Menen vььь 19 qatьь alьr, kjleq qьz tarqan usjn vənjьь de jcjn çarьr өltjrgen eken. Sonьь usjn de «Zərlj qan» der qalq at qoiьr edj. Çььmanсь qatьь qььr menj aldь. Men de ekj qavat volqan soq, çaloqьz çanььmnan dorqьr təujrterge qaratьr edjm, «senjь jcjьdegj qьz» dedj. Qьz tapsam menj de өltjredj qoi der көp qaiqь çedjm. Sol kynderde asvarсь Nauvaidьь qatьь da ekj qavat eken. Onьь da tamььь ustatьr qarar edjm, onьь jcjьdegj ьl voldь. Çaloqьz çanьь usjn sol çerde maqan oi keldj, qatьь oңasa saqььr alьr, varьq mьььmdь aittьr, qaznadан тавақтар алтьн берjь «aqiretjьk dos volaibь, ьl tusan ьььь maqan berj, menjь qьzьmdь al. Vjraq vьl sьrdь eckjm vjlmesjn» der çalьььm. Qatьь ta-vaqтар алтьн alьr, vjь çaqььnan menj aiar, sol çerde uөdesjn verdj. Tuar kezjьzde Zərlj qan aңda edj, ekeumjzjь tolqaqььь vjь kьnde keljь, vjь saqatta vosanьr, sьrdь eckjm vjlmesjn der vasqa vjreudj de çolatpai, vjьjьzjь kjьdjьjьzjь vjьjьz kesjь, sol qoььmmen qьzьmdь berjь, oң qoььmmen senj alqan cьraqьь edjь... endj vьl kьnde tььna çamanьь onь vjlrjтj. Sьr acььuqa tənjrj çazsa ne çaram var, — der sөzjn aiaqtai almai cecesj çьlar çjberedj.

Qan:

— Sөz tarqanqa qolqa çoq, olai volsa men taqqa laibь emes ekenmjn, osь oqiqanь oimen vjlgен sjz laibьть ekensjz, — der, qan tysjь çamanqa taqtь verdj.

— Çoq taqşьr, kecegj kьnj «çaman kjsj kerek» degende at artьna salьr kelgen çaman edjm. Bygjn taqqa mьnveijьm, sjzdjь kelenkenjzde çurseм de çarar. Taqььzьza өzjьz mьnjьz, — der volmaidь.

Qan taqqa mьnjьr oььr:

— Arytmai taqşьr menjь Nauvaidьь valasь ekenjmdj qaidan vj-djьz? — dedj.

Sonda çaman:

— Men çaman çaqşь volsam da, yijnjzge kelgen qonaq edjm. Qan dardьq jcer asь çal men çala auзынъzqa tyspei, nan, kœçe tysjр, menj keljsjmen asvaccьqа çjberdjnz. Saltьнъzqa tartьнъz. Sjzdjн cьнçьrьь ataiь qan emes ekenjnzdj osьdan vaiqadьm, — dedj.

Çinalqan çürt aң-taң qaldь.

Sol kyjnсе qan taqьda qandьq qurdь. Çaman oqan çaqşь uəzjr voldsь. Çaman, qanqа aqьl tarqьrььqьmen çaqşь. Qьrьq uəzjr sette qaldь.

II

Kynderdjн kynjnde, vjr kyn çaman sьrtqа cьqьr tьrsa, qalanьq ortasьnda tьgulj altь qanat aq vozьyi tьr. Tœnjregjnde qartaqan kjsj, yige kьruge kezek kytedj. Çaman qaitadan yige kьrjр, qannan, — vьj ne çьn? — dep sьradь. Qan sonda aittь:

— Qalada qara volsa da vaiьlqьmen qatar Ualь vai deitjn vai var. Sol Ualь vaidьn Meңdj deitjn qьzь 15 çastan kyieu taңdap, «œzjmnen aqьl artьq kjsjge tiem» dep çьrma çьldai otьrdь, kəzjr otьz veste. Bьdjan deijn eckjm onan artьr, oqan kyieu vola alqan çoq. Bərj de varьr qьzqа çauar qaitara almai qaitьr ketedj. Ol çьn qьzdь çenjр alamьz dep çyrgeп vai, тьrzalardьn çьnь, — dedj.

Çaman «men de varьr kœsem qaitedj» dep oilar, kecke çürt oьnqа otьrdjan soң çailar qьzdьn yjne vardь. Esjktj qaçьr edj, vjr œsem keljncek cьqьr:

— Ne çumьsьнъz var? — dep sьradь.

— Menjн çumьsьm sende emes, qьzda, var, qьzqа ait, — dedj. Keljncek kyljр qьzqа varьr:

— Bikes au, kyieu taңdaism dep sen de çürttь vasьndьrьr voldsьn au, adam kœrgjsjz vjr çaman kjsj sende çumьsьm var deidj: senen ol dœme etjр kelgen vjlem, — dep qalçьndadь. Qьz cьtiьr kyljр:

— Ol qarauqа çaman volqarьmen qandai kjsj ekenjн qaidan vjlesjн, тьnaпь aьr varьr ver? — dep çeңgesjne gəuһar, pьsaq, tarelke çana qairaқ tas verjр çjberdj. Çeңgesj ol zattardь ararьr bergen soң çaman qoььna aьr qarar tьrdь da:

— Var, mьnьn quralьn aьr kel, — dedj.

— Oivai, əjgj çamanьn mьnьn quralьn əkel deidj, — dep çeңgesj qьzqа qaitьr vardь. Qьz:

— Çaraidь, — dep, çeңgesjne valoja men tœs verdj. Çaman valoja men tœstj alqan soң, tœske qoьr valqamen qairaқtь ortasьnan völdj. Tœrelkenj uattь. Pьsaqtь çetesjnen sьndьrdь, gəuһar tastь qaç çardь da:

— Mə, vikecke aьr var, — dep keljnsectjн qoььna verdj. Sьnqan zattardь kœrgen soң qьz ucьr tьra keljр:

— Sol adam, caitan volmai adam volsa, menjн tar varatьn kjsjн, saçьr mьnda! — dedj, çeңgesj ne derjн vjлmei çamanьdь saçьrьr keldj. Qьz onь qürmetler qarşь aldь...

Bьrьnda talai vai balalarь, qan balalarь, keledj eken. Bərnede qьz

manaqъ zattardъ beredj eken. Bərij de «menij uijmde rьsaqъtm җoq pa? Bolmasa qazьnamda gəuhar tasьtm җoq pa? Ia tьptj qairaқ tava almai җurmьjn ve!? — der, aculanьp qaitьp ketedj eken.

Tar sol kьnj qьzдың aқalарь aқьldasьp, «vül qalai boldь, osь qьz 35 ke keldj. Kyieu taңdar əlj vьreuge tigen җoq. Sьrə onьң vasqа vьr syigenj var sьqar, ondaі adamь volsa ьstap alsьn» der qaraуьsь җoіrьtь. Taң atqan soң җaman qьzдың uijnen sьqьp kelьp varatsa, qaraуьsьlar onь ьstap vaidьң balalarьnьң qoldarьna araqьp beredj. Bai balalarь җamandь dьrdektetьp qanqа araqьp:

— Мына uəzьrdj ьstap aldьq. Bьzdj kelmei җatьp vasьndь, — deidj. Qan җamandь oңasa аьp sьraidsь:

— Qьzдың uijne vardьң va?

— Ғoq.

— Мыnalar ьstap aldьq deidj qoi.

— Olar ətьrk aitьp vəle җauьp җyr, menj daladan ьstap aldь.

— Men senj aқьlndь siləp, astьmdaқ taqьmdь da berьpedjm. Taqь özjң almaqan soң eң җaқьn uəzьrjm qььp edjm. Ualь maqan əlardan qьmbat emes. Sьnьndь ait. Qьzды аьp verem, — der edj qan, җaman tьptj sьnьn aitar bolmadь. Qan aculanьp, җendetterge җamandь darqа asuqа əmьr qьldь.

Ғendetter qan vьiьrqan soң — Ғamandь darqа araqьp moіnьna dьzaq salьp dardьң җьvьj tartьp җoqarь kəterdj. Ғaman imanьn aitьp qььldar endj demj vьtuge tairanqanda, kəptj җarьp aq voz attь, aq kijmdj, vetjne perde җarqan vьr kьsj kelьp, qььsren dardьң җьvьj kesьp җьberdj de, sьlar җatqan Ғamanьn kəkjregjne qььsьp kədenə tastar җaььna kettj. Ғaman vьr az qььldar җatьp, esьj җoqan soң җendetter taqьda darqа tartaьn der, qolailanqanda «menj endj qanqа araqьndar» der ətjndj.

Ғendetter qanqа җamandь qaitьp aitьp kelgen soң qan:

— Vül cekke deijn nege ətьrmedjңder, menij vьiьgььtmь ekj etesjңder me!? — der aқьrdь.

Ғendetter tьгьp oқoqanь sөiler berьp, as dese əlde de darqа asuqа əzьr ekenjн vьldьrdj. Endj qan җamanqа:

— Maqan varam der nege aittьң? Əlde manaqъ aitraqan sьnьң dь aitaьn der keldjң ve?

— E, taqьsьr sьnьtmь aitaьn der keldjm.

— Onda Ualь vaidьң qьzьnьң uijne varqanьң ras pa edj?

— Ras edj.

— Alam der uəde berьp pe edjң?

— Berьp edjm.

— Endece mana nege aitraдьң?

— Taqьsьr mana aitraqan sevevjm mьnau edj:

Men varьp Ualь vaidьң qьzьna sьrttan qavarlasqanda, ol maqan vьr tarelke, vьr qairaқ, vьr rьsaқ, vьr gauhar tas berьp җьberdj. Onьң ol «qairaқtai volьp ezьlgence, tarelkedei volьp uatyqanса, rьsaқtai volьp vasь kesьlgence sьr aitraйtьn kьsj mьna gauhar tastai җarьp menj aladь» degenj edj. Sol sьrdь «rьsaқtai volьp vasьm kesьlgence» der rьsaқtь җetesjnen sьndьгьp, «qairaқtai ezьlgence» der qairaқtь

uатыр, «törelkedei uatylqanca» dep törelkenj qıratyp, «sbr sacraıym, gauhar tastai çaryp senj alam» dep, gauhar tast çaq vөлjр, uөde ve-
rjр edjm. Sol sevөrtj mana cындь aıtrap edjm. Qьzдың menj aıар aq
voz atqa mjnр, vetjne perde çauyp keljр dardьң çıvjn qıр көkjregj-
me көldөneң qыльс tastар ketkenj: «menjң ycjн kynәsјz өlme, erljgjn-
dj көrdjm. Qыльс ystjnde sert çyrmeıdj deucј edj, antьңды қaitьр al»
degenj edj. Özj ulyqsat bergen soң, cыпымды aıтыр oтыртып, — dep
çaman sözjn aıaqtady.

Qan çamanньң sözjnң cындьqьна çetjр, el çınar oтыз kun oıьп,
qьғық kun toıьп qыльр qьzды çamanqa aлыр verdj deıdj. Çaman tar-
qьғылqьymen qanqa çaqьр, ekeuj dos vөльрты.

III.

Bjr kunj qьғық uөzjr keңesjр oтыртыр:

— Bül çaman vјzджң çaman kјsj jzdegende at arтына mјngestj-
rjр aлыр kelgen çamanьмьz edj, vül kynderde qan oың өзjne çaqьп
dos qыды. Qьz әperdj. Bјzдж esepke almaı tastady. Qoi, vyıtjр vol-
mas. Bјz vül ekeujн arazdastьraıьq. Qanqa çamanньң әieljn maqta-
ıьq. Yјjne qonaqqa ararьr көrseteljk. Syıtjр ekeujjnң arasьra ot ça-
qalyq, — desedj. Uөdelerj voıьnca çamanньң әieljn qanqa maqtaıьdь.

— Taqsьr, cыпымда ol әiel sjzge laıьq әiel — dep qandy azqьradь.
Qan çamanньң yјjne varьr, өз көzjmen әieldj, oың төrviesjn көr-
gensoң «cыпымда maqan laıьq әiel eken» dep oilar yige qaitьr keljр,
qьғық uөzjrge keңesedj.

Oı çoqta oı salqan sender edjңder. Endj sol әieldj aluqa maqan
qandai aıla tauьr veresjңder? — deıdj. Uөzjrler keңesjр:

— Çaqьs taqsьr, çamandy çaqьr. Bјz oың varьr kelmeske çım-
saıьq. Sonda ol өler, ol өlgen soң vos qatьнды sjz almaı kjm alar
deısјz, — deıdj.

Çamandy çaqьrtuqa qan vjr çjgjt çjverdj. Çjbergen çjgjt varьr
yiden sьqalar qarasa, төrde төsek ystjnde çaman çатыр. Qatьп төr-
degj çar aınaqa qarap өз көrkjne өз taң qalyр çamanqa söleıdj:

— Men oың төңjrnjnң jsjne taптып, әrkjmdj өзjnң qatarьна
qoısa edj. Arasь çer men көkteı adamdardь vјrjne vјrjn qosьr qoi-
qan, төңjrnjnң qudjretj kyctj au deımjн. Özjne qarasam on төrtjncj
tuqan ai sıaqtьмып. Saqan qarasam, suь vјtken көldei, qara maıь vјt-
ken celekteısjn.

Çaman vasьn көterjр aлыр:

— Çoq olai emes. Atamьz Adam veıjcten quыльр cьqьр varatqan-
da, төңjrj aıтыр edj: e, Adam, veıjc senjң ycjн çaratьлыр edj. Çaitan
ньң azqьғыymen cьqьр varasьп, endj veıjcten qalaqanьды aлыр ket, —
dep edj.

Sonda adam:

— Төңjrj senjң qandai zatьпньң qadjrlj ekenjn qaidan vјleıjn —
degen soң төңjrj:

— Adam zatqa paıdaly yc zatьm var. Bјreuj iman, vјreuj vaqьt,
vјreuj aqьl, oыпньң vјrjn al dedj.

Sonda Adam aqыды aлырты. «Aqьl turmaqan çerde vјzde тура al-

maimъz» der iman da, waqıt ta aqlıqa tavınoqan eken. Sol sıaqtı sen qazandaqı qızıl altın edjı. Men aqlı edjm. Menjı qaralıqıma ja qartlıqıma qızıqır tigen çoqsın, aqlıma tidjı, — der qarıq-qarıq kyledj deidj...

Qatın çamannıñ sözjne kılıp artına qaraqanda, perdesj acılı eken. Esikten kırıp kele çatqan çigjt çyzın körjper esjnen tanıp qıllar qalırtı. Sol çerde vetjne su burkıp çigjtı tügıqızıp alıp çımısın süraıdı. Çigjt kelgen çımısın aıtıp, qaitıp qanqa kelgen soq, qan:

— Sen ketkelj kör uaqıt volds, munda çürtı sen ijrıp otırdızıp kettjı, — dedj. Çigjt vasaqan otken oqıasın aıtqan soq әuelde әielge qasıq qan, onan saıp ınta voladı.

Çigjt ketken soq çaman:

— Qanqa varaıp va! — der qatılına aqlıdastı. Qatıl:

— Bar, senj vasa kelmeske çımsarın köpten aq sezgenmjı. Brza vol. Bıraq, çolqa çılqınqan çyırjk, çılçıqan çorqa mınve, çılqıdaqı eñ semjzıdj mjn... Qıgıq uızjı senj uc kuncjlk çerge çıraqır salar. Olardıq qarasıp yzılgen soq sen de qait. Orman jıjne ararır atıqıdı soı da, etjı alıp kel. Sonı qorek qılıp çata verermjz, — deidj. Çaman qanqa kelgen soq qan söz vastadı:

— Men senj vjı üzaq saraqqa çımsaımnı, çımsaqanda senjı etljıjnen umjt etreimjn. Aqlıqınan umjt etemjn. Barsaq aıtamnı, — dedj.

— Çaqı, varaıp, — der çaman ызasıqıp көсетjı.

— Barsa kelmes deitjı çerde jıçjlı qoi deitjı qoi var der aıtadı. Vjı tygj altın, vjı tygj kumjs, soısa terjsj vjı adamqa ton deidj, sonıq terjsjın ystjıme kigjm keledj. Jıçjlı yirek degen yirek var, qanatı kumjs, vasqa çerj altın deidj, sonı taç qır kigjm keledj. Daudjı jıçjlı qara arqımaqı var. Vjı çarqanda çyz saqlıqı savadı deidj. Sonı mıngjm keledj. Mjne osı çımıstarqa vasaq, — der çamanıq qan kileq otjırkke çımsaıdı.

Çaman qannıq çılqınsınan vjı semjz atı taqdar mınjı çolqa çıqadı. Qıgıq uızjı uc kuncjlk çerge çıraqır salıp qaitadı. Uızjılerdjı artınca Çaman da keıjn qaitıp Qara torqai deitjı ormanqa ararır atın soıp, yjınen köljık әkeljı, etjı tasıp, tızdar aladı. Tosegjınjı astına qoi voı çer qazıp, kyndjz sonda, tynde әieljınjı qasında çer çata veredjı. Ai otedjı, çıl otedjı. Vjı kunj çamannıq yjıne çengejıne көnjı qoc aıtıqqa qan keledj. Qonaq ası çer volqan soq qan söz vastap:

— Adamnıq, çörtjı, qıstıq çamanıq әkel degende uızjılerjımnıq alıp kelgen çamanıq edjı. Çaman volsa da, aqlılına iman keltjıp, taqlıqımdı da verjı edjm. Aqlılınq arqasında, senj de alıp edjı. Sol aqlılınan umjt etjı, vjı çımısqa çımsajı qoıp edjm, keler uaqıtı otjı kettjı... qıdaidıq әmjıj volds ma deimjn... Senj qor qılıp çalqız tas-tamasrın, «aqı else çenge mıra degen» qolıma alıp vasaqmın, — der ygjı aıtadı. Әiel otıgır:

— E, qıdaidıq әmjıj volsa ne cara, ol kelgende senjı qolında, vjı qadırlıq tas var edjı, sonıq tıjımen sen ol tastı çarıp edjı, çarılqan soq ol tas paıdaqı aspadı qoi.

Sol sekişldj ər zattıñ paidaǵı uaqıtı var edj. Kesegij qız künimde bolsa, vjr sərj, endj men sol çarılıqan tas sıaqtımnı. Saqan qızmet etjr çaqı almasrın, əure volma, — deidj.

Qan əielden çeqiljr, yijne qaittı deidj. Qan sızqır ketken soñ qatın vaıbn sızqarır alır:

— Var, endj qanñı çauavın özjñ ver, — dep qoia verdj. Qan da varır taqına otırır edj. Çaman da səlem verjr kjrjr vardı. Qan sasır qalır:

— Ua qacan keljr qaldıñ? Al endj, əngjmeñdj aita ver, — dedj.

Çaman tırır:

— Əngjme üzəq emes, uəzjrler sızqarır salqan soñ, vjr ac arıtan soñımnan qalmadı. Men «Barsa kelmeske varır çaudı mıqatqanca, mına çaudı mıqataıbn» dep qıysımdı suırır alır quır kettjm. Əz aulıma keljr qamar edjm, onan sızqır kettj. Osı sjzdjñ ordaqa kjrdj me dep otırın, — dedj.

Qan ne derjñ vjlmeidj, vjr qızardı, vjr vozardı, çerge enjr ketkendeı volds, aqırında:

— Men aırtı. Menen vjr qata volds, caitannıñ azqırqanına erdjñ, oqan sever mına uəzjrler. Bular endj ia saqan, ia maqan vjr qater qılar, sen endj jrgeñdj köter, vöten elge köc, — deidj. Çaman, ırza volır köcötjñ voladı. Qan, tyiege çasau, ası zat artır çamandı Aqca qanñıñ eljne köcjrjr saladı.

Çaman Aqca qanñıñ eljne vjr qadjrlj adam volır tıra veredi.

Kunderdjñ vjrjnde qan, çamannıñ sözj kökeijnen ketpei, calqazınan çatır saırtaqqa qarar oilanır çatır edj, qırqıq uəzjrj kjrjr keldj. Qan vasın köterjr alır:

— Çau carıtı, el vyljrdj, arat soqtı osıbn oilar tavırdar, volmasa çazalaımnı, — dedj.

Uəzjrler aqıldasır, özderj tava almaitın volqan soñ çamandı jzder varır qanñıñ aitqanın aitadı.

Çaman qırqıq uəzjrđj qırmet etjr volqan soñ, — çaqır, men çauavın vereijn, qan menj oilar qaralanır çatqan sızqar, qai-qaidaqır esjne tysken sızqar, senderge de ökpesj bolsa kerek. Syitjr çatqanda qanñıñ ordasınñ kıldjreujcijnjñ vjr vası sızqan volar. Çaman bolsa, osıqan vjr nərse aitar edj, sınaıbn dep senderge aitqan qoi, varır kıldjreujcijnjñ vasın salır versender, qanñıñ qızmetj tamam voladı, — dep keñes verdj.

Uəzjrler qanqa keljr:

— Taqsır, mına vjr kıldjreujcijnjzdjñ vası sızqır ketken eken. Sonı salır vereijk, — dep ıñqsat sıradı. Qan ıñqsat bergen soñ kıldjreujcijnjñ vasın salır verdj. Qan kuljr:

— Mıñ kjm yirettj senderge? — dep sıradı. Uəzjrler sınbn aittı, qan uəzjrlerjne:

— Ol çaman bolsa da qırılıqanda aila tavatın aqıldı, danıcran edj. Ərkjmnjñ paidasırta keletjñ edj. Sender kynder aqırında ekeumjzdjñ aırdırdar. Egerde, ol senderge aqıl tappasa sender öletjñ edjñder, «vjreuge or qazva, özderjñ tysersjñder», — dedj.

V

Қығқ уәзр қанға қағамыз деп, қаннң көңлн аулар кунде ойы-той қасар қатса да қаннң көңлн сергжмедж. Самандь сақынды. Вәзр де Самандай вола алмады. Вжр кунж қан ергжр уәзрлержмен аң-ға сьқты. Аң жздеп кеде қатыр, тауднң етегнде қои вақыр сурген вжр салға тьсгар сөлем вержр:

— Уа ата, тьна тауднң васьн қьрау салқалы несе қыл волды? — деп сұрадъ.

— Вжр қьрта қыл волқан сьқар, — dedj cal.

— Бұл тауднң етегjn қьрау салқалы несе қыл волды?

— Он вес қыл волды.

— Бұл тауднң васьнан бұлақ аққалы несе қыл волды?

— Оқанда вжр он қыл волқан сьқар. — Қан оиланьр тұгьр тағь да:

— Ата өзжлж, несеусж? — dedj.

— Ой, сьғақыт ай, қатқанда екеумjn, тұрқанда төртеумjn.

— Бава, меннң қьғьқ асьғандь қазьт вар, сонь влджрмеи қьлр, кылджрмеи рьсжр, қан сьқармай сойьр веретjn кьсж вар ма? — деп сұрадъ қан. Сонда cal:

— Адамьна тар волаң, айтқаньнан да артық етер edj.

Қан салды сөзjne қанақат етжр, атыннң васьн бүрр, уйге қайты. Қан уйне келген соң уәзрлерjne:

— Мен не dedjm, cal не dedj, сонь айығьндар, онь вжр ай уақыт берем. Айға алмасандар қьғьқьн да өлесждер, — dedj.

Уәзрлер сасьр, өздерж тава алмайтын волқан соң вәзр де вайақыр қаманға варьр, қаннң айтқаньн айтты. Сонда қаман:

— Бұл оңай қьмьс емес, вастарнң өлжмеге вайланқан екен. Қақыр, ендж волаң, тағь да амал тавайың, sender вжр ат қалдыгьр, васқа аттарнң сойындар, кьждерждж өртер, соньмен вжр атың етjn рьсж-лждер, мен тьна қалқан атқа мjnр senderdj қалаңас қанға айдар вараң. Егерде sender арланьр қастық етпейтjn волаңдар, мен senderdj қан алдында қутқарьр алаң, — dedj. Уәзрлер вжр ауыздан:

— Ойвай тақыр! Арланваймыз, қаньмыз қалса волады, қаньмыз вьзге шықты өкпелер сур, — деп ьза воыр, сол қерде отьз тоқыз атты сойьр, вжр атты қалдыгьр, сойқан аттардын вьреуиннң етjn уәзрлерднн кь-мjn қақыр рьсжр, етjn қер алады, ет қер волқан соң, соймай қалды-қан ала солақ атқа қаман мjnмедж. Қолына қьғьқ алыр, қалаң алақ, қалаң вас уәзрлердн қанға айдар қөнеледж.

Қаман кеде қатыр дегендн есйтжр, қан қьғьқ қьгьт ертжр қьбек кьлем, қьбек қатыр алыр, тьстьк қерден алдынан қамандь қер васть-май қурметтер қьбек кьлемге тьсжр алды.

Қан уәзрлердн шытыр кеттж. Отьз кун ойы, қьғьқ кун тоың қасар қаға бердн.

Вжр кунж уәзрлерднн арасьнда:

— Бұл қан өз қьзьқы өзнде қаға бердн. Тьнеугж сөзjn шытыр кеттж вьлем деген кункьл сьқты. Қаман онь есйтжр уәзрлердн қақыр-тыр алыр, қьсқан қалқ алдында, айтты:

— Ой cal қурттан асқан дана edj. Қан оньн даналықьн сезжр.

qыгъq uəzjrmjɗ çənge salьp aqьl aйpas pa eken dep səlem berjр tјldesjр edj. Qanньq «vül taudьq vashьp qьrau calqalь nese çьl voldь?» degenj «Senjн casьqа aq kjrgelj nese çьl voldь?» degenj edj.

Cal: — «casьma aq kjrgelj çьrma çьl voldь» dedj. Qanньq «vül taudьq etegjn qьrau calqalь nese çьl voldь?» degenj «saqalьqа aq kjrgelj nese çьl voldь» degenj edj. Cal: — «oqan da on ves çьl voldь» dedj. Qanньq «vül taudьq vashьnan vülaq aqqalь nese çьl voldь» degenj «kəzjнnen ças aqqalь nese çьl voldь?» degenj edj. Cal — «oqan da vjr on çьl voldь» dedj. Qanньq «Ata əzjн neceusjн?» degenj «yijnde nese çanьq var?» degenj edj. Caldьq: «çatqanda ekeumjz, turganda terteumjz» degenj — «menjн qatьnm əljр edj, əieljmnjn vaьl əlgen, tunde çatqanda ekeu volqanmen kundjz qoida çyrgeьde men əlgen qatьnmьdь saqьnam, qatьnm yide otьgьp əlgen vaьlн oilaidь» degenj edj. Çatqanda ekeu, turganda terteumjz degenj — sol edj. Qanньq «qыгъq asьrandь qazьm var, sonь qan sьqarmai soьp, vјldjrmel çьlp, kyidjrmel pjsjrp veretjn kjsj volar ma?» degenj «menjн aqьsьz qыгъq uəzjrm var, solardь ьrmai, soqpai çənge salьp veretjn kjsj volar ma?» degenj edj. Caldьq «volar, adamьna tap volsaң aйqapьnпnan asьrar» degenj onьq cesujн maqan çoldaqanь edj.

Sender menj jzder varqan soң, ysterjндеgь kijmderjndj alьp otqa çaqanьm, vјldjrmel çulqanьm, attardь soiqanьm, kyidjrmel pjsjrgenjн, senderdj aldьma salьp çalaңac, çaiau-çalьp aidar qanqa əkelgenjн, qan sьqarmai soiqanьm edj. Al endj, osьmen qanньq çumьsь vjken sьqar, — dep çaman sөzjн aiaqtadь.

Qan:

— Uəzjrlerjmnjн kynəsjн kecjrdjм, nese ret ekeumjzdjн aramьzqa ot salьp, senjн qonьs audarьp kəcjр ketujde sever volьp edj. Sonьsьna ьzalapь əzderj əvden çejjlsjн, kjnalagьп mojnьna alsьp dep edjм. Menjн tјlegjн onьndaldь. Al, qalq men de vjr az qan volьp qьzьq kərdjм. Endjgь qandьqьmdь тьnai dosьma verem. Sjz de, endj tartьpvaңьz, taqqa sjz mjnuge uaqьt, qalqan əmjrdе sjzge qьzmet etjр, sjzdjн qan volqan qьzьqьpьzьdь kəreijп, — dep çamandь qoltьqtar əkeljр qan taqьna otьgьzьdь. Elj otьz kьp oьlп, qыгъq kьp toьlп qьlp çamandь aq kigjzge salьp, qan kəterdj, çaman Aqca qanньq eljндеgь yjн kəcjrp aldь. Çaman taqqa mjngen soң soqьspai aqьlmen ves qandьqьt əzjne qarattь deidj.

Ər qanньq adamdarь əz eljnen ədjldjk tappasa, vüqan keljр, tenjк taupь ketjр çyrjptj. Sol uaqьttan vastar ədjldjgь ycjн ves qanньq elj çamanqа «Aiaz vi» dep at qoьp, sol atь əle-əlgence qaldь deidj. «Aiaz vi» ədjл voldь. Tura viljк etetjп edj. Nacarlarqа qarastь. Vaiaqь əzjнjн çьrьqь tьmaqь men çaman tonьп ordasьnьp maңdaicasьna segelep qoidь. Keide qandьq ven kəңlj аьtьqьp tura çoldan taiaьn dese, segeleulj tьmaq pen tonьna qarar «ai Aiaz, vaimьn dep əspa, qanmьn dep taspa», «Aiaz, əljndj vjл, qumьgьsqa çolьndь vjл» dep kəңljпn vasucь edj deidj.

ER TÖSTJK

Erte zamanda Ernazar degen kjsj volьpть. Ernazardьñ өзj vai volьpть. Tört tyljk maibь sai volьpть. Qora tolqan qoilaryь volьpть. Matau tolqan tyieleryь volьpть. Ögjs tola ылыларыь volьpть. Ernazardьñ segjz ülbь volьpть.

Bjr ылы ylken ыт volьpть, el maibь aьsqa otarqa aidap ketjptj, Ernazardьñ segjz ülbь da sonьñ jcinde ketjptj. Bjr qьstьq aзыqьñ aьp kempjryь men Ernazar yijnde qalyьpть. Ernazardьñ segjz ülbь sol ketkenen qavarsьz ketedj, ailar ötedj — kelmeidj, ыldar ötedj — kelmeidj. Ernazardьñ aзыqь tausьldь, aьqьtь, ыeitjn tamaq tappadyь, türuqьa әlderj әreñ-әreñ keledj.

Bjr kynj kecke ыaqьñ төsekerjnen түгьp kempjryь tyndjgjn acadь. Türuqьa mürcasь kelmei ыatqan cal ыaьraqqa qarasa ыaьpraqьtьñ kyldj-geüjcinde kerulj түrqañ ker vienjñ төstjgь közjne tysedj. Ernazardьñ quanyь esj ыьqadyь. — Kempjryь syijncj! Kerulj түrqañ ker vienjñ төstjgь maibь көrjnedj, vol, ыьdam, aьp ыjber, — deidj. Syitj төstjktj qazanqь saladь.

Tөstjktj aьp ыep, cal kempjryь әldenedj. Üzamai kempjryь ыyktj voldь. Mezgjlyь toьp vosandyь. Bjr ülbь tuadyь, onьñ atьñ төstjk ыegen sonь vjtj dep Tөstjk qoiadyь.

Tөstjk өзgece vala volьp өsedj, vjr aida vjr ыastaqь baladai, ekj aida ekj ыastaqь baladai, yc aida yc ыastaqь baladai, vjr ыьlda onьvestegj ыaьñ өspjymdei volьp, ekj ыasьnda aьsqan kjsjlerjn aьp üratьñ aьp vala voladyь. Sadaq yirenedj, tartqan sadaqьñ toqьz qabat ketpenen өtkjzedj, aьñ aular, qüs atadyь, cal әkesj men kempjryь cecesjn aьp-raidь.

Tөstjk vjr kynj aubьdьñ arasьnda ötyrqañ tarqьaqь sadaqьñ tartьp qaladyь. Sadaq tarqьaqьtьñ qanatьñ yzjь ketedj. Tarqьaqь ыьqьymai vjr qanatьñ sabalar qaca beredj. Tөstjk üstaibьñ dep quьp ыyredj. Syitj ыyrgende tarqьaqь vjr kempjrdjñ өrmegjnjñ ystjnen qasьp ötedj. Quьp kele ыatqan Tөstjk te өrmekten sekjredj. Syitkende Tөstjktjñ vjr vaqayь өrmektj jlyь ketedj. Örmektjñ vjrsьryь ыjvь yzjlyь qaladyь.

Örmek toqьp ötyrqañ kempjryь:

— Aldaqьana көk cecек aй! Örmegjmdj yzjь kettjn aul Erteden qata kecke vuytjь ыar qualap torqai atqanca, tentjrep ketken segjz aqьndь taubь alsaqь volmai ma? — dep qarqьp-sjledj.

Tөstjk kempjryьge ыauap qayьra almaidyь. Kempjrdjñ sözjne qattь qorlanadyь. Әsjrese, tentjrep ketken segjz aqьñ degen sözj qattь tiedj. Tөstjk bügьñ aqalarь varьñ esjtken ыoq eken. Әke-cesesj Tөstjкке onь aitraidyь eken.

Kempjryьge söz qayьra almai, Tөstjk ыygjrgen vetjmen yijne keledj. Atьp әkelgen qüstaryь laqьtьp tastap ötyra ketedj.

Tөstjktjñ acubь tyryьñ көrjь cecesj: — saqan ne voldь? Kjmnen ыaьçaldastьñ, — dep säraidь, Tөstjk kempjrdjñ sözjn tygeljmen aitaдыь, — aqalarьm qaida? Nege kelmeidj? Jzdep taubь әkelemjn, — deidj.

Cecesj, — qaqьpas kempjryь өtjryьk aitadyь. Senjñ aqalarьñ volqan ыoq, onьñ sözjne panьva, — deidj. Syitj Tөstjktj pandьp qoiadyь.

Тақы вж кунј Төстјк асық оинар сүгјр әлгј кемјрдјн қалқыз валасын сүдәгьдәмен қоыр сјверсе, вала өлјр қалады. Кемјрј Төстјктј вүгьпқьдан да қаман қарқар-сјleidј.

— Қысқыһнан қылықр Төстјк! Менің қалқыз валамә әлн сөткенсе айдәлада tentјrep өлген сегјз ақанһн қурақан syiegjn тауыр алаң волмай ма? — deidј.

Кемјрдјн сөзј тақы Төстјкке оі салады. Cecesјnen ақаларһн сүгады. Cecesј вүгьпқь қауавһн айтәды да қоиды. Төстјк cecesјnen татақ сүгады. Cecesј қуығр сө деп вйдаі вередј. Төстјк вйдаиды қуығр отырады да: әсел әсе, вйдаидың рјскепн көрјр версј! — deidј. Рјскепн көремн деп вйдаиды алақанһна салыр ала бергенде, Төстјк сар верјр кемјрдјн қоһн сығһнан қьса қоиды.

— Қоіа версј қоһмды, қоіа вер! — деп кемјрј ваç ете қалады.

— Сыһнды айтәң сјверемн, — deidј Төстјк. Кемјрј сыһн айтрақ волыр уәде вередј, Төстјк cecesјнн қоһн қоіа вередј. Содан кейн кемјрј сыһн айтәды: — Сегјз ақанһн вары рас edј, сүт сыһ кетјр edј, содан қайтан қоқ, қайда сүргендерн вјлмеимјз, — deidј. Төстјк ақаларһн јздеу қамһна кјрседј.

Кемјрј-салқа аң мен қүстн етн дақтап уыр вередј де Төстјк қолқа сықады. Белјне садақ вайланәды. Қоһна темјр татақ аләды, айтәһна темјр етјк кидј, аи сүредј, сы сүредј, талаи елдј, талаи сөрдј аралады. Қолдасы да садақы, азықы да садақы, қоһна kez kelgen аңды атыр сөр отырады. Темјр етјктен tengedei, темјр татақтан тебендеј алақанда айстан сақым көтерген вел көрјнедј. Өлдјм-тәлдјм деп келјр белге сықса, қарауытқан қалың сықы көрјнедј, сықыһн ағ қақында ел көрјнедј. Сықыда келсе сықыһн јснде тјгулј қара қос түр. Қосқа кјрсе, асыл мось, јлүлј вақыр түр. Вақырдың јсј рјскен етпен тоһ екен, Төстјк етке тоһр алды да, елге қарай сүрдј.

Төстјктн келген ел ас верјр қатқан ел екен. Ақаларымыды осы астан јздеп көрейн деп, асқа тјгулј түрқан қалың уидј сақалаи қыдыра вастайды. Арықтақан, кјмј сығыр-сығыр Төстјктј ес кјм ескермеидј. Қайау сүрген адамды кјм вјлсн. Syitјр, келе қатса тавақылар вјр сөрте «Ernazардың сегјзјне tart, Ernazardың сегјзјне tart» деп сүлдыасыр сүр екен. Ernazardың сегјзјн көрейн деп уйге кјрмек волса, тавақылар Төстјктј кейн қарай сүйреп қақпалаи вередј. «Қайыры неме, әлј етке тоимәдн ва?» деп сөкјрјр үрсәды. Төстјк оған сьдәмай тавақыһн вјреуін қоыр қалыр мүрттай тјсјредј. Сүрт қиналыр қалады. «Кјм кerek, неқыр сүрген адамын» деп Төстјктен сөн сүгады. Төстјк «тақан Ernazardың сегјзј кerek» deidј. «Адасыр кеткен сегјз ақамды јздеп сүрмјн» deidј. Sol arada Ernazardың сегјзј Төстјкпен сөн сүгасыр, сылар-сықтар танысәды.

Ernazардың сегјзј елден адақаннан кейн сүттан қалқан қалқыз күгең виепј вақыр. көр сықы қылыр өсјрген екен. Вақанақы көр сықы солардјкј екен. Төстјктен елнн сөнн вјлген соң олар да қайтрақ вольды.

Тоқызы, тоқыз қақынан сықыр қалың сықыһн айдәи вастайды. Вјрақ сықы һһқыр вјр қақы вел алыр сүге алмайды. Қанса айдәса да серпјлр

aldasqъ aidaqan çerjne qaitър keledj de oтыradъ. Тоqъзы çыqъны песе кун aidaидъ, aidaида çyrgize almai çalyqадъ.

Вjr кунj Төстjк мындаi аила тавадъ. Барыq çыqъның vasъ, кyрең vienj Ыстар алыр çыqъның ortasындаqъ vjr дөнге сьqадъ. Vienj çьqьр төгт aiaqън vuaдъ да qы vйrau салыр таqъмын vйраидъ. Таqъмъ vйрал- qan соң vie qattъ сьqьqадъ. Vienjң сьqьqьqан даuьсьна сьqьqьasьр qalyң çыqъ çinaladъ.

Çыqъ әvден çinalьр voldъ degen kezde Төстjк vienj түqъзыр aladъ да çetektei çөneledj. Sonda qalyң çыqъ өз betterjmen vйlardьң соң- nan сьvai veredj. Endj ec qaisьсь да çыqъ aidaр әlek volmaidъ. Kyрең vienj çetekter çyredj de oтыradъ. Qalyң çыqъ сьvьгьр eredj de oтыradъ. Sudьң түньqьн jce-jce, çөртjң соньсьн çei-çei talai asqardan asьр, talai çöldj vasьр Төстjgj vastap Ernazardьң segjzj aman-esen elderjne keledj.

Balalarъ aman-esen kelgen соң Ernazar el çыр 'oi qьladъ. Tyieden vura, çыqъdan aiqьr, tu vie, qoidan qocqar, qьnan qoi соьр, qьmьзын көidei, etjн taudai qьльр çiadъ. Aqsaqal, qara saqalyн tygel razь qьladъ.

Toi tarqaqannan keijn Ernazar тоqъз ильн aiaqtandyru qamьna kьrj- sedj. Тоqъзына тоqъз keljн jzdeidj. Keljnnjң тоqъзын да vjr yiden tapraq volьр el qьдыradъ. Kөp eldj aralaidъ. Bjraq, Ernazar oйlaqandai тоqъз qьз vjr yiden tavьlmaidъ.

Syitjр Ernazar kyder yzjр kele çatsa, aldьnan vjr ауьл көrjnedj. Ауьлдың ortasындаqъ ylken vjr qoңьr yidjң түсьна keljр meiman vo- latьндыqьн vjldjredj.

Yige kьrse keregesjнjң vasьnda segjz сьqьqa jlulj түr eken, сонь көрген соң Ernazar еңkьldep çьlai va-taidъ.

Yidjң вөivjesj Ernazardan, — nege çьladьң? — деп сьраидъ. Ernazar:

— Çьlaqan sebevjm: тоqъз ильн var, соqан тоqъз keljн jzdei çy- gen adamьн. Тоqъз ильмьн vjr әkeden tuqьан siaqъ, тоqъз kelj- njmьн de vjr ceceden tuqьан volьн jzdep çyrgen adamьн. Kere- genjң vasьndaqъ көp сьqьqьн көrgende tьlegjme çettjм qoi деп qua- ньр qalyр edjм. Sanasam vjreuj çoq eken, соqан çьлар oтыrmьн, — deidj Ernazar.

— Endese çьlama, таqъ vjreuj var, әne түr, — деп, түsvaqannan вөivjce таqъ vjr сьqьqьн алыр keljр, — vül Kençekeijmьң сьqьqьasь edj, mьль vasqa segjz qьзымьн sьqьqьasьна aralastьrmaimьн, ana qьzdarьм vjr төve, Kençekeijm vjr төve. Sondьqtan, Kençekeijmьң сьqьqьasь olardьkьnen vөlek түradъ, — деп, сьqьqьн qaitadan орньна jljр qoidadъ.

Ernazar oqan: — senjң segjz qьзың vjr төve, Kençekeijң vjr төve volsa, menjң segjz ильн vjr төve, Төстjgjм vjr төve edj, Kençekeijң Төстjgjmdikj volsьн, — dedj.

Syitjр Ernazar тоqъз qьzqa qьda tysjр qaitadъ.

Ernazar keljnderjн алыр qaituqa тоqъз ильмен çapar сьqьadъ. Çolda vйlarqa perjнjң qьзъ Bektorъ kezdesedj, Төстjktj көrjр qьcьqъ voladъ. Төстjktj Kençekeiden айьр alu nietjne kьrjrsedj.

Ernazar тоqъз иль мен Kençekeidjң ауьна vaгьр көp uaqьt çata-

дъ. Отъз кун ойып, қығ кун тоып јстетјр келјндерјн алыр ејне қайрақъ воладъ.

Кенчекеидјн әкесј қыздарына тугел енсј берјр, көр җасаумен ұзатадъ. Сонда Кенчекеи әкесјнјң берген енсјсјне, мјңгјзген ат, артырған тые, тарттырған җасауына, газъ волмаидъ: — әкем маған җықбыдан таңдатып, Calқуірқ атъ берсјн, җасудан ақсърмал сауытты берсјн, тыеден қыба јңгендј берсјн, — деидј.

Кенчекеидјн әкесј қызына асылып, кјсјсјн қайта җыбередј, қызына айта бар: — Ернazardың вайлығ оған җетедј; Calқуірқ атъ сұрағанъ несј, Calқуірқ җықымның қыты, қытқа қыз ie болған җер бар ма екен; қыба јңген тыемнјң васы, тыемнјң васын сұрағанъ несј, қызда ондай тые арқан бар ма екен; ақсърмалъ сауыт атадан ұлға қалатып мұға, менј қызым қи вас дегенј ме, қызым уйтјр җауылығын вјлдјрмесјн, — деидј.

Кенчекеи әкесјне қайта кјсј салыпты: — Calқуірқыты сұрағаным, ерге лайық ат едј, ер мјнсин деп едјм; қыба јңгендј сұрағаным, ер қосын артып деп едјм; ақсърмалды сауытты сұрағаным, Ер Төстјк ер едј, сол ер кјсјн деп едјм, — дептј.

Әкесј Кенчекеидјн сөзјнен җеңілјр, сұрақандарын берјртј, — қызына сәлем айт, — Сорқудықтың васына көсјн қондырмасын, қондырса кесјр воладъ, — дептј.

Сонымен Ернazar келјндерјн алыр қайта бередј. Вјр кунј көсј җар васында тјгулј тұрған җартъ ласыққа kezdesedј. Вұл перјнјң қызы Бекторъның ласығы екен. Көс тұсынан өтјр вара җатқан kezde ласығынан сығыр сайақтар перјнјң қызы Бекторъ тынапъ сөлейдј:

Syigen җарың Ер Төстјк
Қыты вольын Кенчекеи!
Мјңгенде атың Calқуірқ
Қыты да вольын Кенчекеи!
Artqanda тыең қыба јңген
Қыты да вольын Кенчекеи!

Kigende сауытың ақсърмал
Қыты да вольын Кенчекеи!
Ғар васында demesen,
Ғартъ ласық demesen,
Вјздјң де уйге тысе ket!
Көвјктј саумал јсе ket! — деидј.

Перјнјң қызы Бекторъның тисе сөйлегенјн җақтырмай Кенчекеи тынадай җауар бередј:

Perјнјң қызы Бекторъ,
Саирау сөзјң қой торъ,
Syigende җарым Ер Төстјк,
Өз җарымды syiemјн!
Мјңгенде атым Calқуірқ
Өз атымды мјнемјн!
Artqanda тыем қыба јңген,
Өз тыемдј артамын!

Kigende сауытым ақсърмал
Өз сауытымды kiemјн!
Ғар васында demeimјн,
Ғартъ ласық demeimјн,
Қайсең де уйге тyspeimјн,
Bal versең де jpeimјн,
Perјнјң қызы Бекторъ
Саирау сөзјң қой торъ! —

деп, Бекторъның ветјн қайтаръ tastaidъ. — «Қар вәлем Кенчекеи саған қылармын» — деп Бекторъ тјсјн қайрап қала вердј.

Көс ветјмен тarta вердј. Вјр кунј Сорқудықтың васына келјр җетедј. Кенчекеи атасына кјсј җыберіп, — атам вұл қудыққа қонбасып, ытым җаман җер, — деп айтқызды. — Келјнім келмеі җатыр менјң қон-

сындъ vileijn degen eken, — der Ernazar volmastan əljgj çerge qonadъ.

Көс қопысьмен Кенçекеи басқа келјндерјнен yidj вўгын тјгјр çјбередј de atasъn qonaq qıladı. Кенçекеидјн aıauı ekenјn Ernazar sol arada vјledј,—kelјnjm aqıdъ eken, tıljn bekerge almaqan eken,— der økjnedј.

Sol kynj kyn tūman voladъ. Кенçекеи øz økesјnjн aıtqanъ oıyna tysјr kјrјgјn jlmeı çatadъ. Erte tūrъr qarasa qıba jngen çoq. — Qıba jngen çoq, — der atasъna qavar beredј.

Ernazar at ertler mjnjr qıba jngendј aınala qarar çyrse, anadaı çerde tūrqan qıba jngen көrјnedј, qasъna kelse vūidasъ vјr көkrekke oralıp qalqan eken. Çanъnda vјr tal var eken, taldъq tuvјnde çarvı-qan vјr çaman kemrјr ofъr.

— Cese, cese! Ana tyienјn vūidasъna qol çalqar çјberçj! — deidј Ernazar.

Kemrјr, onda, — tūrсам oтыra almaımyн сыраqым, oтырсam tūra almaımyн сыраqым, әperuge əljm çoq nasar adammyн, — der mylө-ijmsјdј.

Kemrјrdјn sөzјne nanъr vūıdanъ jlр aıaıyn der eңkeie bergende Ernazarдъ kemrјr ekeң çar berјr çaqadan ala ketedј. Aldar oтыrqan çalmaıyz kemrјr ekenјn Ernazar ekeң endј qana vјledј. Ernazarda tarçblıqа sama çoq. Olai-vılai çııqъnъr vaıqar edј, volatъn көrјnveıdј, kemrјr qъsъr øketјr varadъ. Ernazarдъq moıny yzјlr vınyъr varadъ, сывын çanъ сыqъr varadъ.

Ernazarдъq qoıaver degenјne kemrјr Qoıa veruçј volmadъ. Ølesј volqan soң Ernazar çalına vastaidъ:

— Aqarqan saqal, casъm var. Qartaıyр kelgen çasъm var. Toqъz kelјnjmdј çaңa qana tysјrјr, çaңa qana qъzyqъn көreıjn der oтыmyн, qoıaver menј, cese çan, — deidј.

— Çoq,—der kemrјr qъsъr qoıadъ, Ernazarдъq çanъ сыqъr varadъ.

— Toqъz kelјn tysјrјr eldeı көcјr kelemјn, tolyp çatqan çasaudan toıqanъnça veremјn. Bosat menј cecetaı, — deidј.

— Çoq,—der kemrјr qъsъr qoıadъ. Ernazarдъq çanъ сыqъr varadъ.

— Oqan rıza volmasaң, Qansa aıaıyn oıyң var?

Toqaj tolqan qoıym var, Bosat menј cecetaı, — deidј.

— Çoq,—der onan saıyn qъsadъ kemrјr. Ernazarдъq çanъ сыqъr varadъ.

Oqan rıza volmasaң, Soqan tygel ie vol,

Matau tolqan tyiem var, Qoıa ver menј cecetaı, — deidј.

— Çoq,—der kemrјr qъsъr qoıadъ, Ernazarдъq çanъ сыqъr varadъ. Ølesј voladъ.

— Oqan rıza volmasaң, O da volsa senјkј,

Ørјs tola çыqъm var, Vјr ədjл çan menјkј,

Ne aıaıyn sıqъm var, Çјberçj menј ceseke, — deidј.

— Çoq,—der, kemrјr onan saıyn qъsadъ, Ernazarдъq çanъ сыqъr varadъ.

Oqan rıza volmasaң, Çımyrtqadaı aqтыqъ

Sauъsqandaı saqтыqъ Çelekterјn çelvjretјr.

Çaḡa tysjriḡ kele çatqan,
Segjz keljnjm var.

Olar da volsyn senjkj,

— Çoq, — der kemrjḡ q̄s̄yñq̄rḡar q̄oiadı. Ernazarđyñ çañ s̄yñr varadı. Olesj voladı.

— Oqan riza volmasañ,
Segjzjnen völek vjr dara.
Aqyñ völek asqan dana,

Vjr ədjł çañ menjkj,
Çjvere kør ceseke, — deidj.

Kjcj keljnjm Kençekei
O da volsyn senjkj.
Vjr ədjł çañ menjkj, — deidj.

— Çoq, — der, kemrjḡ onan saıyn q̄s̄adı, Ernazarđyñ çañ s̄yñr varadı.

— Oqan riza volmasañ,
Soıldaı segjz ıñm var,
Mende qandaı qıñyñ var,

O da volsa senjkj,
Vjr ədjł çañ menjkj,
Çjverekør ceseke, — deidj.

— Çoq, — der kemrjḡ q̄s̄yñq̄rḡar çjvergende Ernazarđyñ çañ mırnıñyñ ıñyna keledj, əluge az aq qaladı.

— Oqan riza volmasañ,
Atamasym ataıyn
Segjzjnen vjr völek,
Çalq̄z̄ymda quat,
Çalıuymda qanat,

Bolqan eñ kençem
Ertöstjgjm
O da volsyn senjkj,
Vjr ədjł çañ menjkj, —

degende çalmaıyzyñ qoñ vosap̄r sala veredj.

— Töstjktj maqan qalaı veresjn, — der s̄uraıdy kemrjḡ.

Oqan Ernazar aıtađy: — Menjñ qaltamda sadaq̄mñyñ ıñyn s̄yñq̄ara-ıyn Töstjktjñ egeuj var, Töstjk onsyz çyre almaıdy. Men son̄y os̄y arađa tastar keteijn, Töstjk jzdep keledj, sonda özjñ ıstap al, — deidj. Kençekei mıñyñ vərjn kørjḡ t̄urađy.

Ernazar q̄ıva jngendj al̄r q̄aıȳr keledj, kør çoneledj. Vjr nece kyn köcedj. Töstjk tunde otaıyna kjreijn dese otaıy ıñjı verjk voladı. Vjr kynj Töstjk çengelerjn sal̄r otaıyna kjredj. Tösegjne çat̄r edj, Kençekei volat kezdjktjñ savyn Töstjktjñ çyregjne t̄jrep yc çaq̄yn öz çyregjne q̄oiadı. — Qozqalmai çat, qozqalsañ ekeujmız de çar̄ylam̄z, — deidj. Töstjk mıñyñ sevevjñ s̄uraıdy.

Kençekei: — senj əkeñ Vektor̄mñyñ çalmaıyzyña verjḡ ketken, sen menjkj emessjn, çalmaıyzydan vjrçola q̄ıtȳȳr kel, — deidj.

— Əkem menj çalmaıyzyña nege veredj, — deidj.

Kençekei: — nanvasañ əkeñnen egeujñdj s̄urap kørçj, — deidj.

Erteñ ertemen t̄ıḡr, Töstjk:

— Əkecj əkel Myna çaqta kijç çyr eken, sadaq̄mñyñ ıñyn s̄yñq̄araıyn der edjm, egeujñdj verçj, — deidj.

Ernazar sas̄yñq̄rḡar qal̄r, qorvañdar əp-ətjrk kjsesjn qaraqan voladı da: — qar, əttegene ai, qal̄r qoiqan eken, t̄yneujñj Sorq̄ıdyñ vasynda q̄ıva jngendj jzdep varqanda vjr tal̄dyñ t̄yvjnde tysjḡ at caldȳȳr edjm, sol çerde kjsemdj qaldȳȳr edjm, egeujñ sonda t̄ysjḡ qalqan eken qoi, — deidj.

Son̄ymen Töstjk egeujñ jzdemek voladı, egeujññ qalqan çerj nece

kundjk alyş çol. Ernazardyň aituymen Töstjk egeujn jzdeuge atty aiaqy ala atty, çetj aiaqy çiren atty mjnvek volady.

Töstjk çylydan atty aiaqy ala atty mjnjr, çetj aiaqy çiren atty çetegjne alyş kele çatqanda aldyňan Kençekei çylyş mlyňan aitady:

Sor qũdyqyň wasyňa
 Sorqa vola qondy atam,
 Çaltauýzja çalyzýn,
 Çalyňan qoqyş verdj atam.
 Çyretũqyň çolynda
 Qũlan ötres çolj var,
 Oň da wasyş ötesjn.
 Qyran ötres qia var,
 Oň da wasyş ötesjn.
 Altj aiaqy ala atyň,
 Qulyş vie qũlyň
 Tawanyňan tas watsa,
 Maňdaýňnan kyn ötse,
 Altj kunge çaramas.
 Çetj aiaqy çirenjn,
 Kõrj vie qũlyň,

Tawanyňan tas watsa,
 Maňdaýňnan kyn ötse,
 Çetj kunge çaramas.
 San çorqanyş almadym,
 Er aty dep taňdadym,
 Aýl türman õvzeljn,
 Erteden vastap sailadym.
 Töstjk saqan dep arnadym.
 Çawy emes qazan at,
 Er serjgj qol qanat,
 Çalqũrlyqyş mjn Töstjk.
 San çasawyş almadym,
 Saqan vola taňdadym,
 Aq sýrmaldai sauytyş,
 Oş çolqa ki Töstjk, — dep
 zarlaidy.

Töstjk Kençekeidjn tljn alyş, Çalqũrlyq atty mjnetjn volady.

Çylydan Çalqũrlyqyş ýstap ækeluge kjsj çjverse, varqan kjsjge Çalqũrlyq at ýstatpaidy. Aldyňa kelgenjn tjstep, artyňa kelgenjn teujr maňalyňa çan çytpaidy.

Çalqũrlyqyş ýstauqa Töstjktjn õzj keledj. Çalqũrlyq Töstjkten qacpaidy. Qolyň sozsa, tyşer etpei tũşer çygenge wasyş õzj ýsyňady.

Töstjk çyrende Kençekei Qũwa jngendj wuraga çogeredj. — Ne, Töstjk õldj degen kynj wotala, ne Töstjk keldj degen kynj wotala, — dep sert qylady.

Õz veljn 12 qũlac torqyş oramalmen tartady. — Ne Töstjk õldj degen kynj, ne Töstjk keldj degen kynj cecjl, — dep sert qylady. Töstjk çolqa çyqady.

Töstjk aulyňnan ýzar çyqqan soň Çalqũrlyq atqa tjl wjtedj: — Töstjk waty, endj ekeumjzdnj çalytyş wjr, qandai pøle wolsa da wjrede køremjz. Menjn tmyňa aitqan søzderjm esjnde wolsyş. Senjn egeujn njd qasynda çaltauýz kempjr senj kytjr õtyr, sen egeujndj ala wergende ýstai almaq. Egeuge çaqyndaqan kezde kempjrdj aldalyş wjr aqyl taşyr al, kempjr aldana wergende men wetegeден wijk, çusannan alasa vola wergijn sol kezde sen egeudj jljr alda çonel, artyňa qarawş volma, — deidj.

Kõr uaqyt çol çyrgennen keijn egeu çatqan çerge keledj. Kelse egeudjn qasynda kempjr õtyr. Er Töstjk çaqynda tysjr, — cecce-cece artyndaqy qyzdardyň wõrj õzjndjkj me? — deidj, sonda kempjr artyňa çalt qaraidy. Sol mezgjilde Çalqũrlyq wetegeден wijk, çusannan alasa vola weredj. Töstjk te egeudj jljr alyş çoneledj.

Sonda kempjr:

Sen we edjn Töstjk qar wølem,
 Senj men Töstjk, — dep

Tamaqъ дьғылдар, өкpesj сьғылдар,
 Сась довьгар, дудьгар,
 Көздерj çарқылдар, тjстерj салтылдар,

qattъ sasъp bûrқылдар Tөstjktj qua çoneлдj.

Tөstjktj qasъp keledj. Kempjr quыр keledj. Bjr mezgilde tau qaң-
 baqtai ұсыр, tas bûrsaqtai çauady, Calqûirьqtың qûirьqына qazandai
 qara tas orala ketedj, Calqûirьqtың çarqan salmaqына сьdamai qara
 çer qaç airьды. Calqûirьq ven Er Tөstjktj çer astыna tysjr ketedj.

II.

Calqûirьqqa tjl vjtjtj. — Bjr endj çer astыna tystjktj, vjzge bûdan
 vylai çer astыnың elj çolьqady. Bjr az çyrgeп soң çылап Варь qanның
 ordasына kelemjz. Çылап Варь qanның ordasына kelgenjmjzde menj
 aлысqa qoыр, өзjң ordaqa kjrersjn. Ordaqa kjrgenjңjzde esjңde vol-
 сып, yige kjrgeпjңde ekj vosaqadan ekj qara сұвар çылап ысылдар тұра
 keledj. Odan seskenucj volma, ol çылап Варь qanның esjgjn kызetken
 qıldарь.

Tөр aldына vara vergenjңde ekj сұр çылап ысылдар keledj de ekeuj
 ekj çeңjñnen kjredj, qoıньñnan сьqady, qoıньñnan kjredj qoньсыñnan
 сьqady. Bular çылап Варь qanның ұлы мен qыздарь volady.

Tөрге oтыра vergenjңde дәu ekj sarь çылап ысылдар тұра keledj.
 odan da seskenve. Bular çылап Варь qanның өзj çөne әielj. Egerde
 bularдан seskenseñ senj Er Tөstjktj demeidj, çer astыnың eljne qadjr-
 mjz volmaidь. Çer ystjне çol tauыр сьqa almai qalamьz, — deidj.

Bjr az çer çyrgeп soң Calqûirьq aitqandai çылап Варь qanның
 ordasь көrjnedj. Tөstjktj Calqûirьqtь anadaı çerge qoыр, sälem berjр
 yige kjrjр keledj.

Ekj vosaqada ekj qara сұвар çылап ысылдар тұра keledj. Tөstjktj
 odan seskenveidj. Tөр aldына ekj сұр çылап ысылдар keljр Tөstjktjң
 Çeңjñnen kjrjр, qoıньñnan сьqady. Qoıньñnan kjrjр qoньсыñnan сьqady,
 Tөstjktj olardan da seskenveidj, төрге varьp oтыра vergende төsekten
 дәu ekj sarь çылап ысылдар көterjldj, Tөstjktj olardan da seskenveidj,
 төрге сьqыр oтыра veredj.

Bjr mezgilde төsekтеgj ekj sarь çылапның vjrj ylken kjsj volady
 da, vjrj sonың vөivjesj volady. — Çaqсы keldjң Tөstjktj er, çer astыn-
 daqь el de senj rençjtpeidj, — deidj.

Ekj сұр çылапның vjrj әdemj çjgjt, vjrj әdemj qыз volьp ketedj.
 Olar da: — çer ystjñjң Er Tөstjktj çer astыna çaqсы keldjң, çer astыnың
 aлыrtарь, өnerpazдарь senjң çылауында volady, — dedj.

Vosaqadaqь ekj qara çылап ekj qara qұл volьp ketedj, Tөstjktjң al-
 дына keljр qol quсығьp тұradь.

Tөstjktj çылап Варь qanның eljңde ұзақ uaqьt тұradь. Çылап Варь
 qanның Temjr qan degen araz qanь var eken, Temjr qanның qызьп
 çылап Варь qan сұrap nece ret kjsj çjberse de Temjr qan qызьп
 vermei qoıqan eken. Çылап Варь qan Tөstjktj soqan çumsaidь. Temjr
 qanның qызьп әker verse Tөstjktjke өз qызьп veretjп volьp uәde qь-
 ladь.

Töstjk çyлап Варь qаnqa Temjr qаnnың qызып әкер бермек вольт çолqa сьqады. Temjr qаnnың елј çetј айық çол екен.

Töstjk елсјзвен кеle çаtsа адында вјr adam көrнедј. Bүl ne қы-
qаn adam деп авайласа, әлјгј adam аqастың васында отьrқаn ekј са-
уьsqаnnың қуірғырпн вјldjrmei çүльr аldь да вјldjrmegeп воьmеn вј-
rjnјң қуірғырпн вјrjne qондыра qолады. Сауьsqаndар вүdan tyк sezvei
qalady.

— O, neqьp çyrgeп çamsьz — деп, Töstjk qасына çetjr keledj.

— Çerdjn ystjндеgј Töstjk, çerdjn астына tystj degenmen соqаn
çoldas volaьпn деп çольn toсьp çyrgeп adam edjm, — deidj әлјгј kьsj.

— Töstjkke çoldas volarььqtai qandai өnerjn var edj, — deidj Töstjk.

— Alqandy adamqa sezdjrmеitjn, атаqть vau kespe ұrь edjm, çап-
çаnuardьң saqь сауьsqаn volsa, қуірғыrарьп ұrlар алыр вјrjnјң қуір-
qьпн вјrjne kigjzgeпjmdj sol arada sezvei qalady, — deidj kьsj.

— Çarady, endece sol jzdegen Töstjgjn men volamьп, — deidj,
Töstjk.

Ekeuj çyrjr ketedj. Taqь елсјзвен кеle çаtsа çoldaryнда вјr adam
көrнедј. Neqьp çyrgeп adam деп vaiqasa, kьjкterdj matар çyrgeп
adam екен, ekј аiaqьна vaillar алqаn qazandai ekј qара тась var. Sol
tastарmen qасqаn kьjкterdj qütqарmaidy.

— O, neqьp çyrgeп adamsьп, — деп, ekeuj qасына çetjr keledj. —
Çerdjn ystjндеgј Töstjk, астына tystj деп esjtjr соqаn çoldas volaьпn
деп çольn toсьp çyrgeп adamsьп, — deidj kьsj.

— Töstjkke çoldas volarььqtai qandai өnerjn var adamsьп, — deidj
Töstjk.

— Men аiaqьта саң çұрpas çyirjkrjn, ұсqаn qus, çyrjrgeп аң-
пың менен қүтылатып çоq. Kьjкterdj quqаnda өз екrjnjmеn оqаn
çetjr ұstai алмайтып volqаn соң аiaqьта qazandai qара тас vaillar алыр
quamьп, сонда екrjnjm васылыңьrар kьjктерден аqьp өtjr ketpei дәл
çetjr ұstaimьп, çel аiaq degen ұrьmьп, — deidj kьsj.

— Çarady, endece sol jzdegen Töstjgjn men volamьп, — deidj
Töstjk.

Sytjr yceu вольт çyrjr ketedj. Bүlar kele çаtsа вјr talai kynnen
keijn елсјзде таqь вјr adam көrнедј. Ne қылап adam екен деп vai-
qasa, әлјгј kьsj çerge вjrese оң қүлаqьп төseidj, вjrese sol қүлаqьп
төseidj. Çer астынан вјr nәse тындаqаn аiaqть volady.

— O, neqьp çyrgeп adamsьп, — деп yceuj qасына çetjr keledj.

— Çerdjn ystjндеgј Er Töstjk, çerdjn астына tystj degenge сопың
çoldasь volaьпn деп çольn toсьp çyrgeп adamsьп, — deidj kьsj.

— Töstjkke çoldas volarььqtai qandai өnerjn var edj, — deidj
Töstjk.

— Çer астының атаqть тыңсыь мен, qandai çасырп әңgjme volsa
да тыңдар вјljr аламьп, менен çасырп сьr volмаidy. Алыстаqьп, çа-
qьндаqьп tygel esjtetjn saq қүлаq degen er мен volamьп, — deidj.

— Çarady, endece jzdegen Töstjgjn men volamьп, — deidj Er-
Töstjk.

Sytjr төртеu вольт çyrjr ketedj. Bүlar елсјз çаран tyзде кеle çаt-
са алыста вјr tau көrнедј, ol таудың ystjne таqь вјr tau сьqқандай

voladъ. Çaqьndar keljр qarasa, vjr adam taudъ olai da koterjр qoiadъ, vьlai da koterjр qoiadъ. Vjr taudъ koterjр vjr taudьnъ ystjне qoiadъ.

— O, neqьр çyrgen adamьnъ, — der, Tostjk çasьna çetjр keledj.

— Çer ystjндеgj Tostjk, çer astьna tystj degen men soqan çoldas volaьnъ der çolьnъ toсьр çyrgen adamьnъ, — deidj kjsj.

— Tostjkke çoldas volarьqtai qandai önerjнъ var edj, — deidj, Tostjk.

Çürttan asqan aьrьpьnъ, çerdjнъ ystjнде de, astьnda da maqan çaq keletjн adam çoq, qairatьmъ jçjme simaqan soq taularдъ koterjр ermek qьlamьnъ, tau kocjrer degen ermjнъ, — deidj kjsj.

— Çaraidъ, endece jzdegen Tostjgjнъ men volaьmьnъ, — deidj Tostjk. Beseuj çyгjр ketedj.

Bular çaran dalada kele çatsa vjr ylken køl kørjnedj. Kөldjнъ suь aitqansa suaьpь, çoq volьp ketedj de, aitqansa çarasьnan asьp erneuuj toьp ketedj. Er Tostjk çoldastarьmen mьnьnъ mənjсьne tysjне almaidъ. Bül su qaidan keljр, qaidan ketjр çatьr der ainala jzdeidj. Syitse qamьstьnъ arasьnda vjreu otьr, köldjнъ suьnъ ьrttar qalsa çoq voladъ, auzьnan çjberjр qalsa çarasьnan asьp toьp ketedj.

— O, neqьp otьrqaн adamьnъ, — der, Er Tostjk çasьna çetjр keledj.

— Çerdjнъ ystjндеgj Tostjk, astьna tystj degen soq çoldas volьp erejнъ der çolьnъ toсьр çyrgen adamьnъ, — dedj əljgj kjsj.

— Tostjkke çoldas volarьqtai qandai önerjнъ var, — deidj Tostjk.

— Çer çahanda var nөrsenjнъ meckeijmьnъ. Maqan bül çalqanda toьmъ çoq. Vjr köldjнъ suь qalьpьnca çuq volmaidъ, qansa ylken darja bolsa da vjr aq ьrttaimьnъ. Kөл tausar degen er volaьmьnъ, — deidj, kjsj.

— Çaraidъ, endece sol jzdegen Tostjgjнъ men volaьmьnъ, — deidj, Tostjk.

Altau volьp çyгjр ketedj.

Kөp uaqьt çol çyrgennen keijп bularqa vjr vala kørjnedj, çaqьndasa ovanьnъ vasьnda çalьpqaн vjr adam otьr.

— O, neqьp çyrgen adamьnъ, — deidj oqan Tostjk.

— Çerdjнъ ystjндеgj Tostjk, çerdjнъ astьna tyskenjнъ, çьlan Vapь qanqa keljр, onьnъ qorqьtqanьna qorьqpastan tərjне сыqqanьnъ, odan Temjр qan eljнъ jzdei сыqqanьnъ, çolьrda çer astьnьnъ önerpazdarьnъ çinap kele çatqanьnъ kөrgen soq soqan çoldas volaьnъ der çolьnъ toсьр otьrмьnъ, — deidj kjsj.

— Tostjkke çoldas volarьqtai qandai önerjнъ var edj, — deidj Tostjk.

— Çer astьnьnъ qьraqьsьmьnъ, Tostjk senjнъ ne kyige ьçraçanьnъnъ vərjнъ kørjр otьrdьmъ, var önerjнъ qьraqьsьq, çerdjнъ astь ystjнде menjнъ kөzjme qaqas çer çoq, qandai nөse bolsa da aьnьqtar qarasan vərjнъ de kөremjнъ, — deidj kjsj.

— Çaraidъ, endece menjнъ çoldasьmъ vol, — deidj Tostjk.

Çeteu volьp çyгjр ketedj.

Bular çetj ai çol çyгjр Temjр qan eljнъnъ otьrqaн çerjне kelse, Temjр qan eljнъnъ çürtь çatьr. Tostjktjнъ kele çatqanьnъ esjтjр kocjр

ketjр qalqan eken. Saq qulaq тындар көрсе, adam waspas degen çerге qonьр çatqan qawarь esitjledj. Qьraqrь көz cьberjр edj, altь taudьn ar саqьнда, четj көldjн celkesjндеgj calpaq cartastьn astьna warьр ты- qьlqan eken.

Tau көcjrер coldaqrь taularдь ornьnan альр көcjrjр qoia salдь. Kөл тауьсар көlderdj urttar sualta salдь. Ertөstjк coldastarьmen көzdj асьр cьmtqanca Temjр qanьnь аульна четjр keledj.

Bular kelse Temjр qanьnь qьzьn Kecce qan almaq volьр çatьр eken. Er Tөstjк kelgen соң Temjр qan ekj саqьна da kjsj salьр, qь- zьmдь qaisьsьnьн өnerj assa соqan beremjн дер aitqьzadь. Toi qьnьр eldj cьnaidь. Ekj qьdanьн өnerjн көруге çer astьnьн qaralqan qalqь- nьн wөrj cьnaladь. Kecce qanьnь qalьnь malqа әkelgen qora-qora qoi, matau-matau tyie, yijr-yijр cьlqьsьnьн wөrj de toiqa soibladь.

Er Tөstjк coldastarьmen wjр yide oьrаdь. Bularдь toiqьzamyз дер qanca et әkelse de четpeidj, toiqа арналqan tamaqьnь wөrjн de көl тауьсар çer qoiaдь. Tjртj toiqьza almaйтьн volqan соң Temjр qan мен Kecce qan wjргjр wjр amal tabadь. Tөstjкterdjн tamaqьна иu salьр берmek voladь. Saq qulaq mьnь esitjр oьrаdь da Tөstjкке aitadь. Tөstjк иrьsьn cьberedj. Urь Tөstjкterdjн tawaqьна salьnqan иudь wjldjrmesten Kecce qanьnь cana onьн nөkerjнн tawaqьна salьр cьbe- redj. Kecce qanьnь nөkerj qьrьlьр qaladь. Temjр qan bьdan çerjлgen соң at sawьsьna сьqадь. Özjнн wар cьwirjгjн wөigege qosadь. Er Tөs- tjк Calquirьqtь daiarlaidь.

Qaraqьsьnьн tywjne kelgen соң Calquirьqqa tьl wjtedj. Eger attь өte аlьsqa aidasa менjн sawьsьm da өte cьldam voladь. Yc kyn саp- sam wujrjм qьzьр өзjмdj toqtatuqа camam kelmei ketjр qalьmьn mьmkjн, мен kele çatqanda aldьmьnan arqan kerjр qoi, arqan yc qawat wolsьn, wjр qawatь kendjрden wolsьn, yc qawat arqanьnь yseuј de yzjlse мен saqan cоqrьn, aqrьmьmдь toqtata almai ketkenjм; yseuј de yzjlse мен cьqьlьр өlemjн, onda da saqan cоqrьn, egerde arqan cartьlар yzjlse мен toqtaimьn, cьqьlьр qalsam da canьm qaita- dan kjredj, kyder yzwe, — deidj.

Er Tөstjktjн calqьz colaqь wjр çerde zotьqьр өljр qalsьn дер Temjр qan attь wjр cьmalьq colqа aidaidь.

Baluаn kyresj bastaladь. Tau көcjrerge baluan саq kelmeidj. Cөr astьnьн аlьrtarьnьн wөrj cьqьlьр wjtedj. Kyresuge kjsj сьqраqan соң tau көcjrер taudь wjр көterjр альр cьirtqa kycjн көrsetedj. Temjр qan мен Kecce qan qattь sasьр, taudь wjз саqqa qoia көrmesjн дер Tөs- tjкке qattь cьlnadь. Tөstjк taudь ornьna qoibьzadь.

Wjр четj өtken соң wөige attarь qaitadь. Cьirt qaraqьsьnьн tywjneп attarьnь kytedj. Wjр mezgilde аlьstan wjр саң көrjnedj, саnьнн jсjnen саqьндаi kele wjр qara көrjnedj. Calquirьq ekenjн таnьр, Er Tөstjк yc qawat arqan keredj, Calquirьq qubьnca zaulaqan wetjmen arqanqа keljр cоq voladь. Qarasa Calquirьq cьqьlqan eken, arqanьnь ekj qa- qawatь yzjлjр, wjр qawatь qalqan eken. Calquirьqtь qarasa canь cө, — talьр qalqan.

— Sor qubьqьnь wasьna,
Sorqа wоla qonдь әkem.

Canьnan qorqьр caltauьzqa,
Egeujmьdj werdj әkem.

Сугебүгүөн çолымда
 Qulan өтпес сөл boldь.
 Asqar-asqar tau menen
 Seksjz daria kəl boldь.
 Qulьq vie qulьnь,
 Altь aiaqть alanь,
 Çaramaidь çавь деп,
 Mjndjrmegen Kençekei.
 Kərij vie qulьnь,
 Çetj aiaqть çirendj,
 Çaramaitьн çавь деп,
 Mjndjrmegen Kençekei.
 San çorqanь almaqan,
 Er atь деп таңдаqan,
 Aibь түрман əvzeljн,
 Erteden qatdap sailaqan.
 Kençekei sьndь arudьн
 Qalmasьн деп көңlj,
 Mjndjm senj Calqūirьq!
 Çalqьz əzjm qos artьр,
 Çapan tyzge çol tartьр,
 Çalmaуьzqa сьqqanda,
 Tjл vjttj saqan Calqūirьq!
 Çalmaуьzqa kelgende,
 Egeudj ala vergende,

Betegedei vjktep,
 Alasagьр çusannan,
 Erteilendjн Calqūirьq!
 Egeudj ala qacqanda,
 Çalmaуьzdan sasqanda,
 Tauь исьр qanьbaqtaj,
 Tasь vorar vьrсаqtaj,
 Qazandai dəuler qara tas,
 Qūirьqьнa oralьр,
 Çerge kjrdjн Calqūirьq!
 Çьlan Варь çerjне,
 Çer astьньн eljне,
 Сьqа qalqan mezgilde.
 Tjл vjttj saqan Calqūirьq,
 Çөн vjldjrdjн erjне!
 Çaiauda qanat volqan
 Calqūirьq!
 Çalqьzьmda çoldas volqan
 Calqūirьq.
 Sasqanda aqььm volqan
 Calqūirьq!
 Yc çanьн var edj,
 Ekeuj сьqsada vjгj-qalqan
 Сьqar, tьr Calqūirьq! Tjrl
 Calqūirьq! — deptj.

Sol uaqьtta Calqūirьqqa çan kjrp, oqьranьр tyre keledj. Basqa attar vjгnese kynnen keijn keledj.

Temjr qan men Kesse qan valuan çana at vəigesjnen çenljр ne qьlarьн vjimej sasadь. Endj çaiau çyirjktepdj çarьstьrьр көrejk deidj.

Çaiau çyirjktepdj vjг kyndjk çolqa aidaidь. ErTəstjk çel aiaqть qosadь. Çyirjktep vjг kyn çyirь varьр, varqan çerjне qonьр ertejне ertemen çarьсьр qaitraq voladь. Temjr qan çyirjktepdjн jejne vjг mьstan kempjrdj qosa çjbergen eken. Varьр qonqan çerjnde sol mьstan çel aiaqqa:

— Сьraqьm sarcadьн qoi vasьньн vitjn qarar vereijn, demjndj aьр иььqta, çarьsarda əzjm oiatamьн, — деп aldar иььqtatьр tastaidь.

Çel aiaq mьstan kempjrdjн səzjne nanьр, qannan qapersjz иььqtar çata beredj.

Vjг mezgilde oiansa cekesjnen kyn ətjр varadь. Tys volьр qalqan eken, çyirjktep alda qacan ketjр qalьrть, kempjrdjн aldaqanьн vjлр, çel aiaq sanьн vjг aq soqьр tьra çoneledj. Çerden vjг иьь torqatь ala çoneledj. Qūstai исьр, qūьndai иььqьр kele çatsa çaiaular da qaraq-сьqа çaqьndar qalqan eken, eң alьnda mьstan kempjр vara çatьр eken. Çel aiaq ətə verjр, иььndaqь torьraqть kempjrdjн көzjne сасьр ketedj. Aldaqana көk cecək ai, mьqtadьн au деп kempjр көzjn uqalar, qala beredj. Syitjр, çaiau vəigesjnde de Er Təstjk çenedj.

Temjr qan endj qaitadan toj çasap, qьzьн çьlan Варь qanqа üzat-

paq volady. Temjr qanpny ainalasъ qъbъq qūlac ylken qazanъ tereŋ kōl-ge tysjr ketken eken, naqъz er bolsa sonъ alъp versjn der Er Tōstjke kjsj saladъ.

Kōldjn subn qūrt der Tōstjk kōl tausardъ çūmsap edj, subn qan-ça ūrttasa da kōl taubsardъŋ ūrtъna simaidъ. Sudъŋ ysten vjrg qalqan-da kōl taubsardъŋ ūrtъ suqъa tolъp vjtedj.

Sonda Calqūirъqqa tjl vjtjr qazandъ men syŋgjr alъp съqamъŋ der rūsat sūradъ, Er Tōstjk rūsat qyldъ. Calqūirъq aittъ:

— Men suqъa syŋgigende aq kōvjк съqsa çaqъs volqanъ, quana ver, aman-esen qazandъ alъp съqdanъm. Qъzlj kōvjк kōrjnse çaramaqanъ, alъp съqъa almai su astъnda qalъp qoiqanъm, — deidj.

Calqūirъq suqъa syŋgjr ketedj. Kōrke deijn ec nōrse vjlnvieldj. Vjr mezgjlde aq kōvjк kōrjnedej, Er Tōstjk quanadъ, onъŋ artъnan ūzamai qъzlj kōvjк kōrjnedej, Er Tōstjk сосьнър зарлана vastaidъ:

Sorqūbdъŋ vasya,
 Sorqъa vola qondъ ækem,
 Çanъnan qorqъr çalmaubъzqa
 Egeujmdj verdj ækem.
 Çyretūqъŋ çolynda,
 Qūlan øpes cōl voldъ,
 Asqar-asqar tau menen
 Seksjz daria kōlmenen.
 Qulъq vie qūlъŋ,
 Altъ aiaqъŋ alanъ,
 Çaramaidъ çavъ der,
 Mjndjrmegen Kençekei.
 Kōrj vie qūlъŋ,
 Çetj aiaqъŋ çirendj,
 Çaramaitъŋ çavъ der,
 Mjndjrmegen Kençekei.
 San çorqanъ almaqan,
 Er atъ der taŋdaqan,
 Aiyъl tūrman øvzeljn
 Erteden qamdar sailaqan,
 Kençekei sьndъ arudъŋ
 Qalmasъŋ der kōçlj,
 Çalqъz øzjm qos artъr,
 Mjndjm senj Calqūirъq!
 Çaran tyzge çol tartъr,
 Çalmaubъzqa съqqanda,
 Tjl vjtj saqan Calqūirъq!

Çalmaubъzqa kelgende,
 Egeudj ala bergende,
 Betegeden vjktep,
 Alasarъ çusannan,
 Erteilendjŋ Calqūirъq!
 Egeudj ala qacqanda,
 Çalmaubъzdan sasqanda,
 Tauъ ūcъr qanvaqtaï,
 Tasъ vorap bürcaqtaï,
 Qazandai dōu qara tas,
 Qūirъqъŋa oralъp,
 Çerge de kjrdjn Calqūirъq!
 Çylan Varъ çerjne,
 Çer astъnyŋ eljne,
 Съqъa kelgen mezgjlde,
 Tjl vjtjr saqan Calqūirъq
 Çon vjldirdjn erjne!
 Çajaubъnda qanat volqan
 Calqūirъq!
 Çalqъzъnda çoldas volqan
 Calqūirъq!
 Sasqanda aqъlъm volqan
 Calqūirъq!
 Yc çanъnyŋ vjrde vjrg
 Aman съqar Calqūirъq!
 Su astъnnan съq, Calqūirъq! —

der, Er Tōstjk zarlanъr tūrqanda Calqūirъq dōu qara qazandъ qūirъ-çъŋa orap su ystjne съqъa keljedj.

Calqūirъqqa tjl vjtjr soileidj: — su øte tereŋ eken, tÿvjne zorqъa çettjm, qazandъ zorqъa tartъm. Sonda aq kōvjк съqъŋ. Qazandъ kōte-çjr съqъi qūp voldъ, tjster edjm съqъara almadъm, sonda qъzlj kōvjк съqъŋ, qūirъqъŋ ūzartъr qazandъ orap alъp zorqъa съqъŋm, — dedj.

Calquĩrǵatǵan aman-esen c̣yqanǵana Temjr qan elj qatṭ kyij-nıstj. Temjr qan Er Töstjkterge arnar ylken sarai saldǵǵr, qũdalarǵ sonda kjrǵızdj. Qũdalarǵnı kjruj aq mũn eken esjk sart etjr c̣avǵǵr qalaḍ. Sarai qalrǵnca temjrden salınoqan eken, auzǵn mǵqtar qũlǵrtar tastaiḍ da ṣrtǵnan tau-tau qǵǵr oṭnḍ yiedj de ot qoıǵr erte bastaiḍ. Sarai q̣zuqa ainalḍ, saraiḍnı jc̣ndegj Töstjk c̣oldastar-men kyietjn volaḍ.

Tau ḳocjrer ornǵnan tũraḍ da saraiḍnı esjǵjn teujr c̣jberedj. Esjk calqasǵnan tusedj, Ḳel tausarḍnı vjr ırṭnda vjr ḳoldjn suǵ var eken, vırkj̣r c̣jbergende ainalaṣndaq̣ḅ erttjn ṿerjn ṣondj̣ṛj tastaiḍ.

Temjr qan men Kesce qanṇnı aılaṣ ̣vden qũriḍ. Er Töstjkke q̣ẓyn qoṣr verjr, c̣ılan Vaṛ qanṇnı eljne qarai c̣yqaṛr salaḍ. Sytjr, Er Töstjk c̣ılar Vaṛ qanqa qaitaḍ. Qaiṭr kele c̣atqanda c̣oldan ergen alṭ c̣oldaṣnın ṿerj de ̣ozderj̣nı c̣erlerj̣nen ̣erj c̣urmeidj. Bũdan ̣erj varuqa vjzderge c̣ol c̣oq dep Er Töstjkpen qoc̣taṣṛr qala beredj.

Uzaq c̣yrjr Er Töstjk c̣ılan Vaṛ qan eljne keledj. Aıtqaṇnı jster kelgen soñ Er Töstjkke ̣ete raẓ volaḍ. ̄Zjnı q̣ẓyn beredj c̣ana ne qalaısn dep Töstjkten sũraiḍ.

Töstjk, — c̣er ysṭjne c̣yqaṛr eljne qaitq̣m keledj, — deidj.

C̣ılan Vaṛ qan Töstjkṭnı ṭilegjn orṇdar q̣ẓyn verjr c̣ana qanca ma c̣oldaṣ qoṣr verjr c̣er ysṭjne c̣yqaṭn esjkke qarai c̣yqaṛr saḷṛr, qoc̣ aıṭṣṛr qala beredj.

C̣er ysṭjne c̣yqaṭn esjkke deijn alṭ aıḅq c̣ol eken. C̣olḍnı aıǵıǵnı c̣ıdamai c̣ılan Vaṛ qanṇnı q̣ẓyn c̣ana c̣oldastaṛnın ṿerj q̣rǵǵr qalaḍ, c̣alq̣ẓ aq Ḳỵnke degen vjr ḳỵnı men Calquĩrǵq, Er Töstjk yseuj aman qalaḍ.

III

Yseuj carcar vjr ṿılaqṭn ṿaṣna keljr c̣ataḍ. Ṿılaqṭn ṿaṣnda vjr ylken v̄itererek tũraḍ. Vjr mezẓıde sol v̄iterekṭnı ṿaṣnan c̣ıldaqaqan ac̣ṣ dauǵ esṭjedj, qarasa c̣ıldaqaqan valarandar eken, v̄ılarǵ c̣euge vjr aidahar c̣oqaṛ ̣ormeler vara c̣aṭr eken.

Er Töstjk sadaq̣nı alḍ da ̣ormeler vara c̣atqan aidaharḍnı ekj ḳozjnı araṣnan d̄ldep tarṭr qalaḍ, aidahar c̣erge ṣıq ete tusedj. Aidaharḍnı c̣erge qũlar qalqaṇnı ḳergen soñ valaran da c̣ılnı toqtataḍ. Er Töstjk c̣ailaṣṛr ııq̣ẓqa ḳjṛsedj.

Er Töstjk vjr dauıstan c̣oṣr oiansa, qatṭ dauı tũrqan eken, dauıḍnı arıǵnan v̄ırc̣aq aralaṣ c̣aıǵv̄ı c̣auaḍ, c̣aıǵv̄ımen qavat c̣ıldaqaqan dauı esṭjedj, sonı arıǵnca ızamai aq vjr d̄u qara q̣ıs ḳojnedj, d̄u qara q̣ıs ıyldaqaqan betjmen v̄iterekke keljr qonqanda, v̄itererek maıṣṛr ṣınṛr qala c̣azdaıḍ.

Qara q̣ısṭnı ylkenḍj̣j sondai, c̣aıǵr c̣jbergende vjr qanaṭnı ̣erj vjr aıḅq c̣erdj aḷr ketedj eken.

Qoṇṣmen qara q̣ıs v̄iterekṭnı ṭıv̄jndegj Er Töstjkṭnı vıruge tap beredj, vjraq, valarandar c̣ı-c̣ı etken soñ toqtaiḍ.

Qara q̣ısṭnı ekj v̄aṣ var eken, vjr v̄aṣ adaṃkj̣ndei, vjr v̄aṣ q̣ısṭkj̣ndei eken. Qara q̣ısṭnı adam v̄aṣ Er Töstjkke ṭıj qataḍ.

— Ei adam, wül çerge ne çümьsren keldjñ? Menjñ walapandarьm-
dь aulai keldjñ we? Wül çerdj adam wasqan emes, wül menjñ mekenjñm,
— deidj.

Oqan Er Tөstjk: — men çer ystjñj. Er Tөstjgь edjm, senjñ
mekenjñe adasьp keldjm, walapandarьña qastьq oilaqan çoqrьp, ana
çatqan aidahardan aьgьp aldьm, napwasaq özderjnen sьra, — deidj.

Balapandar Er Tөstjktjñ qьlqan çaqьsьlqьp çasьrma aitьp beredj.
Sol arada aьp qara qüs Er Tөstjktjñ aiaqьpa çьqьlьp, aigьlmas dos
woladь.

Aьp qara qüs çьlьpa wjg aq walapandaidь eken, sodan keijñ wala-
pandarьña çem jzder wjg aidai aьsqa ketjр, qaituqa tьrcasь kelmei
çuredj eken. Aьp qara qüstьñ sol ketkenjñ aңdьp çyrjр, sol maңda-
qь wjg aidahar çьl saьp walapanьp çer ketedj eken, sodan aьp qara
qüs zarь wolьp qaitqanda osьqan çьlap qaitadь eken.

Baqanaqь daul aьp qara qüstьñ asьqьp ücqanda qanatьnan tьr-
qan çel eken, çaңwьr sonьñ çьlaqan kөzjñj çasь eken. Özj çem jzdegen
sararьnan qaitqanda walapandarьp aman kөrgenj osь çol aq eken.

Aьp qara qüs Er Tөstjkren dos wolqan soң ne qalaisьñ der Tөs-
tjkten sьraidь.

Er Tөstjk wasьnan kecken әңgmelerdjñ wәrjñ aita keljр adasьp
çyrgenjñ, endj çer ystjñe сьqьsь keletjñjñ aitaдь.

Aьp qara qüs Er Tөstjktj qanatьna mjngjzjр çerdjñ ystjñe сьqь-
tьp tesjkke әkeljр, çer ystjñe сьqьaradь. Qocasarьnda Tөstjкке wjg
tal qauьrsьpьp yzjр beredj, — denemdegj erekce qasietj war çalqьz tal
qauьrsьpьm osь. Qьsьlqan çerjñde osь qauьrsьndь tütatsaң daiar
wolamьp, qandai qьsьm сьlьqta wolsa da qütqarьp alamьp, egerde onь
çoqaitьp alsaң menen çәrdem kьtpe, — deidj.

Çer ystjñe сьqьqan soң Er Tөstjk kьnrjñ qьziьpa walqьp aьp
üqьqda ketedj, ec nәrseden qauьrsьz çata beredj.

Er Tөstjktj çalmauьz kemjрj üstai almai qalqan soң perjñj qьzь
Bektorь aculanьp kemjрrdj wьndьgьp өltjrgen eken, kemjрrden Coiьp
qulaq degen wala qalqan eken, soqan Er Tөstjktjñ tysken çerjñ Bek-
torь kuzettjрr qoiadь. — Er Tөstjk çer astьnda qalmaidь, çerdjñ we-
tjñe qacanda wolsa әiteujр wjg сьqьadь, sol сьqьqanьp aңdьp otьgьp üs-
tar al, eger üstai almai qalsaq menen çaqьsьlq tappaqaisьp, — deidj.

Coiьp qulaq sodan wәrj Er Tөstjktj kuzetumen wolqan eken, çer
ystjñe сьqьp üqtar çatqan Tөstjktj üstap, qol aiaqьp wailar aьp Bek-
torьqa әkeljр beredj. Bektorь Er Tөstjktj tereң qudьqqa salьp tastaidь
da Kьnkenj Coiьp qulaqqa qosadь. Calqürьqtь bektjр üstaidь.

Sonьmen Er Tөstjk üzaq uaqьt qudьqta qalьp qoiadь, Coiьp qulaq-
tan çyktj wolьp Kьnke wjg wala tauьp aladь. Coiьp qulaq Calqürьqtь
mjрr aң aulaidь.

Calqürьqtь bektjge tьsau saq kelmeidj.

Wjg kьnj Coiьp qulaq aңnan qaitьp Calqürьqqa tьsau tawьlmaqan
soң özjñj qьgьq qulac qaisь wәlweujmen tьsuidь. Qaisьwәlweu susьp
wjg çaqь cecjлjр ketedj, aiaqь wosaqan soң Calqürьq саьp otьgьp
Tөstjk çatqan qudьqьñ wasьna keljр tьiaqьmen çer tarьp tьradь.
Sьttkende, wәlweu Er Tөstjk çatqan qudьqqa tysjр ketedj.

raq özjnen vasqa çan sezucj volmasyn, sezucj volsa, sen de men de tjrj volmaimыз, — deidj. Sodan keijn ornyna varыр çatыр qalady.

Соин қилақтың қаның қайда екендігің вилір алқаннан кейін Төстјк салыр отыр Вогыр вїлақтың васына келір çetедј; Eljкterдјң su jсетјн suатын toсыр çасығыпыр çatady. Куп саңқай tys volқан mezгјлde қығыр eljк Вогыр вїлақ қайсыын деп салыр kele çatady da suatqa çақындаған kezde osқығысыр тұра қалыр qaita çoneledj. Куп ысыған saын eljкter суға веттер keledj de çақындаған mezгјлde osқығысыр тұра қалыр, çalt verjр qaita çoneledj. Узар ketедј de cөлge сьdamai суға qaita oıьsady, вјraq suatqa çақындамайды, yrкјр osқығыр тұра қalady.

Әлден uақтыта eljкter вјр-вјрjмен sөlese bastady.

Вјгеуј su васында вјр вөтен ijs var deidj. Endj вјгеуј adam ijsj sekјldj deidj, Соин қилаққа qастық oıлаған вјгеу сьдјar deidj. Әsjrese qaiқы qara eljк өзgesjnen oқcau артында çyredj. Eljкter әljгјndeі sөzge kelgence ol qaca çoneledj.

Sonda Er Tөstјk yn verjр тьнань aitady:

Çan serгјgm қығыр eljk,	Çalоьz ылым çаны да
Çаным sende қығ eljk.	Keudesjne тұрмай sıьр.
Çan saqtаған qaiқы qara,	Qosқыza sonь çjveredj.
Сосьтқан saқан kjm келір,	Çan saqtаған qaiқы eljk
Суың түпық вьлқанвақан,	Çasmmnan boldың çan serjk.
Qacasындar neden çerjр.	Sudың jсjр түпықын
Tөstјk erдj olçaladym	Cөpten таңдар sonь çe,
Qатынн қисьр, атып тјнјр,	Adam ijsj сьдјad деп
Сосьтыр алдым senderдј	Menen yrкјр çerjme.
Adam ijsj sodan sjңjр.	Өzjm aman тұрқанда
Kөгjр qaituға çанымды	Kjm kelmekçj çerjme, — deidj.
Çаңа keldjm qoıьm тјр,	

Eljкter сонда да senvei osқығысыр oдырайр тұғыsady. Sonda Tөstјk:

Osь aitqаныта senbesten	Соин атым қиғысын.
Qacasаңdar vermey çанымды,	Qara ala тuiқып kelgen соң
Aıьra almaı dauьstь,	Сьгытmasam таңыңды,
Сьндьrsаңdar saqымды,	Sudai cасыр қаныңды, —
Çoldas volқан sendermen	

deidj. Sonda eljкter qacpai sudь çақалаı bastady. Соин қилақтың воин көrmegen соң вїғынқыларындаı et-ene воыр çақындамайды. Tөstјk te olarqa воин көрсете алмайды. Eljкter senerjн de вjлmei, senbesjн de вjлmei vaiqai-vaiqai келір suattan çарьласыр su jсuge vas qoiady. Art çақынан qaiқы qara eljk te суға vas qoiady. Eljкter öte cөлдеp qalқан eken. суға тоыр qағындағын qampitыр qaiқыр сьдја verедj. Әsjrese, qaiқы qaranн қарнь çer syzjр suattan вїғыла vergen kezde Tөstјk qарыппн дәл qoыр көздеp sadaқты tartыр qalady, qарнь aqtарылыр тоқыз qara sandық çerge sau ete tьsedj. Eң kjcсejн ustai алыр, Tөstјk асыр çjberse jсj tolқан valаран, сурjр-сурjр etедj. Sanар çjberse тоқыз valаран eken, segjzjнң moıннн çулыр алыр Соин қилақты cala çansaғында вјр көрейн деп sonьң yijne tartady.

Соиып құлақтың уйне қақындағанда Күнке алдынан сьқарды. Соиып құлақ қалай деп сұрайды. Ег Төстжк. Соиып құлақ әлсйреп қатыр деидж. Күнке кельсе, Соиып құлақтың кйржгж зорға қимылдаидь, волар волмас қана демйн алыр қатыр екен. Е, ватыр қалаисын деп Ег Төстжк мазақтар қақындай бергенде Соиып құлақтың қолы Ег Төстжктжң қақасына сар ете қалады. Екеуи алыса кетедж. Төстжк ор-оңай ақ çerге қапыср тастаймын қои деп оилар edj, Соиып құлақ әл бермеидж. Endj вжраз алысқан соң Соиып құлақтың кысеийр вара қақандьсь вайқалады. Төстжк вильнр қара терге тусьр әлж кетьр вара қатты. Төвесижен тау басқандай, денисйн темьр тор сьрмақандай волыр көрjндж. Сол mezгjлде Күнкеге қалынды:

Сылан Варь çerjнен
 Çer астынъң елжен
 Çалқыз ақ ерген çoldasым
 Күнке!

Төстжгжнен айгыльр

Соиып құлақ қолында

Түтқып волқан Күнке!

Киуге кийм, çeуге татақ, тарапай, Сыйтьр вьг ерлжк қылаңсы! —

Өмьгжн қорлықпен өткьзген

Күнке!

Төстжгжң қаман қысылды

Çан сьқуға ұсылды,

Çетсеңсй çылдам, çетсеңсй,

Қорқақтар қасыр кетпесч.

Қоиньма қолың салсаңсы,

Сандьқ вара çылдам алысаңсы.

Балараньнр васын çылсаңсы,

дегенде, Күнке çыгьржр кельр, Төстжктжң қоиньндақы сандьқты çылыр алыр асыр çьвередж, қараса баларандағ сьвьглар көвейр қалқан екен, моиындағын çылыр-çылыр алақанда Соиып құлақ сылқ, етьр қулай кетедж.

Төстжктжң сандьқпен қоиньна салыр әкелген вьг баларань сегьз баларан волыр қалқан екен, endj вьреуь тьрjлсе мылде әл бермеи кетпек екен. Баларандардын моинь тыгел çылынқан соң Соиып құлақ та өльр қалқан екен.

Соиып құлақты өлтьржр, демйн алыр отьрса Соиып құлақтың валасы везьгжн сьқыр-сьқыр өткьзьр вьрдеме сөйлер қатады. Төстжк құлақ салыр тыңдаса:

— Қар вәлем Төстжк сақан қылмасам, әкем Соиып құлақтың қулып алмасам, — деп сьреньр-сьреньр қоидь.

Сол арада Төстжк оның қол алақып вайлар везьк-мезьгьмен суға тастар çьвередж. Сыйтьр, Векторьнъң çалмауьзынан әвден қутылыр алады да, Ег Төстжк елжн jздеп тарта вередж.

IV.

Ег Төстжк çer астына тьскеньне көр сы волады. Ег Төстжк çалмауьздын қолында қалды деп елж мылде кыдер уьзьр қоидь. Çалқыз қана Кеңкекеи Ег Төстжк вьг келер деп дәмель волыр çыредж. Қува jнген қасан воталар екен, Ег Төстжктжң не өлген қаварь, не келген қаварь қасан вьлжнер екен деп сонь кьтүмен волады.

Вьг кунь ертемен тьрса Қува jнген çоқ, «вочалар кетпесе игь edj» деп Кеңкекеидьң çырегь су ете қалады, çан-çақтан çыгьржр Қува jнгендь jздеидж, jздеп çыгьр:

Mataulь qalьn tyieden,
 Artainь dep er qosьn
 Tanьdap ta alqan Qūva jngen.
 Annar ta alqan Qūva jngen.
 Aьs ɕolqa Er Təstjk,
 Sьqqan kynj Qūva jngen,
 Ne kelgende, ne ɔlgende
 Botalauqa sert ɔььp
 Səz vailar eь menjmen.
 Erte tūьp mataudan

dep, zarlar ɕyredj. Sol mezgilde beljndegj oramalь cecjlr aiaqьna
 oьalьp əure qьladь.

— Sertpen tartьp oraqan,

Torqьn velden vosaisьn.

Aiaqь orap sarcaqan,

dep, zarlar ɕyrse, Qūva jngen vьr saida votalaibьn dep ɕatьp eken.
 Arɕaqьnan aqsaq voz atqa mьngen vьr aqsaqaldь cal kərnedj, Qūva
 jngen votalar ɕatqanda torqьn oramalь da cьr ainala tarqatьlp ɕa-
 zьla veredj.

Kenɕekei endj Er Təstjk ɔlgen eken, tьrj volsa alda qacan vьr qa-
 varь volar edj dep oilar zarlana vastaidь:

Aq celek kelgьr Qūva jngen,

Sertteskende sen menjmen,

Təstjk er qaitьp kelgen kyn,

Nemese Təstjk ɔlgen kyn,

Belgь verьp vьrjnep

Botalarьmьn degenjь

Qancama ɕyl ɔtse de,

Əmьrjьm ɔtьp ketse de.

Ymьt yzvei Təstjkten

Vьr keler dep ɕyr edjьm,

Tərt aiaqь kəsjlьp,

Tūla voibьn esjльp,

dep, ɕьlar ɔbьrqanda, aqsaqal caldьn astьndaqь aqsaq voz at kьsjnep
 qoia veredj. Kenɕekei attьn kьsjnegen daibььnan Calqūibьq ekenjп
 tanidь. Kenɕekei men Qūva jngen ekenjп Er Təstjk tanidь. Sol arada
 amandasьp məz voьp qalьsadь. Vərnj de vaiaqь aigьlqan kyndegj
 qalьrtarьna kelьp qaitadan ɕasaradь. Er Təstjk ɕas ɕjgьt, Kenɕekei
 ɕaьa tysken kelьncek, Calqūibьq vєstь at qalььna keledj. Odan keljп
 əzaq ɕьldar əmьr ɕasap, maqsattarьna ɕetedj.

ɕyrjьp te kettjп Qūva jngen.

Əlde vьr qavar Təstjkten

Vjльp kettjп ve Qūva jngen.

Təstjk erdnj ɔlgenjп,

Nemese qaitьp kelgenjп,

Bjлdьrcj endj Qūva jngen.

Damьl kərmєi qancadan.

Qaiqь vasьp sarcaqan,

Qam kənjldj tьndьrcь

Endj Qūva jngen! —

ɕyrgjzveisjп tūsaibьn,

Əlde vьr qavar Təstjkten

Vjлgenge vьgьjп ũqsaisьn! —

Botalarььn Qūva jngen,

Nenj vjльp esjльp.

Kelujпn qavar ɕoq,

Camasь Təstjk ɔlgenj.

Serttesken torqьn oramal,

Orai vudьm beljmdj,

Kelmese Təstjk kecjgьp,

Cecjлmeske verdjп senjmdj.

Təstjkten əj qavar ɕoq,

Susibьn velden cecjльp,

Turaloьndai vьrt-vьrt kəsjльp,

Camasь Təstjk ɔlgenj. —

ƏLQISSA QŪLAMERGEN

Çazainь men nazьmdar səzdnj vasьn
 Tьnlaьnz ylken kьcь qūvlasьm,
 Çaranlar qūlaq salьp tьnlasaьnz,
 Çazamьn vūьnqьbьn məselesjп.

Qolqa aldım nazım ucın dəuıt, qalam,
 Çapıta çərdem versın haq taqalam,
 Keçesın Qulamergen öleñ qıldım,
 Tьqlaңыз өңкеі afzal cahızadam.

Çazıсь Qıavdьrahman meriñ aтым,
 Ər çerge maqlım bolsın çazqan hatım,
 Qai çapıñ vılmeseniz valasь der,
 Maqlım aıaqında arqь zatım.

Tьqlaңыз Qulamergen vıgьp ötken,
 Aqьgьnda mıradına o da çetken,
 Mıxıttıñ Kazar degen aralında,
 Öneraz mergendjken meken etken.

Astьnda Qula ker at mınır çyger,
 Qıs alьr qarсыqa sar dəuren syger,
 Qьzьqtьñ nese tyrlj vəj özjnde,
 Byrkjten kyndiz tynj it çygjrtər.

Kupaıым sulu degen qatьpь var,
 Carifa çetj çasta vjг qьzь var,
 Kupaıым talai çannan көrkem eken,
 Qarasa көrkemdjg kyndj tutar.

Yc çasta Çoıamergen uqьp var,
 Aqьgьnda vılardьñ da qьzьqь var,
 Kupaıым aq ordadan vjг kьp сыqьr,
 Dariadan çez qımanmen su alдыr.

Qımanqa sudь keljп qııьr alды,
 Altьp sac çuaıьp der suqa salды,
 Qaçaıьr sacьp çıьp otyrqanda,
 Dariaqa sacь çidjп ketjп qaldь.

Altьp sac dariaqa aqьp kettj,
 Kupaıым qaiqьlaпьr zar enreptj,
 Kupaıым aq ordaqa qaita kjrjп,
 Mergenge uaqıqasьp vaıan ettj.

Söz söiler Kupaıымqa mergen tıgьp,
 Aıtady sacьñ çənjп vaıan qьıьp,
 Vatьr sonda qatьpьna söz söileidj,

— Tьqlasь өі kupaıым moıньñ vıgьp:
 Іarьgımaı mьnaı sacьñ voldь çaman,

Mündaidь kez keltjrdj haq taqalam,
 Ec pənde altьp sacь көrgen emes,
 Vıl sacь qasьq volar көrgen adam.

Tьqlasь söz söileijn saqan, — deidj,
 Ustauqa kelmedj me çaman — deidj,
 Sacьñды vıl dьniəde көrgen pənde,
 Qasьq vor өс volady maqan, — deidj.

Tamamlar mergen səzjп a tьp vjttj,
 Dariaqa sacь çidjп aqьp kettj,
 Mıqıttьñ çaqasьnda Bulqar çahar,
 Sacь aqьp sol çaharqa keljп çettj.

Dariada valьq aular vjr cal var ed,
 Ауьна dariadaqь kɵzjn saldbь.
 Altьn sac ауьна кер огаьрть,
 Ауьнан əljgь састь җазьр алдь.
 Cal kɵgьr altьn састь җазьр алдь
 Aldьna patcaьnьq аьр вардь,
 Ауьта jljnьrtj вил altьn, — dep
 Tartu qьr padьсаqа аьр вардь.
 Oгауь altьn састь patca kɵrdj,
 Ne nɵse ekenьj ec vjlmedj,
 Ap kelgen əljgь altьndь qаgьr caloqа,
 Mьn djlə qaznadан аьр верdьj.
 Patca сонда qalqьn җиьр алдь,
 Aldьna qalaйьqьnьq састь saldbь,
 Ne nɵse ekenьj тауьр верse,
 җetsjn dep арманьна sɵz sɵiledj.
 Dьniенjн җамандьqpen тувьj tesken.
 Bjr кемьrj сонда отьгьр таqьldарть,
 — Ei, patca, men sɵileijn sana, — deptj,
 Ne nɵse ekenьj tavam — deptj,
 Tjlegьm dьniadaqь menjн osь,
 Nekaxlar иqьььndь qossaң maqан, — deptj.
 Вил sɵzjn ал Qьrtqаnьnьq patca kɵrdj,
 Кемьrjrdjн ьxласьна kɵz җьверdьj,
 Qaitalmaj aitqан sɵzden endj patca,
 Кемьrjrdjн ol tjlegьn vermek voldsь.
 Al сонда Qьrtqа ceseң sɵz sɵilegen,
 Var edj вил Mьxitta Qulamergen,
 Кынайьm сась altьn qатынь var,
 Bjlmesең sol sьludьnьq сась degen.
 Patcaqа ol qатыndь aitqан тауьр,
 Patca kettj сонда kɵнjлj awьp,
 Patca сонда отьгьр qаgьz qьldь,
 Qairadan таqь җиьртьn җиьр аьр.
 Patca altьn sacqа voldsь qасьq
 Esjnен aitqаннан son kettj adasьp
 Qьrtqаqа сонда тигьр sɵz sɵiledj,
 Azqьгьr sonь maqан qьcь nɵsjp.
 Ceseңjz тигьь esjtьr ondailandь,
 Bjr qайьq severlerge jstetedj,
 Patcaьnь арманьна җetkьzem dep,
 Ol qьrtqа qайьqьна mьnьr алдь.
 Dariаqа qайьqpenen kettj җьrjьp,
 Yc kyndeй keler zalьm aqьl qиьгьr,
 Dariadan vjr кьп сьqьp таьр җattь,
 Aralqа Kazar degen kelьr тигьр.
 Кынайьm vjr кьп суqа kelьr qарть,
 Кемьrjrdj таьр җатqан тауьр арть,

— Mergenjm korse münь öltjrer, — dep,
Әkeljr авдъгақа мьқтар сартъ.

Вjr kynj mergen аңоа кетjr қалдъ,
Al Qürtqa азқьғуқа оi oilaidъ,
— Купайм вил сөзjме құлақ сал, — деп,
Отъғр кемjrг залым сөз сөileidj:

— Тыңласъ ei, Купайм, менjң сөзjм,
Айтқалы вjr кеңестj кeldj kezjм,
Көрген қан вjr қарайтн тыңдасаңыз,
Қасымда көркем edjm менjң өзjм.

Көрген қан мақан қасьқ volucъ edj,
Сағдайр зақрандай solucъ edj,
Қарамас осы kezde қалғыз adam,
Қайтеjн sol заманым өттj deidj.

Купайм сонда отъғр сөiler сөзjн,

Мендақь қартайам ва sjzdei volьp,

Қаңқьғр вjr аралда өттj kynjм.

Қаындъ азқьғылған кемjrг вjldj,

Сылтаңдар әljгj залым қатъ kyldj,

— Ойп-сауьқ қас кунjнде қыла алмасаң,

Dәurenjң mendei volьp өter, — deidj.

Әлqissa құртқань, купаймоға айтқан сөзj:

Kempjr сонда сөileidj
Sөilegende вuideidj:
— Ei купайм құлақ сал,
Айтқан сөздj ұыр ал,
Бұлқар degen саһарда,
Qјasim атъ патса вар.
Saltanатъ артық дүр,
Cete алмас оған мың-мың сан.
Qығьқ uәzjгj qasta вар,
Altн aidар vasta вар,
Keltjre алман ауьзвен
Kүндjз тynj aular аң.
Sol патсамен қосьыр,

Qјасьқ қасрат дәурең сал,
Ekj қастъ қосқанға
Bү дүниеде сауар вар.
Qосьлуға сен соған,
Içdihatлапыр ойыңа ал.
Camaң kelse incalla,
Qјasim degen патсаңь,
Саһарға вағьр азқьғам.
Mergendjгj volmasa,
Baында қанса өнер вар,
Teң emes саған kyieujн.
Somьң yejн аitam зар.

Әлqissa купайтмын берген қауавь:

Купайм сонда отъғр сөз сөileidj,
— Sөiledjң қапың асьр мақан, — deidj,
Mergenge Qјasim патса халj келмес,
Kelse de қьғар қанса adam — deidj.
Qürtқань сонда қауар айтқан сөзj,
— Mergenjң ондай кyctj ватър volса,

Ыйқатайып бар ма, — dedj, — оның kezj?
 Қунайым сонда түгър çauар аитар,
 — Сесеке осы çerge қылдың сапар,
 Јејнде әг çимқаның dyisemwj кун,
 Mergenjm yc кун, yc тyn иіqtар çатар,
 Qaskerjң dyisemwj кун kelsjң deidj,
 Qai çerde Qulaker at көrsjң deidj.
 Төведе қылыс çatsa atь сытта,
 Sol kezde kelgen qasker ensjң deidj.
 Qulaker oiau bolsa bosaqada,
 Syiculj тұрат vjrge қылыс да,
 Sol kezde kelgen qasker көzge tysse,
 Çаныһпан çиблқан çан ymjт қылма.
 Соһ esjtjr қаиықына кемrjr mjңdj,
 Өzjңjң саһарына қайта çурdj,
 Oсылаi uaqıqasып wәrjң terjр,
 Patcaqqa Qұrtqa cесең айтър berdj.
 Patca esjtken соң оңқайлаңды,
 Северdj саһарында çыр алды,
 Bjr karartь severlerge çasatь ap,
 Çiqызыр yc çyz baluan daiarлаңды.
 Kemege çyrtmek वोіър mjңjr алды,
 Aқысы қығық uәzjгjң vjrge salды,
 Kemedede yc кун, yc тyn wіlar çyгjр,
 Mergennjң aralyна çaqьndady.
 Aralqa keme kjrjр çaqьп keldj,
 Bailaulь сырттан тұрқан atьп көrdj,
 Çanuар çaudь wjлjр Qulaker at,
 Pьsqьgьr iesjне qavar berdj.
 Al сонда Mergen сосьр oianady,
 Qoipьna көzjңjң çasь वोialady,
 Atьңды bosaqaqqa wailaimьп der,
 Oйьna qatьп sımдыq сонда alady.
 Baila der Mergen айтър salды deidj,
 Dalacaq qatьп сыqьр wardь deidj,
 Ker atь vjr aulacaq wailar qoidь,
 Qauьrsьz Mergen иіqtар qaldь deidj,
 Sol kezde yc çyz baluan kjrjр keldj,
 Mergendj иіqtар çatқан көzj көrdj.
 Oıandy иіqьsьnan сонда watьr,
 Sawьлр yc çyz baluan wailaidь endj.
 Moipьna temjр сыңсыр arқан salьp,
 Bailady yc çyz baluan көrtjgьmen,
 Bailauda тұрды Mergen ol çjrenjр,
 Wіlqьнр сыdai almai mergen тұрды,
 Өzjңjң wailanqanьп көzj көrdj,
 Aqьgьr qaharlanьp иmтыlqanda,
 Wailanqan arqandaгьп dal-dal қылды.

Arqanpıñ yzıjgenjñ vılar kerdj,
 Ostauqa xaila qıldı er vjr tyrlj,
 Es narse mınan basqa bekjıpes der
 Kupaıym vjr arqandı öker verdj.

Patca vailatadı çoldasyna,
 Batırdı vailar sonda qoımasyn va,
 Bailasır əljgı arqanmen qoıqan saqta,
 Qar terjsj ııryııdı qol vasyna.

Bailanır turdı sonda közj çainar,
 Patca kör batırdı alqan sailar,
 Aldında esjgıjñ vjr vaiterek,
 Aragır sol aqasqa qoidı vailar.

Aragır vaiterekke vailar kettj,
 Patca valuandarın sailar keptj,
 Bailaqan vıjk taudai vaiteregjñ
 Çülr ar ornımenen çöneljptj.

Kupaım sonda otıır sız söyleidj,
 Tıñlañız qılaq salır sızder deidj,
 Aq orda altı qanat vosaqası,
 Bekter vılmeseñız münı deidj,
 Qor volmas çamaqattar tıjımdj alsa,
 Es narse bekjıreidj mınan basqa,
 Vosaqa oñ çaqyna vailamasa.

Mergendj vosaqada saldı vailar,
 Çatadı vosaqada közj çainar,
 Özgesjñ kelgen qasker qaitaradı,
 Qıyq uızır patcamen çatır oınar.
 Qudaıym kez keltjrdj mündai jstj,
 Kes volır patca ol kın hım qonırtı,
 Uıqda patca xanım çatqan saqta
 Mergennjñ qızı çılar oıanırtı.

Əlqıssa qılamerğennjñ qızın çılar saqırtqanı:

Qılamerğen al sonda,
 Qızın çılar saqırdı,
 Qaıqımenen ah ırdı,
 Qaraqım qalqam qandıymın,
 Zar volır saqan zarlaıymın,
 Senderdj qalqam körgende,
 Botalaqan narđanıymın,
 Mañdaııñnan isketcj,
 Bıl opasız dıniede,
 Armanda volır qalamın.
 Aınalaıyn Sarıfa
 Qasyma menjñ kelseñcj,

Mañdaııñnan syigjzır,
 Tjlegjımdj versenej,
 Çetkızır çavrar qudaıym,
 Tjñ tıgızveı çılaıyn,
 Qasyma kelcj qaraqım,
 Men armansız volaıyn.
 Osylai söylep zarladı,
 Tap taqatı qalması,
 Sarıfa qızı dıstıan vor,
 Əkesjññ vıl sızjñ.
 Qılaqyna alması.

Əlqıssa carıfa qızdın bergen çauavı:

Carıfa tıǵır sonda söz sөilegen,
Sen emes menıń atam Qulamerǵen,
Sözıńıń vıl sөilegen keregı çoq,
Tөsekte atam çatır cecemnenen.

Carıfa vıl sözdj aitır çyǵır kettj,
Qaramai atasyna tıǵır kettj,
Kөrgen soń Qulamerǵen mündai jstj,
Qudaia ne çazdım dep zar eńreptj.

Çөneldj qaramastan əlgj qız,
Allańı vı da bolsa vır çazuı,
Tөsekte menıń çatır patca atam,
Çөneldj osylaıca aitqan sözj.

Zarladı Qulamerǵen vır allaqa,
Qudańı qüdrejıne var ma çara,
Zar çılar Qulamerǵen çatqan çaqta,
Oıandı Çoiamerǵen ılb çana.

Əlqıssa qulamerǵennıń ılbı çaqroqanı:

Qulamerǵen al sonda,
Uıbna qarar çıladı,
Kөzıńı çasın vıladı,
— Aınalaıb çan ılbı,
Mańdaıbıñ isketçj.
Qattı zarlıq çıladı,
Çoiamerǵen uıbı,
Sonda zarlaı beredj,
Atasın ılbı,
Zarlar çyǵır keledj,

Vır keçes Qulamerǵen qıradı endj,
Savır qır Qulamerǵen tıradı endj.
— Atamın ılbı sarı qıbı ber dep,
Cecesjnen sonı sırap çıladı endj.

Zar çılar Çoiamerǵen çyır kettj,
Aldına cecesjıń vır çettj,
At çıbır savın qıbın oınaimın dep,
Bardı da cecesjıne zarlıq ettj.

Patca tөsejınde söz sөileidj,
Ne nərse sıraqanı mın ılbı deidj,
Ber qarai çarım tıppen mazamı aldı,
Çılatı sıraqanı bergin deidj.

Balaqa sarıb ılbı qıbı berdj,
Ol bala at qır oınar vırız çyrdj,
Ər bergı oınar çyır əlgj qıbı,
Aldına Qulamerǵen əker berdj,
Mergenı sarı qıbı aldı qolqa,

Kelır sөilei beredj,
— Aınalaıb çan ata,
Tım volmasa on çasqa,
Balıq volır kelmedim.
Bailanqan sjzdı kezdı,
Soqıbır vırge çyrmedim.
Osılaı zarlap sөileidj,
— Bosatar edim men, sjzdı,
Cecuge əlm kelmeidj.

Көрјіңіз не қыламын әуелінде,
 Қатында қоһындағь сенве деген,
 Бјг қағи рьсағь ваг вјг çerjнде.
 Қатында қоһындағь сенвеидј екен,
 Рьсағь ол Купайым көрмеидј екен,
 Сасырған қында рьсағ вағын вјлсе,
 Купайым мерген қынын бермеидј екен.
 Балась қындь әкер асыр вердј,
 Тьқулы ол рьсағьн көзј көрдј,
 Балась ол рьсағь алды дағь,
 Арқаннь вјг çerjн кер кескјледј.
 Сат қылыр Мergen түрдь вјг allаны,
 Вјг çerj арқаньньн кескјлендј,
 Құдайа бергенјңе тўнь сукјг,
 Арқаннан халас волыр босанады.
 Босаныр вјг allада сукјг қылы,
 Сағалай қығьқ уәзјрдјн вәгјн қығьды,
 Вәгјн де уәзјрлердјн тәмам қығьды,
 Оғьна вайлағьандай қайта түрдь.

Хайламен босағьада қайра оть,
 Патса Купайымда сөледј сьг,
 Сөйлесјр патса, қатын қатқан сақта,
 Ватырдығь тьнау айтқан қауавьн көр:

— Еі патса вјлгенјмдј қылыррын дер,
 Оғьннан мен тьсјмде тўгьррын дер,
 Босаныр арқаньннан мен тьсјмде,
 Сағалай қығьқ уәзјрдј қылыррын дер.

Патса тўра келјр қаһарландь,
 Қылысып асыланыр қолына алды,
 — Саиыңа көтјн қысыр қатраисьн, — дер,
 Қасына өлтјрем дер четјр вardy.

Сол kezde ватыр тўгьр асыландь,
 Маңдайда сўмьгьрпен қоһьр қалды,
 Вјг ұрған сўдығьқьн көтере алмай,
 Патса қатқан çerде дьние салды.

Патсаны өлјр қалған қатын көрдј,
 Вјг allада қалыныр сылайды endј,
 Іа allа бергенјңе сукјрлјк дер,
 Қауьсыз Мergen ұіқтар қата вердј.
 Вјлјңіз неде воһса қалғьз қатын,
 Қауьсыз мерген үс кып ұіқтар қатқан,
 Оіандь ұіқьсынан Мergen сонда,
 Ақарь кып сығьстан таң кер атқан.
 Қызағьр таң атқан соң кынде сығьқан.
 Купайым век ұйалыр қайды сўтқан.
 Сарифа, Купайыммен досақтар ар,
 Сөнелдј өткјзјр ар арал сақтан.
 Мјңгестј Қоіамерген ат велјне,

Qatındı endj aidaidı torkıjıne,
 Ye aidai qosaqtalıq qatın, qızı,
 Öziñi aidap vardı elderjine.
 Yıjne atasıñı Mergen keldj,
 Balasıñ cıenj men közj kördj.
 Ne çaza qıldı saqan cıgaqım der,
 Mergennen atası da sırai verdj.
 Al vatyñ vaıandadı sonda tıgır,
 Atası mıñıñ çaiñ aldı vıljır,
 Ne tırlı veınetterjın bastan aıaq,
 Söiledj atasıña vaıan qıgır.
 Kunaıym men Carıfanı astı darqa,
 Cedjler mıñ casır qızqın qarqa.
 Çoq degen aqqa zaual ei çarandar,
 Çaqıbıq sıytır versjın er vır çanqa.
 Mıratqa savırılqın çettj deidj,
 Çamandıq özderjine kertj deidj,
 Taqı da Ballımarçan valdıız var,
 Mergenge sonı nıkaç ettj deidj.
 Mergenge kıcj qızın nıkaç qıldı,
 Ötkızdız qanında döl tört çıldı.
 Annan soñ ves çıl tırdı çana taqı.
 Toqız çıl usrı çerde meken qıldı.
 Aldıña atasıñıñ sölüm verdj,
 Er kımıñ yirengen çer Mısbır sahar,
 Öziñiñ aralıña varmaqan dedj.
 Osıai atasıña sölüm keçes,
 Tıgıraqım osı çerde vır çon emes,
 Atası küieujıne gıxsat verdj,
 Öziñiñ aralıña varmaqan soñ.
 Qaitam der Qılamerğen otıradı,
 Cıenjın sonda atası saqıradı,
 Toqız mıñ çılqız var atasıñıñ,
 Jcıne kör çılqınıñ aragadı.
 Cıenjın çılqıqqa ertjır keldj deidj,
 Vır cıvar Dıldac degen verdj deidj.
 Cıvardıñ çaiñ aıtır naqasız,
 Balaqa Çoıamerğen söz söiledj.

Əlqissa naqasızın aıtqan sözj:

Naqasız söleidj,
 — Dıldac atın bergenjım,
 Çaratır atın kör dedj,
 Sıgar keldj kör vatyñ,
 Bırjıne sonıñ vermedjım,
 Alla çazdı Dıldacıñ,
 Cıenjım saqan bergenjım,

Çanuardeş çyrysın,
 Bjr çyryr özüm körmedim.
 Aıt basar aıtıqıt,
 Тында балам Mergenim.
 Sol çerде Çoiamergen ыңайланды,
 Qазына Djldac атының çetir варды,
 İesj kelgennen соң Djldac аты,
 İsker ol balаны túra qaldы.
 Çygender Djldac atqa mınır aldы.
 Qairadan әkesjне keldj çyryр,
 Encj алыр атаынан Qulamergen,
 Çoneldj arалына sarar қылыр.
 Çoneldj amandasыр Ballumarçan,
 Kөс çyryр орта çolqa keljр qalqan,
 Aldында Qulamergen kele çатыр.
 Ças wala çылар çatqan тауыр алqan.
 Balаны Ballumarçan алға deidj,
 Bөlege wala alam деп qalma deidj,
 Batırdың dınyiede dıstmanı көр,
 Özjне özjн qайты salma deidj.
 Sol çerде Qulamergen söz sөileidj,
 Almasryn qatyn tıjın деп sөiledj,
 Mergenjн wıl sөzdj атыр çyre werdj,
 Kөterjр ol balаны çerден aldы,
 Aldы da qançyqaqа wailар saldы.
 Pьsqırdы Qılaker at wjр kezderde,
 Sol çerде Qulamergen хайран qaldы.
 Artына sasqанынан túrdы qarар,
 Kөңjлj qorqqанынан әr wjр tarар.
 Sadaqы, naıza, мытыq wәj de çоq,
 Ças wala tysjrtj ol sıxytlар.

Əlqıssa çoldaqы balаның ne nərsе ekendjgj:

Sөileijn endj çaranlar,
 Sөzjм тылар qараңdar,
 Kынаıymды азqыrdan,
 Wılqар degen çaharda,
 Qırtqa degen kemjрj var.
 Sol kemjрдjн cecesj,
 Çetj wasty çalmaıwz
 Çer astында túrqandar,
 Əltjrgen соң patçаны,
 Oraç degen ıwь var.
 Qаны jzdep patçаның,
 Oraç wатыр kelgendır,
 Kele çatqan Oraçың,
 Mergendj tanı qalyты,

Ças wala wolyр sıxytmen,
 Çolda çata qalyты,
 Mergen тауыр алыты,
 Saıwt-saiman, қылыс, оq,
 Sıxytmenen Oraçың,
 Wәjн tysjрjр qalyты.

Çoiamergen al sonda
 — Ateke çaqын kel deidj,
 Wjр tau keleg qımyıdar,
 Oсы tauqa wараıын,
 Rıxsat maçan wәr deidj,
 Çoiamergen sol kezde,
 Çan çaqына qaradı,

Bjr tau keler qıymıdar,
 Tamaca xairan qaladı,
 Rıxsat alıp mergennen,
 Təuekel etip varadı.
 Çurıp keler ylkən tau,
 Tau degenj vjr vatır,
 Kelip közjn saladı:
 Aspannenen kyresken
 Bültpenen tjesken,
 Saqtai kör dep vjr alla,
 Qüdjretke qıldı palapı.
 Çoiamergen al sonda,
 Alıpraq saqan kerek pe,

Ekeuj vjr vjrjne çetip kelgen,
 Vatırqa tudaı talap qüdaı bergen,
 Oraqpen uc kün, uc tyn sonda alııp,
 Olairatın vjr vjrjnı közj körgen.
 Ekeuj uc kün üdaı alııpıtı,
 Kөсjrip çer dınienj salııpıtı,
 Ças bala kucj tolqan mezgilj emes.
 Qalçırar tal sıvıqtai maııpıtı.
 Sol kezde Qülamergen çetip kelgen,
 Sarcaqan ças balasın közj körgen.
 Tavaıın münıñ çayı çan sıraqım
 Oraqtı endj maqan bergı degen.
 Sol çerde Çoiamergen qaharlandı,
 Qызарıp ekj közj ottai çandı,
 Tjesip çurgen vatır özj dender,
 Oraqtı çerden tartıp çülip aldı,
 Kөterip onı çerden çülip aldı,
 Vatırdı ailandııp çerge saldı,
 Semsermen vasın kesip domalaqtap,
 Özjnıñ qaskerjne çıberedj.
 Laqtırды vasın kesip qaskerjne.
 Qaraңыз өнер qılqan qaharına,
 Olaskerden vası tıj ves kjsj öldj.
 Qaraңыз kez kelujn açална.

Ia volmasa atıpraq,
 Bülai söylep saladı.
 Oraq vatır mensjıveı,
 Qыртstar көзben qaradı.
 Aculanıp ol vala,
 Pjl ystjnde Oraqtı,
 Belvaıpan aladı,
 Çoiamergen qaharmen,
 Qattı tartıp qalqanda
 Pjlden tysip qaladı.
 Attan tysip ekeuj,
 Endj kyres saladı.

Əlqissa Çoiamergenıjn çauqa kjrgenj:

Çoiamergen al sonda,
 Çauqa taman çuredj,
 Saımanıp alıp Oraqtı,
 Çelgip çauqa tiedj.
 Kör qoıqa keldj vjr qasqır,
 Vjr çetjnen kjredj,
 Mıltıp çetken çer volsa.
 Atıp ketip varadı,

Sadaq çetken çer volsa
 Tartıp ketip varadı.
 Dıldac atı çanıar,
 Kezj kelgen çaulardı
 Tarıp ketip varadı.
 Öz vjlgenjn mergenj,
 Qылып ketip varadı.
 Yc kün yc tyn qıradı,

Törtjncj kyn voloqanda,
 Yc mьnqdaıyn qaskerdj,
 Təmat təman qıladı.
 Sol uaqıtta qarasa,
 Bolqan eken tamaca,
 Yc mьn qasker tausььr,
 Əzj qartь oqasa.
 Bjr yc adam qalьrtь,

Онь да тұстар альрть,
 Qılaqьn kestj quntitьr,
 Mьrnьn kesjr ьmpitьr,
 Saqal-mürtьn kuzep ar,
 Qoidь yseujn cьltitьr.
 Elge barsaң sөlem aıf.
 Qoia verdj sьmpitьr.

Əlqissa mergennjн, aralьna kəcjr varoqanь:

Bü çerden çauьn qьgьr kəcjr kettj,
 Əzjnjн aralьna varьr çettj,
 Qьzьqren nese tyrlj aңьn aular,
 Əzjnjн aralьnda meken ettj.

Mergennjн aralьnda çyrgen kezj,
 Qьzьqren aңьn aular çyrgen kezj,
 Aң aular Qulamergen çyre tursьn,
 Keledj yc kjsjnjн vjr az sөzj.

Yseuj quntivьsr çettj eljne,
 Əzjnjн Bülqar degen elderjne,
 Qьgьqanьn osьlai dep vastan aiaq,
 Sөz sөiler vaian qıldь çerlerjnde.

Patcasь vül qьgьqandь esjtj anьq,
 Tamaca qьgьqьn dedj xairan qalьr,
 Mergennen ne qьlsaң da өcjndj al dep,
 Çjverdj çaltauьzqa qavar salьr.

Çaltauьz vül qavardь esjtjptj,
 Oraqtь estjgen soң esj kettj,
 Qanьndь Qulamergen jcermjn dep,
 Mjnjr ar çel maiamen çöneljptj.

Balasьn estjgen soң kettj çyjr,
 Türmaidь orta çolda ec kjdjrr,
 Qaraidь Qulamergen sonda yijn,
 Aralqa Kazar degen keljr türьr,

Ər çerden mergen yijn qarar çyger,
 Ol zəlm çamandьqtьn vəjn vjler,
 Çalqьzь Oraq vatьr өlgennen soң,
 Bülqan da kempjr qaitjr savьr qьlar.

Aralar. Kazar aral keldj deidj,
 Kelgen soң aq ordanь kerdj deidj,
 Aldьna aq ordanьn çaqьn keljr,
 Qaida dep Qulamergen sordь deidj.

Dalacьa Ballumarçan sonda cьqtь,
 Kөrgen soң çaltauьzdzь vek qorqьrtь,
 Bar eken vjr denede çetj vasь,
 Yijnep qorqqanьnan cьqa almartь.

Cьqa almai Ballumarçan yide türdzь,
 Sөz sөiler Ballumarçanqa vjr aqьdzь,

Kyieujñ Qūlamergen qaida kettj,
 Aitrasañ çütamьn der çauar sorgdь.
 Bicara qorьqqaьnan çauar verdj,
 Mergenjm valasьmen aьda dedj,
 — Soqьsam vesjncj kyp Qara tauda,
 Çaltauьz vül sözdj aityr çyge verdj.
 Aьnan Qūlamergen keldj sonda,
 Aitadь Marçan qatьn kemprjdj de,
 Kөterjр оң qoьmen көzjn syrtjр,
 Aitadь kemprjр çaiьn ekeujne.

Əlqıssa qūlamergenijn, kemprjdj vaian qılcqanь:

Mergen tūrьp söiledj,
 Sөilegende vıidedj,
 — Ballumarçan qūlaq sal,
 Aitatuqьn sözjm var:
 Bül dьniede malqūpnıyñ
 Çetj vasьn көrdjñder,
 Ər vasьnda kemprjdjñ,
 Çyz kjsjñjñ kycj var.
 Əljр qalqan Oğasьn
 Sol kemprjdjñ valasь
 Betjne vjtken qarasь,
 Qurtqa degen vjг kemprjр,
 Yc çyz çasqa varqanь,
 Kynaıьmь azqььr,
 Əuelde qorьq salqanь,

O da sonьñ valasь,
 Sөzjmnjñ çoqdūr çalqanь.
 Tovьlqь menen mьjz sar,
 Vjг toqьmьdь sьььqьy,
 Osьlaica madaxlar,
 Bū kemprjden qasamьn.
 Əzjme azьq meijzjñ,
 Ker atqa azьq tovьlqьñ.
 Aitqan toqьm vjtjrdj,
 Ker atqa mjnjр al tūrđь.
 Ker atqa mjnjр tūradь,
 Kөzjñjñ çasьn vñladь,
 Kemprjр kelse artьmnan,
 Çoьlma salьp çjber der,
 Təuekel der çortadь.

Tūradь Qūlamergen atьn mjnjр,
 Çьladь valasьna zarьlq qььr,
 Egerde kemprjр kelse jzjme sal,
 Bəleге qala көгme qarьsь tūrьр.
 Zarlanьr Qūlamergen көр çьladь,
 Qaiqьsь qatьn-bala der çьladь,
 Aman vol Çoiamergen çalqьzьm der,
 Bet qoıьr çapan tyzge zьььradь.
 Çoneldj Qūlamergen mauqьn vasьр,
 Qalьrь qatьn-bala zar çьlasьр,
 Taqьda yc kyp, yc tьp өtkennen soң,
 Vjг kypj kemprjр keldj asьр-sasьр.
 Çaltauьz çetjр keljр aqьradь,
 Kemprjdj qaharlanqan көгennen soң,
 Bicara Ballumarçan qaltьradь.
 Ait deidj qaida kettj Qūlamergen,
 Jckelj onьñ qanьn men de kelem,
 Aitrasañ valaьmenen çütamьn der,
 Aqььr aivatlanьr çaqьn keldj.
 Sьdamai aivatьna çaman sasь,

Qactь dep Mergen batьr aitьr saptь
 Kørsettj Qulamergen keljр jzjn,
 Qazyloqan cыrgen cегj cег ocaqtai.

Ol kemrjр cөлmaiamen kettj quьr,
 Artьnan cete almadyь vjr ai cыrjр,
 Canada ekj ai quьr cөл maiiamen,
 Tөrt aida cete almadyь cаqьп cыьq.

Bes aida sonda malqun qualadyь.
 Artьnan сонса quьr cete almadyь,
 Turqanda altьncь aidьq cыzjn kөгjр,
 Qarasь Qulamergen vildьradь.

Calmauьz kөгgennen соq cettj cыьq,
 Ol zalьm cаqьndadyь altь ai quьr,
 Sol kezde vjк tauqa cөtken cаqьп,
 Ainala Oral taudь qactь cыrjр.

Artьnan cаqьndadyь kemrjр quьr,
 Meijzдж toqьmdaqь өзj пөг qьр,
 Cыredj товьloqьcьп atqa verjр.

Mergenjң Oral tauda qacьp cыrdj,
 Qьcььp valauьzdan sasьp cыrdj,
 Batьrьң oral tauda cыretürcьп,
 Estjңjz qatььnan vjr аз sözдж:

Vjr kыпj Marçan sulu üiqtar cаtqan,
 Vjr аз tys üiqtar көrdj mergen cаqтан,
 Саqьrьr Çoiamergen qasьna albьp
 Mәнjсjң көrgen tystjң oqan aitqan.

Əlqissa cecesjnjң көrgen tysjң vaian qыloqanь:

Çoiamergen qulaq sal,
 Sөzjmdj aitqan üqьp al,
 Əkeң sorь ketkelj
 Uiqь көrmei cыrdjm men,
 Bygjn tynde üiqtar em,
 Əkeң maqan söilegen,
 Çoiamergen cаloqьzьm,
 Bül cаloqanda armanda,
 Menj müндаi qalqьzьdьң.
 'Altь ai voldь көrmedjm,
 Vjr көrsem qalqa cыzjңdj,
 Armanсьz volam men deidj,
 Tjlegjm versjп var qüдаi.
 Qulada atьm arьdь,
 Moиньm volqan ьrқaidai,
 Bitjm volqan toғaidai,
 Kemrjр cettj cаqьндар,
 Көгem ve dep cыlaidyь,
 Çoiamergen cаloqьzьdьai.

Sözjme menjñ qūlaq salqıy valam,
 Əkeñe osı kezde varqıy valam,
 Berejñ çonjñ aıtır Çoıamergen,
 Əkeñjñ sen çyzjgjn alqıy valam,
 Bararsın çyzjk alır Oral tauqa,
 Kərijner əkeñ qacqan qarıs aldıñda
 Çyzjktj qarıs aldıña tastai versen,
 Əkeñ de qairatlanar vekjñ sonda.

Əkeñjz çerden sonda çyzjktj alar,
 Sol kezde varqanıñdı vjlr qalar,
 Ker atı astıñdaq o da vjlr,
 Çanıuar qūstai ısr qaharlanar.

Ketedj əkeñ asır sonda qırđan,
 Artıñda çaqın keles kempjñ quqan,
 Altın oq men veremjñ sadaqımen,
 Kempjrdj atır qalqıy dəl mañdaıdan.

Çıqıyır kempjñ sonda qaiq oıladı,
 Malqūn sonda çatır söz sөileidj,
 Er volsañ Qūlamergen ekj atqın der,
 Çalmaız sonda çatır aıqailadı.

Vjñ atqan çalqız oqıñ çeter deidj,
 Çan oıñ çahannamqa keter deidj,
 Ekj atra sözjmdj ıqsañ Çoıamergen,
 Öltjñr ekeujñdj keter deidj.

Çıraqım men soiledjm tjlmjdj alsañ,
 Əkeñe səlem aıtqın vjzden barsañ,
 Bərijñde çolıñ volsın çan çıraqım,
 Əkeñdj öltjredj kəp keciksən.

Djldacqa mjñr aldı Çoıamergen,
 Qocasır cecesjmen çuge bergen,
 Çurgsj çanıuarıñ sonđai qattı,
 Oralqa on kın çurgj çetjñ kelgen.

Oralqa on kın çurgj çetjñ keldj,
 Əkesjñ qasır çurgen kəzj kərdj,
 Çyzjgjn qaltasınan aldı daqı
 Aldıña atasıñıñ tastai berdj.

Çyzjktj kəjñ mergen çerden aldı.
 Çanıuar Qūlaker at qaharlandı,
 Çyzjktj Qūlamergen alqan caqta,
 Qıaır vor kəz ısnıñda ketjñ qaldı.

Aqıyır kempjñ sonda keles çattı,
 Artıñan arqan voı çaqındartı,
 Aıqailar Çoıamergen aqırdanda,
 Balaqa sonda kempjñ çalt qarartı.

Mañdaıda çalqız kəzden qaldı vazır,
 Çıqıldı sonda kempjñ omaqasır,
 Er volsañ Qūlamergen ekj atqın der,
 Çatadı sonda malqūn qarısasır.

Çatady sonda kempjr riza volbr,
 Qazьna Çoiamergen türdy keljr,
 Qarasa çahannamqa kettj çanь,
 Quandy Çoiamergen müny körjr.

Әkesj Qulamergen o da keldj,
 Balasьn keljr türqan közj kördj,
 Kelgen soң Qulamergen attan tysjr,
 Bül kelgen balasьmen көrjsedj.

Әlqissa qulamergennjn, çылаqаны:

Qulamergen çылайды,
 Kөzjnjn çasьn vülaidь,
 Çoiamergen kelgen soң,
 Çыламай қалай сьдаидь.
 — Çoiamergen çalqьzьm,
 Altь ai senj көrmedjm,
 Çyzjndj көrmei еңredjm,
 Kempjr quьp çetkende,
 Maqanda қалқam kelgenjn,
 Qüdjretj osьlai,
 Çazuь var allanь,
 Çoiamergen қарақьm,
 Yc açaldan qütqardьn,
 Әuelgj açal қарақьm
 Bosaqada bailandyм,

Ekjncj açal қарақьm
 Ças balasьn alqanda,
 Aıgьbr saıman қalqanda.
 Qьgьr çaudь sen saldьn.
 Ycjncj açal mjnekei,
 Qulaker at aгьqan,
 Altai çyrjr sorь atanь,
 Qaradai vyitjr qaçьqan.
 Ker atpenen әkeңjz
 Osь kezde alçьqan.
 Әkennen tür sән ketjr
 Ker attan tür xal ketjr.
 Alandap türqan kezjnde,
 Keldjn қalqam sen çetjr,
 Kempjrdj keljr өltjrdjn
 Malqündь qoımai dәndetjr.

Mergenjn vjr kyn, vjr tyn көр çыladь,

Qaiqьsьn vjr vasьnьn çep çыladь.
 Çalqьzьm tjrj көrdjm bül çalqanda,
 Ösem de armanьm çoq dep çыladь.

Ekeuj atqa mjndj onan keijn,
 Öleңmen qaitqandarьn men söileijn,
 Yc aida aralьna keldj çyrjr,
 Tьnlasaң men söileijn kelgenderjn.

Aralqa Qulamergen qaitam dedj,
 Balasь sonda türьp aitar endj,
 Aң aular ei çan ata tyzde çyrjr,
 Artьnnaң kecke çaqьn varsam dedj.

Aralqa Qulamergen çyrjr kettj,
 Sekjrtjr dariadan keldj de өttj,
 Aң aular Çoiamergen tyzde çyrdj,
 Azьraq qaitqanьnaң estj keptj.

Dariada qaitaьn dep çetjr keldj,
 Dariada taң qaçaьbr vjr js көrdj,
 Vjr quьq su vetjnde qalqьr çyrgen.
 Keldj de tamaca qьp qarap türdy.

Qarady tamaca qьp көzjn salbr,
 Bjlmeidj nemene dep aң-taң qalbr,

Сақандар тамаса қыр түрқан сақта,
 Сөнейді әлгі қуық тартыр алыр.

Mergendj әлгі қуық тартыр алды,
 Тоңдайыр ат матьмен вағыр қалды,
 Јејне кылдыр-салдыр тьсыр кетті,
 Қас бала не екенін вјле алмады.

Атьмен сүтәр кетті, биттеі қуық,
 Вагады үс кун, үс тун қуық сүгјр,
 Ең тувј дарианьң вјр сахара,

Saxarada qoia berdj onь арағыр.

Saxara vjr dalaqa qaldь keljr,
 Baralmas es vjr қаққа сөнјн вјлјр,
 Betjmen saxarada сүге берді,
 Qūdaia көрсеткенін немене дер.

Zar сьлар сүге берді Соіамерген,
 Betjmen сөнјн вјлмеі сүге берген,
 Betjmen ai dalada kele қатса,
 Aq орда алтын қанат yidj көрген.

Sol yige qadam vastь бала рақыр,
 Allаньң не қазқаньн көреді ақыр,
 Аьстан yidj көрјр түрқаньнда,
 Вјр adam aq calmalь kele қатыр.

Vjr adam aq calmalь қақыр келді,
 Васьнда aq calmanь бала көрді,
 Іарьрмаі қолды айтатын вавам ва дер.
 Qasьna қақыр келјр сәлем берді.

Uəqaləikomassalam valam deidj,
 Vjr alla мәдет вьрсјн сақан deidj,
 Сьламбек сөг астьньң патсаь,
 Ёstken ватырьльқың таман deidj.

Сьламбек қайратьңа қасьық волқан,
 Ёьпаидь әлјде әг вјр қолдан,
 Қайратьн өзјм көгем ватыр вольса,
 Berem дер Кун сүлудь иақда қылқан.

Kun sulu Сьлаибектің қалқыз қызы,
 Көрсенјз қог қызындаі нүрль сүзј.
 Көр adam сүтмьсьна сарамасқан,
 Өлтјрген әг ватырды оньң өзј.

Aq орда патса yij anaу түрқан,
 Qıaqa вјр siқысь senj алдырқан.
 Qıyq vor қайыр әгвјр siқырменен,
 Јејне салыр senj алыр келген.

Būlai дер сөнјн аитть хьзыр ваваң,
 Kytjңiz не вольса да вјр alladan,
 Setj qat vül kelgenjң сөрдјн асть,
 Mıñь аитыр қайыр вольды ә'гј adam,

Kөrjngen Aq ordaqa сүге берді,
 Ol yige вараиьн дер қақыр келді,

Astında Djldac atь tūra qalьp
Tjl vjtjp ol valaqqa sөz sөiledj.

Əlqissa Djldacqa tjl vjtjp sөilegen sөzj:

Tjl vjtjp Djldac sөiledj.
Sөilegende vүidedj:
— Coiamergen qūlaq sal,
Sөzjmdj aitqan ūqьp al,
Aq ordanьn jcnde,
Bjr yi toldan cыlan var,
Yijne kjrjp varqanda,
Sol cыlandar siqьrlar,
Qairattanьp sol kezde,
Kucjndj voiqa cыp al,
Bosaqada aq cыlan.
Oң valaqtan ker kjrər
Əne voidь aralar,
Qattь ьsqьgьp ol cүger,
Calar vərjn ən voidьn,
Cəqanьnan varьp ol cьqar,
Qimьldama mergenjm,
Qimьldasaң əlgenjп,
Kөre almai sjzdz men daqь,
Qaiqьmenen əlgenjп.
Sür cыlan taqь keledj,
Oпь көzjп көredj,
Əne voidь taqьda,
Əuelgjdei aralar,
Cəqadan cьqьp axьda
Əz vetjmen cүredj.
Onan soң taqь sar cыlan,

O da ьsqьgьp keledj,
Valaqьnnan enedj,
Əne voidь taqьda,
Bүgьnqьdai cүredj,
Qimьldama cən dostьm,
Qimьldasaң əlgenjп,
Kөp mexnatь көrgenjп,
Onan soң taqь көresjп,
Qьzь cыlan kelgenjп,
Auzyьnnan keljп kjredj,
Jcjndj vərjn aralar,
Jcek qarьnьda cүredj,
Auzyьnnan vjtken omьrtqan,
Qarsь vjtken qavьgьqan,
Tygendor vərjn көredj.
Eң soңьda cən dostьm,
Mürnьnnan keljп kjredj,
Əne voidь tygendor,
Csьlaica qьladь,
Qimьldama mergenjп
Qimьldasaң cəqadь. —
Zar-zar cыlar Djldac at,
Oсь cөrde qaladь.
Coiamergen vabьgьn,
Aq ordada varadь,
Zar-zar cыlar Djldac at
Oсь cөrde qaladь.

Enjrtj Aq ordada sөlem verjп.
Qorьqtь cыlandardь көzj көrjп,
Culasьp көp cыlandar tüs-tüs cəqtan,
Kөrgen soң tūra keldj vərj de ətjп.
Aq cыlan vosaqada tūra keljп,
Əuelj oң valaqtan kjrdj vjгj,
Ьsqьgьp əne voidь vərjn calar,
Voьnda sür-suьq vor cүre verdz.
Ьsqьgьp vjгj sür cыlan taqь keldj,
Qaharьn ol cыlanьn qattь көrdj.
Qaharьmen aivattanьp əlgj cыlan,
Əuelj oң valaqtan keldj endj,
Aralar əuelgjdei taqь cүrdj,
Qozqalmai Coiamergen savьgь qьldь,
Cəqalar cəqasьnnan varьp cьqьp,
Bjr patca — altьn taqьda varьp mjndj.

Türbät Çoiamergen zavır qıbr,
 Çılabnı adam volqan vırjn körjr,
 Sıbnır vır allaqa türqan saqta,
 Sarı çılab kele çatır taqı ızqır.

Qorqadı sol çılabnan kör sandalır
 Türadı sonda taqı qairatlanır,
 Kırjr ar oñ valaqtan en əuelj,
 Çuredj vırnıqıdai sır ainalır.
 Çuredj öne voidı qıbr saıran,
 Aqırda sıqtı keljr çaqasınan,
 Ötirdı vıvıse çuzj aidai.
 Bül jske Çoiamergen qaldı xairan.
 Körjnır qızı çılab qattı ızqırır,
 Zeresj ketjr mergen vırge türdı,
 Qudai au bül çılabnan saqtai kör der,
 Qairatın vırjnı de artıq kördj.
 Körjnır qızı çılab aivatlandı,
 Mergenjn qattı qorqır esj tandı,
 Qaitadan esjn çır türqan saqta,
 Auzınan çılab keljr kırjr aldı,
 ızqırır qairatlandı çılab kırjr,
 Övöıyn araladı kırjr çırjr,
 Tugender jsək qarın men çılın tıta,
 Münnıa ızqıradı keljr türır,
 Mönnıa keljr türır qattı ızqırır,
 Sol kezde Çoiamergen vır tıckırdj,
 Qımbıdar oñ aıaqı tıckırgende,
 Saqqalı ıñqılınır çılab türdı.
 Saqqalı auzın asır ıñqıllandı,
 Zəhərjn tıljne əker çır aldı,
 Əkesj ol çılabna sonda türır,
 — Saqra, — der, — Künsülü, — aıqai saldı.
 Çılabnı səzjn aıtır aıqai saldı,
 Vır qız vor vır münnıan tyse qaldı,
 Sıratı qor qızındai əlj qızdıñ,
 Rorımın qızdıñ körjr vək catlandı.
 Əvelde qorqırtır vırj osındai,
 Bola ma çıgıt çaqı öner qılmaı,
 Qızı tıj öner aldı degen qazaq,
 Çazaıyn tevrendırjr qalamındı aı.
 Qor volır var önerjm tekke çatıra,
 Çazaıyn samam kelse münnı qatıra,
 Adam vor kyllj çılab vıtkennen soñ,
 Saqırdı bül valanı sonda patıa.
 Qasıma səilecj endj vermen keljr,
 Türadı valanı çılab körjr,
 — Qanekı endj valam səile, — deıdj,

Отъннан тусър оған тақан берър,
 Тўғадъ Қоiamergen таққа мнър,
 Отърдъ мақюасын ваian қыьр.
 — Кем қыман endj senj өз баламнан,
 Сөз тыла еi сыгақым мақан сенър.
 Алдырдым Оjaiьн деген сиқырсықа,
 Сен кeldjн вийгюдыммен менjн мўнда.
 Ватырын вәкeldj еrljгjн мол,
 Сўмсақан endj вагъы чўмьсыма,
 Сөз тылда қўлақ салър балам мақан,
 Астында дарianьн алън қазан,
 Әкelseң sol қазандъ еrljk қыьр,
 Беремън Kynsuludъ qosър сақан.
 Патсақа Қоiamergen қауар бердъ,
 Қазандъ әkelem деп сөз сөiledj,
 Дарiasьн sol қазанның мақан көрсет,
 Вагамън sol қазанқа деп сөiledj.
 Агада yc кyn, yc тyn çол çyредj,
 Дарia оң тystjкте көrjнедj,
 Ватырлар тalar қылоан вагамън деп,
 Bjr çыlda sol қазандъ әkeledj.
 Çөneдj Қоiamergen yiden сықыр,
 Çyредj оң tarafqa атын мнър,
 Bjr ylken ұлұқ дарia көrjнедj,
 Дарianьн қақасына keldj вагър,
 Айнальр дарianь çyрдj endj,
 Қараса алън қазан көrjнвеидj,
 Sandalър ақыл тарапай тўрған сақта,
 Tjл вjтjр Djldac аты сөз сөileidj.

Өлqissa Dildactьн сөileген сөзj:

Mergenъm мақан қўлақ sal, Aitqan сөздj пқыр al, Bū дарianьн астьнда, Алън қазан ьгьс ваг, Ala алмайсын қазандъ, Būl сөзjмдj esjтjр qal, Mәdet berse qūdaimъ, Qazanqa өзjм вагаibьн, Senjн ycън çан dostьm, Qorьqqa ваьым салаibьн, Suqa qazjр enemън, Sapar tartър qazanqa Дарia тусър көremън, Yc кyn tamam өtkende, Qazanqa çetjр kjremън, Su tjege keledj,	Qimьdamа mergenъm, Qimьdasaң өlgenъm, Tөrt кyn сонда өtedj, Bes кyнге taman çetedj, Kjndjkten асыр su сонда, Keudege taman çetedj, Qimьdamа mergenъm Qimьdasaң su çütър, Qaza çetjр өlgenъm, Алънсы кyn көresън, Iekke sudьн kelgenън, Su iekten өtedj, Mўrnьңа keljр çetedj, Su көzjннен өtkende, Tөвeңe keljр çetedj, Bәrjнде кеңes аitадъ,
--	--

Djldac atь mergenge.
Bərjn keңes qıladı,
Oңaııbırpın ol qazan,
Bjzdnı qolda tırmadı,
Köz çetreitjn vıl darıa,

Sol qazannıң jcinde,
Qıııbır su vop tıradı,
Sözjn tamam qıladı,
Sertıñe çet dep çan dostım,
Darıaqa taman çyredj.

Darıanıң ortasına tııjı kettj,
Djldactıñ tysken çerj cıtır ettj,
Zar cылар vala tırđı vjr allaqa,
Onan soң yc kyn tamam taqında өttj.

Tıradı vjr allaqa zarlıq etjr,
Baradı sol uaqıtta yc kyn өtjr,
Bolqanda төrtjncj kyn qıdauanda¹⁾,
Su cыcыр tjzesjne keldj çetjr.

Tıradı savır qыbır, ves kyn voldı,
Su cыcыр keudesjne çaqın tırđı,
Bes kyn өtjr altь kyn volqan caqta,
Auзына su kelgenjn taqь көrdj.
Kөzjne su çaqındar keldj sonda,

Kөzjnep taqь vardь qavaqьna,
Kөrem dep Djldac atın көterjldj,
Qımьldar sonda kettj tavань da.

Su ketjr qaira ornınan tartьbırть,
Kөre almaı Djldac atın zar qыbırть,
Taң qalır Çoiamergen qarar tırса,
Çarq etjr darıadan qazan cыqть,
Qasьna ol qazannıң çaqын vardь,
Darıadan atın jzdep tava almadь,
Çaqalar darıanь çyrgenjnde,
Atьnıң qır qılaqь көrjnedj.

Darıadan Djldac atın aldь tartьp.
Nemene өljр qartь көp sөz atьp,
Zarladь Çoiamergen vjr allaqa,
Dyniede tjrj çyrem endj qaitjr.

Əlqıssa Çoiamergennjn atьna zarlaqanь:

Çoiamergen zarladь,
Taqat savır qalmadь,
Tjrlmeseñ Djldacım,
Oñıтьгьmđ vasynda
Өtkjzem dep zarladь,
Atь ycjn zar cылар,
Savır qarar qылmadь.
Yc kyn, yc tyn zarlanьp,

Xalj vjtjr tıradı,
Sol cыlaumen zarlanьp,
Tөrt kyn tөmam qıladı.
Besjncj kyn taqьda,
Onan çaman cыladı,
Altьncь kyn volqanda,
Bjsmjlla dep ornınan,
Djldac at ta tıradı.

Qıcaqtar atın vala qıldь zardь,
Djldac at vjrge zarlar ol cыladı.

¹⁾ Qıdauanda—qıdai degen maqınada

Zar ғылар бала вақыр түрқан сақта,
 Балаға аты түгър сөз сөiledj.
 — Әuelj мен қасыннан кettjm deidj,
 Qazanqa дәл үc кynde çettjm deidj,
 Төрт кyнде мен vjemjn enca alla,
 Su ғысыр тjzenjzge çettj deidj,
 Qazandy tartтым сонда бес кyn tamam,
 Su keldj сонда ғысыр кеуденjzden,
 Bes кyнде кеуденjzden çanada өtjр,
 Çana astы алты кyнде көзjнjzden.
 Su вагыр қавақыға сонда çettj,
 Qavaqтан vjр аз асыр тақыда өttj.

Meçdarmen¹⁾ алтын қазан лақтырды,
 Qımyldар оң аiaқығ vjр аз kettj.

Qımyldар оң аiaқығ kettj сонда,
 Su çıttым құdjретjмен құdauanda,
 Çazjreil çанымды кер алған сақта,
 Uçmaқта қор қыздары ұstар алды.
 Çанымды Çazjreil алыр берdj,
 Әureлер қор қыздары çjбермедj,
 Сақырған дауысынды esjтjр edjm,
 Әureлер хор қыздары çjбермедj.
 Bolqanda çetjncj кyn қасаиып дер,
 Djldасың осылаица oi oilady.
 Aldыға vугjн keldjm қасыр сықыр,
 Mergenjm vül сөзjмdj алқып ұқыр,
 Çолыққан қызы вавағ менj алды,
 Mergenjн тосып түр дер зарлық қылыр.
 Sol çerde Djldac atqa алды mjnjр,
 Qazandy ар vül aradan kettj çyгjр,
 Bатырлық өнерjмен Çoiamerген,
 Qazandy patcасына verdj әkeljр.
 Patca oi qazandy алыр көрдj,
 Bатыртым вәrekeldj алыр keldj,
 Kynsulu çалқыз қызып endj patca,
 Toi қылыр қығық кyndei досыр verdj.
 Qancama көр mal тоiға соiady eken,
 Qazanda qainattығыр qoiady eken,
 Bolsa da qanca qasker тоiға kelgen,
 Bәrj de sol qazannan тоiady eken.
 Qazannyң qasietjн vjлgen eken,
 Çылатбек қaiқылапыр çyрген eken.
 Көр ватыр çıтмысына çaraiamai,
 Çылатбек қaiқылапыр çyрген eken,
 Mүradып çалқыз alla xasjл²⁾ қыды.

1) Meçdar—mөлcer.

2) Xasjл қыды—tjlegj оғындалды.

Кусј көр ватыгызын анык вјлдж,
 Сайланьр Сојатмерген қайылында,
 Патсапын қызын алыр уе ай түрды,
 Вјг кунј патсақа мерген варды,
 Ујме қайтамын дер айыр салды,
 Қылатбек үсру сөздж есјткен соң,
 Сіқырды ол Ојаиындь тақыда алды,
 Сіқырсы сақырған соң қуық келдж,
 Балақы алыр келген көзј көрдж,
 Қансатма мал беремјн қасауына,
 Ејне сен қеткјзјр апар dedj.
 Сіқырсы воладь дер қавыл алды.
 Патса қөнелткелј ықайландь,
 Кунсүлу ејменен амандасть,
 Тускелј дариасына алыр варды.
 Қызына ата-анасы амандасть,
 Кунсүлу қайыланьр зар қылапты,
 Ветјппен қарықасын вјг alla дер,
 Берјптј ата-анасы рүхсатты.
 Он құл мен Кунсүлуқа он кунь вердж,
 Јсјне Ојаиы қуық салды endj,
 Әтмасын Ојаиы қуық салыр алыр,
 Баланы ағалына алыр келдж.
 Өзјнјң ағалына әкер салды,
 Қоцасыр Ојаиы қуық кетјр қалды,
 Қуаныр Сојатмерген сол kezјnde,
 Өзјнјң ордасына кјрјр варды.
 Атасы көргеннен соң көр көрјстј,
 Қайқысын баласынъң қер көрјстј,
 Дунieden қазјр өсем арманым қоқ
 Қарақым көрдјм сенј дер көрјстј.

Әлқисса Құлатмергеннјң баласына қылақаны:

Құлатмерген қылады,
 Көзјнјң қасын вүлады,
 Қалқызы аман келген соң
 Қылатмай қалтыр сьдайды.
 Вугјн өсем арман қоқ,
 Менде арман қалқан қоқ,
 Сојатмерген қалқызым,
 Осылай зарлар түрады,
 Талыр кетјр сол kezде
 Қанын фида қылады,
 Ојаиыр воыр қалқызым,
 Вјг кунде кетјр қалқаның
 Сенј јздеп қарақым

Купаймды аздыган,
 Бүлүк деген саһарда
 Ҷалдыз Ҷалмаубзда барданым,
 Патсаь мен кемрјрдј,
 Саһарып Ҷыьр алданым,
 Сенј јздер Ҷарадым,
 Бу Ҷалданнап көгмедјм
 Күдер узјр тава-алмай;
 Мende Ҷайтыр келгенјм,
 Зар Ҷылар үйде отырданда,
 Өзјң Ҷетјр келгенјң,
 Атаь Ҷылар зар-зар Ҷылар бадан,
 Сесесј үйде келјр зар Ҷыладан,
 — Ҷарадым, айым, күнјм, сыгадым, — деп
 Сесесј үйге келјр талыр Ҷалдан.
 Ҷыладь сесесј де талыр тусјр,
 Ајадып валасынды алды Ҷысыр,
 Ҷайларын сесесјнјң Ҷаза алмадым,
 Куп-тунј отырдан соң јсјм рыьр,
 Bes сөтке төвrenttјм Ҷазыр Ҷалам
 Өг Ҷүйлөә әдет версјң хақ таҶалам.
 Сөзјмдј Ҷата болса Ҷайыр етре,
 Ајады осылайса болсын тамам.

TURMBS, SALT ÇBRLAR

ÇAR-ÇAR

Çjgjt:

Qara nasar¹⁾ zamandas
Qara nasar çar-çar au;
Qara maqpal səukele,
Sasıñ vasar çar-çar au.
Münda əkem qaldı der,
Qam çemecj çar-çar au,
Çaqsı bolsa qaıñ atañ,
Oğın vasar çar-çar au.

Qız:

Esjk aldı qara sıu,
Maidan volsın çar-çar au,
Aq çuzjmdj körgendei,
Aınam volsın çar-çar au;
Qaıñ atası var deidj,
Kör çjgjtter çar-çar au,
Ainalaıñ əkemdei!
Qaldan volsın çar-çar au.

Çjgjt:

Aq qoıan qasar,
Çotalar çar-çar au,
Aq tailaq əser,
Botalar çar-çar au;
Münca nege çılaisız çar-çar au,
Artıñnan jnıñ varar apalar
Çar-çar au.

Qız:

Or tekemniñ cet vaıñ,
Oia türsın çar-çar au,
Toı vasyña tu vie
Soia türsın çar-çar au;
Men ceceme aıtamın
Əkeme aıt der çar-çar au,

Menj dese vılca

Qoia türsın çar-çar au.

Çjgjt:

Qızıl qırsın zamandas,
Qızıl qırsın çar-çar au,
Qızıl qırsın jçjñep,
Qırgı ıcsın çar-çar au,
Əkem var der arqada,
Medeu qılma çar-çar au,
Alır keter mal vergen,
Kyderjndj yz çar-çar au.

Qız:

Tyndjgımnıñ tørt vaıñ:
Bas vaıymdı çar-çar au,
Altı çengem süraıdı
Sas vaıymdı çar-çar au;
Altı çengem sürasa,
Alasnda çar-çar au.
Ainalaıñ çan əkem!
Qalasnda çar-çar au.

Çjgjt:

Mjngen atıñ qaradı,
Çar-çar au,
Çal, qürıgıñ taradı
Çar-çar au,
Münca əksjr çılama,
Çar-çar au;
Cecen ertjr varadı,
Çar-çar au.

Qız:

Tyndjgımnıñ tørt vaıñ,
Maqta cecel çar-çar au,

¹⁾ Qara nasar—əelderdjñ kletjn vas kijmnıñ vjr völmj.

Qызың ketip barady,
 Coqta cecel çar-çar au,
 On ekj aida ainalыр,
 Bjr kelermjn çar-çar au,
 Saғь jngennjñ votasьñ,
 Saqta cecel çar-çar au.
 Çjgjt:

Mjngen atьñ çirence, vikem,
 çar-çar au,
 Artqь tyieñ jngence, vikem,
 çar-çar au;
 Öksjр-öksjр çьlama, vikem,
 çar-çar au;
 Öldilep vala syigence, vikem,
 çar-çar au.

Balçьq pa eken, su ma eken?

Saғьraçan çar-çar au,
 Aq syt verjр cecе ekem!
 Asьraçan çar-çar au;
 Aq syt vergen ceceme
 Ne көsettjm çar-çar au,
 Çat kjsjnñ valasьñ
 Çoldas ettjm çar-çar au.

Çjgjt:
 Esjk aldь çiadь,

çar-çar au,
 Qiaqa vjtken miady
 çar-çar au,
 Ökeñ vergen çamqa ton,
 çar-çar au;
 Etjñe çaitьр siady,
 çar-çar au,

Qыз:
 Toғraq çaldь toғь aıqьғ,
 Toғtama әkel çar-çar au,
 Tөrkjñdegen yjñnen,
 Kettjm, әkel çar-çar au;
 Qыз da volsam sjzdjñ men,
 Perzentjñz çar-çar au,
 Çalqьz vasьm simastaj,
 Ne ettjm, әke, çar-çar au.

Çjgjt:
 Esjktjñ aldь qumdaqь,
 çar-çar au.
 Qumdaqtan çoian zьmdartь,
 çar-çar au.
 Atasь vasqa çau çenğeñ
 çar-çar au;
 Otauqa salьр tьñdartь
 çar-çar au.

BET ACAR

Keljn, keljn kelip tür,
 Keljp yige enjр tür,
 Qaıьñ çürtь qalqьna,
 İljjр sälem verjр tür;
 Yidjñ jçj toль adam,
 Bөrjñdj keljn көrjр tür,
 Kөrgen menen tanьmai,
 Qaisьсь aльs, kjm çaqьñ,
 Sol çerj көñljñ vөljр tür.
 Kөrjmdjk verse көp adam
 Talaj mal өзjр өtjр tür:
 Qaıьñ aqa, çainь, çart ata,
 Saraçьna kez qьlmai,
 Mьzасьna çolьqtьр.
 Ne qьlsañ qalq өзjñ vjл,
 Çat elden keljр ças keljn,
 Çaңa miman vөlьр tür.
 Әuelj sjzge aitamьñ,
 Çasь ykьñ vavalар,
 Esj volsa keljñcek,

Mal өner çerjñ camalar;
 Ylkenderden alçan soñ,
 Tөmen çarap çaqalar,
 Ylkender tyie vermese
 Dos-dücranь tabalar;
 Almadaj çyzj qьzarьр
 Keljñcek raqьр üialar.
 Çoqarqьlar ne verse,
 Çetelep keljn ala alar,
 Ylkenderden yirenjр
 Qimьldar mьzа valalar;
 Keljn keldj көrjñz
 Kөrjmdjgjn verjñz,
 Çat elden kelgen ças vala,
 Çaңa көrgen eljmjz;
 Әuelj bastan aqsaqal,
 Ymjт etken çerjmjz;
 Berer volsañ çьldam ver,
 Keljñmenen qosьlьр;
 Tyregeljр otьğьр,

Ашыгмасын велјмјз;
 Не версеңіз маиа бер,
 Ыстјне кјлем җаиа бер;
 Одан артық аитуға,
 Еркјп келмес евјмјз.
 Маіаның даусын есјтјр
 Қаса көрме көвјңіз,
 Берсең де риза келјңcek,
 Қыстаймыз ва сенј вјз;
 Ақсақалдан құр қалсақ,
 Оңай болмас кевјмјз,
 О! бермесе не берер,
 Кејјңгј құрвь теңјмјз;
 Ғылы берсең вieden,
 Кем болмасын тyieden,
 Сыттј воһьһп ақ вејл
 Сауқанында келјңcek.
 Ғұрт җолында бар пәрсе
 Құтылмайсын ес қайсың,
 Қасқанменен җyieden.
 Топ җарсаңыз қамқадан
 Ғыбектен есјр вау таққан,
 Келјңcek оны кіјңіз,
 Ақсақалдар тұғыңыз,
 Мағхамат воһьһа қыһьңыз,
 Қыз, келјп сарҗар ілјр,
 Қолтығынан сyіеген.
 Сіғр берсең ғызьлдан,
 Сүвалаң құйығқ пізһпнан,
 Аһьтан келдј деменјз,
 Келјһпнјң ақпн җеменјз;
 Кем көрменјз келјңdj,
 Өзјһпнјң туған қызыһпнан.
 Бермесеңіз не өнер
 Раидасы җоқ тьһьһпнан?
 Келјңdj воһьһа авіғр,
 Елјңе воһьһа тағы ујр.
 Етј қызған тьрзалағ
 Берјр salsa җызмен.
 Ось отығқан көр адам,
 Әрқайсы берсе қалмастан.
 Келјп ваіғүс сарҗалды;
 Күндјкке тyіе тјзүмен.
 Ақсақал тәујр көрмесе,
 Көрјмдјкке тyіе бермесе,
 Әуре воһьһа вет асқан,
 Күндјкке саһьһп езүмен.
 Қоі берсең бер ақынан

Алмаидь келјп җақынан,
 Егјз воһьһп қозыһь,
 Болмасын җалғы тақынан;
 Ендјгј җыһь тумаса,
 Көредј келјп вақынан.
 Қосақтаңыз ваіеке,
 Ғүндјсј егјк җақынан,
 Бұл малдың вәгјп алқан соң
 Қорасына салқан соң;
 Ваі вор қалағ вұл келјп,
 Өзјһпнј озыр товһьһан.
 Қағып-қағып маі җһпар,
 Құртъ келтес қавһьһан.
 Бұл келјңdj көргенјң,
 Семјз мал воһьһп бергенјң;
 Отау уідјң сөвј җоқ,
 Болмасын ағық қақынан,
 Қимасаң ақып ваіеке,
 Қоһьһпның воһьһп қарасы;
 Ғүһьһьһа җүнге җағымасы,
 Болмасын тағы аласы,
 Ноқай қоиды қоһьһпыз
 Ғаидары тұғып валасы;
 Таңдаулы қоиды көр берер,
 Мьрзаның асқан сарасы.
 Бересјңdj җылдам айт,
 Бермегенјң уйге қайт,
 Келјһпнјң җоқ сјздерге
 Сасығыр берер қарасы!
 Берсең қалағ җһпары,
 Бермесең вағ ма сарасы?
 Ыһсар қыһьһа ақалағ,
 Бұл келјһпнјң ілјр
 Сәлемјң қыһьһа қарасы!
 Үндемеісјң ес қайсың
 Бермеісјң ау самасы!
 Үлкөндерден дәме етјр,
 Аузы ваһьһп саң етјр,
 Вјр отығыр, вјр тұғыр,
 Үлөаиды келјп җарасы.
 Бермеген соң үлөаыр
 Асылды сөздјң арасы.
 Eckј берсең җақалдан,
 Сәукеле қара сақалдан,
 Мујызdj воһьһп вәгј де
 Тоқал eckј тағы алман,
 Сыттј воһьһп емceктј,
 Сытсјз воһьһа сауа алман,

Carua maľ k p volsa,
 Eckjm tartpas zalald .
 Aq saqald   mtq r
 Qara saqal bilerge,
 Al keljn endj qadald .
 B l sibq a v qa  oq,
 Kyle verme voz vala,
  zderjn tap amald ,
 K lgenjndj  aqt rmai,
 K nljne keljn cam ald .
  en s zjmdj terjske a r,
 Ne dese  volar zamand .
 Ylkenderden qolqalar,
 Qoid  da keljn k p ald .
 Aq qarasy  aib r
 At n ata der ald .
 Qocqar tappai k p qo qa,

Keljnnjn oib  amald .
 Sumandaqan egjncjl,
 Eckjnj  nce  taq  ald .
 Tekeden sas r taq  da
 Tava almai t r amald .
 T rt tyljk mal sai vol r,
 Keljnge d ulet  amald .
 Jzdegenj tavyl r
  rjske maľ  aib r,
 Baq t  keljn oqald .
  zjr vol keljn maľna,
 K rcjlkren eskermei,
 Tai tulaq n  oqald ,
 Ald ndaq  aq nqa
 Sene verme keljncek,
  inasqan  volmasa,
 Qarasuqa doqald .

K RKE:

Ait keljn, ait keljn!
 At nn n vasy n tart, keljn!
 Sau sqannan saq keljn,
  im rtqadan aq keljn,
 Qudai bergen vaq keljn!
 Keljn keldj k rjniz,
 K rjmdjgjn bergjniz!
 Barl q ylken qar n z,
 T rde o rqa n vavalar,
  as  ylken aqalar,
  amaoatqa vjr s lem!
 Aqsaqalqa:
 Ylken volqan d uletjn,
  lemdj vasqan s uletjn,
 Bqral n  yrgen saq nda,
 T ndar qonqan n ubetjn!
 Bektjkrenen aqard ,
 Qara saqal qaumetjn!
 T rde o rqa n vaieke e vjr
 s lem!
  omartqa:
  zj te dj adamnan,
 M rzal q n as rqa n,
 K rgen  an qol n qus r,
 S lem verjr vas  rqa n.
  aq yl q n  aib r,
  amand q n qas rqa n.

 aq  kjsj atanqan
 M rza eke e vjr s lem!
 Sara qa:
 Tai, q nan n maqtaqan,
 S vj k p  erdj  aqtqa n,
 Seksen somqa vjr at n,
 «Sat!» dese satraqan.
  az , q s   mjrij
  yl   erge  atraqan.
 «K rjmdjk ber!» der aitar der,
  an- aq na vaqraqan;
 Sara  vaiqa vjr s lem!..
 M rzaqa:
 Bedeu atqa  em bergen,
 Tjlladan davyl  ngergen,
 Nan tjlese mai bergen,
 Bai kjsj men vaiq st ,
 B rjn vjrdei ten k rgen.
 S lder kelgen qar rke,
 Bal, qant qos r cai bergen.
 M rzalarqa vjr s lem:
  tjrk jge:
 Aq maq mjnjr  emdegen,
 Paidas   oqda ermegen,
  z aitaq n volmasa,
 Botenge tjpti senbegen.
 M n  ol   tjrk aitsa da,

Sıbr degen mal aldъ.
 Çalqan sözden ölmegen;
 Qalalıq çaman dese de,
 «Özımdıkj çön!» degen;
 «Paıda al dese yc tıpn»
 Som vermese көпвеген,

Вътрылдырқа вjг сәлем!
 Bige:
 Bıjımjz tırgan әdjet,
 Çalqan va osım çamaqat?
 Keljn tır — tәcım et!
 Biekenә vjг sәlem!

KONJL AITU

Aqqı ısbır көлге kettj,
 Sınqar ısbır көлге kettj,
 Ol adasbır ketken çoq,
 Әkjm varar çonge kettj.
 Arqьтақтың tııaқы,
 Tastь vassa ketjler,
 Sazdь vassa çetjler,
 Çaqсь pende vasyна,

Js tyskende vekjner,
 Çaman pende vasyна
 Js tyskende ökjner.
 Ekj arьs aman volsьn,
 Çetrestj qıma.
 Kelmeske çylama.
 Tьndamasqa söilegen asьl sözjm;
 Çylamasqa çylaqan ekj көzjm.

TOLOQAU

Kök көгерсјn, көгерсјn,
 Көгерсјn ıсар çem ycјn.
 Көк ala yirek көl ycјn,
 Badanasyн vөkterjр,
 Erler çortar mal ycјn.
 Er azamat ıl tusa,
 Namьsqa savar el ycјn.
 Tauda vardь tarqьl tas.
 Tarьqsa сыqar көzden ças.
 Tar qoltьqtan oq tise,
 Jzder tavар qarьndas,
 Әm qarьndas, әm çoldas,
 Çoldas volmai çol volmas,
 Көр çылмай qol volmas
 Көк vaqapьң sylegj

Otqa çaqpai kyl volmas,
 Qas çyirjkte syн volmas.
 Qas süluda mјn volmas.
 Çaıьқтың воıь malqa çai.
 Çaqalai vjter val quraj.
 Vasyна qonar voz torqai.
 Çaıьқтың aqsa көljne,
 El qonadь çaqalai.
 Qasa çorqа cyu dese,
 Tarsьldaidь tavapь ai,
 Balapandai ıl syımei,
 Balvьraqan çar syımei
 Tjrjlkte çaqsyлар
 Sjre de meirjң qama ma ail

BATYRLAR ÇYRLARY

ER EDJGE

Erte zamanda Bava-Çınmar degen әulie var eken. On veste әulieljk qыp ketken eken. Sol uaqıtta vjr qызqa kәzj tigen eken. Kәzj tigen sol qыз vuaz volqan eken. Vuaz volqan soң ul tapty. Ol uldyñ atyn Bavai tyktj Сactь әzjz qoidь. Çырма ves çasqa kelgende әulieljk qыp çeneldj. Aqon dariasьna vardь. Daria çaqasьnda alyn cасыn aldьna alьp tarap oтыrqañ qызdь kәrdj. Qыз çaqьp kelgende suqa comьp kettj. Bavai tyktj Сactь әzjz de qызdьñ artьnan comьp kettj. Dariasьñ astьnda alьpьs aq otau tır eken. Otauqa kьrjр vardь. Jcьnde ai dese auzь çoq, kьp dese kәzj çoq, vılqarьdai vılqьqan, vılusь çұpar aңqьqan, qaçaiьp vjr qыз oтыr eken. Qызdь kәrdj de qaita cьqtь. Qыз eteginen ұstap, «Ia, çjgjt, qaida varasьn?» dedj. «Men saqan soilespeimjn, soilesem kьnәkәr volamьn dep, varamьn — men senj jzdegenjm çoq, çjber» dedj. Qыз aittь: «Eger menj almai ketseñ on vestegj kьnәm moimьña» dedj. Çjgjt aqьl oiladь: «Men senj almai ketsem kьnәm çoq volar dep edjm, almai ketsem kьnәm kәp voladь eken, alaьn» dep oi qyldь, nekelep aldь. Qыз aittь: «Әvden menjkj voldьñ va?» — «Voldьm» dedj.

«Olai volsa, men etjgьmdj ceckende aiaqьma qarama, kәilegьmdj ceckende qoltьqьma qarama, vasьmdь çuqanda cасыma qarama» dedj. Kьnderde vjr kьp etjgьn cecedj: aiaqь eckьjnñ aiaqьndai — onь çjgjt kәrdj. Vjr kьnj kәilegьn cestj: qoltьqьnan әkpesj kәrjnjр tır, çjgjt taqь da kәrdj. Qыз kәrgenjn vjldj. Aspanqa ұcьp kettj. Qairan «ket qidaьm» dep qaitьp tьstj. Taqь kьnderde vjr kьp qыз cасыn çudь: vas terjsjn aldьna alьp tarap oтыr. Çjgjt taqь kәrdj. Qыз aspanqa ұcьp çeneldj. «Ei çjgjt!» dedj, «Jcьmde altь ailyq valaң ketjр varadь. Njл dariasьnьñ vasьnda, Qım kent cәrjnjñ qasьna valaңdь tastap kетermjn, әzjñ jzdep al» dedj. Sonьmen qыз kettj.

Bavai tyktj Сactь әzjz valaнь jzdep Njл dariasьn qьbьrdь. Njл dariasьnьñ vasьnda, Qım kent cәrjnjñ qasьnda çjbek oramalqa oraulь çatqan valasьn taуьp aldь. Elsjz, kьnsjz çerde tudь dep atьn «Edjge» qoidь da, çauьrьna taңdь. Toqtamьs qanьñ auьr çұrtьna alьp keldj. Noqaiьnьñ çұrtь eken. Yc çasqa kelgende qolyñan ұstap moldaqa verdj, valasьnьñ var paғьzьnan qutьlqan soң Сactь әzjz qaiьp

boldь — үсър кеттj. Onan соң сегjз çасqaca Edjge оqуда түрдь. Оqуда тоqсан бала вар edj, sol балалармен кyрескeнде вәрjн de çьрть. Вәрjнjң de кijмдерjн алыр yjзр салды, кijмдерjнjң yстjне сьфьр отьгьр айтть: «Мjне, Тоqтамь çаньн таqьнн yстjне отьгьдм» dedj de, кijмдерjн çaitьр берdj.

Kynderde вjр кyн ekj kjsj kele çатыр edj. Edjge балаларqа айтть: «Өздерjнjз сәлем берменjз, eger сәлем берсе алыңыз, сәлем бермеисjңдер деп сәксе çауавьн мен vereijn» dedj. Ekj kjsj keldj, балалар сәлем бермедj. «Балалар неге сәлем бермедjңдер?» dedj. Edjge: «Bastan өздерjн неге сәлем бермеисjңдер?» dedj. Ekj kjsj айтть: «Bjз yлкен ве, çоq sender yлкен ве?» Edjge айтть: «Bjз yлкен». Ekj kjsj: «Sender çalaica yлкен volasьндар?» dedj. «Eger мен тоqсан балаьн çасын сапар salsam, сонда вjз yлкен volmaimьз ва?» dedj. Ekj kjsj сөзден сьфьды да: «Ваçанаqь дауьмьздь осььqан çалайьq» dedj. «Ei бала, дауь volьр Тоqтамь çанqа вара çатыр edjk, endj дауьмьздь саçан салqаль түрмьз. Bjtjesjң ве?» dedj. «Eger qüдай аузьма salsa вjтjrerimjн» dedj. «Olai volsa мынау Алсын атаь Көк Çалды мерген, мен Кеçestjн ыл Көк Çанваймын. Edjl мен Çайь менjкj edj. Onan çасçан çoian da менjкj edj. Çайьqтьн çаçасында, Аqкөлдjн саçасында çатқан аq çoianь көрдjм de, атаьн деп мыльqьма кеттjм. Мен мыльqьмьдь алыр kelgence Көк Çалды атыр алырты. Осьнн төресjн вьрjнjз» dedj. Бала: «Sen çandai çerden аттьн деп Көк Çалдыдан сүрадь. Ol çanca çerden atqan molcerjн көсеттj. «Eger вjр төре берsem ekeujjz de көнесjз ве?» dedj. Ekeuj de «көнөмjз» dedj. Балаьн төресj: çoianь алыр вjр балаqа qüçaqtattь da Кеçestjн Көк Çанвайна айтть: «Bалаqа тигjзbesten çoianь atqan çerden at: eger балаqа тигjзсең qүньн бер; оq далаqа кетсе — veidamaq!) vol; тигjзсең — çoian senjкj volady» dedj. «Bül төреге көнвеимjн, Тоqтамь çанqа варагьн» деп Көк Çанвай ачуландь. Çaitьр keldj: «üstat балаң, атамын!» dedj. Балаqа дарьtpastan çoianьн çалаçан çerjnen тигjздj. Edjge: «Endece вүгьн көрген çoian senjкj» dedj. Көк Çалды «Bül төреңе көнвеимjн» деп ачуландь. Ekeuj Тоqтамь çанqа варагьты. Çан алдында Көк Çанвай: «Bjр төре volьр edj» dedj. Тоqтамь «Çandai төре?» деп сүрадь. Көк Çанвай: балаьн берген төресjн айтть. Сонда Тоqтамь çан «Sol балаьн төресj төре, вjз ондай төре vere алмасьз да» dedj.

Sol бала Edjge сегjз çасqа kelgen соң оqудан сьфьт. Mal тавамьн деп вjреудjн çoilyн ваqть. Bjр кyнj төрт kjsj keledj. Ortalarьнда вjр аiaqь аqсаq çetegj вар. Төртеuj «Мынау çoисьqа çyгjnejкe» деп Edjgege keldj. Төртеuj вjр аqайьндь eken: «Ortalarьмьздаqь вjр çара edj. Ось аqсаq mal вjздjң encjmjzge тigen edj. Вась мен вjр аiaqь yлкен аqамьзqа, yc аiaqь yceumjzge тigen edj. Ось аqсаq mal ватыр вjреудjн egjнjне тьсjптj. Ol kjsj төрт аiaqьнн тigen çerjне төрт çыз djldө сүрадь. Bjзder соçан дауь volьр отьгьмьз. Төресjн вересjң ве?» deidj. Edjge: «Alla аузьма salsa беремjн» dedj. «Мынау аqсаq аiaqь çaisьньзqа tiesj edj?» деп сүрадь. Ең kьcsj: «Ma-

1) Veidamaq — yл:ssjz, сьвараçасыз в:1 degen маqпaдa.

qan tijp edj» dedj. «Endece, tõeuden sen veidamaq vol» dedj. «Ekj çyzjn vasjn aqan aqan tartsn, yitkenj maldь egjnge køj kørjr. vasь syirep aьp vardь; ekj çyzjn ekj aqan tartsn, yitkenj auru aiaqь sau aiaq syirep ararьp vastьrqaп» dedj. Yc aqasь vül tørege kønvei Toqtamьs qanqa vardь. Qan aldьnda kьcsj: «Bjz vjreuge çygnjr edjk» dedj. Qan: «Çygnjen uaqьtta qandai tøre verijjr edj?» dep sьradь. Balanьn bergen tøresjn estigen soң qan: «Sonьn tøresj — tøre, men ondai tøre vere almanь» dedj.

Taqь da vjr kynj atan tyienj çetelep ekj kьsj kele çatьr edj, Edjgenj kørjr: «Mьnau qoisьqa çygjneijkej» dep vьгьldь. «Ai qoisь, osь tyiege dauьmьz, tøre veresjn ve?» dep sьradь. Edjge: «Bere-mjn» dedj. Vjreuj aittь: «Osь tyie — menjkj. Vota kynjnde çoqalqaп, atan kynjnde tanьp otьrмьп. Urlaqaп ьгьm mьnau» dedj. Edjge qalqaп vjreujne «Sen soilecь» dedj. Öz tyiemnjn votasь, өз vuramьnьn valasь. Osьnauдьn maqaп qьpьr otьrqaп çalasь» dedj. Edjge vjreujne «Sendegj enesj var ma?» dedj. Anasьnan taqь da enesjn sьrap aьp, ekeujne: «Ekj jngen men vjr arqaп aьp kelsender tøresjn vereijn dedj. Sьraqaп nөrselerj daar volqaп soң Edjge atannьn taqьmьna arqaп saьp vьradь. «Çoqaltьr edjm» degennjn jngenj atanьn ystjne vozdar tyse qaldь. Sonda vala: «Mьnьn ьrlatqanь sьп, sьzdn ьrlaqaпnьz sьп eken. Mьnьn tyiesjn veresjz» dedj. Tøre timegenj: «Vül tørege kønveimjn» dep Toqtamьs qanqa vardь. Dauьdь aittь. Tøre tigen adam qanqa: «Osьndai vjr tøre volьp edj» dedj. «Endece sonьn tøresj — tøre, men tøre vere alman. Tyiesjn ver» dedj.

Taqь da vjr kynj qoi vaqьp çyrgende ekj qatьp men ekj erkek ortalarьndaqь vjr valaqa talasьp keledj eken. Edjgenj kørjr: «Mьnau... qoisьqa çygjneijk!». «Çygnjek çygjneijk!» ren vьгьlpьr otьгьp qoisьqa keldj. «Əi qoisь, vьzder dauь volьp kelemjz, tøre veresjn ve?» dedj. Edjge: «Tøresjn vereijn» dedj. Vjr qatьp men vjr erkek aittь: «Osьnau valanь vesjkte çoqaltьr edjk, çygnjr çyrgende tanьp otьrмьz» dedj. «On ai koterj otьrtqamьdь søgjr tapqaп valama çala qьladь» dep qalqaп ekeuj aittь. Edjge terteujne de: «Bergen tøreme konesjzder me?» dep sьradь. Terteuj de «kөнemjz» dedj. Sonda Edjge valanь ekj qolьnan ekj qatьnqa ьstattь. «Çoqaltьr edjm» degen qatьn yndemei tьr; anau qatьn «Ne qьlsanda meijn vьlsjn» deidj. Edjge: «Dauь valanь semsermenen ekeujjzge qad volьp veremjn» dep semserdj kөtere bergende «Çoqaltьr edjm» degen qatьn vjleginen ьstai aldь: «өltjmenjz» dedj. «Menen tuqaп vala volsa, өskende menj vjr tavar, əzjce mьnau aq aьsn» dedj. Edjge yndemegen qatьnqa «senjn ьrlaqaпnь sьп eken. өltjse өltjrsjn dep yndemedjn. Mьnanьn valasьп өзjne ver» dedj. «Өzjm tartьm» degen erkek ren qatьn: «Vül tørege kønveimjz» dep Toqtamьs qanqa vardь. Tøre timegen qatьn men erkek qanqa: «Dauь volьp sьzge çygnuge keldjk dedj. Balanьn naqьz cesesj: «vjr tøre volьp edj» dedj. Qan: «qandai tøre volьp edj?» dep sьradь. Bular qoisь valanьn bergen tøresjn aittь. Qan: «Sonьn tøresj tøre. Ondai torenj men vere alman» dedj.

Mьnan soң Toqtamьs qan: «Tөrt ret mьndai ədjл tøre bergен qan-

dai vala? Kjm de volsa munda saqььндar!» dep vürьq verdj. Dereu Edjgenj saqььr аьр keljstj. Qan: «Tört ret төre vergen sen ve?» dep süradь.

— «Ie, men edjm, taqsьr!» dedj.

— «Атың kjm?» dedj. — «Атым Edjge» dedj. Ystjndegj kijmderj saman eken, «vül kijmderjndj tasta» dedj Qan.

Сауьндагь қақталь,

Ақ сүңқар қүс беремjn,

Туиме вауь tartpalь,

Ұсан теңjз сүi dedj.

Аl qara kes ton verdj,

Қығьмnan қып dau kelse,

«Мүпь ystjңe ki» dedj,

Төресjn соньң ver dedj.

Көк ala қорқа at mjn dedj.

Қығьмnan қальң сау kelse,

Көnte velveu vu dedj.

Edjgem, сонь қыгь dedj.

Tütam вауь som атың,

Edjge даудь вjтjрдj, қаудь қыгьдь. Тоқтамьс қан тыпс воьр қаыпа түрдь. Сүртть вjлер, top erkjn қоьна алдь.

Kynderde vjr кун Тоқтамьс қапньң қапньмь айтть: «Ось аьр сүгgen çalsь valaңьздьң агуақы sјzđjң агуақыңьздan vasyңm көгjnedj» dedj. Qan: «Ei, tentek қатың, esјgјmdegj çalsьньң агуақыңьң пақыр менеп артық воьсьн» dedj. Qaпьm: «Endece sјz vјlmegeң ekensјz. Edjge «Aldaң çar voьсьн» dep кјrр kelgende qacan da sјz seljk ete tyse-sјz. Seskenetjnjјzđj özjңjz de vјlmeisјz. Egerde menjң sözjme іlan-basaңьz kijmjңjzđj etegjң teven inemen tyirep qoiaibң, sol uaqьtta seljk etetjnjјzđj belgјsј mäljm volar» dedj. Qaпньң etegjnen teven ine tyiredj. Sol uaqьtta Edjge: «Aldaң çar voьсьн» dep esјkten enjр kelgende, qan seljk ete tystj. Tyirelgen teven ine ortasьnan ekj yzj-ljр aspaңa ұсть. Qaпьm: «Endj vјldjңjz ve агуақыньң зорьң?» dedj.

Edjgenjң агуақың төмен тysjreijң dep қапьm vjr аiaқ қатық ұить, jсjне өзjнjң несевjң араластьгьр қүидь. Edjge кјrр keljр отьрқан соң манақы қатықты қоьна ұстатть. Edjge қоьндақы ьдьсқа уңjлjр қарады да, қапьндақы рьсақың сүьгьр аьр қатықты төрт тjлjр, ортасын вүлқар çjверjр көтерjр jсjр салды. Qaпьm: «Edjgem төттj me eken?» dedj. «Egerde ьдьсь eskj volmasa төujr көгjnedj» dep, Edjge сьқыр кettj. Edjge сьққан соң қан қапьмға қарар: «ьдьсь eskj volmasa төujr eken degenj несj?» dedj. «Көгj қатымньң несевj volmasa төттj eken degenj qoi» dedj. Qan тақы да: «Рьсақпен осьь jckenj несj?» dep сүрадь. Qaпьm: «Сүртьңдь төрт вөлек қығьмньң degenj, ортасын вүлқар jekenj сүртьңдь да осььндаi вөлектерmjң degenj» dedj.

Qan: «Endece мүпь өлтjрейк» dedj. Qaпьmь: «Мүпь вүitjр сүгgende өлтjre алмаисьз» dedj. «Арақ-сағар çіпаық, арьс vastь ақ ordaңь cetke тjgeijк. Ноқайльньң ауыгь сүртьньң варь-қоқың çіңьз. Edjgenj аiaқыңа қоьыңьз. Edjgenj «kel vатырға» сальп зорлатьңьз, сонда арақ jсjр mas воьр сүгgende өлтjresјz» dedj.

Vül сьрды esјtjр сүрген Edjgenjң алть çasar. Аңқысьн атть vjr dosь var edj. Esјtkenjң Edjgege айтть. «Кел ватырға сальп зорлар аiaқ vergenderjң қымызың jсreijңce осьь meske қүia ver» dep serke terjсjnen jstelgen vjr mes verdj. «Men, kelgen kјsјlerđjң attanar қақ yzengj вауьң қыр qoiaгьmь. Sol mezgјlde daladan өзjңe vjr ауьз söz айтarmьң, берjк vol» dedj.

— Qarañqyda çol tarqan,
 Qary çerde söz tarqan,
 Çauıgıñyñ ulken qaqraqtai,
 Aidağñ ulken toqraqtai,
 Adam tıjın almaqan,
 Öz raıyş volmasa,
 Asu çerge varmaqan,
 Qara qırcaq Qovılandım,
 Sen vır kırır oilanır
 Tolqar körçj! — dep edj!
 Eñkeıjır yige kırğennen,
 Qol quşğır tırqannan,
 O da tolqar körjır edj,
 Onıñ da sözjın çaratıai,
 Baıvıyna varmadı,
 Ökıljıne tyspedj.
 Onı da — yiden cıq, — dedj.
 — Qas qoiandai qasqarqan,
 Qarañqy meñjreı tynderde,
 Sansız qoldı vasqarqan,
 Künde vır sunğj ıñdırqan,
 Er köñljın tıñdırqan,
 Sunğjge kjsj mındırgeñ,
 Almaqan çau qoımaqan,
 Jcse qanqa toımaqan,
 Elge azda, çauqa kör,
 Aq valtır ıñ Uaqım!
 Mañçır ıñ Cuaqım!
 Egjzjımen verj ker
 Tolqar körçj! — dep edj;
 Egjzjımen ekeuj
 Yige kırır kelgennen,
 Qol quşğır tırqannan,
 Tolqauqa salır körjır edj,
 Onıñ da sözjın çaratıai
 Baıvıyna varmadı.
 Ökıljıne tyspedj,
 Onı da — yiden cıq, — dedj.
 Sadağın qırğır narqa tarttırqan,
 Saltanatqa yldı men vılde art-
 ıtırqan,
 Toıqa kelse erke edjñ,
 Qasqıta vasqa kigenjñ
 Altai qızıl vörjk edj,
 Keñesjımnjñ vıgış edjñ,
 Keñ qatıñmıñ qıgış edjñ,
 Keñestjñ ıñ Kök Çanvai!
 Carcamıtın dyldjlm,

Caldırmaıtın vıvıılm,
 Sen tolqası — dep edj,
 Eñkeıjır yige kelgennen,
 Qol quşğır tırqannan,
 O da tolqau salır edj.
 Onıñ da sözjın çaratıai,
 Baıvıyna varmadı,
 Ökıljıne tyspeidj. —
 Sen daqı yiden cıq, — dedj
 Noqıılınñ auır çürt
 Avdıradı, oilandı.
 Oilanır keñes tappadı.
 — Auızında otız tısjı çoq,
 Sım aıaq, supa vörjktj
 Sırğa ıñdı sım çırau,
 Çıvekren çaqın tarttırğır,
 Saltanatqa yldı men vılde art-
 ıtırğır,

Alır vır kelçj, — dep edj.
 Sım aıaq, sup vörjktj
 Sırğa ıñdı sım çırau,
 Alır vır çetır kelgennen,
 Eñkeıjır yige kırğennen,
 Qol quşğır tırqannan,
 Tıradı daqı tolqaidı,
 Tolqaidı da sarnaidı,
 Sarnaidı da cırlaidı.
 Tolqar, sarnap cırlasa,
 Sansız noqai qorlaidı,
 Ökıljıne tysken çaqıylar
 Ne oqıqa voldı dep
 Qamıqqannan zarlaidı.
 Ökıljıne tyspes çamandar —
 Qartıqanda qazımır
 Sandıraqqa vastı dep
 Köñjlsız cıre tıñdaidı:
 — Men qartıñmın, qartıñmın,
 Ne körmegen qartıñmın?
 Vastıqqa vastıq, vastıq qan!
 Onı körgen körijmın.
 Onan soñqı Kedeı qan,
 Onı körgen körijmın.
 Onan soñqı Ala qan,
 Onı körgen körijmın.
 Onan soñqı Qara qan
 Onı körgen körijmın.
 Qılaqı cıñaq Nazar qan,
 Onı körgen körijmın.

On ekj tütam oq atqan,
 Onan soñqđ er Sьr̄qđs,
 Onь da k̄orgen k̄erjñmjn.
 Mūnagasь qьr̄qđ qūlac,
 Өzden sūltan Čənjəvək,
 Onь k̄orgen k̄erjñmjn.
 Uль vabañ Domvaуь,
 Sonь k̄orgen k̄erjñmjn.
 Časta volsañ Toqьm qan,
 Senj k̄orgen k̄erjñmjn.
 Čyz seksenge kelgende,
 Sьpraqan čan čyrgende,
 Menen dəuren ketkende,
 Saqan dəuren četkende,
 Sonca qandar čtkende,
 Kecegj ketken eñselj,
 Erjñj salь qūvasa ū,
 Sonca časqa kelgelj,
 Osьndai er čjgittj k̄ore almaqan
 k̄erjñmjn.

Artьnan keljь sьnasam,
 Qahardan paıda volqandai,
 Aldьnan keljь sьnasam,
 Čalьnnan paıda volqandai.
 Sonau vj̄r čalqьz keter sol,
 Sətemj̄r qanq̄a četer sol,
 Sətemj̄r qan qol verse,
 Alla taqlam čol verse,
 Qьr̄qada vj̄tken qьr̄qđ adьr,
 Qьr̄qđ vазьr čygerdj̄.
 Qьr̄qđ kuncj̄lj̄k cəlj̄ne
 Aidьndь vūlaq salardь.
 Saуьr̄ь vūt kyreңce at,
 Būtqa tartьr m̄jnerdj̄.
 Ekj tygei torca at
 Blaуq̄a čaıdaq alardь.
 Alaqanсьq̄ k̄undei vor,
 Aldь artьnnan сьqardь.
 Noq̄ailьp̄ñ auyr čürt,
 Ac kuzendei vьḡilj̄r,
 Ac v̄erj̄dei kerj̄lj̄r,
 Baiau čatqan qairan čürt,
 Četj̄npen q̄iqu asьr sap,
 Accьь syreң salardь.
 Esj̄ldj̄n vазь qьzьl čar,
 Aspadan suat salardь.
 Ertj̄stj̄n vазь qara dəñ.
 Ekj arasьn qosardь.

Altьnnan soqqan aq ordañ,
 Kumj̄sten soqqan aq esjk,
 Tysj̄ suьq сьm-volat,
 Uсьmenen acardь.
 T̄orge t̄osek salardь.
 T̄os arсьndь sūludьñ,
 Sūlulьq̄ьñ aiamai,
 T̄os astьna alardь.
 Keregendj̄ kerter de,
 Tьr̄ьlьq̄ьñ tj̄ler ol,
 Tj̄lj̄r toqьm qьlar ol.
 Toqsan vastь aq orda,
 Tonamai ie volardь.
 Toqьь cьlqь toqьnc̄aq
 Toptar čьp̄r alardь.
 Qanj̄keidei k̄erj̄ktj̄ndj̄,
 Tj̄nj̄keidei tektj̄ndj̄,
 At k̄etj̄ne m̄jndj̄rj̄r,
 Al Өndj̄ḡin soldьr̄p̄r,
 Tegj̄n olča qьlardь.
 Sonau vj̄r čalqьz qūvasa ū,
 Əlj̄ de ūzap ketken čoq,
 Edj̄lden Өj̄ Өtken čoq.
 Toqьz mьnau erj̄ndj̄,
 Tovьmenen čьv̄er de,
 Aldar-sular qasьna al,
 Qasьna al da vазьn al.
 Esen-aman ketse ol,
 Edj̄lden Өrman Өtse sol,
 Sətemj̄r qanq̄a četse sol,
 Osь Өc̄jn s̄j̄r̄ə da
 Senen almai qoimastь —
 Dedj̄ daqь sūm сьrau
 Čaqь tysj̄r Өledj̄.
 Mūnan keij̄n Toqtamьs,
 Toqьz erge keledj̄:
 — Eј, toqьz er, toqьz er,
 Toqьz̄ñ da vara k̄er.
 Aldar-sular Edj̄genj̄,
 Qastarьna ala k̄er!
 Aldar-sular qasьna al,
 Qasьna al da vазьn al! —
 Toqьz er kettj̄ aldanьr,
 Vj̄r alla dep zarlanьr.
 Edj̄ldj̄n voйна varqanda
 Edj̄ge otyr qasq̄aйr.
 Edj̄genj̄ k̄orgen soñ,
 Čalvayьp̄r toqьz er,

Айварынан қорқаннан,
 Қазына вағыр сөзреді,
 Сөйлесуге батпады.
 Тоғыздан төртеу бөлжір,
 Бір бірінен өтілді,
 Ең соңында өтілді,
 Кеңестің ұлы Көк Қанбай
 Келді дағды сөйледі:
 — Ей, Едіге, сен енді қайт сөна,
 Қайтыр Еділ өт сөна,
 Еңсесі биік Ақ орда,
 Еңкейіп сөлем бер сөна.
 Ернеуі сұға сары алақ,
 Ер сарқытып іс сөна!
 Сауындары қағталы,
 Туыме вауы тартапы,
 Ал қара кес топ береді
 Үстіңе соны кі сөна!
 Көк ала қорға ат мінжір,
 Көк Дауыпраз вайлапыр,
 Ұсан теңіз айлапыр,
 Түтам вауы сары алтыр,
 Ақ сұңқар құс береді
 Көл айлана сүй сөна!
 Арбаң да, арбаң сүгіртір,
 Адымпа сөрді қиытыр
 Арқымақ ат береді,
 Салтанатқа іл сөна!
 Құлақын біздеі қарақан,
 Кекілін қыздай тарақан,
 Сүргенде ізін санақан,
 Вауың тартыр қарақан,
 Қысыр сылан өзекті,
 Қолыраудай танауы,
 Сарты алақтай еркінді,
 Сарысақтай азұлы,
 От орнындай тұяқты,
 Қиқан қамбыс құлақты,
 Тауаны қалпақ тарлан воз
 Ат береді, мін сөна!
 Байтал бөлжір береді,
 Байлап қымыз іс сөна!
 Байтақ бөлжір береді
 Бадьсалық сыр сөна!
 Алқан қарғы атақты
 Омар қанпың қызы еді,
 Айтұлың өз іс еді,
 Ойақтағын үзілді,

Сауыңды да, сарқайды,
 Салқып туспей бар сөна!
 Бұзыл-сұзыл екі пақ,
 Сұзылғасыр, сөйлесір,
 Сұңқылдасыр, күйлсір,
 Сөң усінен қалқасыр,
 Сі түбінде сылғасыр,
 Не дегенін біл сөна!
 Тоғтамьстай қан іең,
 Сақан өкпе қылады.
 Өкпе пана сөзінді
 Қан алдында арғы деп,
 Өз аузыңнан айт сөна!
 Кел, Едіге вауығым,
 Енді раидан қайт сөна! —
 Сонда Едіге вауы ылай деп
 қауыр береді:
 — Мен қайтанды, қайтанды,
 Қайтыр Еділ өтпенді,
 Еңсегеі биік Ақ орда,
 Еңкейіп сөлем берменді,
 Еңсеме қаты емennen
 Болат соқпар тигенді!
 Ернеуі сұға сары алақ
 Қан сарқытып іспенді
 Ернім сөрге ылақанды!
 Сауындары қағталы,
 Туыме вауы тартапы,
 Топ берсең де кименді,
 Іңіме поқай-қотыр сыққанды!
 Көк ала қорға ат мінжір,
 Көк Дауыпраз вайлапыр,
 Ұсан теңіз айлапыр,
 Түтам вауы сом алтыр,
 Ақ сұңқар құс берсең де
 Көл айнала сүйе алман!
 Қолымнан күт кеткенді!
 Арбаң да, арбаң сүгіртір,
 Адымпа сөрді қиытыр,
 Арқымақ ат берсең де
 Салтанатқа іле алман —
 Салтанат бізден кеткенді!
 Құлақын біздеі қарақан,
 Кекілін қыздай тарақан,
 Сүргенде ізін санақан,
 Вауың тартыр қарақан,
 Қысыр сылан өзекті,
 Қолыраудай танауы,

Сагъ аиақтаг егндж,
 Сагъсақтаг азулъ,
 От орнндаг тѳлақта,
 Циѳан ѳамъс ѳѳлақта,
 Ат версеѳ де мjne алман—
 Аумнан ѳѳт кеткендж!
 Баитал вѳлжр версеѳ де
 Баилаѳ ѳѳмъз jсе алман—
 Баитаѳ вѳлжр версеѳ де,
 Мен ватсалъѳ суре алман,
 Васъмнан ваѳ кеткендж!
 Алѳан ѳагъм аитулъ
 Омар ѳаннъѳ ѳъзъ едж,
 Саѳънваѳтан саѳѳаисън,
 Салѳън тусреѳ ватмандаѳ!
 Бвън-свън екj паѳ,
 Сввъгаласър, сѳилесjр,
 Свъѳълдасър, кълjсjр,
 Сѳ тувjнде свъласър,
 Сеѳ усjнен ѳалѳасър,
 Не дегенjн вjлмендж,
 ѳѳлаѳъм саѳъгау волѳандъ!
 Тексjз иеѳ Тоѳтамъс,
 Ендj еѳкелjр ватмандаѳ.
 ѳкре рана сѳзjмдж,
 Кѳктен ѳѳън зулатър,
 Зъмъгар вагър айтаса,
 Sjгѳ аузъмнан айтрандаѳ!
 Еркек вор атѳа мjнген соѳ,
 Вjр ѳол алър ѳурген соѳ
 ѳатъндаг волър ѳаитрандаѳ.
 Салраѳ-салраѳ ѳортамън,
 Сар азванѳа ѳосъм артармън,
 Усаиън десем ѳанат ѳѳѳ,
 ѳонаиън десем ѳѳиъѳ ѳѳѳ,
 ѳѳ ѳалѳъздъѳ, ѳаитермjн.
 Сѳм ѳалѳъздъѳ, ѳаитермjн?
 Салѳъз да вѳлсам кетермjн,
 Сѳтемjр ѳанѳа ѳетермjн,
 Сѳтемjр ѳан ѳол версе,
 ѳадъг алла ѳол версе,
 Tjлегjмдж мол версе,
 ѳъѳѳада вjткен ѳъѳъѳ адъ,
 ѳъѳъѳ васър ѳортасам.
 ѳъѳъѳ кунѳjлжк сѳлjне,
 Аидъндаѳ вѳлаѳ салмасам.

Сауънъ вѳт, кyреѳе ат,
 Вѳтѳа тартър мjнвесеѳ.
 Екj тyгеѳ торѳа ат,
 Блѳуѳа ѳаѳдаѳ jлмесеѳ.
 Алѳѳансъѳ кyндеѳ вор,
 Алдъ артыѳнан сѳрѳасам.
 Ас кyзендеѳ вyгjлjр,
 Ас вѳгjдеѳ сумѳндѳр,
 Ноѳѳаилънъ ауър ѳѳрт,
 Ваѳау ѳатѳан ѳаѳран ѳѳрт,
 Сетjнен ѳѳѳу асър сар,
 Ассъ сyреѳ салмасам.
 Есjлдjѳ васъ ѳъзъѳ ѳар,
 Аспадан суат салмасам.
 Ертjстjѳ васъ ѳара дѳн
 Екj айгъмън ѳоспасам.
 Алъндар соѳѳан Аѳ орданъ,
 Кyмjстеп соѳѳан аѳ есж,
 Тysj суъѳ съм-волат,
 Yсjменен асрасам—
 Тѳрге тѳсек салмасам.
 Тѳсj агъндаѳ сѳлудъѳ
 Сѳлѳъѳън аѳаѳа,
 Тѳс астына алмасам,
 Керегjндj кертпесеѳ
 Кертjр ѳѳън ѳылмасам,
 Туънъѳъѳ тjлмесеѳ,
 Tjлjр тоѳъм ѳылмасам.
 Тоънъ ѳъѳъ тоънсаѳ,
 Топамѳа ѳе волмасам.
 Тортар ѳѳър алмасам.
 ѳанjкеѳдеѳ кѳрjктjндj,
 Tjнjкеѳдеѳ тектjндj,
 Ат кѳтjне салмасам,
 Tegjн ѳлѳа ѳылмасам,
 ѳсъ ѳсjмдж алмасам,
 Дегенjме ѳетпесеѳ,
 Аѳѳанъмдаѳ ѳылмасам,
 Edjге атъм ѳѳъсън!!!
 Мен мен дyрмjн, мен дyрмjн,
 Мен-менсjген мjнездѳн,
 Таува ѳъѳѳан ер дyрмjн.
 Досъмнъѳ ѳѳън сѳндjрмен,
 Дѳсранъм ѳѳън ѳандърман.
 ѳzjм демес намартѳа¹⁾
 Саѳѳан вѳз ат мjндjрмен.

1) Namart—adam emes de en maqnada.

Toqsandь çeve saldьrman,
 Asьbn sormai as vermen,
 Atasьn sormai dos qьlman,
 Өzjm demes namarttьn,
 Eңsesjne mьngen soң,
 Emennen coqpar төndьrmen,
 Mьnan әj maqtanvan.
 Mьnan әj maqtansam
 On ekj tьtam oq tartqan,
 Kecegj өtken er Сықqьs
 Өzjmenen тең dьrmjn.
 Tauqa üialar sьnqarmьn,
 Tau vөkterlei cyiermjn.
 Tьrlausьz өskен qьlanmьn,
 Mezgьlsjz çusap өgermjn.
 Bьbьrçьnnan acьmьn,
 Cөrvөt qьisaң tьcьman,
 Bьbьcьnnan qattьmьn,
 Bьüdalasaң cөge alman.
 Bьrьca attan asaumьn,
 Bьqalьq salsañ toqtaman.
 Өzjm degen çaqьsьbь
 Өlgenjmece voqtaman.
 Calqьndь kөл төnjrek,
 Caluь sөzjң ne kerek!
 Qoqalь kөл төnjrek,
 Senjң maqan doғьqь sөzjң ne
 kerek!
 Izendj kөл төnjrek,
 Qür menj aldap çelgen sөzjң ne
 kerek!
 Bьlgjң kelse, toғьz er,
 Qaraqaidan verjk vьtken terek-
 rjn,
 Basьmnan dauь yrse теңselmen!
 Qara aқacqa qainar vьtken
 vьtaqьrьn,
 Baltalasaң aıgьlman!
 Emenge aıьra vьtken vьtaqьrьn,
 Eңkeiьr kelsem oңdьrman!

Осьнь айыр Edjge çөneldj de kettj. Toғьz er vata almai qaldь.
 Edjge onan-mьnan quralьr 18 kьsj voldь. Edjgenjң atqa çurujne 17
 serjgь sьdamadь. As jcuge qarьbь asьr sьdamadь. Bьlardsьn sьdamai-
 tьndьqьn Edjge oilar vьldj.

— Әi, on çetj dos!
 Bьz çьbsaq on segjz,
 Men carcadьm dep nalyqra,

Qaraqaidaq qarьsь vьtken vьtaqьrьn,
 Qasalassam oңdьrman!
 Qьltaңdaqan kygeңce at,
 Qьdьraudь çьqqanmьn;
 Çaqasь altьn kjreuke,
 Çaqalassьr çьrtqanmьn!
 Toqsan vauь aқ көve,
 Toғьsqaң çerde kigenmjn!
 Sadaq tolь sai çeve,
 Saudьratьr төkkenmjn!
 Atanqa tartsaң auьrmьn,
 Batranqa tartsaң vastьrman,
 Tarazьqqa tartsaң теңdьrmjn!
 Mьnan әj maqtanvan,
 Mьnan әj maqtansam —
 Çel üsatqan qart көk sen,
 Өzjmenen теңdьrmjn...
 Endj Edjge vatьrdь,
 Cauçaiqa qaqьr imentjьr,
 Toqtatam deitjң qai kьsj?
 Toqtamьsьñ toғьz er,
 Sen toғьz da men çalqьz.
 Dəmeң volsa kel doғьz!
 Qameь tier moıньna,
 Qan sorqalar qoıньna,
 Sьdamassьñ vьr azdan,
 Aғьdь qьlqan oıньma,
 Kenestjң übь Kөk Çanvai,
 Kenesjң ketken voq Çanvai,
 Acra көzjң tesermjn,
 Sөileme tьljң kesermjn.
 Atañ qara kьsj edj,
 Mal vergennjң qulь edj.
 Anañ qara kьsj edj,
 As vergennjң kьñj edj.
 Men salpaң-salpaң çortarmьn;
 Sar azbanqa qosьm artarmьn.
 Alla çalqьz çarattь,
 Bьr сьbьndai qarьr çan
 Kьm alar dep doғьqamьn?!

Susadьm dep talьqra,
 Qarьnmьt ac dep qamьqra,
 Tamaqtarьñ tausьlsa,

Tamaq taubь vereijn;
 Kijnderjn ьrtьlsa,
 Kijm taubь vereijn;
 Atьn olse tьleiijn,
 Өzjn olseñ ne deijn.
 Agьq attьq kɵk ьasьq,
 Serne qььp ьeseijk;
 ьaьvьrdan tьrɵan qььl qaq,

Bjr kunj Edjge tys kɵrjp cosьp oiañbь, oiana sala ьoldastarьna aittь:

— Ei, on ьetj dos, syijnсj,
 Tyregeljр kijncj,
 Beljñdj qьnai vььncь,
 Bet qolьñdь ьььncь,
 Men vugjn vjr tys kɵrdjm.
 Sol ьaqsьььq tys volsa,
 ьaqsьььqqa ьɵgьь.
 Eger ьaman tys volsa,
 Osь on segjz kьsjnj,
 Tɵjrektep qɵgьь.
 Men vugjn tysjnde:
 Altьn er, aq voz at,
 ьalьnan tartьp mьjrrjп,
 Aq sьñqar qьs volьrrьp,
 Kɵkke taman ьььrrьp,
 Kɵkte ьyrgeп perjcte
 Olarqа vaгьp sɵilesjр,
 Onan da asa ьььrrьp.
 Tɵvede ьyrgeп qɵьr qaz,
 Kɵk ьyzjnde jlrrjп.
 «Tor» taubьna qɵьrrьp,
 Tɵs etjne toьrrьp.
 Ol ne volar, on ьetjm?
 On ьetj dos ьilьqьь,
 ьilьqьannьñ velgьsj.

Al, ььjр kettj, vjr kunde aldarьnan vjr aq, vjr kɵk ьalьr kɵrjñdj.
 Atьn on ьetj dosьna verjр, ɵzj vjr taz kɵvɵgeп volьp ьalьrqa keldj.
 Keljр kɵrse ɵzjnñ jzdep vara ьatqan Sɵtemjр qannьñ qьььp Dɵudjñ
 ььь Qavanьtn alьp kele ьatьr eken. Zorььrpen aidar ɵkele ьatqan qьььq
 viesj, qьььq qosьььь var eken. Bularđ kɵrgeп soñ Edjge ьoldastarьna
 qaitьr vardь: «Ei, on ьetj dosьm, men jzdep vara ьatqan Sɵtemjр qan
 ьññ qьььp mььan alьp zorььrpen araq ьatqan kɵrjñedj. Endj men
 vaгьp alьrqa qosьь volaььp. Sender osььññ qonqan ьerjne qɵьp, tys
 tengen ьerjne tьstenjр oьььñdar! Senderjn tamaq aьььtarьñdь men
 vjr содрьттьñ tuvjne ьasьььr qɵьp ketertьjn. Jzdep taubьr alьp tamaq

ьarvat qььp jseijk.
 On ьetj dosьm, ɵsєñder,
 ьanazañdь ььqarьp,
 Baialьstan¹⁾ ot ьaьqьp,
 Taza arular kɵmeijn,
 Bərjn ait ta, vjrnñ ait:
 Men tьrjde ɵlmessjñ,
 On ьetj dosьm — kedeijn!

Bjr vjrnє ьilьqьь,
 Jc amalьn tappadь,
 ьilьn tьrɵan vərjjsj.
 Jcterinde var eken
 ьasamьь vjr kɵrjsj...
 Tys соььь sol tartь:
 — Altьn er, aq voz at,
 Tys ьilьñda mьsєñ sen —
 Var mьratqa ьetkenjñ;
 Kɵkke taman ььsañ sen,
 ььrt alььna ььqanьñ.
 Kɵkte ьyrgeп perjcte,
 Olarqа vaгьp sɵilessєñ —
 Ojailьvjrendєr²⁾ qolььqtar,
 Demeu jstep ьyrgeпdj.
 Onan da asьp ььsañ sen —
 Qьььr syiep ьyrgeпdj.
 Tɵvedegj qɵьr qaz
 Kɵk ьstjnde jlsєñ sen,
 «Tor» taubьna qonsañ sen,
 Tɵs etjne toisanь sen,
 Kece senj ььrtьnan
 Otarlar qonqan Toqtamьь,
 Sonь vьt-ььt qььarsьñ,
 Toiattar meijrjñ qanarsьñ!

1) Baialьs — vitаль-сөртін vjr turj.

2) Ojailьjen — Iran ertegisj volььsa — qailьrtь volьaitьn əulie.

taıyr kelersınder» dedj de  zj qaityr keljr albrqa qoscb volbr tırdb. Albr qrbq qoscbıarbnan da mınb artbq kordj. Edjge qrbq qoscbıa sudb tasbtbr albr, ailamen dalaqa qondrbbr otırdb. Kyn saıbn  asbgn bjr vienj soıbr keıngj  oldastarbny  zbb ıcn soqrıttı ıybne qoıbr keledj. Onb  oldastarb keınnen albr  er keledj.

Bjr kynj Edjge qbzdıan: «Sen kijnıjı qbzb edjı?» dep sıradb. Qbz: «Men Sotemjr qanıbn qbzb edjm, osb albr zorbıren albr kele  atbr» dedj. Edjge: «Egerde osb albrtb  ltjrı senj esen-aman  ırtıbn albr varsam  ken menj  aqsb korer me edj?» dedj. Qbz: «Egerde menj esen sau  ırtıma albr varsan  kem senj  zınen soqırb patca qılar edj» dedj. Edjge: «Olai bolsı albrtbı ııqtatıııbn kynjn maqan sezdr» dedj. Qbz: «Men qacan sızge vaırsaq bersem, sodan sezersız» dedj. Bjr kynj qbzb  etj  arbm vaırsaq verdj. Edjge mınan albrtbı  etj kyn  tjr, tys  arbmıa ııqbıa ketetıjnı vıldj.  etj kyn  tken soq Edjge qbzıa bjr vaırsaqtbı  arbmı verdj de aıtıb: «Men  oldastarbıa varbr, bjr oqımdb kezep, bjr oqımdb tıstep kelermjn; sen albrtbı t sıjn asa vergeısn, men bjr ataıbn sonda» dedj. Yıden sbıbr vara  atbr albrtbı oq —  aqıbn kordj. Qolına albr tartbr qaradı: «Kıcj  zımdıı aq eken, artbq emes eken, beker qorqıbr  ıd ekenmıjn» dep  eljr  ıre verdj. Qrbq qoscbınb sııa  ıberjr, on  etj serıgıne kelse, v rj de semıjr qalqan eken.  oldastarbıa: «Tılek tıler tırbıdar, vıgıjn bjr oıbn voladı» dedj. Bjr oqıbn kezep, bjr oqıbn tıstep ııqtar  atqan albrqa  aqıbn keljr qbzıa: «T sıjn asa ver» dedj. Qarqa  ındj, qozb  arbmı, masaqtb oqımen tartbr,  te sbıqanda albrtbı v ksesı  atbr qalbr, keudesımen sermegende tarlanıbn qııırbı qolına tıstj. Tartbr edj —  ata qaldı.

«Bal actırbıanda v lgerler Edjgeden volar deıcj edj, sol qaltaq Edjge sen voldıbn va?» dedj de albrtbı  anı sbırb.

Edjge manaqb sııa  ıbergen qrbq qoscbıa  etjr varbr: «Ne-qbıbr  atırsıbdar, — alıbnı v rjmızdı qbıatıbn dep otırb» dedj. Qoscbıardıbn v rj de  ıladı.

 alqıbzıa  asaq volqan,
 aıauqa taıaq volqan,
Edjgenı qaidan tavarsıbn.
Qarın acqanıqa tamaq volqan,
Atı  oqqa at volqan,
Ol qaidan keler deısnı?» dep zarladı.

Edjge vııardan: «egerde Edjge keljr albrtb  ltjrse ne verer edjıder?» dep sıradb.

— «Egerde Edjge keljr albrtb  ltjrse, vızder  rkımnıj  alqızb edjk — vızderge erjk verse vız  ol vatısbı verer edjk».

Edjge: «Olai bolsı Edjge degen er men, albrtb  aqa  ltjrı kelıdm» dedj.

Sonda qoscbıar: «Bızder  rkımnıj  alqızb edjk. Bız sızge  ol vatısbı vereıjk, sız vızderge erjk vatısbı verıjız. Varbr ata-ana-ımbıbı quantııbq» destj.

Edige olarqa: «Endese wəjnə de erjk wərdjm. Warıŋdar. Sətemjr qanqa səlem a'tıŋdar. Alırtı ɵltjrj, qızıŋdı Edige aman-esen alıp keke ƣatır deŋ syjncj sūraŋdar» dedj.

Qyŋq qosqnyŋ wəj de Edigege watasın wəjr:

«Ƣortqanda ƣolıŋ wolsın

Ƣoldasın qıdır wolsın» dedj de ƣoldarına kettj.

Qyŋq er Sətemjr qanqa wəŋr «Edige degen wjr er sɵŋr, alırtı ɵltjrj, qızıŋdı alıp keke ƣatır» dedj. Sətemjr qan qanır: «kynge, ƣelge tigjzwei Edjgenj alıp keljnder» deŋ aldınan uc san qol ƣıwərdj. Uc san qol kyndjk, tystjk ƣerge kelgende:

«Ƣalqyz attı kedeidj

Qaidan tauır alamız,

Jzdetken qan tentek pe?

Jzdegen wjz tentek pe?» dedj de keijn qaittı.

Edige wılarıŋ ketkenjn wıjır asu qıdı. «Qacan wolsa da senderdj wjr ƣırtmasın wa!» deŋ sert qıdı. El ƣetjne wəŋr kjrdj. Aldınan qan ksj ƣıwəjr, ɵz ordasnyŋ qasına tysjrdj. Tɵwəl wıe soıdı. Tɵrt ƣırlar ƣısaq qazdı. Sətemjrdjŋ sansız ƣolnyŋ wərlı-ƣoŋı ƣıdı. Ylken wjr toi jstedj. Araq pen ƣararqa ƣırtı ƣaman toıdı. Aq nekəsjn qıdır qızın Edjgenjŋ qoınyna saldı. Mınan soŋ qız ekj qawat wıwıŋ, aıw ƣetjr kypj tołqan soŋ ıł tartı.

Qara keske¹⁾ wɵlettj,

Al qara kes watar deŋ,

Bala keske wɵlettj.

Aldınan cımek oıdırttı,

Kynjsten tyvek qoıdırttı,

Beljne sadaq wıdırttı,

Kɵkjregj ƣaulı ɵssjn deŋ,

Qacqan wjr ƣaudı qıdırttı,

Qan Nıralın tuqanda,

Sətemjr qan sansız qol

Wərlı-ƣoŋı ƣıdırttı.

Tɵwəl wıe soıdırttı.

Ƣalqyzına alıŋs tısın deŋ,

Araq penen ƣararqa

Sonda ƣırttı toıdırttı,

Ylken wjr toi qıdırttı.

Kɵljn syitjr tıdırttı.

Nıralın on ekj ƣasqa kelgende asıŋ atır oınadı. Torqai aulap kyp kɵrgen wjr ƣaman caldıŋ ƣıljıjn atqan asıŋına yzdrıttj. Cal mertjgjr ƣatır: «Ƣygjrmek, menjŋ ƣıljncjgıme ɵljŋ ƣetkence ƣırtınan qıwıŋ sɵŋarqan Toqtamıŋ qannan wəŋr kegjndj alsadı» dedj. Nıralın aculanır yijne keldj. Əkesjne: «Ei ata, sjzdjŋ kɵjljŋjzde wıŋınan qalqan eskj kek wə eken» dedj. Atası, Edige, kegjŋ ımıŋ wəra ƣatır eken, ɵsjne tysjrdj. Sətemjr qanqa wıldjrdj. Sətemjr uc san qol wərdj. Wıŋıŋıŋ jken antı wırdı. Edige de qolmenen altandı.

Qyŋqada wıtken qyŋq adır,

Qyŋq wəŋr ƣortırtı,

Qyŋq kynjıljık ɵlderge,

Aıdındı wılaq salırtı,

Sauırlı wıt, kyreŋce at,

Wıtqa tartır mınjrtj.

Ekj tygei toŋsa at

Lauqa ƣıdaŋ alırtı.

Aldına ƣai tɵgjr, ƣaltı-ƣaltı sulardan susındır qol ketjr wəra ƣatır deidj.

1) Kes – wəsjk maŋnasında.

Çarandarь süraidy: «Bül qandai qus çoq, qütanь çoq, çekenj çoq, voryqь çoq, netken kölder?» der. Edjge aitady: «Bül qoqaly köl, qoqly köl, çekenj çoq, voryqь çoq, sorly kölder degen osь köl» deidy. Edjgenjñ atqa çugujne çьdamai qoldьñ vjr sanь qaitьr kettj. Kөrjn-gen sudan su jcemjn der auru volьp vjr san qol qьryldь. Su qürьp qaloqan çerlerde tytgjьp taqь vjr san qol qьryldь. Çalqьz aq ataly-valaly ekeuj kettj. Aldьnda vjr Qara tau көrjndj. Tauqa kelgende Edjge Nüralyьnqa aittь: «Bül Toqtamьs qanьñ qaraуьl qaraitьn taуь, vjzden kyndjk, tystjk çerde tür. Toqtamьsñ Qarqa vüttь qara kemrjьj osь Qara taudьñ vasyьna torqai qonsa da көretüqьn. Berjk volьp çьq» dedj. Nüralyьn tauqa çьqqa keldj. Qarqa vüttь qara kemrjьj qaraуьl qarad otьr eken. Nüralyьndь көrdj. Bjraq, kjsj ekenjn, qara qüs ekenjn aйга almadь. Kemrjьj çürtьna kjsj çartьrdь. «Tauqa vjr qara çьqть, qüs ekenjn, adam ekenjn aйга almai түrmьn, çürtь berjk volьsьn» dedj. Nüralyьn atasьna: «Bjr qara çamььs alьp kel, aila çasalyq, kemrjьj ne ekenjmdj aйрмаi түr» dedj. Əkelgen qara çamььs alьp kьjьp, ekj çetjnen üstar, qüstьñ qanatьndai qьlyp çaidь, vjr usь torьraqть alьp çasьp çjberjьp taudan tystj. Kemrjьj çürtьna qaita kjsj çartьrdь: «veivjt volьsьn, qara qüs eken, üsьp kettj» der. Çürtь veivjt volьp çatqanda ataly-valaly ekeuj el çetjne kjrdj. El qoqьp vyljndj. Toqtamьs qanqa qavar çjberdj: «Edjge ekeulep keljьp el çetjne çettj» dedj. Qan aittь: «Ei çürtьm, qoilarьndь soйьndar, qol çusььp aldьna varьndar. Senderge times, men ycnj vyljьbeңder» dedj. Eldjñ vөrj de qoily soйьp, qoily çusььp Edjgege varьsьtь, qavьl alyьndь. Sonda Toqtamьs qanьñ çürtьnan aйьlqandaqь çьgь:

Edjgem menjñ var edj,
Edjgemjnñ mjngenj,
Aуьzь aqtan ker edj.
Edjgemjnñ asu jsj sol edj.
Əzjnen vjr ças ylkenge,
Əzjz aqam, sjz vjljñz der edj.
Əzjnen vjr ças kjejge,
Ykem sen tьratür men soйleijn
der edj.

Eskjden kegj var edj,
Kele almai aq çyг edj.
Kөre almasь көp voldь.
Kөtermesj çoq voldь.
Edjge sьndь vatyrdan
Qaryda syitjьp aйьldьm,
Süm çьraudьñ aйтqanь
Aqььndar döp keldj.

Çьлар түrqaн çürtьньñ aldьnda Sьryьga çьraudьñ vastar aйтqan çьgьn aйтьp, toqraq çaldь torqanь aldьrdь. Toqьz көzdj kjreukenj kidj. Çetj ketrennen aqьs atady eken. Toqьz көzdj kjreukesjnen өtreidy eken. Qaraqai naizasyьna syienjьp, toqraq çaldь torь atьna mjnjьp çürtьn çjьp aйтqan sozj:

Ei, çjgjtter, coralar,
Ormamvet vi өlgende,
On san Noqai vylgende,
Sanazar vaty çaitьnan
Çaraly volьp kelgende,
Alac alac volqanda,
Alaca qan volqanda,

Alazdь kynde arçьndar,
Arasat otь çanqanda!
Bura müzdan taiqanda,
Sььgьlqaqan vььgьsьn,
Bas көterjьp түrqanda,
Qannan qairat ketkende,
Bige madet çetkende.

Qan qasır, bi quqanda,
 Qan Toqtamıy qaharlanır,
 Baitaqım der zaqlanır,
 Aıtır ıblai ıeneldj.
 Ei, baitaqım, baitaqım,
 Bastatır senj aldırttım.
 Al, aman vol menen soı,
 Baitaqımnyı jcinde
 On san eljm Noıaiıy,
 Senj taqı aldırttım.
 On san Noıai jcinde
 Ƴc ıyız alrıs otai qazaqım,
 Senj taqı aldırttım.
 Al, aman vol menen soı —
 On ves coram artalmas,
 On ekj atan tartalmas.
 Baidalı tuym, vastı ordam,
 Bastata senj aldırttım —
 Al, aman vol menen soı —
 Özendı ezen, ezen su,
 Özekter ordam qonqan ıürt.
 Özektei soıqan som temjr,
 Esjgıme ııncır bolqan ıürt.
 ıaqasınan valaran torıai ıcal-
 mas,
 Basırdan, vasa qonsa ıarııy-
 mas,

Balıq ıııq ıııtrıs,
 Baıas kjsj ııqtatras,
 Maralı var kijkei,
 Baldırdan vjlektei,
 Almas var ıyrektei,
 Edjl menen ıalıqım,
 Senj taqı aldırttım...
 Al, aman vol menen soı —
 Ormamvet bi ölgen ıürt.
 On san noıai öngen ıürt,
 Sapazar vatır ıalıınan,
 ıaralı volır kelgen ıürt!
 Bie sauıan syttj ıürt,
 Qymız jcken qıttı ıürt,
 Atam kyieu volqan ıürt,
 Eıkeıjr tıejm eiken ıürt,
 Anam keljn volqan ıürt,
 Ijlr sälem etken ıürt,
 Kırjktj tuıan sülım,
 Alqanım keljn volqan ıürt.
 Aq vırkencjk salqan ıürt,

Al endıgjn ıarıqan ıürt,
 Qyzı marıan taıqan ıürt,
 Aq voz atqa mıngen ıürt,
 ıaqıyıda qalqam Qadırvırdj.
 Qadırvırdj sultan tuıan ıürt,
 Qarılı qamıa ıırtqan ıürt,
 On san Noıai ııqan ıürt,
 Asılı toi qılqan ıürt,
 ıalqıyına alqıs tısın der,
 ııagır penen qasagın
 Aıaq penen ıararqa
 Sonda hamın toıqan ıürt.
 ıavaqılı nar taıaq
 ıardai atan volqan ıürt.
 Adasır qalqan vjr toıqı,
 ıalıır mıı qoi volqan ıürt
 Al, aman vol menen soı —
 ıarııaqın ıalıqıtqan,
 ıardai atan semjrtken,
 ıarılı vıııa teıeltken,
 Süv menen ıarı teı,
 Qılın menen taıı teı,
 Özenj menen saıı teı,
 Ƴc alartı ylken su,
 Senj taqı aldırttım.
 Al, aman vol menen soı —
 Alı ıerdj köre alman,
 ııııq ıerge ıete alman,
 ıalıulıq vasa tysken soı,
 Aldımda qaler volqan soı,
 Sap-sap ıyre, kap ıyre,
 Sai azamat qozılır,
 ıaudı ıalıqai ala alman.
 Qara ıırsaq Qovılandım,
 Sen sekjldj erden soı,
 Otırıcı edjk ıalıasır
 ıalqııııa vie vıııasır,
 Qılın taıdai oınasır,
 Ijıdesjr, sırlasır,
 Asıdan sava toltırır,
 Teı qırdaspen otırır,
 Özjldj qymız jce alman
 Noıaiınnyı auır ıürt,
 Sen sekjldj elden soı
 Maıdııım kunge kyımeı meı?
 Tavannım ıerge tımeı meı?
 Basqa zorılıq tysken soı.
 ıalqıyıda qalqam Qadırvırdj,

«атыңыз» dedj. Qan: «çoq, sen at» dedj. Nūralyn: «çol senjkj, sen at əuelj» dedj. Qan uc mərteve attı. Əzjnı çoqaltqan toqyz közdj kjeukesjnep ətredj. Kezegj vjtken soq: «öz qūralma çolçqym» dep qan vasyñ ısyna verdj. Nūralyn vasyñ kesjñ qançəqasyna vailar alar çyre verdj; köz ıсында kəjnngen vjñ vəiterekke tystjk etejjn dep çetjñ vardy. Barsa, terek çaiasnda vjñ adam qara arqymaqlıñ kese qanğarjñ ııqtar çatır. Öltjrejñ dep oilady da «ııqtaqandy öltjgen qatyn jsj» dep oiatty. Adam sarnai tyre keldj de aittı:

— Eı Nūralyn, Nūralyn,
Jc vermesejn mūradıñ,
Toqyz közdj kjeukem,
Oñ nettjñ Nūralyn?

Sauyğarjñ vie sytj edj.
Baisaldı çürtqa qūt edj.
Toqtamystai qan iem,
Oñ nettjñ Nūralyn?

Sonda Nūralyn aittı:

— Toqraq çaldı toğnyñ
Tonaqan çerde mjngenmjñ,
Toqyz közdj kjeukeñ,
Toqysqan çerde kigenmjñ,
Sauyğarjñ vie syt volsa,
Baisaldı çürtqa qūt volsa,
Teljkölde jzjn sçəğarjñ,
Kököldjnıñ köljnde,
Basa vagarjñ çetkenmjñ.
Tjñkitjñ vasyñ keskenmjñ.
— Eı, Nūralyn, Nūralyn!
Jc vermesejn mūradıñ,
Təvege sçqqan terteuge
Təre verer kyn tuqai ma?
Arqada tırqan altaqqa
Aqqa volar tyn tuqai ma?

Arqaqqa vjtken Alatau.
Er attar kyn tuqai ma?
Təvedegj tort çıldız,
Tañ atar kynder tuqai ma?
Təvel toğ at qūığarjñ
Tört caluqa kelgei me?
Qalqan-qūtqan el volar,
Qadjğverdj sūltan qan volar,
Bürñoğdai el volar,
Tı çelkjldep sçqqai ma?
Bjzge tuqan osy kyn
Senderge de tuatyn,
Cyidelj balta qolqa alar,
Ijnıñe mjnetjñ,
Təvecjk közdj vavañdy,
Təveler kynder tuqai ma?

Atasñ Nūralynqa: «qarsı söz aitsa erdj öltjime» degen sözj var edj. Sondıqtan, Nūralyn da tjln tartpai qasqıñ tırqan çıgıttı öltjime çyre verdj..

QOVLANDY VATYR ÇYRY

Qiat ıulıq Qaramanñ çauqa attanar vara çatır, qūrdasñ Qara çyrcaq Qovlandı vatyrdı aittı:

Qaraman aittı: qūrdas çan,
Men Sejldjñ ıly Qaraman:
Qazanqa ketjñ varamın,
Çyrmeisjn ve, qūrdas çan
Ker qolqalyq çylatın.
Zamandasym, mūndasym,
Zamanıñ vjrgе sçğlasym,
Çybıñ vjrgе çyldasym,

Çasıñ vjrgе qūrdasym,
Qazan degen çaherge
Sapar tartıç çol çektjñ,
Çyrmeisjn ve, çolvağasym!?
Çasıñnan artıq talatın,
Qovlandı sındı vatyñ eñ,
Çıldız tuqan çoğarjñ,
Çyrmeisjn ve, qūrdasym!?

Düqa tigen er edjñ,
 Kezjne kelgen dücranññ
 Bilemñ Qovlan oñvasññ.
 Qazandaq kærjre
 Sapar qıyır çol sektiñ,
 Çurmeisñ ve, çolvarğsñm!¹⁾
 Qovlandñ sonda soilejd:
 — Baqımdñ vastan almasññ,
 Aldñ-artımnan calmasññ,
 Aqırettjk çoldasññ,
 Itelgj qüstai jledj,
 Syikjmdj naz ven kyledj,
 Menjñ varar-varmasññmñ,
 Qavar salır alaiññ,
 Yidegj Qürtqam vjledj.
 Müñ estjr Estemes,
 Süraqalñ Qürtqadan
 Sol arada çoneldj,
 Qürtqadan qavar almaqqa
 Qovlandñññ çaññññ,
 Estemes sıqtñ el çaqqa.
 Bazarda var aq mata —
 Bül sözjmd çoq qata,
 Oinaqtaidñ ças vota,
 Toqtarvaidñ qasñnda
 Qürtqa tjken otauqa,
 Qız Qürtqanñ çañña
 Estemes tıstan soz qata,
 Kyn sıqqan soñ tañ ata.
 Estemes keljr soileidj:
 — Yidemjsññ, qız Qürtqa?
 Əiel voldññ amal çoq,
 Egerde erkek volqanda
 Bolar eñ tütqa vjr çürtqa.
 Mjngen atñ qızıldñ,
 Js taqıyırqa sızıldñ
 Çolda çatqan dücranqa
 Arıstannññ kəñlj vızıldñ.
 Mjñvekke kerek qazan — at¹⁾,
 Belge kerek car volat.
 Denege kerek çalañ qat,
 Çan çavbarqa²⁾ amanat.
 Çalqız emes Qovlekem,
 Qiattan sıqtñ qol qanat.
 Batıñññ mjñjr savuqa —

Asıl tuqan qız Qürtqa,
 Çaramai ma, çarai ma,
 Çazñ men vaqqanı vırıl at?
 Qürtqanññ sonda sıqqanñ:
 Qylañ etjr qıl etjr,
 Sylañ etjr sılt etjr,
 Saulñ jngendei ıñqıldar,
 Kucjgendei³⁾ sıñqıldar,
 Soilegen sozj tımrıldar;
 Altññ iek aq Qürtqa,
 Kəterjr çaulıq soileidj:
 Estemjs qılqa vılqıldar:
 — Dıñiede kər adam zat,
 Bende toımas jñkarqa,
 Ekj toqtñ, vjr saulıq
 Berer edjm qırqarqa.
 Çımsadı ma sızjd er
 Yidegj vırıl tılraqqa?
 Dıñqai sälem degeisññ,
 Tılraqña çımsaqan
 Çürt iesj süñqarqa.
 Çanada sälem degeisññ,
 Qırğñ menen qırdasqa —
 Zamanñ vjrge sırlasqa,
 Sıñ vjrge çoldasqa
 Çaulñ vjrge müñdasqa.
 Mjñem kəcke kək qasqa,
 Salamññ qatıç çañvasqa,
 Bəj qatıq qılmaidñ,
 Çañña ergen çoldasqa.
 Mereke menen toi vasqa,
 Eekj menen qoi vasqa,
 Çaitan menen çın vasqa,
 Bəivjce menen kuñ vasqa,
 Tuqan ül men qıl vasqa.
 Çımsadı ma sızjd erjm,
 Bıjdei nacar çoldasqa?
 Çoldasña çımsaqan
 Kər qıldıq vas degeisññ,
 Qarasvan taıññ çailaqan
 Çürt iesj çolvarısqqa.
 Əuelj qıdai almasññ,
 Aldñ-artımnan calmasññ,
 Tjlmjdj alsa, sıltanññ
 Bül saparqa varmasññ;

1) Qazan at — tozımdj at.

2) Çавар — qılai degen maqñnada.

3) Кучген — qara qus.

Bül olçadan almasıñ.
 Kөр сьлайдъ degeisjn,
 Yidegj nasar çoldasñ.
 Asqar tauda veldjk var,
 Çasaqanda keñdj var,
 Azda qanca teñdj var,
 Qürdasta qanca eldj var,
 Tjlmjdj aьp varmasıñ!
 Sultanyta sөlem de,
 Bьz vailaqan vurylda
 Qьgьq yc kyndjk kemdj var.
 Mүнь estjр Estemes,
 Qovlandьqа keledj.
 Qürtqа solai aitaд dep
 Estemes vardь Qovlanqа.
 Qovlandь keldj qürdasqа,
 Çyremjn degen çoldasqа.
 Sonda Qovlan sөleidj:
 — Kөlden ücqan qalvaiмьñ¹),
 Çamannyñ tjln almaiмьñ,
 Xaq vüьgьqan sarарdan
 Aгьstanьm qalmaiмьñ.
 Asьl dostьm sөkpesen,
 Bül sarарqа varmaiмьñ.
 Bül olçadan almaiмьñ.
 Asqar taudь vel degen,
 Aq varmaqpen çemdegen
 Auьrsa çemmen emdegen

Өqissa, sonda qürdasь Qaramannyñ auзыnan мындаi sөz сыqqan-
 nan keijn, Qovlandь vatьr qatьnь Qürtqаqа aculanьr, vasьn kesjр ke-
 luge atьna mьnjр çөnegen çerj.

Sonda Qovlandь vatьrdьñ,
 Terj tamьr iekten,
 Oq tidj vatьr çyrekten,
 Yc ai toqsan volqanda
 Qütьlar qocqar kyiekten.
 Ordaly qulan orqьttьm,
 Mialь qia yiekten.
 Nece vatьr volsa da
 Qaraman aitaqan bül sөzj
 Ötjр kettj syiekten.
 Товьrсаq atqа zor salды,
 Qatсы vastь saуьrqа.

Өznen vasqа көrmegen,
 Өznen vasqа vьlmegen,
 Baqьr tьrqaп balasь,
 Kytjр tьrqaп anasь,
 Өzj өieldjñ danasь,
 Tүlpar tuqan vuryldьñ
 Qьgьq yc kynj kem degen.
 Qaraman sonda sөleidj:
 — Bül varqanпan varsaq vьz,
 Er Qazandy өltjрjр,
 Qalasьn vүzьr alsaq vьz,
 Erkek volьr ne etemjз
 Өr sarарqа сыqarda
 Qatьnqа aqьl salsaq vьz.
 Esjktjñ aldь evene²),
 Erler kier kevene³),
 Nazdar kier keve me,
 Ketken kьsj kele me,
 Alqan tөnjrjm vere me.
 Өr talарqа сыqarda
 Qatьnqа aqьl salqan soң,
 Asьl tuqan Qovlandь,
 Qatьnnyñ tjln alqan soң,
 Nece vatьr volsa da,
 Vasьnda viljk çoq adam,
 Asьl tuqan Qovlandь,
 Ol qatьn emei nemene?

Ekrjnj üqsar daуьlqа
 Товьrды menдж toгь atpen
 Qovlandь cartь auьlqа.
 Qatulanьr, qattanьr,
 Vuryqanьr vүrsanьr,
 Müzdai temjр qürsanьr,
 Qavaqьnan qar çauьr,
 Kьrjрjөjneп müz tamьr,
 Arçaq penen ver çaqqa,
 Naizasьn üstar varmaqqa,
 Attanvaqqa qalmaqqa,
 Qüdaи çolьn almaqqa.

1) Qalvai — qüs.

2) Evene — сөр.

3) Kevene — çarqаq.

Ec kınəsı çoq edj,
 Sözge sınıq qıldı der
 Eger sığsa aldınan
 Batır keijr keledj,
 Bılandaqan Qürtqanñ
 Basın kesjr almaqqa.
 Darvazalı¹⁾ esjktj,
 Paıqamvardai nesjrtj,
 Yıde otırqan qız Qürtqa,
 Duvjrjn attñ esjtj.
 Aqıñ qattı kım volsın,
 Sultandı daqı desjrtj.
 Tyregeljr bılandar,
 Qaradı da qatıqtı,
 Qüstñ cunj matıqtı,
 Agra bıdai qavıqtı.
 Kötere almas kedeiler
 Sıñda bır qoi salıqtı,
 Tastai verjr qız Qürtqa,
 Çana acadı çavıqtı.
 Çavıqtan közjn salırtı,
 Qarasa erdj tapırtı.
 Tysj suıq köjndj,
 Erge volqan sekldj —
 Bjr sözvenen çazyqtı.
 Qürtqadain sılıñ
 Öksjr çylar qatıqtı,
 Endj Qürtqa sasadı,
 Betjnen qanı qacadı,
 Oñ etegjn vasadı.
 Sasqanı emei nemene,
 Ac kyzendei vugıldj.
 Sıdai almaı qorqqannan
 Esjk penen tərjne
 Nese qaita cıgırdj.
 Sasır çırjr çon taır,
 Aqıl menen oi taır,
 Tytjk penen sı jken,
 Tyndjk penen kyn körgen,
 Törde tırqan burıldñ
 Basın cesjr aladı.
 Tai burıl attı çetekter
 Qovlandıdai vörjññ
 Bılandaqan qız Qürtqa,

Aldınan ketjr varadı.
 Burıl emes kök dönen,
 Tuqannan çemjs, çedj öleñ,
 Tuqalı tordı körmegen,
 Tynekten sıqqan Tai burıl,
 Ai dalaq²⁾ sıqqan soñ
 Tylkjdei köz çainadı.
 Qazandı volır çainadı,
 Köldeneñ çatqan kök tastı,
 Sulıqtı der çainadı;
 On ekj qılac arqanmen
 Atıır burıl oınadı.
 Qız Qürtqanı köterjr,
 Burıl kökke ekj üstı.
 Salmaq menen qız Qürtqa,
 Alır çerge bıl tystj.
 Anası ötel demesen,
 Sol Qürtqadan kım kycjtj?
 Qatıqtır Qürtqa söleıdj:
 — Asqar taudñ veldjgı,
 Azdñ var ma teñdjgı,
 Qürdasñ çoqtı eldjgı.
 Çalqızdarqa çar volqan
 Allandı köpdır keñdjgı.
 Yc ücar eñ aspanqa
 Bjr ücuñ kem völdı,
 Men qaitejñ Tai burıl,
 Qıgır yc kynññ kemdjgı.
 Kenttj³⁾ çerdj çailasa,
 Yzılmeıdj vazarı,
 Qaida qalmas cıgıttır,
 Ölgen sordñ mazarı³⁾.
 Qovlandıdai vörjññ,
 Tai burıldı körgen soñ
 Qürtqadan qaitır qaharı,
 Burılqa tystj nazarı.
 Qovlandı sonda söleıdj:
 — Kölden ücın qazdaimın,
 Qaz çailatın sazdaimın;
 Naırzdan soñqı çazdaimın.
 Aqıñ çoq men vaıqıs,
 Buıjr çırgen Qürtqanı
 Çauır tastai çazdaimın.
 Saraida, sarai, sarai var...

1) Darvaza — bijk daqra.

2) Kent — qala.

3) Mazar — qabır.

Saraıqda qoldı çetkızgen,
 Qos örkectj qızıl nar,
 Ər vändege laıq,
 Özjne tənırm qosqan çar.
 Malı kemnıñ zarı var,
 Ər adamnıñ özjnıñ,
 Laıqıtı çarı var.
 Atımdı vaqır vartauqa,
 Tekcedegj naızamdı,
 Qaraqaiqa sartaıqa,
 Qırtqadaıñ maısar
 Çar tarqanmca talai var.
 Sonda Qırtqa çavıqıtı,
 Qıs tšekıj matıqıtı,
 Agra bıdai qavıqıtı,
 Batır Qovlan kelgende
 Naz etse de, qorqsa da,
 Qırtqadaıñ süluñ,
 Öksır çılar qatıqıtı.
 Sonda Qovlan söiledj:
 — Qızıl tıjım cecendj,
 Qatardan vasyñ kösemdj.
 Artıqsa tuqan qız Qırtqa,
 Atası äiel demese,
 Basqa äiel bolqanda,
 Qaırsız volır tırqanda,
 Keudeden vasyñ ketedj.
 Erdıñ qıñnıñ öz vasyñ,
 Çyktesen de Qırtqa çan,
 Nege münca qatıqıtıñ?
 Aldıñdaqı mendei vır
 Arıstanıñ esende.
 Qıstıñ cıñj matıqıtı,
 Agra bıdai qavıqıtı,
 Ası tuqan qız Qırtqa,
 Menj körjır qatıqıra,
 Qaraqıñ tınek jınen,
 Sıqaramın çarıqqa.
 Osı ketken sapardan,
 Esen vaır, sau kelsem,
 Äiel de vısan vasyñdı,
 Qan qıların qalqqa.
 Sonda Qırtqa söiledj:
 — Aıdın kölden qu attım,
 Dertke dərj ötjne,
 Çazqı valyñ oınadı,
 Aıdın köldıñ cetjne.
 Kısın kım çarasar

Aq qağazdai etjne.
 Talap etır oıqa aısan
 Çetkızsın tənırj netjne.
 Sızder sünqar, vız qarqqa,
 Sız alıstan kelgende,
 Açğalyr qarauqa,
 Çaramaıtın betjne.
 Qovlandı sonda söleıdj
 — Çıqıñ jınde alamın,
 Qılsañ cındj qaramın,
 Aldı artımda eckım çoq,
 Çeke tuqan daramın.
 Toqtarvai men Analıq,
 Dınie kezır malınan,
 Tırj vezır çapınan
 Tıler alqan valamın.
 Ökreleme Qırtqa çan,
 Çatpadı der vır kınse,
 Uzaq çolqa çırmeıcı em,
 Kempır-caldıñ qoıñna
 Çataın der varamın, —
 Qatıñ saldı Qovlandı
 Tovıqı menđj çorqıqqa,
 Döngelenır çöneldj,
 Toqtarvai tıkken ordaqqa.
 Köse vıtken çeker der,
 Vırçıj çoq tıken der,
 Yıde otıroqan kempır cal,
 Qovlandı qozım eken der
 Çygıre sıqıtı dalaqqa.
 Köz tıstı valaqqa,
 Vırden çılar ekeuj,
 Baladan völdı sadaqqa,
 Vırden kelır ekeuj
 Sılaıñna sırmaldı,
 Sıvıgıña oraldı,
 Oñ tızgıñnıñ qolqa aldı,
 Qovlandıñ cetelep
 Äkelır yıge tysırdj.
 Ögende körgen çaldıqqa
 Çarbatıñ suñ jırdj,
 Çaldıqqa çan aınalıp,
 Ekeuj de tolqanıp,
 Kezek, kezek qolqa alıp,
 Qovlandıñ kın vatıai,
 Alıp çattı kempır-cal,
 Çatqızdı körpe tösekke.
 Kezek-kezek söz qattı,

Yndemei Qovlan tek çaltı.
 Tjler alqan çalqız tıl,
 Kempjr calqa tım tättj.
 — Özjme qara, qozım der;
 Oı çaqtan kempjr vül tarttı.
 — Maqan kelcj, qozım der,
 Jrgje çaqtan cal tarttı.
 Oı uaqıtta vände çoq
 Qovlandıdai sımvattı.
 Ekeujnıj ortasında
 Alma kezek domalar,
 Cal, kempjrdıj qoınında
 Artıq tuqan Qovlandı,

Kjrpik qaqpai tañ attı.
 Tañ sarqayıp atqanda,
 Tañ colrapı batqanda,
 Cal, kempjrdıj qoınında
 Arda Qovlan çatqanda,
 Tai vıgı atqa er salıp,
 Az qana azıq, çem salıp,
 Baigeden kelgen kök dönen
 Tıjnımen ııqı körmegen,
 Oıqı körmel aq yıdın,
 Aldınan sonda ötkjzjdj,
 Qürtqa sülü köldenenç.

Qürtqa sülü Qovlandı batırdıñ atın esjk aldında köldenenç üstap
 tırır: «Çoldasız çolqa sıqsın der çatır» dedj. Qovlandıñ toqsan-
 daq atası Toqtarbai, alıstaq anası Analıq, qarındası Qarlıqas
 çana çar qosaqız qız Qürtqa attandıır, közderj qımai, erj ketudıj
 de, qaludıñ da çonıñ tava almaı artınan cular jlese verdj.

Qovlandı sındı batırın,
 Tai vıgı atı mjnedj,
 Aq saııtın kiedj,
 Qaraspan taudı vöckerler,
 Kөр qosınnıñ soñnan
 Batır Qovlan çenedj.
 Toqsandaq Toqtarbai,
 Alıstaq Analıq,
 Qarındası Qarlıqas,
 Çar qosaqız qız Qürtqa —
 Törtuj qalmai soñnan,
 «Kesjr ket» der qoıñnan
 Qovlandıñ jzınen
 Bular da erj keledj.
 Tıstjk çerge kelgende,
 Sol uaqıtta soileidj
 Qarındası Qarlıqas:
 — Qalq ııqarsa varmaısın,
 Kөñljñ sıyse qalmaısın.
 Çürt oılaqan talarqa
 Sıvapor vjlek vjr aldın
 Baldaq altın volatqa,
 Aq sıñdar senjr ıcadı,
 Qıırız menen qanatqa,
 Çalqız aqam, çan kökem,
 Saparlandı talarqa.
 Saıda vjtken doqtımnı,

Bөrk jejde coqtımnı,
 Osı ketken sapardan,
 Çan kökem esen kelgence,
 Elj-çürtın körgence,
 Aıtır ketken qıdaıqa,
 Qoñır çınaq toqtımnı.
 Men ısaımnı aielge,
 Necjk aıla voladı,
 Kөzjnıñ çasıñ qoıarqa,
 Kөke çan, özjn kelgence,
 Elj-çürtın körgence,
 Artında qalqan men nasar,
 Aıtırız endj nıazqa.
 Kөk esekke tas artıq,
 Aumasın der basa artıq,
 Çan kökem esen kelgence,
 Elj-çürtın körgence
 Artında qalqan men nasar
 Bolısn sızge tasaddıq.
 Basında varda altın coq,
 Çan kökem varda kөñlm
 toq!
 Kөke çan senj körmesem,
 Basımnıñ kefer dınie voq,
 Sızge degen qıdaıdın
 Maqan tısın acal oq.
 Aq mañdaıda tılmımnı,

*) Qosın — asker.

Bjrge tuqan qılıbıt,
 Kerekke vjtken tjregjm,
 Bjrge tuqan vaubym;
 Qos qanatım qıırgqm,
 Sjzge degen qıdaldıq
 Qavı ettm vıırgqm.
 Qozdai Qovlan egjzdm,
 Qoiand menjn vastasım,
 Bjrge tuır, vjrge øsken,
 Kjndjgımdj vjr kesken,
 Qarqanbı cunj qattasım,
 Yirektjn cunj ottasım,
 Bjrge tuqan teñdesjm.
 Qıybıqan cerde typtesjm.
 Celj tolqan tyien nar,
 Onı kjmge tapsırdıq?
 Qora tolqan qoiıq var,
 Onı kjmge tapsırdıq?
 Toqai tolı cııqıq var,
 Mınb kjmge tapsırdıq?
 Toqsanda atañ Toqtarvai,
 Can køke kjmge tapsırdıq?
 Alrısta anañ Analıq,
 Al køke kjmge tapsırdıq?
 Özjnmen vjrge tuısqan
 Bjrge tuır, vjrge øsken,
 Kjndjgımdj vjr kesken.
 Køke can der cılaqan,
 Men sordı kjmge tapsırdıq?
 Bıl dyniede mıñdasın,
 Tøsekte çatsan sırlasın,
 Aqırettjk çoldasın,
 Cıvaın qız Qırtqanbı,
 Qıdai qosqan çoldasın,
 Mınb kjmge tapsırdıq?
 Qovlandı sonda toıqıtı,
 Esjrker kør qalıtı.
 Qarlıqactıq dausı sıqqan soñ,
 Qovlandıdai erjnıjz
 Aq paızada syienjr,
 Øksjr cııar qatıqıtı.
 Sonda Qovlan söyleidj:
 — Qaz aınalır qonadı,
 Uıa salqan çerjne,
 Ørkjm oınar kyledj,

Öz qatarı teñjne;
 (Køzden aqqan qandı ças,
 Qanbı, çasbı aralas.
 Qarlıqacqa kørsetpeı,
 Qovlandı syrttj çerjne),
 Çana Qovlan söyleidj:
 — Tauda volar tarqıl tas,
 Tarıqsa cııar køzden ças,
 Tar qoltıqtan oq tise,
 Cııadı syier qarındas
 Qarındasın çoq volsa,
 Çauda qalar çalqız vas.
 Arqandı çarqan qolañ cas,
 Cııaqım sözge qılaq as,
 Men kecjgjr kelmesem,
 Sjzderde vol tıleules.
 Qaraspan taubı çailaqan,
 Qalın qırcaq qarındas.
 Qarlı çan men aınasım,
 Aqızva qalqam køzden ças.
 Ças cııarğa køzjnıen,
 Sai syiegjm sırgar,
 Can køke degen sözjnıen.
 Atadan taq valamın,
 Çauqa ketjr varamın,
 Çasım ylıken aqamın,
 Əlde qandai volamın,
 Armansız volır keteijn,
 Əiel de volsañ, vjr tudın
 Nacar der senj ne eteijn,
 Qarlıqac, vırcı moımıñdı,
 Betjnıen syjır keteijn.
 Qarındasım Qarlı çan,
 Celj tolqan tyienđj,
 Sarı suıa tapsırdım.
 Toqai tolqan cııqıñdı
 Çasanqan çauqa tapsırdım.
 Qora tolqan qoiıñdı,
 Ac vørgje tapsırdım.
 Azu tısj valqadai
 Ças vørgje tapsırdım.
 Toqsanda atañ Toqtarvai,
 Qıdjretjne tapsırdım.
 Alrısta anañ Analıq,
 Bıvı Patımaqı¹⁾ tapsırdım.

1) Bıvıpatıma—paıqatıvardıq qız. Dınlı pañım volıncı əldeđ vırnı soqan sıbnatın.

Qarɣndasɣm Qarɣɣaq,
Qaraca qarɣmɣa tapsɣrdɣm.
Çar qosaqɣm qɣz Qürtqa,
Paluan qɣzqa tapsɣrdɣm.
Sender terteu men çalqɣz,
Orman aqac ortanɣa,
Oınaqtaqan ças vota,
Men sordɣ kjmge tapsɣrdɣn?

Qarɣɣaq sonɣa söyleidj:

— Mal satamɣn bazardɣn,
Boiaqɣ menen vözjne,
Salsa çyɣq toqtaidɣ,
Arqanɣn vözj közjne.
Qılaq sal köke, sözjme,
Osɣ ketken sapardan
Çan kökem esen kelgence,
Elj-çürtɣn körgence,
On segjz mɣn çalamnɣn
Pacasaɣna tapsɣrdɣm
Men kökemdj özjne.
Kör körjrdjñ qıauɣ,
Çaranda qondɣ qɣvaiqa
Çan kökem esen kelgence,
Elj-çürtɣn körgence,
Qovlanɣmɣ tapsɣrdɣm
Bjr çaratqan qıdaiqa!

Qarɣɣaq çana söyleidj:

— Basɣmnan dınie ötkendei
Körjıveseñ közjme,
Qılaq sal köke sözjme,

Kökem esen kelgence,
Ata, anasɣn körgence,
Qalqamɣjsjñ degence,
Men kökemdj tapsɣrdɣm,
On segjz mɣn çalamnɣn
Pacasaɣ özjne.
Qaraspan tauɣn çailaqan,
Bjzdnj Qıat, kör Qırcaq,
Kökemnjñ oñqar saragɣn,
Çasaqan qıdai verjɣ vaq.
Aldɣ artɣnɣa syıeu çoq
Atadan köke tüdnj taq.
Sjz var volsañ köñljm cat,
Saraɣnpan qaitqanca,
Aman-esen kelgence,
Men kökemdj tapsɣrdɣm
On segjz mɣn çalamnɣn
Pacasaɣ — çovvar haq!
Kör qaiɣnñ tiedj,
Çanɣnɣa qoñsɣ sɣvaiqa,
Köz salmadɣn çan köke
Bjrgе tuqan çıvaiqa.
Adaldan çiqan malɣnɣ,
Zalɣmdarqa tapsɣrdɣm,
Osɣnɣn köke ınai ma?
Kökem esen kelgence,
Ata-anaɣn körgence,
Sıvɣnɣnɣ tapsɣrdɣm
Bjr çaratqan qıdaiqa.

Əlqissa bıdan keijn qɣz Qürtqanɣn, Qovlandɣ vabıroqa aitqanɣ:

— El çailaqan er edj,
Zarɣ-mıñdɣ kör edj,
Çalqɣz ıldan aıɣıɣr,
Kempjɣ men cal çydedj.
Bılañdar keljɣ çanasɣr
Endj Qovlan sultaqna

Sılu Qürtqa söyleidj:

— Çyrdjñjz ve sɣm kesjɣ,
Bolsañ edj ekeu sen,
Jreusjz menjñ kymjsjɣ.
Oıɣnɣ menen kyljsjɣ,
Sultanɣm sjzge vas qosɣr,
Keñejjɣ edj örsjɣm.
Altɣnpan soqqan kövesjñ.

Segjz çımaq — veıjçjɣ.
Xauıɣ-keuser sıyndai,
Beıjçeten sıyqqan çemjsjɣ.
Arɣstanɣm aman vol,
Osɣ ketken sapardan,
Qıɣn volar keljsjñ.
Çyɣq jçjnde alasɣn,
Qyɣsañ çyndj qarasaɣn,
Aldɣ artɣnɣa ec kjm çoq,
Çeke tuqan darasaɣn.
Atam menen enemnjñ.
Dınie kezjɣ malɣnpan,
Tjɣjlei vezjɣ çanɣnpan
Tjler alqan valasaɣn.

Syitken wala tastai ma,
 Atas menen anasyn?
 Toqtamasqa menzeimjn
 Çalqyzytnny çamasyn.
 Keter wolsañ sultanytn,
 Enekemnj edj ket,
 Tösjndegj ekj mamasyn,
 Sawndasa aqarmas,
 Jcten tuqan qarasytn,
 Öz qialny bolmasa,
 Çenge tyspes walasyn.
 Tjl wjlmegen dücranqaj
 Sultanytn çalqyz warasyn!
 Qoc, sultanytn, aman wol,
 Əlde qandai wolasyn?!
 Asqar töwe bilersjn,
 Tai wurylmen çelersjn,
 Çaqsy çaman Qürtqanytn
 Qadjrjn sonda wilersjn!..
 Toqsanda atañ Toqtarwai,
 Bütnnda çoq ыстань,
 Tjzesjne tən çetpei,
 Aq tawan wolyr көрjрге,
 Qoi waqqanda kelersjn!
 Alpbstaq anañ Анальа,
 Arqan esjr, çyn tytjr,
 Qaiqy menen qan çüter,
 Qürt qainatyр çyrgende,
 Sultanytn sonda kelersjn!
 Qarwndasny Qarlyqac
 Awdastesj) weljnde,
 Dastarqany qarwnda,
 Pialas qolwnda,

Böten çaudny eljnde,
 Qyzy wastytn çetjnde,
 Cai qainatyр çyrgende,
 Sultanytn sonda kelersjn!
 Kөр көрjrdjny мықтысь,
 Kyzgj çerdjny сықтысь,
 Senen qalqan men sordy,
 Bjr dücrannytn мықтысь
 Alamny der тұрғанда,
 Qaraqdy yige salqanda,
 Kөnjilge qaiqy toloqanda,
 Sultanytn sonda kelersjn!
 Mjncj edjny aq tawan,
 Aitulw edjny maqtaqan
 Qudaidny jsj көр сығар,
 Ölmegenge saqtaqan.
 Alla qosyr sultanytn
 Saparlanyr çol cektjny,
 Qoc, alla çar, aman wolt
 Mergen wailar oq atar,
 Ucqan köldjny quyna,
 Imandy qul çolyqar,
 Xauaz keuser suyna.
 Bül dwniede көгмесен,
 Qürtqamwssyn demesen,
 Qazan çetjr wül çolda
 Xaqqa tyzеп wetjndj
 Arystanytn çonelsen,
 Süwaityn war der eske alsañ,
 Sultanytn sonda menj jzde,
 Tawsaibq maxcarda
 Paiqamwardny tuwnda.

Qürtqa müny aityр woltqannan keijn, Qowlandy watyqaj qarar: men sızge wjr söz aitaıyn, eger sol aytqanytn tura kelse, warlyq aytqanytn wolday. Kelmese aytqanytn woltmaidь der мынау sözdj aıttь:

— Kesegj ketken көр qosyn Сыһыма degen taudny Sergeldjny degen waurwnda çatqanda sen wararsyn. Sen wamastan wuryн Qaraman qürdasny Qazanqa on segjz çansyz çjwergen wolar. Ketken çansyzdny aityр keler sözj мынау wolar: «Qazannytn syry çalasytnny olçasy mol eken, atysar adam çoq eken. Qazannytn özj çatqan Qara qalanyn wjr çaqy aqqan su eken, wjr çaqy çetj qawat or eken, qairat qylyр alsa, onda olça mol eken, Qazan odan qyrgy kypcjljk çol eken» der. Eger osь aytqandarыtn wolsa menjny əderkj aytqanytnnytn wəgj de keler, — wjz arыр-talyр, kemcjljk көргende kelersjn.

Çanada aıtатыпты: «Qaraman qürdasnyz on segjz adamь kel-

1) Awdastesj — zapon

genmen keijn vatasyň oqyr, maltasyň çer¹⁾, at qurıgıqyn syzjr, — kjm-
de kjm ozyr varyr olça salsa, sol adam qosyňqıa vascy bolsyn, dep
çar qılar, vjraq sjz, olarmen vjrge çarpaňyz, ol kynj çatyňyz, kelesj
kynj çatyňyz, onyň kelesj kynj tyste savyňyz, sonda da olardan vı-
gyn vararsyz. Ol qosynda Tai vurydan ozatyň at çoq. Qaraman qur-
dasınyň vjr qara çal qıla aty var eken, atvazy çoq eken. Qara qa-
gyn eken, ağı-berj çarqan soň közjne terj tıqylyp çavalmas, endj
qoc sau volyňyz, vjz kemcılıktj көр көргенде kelersjz, — dep qala
berdj.

Balasyň çauqıa attandygıy salıy, anasyň Analıqtıň çylar aıtqanı:

Bicara volqan Analıq
Balasyňa çete almaı,
Yijne qaitıy kete almaı,
Çaranda tıgıy zarıady:

— On segjz myň qalamıny

Радьсась хақ сөввбар,

Esjttij ve sөzjmdj,

Çylatra menij közjmdj.

On yc çasar Qovlandı

Erjnvei syier kezjndj.

Mıqamvet attı, ai taqsıy,

Çalqızyımyň artınan

Tar çerde al özjmdj.

Ömar, Osman ekj çar²⁾,

Çaus, Qias ekj çar³⁾,

Sjzderden vasqa kjmjm var,

Bas vasyňa vjr çandyq,

Dem bermeseň vjz qaldıq.

Asqardan asıy vıl kettj.

Belden asıy el kettj.

Vjz raqıgıa közjı sal,

Arıaqtar, sjzdj terbettjm.

Vjr çylıqdan kem çarpar,

Keljn çan vaqqan vıgı at.

Deneçe mylyq tigjzbes.

Daud⁴⁾ soqqan çylan qat,

Qıpartar çarç altın,

Östaqan çerj sar altın,

Baldaqı altın çar volat,

Çyraqımyň çыып çan,

Çasaqan saqan amanat!

Çalqıy ketse qađır çyr.

Adasıy ketse vađır çyr.

Kөл iesj Qamvar ai,

Çol iesj Qamvar ai,

Qamvar özjı qoldasaň,

Qoldamaitın kjm var ai,

Qazanqı qaidan qol çidy,

Qaraman degen zaqqar aı!

Qaraman çidy sanatı,

(Qırgızdı çer araqı)

Çalqızyım qıldı talartı.

Mıqamvet attı, ai taqsıy,

Öz qolyňa tapsırdım,

Atadan taq çyraqı.

Qala çalmas Tai vıgı,

Çatar çarqan çarçstan.

Çau jzdedj çalqızyım,

Çarçıy emes alıstan.

Qıy volqanda çylıy ıqras,

Öiqa vjtken çamyıstan.

Osy ketken qozımdı,

Öz qolyňa tapsırdım,

Er Çalı attı arçstan⁵⁾,

Osy ketken çalqızyım,

Esen varıy sau kelse,

Egjz tuqan көк vıgı,

Ol da senjı çolyňa!

Egjz tuqan көк vıgı,

Ol da senjı çolyňa!

Egjz tuqan көк aıqıy,

Vıl da senjı çolyňa!

Ölgende көрген çalqıy ıı,

Tudı ma menjı çolyňa.

1) Maltı çer — antıfıyır sez vıllısu degen maqıada.

2) Osman, Ömar — Mıqamvet paıqamvardıy serjkerj.

3) Çaus, Qias — әулие.

4) Daud — Evrejdıy — talqamvarı, üsta volıyırıtımy.

5) Çalı — Mıqamvetjıy vıty.

Хақ саратқан қўдайым,
 Ўсмақта хорлар сымбатъ,
 Үйдегј Қўртқа сўвайым.
 Сўвайым Қўртқа вольдъ дер,
 Семеимн вуръи иайым.
 Анаһъ «тўлпар» деусј edj,
 Анаһнъ сөзн сўнаимъ.
 Вјздн ауы қалста
 Есеј чоқ аьста.
 Қаса тўлпар ат вольсаң
 Тўлпарым вугн қарьета!
 Қығқ кунцјлк Қазанқа
 Вјр меզгјде четуге
 Сјздеі малқа аьс ра?
 Қатын Қовлан қалдъ дер,
 Кесегј кеткен чолдасқа
 Қоіамъсын намъсқа.
 Дўсраннъ келдм кезне,
 Тўлпарым сақан аитаимъ,
 Сал қўлақнъ сөзјме.
 Қығқ кунцјлк Қазандъ,
 Намаздјгер өткence,
 Намазсамқа четкence,
 Тысјрмесен сүзјме,
 Көрсетпесен көзјме,
 Онда сецен, мўнда мен,
 Қаладъ көңілім өзјне!
 Осьлаі толқар вольдъ да
 Артық туған Қовландъ,
 Товьлаъ сартъ қатсыпъ
 Толқар ўрдъ сапына.
 Асьндааъ тўларднъ
 Саман ватъ сапына.
 Сапына ватраі не қысьп
 Сауьсқан-қарқа тоимдъ,
 Сапынан аққан қапына.
 Қовланднънъ қатсыь
 Таі вурьлақа сн ватъ.
 Сььп саны тым төттј.
 Қўгвььнда адам чоқ,
 Қовландай сымватъ.
 Сапына қатсы ватқан сон
 Соқараъ егннъ сььрлар,
 Төменгј егннъ қььрлар,
 Іегјмен сььрлар,
 Таі вурьлақа тјл вјттј.

Тәһрј опъ сөлеттј.

Таі вурь сонда сөлейдј:
 — Наз bedeuge вјтер сал,
 Кјмге келмес керјм сал.
 Алуа менен секер-вал,
 Салъ edн қатсындъ,
 Сьоғага сазднъ кеудеммен
 Вјр сььндай сапымдъ.
 Артық туған Қовландъ пар,
 Қьзывастнъ сўртна
 Осьпса вольднъ ытызар.
 Васымдъ тызер сал чолқа,
 Төрт аиақым тең чоққа,
 Үстјмде сен esende,
 Қауи вар ма мен сорда!..
 Айтқаннъ сәрде қалар ма
 Қўртқа сьндъ сўвайқа.
 Саратқан сон қўдай ат қыьр,
 Сјз секјлдј сьвайқа,
 Қығқ кунцјлк Қазанқа
 Вјр мезгјде чет deisн,
 Ўсқан қўсқа оңаі ма?
 Қўнда вольса Қовландъ,
 Қиналамнъ қайтеін,
 Уәденјз солаі ма?
 Қазаннъ Сьгь қаласн
 Намаздјгер өткence,
 Намазсамқа четкence,
 Тысјрмесем сүзјне.
 Көрсетпесем көзјне
 Сөйтјр мјнген вурьлдъ,
 Сол сәрде сал қўдайқа.
 Қовландъ сьндъ ватьрднъ
 Көңілі вјтјр вурьлақа:
 — Әіі, саныар, су dedј.
 Агьндар вурь кuledј.
 Тау менен тастъ вјлмедј,
 Табанъ сәрге тimedј.
 Көдененъ сатқан көк тастъ,
 Тјктер тиген тўлааъ
 Саз вальсқтай iledј.
 Қараса emes дауьстъ¹⁾,
 Қоңьрлатъ дауьстъ.
 Bersн кјмге намьстъ.
 Күн төведен аумаі ақ,
 Тызедј вурь савьстъ.

¹⁾ Қараса, қас—аі аттаръ.

Qos qılaqı tıgıldı,
 Qayıqqa vıtken qamıstai,
 Tys auqan soñ vukteldı,
 İleuj çetken qayıstai.
 Balaıulı maldaı cecıldı,
 Tört aiaqı kösjldı.
 Kesegı ketken qosıñqa
 Bılañdaqan vırılmen
 Artıq tuqan Qovlandı,
 Añqıtır çettı vesınde.
 Qol soñında vараđı
 Qara Boqan çaurıñı,
 Boqanqa keldı arma! — dep,
 — Aldıñda kısı var ma? — dep.
 Sonda Boqan soileidı:
 — Çılqı jeınde aladı,
 Qılcañ çundı qaradı.
 Osıñau dөññıñ astında
 Aqqozı ketır vараđı.
 Таивуғы атты құтыртır
 Oqan da keldı sırtır
 — Ylken edın, arma! — dep,
 — Aldıñda kısı var ma? —
 Aqqozı da aıttı alañ,
 Qılcañ çundı qarañ.
 Osı taudıñ astında,
 Qosdәulet ketır vараđı.
 Tai vırıldı qıtırtır
 Oqan da çettı sırtır:
 — Ylken edın, arma! — dep
 Aldıñda kısı var ma? dep,
 Qosdәulet sonda soileidı:
 — Alıstan aıqın köjingen
 Çılqı jeınde aladı
 Qılcañ çundı qaradı.
 Adastı dep oilar ek,
 Qovlandı sıñdı valañ.
 Ondasa qıdai sapardı,
 Bөndenın volmas çarası,
 Qızıl tıldı soiletken,
 Qausırma çaqın arası.
 Çetkendı dep oilaimın.
 Öz köñilime çaması.
 Kesegı qonqan mezgilden,
 Sarqanñan berı çıraqın,
 Köjingen çoq köjime,
 Qırdasınñın çarası.
 — Öit çanıar, cu dedı,
 Bırıl tılpar kuledı,
 Emien naıza qolınan,
 Çıldızı tudı oñınan.
 Bır saqattai volmai aq
 Ekrındı tılpar vırılmen,
 Qovlandı sıñdı vатыñ
 Qaramanqa çettı soñınan.
 Qovlandı çettı soileidı:
 — Bolqanñın va dosım aı,
 Maqtaqan atın osıma aı,
 On ekı kynde kelersın,
 Menın çauqa tıkken qosım aı!
 Tauqa vıtken tatır aı,
 Çarasar qırqan çatır aı,
 Anau künı qatın dep
 Qaramaı ketken vаты aı?!
 Qatında volsa vıldın ve
 Qırtqanñın asıl zatın aı.
 Qatınñın vaqqan atın aı,
 Qalsañ olım çaqın aı.
 Çırmeısın ve Qaraman,
 Yc kün keıñın soñ qalır,
 Men de ozır varamın —
 Çyre verdı bılarqa
 Çalqız saqat qaramaı,
 Qala verdı көр Qıat
 Bırı eruge çaramaı.
 — Öit, çanıar, cu dedı,
 Sonda vırıl kuledı;
 Kөldeney çatqan көк tastı.
 Tıktep tigen tııaqı,
 Saz valçıqtai iledı.
 Qarsı kelgen qabaqtan
 Bırı qarqır çөnedı.
 Amanbaıdın «Aq tıken»
 Asır vırıl çөnedı,
 Baıalçıtı¹⁾ сыñıttan,
 Byldırgeıñ qımaittan,
 Asu-asu çөlderden,
 Qasqaldaqtı көlderden,
 Asqar-asqar vөlderden,
 Lai vıtraq көlderden,
 Qan sasıoñan çerlerden,

1) Baıalçıtı — bıtalçıtı — çөrtın bır тыр.

Ymjitjn yzjp çol cektj
 Qaraspanđ çailaqañ
 Qalñ Qırcaq elderden.
 Qan çailaqañ Qaratau,
 Bi çailaqañ Alatau,
 Odan da ötjp çol cektj.
 Sol töve men vül töve,
 Baubğ süvar keñ töve,
 Kyderdñ qara deñnen,
 Besjde öttj cenjnen.
 Astındaqđ Tai vugl
 Arandai auzñ acadğ,
 Aiaqñ top-top vasadğ.
 Bjr tövenñ tozaññ
 Bjr tövege qosadğ.
 Çañvırdai terj sjrkjrep
 Çauqañ kyndeı kyrkjrep,
 Qar suñdai tasadğ.
 Qulan menen qılçaññ
 Uzaırai aldñ tosadğ.
 Køk qıtan menen Qaravai¹⁾,
 Køl çaqalai ötıraqañ,
 Kötörjlp ücqañca
 Beljnen kese vasadğ.
 Ölgen qıstar көр qaldğ,
 Aq sarğ menen lasñ
 Ölgen qıstğ çer qaldğ.
 Qoçalññ Qulğ көl,
 Çekendjññ Çeldj көl,
 Qызqыстыññ Qызы көl,
 Señjr-señjr taulardan
 Sekjrp vugl çonedj.
 Astındaqđ Tai vugl
 Qıvılp, oıpar çer vastğ,
 Aldñıdñ artqısn
 Sıñğ syiem kem vastğ.
 Calqaiıp ücqañ qoңr qaz,
 Tozaññan adastğ.
 Bjrde sauıp çeledj,
 Qıvılp oıpar çer vastğ,
 Döngelenjr keledj.
 Namazdjger ötkende,
 Namaz samqa çetkende,
 Qazannñ sıñ qalasñ

Qovlandğ vaty көredj.
 Qazandññ көр çylqğ,
 Çatğ eken dalada,
 Qalanñ sırtq vauğında,
 Bılandaqañ vuglmen
 Qovlandğ çetjr keledj.
 Artğ tuqañ Qovlandğ,
 Qualar çylq aladğ,
 Aidar çenge saladğ,
 Bjr vaqıt көñjl qıladğ;
 Bızaıñ der oilaidğ.
 Qazannñ Sıñ qalasñ.
 Qovlandğ çalqız at qoıbr,
 Qalanñ auzñ qandattğ,
 Kөsenjñ auzñ cañdattğ,
 Qaqpadan atñ qarqıttğ;
 Qandjkjden²⁾ oqñ ыqıttğ
 Tuğısqñ toqım qır,
 Kegegesjn ötn qır,
 Ygerge itjn qoımadğ,
 Sıjarqa vıtn qoımadğ.
 Basraqtı sır tanaqa,
 Çan sıqarmaı dalaqa,
 Mal sıqarmaı dalaqa,
 Ötjrk emes çan aqa,
 On ekj kynde sөskede
 Çalqız adam qıtqarmaı,
 Sıñ qala vөndesjn,
 Artğ tuqañ Qovlandğ
 Aidar sıqtğ dalaqa.
 Çalqız özbr Qovlandğ
 Bıl qalanğ aladğ,
 Artğ vaqıt tavadğ,
 Qarauı qarar qaitraqqa,
 Bılandaqañ vuglmen,
 Asqar tauqa varadğ.
 Taudñ sıqır vastğna
 Aq naızaqa syienjr,
 Çan-çaqqa көzjn saladğ.
 Qarasa көzj көrjrtj,
 Qalñ Qiat көр qosñ
 Olar da keljr qatarğ
 Qazannñ qara qalasñ.

1) Køk qıtan, qaravai—qıs attarğ.

2) Qandjkjden—qannñ ordasñnan degen maqñnda.

Көр Qiattың васъ Qaraman ватыр қығыр мың қол менен Qara қаланы қамаса да, ордан өте алмай, қуыс çете алмай, çатыр екен. Өздегнен ес нәрсенің өнвейтінн Qaraman ватыр çoldastарына айтты: «Men Qovlandь ватырға varaып, sol алып vermese vjzдж қаланы алатын тыгымз көгнвейд!».

Qaraman Qovlandьға keljp тұғыр айтқан сөзj:

Qovlandь сынды ватырға
Qaraman keljp сөйлейдj.
Sөйлегенде ne deйдj:

— Artьq tuqan Qovlandь,
Baltam tastan өтпейдj,
Çamandar sөzдж kekteйдj.
Çurmeimjsдж ватырғым,
Qьзы bastьн kentjne
Sensjз қуысн çetпейдj. —

Qovlandь сонда сөйлейдj:
— Atan va eken, nar ma eken,
Çaia ma eken, çal ma eken,
Çeker me eken, val ma eken.
Er vьzvaqan qamaldь,
Qатын vьzqan var ma eken!.

Mal sattьm vazar vөzjne,
Salsaң çылы toqtaldь,
Arqаның vөrj көzjne.
Çolama menjн өзjme,
Qатын деп айтқан сөzдж,
Sen vjr aitsaң, ekj aйтьm
Kelmedj me kezjne..
Kөgнve menjн көzjme,
Nese ватыр vol-aң da,
Yide qalqan Qurtqаның
Satsa almaймьн өзjne,
Өzj tygij almaймьн
Saqьnqanda vjr ауыз
«Qalqam çaң» degen сөzjne.

Qaraman vül sөzдж esjtkennen кейн сыдар тұра алмай ачулапыр. өkreлер çөп ne çyre verdj. Qovlandь ватыр artьнда vjraz qarap тұрды да: «qanca айтқан менен çылы vjrge çoldas, çasь vjrge qurdas er edj, çaңsaqtan айтқан vjr ауыз сөzjne vola көң ljn qaldьрмай ақ қолаып» деп сағыр, өkre kjnәларн айтсыр, ekeuj de qosьnqа keldj.

Qovlandь қығьздығ qazqan оғынан Tai vьгьлдь sekjrtpekсj volьp атына арнар айтқан сөзj:

Qovlandь тұғыр сөйлейдj:

— Mal sattьm vazar vөzjne,
Salsaң çылы toqtaldь
Arqаның vөrj көzjne.
Tьlbarьm saqan aitaып,
Qьlaqьн sal сөzjne.
Çeker менен val qandai,
Çaia менен çal qandai,
Aнаыз tьlbar deucj edj,
Qьғьздығ qazqan оғынан
Qarqымьсьн, çai qandai?

Tai vьгьл сонда сөйлейдj:
— Artьнда qaldь eljнjз,
Vo'dь ma mende kegjнjз,
Aнамыз Qurtqa degen соң
Sатымайдь terjнjз.
Qьзылqan çerde dem versjн,

Çылысь Qambar rjгjнjз.
Oйыңa alsaң qoimaисьн
Artьq tuqan cerjнjз.
Salqan qolqan sol volsa,
Qarqьsam qarqьr көreijn;
Tәuekel etjр көgjнjз!

Qovlandь сынды erjнjз:
— Әit çanuар, cu — deuj
Vьгьл vьгьр kuledj,
Ortasьna çәhardjн
Vьгьл keljр «top!» ettj;
Çerdjн сапы «vьгьр» ettj.
Tөrt aiaqь tigen çet,
Tesjle çazdap «solq» ettj.
Jrkjлmei Qovlan çyrge son,
Qaitrasьп ватыр vjлgen соң;
Qara qasqa at mьngen,

At qurıǵıǵın cart tyigen,
 Artıña saııt böktergen,
 Aldıña dawlı öngergen,
 Almaǵanǵa dem bergen,
 Azdı körtj teñ körgen,
 Qudaidan dısrın süraǵan,
 Şau körmese ǵılaǵan,
 Qoıǵna ǵımsaq bolsın dep,
 Naıza üstaǵan ǵerjıne
 Topıar ǵıvek oraǵan.
 Sın qaharǵ kelgende
 Şañbırǵ qardai voraǵan.
 Suda volar sar sazan.
 Moldalar aitar ves azan.
 — Şeke vala şeke, — dep,
 Aldıña sızǵ er Qazan.
 Qazan keljı sөileidj:
 — Atıǵıǵı sürasam, kjm dei-
 mjn?
 Şonjıdj sürasam kjm deimjn?
 Qalǵıǵı sөzge kөнveimjn.
 Asıǵma көр tiseñ,
 Ystjıdegj aq saııt,
 Astıǵıǵı vırıl at,
 Qan tigizbei ber deimjn.
 Atıǵıǵı ǵal ǵatırtı.
 Alıs ǵoldan kelgendei.
 Qavaǵıǵı senjı qatırtı.
 Tıp üisıǵıǵı vөrgendei.
 Atıǵıǵı ǵal ǵatırtı.
 Kөр savııl körgendei.
 Qovlandı sonda sөileidj:
 — Mal sattım altın kymjske.
 At aludan ǵasraımın,
 Alǵanımca asıǵra.
 Kelmei ǵatır at sürap,
 Qızılvas neden esjrdj.
 Qırǵızdıǵı qız sılır dep,
 Syiemjn dep keljı em,
 Bül saparda ǵesjrdj.
 Sıdamasañ verj kel,
 Kөrseteijn kesjrdj.
 Atası ǵaman anasız,
 Atamdı sürap ne etesjz,
 Ataңыз vardı ǵetesjz,
 Anaңыз vardı nekesjz.
 Соq sөzdj aıtır ne etesjz...
 Kөzjıdj sal oıǵma,

Qыbc tier moıǵıǵa.
 Qan sorǵalar qoıǵıǵa...
 Basımaǵan esersjn.
 Patsaııdan kigen qattaıǵı
 Qan qılmai aq cesersjn.
 Qara ǵasqa tulpardıǵı
 Saıǵıǵınan tysersjn,
 Moıǵıǵınan aqqan qızıl ǵan,
 Samañ kelse jcersjn.
 Şauǵa savar er ǵıgjt,
 Şamanıan aqıl süramas.
 Betjımnen qahar sızǵadı
 Şañbırǵ qardai aralas.
 Müsımanıǵı valası
 Özjm ölmei ǵılamas.
 Jzdegenjm Qızıl vas.
 Atı-tonın өr ǵerde
 Berucj edj sendeı nas.
 Qыbc penen öltjrsen,
 Qıǵaladıǵı dersjn, sen.
 Naıza menen öltjrsen,
 Mıraladıǵı dersjn sen.
 Sadaqpenen öltjrsen,
 Qarıl qaldım dersin, sen.
 Mıltıq penen öltjrsen,
 ǵazım qaldım dersjn sen.
 Mjıngen atıǵ qıla qoi,
 Sender көр te, men ǵalqız
 Qoıǵna keldj vır vala,
 Bılgenjıdj qıla qoi.
 El ǵailaıı Arıstı,
 Batırlar qıldı namıstı
 Duelij tәujr sөilesjı,
 Artınan caitan ǵavıstı.
 Caitan emei nemene,
 Bıǵai saptı synǵınjı
 Bıǵai-bıǵai salıstı.
 İterjsjı tırıstı,
 Naıza ǵanǵa maıstı,
 At tjesjı vıgıstı.
 Byge-byge tırıstı.
 Qanǵar qaldı ǵaııstı;
 Semser qaldı maııstı;
 Qaǵıǵanı ǵan tatır.
 Tıkjıgı ǵın tatır
 Eriı ǵannan tınjıldj.
 Ac kызendeı vıgıldj.
 Bır uaqıttar volǵanda,

Artıq tuqan Qovlandı
 Naizasın ırqar endirdi.
 At kötjne mındirdi.
 Qazandı çerге төндirdi.
 Tu cıqılar ai cıqtı,
 Aq deneden qan cıqtı.
 Suıǵır aldı çan cıqtı.
 Tısqı qorqan jejnde,
 Jekj qorqan tısqında,
 Qazan erdjı auzına
 Qovlandı qıdıǵı valcıqtı.
 Qazan attan qıladı.
 Kırj kırj culadı.
 Cırj vaitaq cırtına
 Tegjs qavar saladı.
 Qalqın cır aladı.
 Çalqızdıqın vılgen soı,
 Qovlandı sındı valanı,
 Samsap tırqan kör kırj,
 Tırqan çerде qamadı.
 Artıq tuqan Qovlandı
 Çalqızdıqın vılgen soı,
 Toır çatqan kırjrdjı
 Qamaqanı körgen soı,
 Çalqızdıqtı aıtır çavıqır,
 Bjr taıırge zarıqır,
 Qovlandı tırır söleıdj:
 — Özj volat, özj ötkır
 Bırınqı erdjı naizası.
 Baq qaraqan cıgıttjı,
 Basında volar aılası.
 Aldı artında taıau çoq,
 Qaraspanaqı qalqımnıı
 Qaida bır maqan paidası.
 Mınjır cıqtım eljmnen
 Astında vırıl dönenđj,
 Kөkke toıqan көbenđj.
 Qızıl vas qacır men qalsam,
 Erlıgımdj aitar ed,
 Qaraspandı çailaqan,
 Qalıq Qırcaq kör elge.
 Mal satım vazar vөzjne,
 Salsaq cıqı toqtadı
 Arqanıı vөrj közjne,
 Sal qılaqtı sözjne,
 Qıdai çalqız, men çalqız;
 Bjr cıvındaı çan ucjn,
 Çan çaratqan bır qıdai,

Çalınamın özjne.
 Bıl dıcrannıı qolında
 Qaza çetjр men өsem,
 Ystjmdegj aq saııt,
 Astındaqı Tai vırıl,
 Çalqızıqın isj der,
 Kırj көseter araqır,
 Kempjр caldı көzjne? —
 Oıyn aıtır volqan soı,
 Qınaların vılgen soı,
 Baıırın çazır Tai vırıl,
 Cıqırcıq aıtır oınadı.
 Artıq tuqan Qovlandı
 Eregjsken dıcrannıı
 Basın çoımai qoımaidı.
 Qıl qovızqa çaqadı,
 Qaraqaidıı saıırın,
 Pıscencjler aladı,
 Tırmas menen aıırın,
 Savamın der vатыr tır;
 Qırılıqa kırjр tır,
 Alla versjn qairın!..
 Саваин der Qovlandı,
 Tai vırıl attı arcında,
 Vırıl tılrar ımtıldı,
 Auzınan aqqan aq көvjk,
 Ötmaıyn çartı valcıldar.
 Keıjn qalır kör cancır
 Aq syngısj ketedj,
 Qarar tırsa Qovlandı,
 Əsker vası kör төre
 Aldınan cular ötedj;
 Саваин der Qovlandı,
 Altında qalraq, çez telpek,
 Basa kidj көzjne.
 Tırdasanıı qılaq sal,
 Keneltem aitqan sözjne,
 Artıq tuqan Qovlandı
 Qırıq cөrlj qızıl vas,
 Qırıq kjsjdeı vатыrdıı
 Kөrjпvedj көzjne.
 Qavaqınan qar çauır,
 Kırjıgjne müz toır,
 Qatulanır, qattandı.
 Vıırqandı, bırsandı,
 Müzdai temjр qırsandı,
 Samsap tırqan kırjırge
 Qovlandı çalqız tıedj.

Bölek-bölek qıladı,
 Bөлjngen qoidai qıradı.
 Qasqır sarqan qoidai qır,
 Qamar ketjı varadı.
 Solvarıs sarqan qılandai,
 Sosır ketjı varadı.
 Uğttar icır, qan tögır,
 Toır ketjı varadı.

Yc mñ attı bjr saıqa,
 Tört mñ attı bjr saıqa,
 Qoır ketjı varadı.

Qaitarında almaqqa
 Tjzjnderjn qosıqtar,
 Tıjır ketjı varadı.

Tıla voıs sal volır,
 Aq vılegj qan volır,
 Kögenderge tañ volır,
 Ystj-bası sañ volır,
 Çau ystjne çol saldı.

Ykjmjn batır mol saldı.

On çetj kın volqanda
 Mñ san qoldı taııssır
 Tai vıgı atpen bılañdar,
 Qovlandı çalqız vıl qaldı.

Sol qalanıñ öielj
 Erlerjnen aırılır,
 Bırj de çesır tıl qaldı.

Əvzel¹⁾ saldı alaqa,
 Təñırj verdj kər vaqıt
 Qovlandı sıñdı balaqa.

At qoımaqqa oiladı
 Naq besjnde çat ettj,
 Çetj kəmjl vavaqa.

Mal sıqarmai salaqa,
 Çan sıqarmai dalaqa,
 Çalqız adam qıtqarmai,

Qovlandı batırqa qırdası Qaraman tırır: Qazannıñ ekj qalasın aldır, tek vıl olça menen çana qaitı uıattı. Osınau çaqta Kөvıktj degen çan var; onıñ ensız dalada çatqan kər çalqız var, sonı da ala qaitıır dep aqıl saldı. Qovlandı da mınıñ vıl sөzjn maqıldar, ekeuj çırjır kettj.

Aqıldasır batırar,
 Kөspei toqtar vөгeldj.
 Attanır sıqqan qırq mñ qol
 Kөр olçaqa keneldj.

Sırıb qala vendesjn,
 Artır tuqan Qovlandı,
 Aidar sıqtı dalaqa.
 Qazannıñ ekj qalasın,
 Qazına altın, kumısjn,
 Malın, çanın ызqıtır,
 Osınçama kөр maldı
 Aidar çonge saladı;
 Çalqız tuqan Qovlandı
 Artır vaqıt tabadı.
 Tolır çatqan kөр çaman
 Kөр olçaqa keneldj.
 Qaladan sırtqa sıqqan sonı
 Kөр qosın kөspei vөгeldj.
 Atadan çaman tuqandar,
 Ekj-yc kın etke toıqandar,
 Qosta otırır kenestj,
 Keneskende ne destj;
 — Çalqız çırjır Qovlandı
 Qalanı vızır aldım der;
 Tolır çatqan çamanqa,
 Olçanı özjm saldım der.
 Сır sıqtı Qaraman
 Qiattan mñ san nөker der,
 Qovlandı elge sau barsa,
 Sənjmız vızdjn keter der,
 Aqıldastı kөр Qıat, —
 Çalqız attı Qıraqtı,
 Öltjır ketsek ne eter, — der.
 Aıtsa daqı qılmadı,
 Mıradı qavıl volmadı,
 Artır tuqan Qovlandı
 Tolır çatqan Qiattı
 Esepsız malqa toıqızdı.
 Çamandardıñ vıl sөzjn,
 Qaraman vıjır qoıqızdı.

Qaraman, Qovlan bas qosır
 Kөvıktj çanıñ çəñje,
 Ekj kök çal, qolqa tapsırdı.
 Qazannan alqan kөр eldj.

¹⁾ Əvzel — er-tırman.

Bazarda volar aq mata
 Oinaqtaidy ças vota.
 Kөр qosыпның jсjпen
 Qaraman менен Qovlandь
 Kөvjktj qanqa vet аьр,
 Saparlandь el çata.
 Kөvjktjnjн көр çыьр
 Çатыр eken aldьnda,
 Ekj vөrj vas qosьр,
 Çetjр keldj таң ата.

Gyrletjр çыьр alady;
 Aidar çenge saladь.
 Таң sarçaьр atqanda,
 Таң colpаны batqanda,
 Beles-beles qьr eken
 Oqrandь sai çьra eken.
 Kөvjktjnjн tarlan at,
 Çыьр jсjnde tьr eken.
 Samandatqьr tarlan at,
 Quirьqьн qüstai tarady.
 Çelkesjnen qarady,
 Vaubьnпan çarady.
 Әuege qarap ešjпer,

Iemve dep kьsjпer,
 Çau ekenjн vjлgen soң,
 Sьrtьna quirьqь saladь.
 Qaita ainalьр çərjне
 Tarlan at qasьр varady.
 Çalçasa quçan ekeuj,
 Qarasьн көrmei qalady.

Qasьр vaгьр tarlan at
 Çərjge vaгьр enjrtj;
 Esjttj dyvjrjn Kөvjktj.
 At varçan soң demjktj,
 Yidemjсjн Qarьqа,
 At ertte dep çeljktj.

Bazardan kelgen qasьqь,
 Tarlan atqa Kөvjktj
 Er saluqa asьqь.
 At vaьndaj tas coçpar,
 Taqьmьna vasьrtь.
 Tarlan attь Kөvjktj,
 Erjndjktep alady.
 Beljne terljк saladь.
 Aidauqa ketken çыьрньн
 Artьnпan quьр varady.

Qovlandь vатыр мен Qaraman ekeuj oıça çыьрлағын алдағына sa-
 ьр ьzqьrtьр Sarь өзenge keljр çetken edj. Qovlandь çoldasь
 Qaramanqa: «Men көрten пiқь көrmei, тьным алмай at soqtь volьр
 qaldьm; vjг азьraç пiьqtар alajьн» деп vjг таудьн vaurbьna çатыр
 qaldь. Qaraman vатыр çыьрньн kuzet qьльр tьra verdj.

Sol uaqьtta Kөvjktjnjн keluj:

Kyn səskege çetkende,
 Sarь өзennen өtkende,
 Tau suьndaj sarçьrap,
 Aq saubь çarçьrap
 Tarlan at pen Kөvjktj,
 Artьnпan çettj varçьrap.
 Kөvjktj sonda söileidj:
 — El iesjз dedjн ve,
 Kөл iesjз dedjн ve,
 Mal iesjз dedjн ve,
 Çan iesjз dedjн ve?..
 Örjste çatçan çыьрмьньн
 Örjсjн vüzçan kjm edj,
 Çusap çatçan çыьрмьньн
 Çusaubьн vüzçan kjm edj.
 Vатыр çjgjt qaidasьn!

Bатырлар tavar aillasьн
 Sol uaqьtta Qaraman
 Kөvjktjnjн canьcraçqa,
 Qaramandai erjнjз,
 Oңdailandy naizasьн...
 Umьly менен Kөvjktj
 Qaramandy üstady.
 Kөvjktjnjн erljg
 Müsьmannan asady.
 Ças kycjktei сьңoьrtьр,
 Qaramandy Kөvjktj
 Taqьmьna vasady.
 Qulьq penen sümtьdqь
 Kөvjktj taqь oilady.
 Oianьр ketse volmas деп,
 Qovlandьньн Kөvjktj,

Uıqtar atqan erjnde
 Toyz qavat tor salıř
 Bekjtıř vden vailadı.
 Ol uaqıtta Qaraman
 Uıqtar atqan Qovlandı
 Oıatuqa volmadı.
 Endj yzır ketpes der,
 Qovlandıń Kvıktj
 Oıatraqqa sailandı.
 Tırtıř edj Kvıktj
 Qovlandı vatr urmadı.
 Uısın Qovlan vızbadı.
 Dıcran degen oıda oq,
 Sıř aldı Kvıktj
 Qaru-araq volda oq.
 Qapersız atr dıcranın,
 Vasyın ttj dınie voq.
 Anausız erde Qovlandı,
 Vende volır dıcranıa
 Tavandına tidj oq.
 Bır uaqıtta oıanıř
 Qovlandı vatr kosıldj,
 Dıcran degen vatrıdın
 ıj de oq esjnde.
 Kvıktjınj vailaqan
 Toyz qavat tořın
 Bes qavat secıldj.
 Kvıktj ur tań qalıř,
 Qovlandı qaldı sandalıř.
 Qovlandı vatr sasadı,
 Vasyın vaqt qasadı.
 Bza volır Qovlandı,
 Sın qaqqanqa ııadı.
 Kısen salır Kvıktj,
 Qaraman men Qovlandı
 Aıaqtarıń tııadı.
 etj kmıj vavasyın,
 ad etıge anıldı,
 Ne qılsa da vılardı,
 Endj qara vıadı.
 Bıl ekeıjn Kvıktj
 Taımnıa qııadı.

Qos vatrıdın, qos ıpar,
 Sıımnıa qosadı,
 Beles-beles vel edj.
 Tarlan at pen eledj.
 Asır tuqan qatardan
 Kvıktj de er edj.
 Dıcranın vatr mıatır,
 Aımnıa keledj.
 Qalınnan soqqan qarsaqtaı,
 Salaqtatır Kvıktj
 Taımnıa qos vatr,
 Sırjne ker enedj.
 Uı saks kezjnde

Kvıktj kele soıleidj:

— Yıdemjsın Qarlıa,
 Tyzdemjsın Qarlıa,
 er asın vır tyser
 Bıl adamnı vırlyqı.
 Allannı krdır arlıqı,
 Qarısan volat sınqandai
 elkken knıj tınqandai,
 tırık qandai, sın qandai,
 Senj versen kyıeuge
 Ekj vende ekeldjın
 Bas etjnge qııandai.
 Kgercın qonır qavaqqa
 Sıqar vırjır tamaqqa.
 auır tasta ararır,
 Altın kılttj lavaqqa¹⁾
 Qarlıa mıngen ker edj,
 Mań-mań vasyın keledj,
 Anası iel demesen,
 Bıl erdjın vırjır edj.
 Bailauda atqan vatrıdın,
 Ekeıjn ekj qoltıqqa
 Voamasa²⁾ qııır ar,
 Aıgn alır onedj.
 Kgercın qonır qavaqqa
 Sıqar vırjır tamaqqa,
 Ararır auır tastadı,
 Altın kılttj lavaqqa.

Qarlıa ekj vatrıdın auır otır, — men vıgında mııılman volı-
 a qımarlanır sırgen adam edjın, eger bıl ekj ıgıttjın jcınen erjın

1) Lavaq—ıırme.

2) Voama—kıtır salatın semke.

bolqandaıy tabylarıq bolsa, zonsımen qasır keteyn, bolmasa ekeuj de lavaqta çatır çırısın, — deidj, qos vatırqa mınaı sözdj aıtadı:

— Tauda vjter aıtadı,

Ol tatırda mal çatır.
Bailauda çatqan qos vatır
Meijz versem çerımsın,
Dalada çatqan çılıqımdı
Aidar qacqan erımsın,
Qolıqıdı cecır qasırсам,
Qarlıqqa qız qasırmai,
Özım qacım derımsın?

Qaraman wonda söleidj:

— Menjı özım nasarıмın
Tytık penen auızım acarıмın.
Bül veinetten qıtqarsaq
Bolaıyn sızden tasaddıq¹⁾
Qarlıqqa, vosat qolımdı,
Bül cörden qacarıмın.

Qovlandı sonda söleidj:

— Qos, aman bol, Qaraman,
Sen qacsaңda men qacraп,
At çolınan adasqan
Erdjı çolın tıjırj aсqan
Altı çasta at mınır,
On çasqa kelgende
Aman qalqan çoq edj,
Qızylbasqa vır çastan.
Qac Qarlıqqa, qasımnan
Eze verme bül saqta
Dәulel qısqı factı dep,
Bır saqat bolmaı vazımnan.
Öetj bolqan ataңnan —
Өcımdj almaı, men qacraп!
Kektj bolqan ataңnan —
Kegımdj almaı men qacraп!
Kәjırge dep çaratqan,
Dıсraп qıbr qıdaiым,
Qovlandıнь ol vastan.
Qalam saldım qaltama,
Altı çasta at mınır
On ye çasqa kelgence,
Taular kyırj, tas çandı,
Qovlandı degen zarıymaı
Qorqan volır tuqarıмın
Tuqarıмnan aq qalqımaı!

Aзырай tır Qarlıqqa,
Bır mınersın vırıdıq
Çaidaq saıır artына.
Әuelj qıdai aсındıм
Ata-amaıdı saқındıм,
Çauqa wәnde volqarıм,
Qara vазır өзımdj,
Dıq vазır көzımdj
Kәmjl, pırdj çaqıdıм,
Omar menen Ospandı.
Jcım toldı pıсmanqa²⁾ ai,
Kәmjl pırdj çad etpeı,
Wәnde völdıм dıсraпqa ai,
Eger pırdj çad etsem,
Dıсraп vатır volar ma,
Mendeı arыстан qocqarqa ail
Qaraman, varsaq sälem de,
Azulı degen көlderge,
Asqar-asqar velderge,
Qaraspaңdı çailaqan,
Qalıq Qırсақ elderge;
Çana sälem degeısın —
It çygırtır, qıs salqan
Naiza ұстаqan erlerge!
Çana sälem degeısın —
Tıpar mınır, tu alqan,
Bırıнь qoldas vekterge.
Kәjırge wәnde völdı dep,
Ylken aqa, kјcј jnj
Kөz salmasın vızderge,
Eı darıqqa, dınie ai!
Asqar-asqar velderjм,
Azulı degen көlderjм,
Qaraspaңdı çailaqan
Qalıq Qırсақ elderjм,
Ol eljıde көр edj,
Tıpar mınır, tu alqan
Qatar өsken çasımnan
Naiza ұстаqan erlerjм,
Çazım volır көz çımsam,
Aqa, jnjм çoq edj,
Kјm jzdeidj көlderjм,
Eske tysjр çılaıмın

1) T-saddıq — sadıq bolıyn degen wөz.

2) Pıсman — qısqı maqnasında.

Nece aluan cerlerim.
 Qaraman, çana səlem ait,
 Menj jzdemei çatrasın,
 Qatar tuır, teñ ösken,
 Qırwı tuqan voz wala.
 Bənde wolır çatırımın,

Qazam çetir köz çımsam.
 Kərielerdij aıtqanı:
 Kelmedj me wasıma,
 Osı emes pe degen söz
 «Opasız dınie» aqırda!

Qovlandı sözjn aıtır wolqanman keijn, Qarlıqqa Qovlandıqqa: — men sız ekeujjızdıñ aıaq-qoldarınızdı cecır wosataın. Özjm de mısılman wolır sız wep wırge wolaın, — dedj de, ekeujjnıñ de aıaq-qolın wosatır Qovlandıqqa: «tūr!» dep edj, Qovlandı watır tırmadı, Qarlıqqa qız köterir tırqızıqqa qolailanır köterir qarar edj, wır aıaqın da qozqalta almadı. Qarlıqqa qız kece wır qolı menen kötergen Qovlandıñ wıgıñ wır aıaqın qozqalta almaqandıqına aculandı.

Aqırında çanıdaq Qaramanqa: «Çıqıqqa wadır wırıldı alır kel, erdjñ çanı atı menen teñ dep kərieler aıtıs edj, atına qı wırau walıır sıñqırtsaq, watırdıñ özj de sıdar çata almas» dedj, Qarlıqqa.

Qaraman Tai wırıldı alır kelgennen keijn, Qarlıqqa aıtqanıñdı qılır edj, Tai wırılı sıñqırdı. Atınñ daıwıñ esjtkennen keijn Qovlandı watır sıdar çata almaı: — ne qısañ da kərır, özjme qıl! — dep aqırğa tyregelir edj, esjktı moınına jle sıqtı. Qarlıqqa qız: «Kel watır, yide çatır çaudan kek ala almasız, atqa mırır maidanqa sıdıñız!» dedj de, özj çalıu Qovlandılardan qalmai sıqırısın aıdasır çuge werdj. Bül sonı menen doqarıla tırısın, Endj Qovlandı watır aıuaqına mırır, Tai wırıldıñ ustıñde çarqıdar olça sıqırın aıdar waga çatqandaq tyırın sıwbattar aıtqan öleñj mınau:

Artıq tuqan Qovlandı
 Tai wırılıqqa mırnedj.
 Badana¹⁾ közdj aq saut,
 Denesjne kiedj;
 Beljne wailar wolatı,
 Qarına naiza jledj.
 Qaraman men ekeuj,
 Armanda qalqan qos watır,
 Kəwjktı qanñ sıqırısın,
 Çana da aıdar çonedj.

Artıq tuqan Qarlıqqa
 Woz çorqa altai ırqalır,
 Asqar-asqar wıl qalır,
 Ata-ana, qarındas,
 Qalın çəñer el qalır,
 Tuır-ösken çer qalır,
 Qovlandı eske tyskende
 Qızdıñ cerj qozqalır,
 — Wır çasaqan qıdaıwm,

Ör js salsa kənem dep,
 Armanım çoq dıñieden
 Qovlandı menen wos qosır
 Wırge çırır ösem, — dep
 Özj çalıu Qarlıqqa
 Qos watırqa qosır,
 Əkesjnıñ sıqırısın
 Wırge aıdasır keledj.

Qıwa döñnen ötkende,
 Sarı özenge çekende,
 Kəwjktıñ tarlan at,
 Ənege qarar esjner,
 İem wı dep kısjner,
 Çau ekenj wırgen sonı:
 Sıqır jıñde aladı,
 Qalta aınaır çerge
 Tarlan at qasır wıradı.
 Çalqasa tuqan ekeuj
 Qarastıñ kərmei qaladı.

¹⁾ Badana — döñgelek.

Өзj çaiau Qarльqа,
 Tarlan attьq арьnan
 Bил da saldь qalaqа.
 At ta endj qalaqа;
 Qьz da kjrdj qalaqа.
 (Өtjrk emes çan aqa)
 Qьzdьq көңlj kөр qасьq
 Qovlandь sьndь valaqa.
 Tarlan at qасьp keljptj;
 Esjttj dyvjr Kөvjktj,
 At varqan soң Kөvjktj:
 — At ertte, — dep çeljktj.
 Sol dьвьsren Qarльqа,
 Өkesjne keljptj.

Qarльqа keljр sölleidj:
 — Kөzge tyser vijk tam,
 Taң volar menj көrgen çan,
 Uiqьqьdь vüzva ата çan.
 Sorь atam nege çeljktjñ,
 Өzjm çаңа vailadьm,
 Өzjңe serjk tьlpaгьq
 Çem çeijn dep keljptj.
 Osь sözven Qarльqа
 Kөvjktjñj çatqьzdь;
 Өvjletke¹⁾ vatqьzdь.
 Tarlan atqa Qarльqа
 Altьn tьrman er saldь;
 Az qana azьq çem saldь.
 Qovlandь eske tyskende
 Qьzdьq cerj qozqaldь.
 Aq moncaq atqa mjnedj.
 Noqai vөrkjn kiedj.
 Tөve casьp tyledj.
 Aq syңgьsjñ qolqa aьp,
 Oq çьlandai tolaqьp,

Qovlandьqа qosььp,
 Өkesjñj çьlqьсьп
 Bjрге aidasьp çenedj.
 Sarь өзennen өtkende,
 Kyn səskege çetkende,
 Qūnan da attьq tьньсьp,
 Ottamaidь çusaidь,
 Bygçenedep çyrmei keledj,
 Çamandatqьr көk bestj,
 Qacaqan көktjñ jñsj.
 Çьlqь jçjnde aladь,
 Qьlcañ çyndj qaradь,
 Өuege qarap esjner,
 Iem ve dep kьsjner,
 Çau ekenjñ vjлgen soң
 Qūs qūigьqьp taradь,
 Celkesjnen qaradь,
 Bauьгьnan çaradь,
 Qaita ainalьp көk bestj,
 Cөрге qасьp varadь,
 Çalqasa quqan yceuj,
 Qarasьn көrmei qaladь.
 Qасьp varьp көk bestj,
 Cөгjne enjptj.
 Esjtp dyvjr Kөvjktj,
 At varqan soң çeljktj.
 Ketkenjñ vjлp qьзьньп
 Qaharlanьp Kөvjktj,
 Көк bestj atqa er saldь;
 Azqana azьq-çem saldь;
 At vasьndai tas coqpar
 Kөvjktj vatьp qolqa aldь,
 Kөvjktj mjñp atьna,
 Bүгьnoqь tartьp saltьna,
 Çьlqьсьп alqan erlerdñ
 Kөvjktj tьstj artьna.

Kөk bestj at qасьp kektenen soң Qarльqа Qovlandьqа: «Menjñ әkemdj ailla menen өltjrmeseñ, kyc ren өltjre almassьp, әkemjñ ystjñdegj aq saubьть өzjm soqьp edjm, kjñdjк tьсьnan yc көzjn kem soqьp edjm, sol çerjnen volmasa, өзge çerjnen oq өtpeidj» de-dj. Qovlandь Qaramanqа çьlqьнь aidatьp çьberjр, өzj allaqа täuekel qььp keler çaudьq çolьñ toсьp qasqайp tьra verdj.

Kөvjktj qannьq keljsj:
 Beles-beles vel edj,
 Өzjne көpjr qalqьna

Belgijl volqan er edj.
 Bjr de cauьp çeledj.
 Uь səske kezjnde

1) Өvjlet — çьп vasu.

Tau sündai sarqьrap,
 Aq saubttь, arqьrap,
 Qovlandь sündь vabьrdьň,
 Ystjне keldj varqьrap.
 Qovlandь sonda soileidj:
 — Vasyňnan dynie ottjň ve,
 Sьň vüigьrdь çettjň ve,
 Öseulj kynjm vjtjň ve,
 Qьsьlqan çerde çar volmai
 Ёqlas ata, Сactь әzjz¹⁾
 Çetj kәmjл rjrm ai...
 Sьňqьr qolьm, sündь ma,
 Sьqьr көzjm, sьqьtь ma;
 Çalqьzbdь qaiqь vasynda,
 Çoldasьm çoq qasьmda:
 Mündai qaiqь көrmedjm,
 Özjmnjň өmjr çasьmda.
 Çalqьz sьqьr eljmnen
 Artьqca çedjm uaiьm,
 Sьvьňьm sjzge amanat.
 Çarьlqausь qüdaiьm... —
 Rjrlerjне sьňьr
 Artьq tuqan Qovlandь,
 Qoramsaqqa qol saldь,
 Bjr salqanda mol saldь.
 Kөр oqьňň jcjnen
 Sür çeve degen oqь aldь.
 Sьňьr alqan Sür çeve
 Kөр oqьna çol saldь.
 Kezegendei kezedj,
 Sozaqьň oq sozadь,
 Qalmaqь erdjň qasь der,
 Kөk vestj attьň vasь der,
 Qaq çyrektjň tüsь der,
 Öler çerjň osь der,
 Tolьqsьr kelgen көrjrdj
 Artьq tuqan Qovlandь
 Tolqar atьr saladь.
 Kjrjsten sьqьr ketedj,
 Kөrjge taman çetedj
 Qovlandьňň oqьmen
 Kөvjktjň keudesj
 Oсьr vjge ketedj.
 Atla qaldь vөksesj
 Oqren kettj keudesj;
 Artьq tuqan Qovlannьň

Qavьl voldь tәivesj,
 Çәrdem volьr vavasь.
 Kөrjrlerge Qovlandь
 Çasьnan aq keledj
 Qььc saubьr, oq atьr,
 Dücranьň aldь müqatьr.
 Qovlandьň vül sapar
 Çasaqan qüdai qaladь,
 Kөр sьňьr çad ettj,
 Çetj kamjл vavanь.
 Kөvjktj көrj rjnsjzđj
 Oqren tysken keudesj,
 Anadai çatqan sьvьrdь
 Eңбекter ketjр vараdь.
 Sьvьrdьň qolqа aladь
 Oqren tesken keudesj,
 Qaru qьlar quat çoq,
 Qovlandьqа qaradь.
 Qovlandь mjnr atьna,
 Sьňьr alьr qььcьň
 Kөvjktjň savadь.
 Eregjsken dücranьň
 Müqatьr әvden aladь.
 Qaq maңdaiqа Qovlandь
 Qььc penen saladь.
 Qozqaluqа dәrmen çoq:
 «Qьzьň çetse on veske,
 Atьr өltjр vet vaqьt»
 Der Kөvjktj vabьrdьň
 Saqalьň çüьr çьladь.
 Qovlandь vasqа carqan soň
 Kөvjktjdei vabьrdьň
 Ekj qoldan әl ketjр,
 Çahannamqа çan ketjр,
 Соqparь tystj qolьnan,
 Торьraq qava qüladь.
 Kөvjktjň өltjрjр,
 Sөtjне jsjн keltjрjр,
 Kөk vestj attь çeteleр,
 Çyruge çolьň tөteleр,
 Qarьlqaqа qosььr,
 Çjvекtei volьr esjлjр,
 Qarьqа menen Qovlandь,
 Audarьsraq oinaidь.
 Artьq tuqan Qovlandь
 Eregjsken dücranьň

1) Ёqlas, Сactь әzjz—әulteler atь.

Basın çöimai çöimaidь.

Beles-beles bel edj,
Belgijj volqan er edj,
Qovlandьdan artьq pa,
Öljr ketse çanьm der,
Aldьnda vjr toqaida,
Qaraman toсьp tür edj.
Qovlandь menen Qarььq
Ystjne çetjr keledj.

Qaraman сьqть aldьnan:
— Çььqь çaidьm çaranda
Asqar ylken tauqa, — der,
— Artьq tuqan Qovlandь,
Qairat qььdьñ çauqa — der
Çetjr keldj Qaraman,

— Qurdas çan vjzge sauqa, — der

Qovlandь sonda söileidj:
— Çaia menen çal qurdas;
Ceker menen val qurdas;
Kөvjktjnjn көр çььqь
Olçauqa qospai al qurdas.

Qaraman sonda söileidj:

— Mal sattьm vazar vөzjne,
Salsañ çььqь toqtaidь
Arqanьñ vөrj көzjne.
Çaman-çaqь aitsam da
Naz etemjn өзjne,
Olçanьñ keldjm kezjne.
Qulaqьñ sal sözjne,
Kөzjn qьp versenjz,
Qurdasçan sauqa өзjne.

Qovlandь sonda söileidj:

— Qurtqa vaqqan Tai vury,
Astьnda dөnen mьngenjm,
Tai vuryldь mьngen soñ
Dücranьqa tendjk vermedjm.
On yc çasqa kelgence
Vasьma kelgen kemcijk,
Kөvjktjden көrgenjm.
Ata-ana, көр eljm
Qavarsьz çatьr çerjnde
Kөр qaiqььññ jejnde
Menjñ vuytjr çyrgenjm.
Mьnau türqan Qarььq,
Ata-ana, көр çürtьp
Qьp edj men ucjn,
Artьqca tijr paidasь,
Kөvjktjnjn өlgenj

Qarььq qьzbdьñ allasь.
Kөvjktjnjn көrdjn өlgenjn,
Tөnjrjm vaqьt vergenjn,
Qьzmetj көр edj
Artьqca maqtar aitraimьñ.
Kөvjktjnjn Qarььq,
Özj syise vergenjm.

Qarььq çauar aitqanca,
Qaraman keljr söileidj:

— Mүndьq penen Zarььq der,
Tyienjn көrkj narььq, — der.
— Çyktjn көrkj sandьq, — der,
— Sauqa tьler ötjnjr
Qurdasьmnan qьz aldьm
Tatulyqqa tandьq, — der.

Qarььqanь Qaraman
Çetekter ala çөneldj, —
Qurdas çan verdj aldьq, — der.

Mьngen atь dөnenjd,
Yceuj toqtar vөgөldj,
Azьraq türьp sölesjr,
Bolqannan soñ yc көk çal,
Kөvjktjnjn çььqьsьp
Guletjr aidar çөneldj.

Aq syngьsj cimailь
Keijn qaldь көр elj.
Tynjmen aidar çььqььñ,
Erteñ dөл tys volqanda
Qazannan alqan көр mal men
Çat der ketken çerjnde
Çatьr eken көр qosьp,
Kөvjktjnjn çььqьsьp
Guletjr aidar keledj.

Aq vөkөnde çosьldь,
Qiattan сьqqan көр qolqa,
Yc көk çal keljr qosьldь.
Atqa mьnjr çelgendei,
Er qadjrjn vьlgendei,
Qovlandь menen jsj çoq,
Qürmetteidj көр Qiat
Qaramandь sol çerde,
Qьzde özj aьp kelgendei.
Nөsij çaman көр Qiat
Qaramandь көterjr,
At ystjnen aladь,
Astьna matььq saladь.

Qovlandь sьndь batьrdьñ
Atьn üstar kьsj çoq.

Näsijl çaman kör Qiat,
 Bül batır men iş çoq.
 Mjngen atı qızıldı,
 İş taqdırğa sızıldı.
 Olçağa köñjl vjken soñ,
 Tolır çatqan kör Qiat,
 Kөsrekke köñjl vızıldı.
 Baidıñ qızı çamılar
 Masatı cekren qamqasın,
 Qovlandı menen iş çoq
 Ydere köctj kör qosın.
 Keruen batır qonıan soñ,
 Artıq tuqan Qovlandı
 Çalqızdıñ aıtır çavıqad.
 Bjr tñjrgе zar qılr,
 Çalqızdıñ çannan өtken soñ,
 Syiekke namıs çetken soñ,
 Qaramandai qurdası,
 Kөр Qiatqa bas qosır,
 Esjne almaı Qovlandı,
 Kөrtjk etjr mastanır,
 Çalqız tastar ketken soñ.
 Qovlandı çılap seileidj,
 — Oрасыз dynie osь ma?
 Çalqızdıñ tustj vasyıa.
 Tolır çatqan Qiattan
 Çan kelmedj qasyıa.
 Çaman da volsa dynie ai,
 Kөrtjñ iş vjtedj;
 Çalqızdıñ iş çetedj.
 Eñbekren tapqan olçamdı
 Qiattar alır ketedj.
 Aqılsız tuqan men vaıqıs,
 Buıjr çalqız çurgence,
 Qaraspandı çailaqañ
 Qalıñ Qvсаq kör elden
 Ondar, vester qasyıa
 Çjgt alsan ne etedj?
 Men aqımaqtıñ vasyıman
 Qaңqırtır çalqız çurgende
 Arman menen dariqa ai,
 Dynie vjr kın өtedj.
 Sьnm menen çamdansam,
 Özj tygjl bul qoldıñ
 Çırтына өjlm çetedj.
 Çalqız tuqan men sorgıñ,

Aldımda syieu aqam çoq;
 Alladan basqa ranam çoq;
 Tөñjrij çalqız çarattı,
 Kөppjñ deuge çagam çoq.
 Artımda talau jñjm çoq,
 Çalqızdıqtan mjñjm çoq,
 Kөrtjk eter kynjm çoq,
 Bjlmei qaldım vasyıman
 Ökenjñ ve dynie voq.
 Mynaçat etjr çылаımьñ,
 Özjmnjñ nasar haljmdj.
 Çazım volır көz çımsam,
 Çırt talaidı malımdı,
 Aladan altau eken der,
 Özjmnen tömen çamanqа
 Volaimьñ naçır çalındı.
 Endj qacan көremjñ
 Kempjr menen çalımdı.
 Bөndem deseñ qudaimьñ,
 Olla menjñ qamımdı;
 Oilamasañ qamımdı,
 Osь tynnen сығармай
 Тақдығымды vjtjjr,
 Тауыс menjñ nanımdı! —
 Таудыñ toldı kenerj!)
 Batırdıñ alqan çıлqıға.
 Çer tolmaqañ qılrıға
 Qovlandı sındı batırdıñ
 Çyre almadı astында
 Tai vıgьl atı aqsaq vor;
 At vasyндаı çyrekke
 Qaıqь menen çer tolır;
 Bul qaıqьнь көrgen soñ
 Artıq tuqan Qovlandı
 Esj kettj sandalır,
 Bjr qudaıqа Qovlandı,
 Çıladı tynde zar qılr,
 Çанында çalqız adam çoq,
 Kөр qosымньñ çetjnde
 Qovlandı keled qaңqırtır.
 Qol çetjnde Qovlandı,
 Tai vıgьldan tusedj,
 Qatarынан Qovlandı
 Asır tuqan kjsj edj.
 Qırvьсында adam çoq,
 Qovlandıdai mycelj.

1) Kener—aları

Çamandar qıldı ösektj,
 Сьлар сурьр Qovlandь
 Тоқымнан қылды төsektj.
 Qaraman qıldı мастьqть,
 Сьлар сурьр Qovlandь
 Erden qıldı çastьqть.
 Тоқымьн төsep, er çastap,
 Artьq tuqan Qovlandь,
 Etretjnen qıladı.
 Uzynьnan sıladı,
 Altьn erge syienjь,
 Öksjь-öksjь сьladı.
 Сьлар çatьr vatьrdьn
 Kөzj kettj üiqьqа.
 Taң sarqайьr atqanda;
 Bjr uaqьtta Qovlandь,
 Taң colpаnь batqanda,
 Kөk esegj astьnda,
 Aq sөldesj vasьnda,
 On segjz mьn qalamnьn
 On vesj var qasьnda.
 Qovlandьnьn özjnjn
 Çetj kəmjл vavasь,
 Çetjьr keldj qasьna,
 Otьrdь keljьr vasьna
 Çetj kəmjл vavasь.
 Qovlandьqа söleijdj:
 — Mjngen atьm vozdzь qoi,
 Saqan kelgen völenj
 Qorqaimьn der Qovlandь,
 Altьn tonnьn etegj
 Tamьq qalmai tozdzь qoi,
 Arqam çaman qozdzь qoi,
 Qılaqьn sal Qovlandь,
 Qılannan atьm qozьqть 1)
 Kөlden tartьtm vorьqть,
 Kesegj kyn jcнде,
 Senjn атаң сьraqьm,
 Toqtarvaiqа çolьqьtm,
 Oqrandь sai сьra eken,
 Asqar-asqar qьg eken,
 Ъstаnь çoq vüьnda,
 Aqtavan volьp çat elde
 Qoicь volьp tür eken.

Alьsta cecen Analьq,
 Arqan esjь, сун tytjь,
 Qaiqь menen qan сütьr,
 Qasjrettj көp tartьr,
 Tezek terjь anaqьz,
 Qürt qainatьr сур eken.
 Qarьndasьn Qarьlьqас
 Dastarqаnь qarьnda,
 Pılasь qolьnda,
 Avdastasь beljnde,
 Bөten çaudьn eljnde,
 Qьzьl vastьn cetjnde
 Qьzmet etjьr сур eken.
 Özjnjn Qürtqа çarьndь,
 Qalmaqьn qanь Alcaqьr
 Alamьn der tür eken.
 Dıcran aldь eljndj,
 Qьzьvasqа çerjndj,
 Sьndьrьr kettj beljndj,
 Kerjьr kettj çeljndj,
 Çalqan aitar demenjz
 Çetj kəmjл pıgьndj.
 Özjnjn osь saubьnda
 Olçaqа salьr qoımaqьz
 Qalьn Qьrsaq eljndj
 Ol da saqan өljmdj.
 Ölgenjnce çөdem men,
 Alaulaqan²⁾ qalmaqtan
 Bjr alьr qal kegjndj.
 Kei çamannьn sözj var
 Saqatıqьn сьlandai,
 Aıьr qüigьq саlandai,
 Çaqsьlardьn sözj var
 Asьldan ücqaн qalaudai³⁾.
 Aralasan toqaidь
 Kөгersjn qacqaн qoıandь,
 Vavasьnьn dausьmen
 Qovlandь сосьr oıandь.
 Kөzjn asьr çjverse,
 Taң sarqайьr atьrtь,
 Taң colpаnь vatьrtь.
 Maqpal çastьq tamьqть,
 Oilanьr tysjn qamьqть,
 Ainala көzjn salьrtь.

1) Qozьq — qılannьn qılьnь.

2) Alaulaqan — vylkьj maqnasьnda.

3) Qataı — сьnьq.

Soň vjlr Tai vuryl
 Qaiqlanır çur eken;
 Pjrnen qavar çetken soň,
 Kөzjn salır qarasa,
 Tülpar tuğan Tai vuryl
 Qulandai oınar tür eken.

Bijk-bijk çer eken,
 Oqrandı sai çıra eken
 Çannda çoq ec adam,
 Qovlandı çalqız qalqan soň,
 Qaramandai çamandı,
 Tolır çatqan көр qiat,
 Artıqsa qürmet qıloqan soň,
 Qız da volsa Qarlıqqa
 Serjkke çarar er eken.
 Tai vuryl attı çeteler,
 Saucaqqa ketken bicara,
 Qarlıqqa vaqır tür eken.

Tyregeldj Qovlandı,
 Kөzjnı çası mөltjlder,
 Moını kettj vabırdıñ
 Quatsız volır vıqlıdar,
 Qos buıregj solıqlıdar;
 Kөzjnı çasın aqızır,
 Artıq tuğan Qovlandı,
 Qarlıqanıñ qasına
 Azar keldj vıqlıdar.
 Qovlandı keljr söleıdj:
 — Çıqıda qımai alamın,
 Qıcañ çundj qaramın;
 Kөmek berer demeımjn,
 Seıjıl ıñ Qaraman,
 Əiel de volsañ dana edjñ,
 Mıñımdı saqan salamın.
 Çau saıwrı eljıdj,
 Çau kesjrtj çeljıdj.
 Sındır kettj beljıdj,
 Quartır kettj köljıdj,
 Çalqan aitar demeımjn
 Çetj kəmjl prjıdj.
 Rıqsat versen Qarlıqqa
 Buljıngen elge varamın.
 Tənjrj oñqarsa çolımdı,
 Alaulaqan qalmaqtan
 Bjr alaın kegjıdj.

Qarlıqqa sonda söleıdj:
 — Er de sasar volar ma,
 Eteğjn basar volar ma,

Paiqambaraqa ımtvet vөndeden,
 Dınsızder asar volar ma,
 Mündai jske qıanvai,
 Vatır qacar volar ma?
 Əuelj qıdai anaım,
 Haq çaratqan qıdaim.
 Ata-anam öz qalqım,
 Bjr sadaqqa vasyñnan
 Qıgvandıq qılır sıqır em.
 Sıqqandaqı nietjm,
 Sız volar ma eken der edjm
 Tənjrj qosqan çıvaım.
 Əzjm sızden qalqan soň,
 Artıqsa çedjm ıaım.

Artıq tuğan Qovlandı,
 Talavıñnan qaitrañız;
 Çalqız çure verjñız.
 Azıraq toqtar artıqqa
 Egerge çoldas var ma eken,
 Qaraman vasy көр Qiat
 Çamandardı sınaın.
 Qaiqlanır qan çıtraı,
 Zarıgan jsjr, mai qısprai,
 Bөnde volqan qalqına
 Tezjrek çurjr çete ger:
 Mөdet verse qıdaimın,
 Talarker tuğan er volsa,
 Çır alır qolıma,
 Çanımasam, artıñnan
 Men de ıc kynde varaimın.
 Artıq tuğan Qovlandı
 Tai vurylqa mjnedj,
 Qarına naıza jledj.
 Beljne vailar volattı,
 Çasıqqa asıl çalattı.
 Tai vuryldıñ mañdaımın
 Qaraspan tauqa qarattı
 Astındaqı tılpardıñ
 Çel timegen vaıwrın,
 Kyn timegen saıwrın,
 Qamcımen ıñır qanattı.

Erteñnen sıqqan Qovlandı
 Kecke seıjn savadı;
 Çete almaı çerjne,
 Bara almaı eljne,
 Tyn ortası volqanda
 Eşjktjñ aldı aqındı,
 Bola çazdı sıqındı,

Сьѡып емеі немене?
 Екрјндеп сарпан Таі вурь
 Етретјнен сьѡыль.
 Аѡтан тyse қаладь,
 Қоып сальр Қовландь
 Сердј ваіқар қарадь.
 Ватыр кунј ватырты,
 Сазьѡь мал демесең,
 Таі вурьльдың ақыль
 Адам залтан артықты.
 Артьқ туқан қыз Құртқа,
 Екј меzzjл сөм берген,
 Саныменен тең көрген,
 Алтынан соққан азбарқа¹⁾
 Вурьл қулар қабатырты.
 Мјngen аты қуладь,
 Қуланға сауыр виладь,
 Сұртып таньр Қовландь,
 Тоқымып төсер, ер қастар
 Етретјнен қуладь,
 Узьпынан сүладь.
 Алтын ерге syienjп
 Оксьр-оксьр ыладь.
 Ось зерде Қовландь
 Таң атқанса қаатадь,
 Таң сарғайыр атадь;
 Таң солрань батадь.
 Зарланьр сьѡыр тунјмен
 Таң атқанда қараса,
 Сұрты қагы елј қоқ,
 Ватрақь қагы көлј қоқ,
 Қовландь көрjп ыладь.
 — Қаңқытыр сурjп дунieden
 Есвјг ора көге алмай,
 Өткенjң ве дунie воқ.
 Таң атқанда Қовландь,
 Тақы мјндj қарасқа
 Таі вурьльдың устјне
 Алтын түрман ерjне,
 Јздеген қауға Қовландь
 Јркjлмеі кјрдj көрjне.
 Ертенгј сөске кезjнде
 Вүландаған вурьлмен
 Сугјртjп келдј Қовландь,
 Айна көлдегј Құртқань
 Өрдасын тјккен серjне.

Сұртып көрjп сол зерде
 Қовландь қана вүрсандь,
 Көзjне ватыр қас алдь.
 Атынан тусjп Қовландь
 Қайқыланьр, воынан
 Quat ketjп sandальр,
 Алақьп сөндеп васа алмай,
 Омақасьр Қовландь
 Оң етегјн васадь.
 Бекjтjп альр вурьпын,
 Артьқ туқан Құртқань
 Огньна таман варадь.
 Сұртына көзjн саладь.
 Қараса кылдјн ортасы
 Көтерjнкj көрjндj;
 Кыл jеjнде не ват деп
 Қовландь кылдј қарадь.
 Асыр кылдј қараса,
 Саia менен қал екен,
 Түрjл тақам ват екен,
 Өзjн қалмақ алқанда,
 Көк арбаға салқанда,
 Кез воиса вүқан ватыр деп
 Тауыр азық қысып деп,
 Ақылды туқан Құртқань
 Бөтен нәрсе тастауға
 Самасы келмеі сүлудьн,
 Көмпjп кеткен нан екен.
 Кылдјн альр jеjнен
 Нандь қолоға ұстадь:
 Вүйьрғань қүдаидьн,
 Ось сьѡар вjзге деп,
 Рьсмылда деп Қовландь
 Сетјнен нанның тјstedj.
 Татақынан ас сурмеі,
 Јсј куйjп варадь,
 Өзгесjн сөмеі ватығын,
 Ат қорсыңға саладь.
 Endj мјnjп атына,
 Сүгерге қолын тава алмай,
 Қайсы қаққа кеткенjн
 Қаудьн сөnjн вjле алмай,
 Қапанда түрьр Қовландь
 Зарьѡыр тақы ыладь.
 Қан қаратқан қүдайым,
 Қалқыздық васа тусjп түр.

¹⁾ Azbar - albar.

Dyniedegj uaiým:
 Qaisь çaqqa çyreiñ,
 Qai turaqa varaıyn,
 Atqa mjnır çasymnan
 Serjıkrpen çyrsem de,

Асылмақан екен талаıм.
 Ата-ана көр қалқым
 Qaida вағыр тавайын?!
 Bır вазыма тар қыдың
 Dynienıñ кең сарайн...

Qovlandь watьr çauđьñ qai çaqqa ketkenjñ vjłmei daqđatьr tır-
 qanda, Tai vurył çerdj ijsker-ijsker aldь da kjsıner-kjsıner kynnıñ
 сықысына çeneldj. Qovlandь vıqan taqđanьr Tai vuryłđьñ ijskegen
 çerjñ qarasa, Qurtqa sulu özjñ qalmaq alьr ketkende qai çaqqa ket-
 kendjgmjzdj Qovlandь watьr vıljьr qalsьn der, Tai vuryłđьñ syısıjnr
 çeitjñ çemjñ sıvatьr toğjьr ketkendjgj mäljñ völdь. Qovlandь watьr
 vıqan tysjngennen keijñ, çemñjñ ijsjmenen tauьr verer der, Tai
 vuryłđьñ vasьñ qoia verdj.

Tai vuryłđьñ çyrjsjñjñ sıaqь; Tai vurył attь Qovlandь
 — Əit, çanıar, cu! dedj,
 Burył tılpar kuledj;
 Tavany çerge timedj,
 Koldenen çatqan көк tastь
 Tjktep tigen tılaqь
 Saz valьsьqtai iledj.
 Arandı!) auzьn acadı,
 Aıaqьn tor-tor vasadı.
 Erteñnen sarqan Qovlandь
 Kecke deijñ savadı.
 Çete almaı qalaqa,
 Beker cartь dalaqa.
 Sılteudj anyq tavadı,
 Tynge deijñ savadı.
 Tyn ortasь volqanda
 Esjktjñ aldь aqьndь,
 Bola çazdь сыqьndь,
 Сыqьn volmai ne qysьn,
 Ekrjñder sarqan Tai vurył
 Epretjnen сыqьndь.
 Qovlandь tyse qaladı,
 Çerdj vaiqar qaradı,
 Allaqa tıljm çazyqь;
 At aurysa, qarнь acsa,
 Qysьn degen azьqь,
 Qьz Qurtqa daqьp ketjptj
 Kez voıь alьn qazyqь.
 Qoıьn çerge salьrtь,
 Tai vuryłđьñ astьnan
 Qovlandь tauьr alьrtь.
 Ol qazyqь ves vukter,

Atqorçьnqa salьrtь
 Атына Qovlan mjnıptj,
 Tai vuryłdь taidьgmai
 Tavan çolqa saladь.
 Artьq tuqan Qovlandь,
 Tañ atqansa savadı.
 Eljñ sarqan dıeranıñ
 Adaspaı Qovlan tavadı.
 Tañ sarqayьr atqanda,
 Tañ colpаны batqanda,
 Alcaqьrdьñ çerjñ
 Batьrdьñ көzj caladı.
 Çerge çetjьr varadı,
 Qaqrasьn tauьr ala almaı
 Tai vurył atpen savadı.
 Asьldan soqqan paiza der,
 Çaqьsь kjsj çamanqa
 Kөр tıgьzer paida der,
 Tañ atqansa Qovlandь
 Yc ainaldь çerdj,
 Kjrıge tesjk qaida der.
 Energe esjk qaida der.
 Mjngen atь aladı,
 Qysaq çyndj qaradı,
 Kynde qoıqa varqanda
 Çoqtawcь edj Toqtarvai,
 Çalqьzym der valanı.
 Uai, qozьm der zarlaqan
 Ças qozьdai mañьraqan,
 Saulь jngendeı añraqan
 Sьrtta çyrgegen Qovlanньñ
 Qılaqьn çatьr varadı.
 Qalaıca çoqtar eken der,

1) Aran— erte kezdegi an ıstıı ьn azıdь quralı!

Qulaqyn watyr saladь.
 — Kelelj tyiem jcinde
 Qaıyrlы vıra ıqsaqan,
 Ғалqьзым senen airьldьm,
 Мың ғылqьпың jcinde
 Kөzge tyser tılpardai,
 Qıaqь vıtyjn sıuqardai,
 Botam senen airьldьm.
 Jcjm tolqan көр qaiqь,
 Ah, ırsam da ketpeidj,
 Kәpjrden kigen terj ton
 Tjzeme tartsam ғыtpeidj.
 Kynde al deimjn qūdaıqа,
 Өlсеulj kynjm vjtpeidj.
 Ғалqьзым varda көңiljm toq,
 Ғалqьзым senen airьldьm.
 Тавапыма ғыtj соq,
 Васьmнан өttj dynie воq,
 Мен qu vasqa timedj,
 Таqдырмен kelgen аҒал оq.
 Айь vjtken aida өler,
 Kynj vjtken kynde өler,
 Ғалqьзымнан айғыльр
 Kөrgen kynjm ver-beker,

Qovlandь qozьsь Ғақып Ғerden atasь zaғыn айтыр volqannan keijn Ғoqtayь:

— Toqaidan quдыm көсеktj,
 Etektep terdjm tezekтj,
 Ғалqьзымды Ғoqtaimьn,
 Саrсаqanda toqtayьn;
 Ған qosaqьm Toqtarvai,
 Berjnъz maqan kezektj.
 Omar menen Ospanь,
 Ған qosaqьm Toqtarvai,
 Ғımylqan көzjndj aсqandaı,
 Ai myijzjdj qocqardaı.
 Jcjmъz toldь pıсmanqа ai,
 Ғалqьзымнан айғыльр,
 Bөnde voldьm dıсpanqа ai,
 Paıqamvar tәnjrj Ғoldasь,
 Kәpjrdjң өttj vıl jsj,
 Ған qosaqьm Toqtarvai
 Tyn ortasь volqanda
 Qıvla Ғaqtan Ғel soqь,
 Ғaғыmasam dep edjm,
 Ғалqьзымпың astьnda
 Tai vıryl atьnъ tьпысь;

Opasьz dynie sьrqaпaq,
 On yc Ғasar Qovlandь
 Сьпыmen senen айғыlsam,
 Өtjrk emes qūdaıdyң
 Сьпыmen menj ırqаны аq!
 Kәpjрге vөnde volqanca,
 Bıl veinettj көrgence,
 Ғалqьзымпың artьnan
 Nege өlmedjm men сıпаq.
 Kemcılık verdj vıl көpjr,
 Kәmjл toqsan Ғasьmda,
 Bendeljkpen көpjrdjң
 Qoıyn vaqьtm men paqьr.
 Ғалqьзым menjң keler me,
 Sorьm qainap men sordьn
 Ia volmasa sol Ғaqtа,
 Qazasь ғыtjр өler me,
 Tjrv bolsа Ғалqьзым
 Pjrlerj verjр qavarды—
 Menjң vıytjр көpjрге
 Bөnde volqan Ғaıymды,
 Васьma tysken uayьmды
 Qovlandь qozьm vjler me?!

ıyндар tıra verdj. Qovlandьпың jle-cala anasь Анаьqьтың aitqan

Сьраqьm astь velenen,
 Ketjр edj Ғau jzdep
 Astьnda vıryl dөnenmen,
 Kөkke toıqan көbenmen,
 Ғımyсь volmai Ғөneldj,
 Qarasrandь Ғailaqan
 Qalyң Qьpсаq көр elmen.
 Өtkjzermjn deucj edjm,
 Ғasьqьtь Ғаныр volatqа,
 Ғалqьz tuqan Ғas qozьm,
 Saparlandь talapqа,
 Kөzjndj sal Toqtarvai,
 Allasь vergen сьraqqа.
 Bılьtь keldj төbennen!
 Bılьnъ keldj өзjң соq,
 Ғалqьзым varda көңiljm toq.
 Ғалqьзым senen airьldьm,
 Kyjр, Ғаныр voldьm eoq.
 Ғалqьзымпың varьnda
 Kөcke Ғoqqa mјngenjм
 Erude qamqа kigenjm.

Çalqıyızın senen aıgıyır,
 Oşınca veinet kergenim.
 Qılaqıñ sal Toqtarvai,
 Ijnım yugın tartadı,
 Qaraspanqa el qonıp
 Erude qamqa kigendei.
 Taqımnı çana tartadı,
 Qaraspan taıyn qavattar,
 Qalıñ Qırcaq el köcırp
 Kөcke çorqa mıngendei.
 Tөsjıme bıtken qos terj,
 Asıy çoq voq terj,
 Bılaq volıp esıldj,
 Çalqıyızın kelıp emgendei.
 Men bicara zarlaımnı,
 Botasız ölgен jngendei.
 Ernım çana tartadı,
 On uc çasar сырақтың
 Aq vetjnen syigendei.
 Quanatmnı men sorıp
 Ketken qozым kelgendei.
 Oñ qavaqым tartadı,
 Sapar cekken qozымnan

Anıq qavar kelgendei,
 Çıtıyлаң kоzım асыр,
 Çalqıyızındı kergendei.
 Esjktjñ aldı төbeljk,
 Bicara volқан vızderge
 Kөrjр қыды көр zorıyq.
 Alıpstaqь cecenı analıq,
 Tezek terjр etekter,
 Qurt qainatıp, çyn tytjр,
 Arқан esken ne qorıyq!
 Özge qorıyq, qorıyq pa,
 Özjпnıñ Qurtqa çarındı, —
 Qalmaқтың qanь Alcaqь,
 Alamnı deıdj sol qorıyq!
 Сырақым keljр at qoıar,
 Alcaqьr çıqan nөkerge,
 Kөrjрden kergen vıl qorıyq
 Ölgence esten keter me;
 Vız mında kөrdjk көр qorıyq.
 Ças qьzım çurdj bekerge.
 Zarlanлаң menıñ daıbьsım
 Сырақыма çeter me?!

Bıdan keıjn Qovlandь vatırdıñ qarındasь Qarlıqac vır tys kөr-
 dım der aıtqanь:

Qarlıqac sonда söyleıdj:
 — Çan cecеke, tıra tır,
 Çan kөkeme tys kөrdjм:
 Adьra qalқан aq valtam,
 Tasqa tıjр ketjıldj.
 Tөnjrj aıamas volar ma,
 Men, bicara çetjmdj.
 Çan kөkem volsa eljmdе,
 Qalmaқтың qanь Alcaqьr,
 Byldjrer me edj kentjmdj.
 Yugın menıñ tysjmdе,
 Özjmnıñ vavam jcınde,
 Qazanıñ Сырл қаласын,
 Artıq tuқан çan kөkem
 Sairandar çalqыз çyr edj.
 Qazandь сауыр çau qacьp,
 Vırge tuқан çan kөkem,
 Qaharып tıjр, aqьr,
 Qart vıradaı vadьr,
 Qaramandь saqьr,
 Qatьn degen vır sozjn
 Vetjne aıtьp tır edj.

Beljnvegen ııqьsьn,
 Сыртылақан қилрьsьn,
 Qaraman menen çan kөkem,
 Tañ ata alьp çyr edj,
 Kөvjktj qanьñ сылqьsьn.
 Samandatqьr tarlan at
 Qacьp vavьp eljne,
 Er saluqa Kөvjktj.
 Tarlan atqa asьqьr,
 Terljк salьp veljne
 Quьp çetjр Kөvjktj,
 Aqa ekemnıñ sьnpьr naızasь
 Vıl sekjıldj veinetke
 Çan kөkem ne qьp kөnjrtj.
 Çan kөkemdj qoldamai,
 Sınpьr çyrgen vavasь,
 Aqa ekemnıñ vıl sapar
 Bolmadь qavьı tovasь,
 Kөvjktjıñ asьp aılasь,
 Öz attasым Qarlıqа
 Kөkeme tıjр paidasь,
 Qaraman menen kөkemdj,

Qoňn cecir vosatır,
 Tyn jcinde qasır,
 Qyzmetjn asır
 Öz attasım Qarlıq
 Artıq tuqan kökemniñ
 Aiaqına vas qoıır
 Müsılman volır çır edj.
 Beleñ-beleñ qır edj,
 Qarlıq menen yseuj,
 Kөvjktjnñ cыqıstın
 Çapa da aidar çır edj.
 Kөvjktjnñ tarlan at,
 Çapa da qasır cərne.
 Kөvjktj mjnır atına,
 Bırınqı tartır saltına
 Qıır çetir artınan:
 Pırlerj qoldar çan kökem,
 Kөvjktjnñ öljirj,
 Səjne jsjn keltirj,
 Qarlıq mjnngen sūr edj,
 Qaramandı çamanıq
 Qarlıqadı siludı,
 Sauqada vejr çır edj.
 Aq vөkendei çosır,

Kөp qosınqı yseuj,
 Cыqı aidar kelir qosır,
 Tai burı atı aqsıq vor,
 At vasındı çırekke
 Qair menen cer toır,
 Nəsil çoq көp Qıat
 Aqı ekeme qaramai
 Ydere¹⁾ көsir çır edj.
 Qavarlanır pırnen,
 Çeke saır çan kökem,
 Qarasannıñ taında
 Çirtına kelir çır edj.
 Çeñecem көngen aq manıñ
 Bırınqı osı dep
 Cetnen tıstır tür edj.
 Alla taqlam çazır:
 At aırsa qarın asır
 Qıstın degen azır.
 Burı taır çır edj
 Kez voır atın qazır.
 Mjnngen atım sūr edj.
 Oqıandı saı çıra edj,
 Osı kunj aqı-ekem
 Tıstımdı tırdır tür edj.

Qurtqa, — sulu vıkes, tıra tür, — dep Qarlıqatı toqtatır qoır
 vır sөz aitqan:

Qurtqa sulu söleidi:
 Bıdıqı saldım saıaqqa²⁾
 Pıl ötreidi voıaqqa.
 Perzentim volqan Tai burı,
 Menen kettin qai çaqqa.
 Anañzdan tuqannan
 Anañnı çızın көсетpei,
 Baırıtma saır vala etir,
 Alqalsız volsın vedeu dep
 Qıstın sytin emjzdm.
 Əlm sol dep qalma dep
 Mañqa — qolqa volma dep,
 Çapa vailar çenime
 Qızı dərj çegjzdm.
 Qurtqa vaqqan Tai burı
 Qıra çaldı, qı qıırqı,
 Cыqıdan qalmas degjzdm.
 Senin anañ men edjm,

Menin valam sen edin,
 Bın көсетpei qarandı
 Qıstın qıstın sen volır,
 Qai tarıqı çenedin,
 Artıqça eñbek qır em,
 Osındı qın çerlerde
 Ystindegı siltandı
 Tarıtırmai vızderdj,
 Kөseter me eken dep edjm
 Kөnjlmdegı armanım,
 Volmasıñ sözimen,
 Qırqı uc kunin kem edj.
 Qaratañnı cыqısañ,
 Baırıtında oınar qıqısañ,
 Təñin neden çaratın
 Tөmen etek ırqısañ.
 Alamın dep qınaıdı
 Dinin vızır volması...

1) Ydere—qantı көси.

2) Saıaq — vos çırgeñ vıdıq cыqı.

Сьгадѣм syigen aq dene
 Bolar ma çaudьн olçasь,
 Qozьsь olgen saulьqqa
 Qoi teljgen varьlqьtь,
 Botasь olgen jngenge
 Nar teljgen zorьlqьtь;
 Kəpjrden kərdjm qorьlqьtь.
 Sultanyьm keljр salamat,
 Kəpjrgе salьр əlemet,
 Osь çalqan dyniede
 Əler edjm armansьz —
 Alaulaqan qalmaqqa,
 Əzjnjkjn keltjrp,
 Bjr kərsətse qorьlqьtь.
 Qaqralsь ylken esjktj,
 Paıqamvardai nesjptj,
 Sərdjn tьrьр jсjnde
 Qьz Qürtqanьн zarlanьр
 Sьçarqan qattь dauьsьн
 Perjcteden çalqasьр,
 Sьrtta tьroqan tьlpardьн
 Qulaqь anьр esjttj.

Qьstьн vasь qauьstь¹⁾,
 Artьq tuqan Qovlands
 On uc çasqa kelgence,
 Eregjsken dьcraпньн
 Basьн çoıьр tauьstь.
 Anasьн tьlpar vjлgen soң
 Qaita-qaita kjsjner,
 Sьhьqьrdь qattь dauьstь.
 Kjsjnegen dauьsь
 Qьz Qürtqaqa keledj,
 Tai vьrьldьн dauьsьн
 Qürtqa anьр vjledj.
 Dauьsьн tanьр tьlpardьн,
 Kelgenjn vjлр sьnqardьн,
 Artьq tuqan qьz Qürtqa,
 Aq sьnqar qüstai tyledj.
 Sol voıьmen sьludьн
 Kəңlj tasьр çat volьр,
 Alcaqьr qanqа keledj.

Kele sьlu səileidj:
 — Ai Alcaqьr qulaq sall
 Mjngen aьm ker me edjm,
 Sьrttan kelgen dьcraпqа
 Namьsьmдь vermedjm.

Sultanyьmньн çoqьnda
 Sen edjn menjn ergenjm,
 Arkeldjn de qinadьн,
 Çarьq səule kərmедjm,
 Qürtqa sьqьр dalaqa
 Voıьн çazsьн demedjn.
 Rűqsat versең Alcaqьr,
 Dalaqa sьqьр azьraq
 Voi çazaiьн dep edjm.
 Eljmdj alqan Alcaqьr,
 Səzjme qulaq sal Caqьr,
 Saqtaqanь qudaidьн
 Saqandaqь var sьqar.
 Qacadь dep senvesең
 Ekj qul men ekj kьң
 Baqtasьндь sal Caqьr.
 Ala qartь alaıьн,
 Beljme arqan salaıьн.
 Tezek terjр, voi çazьр,
 Sərden tьsqa varaıьн.

Alcaqьr qan da er edj,
 Suraqan soң sьluqа
 Alamьн dep qacannan
 Ymjtpen çyrgen Alcaqьr,
 Rűqsattь əvden vєredj.

Beljne arqan saladь,
 Qacrasьн dep sьluqа
 Ekj qul men ekj kьң —
 Tərt vaqtasь qasьnda
 Sərdjn sьqьр sьrtьnda
 Qьz Qürtqa ketjр varadь.
 Qalama kəilek qattьsьн,
 Qazьz çanьн təttjсjn
 Keljр Qürtqa sьradь,
 Alcaqьr qanьн satьsьн.

Suraqan soң qьz Qürtqa,
 Qan satьsьн vєredj,
 Menj qavьl kərdj dep,
 Çauavьna eredj.

Artьq tuqan qьz Qürtqa
 Satьн qolqа aladь,
 Baspaldaqь kəterjр,
 Tamqа syier saladь;
 Baspaldaqpen ərmeler,
 Tamьн sьqьр vasьna,
 Qьz Qürtqa ketjр varadь,

1) Qauьs aid ьн atь.

Сьққаннан соң бијкке,
 Ҷан-Ҷаққа көзјн саладь.
 Түлпардь вайлап терекке
 Бјг дуадақ атыр ар,
 Отыра салыр Қовландь
 Сала рјскен кезјнде
 Қандь көвјк тарқамай,
 Ортасынан вјг кесјр,
 Дәм көрмеген көр куннен,
 Артық туған ватырғы,
 Аузына алыр саладь.

Бјг тоқайдың јсінде
 Отырғаньн ватырдың
 Сүлүдһң көзј саладь.

Құртқа сүлу сөйледј:

— Әуелј алла алхамьт,
 Ата млытық өткјзвес,
 Васьнда тјлле қалқаньн.
 Кеткен Ҷерј қираған,
 Келген Ҷерј қираған,
 Түлпар мјнјр ту алқан,
 Туың қанға суарқан,
 Дүсраньн јздеп Ҷол секкен
 Келген екен салқамьт.
 Сәрден тьсқа варадь,
 Воһн Ҷазыр көрјрден
 Қыз Құртқа өвден аладь.
 Төрт вақтасы қасында;
 Келдј сайдың қасына.
 Қыз Құртқа вјг сөз вастадь.
 Құл мен кундер қостадь,
 Бјг құл менен вјг кундј
 Ойнай түр деп тастадь.
 Құлдар кундј үстадь,
 Құртқа кеттј, вјз қалды,
 Вала оюй деп қыстадь.
 Сапа вјг сайдың васына
 Бјг құл менен вјг кундј,
 Сен де ойна деп тастадь.
 Бүлардан қалас волаған соң,
 Воһн Ҷазыр алқан соң,
 Қолындақы ақ балта
 Тасқа тјрп мairyды.
 Дүсраньнан айғыды.
 Тоқайым көрген осы деп,
 Не волмаса түсь деп,

Бјг тоқайға қайғыды.
 Тоқайға келјр енедь,
 Терекке васын вайлаған,
 Сьқысық атыр ойнаған,
 Вуғыды сүлу көредј.
 Бүлаңдаған Құртқань
 Тай вугы апық вјледј.
 Анасын тапыр Тай вугы,
 Теректегј сывьғын
 Сүлр алыр Ҷоңедј.
 Ат сарқан соң «тәк-тәк» деп.
 Артынан Қовлан Ҷыгјрдј.
 Умылоқанда Тай вугы
 Артық туған қыз Құртқа,
 Омыраудақы ақ тyme,
 Ақытыр вәгјн сјвердј.
 Есјктјн алды ақынды,
 Вола Ҷазды сьқынды,
 Сьқын волмай не қысып?
 Омырауына Құртқаньн
 Түмсөкәтн тьға сьқыды.
 Ат тоқтаған меzgilde,
 Бүлаңдаған Құртқань
 Қовландь ватыр көредј.
 Артық туған қыз Құртқа,
 Қол қусьғыр тырегер,
 Ілјр сөлем вередј.

Құртқа сүлу сөйледј:

— Дунідегј јнкәрјм,
 Екј саулқы, вјг тоқты
 Баһар¹⁾ айда қырағым,
 Бүрын Ҷеттј өзјннен,
 Астыға мјнген түлпарың.
 Түлпар мјнјр ту алқан
 Аман-есен келдјң ве,
 Сүрт іесј сүнқарым!²⁾
 Қалмақтың Ҷектјм түлпарың.
 Сақтадым Ҷаудың қаласын,
 Дүсраньн көрдјм аласың,
 Құдай қосқан сүлтаным,
 Әлде қандай қыласың.
 Ҷаманьн көрдјм қаласын,
 Үкјм менен қиады,
 Көр дүсраньн васын.
 Сөзге қайым келедј,
 Қаусьрма иек тјл мен Ҷақ,

Çaz mingenjm çaldь edj,
 Qьs mingenjm qoңdь edj,
 Çasaqan qūdaı oңdasa
 Syigenjmnjn aldь edj.
 Arıqanьm qaiьn qos edj,
 Asqanьm altьn mosь edj,
 Oңdamasa qūdaıьm
 Syigenjm soңь osь edj.
 Asьq vor çyrgenqьz Qūrtqa,
 Auzьn syidj aimalar,
 Betjnen syidj qarimalar;
 Dūcranqə tier Qovlandь,
 Çetj pјrdj daralar.

Mauqьn Qūrtqa vasqan soң,
 Qovlandь tūrьp sөileidj:
 — Əvzel saldьm alaqa,
 Çau jzdedjm aььstan.
 Aqaiьn tuqan qarьndas,
 Qaramai qatьn-valaqa.
 Mınca Qūrtqa voi çazьp,
 Nege sьqьn dalaqa.
 Çeңjр alqan it qalmaq,
 Keljnjn qasьp kettj der,
 Barqanca qorььq kərseter
 Ataң menen eneңe,
 Qūrtqa çan endj kecjkpei,
 Qait teztrek qalaqa.
 Qūrtqa çan sөlem aitqaisьz,
 Atam menen anaqa;
 Əsjrese, qaiьn Qьrsaqtьn
 Çasь yken aqaqa,
 Çasь kјcј alaqa.
 Sūltanьm keldj degeisjn,
 Qalanьn sьrtь dalaqa.
 Çanьn qidь degeisjn
 Aiaqьn çūrttan sadaqa.
 Qos aman vol, Qūrtqa çan,
 Ertenge ceijn tapsьrdьm
 Bјr çaratqan allaqa.
 Ertengj kyn taң atsa,
 Tūpraг tuqan vuryldь
 Talaуьm der mjneijn,
 Daubь soqqan rьgandь¹⁾
 Kevjnjm der kieijn;
 Sјzderdj alqan dūcranqə
 Çalqьz da volsam tieijn.

Mjnez volьp vailaqaң,
 Bјzdnj Qьrsaq valasь
 Qoisьn vugjn ūqьsьn,
 Tynj menen sailanьp,
 Bјtjre versjn çūmьsьn.
 Er vasьna toqaidan
 Kesjр alsьn vјr keltek.
 Arqьmaq attai çarasьn,
 As qarьnda sьqqanda,
 Eske alqan qarьndas
 Zor qacrapadan tavьsьn.

Qūrtqa sonda sөileidj:
 — Qait, deseң sūltan qaitaiьn,
 Alcaqьr soqqan qalaqa,
 Kөгennen soң sьqьp em,
 Sьdai almaı dalaqa.
 Sūltanьm senen airььp
 Jcjm toldь sanaqa,
 Sьvьnьndь tapsьrdьm,
 Bјr çaratqan qūdaıqa,
 Qandai qara vasьnpan
 Mendei soga sadaqa.
 Amandasьp qьz Qūrtqa,
 Çerge qaitьp çoneldj,
 Qovlandь sьndь valaqa.
 Mingen atь qaradь,
 Jcken asь sūludьn
 Voıьna endj taradь.
 Keңlj tasьp, cat volьp,
 Uь vesjn kezjnde
 Sūbalanqar qьz Qūrtqa,
 Çerge ketjр varadь.

Airьlqan soң Qūrtqadan
 Çūmьsь vјtjр qūl men kyn,
 Çatь eken ūıьqtar.
 Kele çatqan çolьnan
 Oiatьp Qūrtqa aladь.
 Tөrt vaqtasь qasьnda,
 Būlanqan qьz Qūrtqa,
 Alcaqьrdьn qalaqa
 Teztrek çytjр varadь.
 Qovlandьnьn kelgenjn
 Toqtar vasь, kər Qьvsaq
 Esjken soң Qūrtqadan,
 Keңlj tasьp quanьp,
 Cattanьsьp qaladь.

1) Pıan — yske kiētjn saubь.

Qыз Qurtqаның соғынан,
 Куппннъ ватыс астынан,
 Сивалқан қалың саң сықты;
 Саң астына қараса,
 Ақ монсақ аты астында,
 Камсат бөркі васында,
 Екі бөрі қасында,
 Ақ монсақ атпен бүлаңдар,
 Қарлыға сүлі вил сықты.
 Қарлығаның соғынан
 Қара қал қила атрени,
 Қовландыға қосылды,
 Сеілі иль Қараман,
 Қараманның соғынан,
 Аидыңды — Орақ, аидь Орақ,
 Айвалтасы қанды Орақ,
 Балалы тауда бар дүзақ,
 Есіктін аидь валдырған,

Nan pisedj tandьrdan,
 Kəpjrlerdjn kənjln qaldьrған,
 Qazaqtyn otyн çandьrған;
 Sjnъcke çiren atь var,
 Allaqa çetken datь var,
 Bjrge keldj er Oraқ.
 Qovlandьnъn kəp qalqьn,
 Kəpjrl aldь degen soң,
 Saqьrusь — Qarлыға
 Çetken eken sol saғь.
 Artьq tuған Qovlandь,
 Erkjnce saubь kəsjldj.
 Keledj degen vьlardь,
 Çoқ edj erdjн esjnde.
 Artьnan keljь yс kək çal,
 Qovlandьmenen vas qosьp,
 Esendjк saulьq aitьsьp,
 Amandastь besjnde.

*Әлқисса Қовландь, Орақ, Қарлыға çана Қараман torteuj vas-
 тарьн qosьp, kənjldery esjь, vьgnъ tьnьqalьq erten Alcaqьrdьn
 qalasьn cavalyq dep, тауьqtарьн vasьp çata berjstj. Bьlar sөitjьp
 özderj menen özderj məz-məiram volьp çatqanda, Alcaqьr qanьnъ
 qart cecesj — Qora kəterjьp (val acьp) otyьp, valasь Alcaqьr qan-
 qa aitqanь:*

Kempjьr keljьp sөileidj:
 — Çalqьz votam, Alcaqьr,
 Sөzjme qulaq sal Saqьr,
 Vasьndь kəter çan valam!
 Qastarь tьmen salьnqan,
 Jzdegen dьcraп çьlьqan,
 Çalyvasa çoьlqan.
 Beine Qovlanqa uqsaidь.
 — Keldj valam tьr səna!
 Qьr mьrəndь, qoi kəzдж,
 Orta voily, nьr çyздж,
 Qaraman kelgenge uьsaidь.
 Keldj valam tьr səna!..
 Sjnъcke çiren atь var,
 Allaqa çetken datь var,
 Orta çyзджн vєgь edj,
 Oraқ kelgenge uqsaidь,
 Keldj valam tьr səna!..

Alcaqьr sonda sөileidj:
 — Qьzyl tьldj sөiletken,
 Qausьrma çaқ ren jєgьm,
 Sьrьq tartqan vьlegьm,
 Bьl sөzjne ai, cecе,

Qozqalmaidь çyregьm.
 Çoқ sөzдж aitьp qinama,
 Qaidan kelsjn vьl çerge
 Kəvjktj vатыr çoқ qьlqan,
 Qovlandь erdjн sylegjн.

Kempjьr sonda sөileidj:
 — Sjnъcke çiren atь var,
 Allaqa çetken datь var,
 Oraқ kelgenge uьsaidь.
 Qarasan çyздж, qoi kəzдж,
 Qaraman kelgenge uьsaidь.
 Ақ монсақ аты астында,
 Камсат бөркі васында,
 Қарлыға kelgenge uьsaidь.
 Qьr mьrəndь, qoi kəzдж,
 Orta voily, nьr çyздж,
 Keldj valam, vьrьlmen
 Qovlandьqa uьsaidь!
 Su tuvjnde toғqamьn,
 Ақ бөкендей çortамьн,
 Keldj — valam, vьrьldь —
 Qovlandь dep qoғqamьn.
 Bьljnse valam vьzджн qalq,

Basňnan көсер агаақ,
 Астындағы алтын тақ,
 Sol mjner dep qorqatmьn.
 Таңвасыз қатқан тайыңды,
 Таңбалар деп қорқатмьn.
 Ensiz қатқан қоыңа
 En salar dep qorqatmьn.
 Сәгі—vaitaq құтыңды,
 Sol bilер dep qorqatmьn.
 Ystjндеgь aq сауыт,
 Bүйығыр соқпан ег Daud
 Sol kier деп qorqatmьn.
 Bldidan capsa tēste ozqan,
 Erteñnen capsa kecke ozqan,
 Tomaqа көzdьqasqa azvan —
 Sol mjner dep qorqatmьn.
 Тамығ сөрге тараған,
 Сарығады әтмесі,
 Som altьnnan қараған,
 Kijk pe eken deucь edjm,
 Tau tekedei маңраған,
 Sol keser деп qorqatmьn.
 Atañnan қиған vaitaq құрт,
 Byldjrer деп qorqatmьn.
 Qanjkeidei көrjktь qьz,
 Tjnjkеidei tektь qьz,
 Kyldjrer деп qorqatmьn.
 Caqalacaq сәулі sar
 Jldjrer деп qorqatmьn.
 Menjñ өзjm nasarmьn,
 Cәrdjñ аузын acarmьn,
 Sen қатсаң da, men қатпан
 Qanjkeidei көrjktь qьz,
 Tjnjkеidei tektь qьz
 Sau qolynda қылатрай,
 Kyimege salьp ekeujь
 Bül сәрден qacarmьn.
 At çekkjzjь qu kempjь
 Qьzьn salьp kyimege;
 Qolyña tise sulu qьz,
 Әrkjm әues syimege
 Qaramađь qu kempjь
 Altьn, kymjs dьyniege.
 Mjngен atь aladь,
 Uь besjñ kezjnde,
 Qьzьn salьp kyimege
 Qaqpadan сьқыр dalaqа
 Kempjь qacьp varađь.

Qьzьn salьp kyimege
 Qacqanьn vjлp kempjьrdjñ,
 Kөvjktjñjñ Qarьbqа
 Qіadan көzj calađь.
 Artьnan varьp Qarьbqа
 Qu kempjьrge vjldjmei,
 Qanjkei menen Tjnjkеi,
 Ekj qьzđь vjгcola
 Urlar alьp qalađь.
 Qarьbqanьñ alqanьn
 Seijl uь Qaraman
 Qіadan көzj calađь.
 Qьzđь alqanьn vjлgen соғ:
 — Qarьbqа қан, сауqа деп.
 Qarьbqanьñ aldьnan
 Qaraman ketjьp varađь.
 Qarьbqа сонда соіleidj:
 — Kөлge vjtken çelkensjñ
 Byrcjgь çoq tjkensjñ,
 Artьq asqan vaqan çoq,
 Qūdaidan sūrar oіьñ çoq,
 Əzjñe vjtken mal-çandь
 Sauqadan қиған ekensjñ!..
 Aq moncaq atpen çeleijñ,
 Baыtqalь keljьp pe em,
 Qіattьñ çarь kedeijñ.
 Qaraman saqan ne deijñ,
 Əzjmnjñ vasьm sauqadan
 Qūtyla almai çyrgende
 Men kjmge sauqа vereijñ.
 Qaraman сонда соіleidj:
 — Mūсьlmanqа mūrattьq,
 Kөrjьrge qьlsa qazattьq,
 Cьraçьm sauqа sūradьm,
 Qanjkei menen Tjnjkеi
 Ekj qьzđь ver maqan,
 Qarьbqа қан, senj almaibь —
 Basьña verdjm azattьq.
 Qьlcañ çyндj qarađь,
 Cьqara almai varađь,
 Jcjñe toloqan sananь.
 Qarьbqа сьндь sūludьñ —
 Kөnjlj qattь syiedj,
 Qovlandьdai valanь.
 Qanjkei menen Tjnjkеi
 Qos sūludь vjг verjь,
 Artьq tuqan Qarьbqа,
 Qaramandai çamannan

Basın satır aladı.
 Basın qosır terti kék çal,
 Kes volqan soñ çaqalar
 Bjr töwege çetedj.
 Kuljr oınar terteuj,
 Qorçınqa salqan azyqtan
 Büibgqan dämđj tatadı.
 Kjrjk jlmei terti kék çal
 Tañ sarqayıp atadı,
 Tañ solrapı batadı.
 Asyqqa çasqı saqtadı.
 Masıl, masıl, masıl ma,
 Aqqa qılır çasıl ma,
 Qıasqı vor çyrgen Qarlıqqa
 Qaramannan syqa almaı
 Qasannan berj qan qısyр
 Basın qosqan syqyldı —
 Qovlandı, qıran asyqqa.
 Tañ atqan soñ terti kék çal,
 Qaruların kijnjr,
 Bjr qıdaiqı sıbır,
 Attarına mjnedj.
 Ystjne sauıt kiedj,
 Beljne vailar volattı
 Qarına naıza jledj.
 Alcaqır soqqan çerdjñ,
 Tuın alır vatyrlar
 Qaqrasına çyredj.
 Qaqraqqa çaqın kelgende,
 Artıq tuqan Qovlandı,
 Aq sıñqar qıstai tuladı,
 Sapı tözvei Qovlandı,
 Çalqyz özj çerge,
 At qoiuqa oilandı.
 Ata-ana, qarındas,
 Çatqannan soñ kəjrde,
 Qalyñ Qıvsaq көр elj.
 Qaqrapın keljr auzına
 Qovlandı vatyр aqırdı,
 Qart vıradai vaqırdı,
 «Alcaqır!» der saqırdı.
 Qovlandı keljr sөileidj:
 — Ei, Alcaqır, Alcaqır,
 Sөzjne qılıq sal Çaqır,
 Menjñ atım — Qovlandı.
 Qara qasqa atın mjne syq,
 Aq sauıtındı kie syq,
 Qarına naıza jle syq,

Əuelj bastan oilai syq,
 Aldı, artıqıdı qarmai syq
 Armanda, qarayı volmai syq.
 Beles-beles bel edj,
 Qan volqalı Alcaqır,
 Qalqına tijr paıdası
 Qatarınan Alcaqır
 Asır çyrgen aılası,
 Mısyłmannan qanca erdjñ,
 Basın çoiqan er edj.
 Alcaqır der saqırdan,
 Qovlandınñ dauısy,
 Qılaqına keledj.
 Sydai almaı Alcaqır,
 Ystjne sauıt kiedj,
 Beljne vailar qılystı,
 Qarına naıza jledj.
 Ertennen capsa, kecke ozqan,
 Bldidan capsa töste ozqan,
 Tomaqqa közdj qasqa azvan,
 Altın türman er salır,
 Atına vatyр mjnedj.
 Qara qasqa tılpardıñ,
 Qıırdıñ cart tyiedj,
 Saqırdıñ türqan vatyrdıñ
 (Qorqıt der varmasam)
 Aldınan çyre beredj.
 Qara qasqa vedeumen,
 Alcaqır syqtı qaladan;
 Tylkjdei közjn çainatır;
 Tasqa canıqan syngısjñ,
 Qarıs syiem voılatır;
 Kөrgence çyrgen sydamai,
 Alcaqırdı көrgen soñ,
 Tai vıgıl attı көsiltjр
 Qovlandı captı daladan.
 Ekj vatyр ekrjnmen
 Çaqındasır qalıstı,
 Əsıgıjр çyrgen vatyrlar
 Bөten çauar aıtıspai,
 Segjnısjр ekeuj
 Emen naıza salıstı.
 İterısjр түristı,
 At tizesjn vıgıstj.
 Byge-byge түristı.
 Bjr-vjrjne ümtılr
 Toqımdarы qıırdı.
 Bjrjn-vjrj ala almaı,

Bjrj dynie sala almai,
 Qaqьrqaпь qan tatьp,
 Tьkьrgenj cьп tatьp,
 Cannaп kyder yzstj.
 Ac kьzendei vьgildj.
 Qançar menen qarmastь,
 Semser menen sermestj,
 Semjz taidai oinadь.
 Artьq tuqan Qovlandь,
 Eregjsken dьscrannьq,
 Basьп qoimai qoimadь.
 Semser qaldь maibьp,
 Qançar qaldь qaibьp,
 Bjr uaqьttar volqanda,
 Qovlandь sьndь erjьz,
 Naizasьп ьrqaп endjrdj,
 Alcaqьrdai kьpjrj,
 At saubьna mьndjrdj.
 Qaharlanьp Qovlannьq
 Ot cьqadь ьrtьnan,
 Ymьtjn yzj Alcaqьr,
 Cьrlj — baitaq cьrtьnan,
 Uь sьske volqanda,
 Cьmarlanьp varьp cьq voldь,
 Qara qasqa attьп cьrtьnan.
 Cьrdjп qalbь jcьпn,
 Alcaqьr cьqtь тьvекten,
 Qatulanьp Qovlannьq
 Tьgь cьqtь vьlekten;
 Etke toqtar qairat pa,
 Өtjп kettj syiekten.
 Tartьp vaqtь cьqradь,
 Qovlandь erdjп naizasь,
 Qan men qatьs cьvекten.
 Alcaqьr qandь ɵltjrp,
 Kьpjrjп kьпjп quьpь,
 Artьqca tartьp kьc etjп,
 Naizasьп aldь suьpь
 Bjr uaqьttar volqanda.
 Esjktjп aldь valdьrqaп,
 Nan pьsedj tandьrdan;
 Qarauь otьп cандьrqaп;
 Mьsьlman kɵпjп qaldьrqaп,
 Qьzьvastьп cьrtьnda
 Taqь Bolat, tas Bolat
 Qьrtqanь alar saparda
 Bjr ɵzjпjп ɵkesj
 Cьtj ylken aqasьп —

Bjrden qьpьp saldьrqaп.
 Aqanaš venen Toqanas,
 Alcaqьrdьп soпьnan
 Qaladan cьqtь ekj cьs.
 Əke, aqasьп ɵltjrkten,
 Ecelden kektj vьlar qas.
 Aqasь edj Aqanas.
 Jпjsj edj Toqanas.
 Tartьrmai aqь ailanь,
 Qovlandь erge Aqanas,
 Kele saldь naizanь.
 Qarasrannьq таubьnda
 Bjr qьzьvas, vьr qazaq —
 Vermeimjz dep namьstь,
 Ekj vatьp cegjпjп,
 Naizalarьп salьstь,
 Naiza qanqa maibьstь;
 Iterjsjп tьrьstь;
 At tьzesjп vьgьstj.
 Mьngen atь aladь,
 Jzdegenj qьzь vas,
 Dьscrannьp Qovlan tavadь.
 Pьrlerj kɵmьl qoldadь,
 Qovlandь sьndь valanь.
 Kɵпjлme volmasa,
 Aqanastьп naizasь
 Qovlandьпнq vьksesjп
 Qisaitьp ketjп varadь.
 Qovlandьdan quatь
 Vasьmьraq volqanьп
 Kɵvьktjпjп Qarьbьq
 Qidan kɵzj caladь.
 Qovlandь attan auqanca.
 Aqanastь Qarьbьq
 Jьp tastar varadь.
 Artьnan keldj Toqanas,
 Tьzeljп aьp vьrblqь
 Qovlandь jьp tastadь.
 Toqanastьп artьnan
 Kɵk qasqa attь Aqtailaq.
 Uьsьqa kьrdj cьqдailar.
 Oraq venen uьsьp —
 Aqtailaqть sol cьrde
 Oraq jьp tastadь.
 Aqtailaqтьп soпьnan
 Balasь edj nar qьzьl.
 Keljп edj uьsьqь
 Qaraman jьp tastadь.

Qazan vastь Qara дәu
 Сықыр edj qaladan,
 Qarлықа jlр tastadь.
 Qalmaqtың Qara vатыгь
 Сықыр edj Qaladan,
 Qovlandь jlр tastadь.
 MüsЫman көрсе оq atqan,
 Qызыvas көрсе çan tartqan,
 Qығр qulac Qызы дәu,
 Сықыр edj qaladan,
 Qaraman jlр tastadь.
 Osьncа erdјң artьnan
 Kymbezdj naiza qolynda:
 Aqьn sudьң saqasь,
 Aq qайғдың çaqasь,
 Kөр qызыvastьң aqasь,
 Kөvjktј qanьң valasь,
 Kamcat vөрkj vasьnda,
 Nөkerj var qasьnda,
 Özj on ves çasьnda,
 Kyieu volьp çatqan osьnda,
 Ystјne dүcran kelgen sonь,
 Uгьspasqa aila tavalmaz,
 Soqьspasqa dүcranmen

Çana сықты сәрден
 Көк ala атты Вьгьсываи.
 Kelujmen Вьгьсываи,
 Boten sözge qaramai:
 Qovlandьnь vјr сапысть,
 Qarлықань vјr сапысть,
 Qaramandь kelјr vјr сапысть,
 Sol voiьmen Вьгьсываи
 Сырьгтыр өтјr çonedj.
 Qaita ainalьp carqanda,
 Oraqtь kelјr vјr сапысть,
 Qarлықань vјr сапысть,
 Qaramandь vјr сапысть,
 Qovlandьnь vјr сапысть,
 Сырьгтыр өтјr çonedj.
 Etјne kigen çeide edj,
 Maңdaиь сьr-сьr terledj.
 Вьгьсываидьң qairatь
 Barqan saиь өgledj.
 Qairatь artьq Вьгьсываи,
 Samsар tүgөjan erlerdj,
 Vјr adamdaи көrmedj.
 Yc-ycьten naiza tigen sonь
 Tөrt көk çaldar meңdedj.

*Əlqissa, Qarлықа Вьгьсываидьн кycјn көrgennen кейн, qarсыльq
 қыльp çeңudјң bekerljgјn, aila menen qүrtudьң çөn ekendјgјr
 aitqanь:*

Qarлықа түгьp sөileidj:
 — Sјzder кейн түгьңьz,
 Baraиь çalqьz men dedj.
 — Əuelj allam anaиьm,
 Haq çaratqan qūdaиьm;
 Mal сьdamas çaиьgьq;
 Er сьdamas vaиьgьq;
 Sјzder кейн түгьңьz,
 Vјrge tūqan it edj,
 Çalqьz өzјm varaиьn.
 Mјngen atь aladь,
 Atasь əiel demeseң
 Qarлықа qьz da er edj.
 Qaraman, Qovlan, Oraqqa
 Coldastьqqa çaradь.
 Esevјn таиьp ailaмен
 Əltјrmesek volmas dep,
 Vөрkjн çulьp aladь.
 Casьn çaиьp qarлықа,
 Aq moncaq атты qamьsьlar,

Erlerdјң сықыр qasьnan,
 Вьгьсываидьн aldьna
 Qarлықа саиьp varaдь.
 Qarлықа vaгьp sөileidj:
 — Vјrge tūqan Вьгьсываи,
 Sen ketken соq сығақьm,
 Сәrdj vasьp көp dүcran.
 Dүcranдь qьгьp сығақьm,
 Сәrdj aldьm vosatьp,
 Vјr çaиьmдь aіamai.
 Çalqьzдыq tystј vasьma,
 Qairatqa атаң çaramai.
 Көр dүcranьн јcјnen,
 Qасьp edj yc vатыгь,
 Çalqьz quдып сьdamai
 Əsem de çoq armanьm,
 Esen-aman salamat,
 Көrsettј senј vјr qudai.
 Menј таиьp çalqьзыm,
 Atьнньң vasьn vүrmaдьң;

Qairatъnnan ainalsam,
 Çalqъz vaugъm, Bъgъmvaï,
 Bolaiъn senjъn qûgvaпъn.
 Menen qacqan yc dûcran,
 Mъnau keljр tûrqanъ.
 Sөzjmdj tьnda ai, votam,
 Çalqъzdbъq tysjр vasъma,
 Kөnъljmde көр qaram;
 Osъ kelgen vatъrlar,
 Menefъn qacqan yc adam.
 Bül dûcranпan ala almaï,
 Basъmdъ saqan qosa almaï,

Aqы, aïla tava almaï,
 Çaudъn tûgъp qasъnda,
 Çarabъ voldъ sorъ arap.
 Bjr tuqъzqan cъraqъm
 Ekeumъzjdj qûdaïdъ,
 Çaqъnъ көrse kemcъljъk
 Kъmъnjъn çanъ cъdaïdъ.
 Çaraqattъ çan tattj;
 Basъnan vөrkъjn çülъp ar,
 Bjrge tuqan Qarъbqa,
 Aldъna keljр çylaïdъ.

Әqissa, Qarъbqa Bъgъmvaïqda keljр: «Sen ketkensoң mûsълmandar keljр vъzjdъn çerdj tyn jcъnde vasъp, oïran-votqasъn cъqaraiъn der çatqanda, әkeң atqa qairat qъlъp mъne almaï tûrqanda, өzjм mъnjр, çaudъn vetjп qaiъgъp, mъnau yceujп qиъp mûnda keljр tûrqanda, menj vûlar menen vjrge canъsqandai men ne qъlъp edjм» der vөrkъjn çülъp aъp, casъn çaiъp, oi vaubъgъmdъ salъp attan qûlar kettj. Tumasъ Qarъqanъn vûl qъlъqъn көrgennen keijп Qarъbqanъn tauqda aъp vaгъp tastар, keljр qoiqda tigen vөgъdei çauqda timekcъj volъp, Qarъbqa qъzdbъn aldъna tysjр, qъzdbъ soңъnan ertjр aъp çyre verdj. Çol-çөnekeï vара çatqanda Qarъbqa qъzdbъn Bъgъmvaï tumasъn өltjргenj.

Tozadъ көgre maqtadan,
 Nazarъ arman auqanda,
 Bъgъmvaïdъ Qarъbqa
 Naizamen saldъ çelkeden.
 Bъgъmvaïdъn mъngenj,
 Aïqъn төvel qûla attъ,
 Bъgъmvaï sъndъ vatъrdbъ,
 Çan ara der çylattъ.
 Öz arasъ Qarъbqa,
 Jnъsjп attan qûlattъ.
 Bъgъmvaïdъ Qarъbqa,
 Aïlamenen өltjrdj,
 Sөtjне jsjп keltjrdj.
 Beles-beles vel edj,
 Atasъ әiel demesen
 Qarъbqa qъz da er edj.
 Bъgъmvaïdъ өltjрjр,
 Kөk ala attъ çetekter,
 Qaraman, Oraq, Qovlandъ,
 Yc vatъrda keledj.
 Kelgennen soң Qarъbqa
 Öz jnъsjп өltjрjр,
 Kөңljъ tysjп cat volъp,
 Vatъrlar qъzqda senedj.
 Kөrgen adam taң qalar,

Qarъbqa qъzdbъn porъmъna,
 Kөp dûcranъn mûqatъp,
 Qûdai qalap erlerdjп
 Jsterj keldj ornъna.
 Qarъbqa mъngen ker me edj,
 Qarъda өldj Bъgъmvaï,
 Qarъbqa aïla qылmasa,
 Kystj tuqan Bъgъmvaï,
 Dûcranqda volar er me edj.
 Qarъbqa menen Qovlandъ,
 Qaraman, Oraq төртеuj,
 Bastarъn qosъp vatъrlar —
 Namъstarъn vermedj.
 Qovlandъ erdjп vaqъtъ
 Barqan saïп өrledj.
 Bъgъmvaïdъn soңъnan:
 Baspaqъtъ siъr tanadan,
 Altъn, kumъjs çaradan,
 Qalmaï qatъn baladan;
 Qara qala erlerj,
 Tygesjлjр volqan soң,
 Toqtatatъn adam çoq,
 Toqtar vasъ, көр Qъbсаq.
 Cular cъqъtъ qaladan.
 El çailauъ Esjldj;

Aq wökendei çosyldy;
 Uly qaqra auzynda,
 Qaladan syqyr kör Qwvsaq,
 Qoidai maŋgar suyldar,
 Qozьdai maŋgar duyldar,
 Qovlandь erge qosyldь,
 Suyldar cьlar besjnde.
 Qawy boldь wul saraq
 Qovlandь erdjn murađь;
 Ata-ana, kör qalqь
 Dücranŋan syqyr salamat,
 Qovlandь erge körjsjр,
 Esendjk, saulyq sürađь.
 Kör dücranŋn murađь,
 Erglerdjn көңljь tьnadь.
 Alcaqьr qanŋnь qalasьn
 On çetj kyp sawađь...

Qovlandьnьн көр qalqьn,
 Çalqьz sarqan Alcaqьr,
 Bytjn çürtyŋ çalmadь.
 Altьn, kumjs, var malьn,
 Bьqar-çьqar aladь;
 Artьq wađьt tawađь.
 Baidьŋ qьz çamyar
 Masatь cekren perendj'),
 Qiat, Qwvsaq qosьlyр
 Көр olçaqа keneldj;
 Qazannan alqan көр maldь,
 Qaraspan tauьn wet alьр,
 Ergler alьр çeneldj.
 Artьq tuqan Qovlanŋnь
 Kelmedj dücran çenjne,
 Oilađan onьn murađьn,
 Keltjrdj qudai çenjne.

Yc ai, on kyp degende,
 Qaraspan tauьn çaqalar,
 Azuly degen kölderge
 Toqtar wasь, көр Qwvsaq
 Keljр qondь waiaqь;
 Alcaqьr sawьr zarlaŋьr,
 Byljnр көcken çerjne.
 Kölden tartьm wogьqь,
 El qonьsqa qonьrь.
 Kemcjljk көrjр көrjрden,
 Wөnde wolьр wailanqan,
 Cьlaqan Qwvsaq balasь,
 Bүгьnөwđan ekj ese,
 Baq дәuletke çolyqtь.
 Keljр qondь көр Qwvsaq,
 Azuly degen köljne;
 Bүгьnөwđai tolyqsьr,
 Dәulet wjttj eljne;
 Artьq tuqan Qovlanŋnь
 Jsь keldj çenjne;
 Kelmedj dücran çenjne.
 Көрjрden alqan көр olça,
 Әdjdjk ren Qovlandь,
 Cьр alьр көр qalqьn,
 Bөljр werdj qolyŋan
 Raqьr, kedei kemjne.
 Azulyqа qondьrđь,
 Qovlandь cьр көр eldj,
 Qiat, Qwvsaq balasь,
 Көр olçaqа keneldj.
 Qalqren qatar olçanь
 Ylesten көр alqan soң,
 Çarьsь waiqа teŋeldj.

ALPAMЫS BATЬR

Bүгьnөw өtken zamanda,
 Djn müsylman amanda,
 Çidelj-waisьn çerjnde,
 Qonьrat degen eljnde,

Baivөrj degen var eken,
 Baivөrj malqа wai eken,
 Tөrt tyljgь sai eken,
 Bjr perzentke zar eken.

Sol waqьtta Baivөrjnjn, Qultai degen nemere aqasь var eken, onьn da balasь çoq eken. Baivөrjnjn әkesj, Qultai, Cьnьwai useuj wjг tuьs-qan eken.

Cьnьwai qatьnmen, ekeuj erte өljр, onan Tortai degen wjг wala

1) Peren—mьltьq.

қайырт. Оны Құltai асырап, соның қолында вольты. Күnderде вјг кун,
Baivörj талып аралар сүгјр, менің балам вола са осы мәлдең қызықын
көгер еді, тәна қорқаларды тінер еді, өзім өлјр кетсем бүл мал кјм-
дікј вольт кетеді дер, балаңың қорқынан қайыртың далада сүгјр қы-
лар айтқан:

Көңілі мүңде қайылы
Көкјрегј серлі екен,
Вјг перзенттің қорынан
Дәлім қайыт сег екен.
Көзім асық дүніде.
Өткенім бе дер екен.
Baivörj хаққа палыды,
— Алмадың ала қанымды!
Қайыр сьдар сүгемің,
Вјг балаңың қорынан
Ақайың қеді талымды,
Қадјр ала қаратқан
Өзің волақын ранаым,
Вјг балаңың қорынан,
Зорлық қылды маңайым.
Хүкјм қыла сөйледі,

Balasy көр ақайың,
Eskerer күннің бар ма екен,
Қаратқан ала құдайым.
Syigenim kettj қасық вор,
Dostym kettj қасық вор,
Köger kezim көр boldy,
Вјг балаға асық вор.
Аққан қасым тиа алмай,
Perzentsin daqy ötedj.
Balasy қор адамның
Örkimge aqy ketedj.
«Baivörj qu vas» degen söz,
Syiegimnen ötedj.
Қаратқан патса құдайа,
Ferzentke zar qyr qoiqanca,
Қаратпасаң не етеді!

Baivörj озылаі дер сүгді қылар,
Qūdaidan күн-түнј бала сүгар,
Syiegj сығраиды Baivörjге
Zarın esjken қан салыр құлақ.

Көз қасы Baivörjнің бетін қуды,
Körmei aq ölem бе дер ондай дуды.
Sol kezinde Qūtaidyң алақ салқан
Tezekcj қара күннен вјг үл туды.
Baivörj әр вјг тығл оилаиды оиды,
Qiqumen көр қызықтың вәгјн қоиды.
Balaqa таңсық вольт сүрген вайқус,
Balany yige әкелір қылды тоиды.
Tumasa da tuqandai қылаын дер,
Ultan дер ол балаңың атын қоиды.

Әлқисса ол Ultandy Baivörj бала қылыр асырап алды. Өскен соң өзі
зор болды.

Keudelerj kepedei,
Mūğndarğ төbedei
Kүrek tјsj ketpendei,
Көңірдегј сүһыттін көрјндеі,
Отырқан қерј
Алты қанат үйдің орнындаі.
Qūlaqtarğ qalqandai
Mūğndarğ сығымдақан талқандаі,

Kөздері терең зындандай,
 Бақпан ізі от орнындай,
 Ауыз осақтай, ауыз рьсақтай,
 Мүнның тезігі уңғірдей,
 Іегі сенгірдей boldь.

Ой ақтақ еркеткен соң Байбөгіге тий тиеуің boldь. Аculansa, — қи vas cal, соileme, — деитіуің boldь. Соны есітір Байбөгі, — қūдай өзіме бермесе вил мені vala volьp қағытраидь екен мүнның сөзің есітір тūрғанса, dalada қаңқыр өлеің, — деп, қолына татақ алыр, әулие қоймай қыдығыр, етегің сенгеі сьдығыр, сыдан сы өткенде Бавай тыкті cactь өзгі degen әулиеге қонады. Қūдай тағала тілеуің берің, әулие қардем volьp, вјг ил, вјг қыз берді. Улының атын Alpatьmь, қызының атын Qarьbьqac қойды. «Улың оң қасында ел ұстайды, аты оқ өтпейді, қарса қылыс кеспейді, отқа salsa күймейді, суға salsa батпайды, өзің қан волазың» dedі. Байбөгі орнынан тұра келің қуаныр уйіне keldі. Қатыны ськті volьp тоқыз ай оң күнде vala тауыр, улының атын Alpatьmь қойды. Артынан вјг қасар volьp Qarьbьqac tudь. Онда Cektі degen elde Сағывай degen vai var eken. Оны Қулварсын degen қалқыз қызы var edі, соған қūда тьсті. Байбөгі vaidan оған кейің Alpatьmь оң қасқа kelgence артынан vala тумақпан соң, Сағывай oilaidь, «менің күйеуің қалқыз boldь, мүнның өзі олай-вұлай volьp ketse қызым Ultanqа қор voladь eken» деп, Қытайға қасыр көсің келің, қызын бермеімің деп. Sol xalde Alpatьmь оң қасқа kelgende ala vьrkіt qavaqtь, alma moilyн savaqtь Qonrat degen elge әкім boldь. Менің әкеме тий тігізген сен ve деп Ultanьның қулақың kesің, таваның тийің salды. Sonda Alpatьmьның ойнар сьгің қыдығырған ұрған valalarь moilyн yzлің өлетіуің boldь.

Вјг кеміңдің вјг күні valasьmen ойнар сьгің ұрса, valasь өлїң қалырты. Sonda кемің айтты: — Әй Alpatьmь, елдің векеге valasьн қыға бергенсе, қайратың volsa Қытайға қасыр ketкен атаң Сағывайдың қызы Қулварсын сүлу degen сенің қағың edі, соны вағыр alsaqь, — dedі. Вүғың қулақына тимеген сөз edі. Alpatьmь мүн есітің, әскер қың, күндіз-түні тыңвай, айтқан тьспей ec mәнzelge¹⁾ еңвей түп қатыр, қапын сағыр, су орнына қан қытыр, көр адамдарды қығыр, қығыр қū, қығыр күтменен қатыны алыр keldі.

Әқисса, өз қатыны іздең ketse, уйіндегі сықысын Таись degen қалмақтың ханы алыр ketірті. Alpatьmь kelgende Байбөгі алдынан сьқыр, Байбөгі vai вјг сөз deйді:

Tumai ketкің Alpatьmь,
 Көгіңве менің көзіме,
 Ec қайратың тимеді,
 Adam volьp өзіме.
 Таись алыр сықымыды,
 Қытыр kettі mylkімді,
 Түр алдынан ket dedі,

Ket degen сөзі kettі edі.
 — Таись алған сықының
 Артынан қың var, — dedі,
 Таисьтан kettі ай — dedі,
 Ala almasаң kegімді
 Pende vor sonda қал, — dedі.
 Sonda Alpatьmь соileйді,

¹⁾ Menzelge — мекен мақнасында.

Seilegende vii dedj:

— Таисьд алдан сылыны
 Ал, артынан кетейн,
 Саһимардан җар болса,
 Сылынды куыр җетеин,
 Җарамга сен көңилме,
 Әкем де болсаң мен сорлы,
 Сөзүңдә есјтјр не етеин,
 Атқа салдым текелдјрк¹⁾
 вјрлјктј.

Җара тауда мен көр сүрдјм
 текелктј²⁾

Мен кеткен соң әке җан,
 Көерсјн қўдан қорлықты.
 Атқа салдым текелдјрк рьstandь,
 Мен кеткен соң әке җан,
 Ақыр җәрсјн рүсmandь.
 Бес вайталдық вәдрјк қўл
 Әке сенјң артыңда,
 Аңдыр сүрген дүсrandь!

Sol uaqytta osь sөz,
 Qattь tidj özjne,
 Alramьstөң җan көrjnves
 Qaharlansa көzjne,
 Sьmьrqandy, sьrqandy
 Byьrqandy, vürsandy,
 Müzdai temjr qürsandy,
 Alьr keldj сүvardь,
 Moynьna taqtь tımardь,
 Beisemvj kyp vesjnde,
 Таисьдда qosьn сьqardь.
 Sadaqьn velge vailady,
 Al, Таисьдда сүrmekke,
 Alramьs qьran oilady,
 Qairattь tuqan vala edj,
 Таисьдда ketjр varady.
 Altьn vauьr сүvardьn,
 Vasьn җolqa saladь,
 Bjr kyp capsa сүvar ar,
 Аисьдық җoldь alady.

Әлқисса, онда Alramьs ватыр кетјр вара җатқанн вјлјр el-сүрть сибьр алдына келјр айтady: — Ә: Alramьs, җалдыздық вјр allaqа җарасқан; vasqаqа җарасқан emes. Көр әскер мен вартыңыз, — dedj. Онда Alramьs айтady: — Pөлј сүртым, бү сөзјң мақұл. Olai болса қўдай қаласа җалдыз өзјм варамын. Дүсrandь җеңјр аламын. Тауаныма саламын. Endj sјzderdјң җаның асьsa мақан, qosьlqan көmegің, қылаң себевјң sol болсын, менјң qartaiqan ата-anam қалыр varady, әuelj қўдайqа, qalsa qalqьm sјzderge tapsьrdьm, sonь ваqьньzdar җана qatьnьmnьң јсјnde җetj айық вала қалыр varady. Ul tusa atьn җәdjger qoilyңdar, җaqсь қылыр ваqьңdar, tјrj болса дүсrandь kek сјbermes, mülь da әuelj қўдайqа, qalsa, qalqьm sјzderge tapsьrdьm, — der Alramьs ватыр сүгјр kettj. Sonda Alramьs yiden сьqqan kypj сылы алыр varqan qalmaqьtьң ханы тьs көрјр, тьsјnen сосьр oianьr, elj-сүртьн сибьр алыр тьsјң айтьр вјр сөз deidj:

Ei, azamattar, җaranlar,
 Men вјr җауар айтайн,
 Qūlaq салыр қараңдар,
 Men вјр вьгјн тьs көрдјм,
 Tьsјmde җаман јs көрдјм,
 Zamanьm менјң qaqьndь,
 Qaqьnvasa ne qьldь,
 Qarsaulь qara vura кер,
 Qarsь qarар savьndь,
 Kөzјmnјң җась egјldj,

Qavьrqtam менјң sөгјldj,
 Vasьmda taç, дәuletjm,
 Serge менјң төгјldj.
 Bjr arьstan өзјme
 Savatūqьn көrјndj,
 Talqan qьr алыр сәгјmдj,
 Talauqа saldь varьmдь.
 Ekj vьjгјn taiantьr,
 Alatuqьn көrјndj,
 Qoimьmdaqь җarьmдь.

1) Tekeldjrk — терлјк мақнасында.

2) Tekljktj — җәлрлеу мақнасында.

Qalanyň auzyň qan qyldy,
 Qaqranyň auzyň saň qyldy,
 Aidarlymdyň qül qyldy,
 Tülymdümdyň tül qyldy,
 Solqyldaşan myrzamdy,
 Tavança salyň çyn qyldy.
 Auzyňa qarasam,
 Süludý taňdap sygendei,
 Kelwetjine qarasam,
 Qymwattý taňdap kigendei,
 Bjr tygjne qarasam,
 Qymtýzý qyzyl çjvektei,
 Aqylyňa qarasam,
 Sarttar soqqan tynektei,
 Qavaqý qalyň sol wala,

Tjrtj cūnaq qu wala,
 Cūbar at mjnjr keledj,
 Sol cūbar at dywjj,
 Taq töwemdj çarady,
 Men wjlmemjn, tap sonan
 Qandai adam öledj,
 Çyłaqanda közjme,
 Qandy çasym tola ma,
 Sjra da, qurap sola ma!
 Tauça wjtken wäicecek,
 Cidelj-Baisyň çerjnen,
 Qonrat degen eljnen
 Alramýs attý ças çyran,
 Atqa mjngen wola ma!?

Əlqissa onda Alramýstyň patcasý müндай qylyp aytqan soň qalmaq-
 týň warylý çürtý dogyrtý... Tysqan qawaqý tbyrsqan, körijngenmen
 ürysqan, ... özjn tuqanнан qüdaй atqan, wasý myjiz, ... tjzesjne cekrenj
 çetpegen, wasýnan çamanсылыq ketpegen, wjr kez cirek woйw bar, adam
 tappas ойw bar, wjr mystan kemjir tura keljр aittý: «Əi, taqsyr, menjn
 wjr tjlegim bar, soný qawyl qylyňyz, ol dücranlyňyzdy men pände qy-
 lyр, wailar alыр keljр bereijn» deidj. Sonda qan aitady: «Ne tjlegim
 bar, Alramýstyň wailar alыр kelseň ne tjlesesň de bereijn, arzyňdy ayt»
 deidj. Mystan aitady: «Menjň çalqyz taz walam bar edj, soqan çalqyz
 qyzyň Qaraköz aymdy wersen men dücranlyňdy alыр kelejrn» deidj.
 Sonda qan aitady: «Qür, alыр kelseň weremjn» deidj. Onda My-
 stan kemjir qannly qyzy, Qaraköz aymdy was qylyр, qygyр qyz alыр,
 qygyр wötelke araq alыр, qygyр otaudy tyiege atыр alыр, qyryda Tasqala
 degen qarauly panasy bar edj, oqan wes çyz kysjnj qaraulyqça çjwerjр,
 menen tytjn сыqsa daып wolyндар деп mystan Alramýstyň keletjn ço-
 lyna qygyр otaudy tjjр, araqý çjр ойындағын ойнар çata weredj.

Endj Alramýs keledj,
 Çonedj watyr çonedj,
 Læcker tartыр keledj,
 Auzydyqren alýsyr,
 Tawan çolmen tarýsyr,
 Ucqan qüспен çarysyr,
 Miadaй moimyn sozady,
 Tarta-tarta walaný
 Alaqany tozady,
 Bai cūbardai tulpardyň
 Olyndý etj wilyldar,
 Tört tulaqtan сыqqan ot,
 Saqraq tastai çylyldar,
 Qulaq salsaň dýwýsý,
 Tau suyndai сылqyldar,

Qoltqylynan aqqan ter,
 Tewjngjde сылqyldar,
 Cyu degende cūbar at,
 Kuler ketjр wadady.
 Ucqan qüstan ozady,
 Zulap ketjр wadady,
 Tomaca çerden сылqylyр,
 Carlau çerden ылqylyр,
 Kөz üсында көрген çer,
 Kөzdj çümyр asqansa,
 Artыnda çatыр qalady,
 Qulannan attý dogyrtý,
 Köldenen tartty wolyrtý
 Arada nece donyrtý,
 Çetemjn деп zolyrtý.

Talma tystij saqında,
 Aıdın köldij voıında,
 Alpatıms attı ǵas qıran,
 Kempirge kelir ǵolıqtı.
 Talma tystij saqında
 Alpatıms ǵetir keledj,
 Solın sıraı beredj,
 Sonda mıstan ǵılaidı,
 Ǵılaqanın kergen soı,
 Er Alpatıms soileidj,
 — Dalada tırqan cecেকে au,
 Mınca nege ǵılaisın,
 Aıpatımsın ǵırındı
 Ǵoqaramın mıńırdı,
 Basındı kesir dısrandı
 Ketermin qılir tıńımdı.
 Tırj volsam tavaın,
 Kónjırdıgı kırjıdj.
 Ǵılaqanǵa ǵonıdj ait,
 Óltırj men bereijn,
 Dısrandıq qılqan elıdj —
 Sonda mıstan soileidj,
 Soilegende vıı deidj:
 — Sen, sen edjı, sen edjı,
 Qatqoıǵı senjı men edjı,
 Cıdelj-Baisın ǵerjınde,
 Qonrat degen eljınde,
 Baıvörj degen er edj,
 Baıvörjıdj ǵılǵıysın,
 Taıısqı qan alır ǵonedj,
 Qırdı vırdeı nar edj,
 Qırdı valam menjı var edj,
 Aldınan ǵıqtı ǵılǵıynı,
 Talasqan soı talına
 Bırjı de Taıısqı óltırdj,

Əlqıssa, onda Alpatıms oılaidı, «vıl kempir mıssılman eken, mıssılman menjı cecem voldı. Mınnı qırdı valas vırdeı menjı talıma talasamın der óljrtj, endj mınnı yıjne varır, kónjıdj koterjı, vır kın dem alır keteijn der yzengjsjı ǵoıatır, arına mıngestjreijn der vır sız deidj.

— Kel, cecেকে, mıngjı, — der,
 Yzengjsjı beredj,
 Baı ǵıvarqı mınbekke,
 Dısrın zalım qı mıstan,
 Ondailanır keledj.
 Adamnan estj ǵanıuar,
 Kele ǵatqan kempjrdj,

Sol qırdı valanı cecেসj,
 Menj Mıstan der edj,
 Asılqan vaqta ǵıl edjı,
 Kесе kındjz qıdaıdan,
 Alpatıms senj tıledjı,
 Keledj der esjıj,
 Kεgımdj alır berer der,
 Ǵolıqızda tır edjı.
 Əı qaraqım, ǵıraqım,
 Qıtı volsın talavın,
 Er qarıv bes qarı,
 Saımandı eken ǵaraqın,
 Ǵengelerjı qasında
 Ǵatamısın, qaraqım! —
 Osı sızven qı mıstan
 Aldar ırdı aqılın,
 Sızvenen voıın valqıtı,
 Alpatıstai vatırdı.
 Mıne susın jesj der
 Aldar berdj aqarı.
 Mıne susın, qaraqım,
 Daım menjı qolımda,
 Nırdı qız sekjıdj,
 Qırdı keljıjı ǵanımda.
 Atın volsa caldırsın,
 Uıqın volsa qandırsın,
 Qaza namaz qazamdı,
 Tarttırar qıdai ǵazamdı,
 «Menjı eljı qıdaı» der,
 «Erımdj menjı saılaı» der,
 Aınalaın Alpatıms,
 Qırdı keljıjı qasımda,
 Ǵer soqır qalqan ókkeı veıvadı,
 Baradı alır mazamdı!

Qos aıaqtar tebedj,
 Sonda kempir taladı,
 Ǵatır esin tanadı.
 Bır uaqıttar volqanda,
 Koterjı vasın aladı.
 Alpatıstıj ǵıvarın
 Ǵamandı mıstan beredj,

Ојауца вјткен андызым,
 Суца вјткен җалбызым,
 Җавып җауца тјнгендеи
 Несен едј җалдызым! —
 Валап җани вастайдь, —
 Ага күнджк җол җурмеи,
 Алаҗынан ақсайдь,
 Қаҗетјне җағамас,
 Җау җерјне тастайдь.
 Тауца вјткен соҗайна,
 Җавып тјпвек оҗаи ма,
 Вјг көрмеген дүсрәҗә,
 Айдыгды сығынды,
 Қазанат ат тјн, — деп мәстен
 болмаидь.

— Сенјң усјң җолында,
 Қүрвандық вольт өлејң,
 Валадығың қалмаидь,
 Аламыс саҗан не дејң,
 Астындағы җавыптың
 Васын кесјң тастасы,
 Қазанат тауыр берејң.
 Мұсылманҗә вас вала,
 Қалмақтарҗә қас вала,
 Сен вјг вайдың җалдызы,
 Җол көрмеген җас вала,
 Сыгты тукты қи җавы,
 Қылады вјг күп масқара!

Әлқисса, онда Аламыс, — қайуан, саҗан мұндай җелк қайдан паيدا
 болды, вјг көрген сесеме сөзге мат¹⁾ қылды, — деп қылысын суығыр
 алыр, — васынды кесјр алаып, — деп қолын көтерјр, тағы да ақыл ойлды. —
 Бұл җауаптыңнан бүгын көңілің қалҗаны җоқ едј, мұны өлтјрsem
 җауау қалартып, мұнан җақсы ат тауыр тјнsem тастартып, — деп, қылыс-
 ын қайтыр қыпавына салыр: — сесе, ат тјнгестјретјң емес, уйне васта,
 — деідј. Онда кемпјр җолҗә тусјр җелјр келедј, артынан Аламыс
 ерјр келедј.

Сонда уйне җақын келген соң мәстен кемпјрдјң қыздарды сағығыр
 айтқан сөзј:

Җујрјктј тјнјр вұлҗақтар,
 Васыпнан сыҗан Аламыс,
 Җау қайғыр тұрақтар,
 Вукең-вукең җеледј,
 Җау мұқатыр вередј,
 Астында сүвар ойнақтар,
 Аламыс валам келедј,
 Сыррайтмысын далаҗә,
 Сылдаҗан сүнақ қар...
 Оңсең қана сұллар,
 Сугјре сықты далаҗә,
 Җаман җақсы вола да,
 Җазудан адам қала ма. —
 Аламыстаи валаптың
 Сылығынан ұстады,
 Тусјңіз деп қамалар,
 Җан-җақынан қыстады,
 Көтерјр аттан алды,
 Ақ кјлемге салды,
 Перизаттай қығы қайы,

Көтерјр алыр варады.
 Көтерјр уйге кјредј,
 Аламыстаи төренј,
 Кедекпенен арақты,
 Алдиарлар вередј.
 Васына дәулет қонады,
 Алдиары толқанда,
 Кјсј васын волқанда,
 Арақты јсјр волды.
 Мыстан тағы келедј,
 Аламысты көредј,
 Вјг әңгіме волқанын
 Сүнақ кемпјр вјледј.
 Қаралады сырақ деп,
 Отауды келјр тыредј.
 Төңрегјң тырген соң
 Салқын келјр ұрады.
 Бетке салқын тиген соң,
 Аламыс қыған қылды.
 Вүрадаың сағылар,

1) Мат—сөзге тава етјң деген мақнада:

Kөвжк сасыр арылдап,
 Кулжымсјредј көр сәйтәп,
 Өз қылаһып мақұлдап.
 Мыстан тақы келедј,
 Алпамысты көредј,
 Мағ волқаһып валаның,
 Аһықтар кемпјр вјледј.
 Тауға вјткен сиедеі,
 Отаудың вәгјн сьқтығыр,
 Алпамыстың устјне,
 Қаваттар вәгјн уиедј.
 Мјngen аты вөрте едј,

Otaudy endj өртедј.
 Тутјн сықса аспанға
 Қарауысылар көредј.
 Тасқала деген қаладан,
 Әскер сөтјр келедј.
 Алпамыстың устјнен,
 Отың асыр көредј.
 От јсјнде вайлар ар,
 Мағ волыр сөтқан куйјнде
 Таисьқ қаның алдына
 Пөнде қыр алыр келедј.

Әлқисса, Алпамысты қан көріп, — өлтјрјндер, — деп сөлладға әмјр қылды. Сонан кейін сөлладтар отқа салды, куймедј, суға салды, ватрады, қылыс кеспедј, оқ өтпедј, дарға тартты өлмедј, әрнеқылды болмады. Сүвар ат қануар алдына келгендј тјстер, артына келгендј теујр, ескјмдј мағына сөлатрады. Сонда Алпамысты өлтјре алмаған соң, тақы кемпјрге вөрдј, — не қылаң да өзјң қы, — деп қана қан айтты: — Қызым вугјнде он сөста, сьғрма сөсқа сөткенде валаңа вөремјн деп уөде қылды. Онан кейін кемпјр Алпамысты қығыр қылаң сьнданға салдырды. Сүвар аты темјр уіге вайлар қойдырды. Айында вјр, артанда вјр пәр таттығыр, Таисьқ қалмақ, — әвден ағытақан соң мјнермјн, — деідј. Сол сөтқаннан Алпамыс сөтј сьл сөтты. Қаракөз айым он сөтј сөсқа келдј. Сол күнде қыздың сьз қопыраулы серкесј вәг едј. Оны Кеікуат деген тазса вәқатын едј. Вјр кунј Кеікуат серкелердј отарға айдар вәга сөтса, екј серке сьзјсјр сьгјр сьнданға, Алпамыстың устјне, тьсјр кеттј. Кеікуат келјр, — өі, Алпамыс, серкемдј сьсқағыр вөг, тјрј вөлсаң, — дедј. Онда Алпамыс, — мен вүл сьнданнан сьсқам сенј мұрадыға сөткјзөгмјн. Сен менј вәқ, қайта сен серкенјң күнде вјрјн маған вөгјр тўсаңсы, — деідј. Сонда Кеікуат, — уа, ақмақ, саған вүл кунјңнјң өзјң көр қылаһың, — деп, вјр тјрмен тасың ар келјр, Алпамысты өлтјрмекке төвөсјне тастар сөгөрдј. Алпамыс тасты тўтыр алыр, қайта аты сөгөрдј, тас сьнданнан сьсқыр, Кеікуаттың васынан асыр кеттј. Кеікуат қорқыр, сасыр қалды. Сонда Кеікуат оилады: «інса ала, егер вүл сьнданнан сьсқа менј мұрадыға сөткјзөге халј келедј екен» дедј. Endj серкенјң күнде вјрјн Алпамысқа вөгјр тўратын вөлды. Вјр кундерде серкенјң вәгјн сөр вјтјрдј. Кеікуат келјр Алпамысқа айтты: Тақысыр, серке ада вөлды, endj қызға не деп сөуар вөремјн, — дедј. Алпамыс айтты: — маған ұстаның сәйтәндәһн келтјрјр вөг, — дедј. Кеікуат келтјрјр вөрдј. Алпамыс серкенјң сьіектерјнен сөгдјрмен деген сьвөзөды сөсар, оны Кеікуатқа вөгјр, — қыздардың келе сөтқан сөһна вүқыр сөтәр тарт, — дедј. — Сонда қыздар келјр сөһна алыр қарар, кјм јстедј деп сүғар, сонда қан қызынан вәсқәсә сьғөңды айра, — деп сөгөрдј.

Кеікуат сьғнаиды сөһна алыр, қыздардың сөһн төсыр сьг едј. Вјр кунј қыздар сөгјлге сьсқыр вәга сөтқанда сьвөзөды тартты. Қыздар дауһын естјр, тауыр алыр, сьғнаиды қойдағына алыр қарады, —

kjm jstedj? — dep sūrady, aitpady. Çauygъnyп otqa qaqtar, vūtyп otqa taptady, sonda da aitpady. Sonan keijn qannыq qъzъ Qarakoz aıymqa aqyl tysjr, aulaq çaiqa aragyр, Keikuattan çauar sūgar, Qarakoz aıym vjr sez dedj:

Moldalar sьzqan ala qat,
Bjzdermenen vas qosьp,
Oınar-kylmek saltanat,
Aitsaңsь maqan, kjm qyldь,
Ainalaıyn Keikuat?
Sūraqanda sьr aitsaң,
Senj tәujr kәreijn.
Sьn sьgьndь aitsaңьz,
Artьnпan senjң ereijn.
Ainalaıyn aitsaңsь, mūnь kjm

Ne tjlesenь vereijn.
Esjktjң aldь çьnqyldь,
Pьsaqqa saptь qьn qyldь,
Ainalaıyn Keikuat,
Aitsaңsь mūnь kjm qyldь?

Keikuat sonda sәileidj:
Sәilegende vьideidj:
Bazarь pьsaq valdaqь,
Nәsjljң senjң qalmaqь,
Bjr pende qyldь ordaqь,
Kәp jcjnde qınadyң,
Sьgьndь ait dep saldaqь.
Bai cūvarды алыр kel,
Çvекter taqьr tūrmandь.
Or jcjnde pende vor,
Alpamyсь qьran qaloqandy,
Bjr nәrse qylsaң saldaqь,
Mūnь Alpamyсь qyloqandy.
Qarakoz aıym sәiledj:

— Alpamyсьm sol çoi, — dep,
Aqylmen özj oilaidь,
— Ainalaıyn Keikuat,
Sol Alpamyсь qaida edj? —
Mjngen atь Borte edj,
Kynge arqasь kyimegen,
Tavanь çerge timegen,
Qannыq qъzьn ertedj.
Bjr çerlerge kelgende,
Tazca amal tavady,
jsteidj? Carcaдыm dep çyrmedj,

Sonda çata qalady.
Qarakoz aıym qavьndь,
Çyre kәr dep çalyndь.
— Aсьlqan vaqta gyl, — dedj.
— Sjzge vereijn pūl, — deidj.
— Sьnьnmenen carcasanь,
Kel moınyma mjn, — deidj.
Tazca qyldь kesjrdj,
Ekj aiaqьn kәsjldj,
Moınyна mjnjр ar,
Çelke casьn tjzgjң qьp...
Bar kijmjн cesjndj,
Ekj emcekke terkjler,
Kele çatqan sekjldj...
Keldj ordьn vasьna,
Alpamyсьtьң qasьna,
Qъz zьndannыq tьsьnda,
Alpamyсь zьndan jcjnde.
Sәilestj kjc j besjnde.

Ölçissa, qъz Alpamyсьpen çauaptastь, Alpamyсь qьzqa aıttь, — sen menj vūl zьndannaп sьqarsaң, men senj alarьmьn, — dedj. Qъz aıttь, — qaitjr sьqaramьn — dedj. Alpamyсь: — menj öz atьmьnпan vasqa nәrse sьqara almaıdy, — deidj. Qъz aıttь, — atьң patcaпьң qoıynda, temjr yide vailaıybь, aida vjr, aptada vjr nәr tatьp tūrady, onь qaitjr alarьmьn, — dedj. Alpamyсь aıttь: — menjң vjr kijmjmdj jcjнnen kijр, duama volьp varsaң, menjң ijsjmdj alsa, Cūvar at temjr yidj vūzьp sьqady, onan soңqь aqylьn özjң tap, — dedj.

Sonan keijn qъz aitqandaı perdemen vetjн çasьgьp, qanqa amaıyn asьgьp, vasьna kjrle kijр¹⁾, asьna esek mjnjр, dorçьn salьp, qoıbьna talaq алыр qannыq ordasьna aqsar keldj. Onda Cūvar at Al-

1) Kjrle—vas kijm maqnasьnda,

рамыстың ијсін алып, темір үйді тапқан қылыр бүзәр сьқар, дуананың қасна варыр іјскер түрды. Сонда бир җасауыл мүлп көгір қанға ва-
ian қылды. Қан җасауылды җйберір, — сақыр дуананы, — dedj. Ol duanаны
қаның алдына сақыр келтірді. Сонда қан дуанадан җауар сүрадъ. —
Әй, дуана, сен не қылаған адамың, сен Алпамыстың өзјмјсін, кө-
гер көзјмјсін? — dedj. Қыз айтты: — Тақыр, қан болсаң да ақы қайда
кеткен, Алпамыс мендеі он қисса емес пе? Қалай айтасыз, — dedj. —
Мен җаңа рірј кунјмде җиделј Вайыңға барған edjm, сонда бүл ат қу-
нан кунј екен, енесін арда emedj екен. Сонда аубрған екен. Мен
ус кун туқјрјр вақыр edjm сонда җазылыр edj. «Sol кунде қандай
edjm, endj қандай волыр түрмың» дер мақан сақыр җылар түр, — dedj.
Сонда қан бүл сөзге напыр айтты: — Олай болса, мақан осы атты үйре-
тір беруге қолыңнан кelse, үйретір бер, көр інқатм қылаың, — dedj.
Қыз-айтты: — Әй, тақыр, ел қыдырған дуана, менің қатын-валамның
тamaқыр бер, бүл атты үйреткence җана өзјне җем бер җана бүқан
қырғарған керек, сонымен җуас боладъ. — Қыздың айтқанының бөрің
дайар қылды.

Сонан кейін қыз аттың веліне қығарған айлар, зынданнан Ал-
памысты сьқарып алып, қыз Алпамысқа оҗасық болды. Алпамыс айтты:
— Мен сенің еліңді мүсылман қылыр, сені сонан кейін никхатар ала-
мың, — дер, үйіне қайтарғыр җйберді.

ӘЛҚИССА АЛПАМЫС БАТЫР

Зынданнан сьқарып алған соң,
Көңілім бекем болған соң,
Қуатпыр болған соң,
Ғарақыр алды сайлапыр,
Ғалаң қылыс байлапыр,
Толыр җатқан қалмаққа,
Сабаың дер ойлапыр,
Ғарақтапыр алды endj.
Endj Алпамыс ватырғың,
Алла дер атқа мјндј endj.
Тјлек тјлер рірлерден,
Қалмаққа қарар җүрдј endj.
Бетіне келген көрірдің
Вауығарың тјлді endj.
Айқай соран салады,
Күткіреген дауыс,
Күткірлік җерді алды.
Қалапың аузың қан қылды,
Қақрапың аузың саң қылды,
Айдарлысың құл қылды,
Түлүмдысың тұл қылды,
Солқыдаған мырзасың,
Тауаңға салыр җүн қылды.
Көрген тусың Таисьқтың

Өтіркі емес сын қылды.
Көр мырзаны ат васы,
Қалапың үстін қан васы.
Көвјсј таудан endj асты,
Көк өзектің васында
Қарлы таудың қасында,
Алпамыстаі ватырға
Таисьқ қан онда җолықты.
Ғекеlesјр қалады,
Қарсыласыр варады,
Ағуақыр асады,
Алпамыстың ағуақыр,
Таисьқтың үстін васады.
Қалаға қарар қасады,
Қарқасының аузында,
Қуыр җетір Алпамыс
Таисьқ қанды саңсады.
Састырды сонда қандарың,
Сьғаратың җандарың,
Талауға салыр җйберді,
Қазынадақыр малдарың.
Өлтјрді дүсран бектерің,
Наизамен саңсыр вүйектер,
Алды сыйтір кектерің.

Kez kelgenjn qradь,
 Qыьcrenen uradь,
 Bjr çerlerge kelgende,
 Mьstan kempjr cecesj,
 Kөldenөndөp türadь.
 Сауьр вага çatqanda,
 Kөгjnedj ватырдыь
 Ot çalyь vor көzjne,
 Kez keljptj өзjne,
 Ustar алыь kempjrdj,
 Süxvатыьна keltjrdj.
 Qылаqьн kestj quntıьтьр,
 Mürnьн kestj тыьpitьр,

Ekj көzjn оыр ар,
 Qu vasьн qoidь сыьpitьр.
 Tjrsegjnen tjledj,
 Bөiterekтjн vasьна
 Salvьратьр jledj.
 Kөp qalmaqьть qradь,
 Qaloqandaгьн qalmaqьтjн
 Sol çerge әkjm qыladь.
 Tamam çürtьн qalmaqьтjн,
 Keikuatqa көndjrp,
 Ваqьндыгьр qoidь.
 Таисьq qаныь өltjrp,
 Ватырдыь көңlj тыьnadь.

Әqıssa, sonda Alramьs ватыр көр çөrdj qalmaqtardь qьгьр, көңlj тыьр, qalmaqtardьн velь сыьр, ykjmjne көnjr türdь. Alramьs qаныьн qьzь Qarakөz айьmды өзj nıkaхлар, qьгьq qьzьньн vasь Narzankyl degen qьzды Keikuatqa qostь. Çürtьн әvden qıratьр, Keikuattь әkjm qыьр, sol elde vjr ai çatь.

Bjr kynj Alramьs ata-ana, el-çürtьн saqььнр, Keikuatqa aitadь: — Men endj elge qaitaьн, — deidj. Keikuat aitadь: — taqsьr, siz ketsenjz men de vjrge ketemjn. Sjzden soь тыьnau el menj vjr kyn de qoi-maidь, өltjrp tastaidь — deidj.

Sonda Alramьs aitadь: — olai volsa, men vjr aqы yireteijn. Erten qan cylen veretjn тоьь var, — dep тоi qыьр, eldi saqьгьр çıьньz. El әvden çıьloqan uaqьtta menj saqьгьньz. Men kelgen soь айьньz, — әi, Alramьs, men qüs etjn çegjm keldj, maqan qьгьq yirek әpkelьr ve-rjnjz, — dep. Sonda men aitaьн, — taqsьr, vül çөrdjн qüsь tygjl көljn de, çyger çolyь da vjlmөimjn deijn. Sonda sjz айьньz, — vөtsaqar, kece ordan өзjm suьгьр алыь, adam qыьр edjm, vьgjn menjн sözjmdj qaıьrasьн, — dep menj kynakar qыьр, — Süvar атыьна mjn, ket eljne — dep elden сыьqаргьр çjverjnjz. Vül eldjн resjmn vüzarsьн — dep, onan кейьн el sjzden qorqar deidj. «Sonan кейьн Keikuat sol aitqаныьньн vө-rjn qыьдь. Elj Keikuatqa qaıь volьr, qorqьr, аузыьна qarar türdь. Alramьstь «eljne ket» dep сыьqаргьр çjverdj. Alramьs nese мәdet çol çy-rjп eljne keldj. Çidelj-Baisьн özenjнн аiaqьнnan өrlep kele çatsa, көр çыьqьqа kez völdь. Qarasa өзjnн çыьqьsь eken. Aralap kele çatsa, ал-dьnda көk catьr көrdj. Ol catьrqa keljп jcjne көzjn salsa, jcjnde ves vek üıqtar çatьr, astьnda көrpe, vastarьnda matьq çastьq çana vü ça-qььna qarasa өзjnн nemere aqasь Tortai vjr qolyьnda çөinek, vjr qo-lyьnda otьнь, keljп ot çaqьr, mөsьqа çөinek asьr, көseujп mandaıььna qoiьr qarar otьrdь. Alramьstь тапыьmaidь çana çызjne qaramaidь. Alramьs onь тапыь vjr söz deidj:

Qaraqan tauda vavamьz,
 Sjгө qavьj volar ma,
 Sjzджн qыьloqan tөuvaqьz,
 Osь vaqьr çyrgenjп,
 Qandai vektjн çыьqьsь,

Bısara voloqan aqamьz!
 Qaraqan taudьн tylkjsj,
 Kelmeidj erdjн kylkjsj,
 Qьzmet qыьloqan aqa eke au,
 Osь vaqьr çyrgenjп

Qandai vektjñ çyqyby!
 Çyłaqanda közjñe,
 Qandy çasñ tolady,
 Tauqa vjtken vaicesek,
 Bjr kynj qugar solady,
 Öyzmet qylojan aqa eke au,
 Oсь вақыр сургенjñ
 Kjmñjñ mañ volady!?

Tortai sonda soileidj,
 Soilegende vyideidj:
 — Mjngende atñ qara ker,
 Ne süraisñ qalandar¹⁾
 Zamanym ketken sorlymñ,
 Menen nenj süraisñ,
 Kөр soilemei çyre ver.

Sonda Alramys soileidj:
 — Çyłaqanda közjñe,
 Qandy çasñ tolmai ma,
 Tauqa vjtken vaicesek,
 Sjñ, qugar solmai ma,
 Mendei qagyr duana
 Süraqanda, aqa eke au,
 Sьғыңды айтсаң volmai ma?—
 Tortai sonda soileidj:

Əlqissa, sonda catyrdaq çatqan ves vek myrzalar bastarñ ke-
 terjñ alyp aittñ: — əi aqmaq, vaqanadan berj caidy qainatpai duana-
 qa qarar Alramys der voqyñdy çer otyrñ, ol duana nenj vjledj,
 Alramystñ çayñ vjzden süra, mjne, vjz vjlemjz, Alramyst qalmaq-
 tar ñstar oltjñr tastaqan, şen əlj kyder yzbeimjsjñ, — der Tortaidy
 savar, vöj ũra verdj. Sonda Alramys olarqa, — qoi myrzalar, araca
 der vjñ söz dedj:

Araca vatyr, araca,
 Araca, — der olardyñ
 Qasyna keldj çanasa, —
 Araca sügar men türmñ,
 Tñrdaqyñ sözjñ çarasa,
 Aracamdy vermeseñ,
 Js qylarmñ tamasa.
 Qoi sənə, vatyr, qoi sənə,
 Asy çoq vol sənə,
 Qoi degende qoimasañ,
 Tysjrermjñ oi sənə.
 Oinaimñ der oilama.
 Oinar kjsjñ men emes,

— Men vñl çerde söz aitsam,
 Ainalaibñ, duana au,
 Qamkñ²⁾ volyr çlaisñ.
 Zamanym ketken sorlymñ,
 Menen nenj süraisñ.
 ũadan ũcqañ sar- edj,
 Vñl Vaisymñ hakjmj
 Vaivöj degen var edj,
 Oсь çatqan esjz mal,
 Kesegj ketken ças vöj,
 Alramystñ mañ edj.
 Qaraqan tañdyñ tylkjsj,
 Kelmeidj erdjñ kylkjsj,
 Oсь çatqan esjz mal,
 Kesegj ketken ças vöj
 Alramystñ çyqyby.
 Qaraqan tauda qamalym,
 Vaiaqydañ volar ma,
 Alramys keljñ zamanym,
 Eçjktep nege süraisñ,
 Ainalaibñ duana,
 Esjtjñ ve vegjmñjñ
 Kele vjñ çatqan qavagñ!

Oinaqanñ çon emes,
 Men siaqy duana
 Sizderdei vektjñ tenj emes. —
 Qoi dese de qoimaidy,
 Qoiatıqyñ volmaidy,
 Oсь itterdj qaitsem der,
 Er Alramys oilaidy.
 Samyrdandy syrdandy,
 Vyırdandy bürsandy,
 Müzdai temjñ qırsandy,
 Moınyndaqy sotamen
 Ərqaisyñ vjñ saldı.
 Asa menen basqa ũrdı,

¹⁾ Qalandar — көрсеjjk-çürt мақнасында.

²⁾ Qamkñ — қамбыр, қам көñj volyr degen мақнада.

Tūra almastai tas qıldı,
Bjr urqandı kötermei,

Beseuj de mırzanıñ
Çapnı qaqqa tapsırdı.

Əlqissa, vıladı ɵltırjır, Tortaimen amandasır kɵrjsır, mında-
rıñ terjsır, vırjne-vırjı ygjt-nasıqat verjsır, tapısa verdj. Oı veseuj
vırınıqı Alramıstın ɵtınsı, susı, qozınsı qıldarı eken. Amandasır
volqan soñ eljnıñ çaqıs-çaman qalderjn sıradı. Sonda Tortai aıtı:
— Əi, sıradı, ne sıradı, sen ɵzjn ketkende qoi vaqatın qara tavan
qılıñ Ultan osı künde eldnı xanı, ɵzjnıñ tavanın tırjır, qılaqın
keskenjdnj kek qılır, əkıñ Baıvırjnı tyienjn kɵjne salır qoidı. Qıl-
tai vavandı qoidın kɵjne saldı. ɵzjnıñ jete qalqan çetj aılıq
Çadıgerdj vırjnıñ valası vırjıljnı qılmaı qalması dep, moınna Kerr
de salır, aılaqna kjsen qırıau, qılna sılçır vırıau salır, qozı
vaqtırır qoidı. Qatınñ Kılvarısın sıludı vırjn toın qılır, nıkaş
qılır, vasır-kɵkter almaqıs kınj. Secıñ Analıq vaıvıce kındjz-tynj
tasıqanı ɵtınsı, çılaumenen kınj ɵtır vavadı. Qarındasın Qarlı-
qas, əkıñ Baıvırj anau taudın asında tyie vaqır çır deıdj. Sonan
keıjn Alramıs qırın kɵjne ças alır, çırjn kettj. Kelse əkıñ Baıvır-
jn tyiesjn suqa qarai aıdar vavadı. Sonda Alramıs atam osı künde
ne aıtır çır eken dep, qalıñ tyienjn jcinde tırır, qılaq saldı.

Sonda Baıvırjnıñ velj vırjır, tırıaqı sɵgır, kɵzjnı çası
egır, ɵzj çıau, moın ırqıdı, vırj torqıdı volır, ekj kɵz jrnı-
dep, vırında dırjıder, valasın çotır, çılır çırıdj eken. Sonda
Alramıs kelır tırıaqan zamandaqı aıtın sızderj valasın çotır,
tyiesjn suqa aıdı almaı, arai-arai dep çılaqanı:

Aı, men qıdıqı çılaın,
Kɵzjnıñ çasın vılaın.
Tırlegımdj versıncı,
Çaratqan qadı qıdıam.
Arai çapın, arai.

Çıvır ıem çaratqan,
Kɵzjnıñ çasın kɵger me,
Alramısın keler me?
Zamanda ketken valamın,
Qadı ulla vere me?

Arai çapın, arai.
Qaraqan taudın vasında,
Bar arcası keljnıjnıñ
Ystınen tysır qıldı,
Kır çırgen vavası.

Aıdasam çenge çırmeısın,
Qaraqatınñ amanat qoıqan
vavası.

Arai çapın, arai.

Tau vasında aq terek,
Qızdar taqır moınna

Qalamır, marçan tekceler,
Aıdasam çenge çırmeısın,
İesız qalqan aq celek.
Arai çapın, arai.

Senjn vırjn qılmaqır,
Eckjn senj almaqır,
Aıdasam çenge çırmeısın,
İesız qalqan çılaqır.

Arai çapın, arai.
İsımdı kɵr dır qatıs,
Sır, qavıl volar ma,
Baıvırjnıñ vavası,
Aıdasam çenge çırmeısın,
İesız qalqan, Alramısın vavası.

Arai çapın, arai.

Çadıgerjn qırıaulı,
Temırmenen vırlegj,
Sır, qavıl volar ma,
Baıvırjnıñ tırlegj?

Aidasam çenge çyrmeisjn,
Iesjz qalqan, Alramьстьн ylegj.
Araı çanьm, araı.

Qaraqan taudьн vasьnda
varьsь iesj,

Aıta versem sөzjmnjn көр
çyiesj,

Baıvөrjnjn kettj me,
Pjrlernjnjn kiesj.

Aidasam çenge çyrmeisjn,
Адьга qalqan, Alramьстьн
tyiesj.

Araı çanьm, araı, araı.

Qaraqьm keljр volar ma,
Kөzdjn çasьn iesj,
Aınalaıьn atьнnan,

Alramьсьm ketken soң,
Qoңrat degen eljmnjn
Ültan qül völdь au iesj.
Bü Väisьnqа vek völdь,
Çalqьzьmьнн varьnda
Paluanqа teңer vai kjsj.
Araı çanьm, araı.

Menjn vül aitqan aqual sөzjm,
Qartaiqanda өз malьma,
Kjrijtar völdьm men өзjm.
Eңreumenen oıьldь,
Menjn vül ekj көzjm,
Keler de kynjn var ma eken,
Өlgende көrgen çalqьzьm,
Araı çanьm, araı, araı.

Əqıssa, sol xalde Alramь tyienjn arasьnan «assalamüqalaikym ata» dep sьqа keldj. Sonda Baıvөrjnjn aqьь ketjр, çalt etjр qaraqanda, vasьnan vөrkj üsьр kettj. Talaqь çerge tysjр kettj. Sonda Baıvөrjnjn qoғьqqanьn vjлjр, көңljл oғьна tyssjn dep, Alramь çьran vjг sөz deidj:

Assalamüqalaikym, çan ata,
Qaraqan tauda vavamьz,
Sjгө qavьl volar ma,
Sjzdjn qьlqan taupaңz,
Münca nege çьlaisьz,
Bısara volqan vavamьz.
Ketjр edj qai çaqqa,
Baıva, sjzdjn valaңz.
Raqьmьn alla çetkjzer,
Sьnьnmenen çьlaңz.

Baıvөrj sonda sөileidj,
Sөilegende vьideidj:
— Qadьr alla çaratqan,
Tjlegjmdj verdj me?
Çappar ie çaratqan,
Kөzjmnjn çasьn көrdj me?
Qalmaqqa ketken çalqьzьm,
Aınalaıьn atьнnan,
Alramьсьm keldj me?
Əkem menjn eken dep
Tanьр sөlem verdj me?
Atqa mјngen çьl edj,
Qoңrat degen el edj.
Ültan ratca volqalь,
Sөlem verer kjsjm çoқ edj
Men siaqьь sorььqа,

Mejрman volьр vü çerde,
Sөlem vergen kjm edj?

Sonda Alramь sөileidj:
— Ata, saqan kelgenjm,
Keljр sөlem vergenjm,
Assalaumüqalaikym arma,
Bar vol degenjm.
Saqalьнnan qoғьqqanьm,
Syitjр sөlem vergenjm.
Bjreudjn malьn vaqрась,
Bjreudjn oғьn çaқрась,
Balaңnan qavar vjлmedjm,
Beker çala çappрась.

Baıvөrj sonda sөileidj,
Sөilegende vьi deidj:
— Aı, sьgaqьm, aldama!
Oңdась, tөңrjm, oңdась,
Aldaқanьн vola ma!
Moldalar oqьr kalamdь,
Bjsmjlla volar çol vasь,
Kamal pјrjm çar volьр,
Oсь vьgjn qoldась.
Aınalaıьn atьнnan,
Qalmaqqa ketken çalqьzьm,
Alramьсьm volмась.
Mјngende atьн qaradь,

Вауьгьнан җарады,
 Җасыгьмай валам сьпыңды айт,
 Җөгектегъ иҗсн
 Муньымды җагыр вагады.
 Endj җылаңан аиҗыңнан,
 Салыр җурген заиҗыңнан,
 Mendei sorly ainalsьn,
 Җан ата деген даусьңнан!
 Mjngen аты җуладь,
 Өксир-өксир җыладь.
 Bū sözдж esitjр Alрамыс,
 Qaitjр сьдар тирады.
 — Daria тасыр лailansьn,
 Dūcrapпың җоы вailansьn,
 Berj kelgij җан ата,
 Җалҗызым деген даусьңнан
 Mendei җозьн ainalsьn! —

Attan tyse sekjrdj,
 Җалҗызым дер Ваивөрҗ,
 Tastai җулай өкјрдј,
 Ata, vala ekeuj,
 Aidalada җыласьр,
 Kөrjse берген секјрдј,
 Әmijп degen perjete,
 Cjltender зьрлар keljstj.
 Ataly, valaly ekeuj
 Botadai vozdar көrjstj.
 Җуланнан атты җодьҗты,
 Kөlden tartty вогьҗты,
 Arada nece җоньрты.
 Talma tystjп uaqьnda,
 Alрамыс ренен Ваивөрҗ,
 Botadai vozdar җоыҗты.

Әлqissa, vūlar көrјsјr, amandasьр volҗan соң, Alрамыс айтты:
 — ai, ата, kјmmen zorlyқ көрдјп, — deidj. Ваивөрҗ айтты: — сьгаҗым
 мен sјzдж aman-esen көрген соң endj җудайҗа тың ret cykјrljk, тынау
 җерде Җултаи ваваң җои ваҗыр җур, соны quantьр, көңлјп ас, — deidj.
 Sonda Alрамыс атына mјnjр, җурјр kettj. Alрамыс kelse, Җултаи vai-
 дың җоып җусатыр, таиҗып сансьр, көлеҗпн җауьр көлеңке җыьр җа-
 тыр екен. Alрамыс җоидьң җанынан өте бергенде, өзј вагында серке
 җоиямып дер җурген екј serkesј var екен. Olar осы кунде тоҗыз җа-
 sar serke volҗan екен. Alрамыстың yzeңgјsјп isker, маңрап ere
 verdj. Sonda Җултаи vai serkesјп сөрелер, выксеңдер җурјрҗр kele җа-
 тыр, айтқан sözј:

Bedeu аттың vestјsј ai,
 Adamпың azvas estјsј ai,
 Qaida ketјr varasьn,
 җараҗымпың
 Amanat җоидан еckјsј ai.
 Сөреи җаным, Сөреи.
 Tau vasyнда vūlaқ ai,
 Nege sulai берesјп,
 Qu Җултаидьң җулаҗь ai,
 Qaida ketјr varasьn,
 Җараҗымпың amanat җоидан
 лаҗь ai?
 Сөреи җаным, сөреи.
 Ardьs edј көрpesј ai,
 Ol, Җөдјger zarlaidy,

Vaivөрҗпнјп erkesј ai,
 Qaida ketјr varasьn,
 Җараҗымпың amant җоидан ser-
 kesј ai.
 Сөреи җаным, сөреи.
 Җитиҗа vјter evelek.
 Bijk taudь тып bolsa,
 Tyлkj җортар көвелеп,
 Җултаи ваваң keledj,
 Maңдайына төвелеп,
 Kөrј Җултаи җете алмай,
 Җурјредј сөрелер,
 Qaida ketјr varasьn,
 Iesјz җалҗан көвенек,
 Сөреи җаным, сөреи.

Әлqissa, sonda Alрамыс түргь Җултаиҗа айтқан sözј:

Assalaumaҗalaikum, җан ата, Munca nege еңредјп?
 Bјr serkenјп соңнан, Bјr serkenјп соңнан,

Osınca ылар kelgenjñ,
Men de senjñ bjr balañ,
Bjr kezjñe kelgenjm,
Bjr kezjñe kelgende,
Bjr serkesjñ walaññññ
Qūdaıñ qylyp bergenjñ,
Bere qalsañ, çan wawa,
Menj çaqsy kergenjñ!

Sonda Qūltai sōileidj:

— Ainalaıyn ырақым,
Bū serkeden aırysam,
Qjəmkjñ wolyr əlemjñ,
Bū serkenjñ soññan
Soññ ycjñ kelemjñ,
Kewjñ kigen çoq edj,
Kewenek kigen er edj,
Əlmesem walam keledj,
Erteñ qozym kelgende,
Serkem qaida degende,
Men siaqñ qu was cal,
Ne dep çauar beredj?
Əzge maldy sūrasañ,
Bərijñ saqan bereijn,
Alpamy atñ walama,
Çetj ыly woldy ketkelj,
Qūltaidaiyn wawaññññ
Basyña qaiqñ çetkelj,
Əzge maldy sūrasañ
Bərijñ saqan bereijn,
Sūrady dep ырақым,
Senj de tırtj səkrejñ.

Sonda Alpamy sōileidj,

Sōilegende wyi deidj:
— Çjgjtjñde çyrucj eñ,
Kjreuke tondy çamylyp.
Çetj ылдай çyrjpsjz,
Balañzdy saqñlyp.
Qartaiqanda, çan wawa,
Çaiau çyrjñ ne qylyp?
Erjk qylyqan çjgjtjñ,
Təñj bergen waqñ da,
Asyqrasañ wolarsyn,
Waiaqñdai taqñ da.
Ne qyr qoidy çaidylyz,
Saqalyñññ adynda?
Mınca weinet kərijpsjñ,
Əlerjñññ saqñda.
Qartaiqanññ emes pe,

Azyñdy calpysñ,
Beinettj qattñ kergen soñ,
Aqylydy çazyrsyn.
Çaiau qoidy çaiqançā,
Qūl çimsasañ wolmai ma,
Qjam-qaiqñça qalyrsyn.
Çjgjtjñde qūs saldy,
Çasanqan çaudy qıratyr,
Elden wıgñ olça aldyñ,
Tentek penen tomyndy,
Aqylymen tengerjñ,
Nasiqat çürtqa çol saldyñ.
Qartaiqanda, çan wawa,
Wıgñdy syrgen dəurenñññ,
Bərijñen ne qyr qır qaldyñ?
Kərijgendj el, — deidj, —
Daria tasyr kəl, — deidj, —
Beregjrek kel, — deidj, —
Mūñly wolyqan, çan ata.
Çauar maqan ber! — deidj.

Sonda Qūltai sōileidj,

Sōilegende wyi deidj:
— Qūdai qylyp wasyña,
Qaiqñ ketjñ tarqaldy,
Ułtan qūl wjzge qataldy,
Ainalaıyn atyññan,
Alpamylym ketken soñ,
Qoñrat degen kəp elge,
Ułtan tere atandy,
Sūraqanñ wūl səzdy,
Aqylyññ walylyqñ,
Sylaqan wawañññ,
Basqa tysken zarlyqñ,
Qoidy waqyr çyrgenjm,
Ułtan qūldy çarlyqñ.
Sonda Alpamy sōileidj:
— Ainalaıyn, çan wawa,
Sylaidy maqan kəzjñjz,
Sylegjñnen ətedj,
Sylar aitqan səzjñjz.
Əltjrejñ qūlyñdy,
Əpereijn kegjñdj,
Raucan wolsa kəñiljñjz.
Erler mjner alaqa,
Kəñiljm toldy sanaqa,
Əltjrejñ qūlyñdy,
Əpereijn kegjñdj,
Razymly walañ!

ludь wasьp zoriьqrenen almaq volьp çatьr eken. Qũltai kele salьp kɵkparadь siгаqьna vailar, erjnjь qasьna jlьp, taqьmьna wasьp alaь çoneldj. Onda çjgjtter ol kɵkparqа çete almai qalqan soь Ultan qanqа kelip: — Taqsьr, vjzge kɵkpar verjnjz, — deidj. Onda Ultan — menjnj zamaпьnda sjzderge kɵrmegen qьzьqть kɵrseteijn — dep, — anau Alramьstьnj çetj çasar valasьp, Çədjgerdj, tart — deidj. Sonda Alramьstьnj qadjrjn vjle tũrqandar varmadь, çastar, Alramьstьnj qadjrjn vjlmeytũqьp aqmaq voz balalar balapьn aldьna salьp keledj, kɵkparqа tartamьz dep, ɵzjn qamьmenen savar, qasaьp dese aiaqьnda kjsenj var. Sonda Çədjger, — aqalar, ne çazdьm, — dep çjgjtterge qarar vjr sɵz aitadь:

— Aqsa vjr çauqan qar edj,
Qarьrtьnj kɵnjlj zar edj,
Aldьna salьp quqandai,
Ainalaьp çəkeler,
Ne çazьqьm var edj?
Əzjnjnj jnj emes pe em?
Qas volsam qũlmen qas

Əkem çaqьs er edj dep,
Dəuletjne mas voldьm,
Qaladan kelgen qarqandai,
Buxardan kelgen maqpaldai,
El jcinde enqrettj,
Qalьsьmnan taiqandai.
Bailadьnj qũdai vaqьmьdь,
Sьndьrdьnj qũdai saqьmьdь,
Qaida kettjnj əkekem,
Çalqьz valaь saqьndь.
Əzjmnen tɵmen itterden,
Kɵkpar qьlp tartam dep,
Basьma qamьs çavьldь.
Əneden ucqan qũldьgьr,
Secemnjnj toьp qьldьgьr,
Zamanьm ketjр wasьmnan,
Aqaiьp ketjр qasьmnan,
Çetjm qalьp çasьmnan,
Çamannan çedim çũdьgьr.
Aradan ucqan duadaq,
Ultanqа çarьlq tigen soь,
Ji volmaqan qaiьstai
Kɵrsettj qorьlq ualar.
Qũdretj kuctj qũdaьm,
Vjr ɵzjne çьlaьp,
Əzjmnjnj itjm qũtьgьr,
Əzjmdj keljр qarqan soь,
Bũqan ne aila qьlaьp.

Çədjger sьndь ças vala,

Çjgjtterge çalьndь,
Çuregj ottai qavьndь,
Qamьs tijр wasьna,
Əkesjn sonda saqьndь.
Çədjger sonda çьladь,
Kɵzjnjnj çasьp vũladь,
Çьlasa da valaqa,
dьm. Çalqьz meijrjn qьlmaьdь,
Çьlaqan sɵzjn valapьnj,
Kɵzjne vjrj jlmedj,
Esjktjnj aldь arvadь,
Arvaqа qonqan qarqadь,
Meijrj ketken itterdj,
Çədjger sьndь ças vɵrj,
Oтьra qalьp qarqadь.
— Esjktjnj aldь qara qьr,
Ac vьgjljр çaraqьr,
Çetjm qalьp sandalьp,
Mendei volьp çьlaqьr.
Tarta ver, çũrtьm, tarta ver,
Eckj çasьp çasaqьr,
Aiaqьpnan aqsaqьr;
Çetjm qalьp sandalьp,
Qũrsau tysjр moipьna,
Mendei volьp qaqsaqьr.
Tarta ver, çũrtьm, tarta ver,
Vɵrjnj mendei volarsьp,
Kɵkpar qьlp tartarsьp,
Alramьstьnj tɵresjn,
Esen volsam qorьlqть,
Əlj aq vɵrjnj kɵresjn.
Ultan qũldьnj tjljne,
Qũdai ьgьr eresjn,
Erten əkem kelgende,
Çalqьzьm qaida degende,
Ne dep çauar veresjn,
Tarta ver, çũrtьm, tarta ver!

Əlqissa, sonda Alramıstın qadjrjn vjletüqın adamdar keljr, — ası-
maqtar, qüdaidan qorqrai, vülai cıyrjnder, vüların ne, kecegj erdjn
közj emes pe, — der taratır cıverdj. Çadjger sol çerde qara volır
çatır qaldı. Onda Qültai vai kökpar tyiesj taqıymnda, — Çadjger
kördjn ve? der, Çadjgerden sürap vjr söz dedj:

Çılap çatqan ças vala,
Çadjger qılar masqara,
Dücrandarqa ças vala,
Müslmanqa vas vala,
Çadjgerdj kördjn ve?
Ainalaıbn ças vala!
Al, Çadjger qaradı,
Qültaidı tanı qaladı,
— Əi, qarı Qültai vavam au,
Qaraqan tauda qamaldı,
Nemerendj tapımai,
Közjn neden aqardı?
Astına at mındjn ve,

Ystjne kijn kidjn ve,
Öz valanıñ toıında,
Tamaca qıbr cırdjn ve?
Çadjgerdj tapımai,
Könjln tasır keljsız,
Keledj der əkemnen,
Esjtjn ve qavardı.
İa volmasa, qarı Qültai vavam au,
Cecemdj Ütan alqanıqa,
Quanıç qıbr keldjn ve?
Ütanın qan volqanıqa,
Töveñ kökke tidj me?

Əlqissa, sonda Qültai, — oıvai, cıraqım, sen ve edjn, men senj
kökpar tartıbn der jzder cıyr edjmder kökpar tyiesjn çerge tastar,
közjnen çası aqır sııjncj süraudı ımıtır, esj cıqır, Alramıstın
kelgenjn aıtrai cıyre verdj. Sonda Çadjger oiladı, «vü Qültai maqan
kökpar tart degenj qalai? Menjn dəurenjm volsa vııtır tıgarımın va?»
çana oiladı, «ınca alla vü çaqı ləvjz eken, münıñ vergen kökparın
kecke münıñ volqan ceceme asır, qazırde Qarlıqastın qasına ara-
rır otırsan eckjm kökparımđ ala almas edj» — der, tyienj aıñıqa
qarai sııre kele çatsa, Ütan qan köjr, — vətcaqar, mjne vörjnıñ
valası vörjlgjn qımaı qalmas deıcj edjm, aqır vıl menj men ımıç
cıyrmeıdj eken, Qarlıqasqa varır münı çeteletır öltjreıjn. Cecesj çanı
asına, maqan razıñımen tıer, — der, aqır, Qarlıqasqa sarçan
Çadjgerdj arkel der aıtqanı mınau edj:

Kele çatqan valanı,
Ütandaiın qanıñız,
Aııldan tıtır köredj,
Qıratın anıq körgen soñ,
Tek cıyrmesjn vılgen soñ,
Qarlıqasqa keledj.
Qarlıqastı cımsadı,
— Tır Qarlıqas, sen, — deıdj,
Çadjgerge var, — deıdj,
Öltjremjn men, — dedj.
Öltjremjn degenjn,
Qarlıqas tııjr körmedj.
Al, Qarlıqas söleıdj,
— Ütan atı töremjz,
Aıdaıñna könemjz,
Vauırđın jıj qıñdı,

Özge adamdı cımsası,
Anau-mınau kjsj emes,
Vırge tuqan qozımđ,
Qaitjr üstar veremjz.
Ütan atı begjmjz,
Tarqaqan çoq ra vaıaqır,
Əj kungj kegjıjz?
Ekj vırdeı qos çetjm,
Qolıñızda kelemjz,
Erjk özjne tıgen soñ,
Ne qılsañ da meıljıjz.
Asıñ ketpeı oıñınan,
Əj kunge taqıñım,
Bes vaıtaldır qıñımđ,
Vırıñıñ ata tegjıjz.
Qüdrej kuctj qıdaım,

Qültai wawam kelgenj,
 Kөkrar maqan bergenj,
 Kөkrarǵımdı köre almaı,
 Mańnan көkrar were almaı,
 Tamasa toıdıń qırqanь,
 Sonan soń qıldıń ırqanь,
 Үrqańьn qıldıń kek qыrь,
 Men sorıńьnı tırqanь.

Kywarcьn sonda soileidj:

— Moldalar oqrь kalımdь,
 Bısmılla volar çol vась,
 Oңdась, tәңrım, oңdась,
 Kamal pıřım çar volь,
 Oсь vır kyp qoldasьn.
 Kәrj Qültai degenjı,
 Әke ekeң sorıь volmasьn?

Çädjger sonda soileidj:

— Ei, cese eke, toırqra,
 Bır pөlege çolbqra,
 Menjң әkem Alpatьs,
 Nесе qıdai ırsa da,

Aq saqaldь volьp pa?
 Bavai tyktj iesj,
 Alpьs kamal bergendj,
 Aq saqaldь kjsj vor,
 Ordan cьqьp kelgendj.
 Betj sekrjı kәrjıse,
 Or qazavьn kәrgendj,
 Balaң sondai degensoң,
 Kәreijn dep kelgendj.
 Qültai volьp, qaraqьm,
 Kөkrar saqan bergendj,
 Men vır vıgjn tys kәrdjm,
 Tysjıme qaçар js kәrdjm,
 Çaqsьlq kәrjр tysjıme,
 Quat, medeu kyc kәrdjm.
 Çjvek vaulь aq sıñqar,
 Qonдыrрьp qolьma,
 Qalmaqqa ketken әkeñnjң
 Ekj kәzjm çolьnda
 Çәrdem volьp qıdaidan,
 Keler de kypj voldь ma?

Әlqissa, Үltan aqrьp aıttь — tır, Çädjger, qozьqa var! — dedj.
 Sonda Çädjger aıaқьnda kjsenjmen cыcьp qozьqa çyre verdj. Qozьqa
 taman vаrьp, tavаńьnıң tјkenjп cıqьp cылар oтыrқanda vасыnda kyle,
 ystjnde çeide, qolьnda asa, astьnda cıvar at duana volьp aqtар Alpa-
 tьs vатыr ketjр vара çатыr eken, onь Çädjger kәrjр duanaqa qarар
 aıtqаны:

Ei, duana, çol volsьp,
 Çeke vасың qol volsьp,
 Sadaқьң auzь çarçaqtai,
 Aтыңьң moıнь qьrçaqtai,
 Duana saqan çol volsьp.
 Duana, maqan kele ket,
 Men sorıńьnı köre ket,
 Çetjımnen kyder yzbesең,
 Әr kez sauар jzdesең,
 Sauартьqqa qozьmdь,
 Bır qaiғьp were ket!
 Çyreijn desem çolьm tar,
 Aıaқьmda kjsen var,
 Vасыmda ylken qaiqь zar,
 Mendei qarьp münьqqa,
 Bır val acьp were ket!
 Raқьmь tyslj vасыna,
 Kөzden aqqan çасыna,
 Menjң de çalqьz qaraqьm,
 Oсьndai volьp çyr me dep,

Duana keldj qасыna.
 — Al, duana çol volsьp,
 Çeke vасың qol volsьp! —
 Al, duana kelgen soң
 Çädjger vala soileidj
 Qасыna keljр tırqan soң:
 — Kөzjң senjң qьraulь,
 Tyn ıqьңды völdjң ve?
 Aтың senjң çaraulь,
 Bykeң-bykeң celdjң ve?
 Qanatьnan qairьlqan,
 Tavаńьnan tairьlqan,
 Çalqьzьnan airьlqan,
 Әke ekem menjң kәrdjң ve?
 Auьzьңa qarasam,
 Sıluđь taңdap syigendei,
 Kelbetjңe qarasam,
 Qьmtarьtь taңdap kigendei.
 Men sıaқьtь qarьpьtьң
 Qadjrjң çaqsь vjlgendei,

Әке екем деп асылсам,
 Мойыңа лайық тјјіңгендеі,
 Көзден аққан җастағым,
 Қоильыңа тигендеі,
 Јете қалқан җетімјің
 Мен ботаңа ұқсаймын
 Сјз атама ұқсайсыз.
 Кеceгј el ауқанда,
 El тавапъ тайқанда,
 Васъ амандар кылгенде,
 Јете қалқан җетімјің,
 Мен ботаңа ұқсаймын,
 Сјз атама ұқсайсыз.
 Тоғъ айқырдың тоқтығы,
 Тоқ болady соқтығы,
 Ғалқызың зарлар тұрқанда,
 Әлј сьдар тұрқаның,
 Әлде сабыр қылаңың,
 Ғалқызда меірім җоқ деген,
 Меірімјің соқтығы.
 Тауға вјткен сиедј,
 Босаты бала җүйеңі,
 Алрыс екј тамығы,
 Алпамыстың іедј,
 At ystјnde valаны

Алдына алыр syiedј,
 Meijrј sonda қанады.
 Атынан вағыр қулады,
 Атыан җықылыр Алпамыс,
 Ғатыр esjn тапанды,
 Басын syier Ғәдјгер
 Sonda қайрат бередј,
 — Савақтың васъ besјndј,
 Syieгјң сенің җасыды,
 Ғалқыз ұлың Ғәдјгер,
 Зарлар отыр васыңда,
 Көтерcј бермен васыңды!
 Көтерјр васың алды,
 Ғәдјгерге қарады,
 Alaudai јсјн кyидјrdј,
 Ақса ветјн syidјrdј,
 Мойындады сыңсығың,
 Қоильмен бүар сындырды,
 Алыр tastар кјsenјн,
 Алдына алыр тјјndјrdј,
 Төвесјн көкке тидјrdј,
 Әкесјнјң вагырқың,
 Tap sol җерде вјldјrdј.

Әлқисса, сонда Алпамыс Ғәдјгердј җерге алыр қоыр, — қарақты
 сен осылай тұра тұр, мен өзјм җоқтағы елдің тырјн көрейің, — деп,
 дуана воғыр ақтар ауылақа келјр, Ултанның түсында тұғыр айтқаны:

Аһу җарпар хақ,
 Қәландарлар кier җәнде,
 Нu деген алаға вәнде,
 Самарқандта саһи зәнде.
 Auxalam, auxai!

Su atasъ Sylәimән,
 Саихъ-вүгхъ дуана,
 Sјzden medet тјleimјн,
 Auxalam, auxai!

Eі Ultan век, Ultan век,
 Ec тyіzјң сыққан җоқ,
 Хакјм воғыр еldј җер,
 Астыңдағы алтын тақ,

Bailauda тұрқан беден ат,
 Іа senјkj, іа menјkj,
 Auxalam, auxai!

Sөзде келјр қайымылардың,
 Eske tyser uаильмағың,
 Oтаудағы айымағың,
 Іа senјkj, іа menјkj,
 Auxalam, auxai!

Дуана аитар вyгјң зарың,
 Qatarдағы әт парың,
 Qазына зорлағың
 Тәңгј берсе менјkj,
 Pende берсе senјkj,
 Auxalam, auxai!

Әлқисса, сонда Ultan айтты — мына дуананың қазалы мақпан җақ-
 раиды. Вјреуің әрмен айдар җыбер, — деідј. Сонда вјреу сығыр: — еі,
 дуана, қан ұрсыр җатыр, әрмен кет, — деп җәнетјр җыбердј. Sol халде
 Кулварсын сүлуды алақ уйге вақтығыр қоюған екен, асыланыр өлјр кет-
 pesјң деп, Алпамыстың дауысын estјр айтты: — аһ дариға, мына дуана-

пың livastarъ volmasa, dauъъ menjъ vegjmnjъ dauъъna ūqsaidъ eken, — der, aldъndaqъ qъzmetker Mafia degen. sorъъna segjz tjllъ verjр, — anau duanaqa val actъr kel — dedj. Sonda Mafia dalaqa съqрr tjllъnjъ çarъmъn ūrlar aьp, aittъ: — vŭl segjz didanъnjъ toiteujn duanaqa veieijn, toiteujn oçjm aiaïъn, eiten kijm aьp kieijn, koņijm çyigen çjgjtren oinar-kyijр çyieijn, — der duanaqa keldj. Oзj saqau eken, duanaqa aittъ: — ei, duana, Kyivaïcъn sŭiu vaï çoiaucъ ketjр edj, vaï acъp veisjn deidj, — der, tert tjllъnj verdj. Sonda Alpatъs çъn saqьrçandai volъp aйтqanъ:

Ai er domvai, er domvai,
Сақьrçanda kel domvai,
Mŭndъ menen cerljnjъ
Bъrъmъn segjр ver domvai,
Saqau qatъn vallarъ,
Keler me eken iarlarъ,
Aйтan sөzj vŭl ma eken,
Toïqa keljр tŭr ma eken,
Auxalam, auxai.

Keler me eken Alpatъs,
Kelmes pe eken Alpatъs,
Œlde toidъnjъ çjnde
Keljр çyigen volmasъn,
Œtamъ kōp qartamъs,
Auxalam, auxai.

Vŭl duana raqьr keljrtj,
Ol Kyivarъcъn kōrjrtj,
Bal vasъ der vjzderge
Segjz tjllъ verjrtj,
Vŭl ant ūrçan Mafia,
Tōrteujn ūrlar aьpъ.

Sonda Mafia mŭnъ aйтъp ketjр qaldъ. Sonda Ultan toidъ tarçat, Kyivarъcъndъ arkel nikax oçъtamъn, — deidj. Sonda tŭrъr çjgjtter arъz qьpъr Ultanqa aittъ: — taqьr, vjр kynce oлең aйтъp, qьzъq kōreljk, sjz-djъ arçanъzda; vjzderge rŭqsat qьpъr, vjр kyndj vjzderge verjnjz, — dedj. Sonda Ultan aittъ: — ækjm oлең aitsa menjъ vektjgimdj qosъp maqtар aitsъn, — dedj. Sonda eckjm aйтpadъ. Aittъsaïъn dese daqь vatpadъ. Sonda Ultanъnjъ Badamca degen qatъnъ var edj, oзj saqau edj, sol keljр, — çŭitan vegjme oçjm iaïq oлең aйтamъn, — der qoьbna kek съbъq aьp, moïъna aлтъn aьqa saьp, tjllъdъn çasvau taqьp, auçar aitaдъ:

Aidaiaï çai-çai,
Aidъn kōldj çaçaiaï,
Qaz vaiaiaï çai-çai.
Çamanъnda xan vopъ.

Maqtар-maqtар oieң ait,
Boç vaiaiaï çai-çai.

Damvaьbna qoïpъrtъ,
Opъmen de qoïmartъ,

Tjllъmdj ver saqau qar,
Sarъ qьzъm vjljrtj?
Aruaçьmъdъ aidarъmъn,
Qol-aiaçьnjъ vaïlarъmъn,
Tъrъstъr tar senj,
Ai, ant ūrçan, saqau qar,
Syitjр senj çaïlarъmъn.

Sonda Mafia aittъ:

— Menjъ atъm Mafia,
Didanъdъ aidъm çaria,
Acudanva çiaçьm,
Kigjçieijn vasçna
Bes didaïq taqia.
Aïuaçьndъ aidama,
Qoi-aiaçьm vaïdama,
Kimecem kijm kimeijn,
Adia qaïcъn didacъ,
Denjm çau vor çyieijn.

Kyï taitamъn съbъçqъ tecjgjenen,
çai-çai,

Çeckenedj çac vaia,
Besjgjenen çai-çai.

Radicanъ maqtар ait,

Œleņndj çjgjttei,

Tenge aiaicъn radicanъnjъ

Keskjnen çai-çai.
 Badam qanym keiedj,
 Vi-vi vasyr çai-çai.
 Qaqbca vei voz vaia,
 Esjk asyr çai-çai.
 Ratcaibqqa Utannyn
 Mynj vai ma çai-çai.
 Çuidjk repen tuiraidyn
 Syp vai ma çai-çai.
 Qudai veigen dauiettjn,
 Aiqasnda çai-çai.
 Çadjgeidj acamçs,
 Endj daiqa çai-çai.
 Ait denennei aitamyn,
 Ai Kuivaicyn çai-çai.

Əlqissa, münan soñ Badamca saqau aitt: — ai çjgjttei, anau duana-
 ny vieujn vaibr saqbr keicj, əigj vi cəzj çaman eken, men çanpa
 tibr, vi-ekj aubç əieñ aittər qubr çjveiejn, — dedj. Sonda vjr çjgjt
 vağr aitt: — ai duana, senj Badamca qanym saqbrad, — dedj. Son-
 da duana keldj, Badamcanyn aittan çauav vül edj.

Aicə mujz ai ceike,
 Qoid vactai çai-çai,
 Bej qbrca çjgjttei
 Toid vactai çai-çai,

Çaqbniaq qasbta
 Kei Kuivaicyn çai-çai.
 Qudai veigen dauiettjn aiqasnda

Vjçdjn çaiqa toqai vor
 Çui Kuivaicyn çai-çai.
 Eijn kəcei Baisəndə,
 Tūman aqbr,
 Vaivoij vai əçj çui,
 Tuym vaqbr çai-çai.
 Aınanaibn qudaiddyn,
 Dauietjnen çai-çai.
 Qaidəqast veyemjz,
 Vəige tjgjr çai-çai.

Sonda Alramystyn çauav, endj ekeuj aittsady:

Bismilla der əleñdj,
 Kər aitamyn çar-çar,
 Asyrasan toibnda,
 Kər aitamyn çar-çar,
 Mənj-çaiyn qandaibn
 vjlgemj çoq,

El qəbrqan duana,
 Nənj aitamyn çar-çar.
 Sonda Badamca:
 Bjemida der əleñdj,
 Kər aittəçs çai-çai,
 Asyrasan toibnda,
 Tır aittəçs çai-çai,
 Toqai voiqan Kuivaicyn,
 Bimeimjcn cikjn au,
 Qitt vobcn toibəçs,
 Der aittəçs çai-çai.
 — Bismilla toibna
 Kele alaimyn çar-çar,
 Vaib tegjn verse de,
 Senj alaimyn çar-çar,

Vjzdj maqtar əieñ ait,
 Bek voibn der, duana,
 Kəñij keise Badamca,
 Tenge tactai çai-çai.

Əlde volsa sen kuyšn,
 Ol Kulvarecn vəivjce,
 Sen vəivjce volad
 De alaimyn çar-çar.
 — Biçama cikjn au,
 Biçama çai-çai.
 Mibn ketjr vasyñnan
 Qaicama çai-çai.
 Çuitan veyjm təvəñdj,
 Oibr tactai çai-çai.
 Be aibna viçar,
 Qaicama çai-çai.
 — Sen de çartyn vəigjge,
 Men de çartyn çar-çar,
 Keljr edjm veyjmn
 Itte çartyn çar-çar.
 Mınca nege maqtaysn
 Ultan quld ant urqan,
 Ultan qıldan sen qanca
 Ora tartyn çar-çar.
 — Sen de çartyn vəigjge.

Men de carým çai-çai.
Acudanьr vetjmnen
Ittei qartьn çai-çai.
Men maqtamai kьm maqtai,
Uitanьmdь çai-çai,
Çamanьmda didadan
Çasrau taqtьm çai-çai.
— Öleң aitьr aldьnпan,

Eseijn men çar-çar,
Bul vaisьndь çaqalai,
Kөseijn men çar-çar.
Zamanьnđa taqьrsьn,
Tjille çasrau saqau qar,
Oсь tjille çasvaudь
Keseijn men çar-çar.

Sonda Badamca, — vü kьm öçj, — der çyre verdj. Sonda Alramьs-
tьn, — eil saqau kuң, söz tьnđa, — der aculanьr aitqanь:

Ei qatьndar, qatьndar,
Keң sarai yide çatьndar,
Öleңiңdj aitьndar,
Aitqьzarmьn öleңdj,
Qürьtarmьn çaraңdь,
Culatarmьn balaңdь,

Yide көrdjм qürьmdь,
Tasta көrdjм qürьmdь,
Өңkei çana saqau qar,
Oilamaısьn qüdaıdь.
Qainatarmьn sorьnđь.

Auxalam auxai, хаq, — der atьnьn vasьn vürьr alьr Kuıvarcьnđa
keljр aitqanь:

Çanьnđa keldjм Vaisьndь,
Çarьm deimjн çar-çar,
Çaңa көrdjм Qoңratь,
Eljм deimjн çar-çar,
Bjz vjр meıman tusьnđa kele
qaldьq

Daubьstar öleң ait,
Keljн deimjн çar-çar.
— Çaңa keldjм Vaisьndь,
Çerjм deimjн, çar-çar,
Çaңa көrdjм Qoңratь
Eljм deimjн çar-çar.
Çetj çьldai qaqsatьр,
Qüdaı maqan vermedj,
Öljм deimjн çar-çar,
— Çaңa keldjм Vaisьndь
Çarьm deimjн, çar-çar,
Çaңa көrdjм Qoңratь eljм
deimjн.

Ne severten süraisьn öljм dei-
mjн keljн au,
Uıtan qülda kettj me,
Kegjн deimjн çar-çar.
— Bai varca çegjм ve,
Öleң menjн tenjм ve,
Ainalaıьn qüdaı au,
Oсь menjн wegjм ve?
Qüdaı salsьn auzьma,
Begjм kelsjн çasьma.
Ainalaıьn qüdaıa,
Çalqьzьmьnьn daubьsь ma?
Avıьr versjн sözjme,
Kөrjnedj oсь adam
Ot çalьn vor көzjme,
Ainalaıьn qüdaı ai,
Çalqьzьmьnьn tap özj me?

Endece, Kuıvarcьn sen toi toıladьn,
Çalqьz çyrjр toi-toılar ne oiladьn,
Sьnai menjн süraçan bul vjр sözjм,
Bađьraq qürьnmenen nese oınadьn?
Iarьtmai süraçan sözjн cьn volsa,
Süraituqьn er volsa,
Oсь Vaisьn viljgj çerjм volsьn,
Çalqьz ıьm çarqьrap kerjм volsьn,
Sol qürьnьn sözjне qılaq salsam,

Әкем келіп некелі ерім болып.
 Бір құдай кәуә болып сәгітмәзқа,
 Қосылар күн бағ ма екен сәгітмәзқа,
 Сетің сәлдәі сақтасыз огнәтмәздә,
 Біз риза сізге берген тәлітмәзқа.

Әлқисса сол уақытта Ұлтан вәігі тјгір сәтмә аттәһр сәтә екен,
 Алратмә вәігіге сүредј.

Қатһнмен сәілесјр,
 Атһнә васып вүрадә,
 Сәтмәзқа қарар сүредј,
 Кетјр ваға қатқанд,
 Сылар, еңгер келетн,
 Бір адамһнә даһмә
 Құлақһна келедј.
 Моһһнәп вүһр қарадә,
 Алратмә қыған валасә,
 Мүһса савығ қылаһнә,
 Ақһһнәп даһасә,
 Сәлақһһнәп дер тақылдар,
 Көккә қарар қақылдар,
 Ағқасһнда отһн вағ,
 Сылар, еңгер келедј,
 Оғарһ мүһләқ анаһ.
 Кеһе сәтә сәілейдј,
 Сәілегенде вүі дейдј:
 — Аузы қүғәғә тартадә,
 Сәлақһздә қасан сүіесјн,
 Іһнә қүғәғә тартадә,
 Қытқартә қасан кәіесјн,
 Қүһр қалқан қи емсәк,
 Ненј көрј іесјн.
 Анаһқтай вәівјсе,
 Саһғаи волқан құлақһ,
 Вјтјр қалқан асылдә,
 Саһадан вағлар вүлақһ,
 Анаһһнә көрј сәдәмаі,
 Алратмә вәтә сәладә.
 Endj атһнан тysesј,
 Васа алмадә аһақһн,
 Есәпсјз вәтә кәісј едј,
 — Сәлақһһнә келдј, ана, — деп,
 Құсақтай аһр қәсадә.
 Анаһқтай вәівјсе,
 Сәлақһһнә келдј degende,
 Құлақһ сәлдеі асылдә,
 Дүсрәһнәп көһлј васылдә,
 Көкјрегј сәуладә,

Сәрақтай көзј дауладә,
 Алратмәсқа сәһәқтә,
 Ағманһһнә онда волһртә,
 Сәлақһһнә менһнәп degende,
 Даридәі тәһр толһртә.
 Сәсәсјмен көрјсјр,
 Endj атһна мјнедј,
 Сәтмәзқа таман келедј,
 Сәдақтә қолға аладә,
 Сәтмә атһр қаладә,
 Сәтмәһнәп атһр тysesјтјр,
 Ұлтанға сәтјр варадә.
 Вәігі бер дер қәстәдә,
 Етегјнен үстәдә,
 Маһ волһр тұрқан Ұлтан қан,
 Алратмәһнәп вүл сөзјн
 ... тјртј қәспадә,
 Ақһһнәп қарар Алратмә,
 Ант үрқан құл, қарасә,
 Алратмә кјмге ұқсадә,
 Сәлт етјр қарар Ұлтан құл.
 Торпан сәғәр қасадә.
 Сјвермедј Алратмә,
 Алвастәдәі васадә,
 Ағтһнан келјр Сәдјгер,
 Наізәменен сәңсәдә.
 Әке, маған бер дедј,
 Валасәһна вәредј.
 Ағтһнан өзј ередј,
 Тәһқан алқан мәһһәқтай,
 Тамәсәһнә көредј,
 Домәләтәр оһнаһдә,
 Үге әркелјр вәһләһдә,
 Тјрјдеі терјсјн соһдә,
 Маһнә ит сәр тоһдә,
 Тәз өлтјрмеі Ұлтандә,
 Қорһәреһнен өлтјрдј,
 Еһн сәһр кәлтјрдј,
 Сәлақһз ағаң келдј дер,
 Сүіһсәп сүрәп вјр адам,

Qarlıqasqa vjldjrdj.
Tjrsegjnen ültandj,
Bjr aqastjñ vasyña,
Salvyratyr jldjrdj.
Kecegj qan Ultan der,
Kørgen çandj kyldjrdj.
Qarlıqas ta keledj,
Aqasjñ o da køredj,
Syjncj der kelgenge,
At penen çapan veredj.
Toçaidjñ jcj qorjstj,
Təñrjm oñdar ər jstj,
Əulieler çar volyr,
Qarlıqas qıdaj voljstj.
Kər səz qıyr ne kerek,
Aqasjmen Qarlıqas,

Botadaj vozdar kərjstj,
Aqajñ çürtj çyladj.
Qalq qairan qaladj,
Tozjr ketken çürtjññ
Bəjrñ çıyr aladj.
Telj menen tentegjn,
Tuzetjr çöngə saladj.
Atasj menen anasjñ,
Boz vienjñ sytjmen,
Comıldjyr çuadj.
Baiaçjdaj qyladj,
Er Alramjs al sonda,
Atasjñ taqqa mjndjrdj,
Barca çürtj köndjrdj.
Təñrjññ vergen vaçjmen,
Atasjña Alramjs,
Kørmegenjn kərgjzjdj.

ORAQ, MAMAİ

(Yzjndj)

Oraq, Mamaı qalmaqtjñ Aiuke xapjññ eljne keledj, sondaç qalmaqarjmen soçjstj.

... Qalmaqtjñ elj çamaldb
Qalaj qysaq volat der,
Oılasjr çatjr amaldj,
Bürjñnan vjlet qavarjñ
Qairattj der Noçaidj,
Qandj Oraq der esjtken,
Kərjñ der Mamaıdj,
Smail — Əncj — Tol-aijaq,
Amalker der esjtken,
Tavadj der oraıdj.
Keltjredj der əiteujr,
Çeçetürjñ oraıdj,
Çer astjñnan oçjçan,
Kəçjñne amal toçjçan,
Çinalçan tynja qalmaqtjñ
Uajmynj səleıdj,
Esjtken saıñ qavarjñ,
Qalmaqtjñ elj sasadb,
Ystjne çau kegensjn
Tek çamaljr otjyr,

Qıtanaıj¹⁾ çasadb.
Qasçanj emej nemene,
Eljne qavar vergence,
Çinaljr vərj kelgence
Qjyrq tynj çıçan Noçajñ,
Qalmaqtjñ eljn vasadb.
Baıtaq çatçan qalmaçça,
Noçajñ tidj çetjnen,
Yç çıçan əskerjn,
Bjtjredj vül eldjñ.
Qıralmaj vasy vətjmen,
Bqralj eldjñ tairada,
Ketpej me elj erkjmen,
Batua çoç, vjrñk çoç,
Bjrñk volmaj tjrñk çoç,
Aldjñnan çarsj səçalmaj
Aiuke vatjr, Qattj xan,
Çinaçan əsker kəkjmen,
Sondadaç Qattj xan,
Tu üstadb qoıña

1) Qıtanaı — qalmaqtjñ çan

Сьqтѣ ѡауднѣ ѡлына.
 Онъ мнѣдѣ ѡскеръ qиғасыр,
 Аиуке ватыр ерjптj,
 Qаттѣ ханнынъ соңына.
 Qaitpai qарсы keledj,
 Kөtergen Orağ Edjige,
 Аtасыннѣ туына.
 Kelatqan qартар көр Noqai,
 Мына ѡаудъ көрген соң,
 Сyгjсj өнвей кейндеп,
 Сыdamасаң биларднѣ
 Naqъza tartqan вауына,
 Qаруы ѡоq Noqailъ,
 Qalmaqtнѣ qолып көрген соң
 Qaивыта бердj ыqъстар.
 Kele ѡатыр Qаттѣ хан,
 Qарqратыр әр çерден,
 Онъ мнѣдайъ ту ұстар;
 Qаварсызъ keljр çаи васыр,
 Ylgjmei qaldъ qalmaqtар.
 Onan vasqa çamasъ,
 Çer qaивъыр ыqъсрақ,
 Çаи qarасып көрген соң,
 Әskerjнjн qarусъ,
 Айыпқанып вjлген соң,
 Ватыр Orağ аqырды,
 Eрljgjmen qирыстар,
 — Kjдjрсj кейjn qидағым,
 Kjm вjledj qидаиднѣ,
 Qaisъmъzды оңдағып.

Ватыр Orağ аiqailар —
 Тоқта, — dedj әскерге:
 — Senderdj de çinadъm,
 Çinalыр qъзық көрjндер,
 Qъсылсақ көmek берjндер.
 Мына kelgen qalmaqqa
 Сыqиоqа çеке oiladъm. —
 Eкрjндеgen көр adam,
 Айтыр ауыз çимqанса,
 Çақьндар qaldъ arасы ai,
 Айqai дауыс апыр ai,
 Estjletjп volыр çamasъ ai,
 Olar da toqtар kjдjrdj,
 Çyre vermei çан tәттj,
 Ekeu emes kjm kjmde,
 Keudesjne вjр vas ai,
 Sonda Orağ аiqailар, —
 — Çеке-çеке сыqам deit,

Qолымдаqъ tudъ ұста
 Bjr Noqaidнѣ valасы ai, —
 Мынъ Orağ аitqанса,
 Аиуке сыqтѣ qалмаqtан, —
 Çекеге kel, — деп оңаса ai,
 Айqailadъ Аиуке, —
 — Orağ qaida kel vermen,
 Qazanbastъ өлтjрjр,
 Аzaудъ вuзыр вyldjрген,
 Qъғьq мың сыqам qол çinар.
 Qаварсызъ çауыр eljmdj,
 Kөkjregj çeldengen
 Çекре-çекке сыq vermen,
 Айukedei мен веивақ
 Сынасраққа мен kelgen,
 Qaida ұрылq js qыыр,
 Jsн вjр senjн çөndelgen,
 Senjн еrлjgjндj kjm вjлген,
 Dөmeң volsа çаныннан,
 Çасqанва çyldam kel vermen,
 Eldjgjn qoi мысалъ,
 Tigjzveijk zavьрды.
 Eр volsаң сыq çекеге,
 Мына нысанан keldj көздеgen.

Orağ сыqса çекеге,
 Tu qолынан тайадъ ai,
 Мыsadan vasqa көр Noqai,
 Çекеге qалаi varадъ ai,
 Мысаннѣ он вjр valасы,
 Tek атаqъ volmasa,
 Әçeijn аq qара edj ai.
 Сыqса Mamai сыqадъ,
 Сыqа таqqa arдаqtъ,
 Bил атаqtъ хан edj ai,
 Oraqtан tudъ qozqauqа
 Bи da вjр мыqтъ еr edj ai,
 Көр kjдjрjр түриqа
 Çerj qиrоqыр tar edj ai.
 Mamai сыqтѣ çекеге,
 Dәl bedeu атъ астында,
 Bytkjл qалмаq тапыды,
 Qazanbastнѣ атъ деп
 Belgjlenjр еr mjngen,
 Тапыmalъ mal edj ai.
 Attъ тапыр qалмаqtар,
 Qazanbastъ çoqtaqан,
 Çoqtaqанмен çoq volqан,
 Djnsjz nastар ottaqан,

Әлде қандай волат деп,
 Екј қақта топтақан,
 Кјдјргенге кјкентай

Қорықты деп мүсылман,
 Аіукеңің сөзј edj,
 Мънау айтър мақтақан.

АІУКЕ:

Ne қылаһың ег Орақ,
 Сүге бермеі туыңмен,
 Вақана айтқан вуыңмен,
 Кеіе алтасың вјг васың,
 Келмесең он вјг јнјңмен.
 Секеге сысаң өзјң сық,
 Ватығығың вјлјңген,
 Секеге сықты рәлен деп,
 Атақына тас воһр
 Кеі вјг қаман күледј,
 Қаварь соқ өлјмнен.
 Сынасат десең өзјң кел,
 Сөзјм осы снјммен,
 Уғысам десең өзјң вјл,
 Қартама қыһр сөңјммен,
 Арман вјзде қалмас ет,
 Қазавастың огына,
 Мамай менен қандь Орақ,
 Қандь төксем вјрјңнен.

Аіуке сөзјң esјтјр,
 Вартақың Орақ сainaдь ai
 Қоһндақы туы қалтырар,
 Тақтымың қыһр қар десе,
 Астында қула атыһр,
 Тјке аспанға ойнадь ai,
 Смаһы ұстар тјзгјңјң,
 Тәуекел деп қудайға,
 Бelderјң аққа вайладь ai,
 Әлсјз келсе хан Мамай,
 Мүсань он вјг валасы,
 Ат қоһуға оиладь ai;
 Сақаладь сонда да,
 Аіуке ittјң васы зор,
 Дјң мүсылман алланы ai,
 Мамай қақың варғанда
 Хан екенјң вјлген соң,
 Салауатың көрген соң,
 Сөiledј қана қалмақ ai.

АІУКЕДЕН:

Sen халқ вјлген ханвасы
 Тақтыһрсың қақандь ai,
 Belgјлј екен самасы,
 Јсјнде ханы сығардь ai,
 Қамалыр edj манадан,
 Секре-секке сыға алмай.
 Атыңды айтсы Ноқайы
 Esјтјр edјт хан қойды деп
 Вукјл Ноқай Мамайды ai!
 Аты сыққан ватыр ең,
 Esјтемјң Орақ деп,

Mүsa қаның валасы.
 Basqасы қара деп edj ai,
 Атаға ұсар тualмай,
 Саңғырсының валасы,
 Telaқыс деген көзсјз ер,
 Қандь көрге кettј деп;
 Esјтемјң olардь ai,
 Bүl yсеuden volmasаң,
 Уғыспаймың кейң қайт,
 Ne қылаһың әсеің,
 Kek вјтреітјң қамандь ai.

МАМАИДАН:

Самандана қалмақты,
 Сасатқан қудай рендесјң,
 Қайталаймың ұғыспай,
 Анай сақан келген соң,
 Қалмақтақы Аіуке,

Қол қинаған сенвјсјң.
 Қоһың қайда қинаған,
 Үс қы вақыр silақан,
 Қудайың јс осындай,
 Ақтың јсјң кјм вјлсјң,

Атын тартып келденең
 Мјнгјздж хандь җаһндай.
 Хан мјнген соң атына,
 Җетелеп алып қара аты,
 Қалай қиу јсјнде,
 Вас қамып қылып қоһылды ай.
 Екј җақ қартар кеткен соң,
 Бјр қоһында туы бар,
 Батыр Орақ ұмтылып,
 Көрсеттј җауға заһырды ай,
 Батыр Орақ тоһы бар,
 Бјр җақьнда Матай җүр,
 Бјр җақьнда Самай җүр,
 Алдында бүлар җүрген соң
 Арт җақьнда Ноқай җүр.
 Аймақамбет қонақтар,
 Ағыстан мен Сидақтар,
 Өңсең төре сықай җүр.
 Қосағында қара аты,
 Смаһыл — Әңсј бү да җүр,
 Ағаласыр қалмақпен
 Ерлер җауып қинады ай,
 Батырлар җүр өлјмдж,
 Ес қайсыз ойлмай.
 Қорқақтар кейін җүр,
 Тек сыңаған соқпар җинар ай,
 Оһынан сықыр хандықь,
 Үғысқа тустј вельсјр,
 Қатты хандай қалмақь.
 Үғысқа тускен уақытта,
 Қарсы келјр Сидақты,
 Өлтјрјр кеттј Қатты хан,
 Оһы Ноқай вјлмеидј,
 Қайрақансын хан Матай,
 Үғыса бердј сындар ай.
 Қалмақтың саһы азайды,
 Өлдј қалмақ мыңдар ай,
 Үғысыр едј сәскеде
 Намазджгер волқанда ай,
 Қайымдады қасраққа,
 Қатты хандай хан қалмақ,
 Вас аһақын җинар ай.
 Намазджгер волқанда
 Тауға сықыр Қатты хан,
 Дақарасын¹⁾ ұғарды ай,

Өз әскерјн җиady ай.
 Тун волқан соң екј җақ,
 Тор-товымен тарады ай,
 Он мың қалмақ келгенде,
 Қайтағында оғалыр,
 Волыр қалды самалы ай.
 Айдынды Орақ, хан Матай,
 Elden сыққан әскерјн,
 Дыз васында санады ай,
 Ақалдылар аз өлген,
 Көргенедј tygel аманды ай.
 Қарағанды қавармен
 Дыз васында сүрады ай,
 Сидақ қайда келсјн деп,
 Сақьыр җатыр Матай ай,
 Сидақты ескјм вјлмеидј,
 Сјре вјреу көрмедј,
 Қауыр қылып соньсын,
 Boldь destј бү қалай?
 Қыдыратын елј қоқ,
 Кететүдүн җерј қоқ,
 Өлгенјн вјлјр төрелер,
 Ақьын берјн құдай деп
 Савыр аһыр җылады ай.

El волқан соң јсјнде,
 Җөн вјлетјн вјл бар,
 Бүлармен vastas ерј бар,
 Қатар құрғы тең бар,
 Савыр аһыр тоқтатты ай.
 Татақ берјр ерлерге,
 Esјтјр җатыр ызатты ай,
 Қалқандарың сау вол деп,
 Төрелердј сүбатты ай.
 Осьменен җайлапыр
 Ығырсыған қол җатты ай.
 Сидақ өлјр қалқан соң,
 Вауығы туған волқан соң
 Орақ, Матай җатпады ай,
 Терлер татақ татпады ай,
 Atады деп қасан таң,
 Өзјн өзј қақтыды ай.
 Тунјменен қолды айнады ай,
 Almastарын байланды ай,
 Таң ата қойса мөгәрда²⁾

1) Дақара — даһыл.

2) Мөгәрда — егерде деген мақнада.

Qalmaqtı völdı qırqandai,
 Saltañ atpen er qaldı,
 Qalqan әskerdj erjtıj,
 Qattı xandai qalmaqtıñ
 Cöl qazıra dalada,
 Tıñmenen qactı sor mañdai.
 Tañ rauanı atqanda
 Kırjıvedj qalmaqtıñ,
 Esırj çerde qarası ai;
 Cölge qacır ketırtı,

Özen kesır qarasa ai,
 Mal, dınie vostandıq,
 Çetjm-çesır qalırtı,
 Önceñ qatın, valası ai.
 Törelер сырт әскерден,
 Sidaqtıñ keğjn almaqqa,
 Üstar alır Qattı ханнıñ,
 Васна зауал салмаққа,
 Jz kestırır cartırdı,
 Әmır қылыр çan-çaққа.

QARASAI, QAZB

(Mırat aqıñnan)

Ötken zamanda Mısa degen bi volırtı. Mısa viden otız ıñ qaladı. Otız ıldıñ jcinde Mamai bi volır, el vileidj. Orağ vater volır, el qorqaidı. Mamai men Orağ viljkpen vaterıqtı qatar cırgızır, elıne öte qadırlı voladı. Mısa bidjñ qalqan balalag vası Qaravater, Tjleke, Alıs, Smaıs, Tovaiag degender volır, vılardı kyndeidj. Bular Oraqtıñ almas qılsın çasır alır, tynde Orağ çatqan yidjñ esjgıne köleneñ qıgır qoır, aıyldı aınala cıqıñ qıır, «çau keldj! Attan Orağ, attan!» dep aıqai saladı. Tösekte çatqan Orağ sırtqa cıqatın degende, esjktegı qırulı almasqa ısrar çaralanadı. Osı çaradan Orağ öledj.

Oraqtıñ artında Qara-ylek degen cecesj, vır aıaqı aqsaq, vır közj soqır qatın, Qarasai, Qazb degen ekj valası çana Qıvat degen vır qızı qaladı.

Qarasai, Qazb çasınan aq vater volır, atasınñ dısrandağın көр çaılasır, Oraqtıñ eljñ qaita menğerj aladı.

I.

Orağ aıgır çatqanda Aqırza degen dosınñ aitqanı:

Евей vastı qıva ylek,	Kötersem vabın türmaidı,
Senen soñ cık köterer tyie çoq!	Otırtın çaman tıñlır,
Aıqıgı ölgen aq vaital,	Çel çaqımda çelrjlder,
Senen soñ at tuarqa vie çoq.	Çaranqa vjtken vaiterek,
Bıl sözjıde çıie çoq.	Ortasınan cart sınır,
Ertennen kecke zarlasam,	Ekj vasqa көrjndj.
Esırker vjzdz ie çoq!	Dısranda sengen qan çıtar,
Ağstan sındı er Orağ,	Çazqan, aqıñ neden vöjndj?! Qai çamanqa tastaisın
Çatır eken vıgılr,	Orda, vaitaq eljndj?! Añdır cıygen көр çaman,
Әdjı çannan tıñlır.	Sındırqan eken vöjndj! Qarılqpen kettjñ ve,
Dosıma çaman tys көrjр,	Vır sermemeı qoıñdı!
Vır oqsausız js көrjр,	
Ertennenen men çazqan,	
Cıqda da saldın cıgırjр.	

Артыңа тастар варасын,
 Алқан вјр суртј телјндј.
 Қарасай менен Қазьдаі
 Ҷас қалдырдың төлјндј.
 Тјлесек вјзге берер ме,
 Бү секјлдј өлјмдј?!

Ҷарықаса Ҷасақан,
 Сејттјң кеттјң Ҷоьндаі
 Сарқайғанмен сарқайыр,
 Қіамаі болмаі көрмек Ҷоқ.
 Қос, аман вол, Ҷан достьм,
 ҮҶмақтың воьсь төгјнде!

2.

ОРАҚТЫҢ ҚАЙЫҚАҢ ҶАУАБЫ

Ақмырза достьм, келдјң бе?
 Орақты Ҷатқан көрдјң бе?
 Мен сөілејн, сөз тында,
 Зејнјндј қоі да, тез тында.
 Қос-қос орда, қос орда
 Қосыыр қоныс менен соң.
 Қоспақ өркек нар тые,
 Бүгьнқьдаі қом вјтјр
 Өркек алмас менен соң.
 Ҷарылардың Ҷаз аты,
 Ҷалдана алмас менен соң.
 Алдырамақтың Алатау
 Баса Ҷайлар, сет көсјр,
 Еі қона алмас менен соң.
 Вьдыр-вьдыр сөілеген
 Вась соқты қалмақтың,
 Аузы тыктј көујрјң
 Ҷан-Ҷақтыңды қамалар,
 Қала салар менен соң.
 Қара қазан сары бала,
 Үс бүлдыр тау маңды ала
 Мұсылманды қуалар,
 Қалмақ алар менен соң.
 Әтјр Ҷазыр ресеттер

Мал-васыңды есептер
 Вјлјр алыр семјндј
 Қырақ алар менен соң.
 Төртвјне көпбеген,
 Малаһпан қырақ бермеген,
 Қойдай сұлар қоныстан
 Көтерјлер менен соң.
 Едјлдјң воь еп тоқай,
 Ендеі көккен көр Ноқай,
 Қарасынан сургјзвей,
 Қалмақ алар менен соң.
 Ағыстан достьң кеткен соң,
 Байтақта қалқан көр қалқ,
 Бүгьнқьдаі көсјр-қона алмас.
 Ағымда қалқан көр Ҷаман,
 Ер Орақтай кек ала алмас.
 Едјл, Ҷайық ағасы,
 Екј судың саласы,
 Байтақта қалқан көр Ҷүртқа,
 Алдасы воьқай панасы,
 Қос, аман вол, Ҷан достьм,
 Көккректегј сыһып Ҷан
 Көтер вјлем, самасы!!

3.

Орақ өледј. Ақ Ҷыр ағулар көмедј. Артынан вјгнесе күн өткен соң, вайақты өлтјрген Алсы, Смаиы, Тобаһақ, Қарабатыр, Тјлеке келјр Ҷылар-сығтар отығыр, бата оқыды. Сонда Орақтың сексен беске келген — Қара-ылек деген сесесјнјң Орақты Ҷоқтар айтқаны.

Аідн да Орақ, аі да орақ!
 Аівалтасы қанды Орақ,
 Астарханда даңды Орақ,
 Ағымтақ атың азды Орақ,
 Байтақ Ҷүрттың тозды Орақ
 Келерде воьсан Ҷыдам кел,

Сексенге келген қарт аған
 Ҷылай да Ҷылай Ҷазды Орақ!
 Қарауы қарағар воьлар ма,
 Қара өлең Ҷеген атренен?
 Қарусыз сургјр воьлар ма,
 Қалудай анасы васқа Ҷатренен?

Qoŋqalaŋan kɵr ƙaman,
 Oraŋqymdy ɵltjrdjŋ,
 Dolai da dolai matpenen!
 Qoŋqaly kɵldj ƙaqalar,
 Qalmaŋpenen qon endj,
 Alcajyr atqa mjingen soŋ,
 Oraŋqymdaj vol endj!
 Qan Mysadan ƙylde alŋan,
 Aŋqas by Mamaidan ylgj alŋan,
 Aƙdahanyŋ tynsyn
 Qoŋyn saŋyr varlaŋan,
 Syitken menjŋ Oraŋqym,
 Aiudaj arŋbraŋan Oraŋqym,
 Kyndei kyrkjiregen sbrŋqym,
 Ketjrtj aly sararŋa!
 Qoŋqalaŋan kɵr ƙaman,
 Ere almaitɵŋyn qatarŋa!
 Oraŋqym menjŋ var volsa
 Atan tjrker nar qylyr,
 Aruanaŋa ƙyk artyr
 El ƙaŋqyrtyr ƙatar ma?
 Oraŋqymdy ɵltjrgen
 Alsy, Smaily, Tovaiaŋ,
 Esjmnen menjŋ keter me?
 Lasyŋ, sɵŋqar ekj qys,
 Ekeuj vjr ŋianyŋ qys eken.
 Quladyŋ qystyŋ qily eken,

Kynderdjŋ kynj volqanda
 Quladyŋnyŋ kɵrdjŋ ve,
 Aspannan qu tɵŋkerjŋ jlgenjŋ!
 Anŋaimysyŋ, ƙjgjtter,
 Noŋqailnyŋ tynau ystjmnen
 Aulyr ɵsker ertjŋ ƙyrgejnŋ,
 Ystjmnen ƙyrgeŋ dicsannnyŋ
 Ezujŋ tartyr kylgenjŋ.
 Qarcsyŋa menen qarlyŋas
 Ekeuj vjr ŋianyŋ qys eken.
 Kynderdjŋ kynj volqanda
 Kɵrdjŋ ve ekj vasaŋ qonŋanyn!
 Qarauy vasyŋ qol vasyŋ,
 ƙortuy vasyŋ ƙolvarsyŋ,
 Eƙelden sbrlas mɵndasyŋ
 ƙau degende tynvasyŋ!
 Oraŋqymdy ɵltjrgen
 Qalu men Sarb oŋvasyŋ!
 Ər kezde ekj volmasyŋ!
 Ergemenen tura almai,
 Beljmdj vekem vira almai,
 Betj-qoŋym ƙua almai,
 Kɵzjmnjŋ ƙasyŋ tia almai,
 Otyŋqanda men syitjŋ,
 Bata oŋi da keldjŋ ve,
 Ssynmen de, valam, ŋialmai!

4.

Bata oŋi kelgen Alsy, Smaily,
 Ai, qart ana, qart ana,
 Atamyz Mysa vidyn uly edjk,
 ƙaratŋan vjr tɵŋjnjŋ qily
 edjk.
 ƙan-taza degen xanymnyŋ
 Bjrjmiz ƙyregjnŋ qasy edjk,
 Bjrjmiz ƙyregjnŋ vasy edjk.
 Bjz Edj ucjn egestjk
 Bjz ƙaisy ucjn ƙandastyŋ,
 Bjz Qiqaq ucjn qylydyŋ
 Bjz Tepter ucjn tevstjk,
 Bjz tarazy sailar oŋ attyŋ,
 Aiudaj arŋbraŋan Oraŋqyŋ,

Toiavaŋ sɵileidj:
 Kyndei kyrkjiregen sbrŋqyŋ,
 Semser qylyc valdaŋyŋ,
 Tyzu mlytyŋ qũndaŋyŋ,
 Qaraŋai naiza sbrvattyŋ,
 Kycjgen ƙyndj kɵr oŋyŋ,
 Qairylmas altyŋ sadaŋyŋ,
 ƙaraŋan vira qavaŋyŋ,
 Alqyr vyrkjt tamaŋyŋ,
 Qasy arŋstan sbrvattyŋ
 Arŋstan tuŋan Oraŋqyŋ
 Bjrjmiz ec qadiryŋ vjlmedjk,
 Aqynda kyndei de kyndj ƙoŋqalt-
 tyŋ.

5.

Sonda cecesyŋ ƙuvatyr Oraŋqyŋ Qarasaŋ degen valasy sɵi-
 leidj.

Ҷылама, сесе, ҷылама,
 Ҷыламай кенлид тына ма.
 Мен валдаоғ алтын ақ берен
 Алыр велге јлеријн.
 Атаман қалқан берендер
 Бек сауытын киеријн.
 Мен қаван қылақ қара атты
 Қатығыр тугыр мијнеријн.
 Мен көрмеген алас қоғ,
 Бәјне де тиеријн.
 Мен волатай сарт-сұрт сынар-
 мып,

Dariadai aqqan tūnarmyn.
 Qalu menen Saғыnъ
 Basyn kesir alarmyn.
 Aq qūrvandy calarmyn,
 Gar ʒzymdei qylarmyn.
 Qalu menen Saғыnъ
 Basyn kesir almasam,
 Aq qūrvandy calmasam,
 Tar ʒzymdei qylmasam
 Qarasai atm qūrysyn.
 Er Oraqtyn ūly edim
 Osъ edj menin tūrysyn.

6.

Sonda vjr aiaqъ aqsaq, vjr kezj soqъr Oraqtyn qatъnъ sʒileidj:

Kecerij Oraq ketken son,
 Kemciлик vasqa ʒetken son
 Būvūldai soqъr sairaqan,
 Auъzdyryн саинақан,
 Arъ da berj qozqaqan,
 Qozqaqanmen qoimaqan,
 Alqanъ asy volqan son,
 Sьdamai soqъr tolqaqan.
 Ne qylyr soqъr sьdasyn
 Er edj Oraq volmaqan. —
 Taqъ da soqъr tolqaidъ
 ʒdemjler qozqaidъ:
 — Aidyn da Oraq, ai da Oraq,
 Aivaltasъ qandy Oraq,
 Asfarghanda dandy Oraq,
 Qalanyн аузын qandatqan,
 Qaqranъn аузын саңдатқан,
 Edjn kuctj daqъ Oraq —
 Aiaqъm aqsaq, kezjm soqъr
 bolsa da,
 Ystjme qatъn almadъn,
 Artlydъra qamсь salmadъn,
 Alcañatъn menj Oraq.
 Qūlandъ qaqtan qaiъrqan,
 Qandardъ taqtan taidъrqan,
 Qarsylasъr kelgende
 Qaq ʒyrekten saldyrqan.
 Qylysyn qyzy qanqamaldыrqan,
 Qalany aloqan sen Oraq.
 Men ʒylamai qaiteijn,
 Ainalaıyn Qarasai,

Sonъ da kʒrgen men vivaq.
 Qyrdadan qyrga qaraqan,
 Qylyq calqъsyn taraqan,
 Mьd san qoldъ talaqan,
 Vjr ʒzyn mьnqa valaqan,
 Qalmaqtan aqqan qara qan
 Kʒvjktei kʒrj ʒalaqan,
 Qalmaqtyn qara qandaryн
 ʒaiau aidar savaqan,
 Kecerij menin Oraqъm
 Volъr ʒtken er edj,
 Aitulъ erdin vjrj edj.
 El ʒetjne ʒau kelse,
 Atъn miјir sailanъr,
 Almas qylyс vailanъr,
 Men vараıyn der edj,
 Qarsylasqan dūcrandy
 Qavlandai soqъr ʒer edj.
 Mandais kundy valdyqan
 Kʒzj sudai tolqъqan
 Ijsj zaqrandai anqъqan,
 Vjr radcadai neme edj.
 ʒtjр kettj demeseñ,
 Qai vatyrdan kem edj.
 Oraq edj alqanъm.
 Aloqanъmnan qaloqanъm.
 Atana nʒlet demedjn,
 Artlydъra qamсь salmadъn.
 Aiaqъm aqsaq, kezjm soqъr vol-
 sa da
 Ystjme qatъn almadъn.

Өлерінді вjлмедjм,
 Өлерінді вjлгeнде
 Сарь моiьн серке мен воььр
 Құрваньда салмадьн,
 Тjлjмдj айтсам алмадьн,
 Атаь мiнiн әiел дер,
 Қайььр ақь салмадьн,
 Ақьдасььр қалмадьн,
 Сол çерде вольдь арманьт.
 Арманда өлдiн алқаньт
 Өлерiндj вjлмедjм,
 Өлерiндj вjлгeнде

Мьнау қаван қiлақ қара атть,
 Қайььр мjнjр саррадьт.
 Еi қьдььр jзденjр
 Вjг вақьтсь тарадьт.
 Өлерiндj вjлмедjм,
 Өлерiндj вjлгeнде,
 Сарь моiьн серке мен воььр
 Өкреммен неге қақрадьт.
 Өлерiндj вjлмедjм,
 Өлерiндj вjлгeнде,
 Алдань берген тynjнде
 Арманыьз қiсььр çатрадьт.

7.

Орақтың қауы бар екен. Орақ қауына бармастан бүрiн өljр кеткен екен. Орақты өлтjргeндер Орақтың қауың қаулар аламыз дер қол çипар аттанырть.

Сол кyнде Қарасай он çетj çасар екен. Çауға бармай yиде қалыртъ. Çауға бармай yиде қалқаньна ьзалапыр Қарасайдъ қайтар, çауға кеткен Алсь, Смаiьл, Товайақтардъ «ves қатын» дер қорлар, cecesjнjң айтқань:

Аiқысььм, мергенjм,
 Çiленгерjм, зергерjм,
 Jлмеi қалар ма екен кyнjнде
 Тiадақь көргенiн.
 Отырған вилер сардагьт,
 Алтын тақта қандаргьт,
 Атаңа тагьтjр тумадьн,
 Белjне садақ вумадьн,
 Не вольдъ сақан валагьт?
 Тумақыр валам тумадьн,
 Белjне садақ вумадьн,
 Bes қатын кетjр сен қалдьн,
 Атаңның çолың қумадьн,
 Сауындъ çауға алдырдьн,
 Дауындъ дауға алдырдьн,
 Bes қатын кетjр сен қалдьн,
 Атаңның çолың қумадьн,
 Сауындъ çауға алдырдьн,
 Дауындъ дауға алдырдьн
 Çyзjне қара салдырдьн,
 Өкeннiн қауың çаулақан,
 Bes қатынға алдырдьн,
 Kesegj әкeн, ванында

Мьнау қаван қiлақ қара атть
 Mjнucj edj салдыртъ.
 Çyrucj edj çардыртъ.
 Белjне неге қарайсьн
 Çyзjне қара салдыртъ.
 Өкeннiн қауың çаулақан
 Bes қатынға алдыртъ.
 Айналайн Қарасай!
 Мен сақан çeрiк вoлқанда
 Аiудьн etiн çeгjздiн,
 Çолварьстьнь сyтjн jckjздjң.
 Eкpjнiннiн қаттьсь ai,
 Belden қарға аунаттьн,
 Oнда да қоньр кыздеi вoлмадь,
 Oнда да meirim қанвадь.
 Сyитjр тyқан сен ediн,
 Сенiн анаң мен edjм.
 Мен сақан çeрiк вoлқанда
 Segjз çьлан çep edjм.
 Сyитjр тyқан сен ediн,
 Kesegj әкeн Oрақ өлгeнде
 Oгьньн васар ма екен дер edjм.

8.

Балаларың қайраидъ,
 Қарасайдьң анась ai.

Қайььр çауар айтадъ
 Анасьна валась ai:

— Алсы, Смайл, Товалақ,
 Атам Орақ вағында
 Сүгүсј edj talasa ai!
 Bes qatъn çauqa çete almas,
 Çetse de qairat ete almas.
 Tervetre ölgen әkem syiegjn,
 Qairai versen ceceke au

Oraң da varmai tek çatras.
 Çauqa varmai tek çatran,
 Çauqa varmai tek çatsam
 Qarasai atъm qūrъsъn.
 Er Oraqtъn ūlъ edjm
 Osъ edj menjң tuъsъm.

9.

Qarasai çar-ças baladai,
 Bala da bolsа danadai,
 Qoъna qūrъq aladъ ai
 Çyqъqça çygirir varadъ ai.
 Atamъnъ antъtъ dosъ dep
 Qavan qūlaq qara atъn
 Moинъna qūrъq saladъ ai.
 Sonda qara at sөlleidj,
 Sөllegende ne deidj:
 — Ainalaıъn Qarasai,
 Asъlъn nürdan çaraqan,
 Er Oraqtъn valasъ ai.
 Menj mјnve Qarasai,
 Menj mјnsen Qarasai,
 Çau іcinde qalasъn.
 Nege desen, Qarasai,
 Kesegj Oraq ketken soң,
 Auзъm sytke tigen çoq,
 Arqam yige kirgen çoq,
 Çalcyлар mјndj çaidatqar,
 Qoıcyлар mјndj oınaqtar.
 Moинъmda өkre, vaıъr çalъm
 çoq,
 Bura tartar әljm çoq.
 Özinde erler mјngen çoq,
 Kәdjіmdj eckim vјlgen çoq.
 Men kesegj Oraq vaғыnda
 Qūlъnda emdjm, taida emdjm,
 Qūnanъmda arda emdjm,
 Dөnenjimde yirettj,
 Moинъma arqan svirettj.
 Bes çasъma kelgende
 Beljн tyzer alsъn dep
 Onda da Oraq mјngen çoq.
 Altъ çasqa kelgende
 Azu tısın çarsъn dep
 Onda da Oraq mјngen çoq.
 Çetj çasqa kelgende
 Arçsъn tyzer alsъn dep

Mycēsjn sьrtqa salsъn dep
 Onda da Oraq mјngen çoq.
 Segjz çasqa kelgende
 Serke sandъ bolsъn dep
 Olqъ çerj tolsъn dep
 Onda da Oraq mјngen çoq.
 Toqъz çasqa kelgende
 Sonda menj yirettj,
 Moинъma çbekten arqan svirettj,
 Вауъгъmнан çarattъ,
 Mandaymъdъ çauqa qarattъ,
 Tūiaqtan ucqan tozandъ
 Çauqan qardai vorattъ.
 Çelpildetip tu aldъ,
 At völdъ dep quandъ.
 Ne sūraisъn, Qarasai,
 Kynderdjн kynj volqanda
 Kөldei tasqan көkjrek
 Qaiçъmenen sualdъ!!
 Kesegj әkeң Oraq mјngende
 Aldъmнан qara ketpedj,
 Artъmнан qara çetpedj.
 Әkeң Oraq өlerde,
 Amanat çapъn vererde,
 Qoça, molda çinalъp
 Dua verme dep pe edj?
 Ainalaıъn, Qarasai,
 Endj menj soısaisъ,
 Qara etjme toısaisъ.
 Әkeң Oraq çazqanqa
 Çalqъz at ta көp pe edj?
 Ainalaıъn Qarasai
 Bu sözjme qansaisъ,
 Tjлjmdj menjң alsaisъ.
 Endj menj soısaisъ,
 Qara etjme toısaisъ,
 Basъma çalau vaila da
 Oraqrpen vastas qoısaisъ!

10.

Qarasai Qavan qūlaq qara att̄ soiad̄, əkesjne dua veredj, sonaŋ soŋ çauqa m̄jnuge at jzdeidj. Sol zamanda qartaı̄p̄ ot vas̄ndaq̄ qūmalaq̄t̄ k̄eseumen qualap ot̄b̄oŋan Noŋaı̄l̄n̄ȳ K̄ekce degen vat̄ȳ var eken. Kekcenj̄ k̄ek v̄ıira at degen at̄ var eken. Qarasai K̄ekceden k̄ek v̄ıira att̄ saudalaid̄. K̄ekce «at̄m̄d̄ v̄j̄r q̄z̄qa veremj̄n» deidj. «Çaudan əkelj̄p̄ t̄ört q̄z̄ veremj̄n» deidj Qarasai, «Çaudan tysken q̄z̄d̄ȳ k̄eregj̄ çoq, alsañ Oraqtan qalqan qar̄ȳndas̄ȳ Qıvat̄t̄ verj̄p̄ al» deidj K̄ekce. Att̄ ala almaı̄ qait̄p̄ kelj̄p̄, Qarasai cecesjne aql̄dasad̄. Sonda cecesj̄ aıtad̄:

«Atqa var̄p̄ m̄jn» dedj,
«Olai-v̄ııai çel» dedj.
«At çyrjsjn̄ k̄er» dedj.
«At k̄eŋlj̄ne çarasa
Çalq̄z̄ q̄z̄ym̄ Qıvat̄t̄
Çalq̄z̄ atqa verdj̄m̄ dep
Ainalaı̄p̄n̄ Qarasai,
Nal̄ma oŋan sen» dedj.
«Ainalaı̄p̄n̄ Qarasai,

As̄ȳl̄n̄ n̄ırdan çaralqan
Ar̄uaq̄t̄ erdj̄n̄ valas̄ ai,
Çaraqan att̄ almaı̄saŋ,
Çauqa taman varmasañ,
S̄ȳrt̄ym̄z̄daq̄ d̄ıscrann̄ȳ
Vj̄zge k̄örtj̄ tavas̄ ai.
Qıvat̄ tygjl̄ menj̄ sat
At k̄eŋlj̄ne çarasa ai».

11.

Att̄ var̄p̄ alad̄,
Ystj̄ne erjn̄ salad̄.
Olai, v̄ııai savad̄
At çyrjsjn̄ qarad̄.
At çyrjsjn̄ k̄ergen soŋ
At k̄eŋlj̄ne çarad̄.
Çaraqan soŋ k̄eŋlj̄ne
Qar̄ȳndas̄ȳ Qıvat̄t̄
Veremj̄n̄ dep alad̄.
Ystj̄ne toŋym̄ salqan soŋ
Arqas̄ kettj̄ çaz̄ȳp̄

Çon̄p̄ kettj̄ çaz̄ȳp̄.
Bas̄ȳn̄ tartsa ı̄roı̄d̄,
M̄jn̄p̄ alsa qarqıd̄,
— M̄j̄ner at̄ym̄ os̄ȳ, — dep
— T̄eŋrjn̄j̄n̄ vergen, — dos̄ȳ dep,
K̄ek v̄ıira atqa er sald̄,
Ermen vj̄rge çem sald̄.
Arqandap̄ qoısa k̄ek v̄ıira
Bızan̄ taud̄ȳn̄ vas̄ȳnda
Öz-özj̄nen̄ zeŋ sald̄.

12.

Endj̄ Qarasai çauqa ketrekcj̄ volad̄. Attanarda Qarasaiqa qar̄ȳndas̄ȳ Qıvat̄ keledj̄.

Er-toŋym̄n̄ salqan soŋ,
At ystj̄ne m̄jn̄gen soŋ,
S̄yn̄ keterjn̄ vj̄lgen soŋ
Talaq̄ tyskj̄r q̄z̄ Qıvat̄
Sonda t̄ıŋp̄ toloı̄d̄.
Tolqaraqanda ne deidj̄,
— Ainalaı̄p̄n̄ Qara-eke,
Ne q̄ȳlqan̄ȳn̄ aqa-eke?
Ögeı aqa sen ve edj̄n̄?

Qar̄ȳndas̄ȳn̄ ögeı men ve edj̄m̄?
Men senj̄n̄ v̄ııterj̄ndj̄ vj̄lmedj̄m̄
V̄ııterj̄ndj̄ vj̄lgende
Kecesej̄ ketken əkemmen
Bastas̄p̄ nege ölmedj̄m̄?
Kecesej̄ əkem ketken soŋ
Kemcjl̄jk̄ vasqa çetken soŋ
Çalq̄z̄ taıqa satt̄ȳn̄ va?
At̄ȳn̄ əıel demesen̄

Men ekeujñnen kem ve edjm?	Mjnjr aldym qaraqa,
Əkelj qyz azar ma,	Qaramen cartym dalaqa.
Kyltelj köilek tozar ma?	Oıvai, əke, tırsaıcs,
Men kecegj əkem varnda.	Ekj de vörjn talady!
Beljm sülu bolsyn der	Çetjm qılıyn emegen,
Becretrenen qynaqan,	Qılıb vie tevegen.
Sasym maida bolsyn der	Oımaıyttan el köcse
Sarymaımenen sylaqan.	Qos ordasv sol kynde
Oıvai, əke tırsaıcs,	Alrv narımen çonegen.
Qıvatñ mında çylaqanı!	Kecegj əkem ölerde
Jcjmde semen kör çatv.	Amanat çalıyn vererde
Əkem salqan çol çatv.	Umıttñ va, aqa-eke,
Oıvai, əke, tırsaıcs	Sonda saqan ne degeni?
Ekj vörjn çer çatv!	

Qarındasv vııai degen soñ Qarasai attan tysedj de, atv tastai vörj, çauqa qarai çaiıu çure voredj. Sonda Qıvat çıdai almaı Qarasaidñ artynan kelj, atv vörj söiledj.

Ainalaıyn Qara-eke,	Mañdaıyn çaudan aumasyn.
Ne qyloqanñ aqa eke?	Kunderdñ kynj volqanda
Əgeı aqa sen ve edjn?	Çalqyz taiqa satqanñ
Qarındasvñ əgeı men ve edjm?	Tek vailaulv vasym volmasyn.
Sen tomsarv ketre, kylj ket,	Qaradan vozdar öter me,
Qalaqan atvñ mjnr ket,	Qairvımaı dəuren keter me.
Men qyz volsam da ıldaıymñ,	Kunderdñ kynj volqanda,
Kədjrmıdj vıljr ket.	Avsvıyn-açyn var volv
Ainalaıyn Qara-eke!	Çalqyz taiqa keldjn der
Men vjr vata vereıjn,	Betjme salvq eter me.
Qolıñdv çai, aqa-eke,	Betjme salvq etken kyn
Əuelj qıdai oñdasvñ,	Aıtv vjr sözjm öter me,
Tavanñ tastan taimasyn,	Esjmnen menjñ keter me!

14.

Cecelerjmen, tuqandarvmen amandasv, Kək vııra atqa mjnr, Qarasai ketken qoldv qıvr çauqa qarai çoneldj. Çolçvıai Qarasai Kək vııra atqa vjr söz deıdj:

Ainalaıyn Kək vııra at,	Ainalaıyn Kək vııra at,
Sen de çyrtñ vı çerge,	Çamañ kelse çydamdat!
Men de çyrtym vı çerge,	
Elden çyqqan ekeumjz	15.
Aman-esen qıdaıym	
Qosqai edj yıjge.	Kək vııra at sonda söleıdj,
Ainalaıyn qyzı-at	Söilegende vyi deıdj:
Çal-qııgıqñ ıızyn at.	Ainalaıyn Qarasai,
Qıvatqa alv mjngen soñ	Mjngen atvñ men volsam,
Kjsjnıkj emes vıjzn at.	Menjñ iem sen volsan,

Menj Qibatqa alyr ne etesjn,
Bjr tulpardan kem bolsam!

16.

Bjrcncj koder asady,
Aspanqa tozañ cacady,
Ekjncj koder asqanda
Buiranyñ vaury søgildj.
Ycncj koder asqanda
Qoltyq etj vöjndj.
Törtjncj koder asqanda
Aq qavlandaj vugjldj.
Besjncj koder asqanda,
Körgen adam tynjldj.
Altıncj koder asqanda
Tengeldjñ teren sünyñ
Ortasynan kez keldj.
Ekrjnjne cıdamaj
Su arnadan qacady,
Qarasaj çaman sasady.
Çetjncj koder asqanda
Közj kettj qyzağyr
Tylj kettj ızarğyr,
Ac qarsaqtaı vıltarğyr,
Or qoiandai çaltarğyr
Qyğyr kyn vıgyn ketken ösker-

Soñnan qıyr çetedj,
Alcy, Smaıyl, Tovaıaq,
Qaravaty, Tjleke,
Bularqa sälem etedj.

17.

«Alcy, Smaıyl, Tovaıaq,
Qaravaty, Tjleke,

Qaramaj kettjñ sen völem,
Artyñnan keldjm men vala.
Oımaıytyñ oıynda
Obyz keldjñ voıynda
Atam Orağ varğnda
Atyñ qalqan tasy var,
Böstesjr qalqan vasy var.
Sol tasqa varğyr
Atısalğ kel valam».

18.

Alcy, Smaıyl, Tovaıaq,
Qaravaty, Tjleke,
Qarasajqa eredj,
Qırsar çatqan kör qoldy
Ertjr tasqa keledj.
Alcy, Smaıyl, Tovaıaq,
Qaravaty, Tjleke
Tasty varğyr atady,
Sağyr-cığyr etedj,
Oğyr qaita cığyr ketedj.
Qarasaj varğyr atqanda,
Qaharlanğyr tartqanda,
Yi ornındaj qara tas
Qaq çarğyr ketedj.
Qaravaty, Tjleke,

djñ Alcy, Smaıyl, Tovaıaq
Balanyñ körjr qairatyn
Özjnen özj qoğyndy,
Qairatynan çerjndj.
Qarap tırsa attanqan,
Qalmaqtyn qolb körjndj.
Qalmaqtyn qolyn körgen soñ
Kör ekenjn vylgen soñ
Qaituqa vetj verjldj.

19

Çaudan qoğyr Alcy, Smaıyl, Tovaıaq, Qaravaty, Tjleke eljne qait-
raqcy volady. Özderjnjñ qaitqanyñmen tırmaı, Qarasajqa da qait
çeidj:

Au aqalar, aqalar!
Men soıleijn söz tynđa,
Zeijnñ qoıyr tez tynđa.
Bıttaqan yñem volmaıdy,
Bıtqa qazan tolmaıdy,
Qaharğ qaitqan qan oñvaıdy.

Alcaıyr atqa mjñöen soñ
Er tjlegjn er qaida
Bjr çasaqan oñdaıdy,
Qoça Baveden qoldaidy.
Qaitrağyz kör, qaitrağyz,

— Der Qarasai tolqaidь. —

Qıbıqь kumıjs naızanь
Sılter ıauıqa salalь,
Qartar ıauıqa varalь,
Ne qılar deısın ıau ıjrkjn,
Basa saıur alalь,
Alactar ıran salalь.

Ne qılar deısın ıau ıjrkjn,
Basa saıur alalь.

Qaitraqьz kər, qaitraqьz,
Qalmaqqa anau varalь.

— Qaitraqьz, — der kər qolqa,
Qarasai taqь tolqaidь. —

— Au, aqalar, aqalar!

Men sөlleijn sөz tьnda.
Zeijnjь qoıur tez tьnda.
Astьmdaqь Kөk vüira at
Qanatьm menjь volsьn der,
Qıbatqa alьr mјngenmјn.

Ystјmdegj aq saıurь
Kevjnjm menjь volsьn der,
Ystјme alьr kigenmјn.

Solqьldaıan aq naıza
Basьma saıoıaq volsьn der
Oı qarьma jlgenmјn.

Men anamnan tuıan kyn,

Өlerjmdj vјlgenmјn.

Ne qьlqanьm qaitqanьm,
Sandь qııvanıqa aitqanьm.
Qaitraqьz kər, qaitraqьz,
Atьrпьn vasyп tartraıqьz.

Tөsegjme tөrt kjsj,
Castьqьma ves kjsj,
Qьlyсыma qьrьq kjsj,
Naızamпьn ıсы ıyz kjsj.
Mьlyqьma mьn kjsj,
Sadaqьma san kjsj.

Qaravatьr, Tјleke,
Alьsь, Smaıyl, Tovaıaq,
Beseujne ves qatьn,
Beseu ara vjr kjsj.
Endj qaldь ne kjsj?

Qaitraqьz kər, qaitraqьz, —
Der Qarasai tolqaidь,
Atь da berj qozqaidь,
Qaitraqьz der aıtsa da,
Oııan əsker volmaidь,
Attapьr kelgen kər əsker,
Aldь-aldьna tarqaidь.

20.

Qarasaidьn sөzjn tьndamaidь. Alьsь, Smaıyl, Tovaıaq, Qaravatьr, Tјleke kər qolmen qaitьr ketedj. Qoldьn jcjnde Esterlj Er Tarqьn var eken. Beljnjr Tarqьn Qarasaidьn qasьnda qaladь.

Sonda Qarasai Tarqьnıqa sөleijdj:

— Ai, Tarqьn au, ai Tarqьn, Vjr ıaqьma qarasan
Sөzjmdj tьnda sen Tarqьn, Taqь sonıai vjr kjsj.
Qьrquadan qьrqa kөrjngen, Qalmaqtьn qolь kər eken,
Qaraqai ma eken, tal ma eken? Kər te volsa cөp eken.
Qaraqai vasyп qьrqa ısqan, Aıuaqtь erdjь valasь,
Qarсыqa ma eken, qaz va eken? Aıпьmai capsaq senderdjь
Yide tuьr, tyzde өlgen, Aıьnqa dөp eken,
Cјgjtte arıan var ma eken? Aıpalaıyn Qarasai,
Qalmaqtьn qolьn kөrdjь ve, Senjь qosqьn men volsam,
Kər pe eken vјzden, az va Qalmaqtь ıaular alasьn,
eken? Tavaпьnıa salasьn,

Sonda Tarqьn sөleijdj, Atьndь atqa satamьn.
Sөilegende vyi deidj: Qarasai der atьndь ataıan
— Qalmaqtьn qolьn men kөrdjm. Kesegj ketken Oraqtьn
Ekj mьn da ıyz kjsj, Tar өzjnep kem volsan.

21

Asudan asu bel edj,
 Asa vjr soqqan çel edj.
 Qarasai sındь ças vala
 Çauqa çalqьz keledj.
 Soñnan Tarqьn eredj.
 Əgь-verj çyrgen soñ,
 Artьnan sьqьtь vjr qara,
 Qarasai mьnь koredj,
 Kөгjьr көqьljьn vөledj.
 Qarsь aldьna qarasa,
 Yijnde qalqan jьjsj
 On ves çasar Qazь sol edj.
 Aqasьn quqan artьnan
 Qazь sındь ças vala,
 Çazьla almai keledj,
 Oтыгауың таңуаң.
 Aq qolтық at савылаң.
 Савьсь çeldei esedj,
 Tьlpardьñ o da nesj edj.
 Aqasьna keljь çetedj,
 Keljь sælem etedj.
 Armanьm çoq өsem dep,
 Aqasьmen tьzgьndesjьr ketedj.
 Qarasai sonda sөileidj,
 Sөilegende vьi deidj:
 — Oimaуыттан el көсер,
 Ainalaиьn Qazь çan,
 Azamattь тың көсер,
 Azamatsьz кем көсер.
 Nege keldjь sen. Qazь?
 Çap-ças vala sen tygьl
 Aldalap azar kelem men, Qazь!
 Qait sөna, Qazь, qait sөna,
 Aтыңның vасың tart sөna,

Aqasь qait dep qanca өtjнse de Qazь qaitraidь. Osьlai sөilesjьr kele çatqanda, vьlardyң aldьnan altь qьlac ala atren qalmaqьtьñ qarauьl qaradqan Bөгj qan degen өrj vatьr, өrj qanь sьqadь Bөгj qan sөileidj:

Qarauьl keljь qarasam,
 Qara aidaгьm tarasam,
 Qaraiьp keljь kьn vattь,
 Sarqaiьp keljь taң attь.
 Qьzara keljь kьn sьqьtь,

Әuliege at aitьp,
 Qьrvandьlqa menj ait sөnat—
 Sonda Qazь sөileidj,
 Sөilegende vьi deidj:
 Ainalaиьn Qara-eke,
 Ne qьlqanьñ aqa-eke?
 Qait deseң de qaitraimьn.
 Aтымның vасың tartraimьn.
 Tөuekelsjz js volmas,
 Qorqudь çoldas etpeimjьn.
 Qaradan vozda көterme.
 Qairьlmai дәuren keter me?
 Osьdan elge men varьp,
 Toqьz qatьn alsam da,
 Toqsan vala syisem de,
 Uidasьm, çalqьzьm.
 Ekeumjzdiң vьrjgьr
 Bьr kьn çyujьmьzge çeter me?—
 Qarasai sonda sөileidj,
 Sөilegende vьi deidj:
 — Ainalaиьn Qazь çan,
 Aspandaqь çildьzьm,
 Maңdaidaqь qьndьzьm,
 Artьnda endj kьm qaldь,
 Ainalaиьn çalqьzьm?
 Çalqьzьm senen airьlsam,
 Quqьl tartar aq çyзjьm.
 Qait sөna, Qazь qait sөna,
 Aтыңның vасың tart sөna.
 Qьcaqtatь etjьnne,
 Bьr syidjrcj vetjьnne,
 Əlde көrjь өlermjьn,
 Əlde көrmei өlermjьn,
 Tənrjнjь jsj tөuekel.
 Men tөuekelmen kelemjьn!

23.

Kьn astьna qarasam
 Budaq-vudaq çan sьqьtь,
 Çaң astьna qarasam,
 Çasьl ala tu sьqьtь.
 At keipjьne qarasam,

Tysj qasyp tyn qatqan,
 Er keirjne qarasam,
 Asyq oinar, dop atqan,
 Ertenmenen cecesj
 Uiqbdan areñ oiatqan.
 Dana desem, balasyn,
 Ekj vjrdei ças vala
 Ne vüiymqa çararsyn?
 Qaida ketjp varasyn?
 Keudem temjr, vøksem tas,
 Menj ne qbr alasyn?!
 Qait sèna vaty, qait sèna,
 Ataqsyz eljp qalarsyn,
 At-çonjndj ait sèna,
 Qait desem de qaitpaidy,
 Atynñ vasyñ tartpaidy.
 Keudem temjr, vøksem tas,
 Atsañ oqñy etpeidj,
 Maqan eljn çetpeidj.

24.

Qarasai sonda soileidj,
 Soilegende vyi deidj:
 — Ataqa nølet Aidyn xan,
 Men sendei çaranda tügyp dau-
 gypqan.

Alda taqala demese,
 Bzderdj alda çevese,
 Sýtynnan tlijp alarqa
 Tügmyn vjr kijmge vauilyq, xan.
 Qara egjzdei dausyn zor
 Kenden temjr, vøkseñ tas,
 Tas volsa da maqan vor,
 Qyzyqmды vñ kyn көг.
 Kөген çerden ker calyp,
 Tyrttj me senj, valam, sor.
 Al køjr ai, al køjr,
 Søjmdj tñda sen køjr.
 Men qasb asyldan volarmyn,
 Kyrkjresem kyndei soqarmyn,
 Kylsem çaima cuaq volarmyn.
 Men vurylca attan mьqymyn,
 Būqalyq salsañ yzermjn,
 Men vurycynnan mьqymyn,
 Müzqa salsañ müñaiman,
 Men tularsaqtan qisbьpyn,
 Tezge salsañ tyzelmen,

Men asylnas qara tümjanmyn,
 Kөldeneñ çatqan qara cıbar çy-
 lanmyn.

Atym qara tübьpyn,
 Savyndap çusañ aqartman.
 Men qonaqa cыqqan vültrьp,
 Kele vjr çaimai asylnan.
 Mьñ volmaq tygyl, mьñ san vol.
 Vjr soqьprai vasylnan.
 Asylymды sürasañ,
 Men qan çuqpaitn
 Qara almastan asylnan.
 Men veljme sadaq asynqan,
 Vjrnep çaudy qasbьqan,
 Qarsylasqan dücranqa
 Naizaqaidai çasylnan.
 Keudeden keter çan usjn,
 Çerge tamar qan usjn,
 Atamnyñ atyn çasbьrtman.
 Men mendürmyn, mendürmyn,
 Men de özjndei kendürmjn,
 Men özjnpen de erdürmjn,
 Atьssañ da çenđjrmen.
 Men Mysadan çylde alqan,
 Aqasb vi Mamaidan ylgj alqan,
 Tygjkrepnen varьp mal tarqan,
 Qapeljme söz tarqan.
 Açdahanьñ tьpьsyn
 Qolyn salyp varlaqan,
 Tülpar mjnjp tu alqan,
 Tьpñ qanqa suarqan,
 Tuqannan tuqa talasqan,
 Dilyqaly vastь көр kesken,
 Men aivьndь er Oraqtyn ülymyn,
 Çaratqan vjr tənrijnñ qilymyn,
 Men tura qarar tūrarmyn,
 Vjr oqьndь salyp al,
 Etjmnñ volat çasbьpyn,
 Sьnar ta qalmaq tanьp all

25.

Asudan asu vel edj,
 Asa vjr soqqan çel edj.
 Casь ylken aqam dep
 Aqsaqaldь vavam dep
 Əljgь kelgen qalmaqqa
 Qarasai kezek veredj.

Ataņa i let it qalmaq,
 Qoramsaqqa qol saldı,
 Bjr salqanda mol saldı.
 Субър оѣн алadı,
 Көк вѣга атън вась дер
 Атъндъ ерднъ қасъ дер,
 Қақ сүректнъ түсь дер,
 Кјрјсјнен өткјзјр,
 Масақна сөткјзјр,
 Толъқсър тұрған Қарасайдъ
 Толқар вјр қалмақ ұрадъ.
 Зьгъғар оѣ кетедј.
 Қарасайға сөтедј,
 Сақы да сѣқы етедј,
 Қайта сьқы кетедј.

Қарасай сонда сөлейдј,
 Сөйлегенде вѣ деидј:
 — Атаңа нәлет, Бөрј хан,
 Атъссаң келсј берј, хан,
 Атарда сөргн вјлмедјн,
 Көк вѣга атън васьн ат.
 Қара сүректнъ түсьна ат!
 Сақалыңнъ аѣ вар,
 Ақалыңнъ таѣ вар,
 Вјр оѣндъ таѣ да ал.
 Вјр оѣндъ тасқа қапыр ал,
 Қарыда қалсаң ит сјркјн,
 Оѣндъ таѣ салыр ал.

Вјр атрадъ, екј атъ,
 Таванға қоыр сиратъ,
 Зьгъғар оѣ кетедј,
 Қарасайға сөтедј,
 Сақы да сѣқы етедј,
 Қайта сьқы кетедј.

Қарасай сьндъ сас вала, —
 Алда, — дедј, ақырды, —
 Ағуақыр сақырды,
 — Уысқан етјмдј
 Ит әуре оѣн етедј.
 Атаңа нәлет, ит қалмақ,
 Қатъ вјр тартсаң не етедј?
 Етјмдј вјр кеттнъ сьздырмай,
 Ағуақырды кеттнъ қьздырмай!
 Атъ атқа алған адырна,
 Аталмасат мақан серт.
 Атқаньмда ұсьпыр,
 Өте алмасаң сақан серт.
 Сьм сјбектен ескен кјрјсј

Үзјлр кетсең сақан серт.
 Кебесе қарып, кең құрсақ,
 Қоі моиындъ қоіан сәқ,
 Ұмтыла васқан Көк вѣга ат,
 Сјргенде сьдамай,
 Сьқыр кетсең сақан серт,
 Тігъзбесем мақан серт.

26.

Атайн дер Қарасай
 Көтерјр оѣн алоқанда,
 Сонда Қазь сөлейдј:
 — Айналайн Қара-еке,
 Не қылаңың ақа-еке,
 Қал десең де қалмадым,
 Бақана ақ тјлјндј алмадым.
 Артыңда тұғыр варладым.
 Сәу қызық екен аңдадым.
 Менен ватыр сен емес,
 Сенен де кем мен емес.
 Тоқтатпайдъ сүм сүрек,
 Артыңда сүгер ер емес.
 Артыңнан келген Қазьқа
 Кезегјндј бермеген
 Сенј де мүннъ қол емес!

Қарасай сонда сөлейдј:

— Айналайн Қазь қаң!
 Сас тylene көрјнесн,
 Менјң дақы көзјме ай,
 Өлмесең сен де сөтерсн,
 Осындай сәуднъ кезјне ай,
 Ось сәудъ савайн,
 Берсеісј менјң өзјме ай!

Сонда Қазь сөлейдј:

— Айналайн Қара-еке,
 Не қылаңың ақа-еке,
 Қал десең де қалмадым,
 Бақана ақ тјлјндј алмадым,
 Өгеі ақа сен ве едјн?
 Јнјң де өгеі мен ве едјм?
 Мен сенјң вүтерјндј вјлмедјм.
 Вүтерјндј вјлгенде
 Үйде сәтыр неге өлмедјм.
 Алдымды варлар ұғысьр,
 Қьздымды көрмедјн,
 Айналайн Қара-еке,
 Не қылаңың ақа-еке?

Bjr tjlegen tjlegjn
 Jnjnjn de vermedjn?
 — Semjsjn taudn tereijn,
 At qurqyn 0reiyn.
 Olai volsa qaraqym,
 Kezegjmdj vereijn.
 Ainalaın, at, — dedj, —
 Aınmai tırır tart — dedj.

27.

Qazь sonda qozqaldь,
 Qozь 0aurındь dolqa aldь.
 Ataın der onaldь.
 Sьvanadь vjlegjn,

Toqtatadь 0uregjn,
 Sıbr keljr aladь,
 Atasьnı vjr oqrn.
 Alaca atın vasь der,
 Qalmaq erdjn qasь der,
 Qazь 0urektjn tısb der,
 0ler 0erjn osь der.
 Tolvqsьr tırqan qalmaqtь
 Tolqar Qazь ıradь,
 Ekj atradь vjr atь,
 Tavanqa salьr 0ıratь.
 B0rj xandai xanьndь
 Altь qılac ala attan
 On ves 0asar Qazь qılattь

28

Osıai s0ellesjr tırqan uaqıtta qalmaqtın k0p qolь keljr qalqan eken.
 B0rxanьnı 0ьrılqanь k0rgen soң k0p qalmaq vılarqa 0avıla qoıa
 veredj.

Tolvь 0atqan k0p qalmaq,
 Atьna 0vсjn 0avadь.
 0rj de verj ke0esjr,
 Aqьl-aıla tavadь.
 Qarasai, Qazь, Er-Tarqьn,
 0erjnde tırqan qamadь.
 Qamaqanь k0rgen soң
 Qarasai mјngen K0k vııra at
 0ar aıyn vosattь,
 Qıısqanьn qьsqartь,
 Qaharlanьr qatсьmenen yc
 tartь.

Keldj qalmaq qartadь,
 Qartadь da, vatradь.
 Aruaqtь erdjn valasьn,
 Bjr qıdaıym saqtadь.
 0au taianьr kelgen soң
 Yсеuj 0auqa savadь.
 Ai vetјnen kjredj,
 Kyn vetјnen сьqadь.
 Ekj-yc kyn aıqai saladь.
 Qarasai, Qazь 0as vala
 0ıqьdan 0arcar qıladь.

29.

0ıqьdan tysjr qalqanьn
 Tondan soqr vjledj.

Vjledj de сьladь,
 Betj-qolьn 0uadь,
 Beljn qьnai vuadь,
 Aıudai arqьraqan, Oraqtın,
 Kyndei kyrkjregen сьraqtın
 K0rjne 0etjr keledj.
 — Aıudai arqьraqan, Oraqьm,
 Kyndei kyrkjregen сьraqьm,
 Aruaqьn volsa tır dedj.
 Balaqa tırqan var dedj,
 Aman-esen valandь,
 0z qolьnı al dedj.
 Ekj vjrdei 0as qarqan
 Auru-saun vj dedj.
 Aıudai arqьraqan Oraqtın,
 Kyndei kyrkjregen сьraqtın,
 Aruaqь k0rden сьqadь,
 Ataqa n0let, it qatьn,
 Ekeuj nege kettj der
 Ekeujnı vjreujn
 0ьvermesen ne ettj der.
 Asuda asu vel edj,
 Asa vjr soqqan 0el edj.
 0 degence volmadь,
 0auqa 0etjr keledj.
 Balaqa ekj, — tır — dedj.
 Attarьnı mјn — dedj. —

Ne qylqanly çauda çatqanly, Kyn vetjnen sьqadь,
 Men vjlyr keldjm senderdj, Ekj-yc kyn aiqai saladь,
 Sjlelerjñ qatqanly. Qarasai, Qazь, Er-Tarqan,
 Vьlai tart ta, vьlai sanьs, Qalmaqtь çaulap aladь,
 Atañnyñ көрсj atqanly, Tavanьna saladь.
 Çauqa qarai sarqanly. Əngjimesjn aitadь
 Savumen keljr kjredj, Eljne aman qaitadь.
 Aї vetjnen kjredj.

CALGEZ

(Mürat aqynnan)

Noqailьnyñ on calь, vjreuj Calgez çьrau, qalmaqtьñ көр çьlyсьn
 quьr qasadь. Artьnan көр qalmaq quьr çetkende Calgez çьrau toqьz
 calqa çьlyсьn aidatьr çjverjr, əzj qalmaqtь sөzven toqtatadь. Sөzjnde
 çьlyсьn aidaqan caldarьñ ər qaisьсьn vьgьnyqь zamandaqь ataqь sьq-
 dan vatьrlar dep, qalmaqtь aldaidь. Ataqь vatьrlardьñ atьn estjgen son
 qalmaqtar qorqьr çьlyсьn tastar qaitьr ketedj.

I

Çoldasьmdь aitaibь,
 Aitaibь da qaitaibь.
 Əncəq vatьr aғьstandь
 Qunap voz degen atь var.
 Aldьnan qara ketpegen,
 Artьnan adam çetpegen,
 Kyn sadaqtь, kyn vetj,
 Çaraqan vura kelvettj,
 Çaqьz oqьp atqanda
 Mьñ көpjrdj eңrettj,
 Onьñ vjr nesjn süraisьn
 Ol kjsjnñ jcjnde,
 Qьgьnnan çalqьz attanqan
 Qoianaq ьlь Qoçaq var!

II

Endj vjrjn kjm desəñ:
 Sьrtь qьzyl kyimelj,
 Oтыгауь altьn tyimelj.
 Tu sьrtьnan qarasañ
 Dənen vьqa cyidelj.
 Qart vuradai qavaqtь
 Çartь vjr qazan tamaqtь,
 Onьñ vjr nesjn süraisьn?
 Ol kjsjnñ jcjnde

Təngeljkten çalqьz attanqan
 Bekjmnjñ ьlь Çanaı var!

III

Endj vjrjn kjm desəñ:
 Tumaı atь çazьloqan,
 Çappai jzj qazьloqan,
 Asьly nürdan çaraqan,
 Çaudь көrse çainaqan,
 Çai tasьndai qainaqan.
 Mьñ qьzyl vas kez kelse
 Aidarьnan üstap vailaqañ
 Onьñ vjr nesjn süraisьn?
 Ol kjsjnñ jcjnde
 Kyrkedən çalqьz attanqan
 Nərkjtjñ ьlь Cora var!

IV

Endj vjrjn kjm desəñ:
 Naızanь volat əngergen
 Alьstan çaudь cemdegen
 Kynjnde çau көrsət dep
 Bjr tənrjden tjlegen.
 Çorьq çortьr çyrgənde
 Kөpjrdjñ etj volmasa
 Əzge azьqtь çemegen.

Qarsa kelgen dūspanǵ
 Qaru eter demegen,
 Оны ъjr nesjn sūraisǵn?
 Ol kjsjnǵ jcnǵde,
 Qovannan ǵalǵǵz attanǵan
 Qaranyǵ ulǵ Sidaq var!

V

Endj ъjrjn kjm deseq:
 Ǵetj arǵyn ǵarǵm voib var,
 Adamnan artǵ ъjtken soib var,
 Artǵnan kelgen dūspanǵa
 Kǵrsetetjn toib var.
 Ǵaurǵnyǵ ǵazyǵ, moibnyǵ ūzbn,
 Oǵ tartqanda qolnyǵ ūzbn.
 Maǵdaibnyǵ aras̄
 Ekj qarǵs ekj elj
 Dūbǵaǵa simas cekelj.
 Оны ъjr nesjn sūraisǵn?
 Tekerper dep ǵalǵǵz attanǵan,
 Kǵkcsenjǵ ulǵ Qosai var!

VI

Endj ъjrjn kjm deseq:
 Teъjngjsjn terge cjrken
 Terljǵjn maidai erjken.
 Adǵrnasǵn atqa alǵan,
 Atqan oǵyn taiǵa alǵan
 Adǵrnasǵn ala oǵjzdei mǵnret-
 Dūspannyǵ saulǵ jǵgendei enǵret-
 Qūralai kǵrse kǵzge atqan,
 Qūlandy kǵrse belge atqan.
 Oǵ kelgenjn oǵ atqan.
 Sol kelgenjn sol atqan.
 Solaqai tartsa oūlaqtan.
 Qūiqǵbǵǵan qūla ǵiren at mjn-
 Qūirǵǵyn keltesjnen cart tyigen
 Qoramsaǵǵa qol salǵan,
 ъjr salqanda mol salǵan.
 Sūbǵr alqan qu ǵebe
 Sūbesjnen ǵol salǵan.

Temjr ǵazyǵ ǵastanǵan
 Terljǵ toǵym tǵesengen,
 Ǵauǵa qarap attansa,
 Ǵonelte qolnyǵ bastaǵan.
 Kǵk syirjk atǵ vorǵailap
 Qamalǵyǵ ūzǵan aqailap.
 Оны ъjr nesjn sūraisǵn?
 Ol kjsjnǵ jcnǵde
 Alǵǵdan ǵalǵǵz attanǵan
 Esterek ulǵ Tarǵyn var!

VII

Endj ъjrjn kjm deseq:
 Qyrqadan qyrqa qaraǵan,
 Qyrq ǵalǵǵsnyǵ taraǵan
 Qalmaqtan aqqan qara qan,
 Adamǵa saibǵ valaǵan.
 Myn qǵzyl vas kez kelse,
 ъjr oǵjne valaǵan.
 Ystj ъjr qarū qaltaly,
 Ǵalmanǵ qarǵs valtaly,
 Оны ъjr nesjn sūraisǵn?
 Ol kjsjnǵ jcnǵde
 Qiattan ǵalǵǵz attanǵan
 Aldyn Demes taǵǵ var!

VIII

Endj ъjrjn kjm deseq:
 Kǵrjǵre sjlter ǵalǵnan
 Alǵs ekj almas tozǵǵǵan.
 Aqylyǵn baitaq ǵirttan ozǵǵǵan.
 Qasynǵaǵǵ qosylyǵ
 Qarasanyn sozǵǵǵan.
 Eregesjǵ kelgende
 Eskj rudǵ qozǵǵǵan.
 Оны ъjr nesjn sūraisǵn?
 Ol kjsjnǵ jcnǵde
 Ǵaqqannan ǵalǵǵz attanǵan
 gen, Mǵsanyǵ ulǵ Mamai var!

IX

Ataǵa nǵlet ǵuan xan
 Sen ъjzǵj alqanca talai var,

1) Dūbǵa—vasǵa kietjn saub̄t.

Qaravaı öz dıjnıne verjktj deıdj.

— Kymandь edj әieljm, au Sarьvai,
Atpaimьn vuaz maral — deptj deıdj.

— Ekeumjz çoldas voldьq au, Qaravaı.
Perzentke men de çurmjn tyk çarьmaı,
Men de atpaimьn әieljm kymandь edj,
Niet qьcь, аузьңa er daьqai.

Aузьңa qūdaı niet salqan volsьn,
Sөzjңe qūdaı salqan qanqan volsьn.
Bjreuj ũl, bjreuj qьz tarqanьnda
Ekeuj qıamettkj alqan volsьn.

Ūl volsa ekeuj dos qıamettkj,
Qosqalь ekj çastь niet ettjk.
Men emes qacatūqьn er Qaravaı,
Balandь mjne sertjm kyieu ettjk.

— Sarьvai aitqan sertfen esьjr taıman
Qьz volsa men valandь çarьlaiman,
Senjñ valaң qьz volsa sөzdj ũmьtsan,
Ketsen de çürttan asьr әrkez qoıman

Sөzjңe qūdaı salqan qata volsьn,
Qaravaı qьz valama ata volsьn.
Qosalьq ekj çastь kel, Sarьvai,
Mөgьj raıqamvardьñ vata volsьn.

Bastaqan әr ne çolqа qūdaı volar,
Qara su kecse tūnьq ьlai volar,
Kөzjmnen ne tusa da kөremjn dep,
Qaravaı Sarьvaiqа sьvai qonar.

Tәñrjge eldjñ jsj volar aıan,
Toımaqan torraq çalar qūrt pen caıan
Qatьnь Qaravaıdьñ qьz taуьrtь,
Qoıьstь onьñ atьn Sūlu Baıan.

Әrkjmgе vjr dәuren var erte de kec,
Өner өleñ surmegennjñ өmjrj es.
Qatьnь Sarьvaıdьñ ũl taуьrtь,
Qoıьrtь onьñ atьn Qozь Kөrpec.

Sarьvai ol kynderde dalada eken,
Kөñlj sol kynde de valada eken,
Bjr adam syıncjge quьr çettj.
Aıьsqа sарar seğjr varadь eken.
Qatьnь Sarьvaıdьñ ũl taуьrtь,
Quanьr aul çaqqa vai sauьrtь,
Sarьvai sauьr kele çatqanьnda
At çьqьlьr vetterjn qan sauьrtь.

Sarьvai aqьretjn çastanьrtь,
Mekejñ tararьna vastanьrtь,
Qozьke ardaqtaqan aqьl almaı,
Atadan çetjm volьr ças qalьrtь.
Cecesj Qozьkennjñ qara saldь,

Qozьke ardaqtaqan çetjm qaldь,
Qьзьмдь çetjm ùlqa vermeimjn деп,
Qaravaï kɵñljne sũмдьq aldь.

Bũгьнqь ɵtkenderdjñ saltьmenen,
Ataьñ qьz ɵtedj daьqьmenen,
Qьзьмдь çetjm ùlqa vermeimjn деп,
Qaravaï keңes ettj qalqьmenen.

Давьсь Qaravaïдьñ çeldei estj,
Sũqsьrдаï Sũlu Baïan qьz vor ɵstj,
Qьзьмдь çetjm ùlqa vermeimjn деп,
Qaravaï çũrtьmenen tũra kɵctj.

Qaravaï çũrtьmenen kɵcjr kettj,
Dariasьñ Aiakɵzdjñ ɵtjr kettj,
Sũlu Baïan aïtьrtь ɵkesjne, —
Qozьke keler me eken mũnda, — deptj.

Ашьь Qozьkenjñ qaldь vũlai,
Baïan qьz kete vardь çьlai-çьlai,
Aïгьlaiьñ degen oi ec çoq edj,
Kete vardь artьna qarai-qarai.

Qaravaï kɵce qactь sũмдьq oilarь,
Çьlaidь Baïan vaiqũs arьraïlarь,
Baïan kettj Qozьke vjr vjлmedj,
Çyr eken vjr kynderj asьq oïnarь.

Kettj qoi Baïan odan kyder yzjrь,
Çьlaidь keïjn qarap kɵzjn syzjrь,
Çyrgende atra qoldь atьr oïnarь,
Ketjptj vjr kempjrdjñ çivjn yzjrь.

— Өrmektj çalqai alman kɵzjm kɵcjrь,
Çalqarьmьñ endj mũñь qasan tũгьrь,
Ataьññ atastьrqañ kettj çarьñ,
Çygermek, nege oïnaiьñ varmai çyгjrь.

— Ceceke, osь sɵzjñ dũгьсьñ vaь,
Jcjmnen tarqataïьñ qũгьсьмдьь,
Balalarь, osь vjr sɵz qalai voldьь,
Oïьnьm oïnamasam qũгьсьндьь.

Ceceke, qaz keledj ataïьñ daь,
Çьlaqan aгьзьмдь aïtaiьñ daь,
Voladь ɵlde qalai sũm zamannьñ
Qoľьñnan quьr vidai tataïьñ daь.

Çɵneldj Qozь Kɵгrec oïnamai kɵpь,
Kɵñljne kempjr sɵzjn qьladь kekь,
Çьlaidь tьsta tũгьr ɵksjr-ɵksjrь,
Anasь сьqа keldj ne voldь депь.

— Vjr nərse сьраqьma voldь ma kezь,
Telmjrtpei сaqьrqañda kelseicj tezь,
«Qoľьñnan quьr vidai tatamьñ» депь,
Сьраqьm, sol aïtqanьñ ne degen sɵzь?

— Ceseke, söz esjijr qanım qactı,
Men seimjn quır vidai qanım actı,
Mün tırqan aıtıyna çazqan cese
Bidai sar, ocaq әker qazan astı.

Qozьke xan ılınan kem demeidj,
Düranь sьrtındaqь ne demeidj,
Altın tavaq kymjsten qazьqь var,
Berse de vidai salьr vjr çemeidj,
Qozьke vidai çemei qarar otьr,
Cecesj çai aqьrın tьндar otьr,
Qarasa көzjn salьr çazqan cese,
Balasь aldьndaqь çьlar otьr.

— Ceseke, qolьnmenen qolqa salsan
Var volsa çaqьlqanьn esjne alsan
Sözjmen vjr kemrjrdjн jсjm toldь,
Pьsaqrən altın sartь jсjm çarsan.

— Sьraqьm, qolьmenen qolqa salsam,
Var volsa çaqьlqanьm esjme alsam,
Ylkennen qarqьs alqan oңvaituqьn,
Volmastь sjrə, çolьn qaida varsan.

— Ceseke, ec aldanvan mal, vaqьrн,
Baratьn atam qosqan çar çaqьma,
Emjzgen aq sytjndj valaң edjm,
Vjr ıstai vidai salьr qol qavьma. —

Qozьke aldanvadь maldarьna,
Varmaqь ne qьlsaң da alqanьna,
Bicara ana vaicьs cьdatadь,
Beredj vidai salьr qıldarьna.

Kөңjljne Qozьkenjн qaicь tystj,

Baianьn qasretjnen kuyjр, rьstj,
— Ceseke, çaqьlqanьn esjne al, — der,
Bidaiqa qьzьr tırqan qolьn sьqьr.

— Sьraqьm, endj aıtaiьn çalqanьmьdь,
Sol Baian атаң qosqan alqanьnьdь,
Çetjm der qьzьn vermei көse qasqan,
Ala almai sen çastьqtan qalqanьnьdь.

— Men jzder Qaravaiqa varmai qoiman,
Dәurendj Baianmenen syrmei qoiman,
Aldadьm aıtqьzuqa ceseke çan,
Aittьrьr endj әr kjmge көzjmdj oiman.

— Sьraqьm, aınalaıьn varma, valam,
Senderge Baianдь aıtqan qandai adam,
Oıьnda çoq pәrsenj oıqa salьr,
Balamdь vjr qan çauqьr qьlqan alaң.

* * *

Qozьke çugen menen qırtьq aldь,
Kөңjljne sana menen qasjret salдь,

Baiandъ jzdeimjn der aityr edj,
 Anasъ jzdeme der gõi-gõi saldъ.

— Сыгадыт, qaida varsan men eremjn,
 Men sumrai senen qalyr ne koremjn,
 Alystaqъ Baiandaq aлаq volma,
 Bjr sulu çirttan tauыр әperemjn.

— Ceseke, olai deme sozjn çalqan,
 Çaicodai qusa dertke icjm tolqan,
 Bjr sulu çirttan tauыр әpersen de,
 Baiandai әkem qosqan volmas maqan.

Mjngenj Qozьkenj qara kerdj,
 Volmasъn valasъnъn endj vjldj,
 Qozьke çygen menen qurьq alyr,
 Qaramai aldъ-artъa çyge verdj,
 Dosъ çылар, dұspanъ kyle verdj.
 Çыqьqа kele-sala Qozь Kөrpec
 Bұrьn çetjr cұварьn çygendedj.

Cұварьn bұrьn çetjr mjnjr aldъ,
 Vasya vjr dәurendj qūdaı saldъ,
 Keterjn valasъnъn vjlgennen soq
 Anasъ vjr sulu qьz alyr keldj.

Sulu qьz otyrьrtъ casъn tarar,
 Cecesj cьqа keldj aldъn orar,
 Kөnjlm qьzdъ көsem bұзылар der,
 Tұradъ anasъnan erjn sұrar.

Bolar ma, valam çolyq qaida varsan,
 Bolaiъn men razъ көnjlmдж alsaq,
 Sol qьzqа Qozьkenj aldandyр,
 Сыгадыт, yige kjrjr özjn alsaq.

Jckj oıyn anasъnъn vjlr keldj,
 Qasqaiыр kyrek tjsj kyljr keldj.
 Әlde qandai qьz edj yidegj der,
 Yijne көzjn çıтыр kjrjr keldj.

Qozьke көzjn çıтыр erjn qarar,
 Sulu qьz yide otyр casъn tarar,

— Erjn көzjндj acsaq aldьнда tūr,
 Сыгадыт, vjr acqanпa nesj qūrar.

— Ceseke, çalqьz edjm taiaыm çoq.
 Çanьtdъ çan cesege aiaыm çoq,
 Kөzjmdj acъr qararqа oсь kynde
 Әkem qosqan Baiandai alqanьm çoq.

— Cesekeң voz jngendeı zar eңreidj.
 Сыгадыт, тыңdasaıсь çırtъ deidj,
 Çırtъn tjer, әrjr ceseң eңjrep tūr,
 Baiandaq çirttan ketken varma deidj.

— Kөp çırtъm estjmeimjn sozjндj endj.
 Teң qūrьm sjrә көrmen çyzjндj endj,
 Qaravaı ketkenjnde çыlamaqan,

Ceceke cel qaptasъn k zjndj endj.
 Qaiqъ men k kregjne sana salqan,
 S m vala sanamenen volqan alaъ, —
 Yijъ var altъ qanat, a, Qozъke,
 Kjmge tastap ketesjn  azqan valam?
 Mjngenj Qozъkenjъ k ktj deidj,
 Qozъke aitqan sertke  ettj deidj,
 — Altъ qanat aq yijъ, a, ceceke,
 Ol menen adъra qalsъn, — deptj deidj.
 Qaiqъ menen k kregjne sana salqan,
 S m vala sanamenen volqan alaъ, —
 Toqai toлъ  ylqъ var, au, Qozъke,
 Onъ kjmge tastaisъn,  azqan valam?
 Qozъke k zden  astъ t ktj deidj,
 Auzyъnan sьqqan s zge  ettj deidj.
 — Naizasъn satъrlatqan qara qalpaq,
 Ol alsъn san  ylqъmdъ deptj deidj.
 Qaiqъ menen k krek derttj deidj.
 Anasъ k zden  asъn t ktj deidj.
 — Toqai toлъ tyie var, au, Qozъke,
 Onъ kjmge tastaisъn deptj deidj.
 Qozъke Baiandъ jzdep kettj deidj,
 Sertjne  uelde aitqan  ettj deidj,
 Toqai toloqan ol tyienъ, au, ceceke,
 Qъgъlsъn sarъ sudan deptj deidj.
 Qaiqъ menen k krekke sana salqan,
 S m vala, sana menen alaъ volqan.
 Toqai toloqan qoibъ var au, Qozъke,
 Onъ kjmge tastaisъn  azqan valam?
 Qozъke aq Baiandъ k p jzdeidj,
 Oilaqan maqsatъna  etpek deidj,
 — Toqai toloqan qoibъz, au, ceceke
 Qъgъlsъn toralannan deptj deidj.
 Qaiqъ menen k krekke sana salqan,
 S m vala, sana menen volqan alaъ, —
 Qiulъnъ on v rj degen vardъ,
 Onan ne qъr  tersjn  azqan valam?
 Qozъke aittъ:—Baiandъa ketermjъn, —dep,
 — Mjnsem  yirjk vjr kynde  etermjъn, —dep.
 — Qiulъnъ on v rj sьqsa aldъmnan
 Onan aiquai salъr vjr  etermjъn, —dep.
 Qaiqъ menen k krekke sana salqan,
 S m vala sana menen volqan alaъ, —
 Qъgъq v rj Qiulъnъ degen vardъ
  tersjn odan neqъr,  azqan valam?
 Qozъke aittъ:—Baiandъa ketermjъn, —dep,
 — Mjnsem  yirjk vjr kynde  etermjъn, —dep,
 — Qъgъq v rj Qiulъnъ sьqsa aldъmnan

Qығьынан қиғи салыр өтермјн, — деп.

Qaiqь менен көкrekke sana salqan,
Sım vala sana menen volqan alaң,
— Qara sasьm сыьгмап сығьы тїтар,
Onan neqьp өtersjң çazqan valam?

Aitьpь cesesjne sertj deidj,
Qozьke aitqan sertke çettj deidj,
— Öz ovalьđ özjңe, ei, ceceke,
Өtermjн odan салыр өrttj, — deidj.

Qaiqь tolьp көkrekke sana salqan,
Sım vala sana menen volqan alaң,
— En daria emcek sytjм керім тїтар,
Өtersjн odan neqьp çazqan valam?

— Ceceke, vjг sımьdqь endj vjлp,
Cyre alman vїгьнqьdai oınar-kylp,
En daria emcek sytjң керім tıtsa,
Өtermjн onan daqь keme mjнp.

Qaiqь tolьp көkrekke sana salqan,
Sım vala sana menen volqan alaң,
— Qarsь alьđьnan qara nar çıvu сығар,
Onan qaitьp өtersjң çazqan valam?
— Qarsь alьđьmnan qara nar maqan keler,

Atamьđ aruaqь esjне alar,
Syienjр aruaqqa men tynesem,
Әke ekem esjрке çever çyrer.

Qaiqь tolьp көkrekke sana salqan,
Sım vala sana menen volqan alaң,
— Barma desem tjljмdj vjг almadьđ,
Bıl çolьđ oңqarьlmas senjң valam.

Jsjне Qozьkenjң çürt taң qaldь,
Qolьna çau-çaraqьп sailar aldь.
Sözderjн anasьнđ тыңdamai aq,
Vozьп mjнp, sıvarьп çolqa salдь.

Sıvarьп vozьп mjнp çolqa salдь,
Vjг kynder qonalьqqa çerge keldj.
Uıqь jсjnde çatqanda Qozьkege,
Әkesj ertegj etken aıan verdj.

— Ei, valam, qait yijңe çol көrjves,
Qaravaı varqan menen qьзып bermes,
Ata tjljң тыңdamai ketken vala,
Çolьnan aman qaitьp yijң көrmes.

Atasь Qozьkege bata bermes,
Ata tjljң valasь çaqь көrmes,
Qozьke açal aıdar vара çatьp,
Allanьđ qıdjetjн adam vjлmes.

Әkege aman-esen bılai dedj:
— Bjzderge çardem bolsьп qıdai, — dedj,
— Bataңдь bermeseң de çonjн sjlte,

- Torlagъ Qaravaidъn qaida? — dedj.
 — Kөгersjn qығъ vjr kynde Aiakөzdj,
 Tyljmdj almai varasъn Baiandъ jzdep,
 Aiakөzdj vaqыrtъ aqsaq kempjr,
 Sol kempjrden vjlersjn anyq sözдж.
 Balasъn çөн vatamen qoia berdj,
 Qozьke өз çolymen çyre berdj,
 Qығъ vjr kynder volqanda vjr zamanda,
 Alystan vjr çilyndai tytjn көrdj.
 Quanъr müny көrjр qattъ çeldj,
 Cыbarqa qamcъ basъp çetjр keldj.
 Lascъpъnan vjr kempjr cъqa kelse,
 Kempjrge qol qusъpъr sälem berdj.
 — Assalaumaqalaikum enei, deidj,
 Arъqan men talqanqa kenei deidj,
 Noqailъnъn ауьr çürt volъp edj.
 Azъp-tozqan ças ulan mjnei, — dedj.
 — Әljksalam cъraqmъ, vala, — dedj,
 Aidasa tәrjmъ senj qalai — dedj,
 Qығъ kuncjlk çoleit alъs çerden,
 Çoldassъz ne qъp keldjн qalai, — dedj.
 — Eneke, qaida varmas dәм aidaqan.
 Tatraidъ tüzdъ qaidan dәм aidaqan,
 Dәмjн volsa versәna çan eneke,
 Men vjr münylъq vicaramъn tәrjј aidaqan.
 — Çoq edj osъ vjymde dәм ei, — dedj,
 — Ai valam, ne verejн qane, — dedj.
 — Atъn arъq volъrtъ, çyzjн sarъ,
 Balasъ көrgendjнjн tәrjј — dedj.
 Qozъ Kөгrec keledj uaiъm çep,
 Kempjr sözј көnjne voladъ çep,
 Kempjrden әdjspenen söz süraidъ,
 — Sarъ atan ernj setjk көrdjн ve? — dep
 Kempjr aiъp türadъ — çol volsъn, — dep,
 Qozъ Kөгrec türadъ! — mol volsъn, — dep,
 — Ernj setjk sar atan degenjнjz,
 Qaiъn атаң Qaravai volmasъn! — dep.
 Qozъ Kөгrec taң qaldъ, — sözjn ai — dep,
 — Sөzjн qalai keledj kerjm ai, — dep,
 Kempjrden әdjspenen söz süraidъ,
 — Qıva jngen, sылаң aiaq көrdjн ve? — dep.
 Kempjr aiъp türadъ, — çol volsъn, — dep,
 Qozъ Kөгrec türadъ, — mol volsъn, — dep,
 — Sылаң aiaq, qıva jngen degenjнjz,
 Qaiъn eneң qıva kempjr volmasъn! — dep.
 Qozъ Kөгrec türadъ, — sözjn ai, — dep,
 Sөzј qalai keldej kezjne ai, — dep,
 Kempjrden әdjspenen söz süraidъ,

Nar tailaq çez vüidaly kördjñ ve? — der.

Kempjr aıtır tırady, — çol volsyn, — der,

Qozь Kөrpec tırady — mol volsyn — der,

Çez vüidaly nar tailaq degenjñz,

Alqanñ Sulu Baian volmasyn — der.

Qozь Kөrpec razь völdь kempjrge көр,

Kempjrge qarai qaldь, sözjñ ai der,

— Eneke, ualı me edjñ, dalar ma edjñ,

Taqь da aıtsь әlgj sözjñdj der.

Bül kempjr taqь da sol Baiandy,

Qacqanь Qaravaidñ qalqqa aıandy,

Baiandy aıtqan saqьnda Qozь Kөrpec,

Qamсыmen мықына vjr taiandy.

— Eneke, агьр-асьр çyder kelem,

Ot çaqьr, yj tjkkenge el der kelem,

Su vergj vjr tostaqan tьm volmasa,

Çöleitten qьrğq kuncjlyk cөlder kelem.

— Ei valam, tanımsyn menj dedj,

Su versem jcermjsjñ onь dedj,

Su tygjł syt saımaldь jceıtıqьñ,

Qozьke Sağvaidñ sen ve — dedj.

— Jcermjñ su da volsa, azqan ıltьñ,

Eneke, агьр-асьр tozqan ıltьñ,

Qaravai alqanьmdь aьr qasьr,

Jzdegen Qaravaidь çazqan ıltьñ.

Әuelj Aıakөzdjñ voıьnda edj,

Baiannñ Qozь Kөrpec onьnda edj,

Kөz tıtır senjñ ycjñ көр çылаqan,

Ovalь әkesjññ moıьnda edj.

— Men jzder Qaravaidь völdьm sarsaң,

Adam ne qьr volatьñ qaida varsam,

Yijme ala qaitar em qaitarьmda,

Çolyна Qaravaidñ menj salsaң.

Sөileisjñ Baiandy aıtsam çьlai dedj,

Çьглаub Qaravaidñ vılai dedj.

— Сыраqьm çolyñ aьs өzjñ çalqьz,

Bjledj qaiterjñdj qıdai — dedj.

— Sergelden qıdai menj qıldь, — dedj, —

Qolyñnan su da volsam dөm tatьr em,

Өzjñ de aman-esen vol ai, — dedj.

— Syrleuj Qaravaidñ mol ai, — dedj,

Mıñlyqьm onьqarьsьñ çol ai — dedj,

Çaman sözjñ çoq eken çarьqьqьm,

Өzjñ de aman esen vol ai dedj.

Jsjne Qaravaidñ kyjр-pjstj,

Çyrjsj voz cıvardñ çeldei estj,

Qozьke kып-тyn qatьr tьnvai çyrjр,

Vjr coq vjtken terekke keljр tystj.

Tystjde at bailadъ coq terekke,
 Cyrek lovъbr simaidъ k kjrekke,
 Cyregj quancannan cъdai almai,
 Qaraidъ qbrqa cъqbr t njrekke.

Qozъke coq terekke at bailadъ,
 Vjr vala taiqa mjngen tyie aidadъ,
 Kyieu atъ sekjldj k rjngenge,
 «Cezdekem vola ma?» dep oi oiladъ.

Baiannъ vala keldj  ngesjne,
 B lardan anqartpaidъ  ngesjne,
 Baiannъ  atsa-t rsa k njljnde eken,
 Qozъkem volmasъn dep keldj esjne.

— Bolsaicъ ol aitqanъ Qozeke  an,
 Ol m nda kelsjn ne qbr esen-aman,
 Qosъbr Qozъkemen d uren syrj,
 Maqan da volar ma eken ondai zaman.

— A, vikec, osъ s zjn  ora volqai,
  jbercj coq terekke varsъn Torqai,
 K k etjk syijnjcjge veremjsjn?
 Sol kjsj q dai o dar kyieu volqai.

—  eņece, ol kjsjge  zjn varsaņ,
  lj kyder yzvegen men vjr sarsaņ,
 Ol adam q dai o dar kyieu volsa,
 K k etjk adamqa aitrai  zjn alsaņ.

—  arasar aq otauqa t tqan ciler,
 Men varsam t rqaņ var ma qad k jler,
 Varъr keljr  yrgende k rjr qoisa,
  lde qandai qyladъ Qodar vjler.

—  eņece, kjm varsa da tjljndj alsъn,
 Terekke olai volsa Torqai varsъn,
 Qoimaisъn aitasъn da Qodagъndъ,
 Sol q lъn, oi c naq au, adъra qalsъn.

Qonadъ coq terekke Torqai varъr,
 Qozъkenj k redj k zjn salъr,

—  arqъnъm,  oqscъmъsъn, kyieumjsjn,
 Volъrъt atъn agъq, cyzjn sarъq?

— Atъm agъq volqanъ  er alcaqtъ,
 Cuzjm sarъ volqanъ dertjm qattъ.
  oqъm vjlseņ aitaibъn  anъm Torqai,
 Qaravaidъn qъzъ edj Baian atъ.

— Sarъndъn oinar-kyljr k njljn aula,
 S m dynie  ter keter kyn sanaulъ,
 Avъldъn bergj cetj aq otaulъ,
 Qaravaidъn qъzъ edj Baian aulъ.

Qaravai kyn-tyņ qatъr qubъr  ettj,
 Dariasъn Aiak zjdj k ktei  ttj,
  jgjtjm, senjđ  olъn volar sjr .
 El  eņgeden vasqasъ toiqa kettj.

Qozьke tьjn vьldj ol Torqaidьn,
 Qudretj sondaь kьetj vьr qudaidьn,
 — Ҷeңgeңe syijncj ver dostьm Baian,
 Olь eken Qozь Kөгrec Saғьvaidьn.

Qaravai kөгьptj de ol kelьptj,
 Qozьke оsьptj de erçetьptj,
 Ҷeңgeңe syijncj ver — degenjnde,
 Ҷesьptj quanqanнан көк etьklj.

— Esjmdj Qozьke usьn çaңььr em,
 Әkeme mьnca qasьr ne qььr em,
 Ҷeңese kyieujьdj aььr kelсj,
 Kөг voldь көrmegeьj saqьььr em.

Qozьke ailyq çьldan aғьr keldj,
 Atь aғьqтар, çьzderj aғьr keldj,
 Baian syi dep aitqan soң el çeңgesj,
 Kecke taman vardь da aььr keldj.

Qozьke aььr kelьr yige kjrdj,
 Qudaiqa Sьlu Baian sykьr qьldь,
 Kөгgen soң Qozьkenj esj ketьr,
 Tьra almai ornьnan ye ьmьldь.

— Baian au, kelсj vermen saqьььr em,
 Esjmdj kьnьnde vьr çaңььr em,
 Oтььr uaqdesьn mьnca qasьr,
 Әkeң Qaravaiqda ne qььr em?

— Әkemьz çasta sьzдж kyieu ettj,
 Balaqa çetьm qalqan qььn ettj,
 Sьraқ ai, çatsam-tьrsam көnьjnde edьj,
 Kөгgen soң aқ çьzьndj esьm kettj.

— Әkeңiz çasta vьzдж kyieu ettj,
 Balaqa çetьm qalqan qььn ettj,
 Vьreudj alqanьnan aььrdьm dep,
 Qareken oilai ma eken qiamettj.

— Baianda oььn da çoқ, kylkj de çoқ,
 Көгnьjnde çatsa-tьrsa uaььm көp,
 Vьreudj alqanьnan aььrdьm dep,
 Aqьret sol әkemnьj oььnda çoқ.

— Әkeңe men ne qьldьm mьnca qasьr,
 Әreң dep qььr çetьm aғьr-aсьr, —
 Ekeuj saqььььr qalqan eken,
 Çьlaidь өksьr-өksьr qьsaqtasьr.

Vaььmen kecegь aidьn jzder edьj,
 Qьva çon qulazьqan tyzge keldьj,
 Baian au, өksьgьjн vas, cerьj tarqat,
 Vьldьk te saqььnanьn sьzge keldьm.

— Aғьmai, aman-esen çьrgensьz ve,
 Sen keldьj kьn-тьn qatьr qьla tyzden,
 Çьlaимьн saqььnanнан sьraqьm ai
 Çamanьn jсj volar kyder yzgen.

— Әкеңе мұнса қасыр мен не еткенім,
 Салқызып қолдасым қоқ қол-қанат кем,
 Белімнен қатты қысыр құсақтасы,
 Дертіме ұстық етің болды ем.

— Дертіңіз болды ма екен бірден үлкен,
 Өлместей болып алдық құса дерттен,
 Белімнен қатты қысыр құсақтасам,
 Қавықпаң солқыдайды сынар ма екен.

Бұл дүние өтетұрғын бары қалқан,
 Дәуренді арманды сермеі қалқан,
 Бапан қысыр қавықтам сыпсақ тығш,
 Омыртқам қават сыпсын одап арман.

Қозыке Бапанменен қасы құрдас,
 Екеуі құдай қосыр болды сырлас,
 Қозыке сақынқанын бірлеп Бапан,
 Таң атты торқай сырлар әркез тұрмас.

Қозыке ағыр-асыр тызге қонар,
 Бастары сүрегіннің серге толар, —
 Қуң тыс болды сырадай тұралық та,
 Енді қатсаң құртыңнан ұят болар.

Әр кімге бір дәурен бар ерте де кес,
 Қызық көрсе өрпесен өмірін ес,
 Көзімді қып қақпа мен салайың,
 Қадір тұл дәуреніңді қапым бікес.

— Бір адам қып қақтан келе қатыр,
 Әлісқарар болмасын — Қодар көрсе,
 Атаңның бір күндері азат еді,
 Бі болған азат болып заман ақыр.

Қыпнан қайтқан болса келе қатыр,
 Алаңдар әр кісіден қорқпа бекер,
 Атаңның бір күндері азат еткен,
 Ол құлын келгенменен бірзге не етер.

— Құдайдан бірінші болса қазан қетер,
 Қай емес, қалқызып қанаң қетер,
 Көрген соң Қозыкені сұдай алмас
 Сол көрсе келгеннен соң мазаң кетер.

Келді қып қақтан Әлісқарар,
 Қуң қайда әлің қетер заман ақыр,
 Сол сіркін келгеннен соң мазаң кетер,
 Тұрып бақ қылдырақ күйеу бағыр.

Сонса да Әлісқарар Қодар келді,
 Қатқанын Қозыкенің көзі көрді,
 Талақты тасы айғыр мәрдар құлды
 Кісіге қындақты қавар берді.

— Бұл елді бірз кеткен соң қай сауықты,
 Көңілі қыз Байанның қай тауықты,
 Кесегі алып қасқан қызын Байан,
 Қарабай Қозыке атты бай тауықты.

Qaravai əlj sərpaı ne qər otır,
Sırtınan tørt-ves kjsj vaqır otır,
Tynljgı aq otaudın çavulı tır,
Qıcaqtar vaıekenj Baian çatır.

Qodardın münb kərjı jıj kyıdj,
Kjsjnıj astan qaitqan vərjn çıdı,
Sailanır, çau-çaraqın kivr alır,
Qamaıd toqız qanat çatqan yıdj.

— Kjsjler keldj çetjı tastar toıbn,
Kəgersjn çetjm vaıqūs ylken oıbn,
Oılasam oıdın tyvjı oıran volar,
Kjm çalqızdın vasyıa voldı qıbn.

Kər vjrkse çalqızdın esj keter,
Baiandı ııar özgenj nesj keter,
Qıdai au, sübar çorqa at volsın nıaz,
Qozıke kyn var volsa esen keter.

Qorladı toqız qavat aq otauqa,
Qaldın qoi çetjm vaıqūs ylken dauqa,
Qodardı osındaida atır ɵltjı,
Sen Qodardai tappassın ylken çaudı.

Aıtsa da osıncaqtı tjl almaısın,
Tjllımdj qanca aıtsam da vjr almaısın,
Qodardı qolın vosta atır ɵltjı,
Qıldan zıan kərerjı vjle almaısın.

Çete me qıldan açal qarır çanqa,
Kynjnde qan çete almas aqqan qanqa,
Tyspegen aıtır sözge zor kyn tənıjı ai,
Basyıdı qaidan qostım vjr aıqarqa.

Qaiqımen qara közdjı çasın çostı,
Sıraqım, qaca almadın vasyı vosta,
Tyspegen aıtsa sözge ɵi tənıj ai,
Basyıdı vjr aıdauqa qaidan qostım.

Sıraqım, sonca çerden nege çyrdjı,
Bjtırtı kyıdjıрге vaıır sırtın,
Vjr çetjm el jıjnde çyrmeı me eken,
Bolımaı ma esjrkese elj-çürtım.

Au çazqan, sonca alıstan nege keldjı,
Men veıvaq açalyıa sever voldım,
Vjr çalqız el jıjnde çyrmeı me eken,
Ne etedj esjrkeseı çetjımdj eljm.

Qodar qıl osı çürtı vıleıdj eken,
Bıl qılqa vöten adam tımeıdj eken,
Çalyır el-çürtqa çılasam da,
Qıdaiım közjı çasın imeıdj eken.

Qıdaiım əlj közımdj acpaıdı eken,
Taqı da vjr sımıdıqqa vasyıdı eken,
Saqıır, sarqııqanda kərjı edjm,
Basyıdı elj-çürtım qospaıdı eken.

Bülüldai Baian sülu sairap otır,
 Pьсақып өltjrgelj қайрап отыр,
 Қасқаңсы өлмеі түгьр қылдамьғақ,
 Өljmge сен vaiқүсть вайлар отыр.

Qozьke sol arada сыда қасть,
 Artьnan Sülu Baian арақ састь,
 Қараңқы yidjн jсj түман воьлр,
 Bjr-vjrjn kytucjler pьсақтасть.

Qozьke көртен қорқыр қасьр кettj,
 Қонeldj брқыр mjне кyгең атть,
 Baiaндь almai ketpen дер қазқан vaiқүс,
 Baiaқы соқ terekke вагьр қатть.

Qozьke көртен қорқыр қасьр кettj,
 Брқыр mjне қонeldj кyгең атть,
 Artьnan bjr ala atqa mjне қуьр,
 Қете almai Әлиқарар қайтьр кettj.

Qodar құл ұстai almai қары қaldь,
 Airьлр Baian қазқан ақыр қaldь,
 Zar сылар Baian vaiқүс отыр edj,
 Torқайь қетjр keldj асығандь.

Airьлр Qozьkeden Baian қaldь,
 Terekten Torқai dostь jzdei vardь,
 Қайтьр kele қатқанда bicараны
 Baiaнның қau қеңgesj ұстар алдь.

— Bjr сүмдьқты қылмақсын vuitjр сyрjр,
 Qozь Kөгpec, Baiaнның тljн vjljр,
 Bygjngj көргенjндj ait мақан, — дер,
 Угьр-соқыр қылаидь сyнjн қыльр.

Torқaidь airьlmastai ұстар тьқты,
 Barьлқ сyнjн қылдь да vaiқүс қьрть,
 Төве сyнjн қылқанда сыдай almai
 — Aьm Baian соқ, — dedj қаны сықты.

Tөве сyнjн қылқанда Torқai өлген,
 Baiaнқа қақ kьsj соқ bjr таира elden,
 Torқайьның өлгенjн vjлmei Baian,
 Қyгjрjр қеңgesjнен сүрай kelgen.

— Bасыңдь ne қьр сyрсjн бүрмай қана,
 Kөгjнсjн өз басыңа сүмрай қана,
 Сасыңдь қальыратьр қетjр keldjн,
 Бар volsa vүйьнтайьн сүрай қана.

— Boz yige kjrjр keldjm көilegjm kjр,
 Segjz tal алтьн aidai cekeme vür,
 Қеңесе ainalaыьн, torқайьm ver,
 Aқammen өle-өлгence дәurenjн syr!

— Bermeimjн torқайьнды қаным vikес,
 Kyieudjн қатқан қегjн adam vjлmes,
 Torқaidьн сyнjн қыльр сөз сүрайьмьн
 Qaida eken осы кyнде Qozь Kөгpec.

— Bjlmei me çürt Qozьnьň çatqan çerjn,
 Bermeseň torqaiьmь qalar көңiljm,
 Çeңese menen көңiljn qalqan çoqtь,
 Torqaidь qoьььdaqь berej bermen.

Torqaidь bül çeңeseň üstar alqan,
 Sөzjme ötjrk qalet çoqtь çalqan,
 Özjne tьrj bolsa berer edjm,
 Torqaiьň alda qasan öljr qalqan.

— Torqaiqa çan çeңesem daçal сыqть ai,
 Baiannьň kynj keser çьlai-сьгтай,
 Tygel çynjn çüldьň da tyk qoimadьň,
 Torqaidьň kyder yzven çanь сыqrai.

Qazasь torqaiьmьň keldj senen,
 Al çeңgem, kegjn bolsa taqь menen,
 Desedj vьzge laisq көrgen çandar,
 Keljr pe qьz тава almai osьььca elden.

— Keledj qara taudan Qozьke asьr,
 Kyieumen tavьsa көr bolçaldasьr,
 Artььnan Әlisarar qьr çeter,
 Qosььr Qozьkemenen ketre qasьr.

Sol bolsa өsietjn qavьl aldьq,
 Sen volsaň tuqan çeңgem qьldьň çauььq,
 Çeңese ainalaisьn, torqaiьmь ver,
 Bermestei vьr torqaidь vьz ne qьldьq!

— Öltjrdjm torqaiьňdь çynjn çüьr,
 Çursjn ve, qacaisьn der көzjn kyljr,
 Bikesjm ardaqtaqan qasьr ketse,
 Öltjremjn vaiqustь çürtьmь volьr.

— Vьzderge kylse kylsjn kylgen adam,
 Bül çaidь nege kylsjn vьlgen adam,
 Çjgjtter vьzven tendj oilanьrtь,
 Öner vөit vьzden gyuler öttj zaman.

— A, bikes, qactь degen atь çaman,
 Qasьr varьr yilengen qandai adam,
 Qacamьn der qoimaisьn qüьr qalqьr,
 Sen qascaň da qoia ma Qodar aqaň.

Çeңese, ne qьlqanmьn Qodargьq,
 Çьlqьсь çьlqь vaqqan solargьq,
 Ekj sözdjn jcinde Qodar desen
 Qodardьň qoьььdь әpkel ölerjne.

Әrine, aqьr öler tьrj çyrmei,
 Bьr kynj açal çetse tьlge kelmei,
 Qacamenen qacamьn der qoimaisьn,
 Әkeň menen cecemjn көңiljn көrmei.
 — Әkem menen cecemjn көңilj qandai,
 Әuelgj atasьrqaň çarqa bermei,
 Çürtьmьň qьlqan jsj mьnai bolsa,
 Çeңese, men de ölermjn tьrj çyrmei.

— A, Bikes, ças başyňnan nege ölesjñ,
Dunyede çasňda öljñ ne köresjñ,
Başyňa sar-sau tūrçan öljñ tjer,
Kunenj azyňaulaq öňgeresjñ.

— Çeñese, senjñ özjñ kyne vjldjñ,
Torçaidy kyne vjseñ nege çüldyñ,
Çeñese, tjrj volsa torçaiym ver,
Sjñljñdj aiamastai men ne qyldym.

— A, bikes, Torçaiňdy ürgaňym çoq,
Çynjñ çüldym esnarse qyloňam çoq,
Köñljñmj qaldyrgan soň qatt bikes,
Körgelj süm çyzjñdj körgenjñ çoq.

— Körmeseñ köрге tysjñ öl de maqan
Torçaiymdy öltjrgenjñ çeter maqan,
Çaulyq qylyp öltjrdjñ torçaiymdy,
Çyzjñdj körmek tygjñ ket sadaqam.

— Keldjñ ve menjmenen ürgarçaj,
Men müндай qaidan qaldym veijlj tarçaj,
Jcñde osyňsanjñ sadaqam dep,
Çürtym au, men ne qyldym osy qarçaj.

— Çeñese, bikescrjñ dep naz qyldym va,
Öltjrdjñ torçaiymdy az qyldyñ va,
Bjr torçaj elj-çürtym emes pe edj,
Alyp münlaşymnan çazqyrdyñ va?

Baıannjñ osy kynde köñlj soldy,
Qaiqy men qasjretke jcy toldy,
Çanbai çalyñ, kyimej çoq degendeijñ
Tjrj tül osy kynde Baıan sorly.

Boz torçaj öldj «çoq» dep, vjlyñ — deidj,
Qodar qül yide otyr kylymdeidj,
Torçaidyñ çoq degenj, — Çoq terek — dep,
Barlyq çürt çilyp çyrjñ, — deidj.

Qodar qül Çoq terekten jzdep keldj,
Kyieudjñ çatqan çerjñ közdep keldj,
Kelgende availamai çazqan vaiqys,
Qodarçaj qol qusyryp sälem berdj.

Mjngenj Qozkennjñ kyreñ atty,
Tuvjñde Çoq terektjñ kyieu çatty,
Qainaqam dep sälemdj bergenjñde,
Sünaq qül, qoly şyňqyñ ne qyr atty.

Oqrenen kjrjñ alyp atty deidj,
Deneler oq çyrekten tarty deidj,
Bicara dämj çetken çazqan vaiqys
Sol çerde çer qusaqtar çatty deidj.

Oqrenen kjrjñ alyp saldý deidj,
Boldy da kerjskedei qaldy deidj,
Qozkennj öltjryp Әлиқар
Моиньнан başyñ kesjñ aldy deidj.

Bastarın Qozьkennjñ aldь kesjр,
 Bailadь qanььaqa ernjñ tesjр,
 Qaravaidьñ kyieuj volamьz dep
 Keledj çoldasьmen əzjldesjр.

Keledj Qaravaiqа Qodar əzj,
 Baian çaqqa qaraidь ekj kəzj,
 Qozьkenj əltjrjр көңilj тьнр,
 Qodar qıldьñ mjnekei aitqan sөzj:

— Qaravai, Baian qьzьñ vailь volqan,
 Bailь volqan qьzьñьz sailь volqan,
 Coq terektjñ tyvjñde kyieu çatьr,
 Terektjñ tyvj qıttь mailь volqan.

Qьgьq kjsjljk quat var vjzde deidj,
 Qozьkege çolьqьtm tyzde deidj,
 Baian qьzьñ kəzjnen көrsjncj dep.
 Basьñ kesjр əpkeldjm sjzge deidj.

Denesjn tastap kettj көрге salmai,
 Armanda çar төsegjn төрге salmai
 Al, vailьññ vasь dep tastaqanda,
 Baian çaidь etegjn çerge salmai.

Çarььç qıdaıymññ tastan qattь,
 Vjр сьvьndai qarьr çanqа valdan təttj,
 Qır vasьñ qıçaqtaidь Sulu Baian,
 Ognьnan qozqalmastan yc kьp çattь.

A, Baian, çarьqььm, türсь deptj,
 Baian türmai çьlaidь müñ keptj,
 Çürttan taңdar vjр çjgjt alьr keljр,
 Qozь Kөrpec qoiaıьñ aтьñ deptj.

— Ölgenjñ Qozьkennjñ vjlgен ve edjn,
 Oı qar Qozьkedei kьmandь edjn,
 Vıьrсьñ elj çürttan jzdegendei,
 Vıьrсьñ qaiьmaqan jngен ve edjm?

Əkeke ardaqtaqan valaң edjm,
 Balanđ çanqan otqa salar ma edjn,
 Əltjrjр Qozьkenj Qodarьña,
 Endj əzjñ Baian sımдь alar ma edjn.

Baianqа çaman jstj Qodar qıldь,
 Əltjrjр Qozьkenj көңilj тьндь.
 Qozь Kөrpec maqan çoq, ai əkeke,
 Əzjñ almai qaitesjn Baian sımдь.

Baian vaiqus kyjkke сьdamadь.
 Alamьñ dep Qodar qıl qıanadь,
 — Qozьkenj əltjrdjñ, əi əkeke,
 Endj menj sen almai, kjm aladь.

Əp-ətjrk keijgen Qodar vortь,
 Qara qıstai ainalьr qaitьr keptj,
 Baian syi dep aitqan soñ Əliçapar,
 Сьraq Baian, ne deisjn maqan deptj.

— Öltjrdjñ Qozьkenj necjk çansьn,
 Ötjrk çoq sözjmdе maçan pansaң,
 Qozьkenj öltjrdjñ Qodar vaьr
 Endj menj çor çьlmai özjñ alsaң.
 Qodar qul münь aitqan soң kyljmdеidj,
 Baianьñ aldaçanь vjljñveidj,
 — Qozьkenj çoiabьq көrset, — dese, —
 Çьldamьraç vaçabьq çyrjñ — deidj.
 Men vjr çolqa salaьn tjljmdj alsaң,
 Ötjrk çoq sözjmdе maçan pansaң.
 Qozьkenj көmeljk taza çьr,
 Aq nekelep vaiandь özjñ alsaң.
 Asuьnan zar çьlaidь Baian vaçьr,
 Qьzdьñ tjljñ aladь Qodar vaьr,
 Bjr tyiege ketpen menen mesjn teңdep,
 Atqa mjnр ekeuj kele çatьr.
 Qodar qul sol Baianдь ikemdeidj,
 Bүrьr aq vetjñnen syiem deidj.
 — Oitaң-oitaң çer keldj çirkjn Baian,
 Kel oinasaq çaitedj vikem, — deidj.
 Coq terekke ekeujmьz keldjk çьr,
 Zorlai versеñ ketpei me көñljm suьr,
 Oinar kynjñ jlgerj Qodar eke,
 Qozьkenj çoiabьq taza çьr.
 Qudaia js var eken mündai-mündai,
 Közde ças, jcinde ot, zor көz tәңr ai,
 Keledj Baian vaiqüs çьlai-çьlai
 Çetedj coq terekke Baian sümrai.
 Keldj çoi Coq terekke Baian vaçьr,
 Boladь sol arada zaman aqьr,
 Zar çьlamai ne çьsьn Sümrai Baian,
 Qozьke arьstandai öljр çatьr.
 Kөrgensoң Qozьkenj atlan псть,
 Vasь çoq qur denesjn varьr qüctь,
 Baianьñ zar eңregeп dausьmenen,
 Ainalьr әue-aspan çerge tystj.
 Baianьñ jеj, vaуьrь kyijр çandь,
 Esjn çьr oilanьr, demjn aldь.
 Әlekem atqan eken aqca qudь,
 Baianqa qudь көrjр zor kyn tudь.
 Endj münь көmeljk taza çьr,
 Әleke, vü qudьqtan ар ver sudь.
 Qudaidьñ özj çьldь mündai jstj,
 Baianьñ jеj-vaуьrь kyijр, рjstj.
 Bül qьzdьñ aldaуьna erjр Qodar
 Beljne arqan vailar suça tystj.
 Qodardь aldar-sular suça saldь,
 Tolьrьr toçьz mestj tartьr aldь.

Kerek suyn sьqarьr alqanнан соң,
Auzьnan arьz sьzjn sьrai qaldь.

Qodar qul vaqamady kьr ailany,
Sumdьqь qьz qazqan kьrte qьz oilady.

Qudьqьtnь auzьzьna sьqьndatьr,
Arqandy vьr aqasqa nьq vailady.

Arqandy vьr aqasqa vailai saldy,
Qodar qul tarta kьr dep aiqai saldy,

Qodardьn tulaqanьn qьzьq kьrjьr
Betjne Baian sulu qarai qaldь.

Әlekem Qozьkenj kьrjьr atь
Qozьke kerjskedei volьr sьattь,
Menj syier auzьn qaisь dese,
Mjnekei dep qul ernjn qimьldattь.

Qodar qul Qozьkenj kьrjьr saldy,
Qozьke kerjskedei volьr qaldь,

Menj syier auzьn osь ma dep,
Egveitjьr sьqarqь ernjn kesjьr aldy.

Qudьqьta Qodar vatьr kyrsjnedj,
— Mordarqa mьnan sьaman qьsьn, — dedj,

— Aiamaisьn, asraisьn qattь oimaisьn,
Oibьnьd var senjн qьrsьn — dedj.

Qaravai sьurtь menen nege qactь,
(Qozьke jzdeimjn dep arьr-actь)

Menj kьrer kьzgeney osь ma dep,
Arqanнан tartьr tьrьr pьsaq sьanьsь.

— Bьlenj oz vasьma saldyьm — deidj,
Qor volьr avaisьzda qaldьm, — deidj,

Qu Baian, qьlmaqьsь edjн qьldьn, — deidj
Әsьjнdj vaqtь qara aldyн — deidj.

— Terjнdj terjskelj soiarьmьn da,
Sen qul menen dьuren sьrmei qoiarьmьn da,

Sьanьr tьrqan sьraqьm sendjrgen soң
Kьzjнdj mьnan sьaman oiarьmьn da!

Qaiqьrьr Qozьke usьn vьgьlgenmьn,
Sьanьmьnan vьr sььvьndai tynjlgemьn,

Әzjнe oz qьlqanьn men qьlamьn,
Sьnaq qul, senen artьq ne qьlqamьn.

— Byitkendei men ne qьldьm qьrqrьr Baian,
Әgьkьmьnьd qьlqan jьj qudaiqьa aian,

Qudьqьtan vьr sьqarьr ьltjrsеicьj,
Sьeidj qoi munda sьatsam sьlan-caian.

— Jsterj qandai volьsьn vьl qudьqьtnь
Әlgendei әl saqan ne qьlьrьrьn,

Qozьkenj ьtjrdjн kynasь sьoq,
Bь da saqan az vortь sьanьd sьqsьn.

— Ne qьlaisьn dep edjн vьdan artьq,
Endj men ьlmeimьn ve munda sьatьr,

Almaq tygyl qasýña çolamaımyñ,
 Arqañ menen sýqarǵar al çydam tartar.
 Rýsaqtı cırqyltaıdan qılqa saldı,
 Setkerjı çetesjne bülqar aldı,
 Sýgaqym, Qozýke çañ, razı vol der
 Qañnan qolın tosrı ırttar aldı.
 Öltjrgen Qozýkenj Qodar qıldı,
 Baıan men Qozýkege oval qıldı.
 Qozýkenj yc kyndjk ömjı tıler,
 Qūdaıqa Sūlu Baıan bek zar qıldı.
 Bjr adam aq seldelj jzder keldj,
 Bek zarlandıñ tılegjñ tıle dedj,
 Auzı kyigen bicara çazqan Baıan
 Tılegjñ kóp tılemeı az tıledj.
 Bar ma eken bjr qūdaıqa arız çetken
 Razı volsa Baıandı aıar ketken,
 Baıan men Qozýkenj aıaqañ,
 Yc kyndjk Qozýkenj çañ terbetken.
 Yc kyndjk Qozýkege ömjı verdj,
 Armansız yc kyn, yc tyn dāuren syrdj,
 Yc kynj uadelj ötkennen soñ
 Qūdaıdñ amanatın qaitar verdj.
 Qozı Kōrpec, Baıannñ volqan çaiı,
 Nūrlanar väicesekteı tolqan çaiı,
 Qozı Kōrpec ögende Baıan da ölgen
 Örkjmnñ sondai volsyn alqan çarı.
 Mjngenj Qozýkenjñ vestj ekendj,
 Tjkkenj Baıan Sūlu keste ekendj,
 Qozı Kōrpec ögende Baıan da ölgen
 Qūdaıymññ vııgıq kystj ekendj.
 Vııgıq qūdaıymññ kystj eken de,
 Kōnveıdj qūdaı salsa ne jske pende,
 Qozýkeden sol Baıan ne qır qalsın,
 Ekeujñ adastırqan esjtkende.
 Sūretj Aıakōzdjñ astında tūr,
 Qavıg ekeujññ qasında tūr,
 Ötjrk ras ekenjñ kjm vıledj,
 Sýıldar voz torqaiı qasında tūr.

QYZ ÇJBEK

Kesegj ötken zamanda,
 Djn müslman amanda,
 Kjeç çyzdjñ jejnde
 Çaqalvail elj var,
 Çaqalvailññ mekenj

Aq tenjz degen kölj var,
 Çaz çailaun sūrasañ,
 Qara tenjz çaqasñ,
 Ulan sambyl belj var,
 Çaqalvail eljnde

Bazarvai attъ vaibъ var.
 Vailьqьnъ onьqъ sьrasaъ,
 Өseu qьlьp aitiqъ
 Eser çetres çaiь var,
 Vailьqьnda өseu çoq:
 Çetj çyz tyie çyk eken,

Djldesj menen çambьsь,
 Mьq tyie çyk taqьda
 Qantь menen çaiь var.
 Aiaqtь malda eser çoq,
 Aidalьp vaqьp çaiьlar.

2

Sol vaida yc qatьn var toqьz ьldь,
 Epepsjz tьnjrj bergен mьnca pьldь.
 Eljne ova kelgen vьr keselden
 Vьrj qalmai toqьz ьlь vьrj өldj.

Toqьz ьl açal çetjр vьrj de өldj,
 Acumen altь qatьn taqьda aldь.
 Bazarvai seksen çasqa kelgen caqta.
 Tartь kьej qatьn vьr ьqьldь.

Onь tarqan qatьnь qьgьq төrt çasta,
 Bala çoq өzgesjnde mьnan vasqa.
 Perjçte sipat ьldь verdj qьdai,
 Çyrgende көzj tolьp qandь çasqa.

Tөlegen der qoььrь ьldьn aтьn,
 Qьdai artьq çaratqan onьq zatьn.
 Balanь sipat qьlьp aitьp volmas,
 Kөrgen çan aqьlьnan vьr talatьn.

Bazarvai valasьna көnjlj toidь,
 Qaiqьnьn jçjndegj vьrjn çoidь.
 Toqьz çьlda artьnan vьr ьl çana tudь,
 Çьrt çьp Sansьzvai der aтьn qoidь.

Çyrgьtj ekeujne qalьn vermei,
 Dьcranьn өr ne degen sөzjne ermei,
 «Tьrj çyrse өzdeгj alar vьr qьz,
 Өljр qalsa kyjgьjn taqь көrmei.

Alsa da padca qьzьn malьm çeter.
 Menjкjn çaratpasa, sөнjm keter.
 Kyjktj qattь tartьp çyrgen vasьm,
 Çazьm volsa, kyiermьn onan veter».

Tөlegen sonda on ekj çasqa keldj,
 Qьz jzder araladь tamam өldj.
 On altь çasqa deijn qьz çaratpai
 At çeter aralatьp tamam өldj.

3

Eljne vьr sөudeger keldj deidj,
 Bьlarđn өvden çaiьn vьldj deidj,

«Dyñie qor Bazarvaidai kormedim» der,
Säudeger mazaq qalyr kyldj deidj.

«Bül maldy beker çibr keregj ne?
Bermei qalyñ plynñ vjreujne?
Közjññ aq menen qarasyñdai
Artñnda miras, malqa iesjne?!»

Sonda vjreu aitađy onyñ çaiyn:

«Bağ дәulet bergен artық vjr qūdaıym,
El çürtñnan qыз çaratрай çyг Tөlegen;
Malыñ aıar çyргенj çоқ Bazarvaıyñ».

Mıñь aıtyр söileidj qart säudeger,
Tөlegenge aitađy: — syjncj ver, —
Al sonda Tөlegendj saqyтыр alar, —
Men tартым çaqсы qызды saqan çarar!

Qыз çaqрай өз eljñnen çyrse saqan,
Tөlegen syjncj ver endj maqan,
Elj var Aq çaiyqta altь sektj,
Alasыñ çaqсы qызды varsañ soqan.

Çaiyqta qызь sülu artық el var,
Erjñveı qыз jzdesen sen soqan var,
Aq çaiyqtan alasыз vjr sülüdy
Bolmaqyn mñnda tütyр, qaterjñe ol.

Tөlegen mñny jzdeuge köñlj kettj,
«Çolь var nese kyndjk onyñ?» deptj,
Säudeger aıty çolyn çyz kyndjk der,
Tөlegen jzdemekke talap eltj.

Tөlegennjñ on çetjge kelgen saqy,
Az emes vjr tñjññññ bergен vaqy,
— Çol var, — dedj säudeger, — çetpjs kyndjk,
Tөte çol qyğy kyncijjk bolsadaqy.

Onьmen çyre almaisyñ varqanmenen,
Ölesjn çolda cөlder armanmenen.
Çyг, — deidj alyssynvai su çaqalai,
Ərqacan vardyñ jsj parmanmenen.

Tөlegen Aq çaiyqqa çyгmek völdь,
Tөñjñññ çazqan jsjn көrmek völdь.
Basçь volьр sol qызды tarqan çanqa
Çyz çatьь syjncjge bermek völdь.

Çarattь vjr qara көк tüлpar attь,
Өzj çorqа çanuар qıs qanattь,
Türmanьnyñ varlyqyn da altьndatьр
Kymjspen төrt aıaqyn taqalattь.

Çam-çыraq tas ornattь çygen, erge,
Basçь, qosçь çyz çjgjt aldь vjrge,
Toqьz narqа altьñ men kymjs artьр,
Bes çjgjt taqь da aldь qызmetkerge.

Erlerge çөdem volьр vjr qūdaıy,
Qығь tyie völdь azьq qant pen çaiь.

Азъq-tyljk әmmesjn daiarlap ар,
 Çeneldj tuqannan soñ naurbz ай.

Bazarvaidьñ tölegen,
 Erte tuqan көвеген,
 Seksen çjgjt qosьь альр,
 On ves çjgjt vasьь альр
 Aqçайьqqa çenegen.

Aidьñ өtken necesj?
 Ai qarañqь kecesj.
 Radicadan kem emes
 Er Tölegen mycesj.

Әuliege at aitьр,
 Qorasanqа') qoi aitьр,
 Сыььп çаnqа çаn aitьр,
 Artьnan quьр keledj,
 Ölgende көрген cecesj.

Cecesj keljп söleidj,
 Sөilegende byi deidj:
 «Mjngende atьñ alasañ,
 Menen tuqan valasьñ,
 Adal vala tastai ma,
 Atasь menen anasьñ!
 Qal degende qalasьñ,
 Aitqan tildj alasьñ.
 Qal degende qalmasañ,
 Aitqan tildj almasañ,
 Qürttьñ anañ çarasьñ!
 Ölgende көрген qaraqьm,
 Ata-anañdь зарлатьр,
 Qai çaqqa ketjп varasьñ?
 Anañ keldj зарлаьр,
 Әкеñ отьр sandaьр,
 Kөre almaqan көр dүcran,
 Сыртьnan keler qamdanьр,
 Sen ketken soñ qaraqьm,
 Öledj kemjпr, çalyььz!
 Sansьzvai volsa, ças edj
 Çyremjz kjmge aldanьр!»

Tөlegen sonда söleidj:
 «Qoi, cese eke au, çыlamal
 Çылаqanmen vola ma?
 Beker vosqа ceseke ai!
 Сыгтаqа kelgence
 Maqan qalyñ vermegen,

Teñ qürvььmdai көrmegen,
 Qüm qüиььsьñ көzjө.

Osь eken sjzge sьvaqal!»
 Cecesj sonда söleidj,
 Sөilegende byi deidj:
 «Kelgjn valam qait sөna,
 Әкеñe-сыртьñ ait sөna,
 Patca qьzьп alsañ da
 Öz eljnde çat sөna.
 Bjreudjñ tьjь timei me?
 Qartaioqan әкеñ Bazarvai
 Senjñ ycjñ kyimei me?
 El jcinde tentek көр,
 Çihan kezjп çyrgende,
 — Tentjregen demei me?
 Ata-anasьñ зарлатьр,
 Bir qьz ycjñ kettj, — der,
 Dos, dүcranьñ kylmei me?»

Tөlegen sonда söleidj:
 «Aitaьñ saqan ceseke aul!
 Qai qünan qoi qaqьqьrь
 Buralqь volar qoraqа?
 Bjr sülü almai ceseke aul!
 Sjрэ da көñjlm tьnar ma?
 Talар qьloqan jsjnen
 At vasьñ erler бүrar ma?
 Çaman-çaqсь volsa da
 Allasьñ volar әmjпr.
 Öz aitqanьñ vola ma?
 Tьjьmdj almai kettjñ der
 Çamkөñj volьр çыlamal
 Men Çайьqtan kelgence,
 Çyzjñdj aman көrgence,
 Tapsьrdьm ata-anamdь,
 Çaratqan qadjп xüdaqа!»

Anasь sonда söleidj:
 «Өlkenjñ көrkj tal volar,
 Çjgjtjñ көrkj mal volar.
 Malьñ volsa qaraqьm,
 Qara vasьñ çan volar.
 Alua asap, jctjñ val,
 Çaia cainap, çedjñ çal.

1) Qorasan—cесек әultesj.

Keter bolsañ qaraqym,
 Çyqydan tañdap qyğy çor-
 qa all
 Sansızvai bolsa ças edj,
 Sen ketken soñ qaraqym,
 Syienj kjmge kyneltes
 Artñda qalqan kempj cal?!»
 Tölegen sonda söyleidj,
 Söilegende vyi deidj:

«Mjngende atym alamyn,
 Senen tuqan balamyn,
 Kөñiljme tysjv vjr xial,
 Sapar cegjv varamyn,
 Alda nasyp ailasa
 Bjr sülüd alamy.
 Alda nasyp qylmasa
 Endigj sözjñ qyçqasb
 Mekege taman varamyn».

Tölegennjñ qaitrasyn vjñgen soñ anasv vatasyv veredj.

Anasv qarar çylaidv,
 Çylaidv da tolqaidv,
 Qoi desede valasv
 Oqan sjrө volmaidv.
 Bjr sülu qyz almai Tölegen
 Dypiege көñilj tolmaidv.

Cecesy sonda söyleidj:
 — Ah dedjm men qüdaial
 Dargahña!) vas ürdym!
 Sözdj sözge ar keljv,
 Kyigenjmnep çapsyrdym.
 Keter bolsañ qaraqym,
 Əuelj qüdaı men əenj,
 Kөmjл pjrge tapsyrdym.

Kөл iesj Qatmar au,
 Çol iesj Qatmar au
 Qaraqyma көz sal au!
 Raqym qylsañ qüdaia,

Senen өзge kjm var au?!
 Qasçqtardñ pjrj edjñ
 Ləilj-Məçnyn sjz var au!
 Asçqtardñ səuerj,
 Zblıqa, Çusjv paıqatmar!
 Əieldjñ pjrj Bivi Fatıma,
 Balamdñ sjzce tapsyrdym!
 Adassa çolqa salyp çyr,
 Sırgınse qoldan alıp çyr.
 Bəleket kelse qaçıp çyr,
 Qosaqtar qoidai vaçıp çyr,
 Bjr qasçqtñ dertjnen
 Qaraqym menjñ naçıp çyr?!
 Əzretj er Sultana),
 Raqım qylyp sjz tırsañ
 Bavaı tyktj Cactь əazjz³⁾
 Balamdñ sjzce tapsyrdym!

5.

Çylar-sçqtar doctasyp cecesy qaitadv. «Kjrekes volmasam da tyiekес sekjldj ekem, cecemnjñ sözj dürys eken» dep vjr çerge qosyn qondyğyp, Tölegennjñ özj qaityp keljv çyqylyñ jrkter ekj çyz elu çorqanv voljv aidaidv.

Kөр күп çol çyrjv sektj degen eldjñ cetjne keledj. Cатырñ tjgjr çorqalagyn çайр салып, Tölegen ainalasyndaqv elge çar saladv. «Альстан Чақалбайы елнен Базарбайдыñ ұлы Tөlegen мырза сүлу таңдап, қыз іздеп keledj. Kөjñgen qyzqa çaratса da, çaratpasa da vjr-vjr çorqa silыq veredj» dep çürt qызdarыñ əkeljv көрсете verdj. Kөjñgen qызdar vjr-vjr çorqadan əkete verdj. Vjrñcj kynde ekj çyz qыз көjñdj, Tölegen çaqьrmađv.

Tölegennjñ çанындаqь seksen çoldasv vjr күnj keçes çыды.

1) Dargahña—metjmine.

2) Bül eskj nanьmdaqь əulle—pjrđñ atь.

3) Bül da eskj nanьmdaqь əulle—pjrđñ atь.

— Tölegen malǵ bosqa casǵr ыығар qyldǵ. Byite verse cıurda aida-
qan çorqanǵ taıysadǵ. Sonan soñ vjzjñ astımbızdaǵ attarǵmızdy
ylestjre vastaidǵ. Çaiau qalǵr, çygen alǵr, elden at jzdegenıjz çar-
raspas. Onan da qyzdardǵ әuelj özıjz köreljk, çürttan asqan sılı
bolǵa qana Tölegenge körseteljk, әitpese Tölegendj vjlmıjz dep
casǵr körsetpeljk, — deptj. Aıtqanǵndai aq, körtjñ vәjñ sırttan qalǵ-
rǵr Tölegenge çañqyz çarǵm volmasa qyz körsetpedj.

Bjr az uaqıt ötken soñ, — säudeger caldyñ aıtqanǵ beker eken, vñ
çaqta sılı qyz çoq eken, — dep Tölegen kelgenjne ökjne vastadǵ.

6

Altı Sektjññ Sıǵıvai degen qanǵ var edj. Sıǵıvaidyñ altı ıñ.
vjñ qyzǵ var edj. Qyzǵ kençesj edj, atı Çjvek sılı. Çjvek öte sılı
edj, çasǵ sol kynde on törtte edj. Örkjmdr aıttırsa da eckjmdj çar-
raıraı çyruçj edj.

Qanǵñ Qarçyqa çıǵs degen uәzjñ var edj. Qarçyqa tım se-
njmdj volqandıqtan, otardaǵ toqyz tıñ çıǵııñ vaqqandardıñ ys-
tjñen Qarçyqanǵ vas-köz qıǵr qoıǵr edj.

Tölegenññ davıñ esjtken soñ, Qarçyqa Tölegenge varmaqǵ
voldǵ. Qarçyqa oiladǵ: «Tölegendj köreıjñ, çürttñ maqtaqanǵndai
volǵr çyqsa qyz Çjvekren tañstıraıñ, Tölegen maqan çaqsa Çj-
vekke de çaqar» dep oiladǵ.

Otarda çatqan Qarçyqa
Bjr vedeuge mjnedj,
Alladan pәrmen tjledj.
Oıraq çerden ıǵıǵr,
Çarlau çerden qarqıǵr,
Tegjs çerden sıǵıǵr,
Aıañdamai çeledj.
Seksen çjgjt elçje
Salǵr çetjñ keledj.
Keljñ soılei veredj:
— Asıda ası vel dedj,
Asa vjñ soqqan çel dedj.

Seksen çjgjt jçjnde,
Bazarvaidyñ valasǵ
Tölegen mıǵza kjm? — dedj.
Basǵr, basǵr basǵrdǵ,
Aqqa qılǵr çasıldǵ.
Seksen çjgjt, al sonda
Tölegendj çasırdǵ.
— Mjngen de atıñ döñendj.
Kökke toıqan köñendj,
Bjz vjlmıjz Qarçeke au,
Tölegen mıǵza degendj!

Çjgjtterdjñ Tölegendj çasırdanǵn Qarçyqa sezjñ çol volıñ dep
aitqanǵ:

Assalaumaqalaikem, köp çjgjtter!
Sailanqan vәjñ vjrdı vek çjgjtter,
Sailanǵr çyqa qarçysız tavıñızdıñ,
Soılei tır, sozjñ volǵa ep çjgjtter!
— Kelemjz elmjzden vjz çolaucǵ,
Bet alǵr çyqqan çerjm kök voıaucǵ,
Yıjññ qyzıǵıñ çauqa aldıǵr,
Kelemjz süraı salǵr vjz süraucǵ.
— Kyn köjñ çyruçj edjm önermenen:
Tötelep keldjm sjzge kemermenen.

Kördjm de qaraların çandai carıtm,
Balasъ Bazarvaidın degenmenen.

— Kelipsiz vjzdjn körjp qaramazqa,
Çauarqa çauar tappai qalamыз ва?

Сыртнаң Bazarvai dep esjtucj edj,
Tölegen vjzdjn çoqть агамызда.

Өг çerde asъr tuqan tegjm dep em,
Tölegen çürttan asqan begjm dep em.

Sürasam çolaucьdan sjzder dedj,

Çasъrdın Tölegennjn nesjn menen.

Осыңса ол Төлеген çasъғынъr,

Ол өзj kjmнjn ұрлар хақың çegen?

Çatъrdın jcinde vülarđın sözjn esjtjp çatъr «çjgjtter menj nege çasъғыr тұr» dep, Tölegen taңdanadı da çatъrdın esjgjn көterjp, sь-qalar qarar Qarçьqanъ көredj. Tyrjnen dos adam ekenjn таңъr, çatъrdın etegjn serpe tastar, sьrtqa сьqъr, Qarçьqada qarar Tölegen söleiddj:

Assalaımaqalaikөm Qarçьqа ekel
Men edjm Bazarvaidın Tölegenj,
Qozьnъң erte tuqan көvegenj,
Qarce ekem araz va edj vürjn maqan,
Qasьma таңъr тұғыr kelmegenj?
Men edjm Bazarvaidın ylken ұлъ,
Allaңın сьнъmenen syigen qұлъ.
Qarce ekem sölem versem qaramaıdı,
Bar edj Tölegennjn neden mjnj?!

8

Осы kelgen Qarçьqа
Табынпaн asqan er edj.
Cette тұrқaн Qarçьqа
Tölegenge keledj,
Keljp sölei veredj:
— Ауыл aldъ vel dedj,
Belden көcken el dedj.
Seksen çjgjt jcinde
Bazarvaidın balasъ
Tölegen mьrza sen dedj.
Näsijңe qarasam,
Qas padca men teң dedj!
Men çaiьmъđ aıtaıьп;
Altъ Sektj ejnde
Сьrьlvai qanнъң uazjrj,
Qarçьqа сьгсь men dedj.
Tölegen volsaң sen dedj
Kel soqьmпаң çyr dedj.

Çürtqa bergен olçaңпаң
Bjldjrmеi maqan ber dedj.
Men vjr sulu tabaıьп
Padcamызdың çalqьzъ,
Altъ Çjvek sürasaң,
Keremetjm көr dedj.
Bazarvaidın Tölegen
Qarçьqadaı aqьnнъң
Bül sözjn maqұл көredj,
Aıdap çyrgeң çorqadan
Ekj çorqа veredj.
Seksen çjgjt elciden
Bes çjgjtj völedj.
Өzgesjn elge qaitaъr,
Qarçьqа menen jlesjр
Aq çaiьqqa çoneldj.
Nese dyrkjn el volъp,
Oqrandъ çer qьr volъp,

Tölegennij sözderj
 Soqıylarğa çır volır.
 Onar valıq sızqadı,
 Aidın köldij cettjne,
 Adam qarar volmaıd
 Er Tölegen betjne.
 Qatıvı vaxır kıc-kıc dep
 Kək çorğa atıñ kötjne,
 Dəl segiz kın çol çırjı,
 Az qana emes mol çırjı,

Sonda çetken sekıldj
 Aq çayıqtıñ cettjne.
 Qılannan atıv qoñqıtı,
 Kölden tartıtı vorqıtı,
 Arada nece qoñqıtı—
 Çetemjn dep zorqıtı,
 Səske mezgıl volqanda,
 Qız jzdegen Tölegen
 Köcken vır elge çolqıtı.

9

Sonda Qarçıqda aittı: «Bızdın el çailauqa qarai vızıla köcken eken, — Çjvektj kəc-çonekei kərsetejn, — dedj. — Asırpai artımyzdan çaiymen kelesiz, — dep, sol araqda qosçılarnı tastar Qarçıqda men Tölegen qalıñ köctj aralar çoneldj.

Bazarvaidın Tölegen
 Talai köcten ötedj.
 Sonda vır köcke çetedj.
 Kəc aldına qarasa
 Bır qız ketır varadı:
 Sırtına kölek etjnde,
 Nür sousesj betjnde,
 Buralır ketır varadı
 Perjnıñ qız sekıldj.
 Özi on tört çasında,
 Çarçıratır mañdaıñ
 Aıtır qoıqan sekıldj.
 Osı eken dep qız Çjvek
 Cettır keldj qasına,
 Bazarvaidın Tölegen.
 Artınan kelır Qarçıqda, —
 Çjvek emes, — degen son
 Onan vır ötj çonegen.
 Endj onan ötedj,
 Çone vır köcke çetedj,
 Kəc aldına qarasa
 Bır qız ketır varadı:
 Tañ mezgıl volqanda
 Solpannıñ tuqan çıldız,
 Kigenj atılas qırtız,
 Bejcten sırtır kelmese,
 Bıl çalqanda xor qız.
 Sondai aq volır tuarda
 Adam zattıñ vır qız.
 Osı eken dep qız Çjvek,
 Cettır keldj qasına,

Bazarvaidın Tölegen.
 Artınan kelır Qarçıqda, —
 Çjvek emes, — degen son
 Onan da ötj çonegen.
 Qarçıqamen jlesır,
 Tölegen köñlj tyzeldj,
 Asırpar çırjı tez endj,
 Bır kormekke Çjvektj
 Tölegen myza kezendj.
 Qarçıqda men Tölegen
 Çaqalai saldı özendj.
 Sol uaqıtta aldınan
 Bır kəc sıqtı tyvekten,
 Kəc aldına qarasa
 Bır qız ketır varadı:
 Otız tyie çetelep
 Sarı maia ylekten,
 Mıgındıq sarı çez,
 Buidasın esken çjvekten,
 Tolqan aidai tolıqsır,
 Aq sazandai vılqsır
 Buralır ketır varadı.
 Mıñ köjır Tölegen,
 Atınñ vaxır vıradı,
 Əngjme-dyken qıradı.
 Osı ma? dep, — qız Çjvek?
 Qarçıqadan sıradı.
 Qarçıqda çettır keldj.
 Əzil aıtır kyledj:
 Bıl emes — dep — Qız Çjvek.
 Odan ötj çonedj.

Onan ötjр Төлеген
 Атына қатсыр васадь.
 Тұлпардан туған көк қорға ат
 Аузынан көвжк сасады.
 Сер тарғынр қауар,
 Ашыздықты васадь:
 Алдындағы беістен
 Оғдытыр келір асадь.
 Беістен тусыр қеледі,
 Ойға тусыр келеді,
 Тағы ақасты бір көкке.
 Көс алдына қараса
 Бір қыз кетір варадь,
 Қанасалай сұлудың
 Қасына қетір келеді.
 Төлеген мырза көреді,
 Көс алдына сұлудың
 Оң қыз пөкер қасында,
 Өзі оң бес қасында,
 Ақ маңдайың қарғылдар,
 Тапандай көзжі қалтылдар,
 Алтын саспау сасында.
 Қығқ парға сук арттырған.
 Қатқа зерлі кілемді
 Сук үстінде қарттырған,
 Қазиналы қығқ Нарға
 Сібектен арған тарттырған,
 Әсемдіктің көржі де
 Бұл дүниені кең салыр,
 Дүрия өспет, өспенір,
 Бұл сиваннан арттырған;
 Алтынды қатсыр қолға алыр,
 Ақ қылаңдай толқаныр,
 Бірағыр кетір варадь,
 Сың соққандай теңселір.
 Осы екен деп қыз Сібек
 Қетір келді қасына,
 Базарбайдың Төлеген.
 Сыртнан келір Қарсыға, —
 Сібек емес, — деген соң
 Одан да өтір қонеген.
 Тау васында қарақай,
 Төлегеннің мінезі
 Осындай воһыр әңгерде
 Оң бір қыз өтті сәулетпен
 Бөрі де қалды қаратай.

Тағы ақасты бір көкке,
 Көзіннің гәухәр қарасы
 Бір қыз кетір варадь:
 Орта воһы демвелсе,
 Алтынды камзол қеідецен,
 Сиратына қараса
 Бүгінді қыздан өзгесе,
 Алтын сыны кеседі
 Екі көздің қарасы.
 Бейітен сыққан сам сыға,
 Көзіннің гәухәр қарасы
 Туған айдан іілген
 Екі қастың арасы.
 Сытқа тартқан күмжістей
 Оң саусақтың саласы.
 Сондай ақ воһыр туарда
 Адамзаттың валасы!
 Осы екен деп Қыз Сібек
 Қетір келді қасына
 Базарбайдың Төлеген.
 Артнан келір Қарсыға, —
 Сібек емес — деген соң
 Одан да өтір қонеген.
 Endj onan өтеді,
 Қана бір көкке қетеді.
 Көс алдына қараса
 Бір қыз кетір варадь:
 Қара қорға міңгені,
 Қара торға кігені
 Екі көзі сымелі)
 Бұл сияқты перизат
 Қыз іздеген Төлеген
 Соқ еді сірә көргені.
 Сексен тые қомдақан,
 Сексені де воһмақан,
 Сексен тые үстінде
 Алтынды қақдан орнақан.
 Аспхани кілем ваг,
 Сібектен гүлін торлақан.
 Қыз сиратына қараса:
 Ақ бетінде кірсік соқ,
 Айдан көлдің қындай.
 Екі көзі қалтылдар
 Ваһрдың алтын туындай.
 Воһыр кетті валдай.
 Соілеген сөзі мазалы

1) Сыртте — қарса қақатын воһан.

Аппақ зәт-зәт сибндай.
 Аузынан сыққан левизј
 Сағь алтынынъ вийндай,
 Ось екен деп қыз Ҷбек,
 Ҷетјр келдј қазына
 Базаргаидың Төлеген.
 Артынан келјр Қарсыға, —
 Ҷбек емес, — деген соң
 Онан да өтјр сөнеген.

Онан өтјр Төлеген
 Атқа қамсы saladь.
 Тұлпардан туған көк қорға ат
 Көзј ottai қанады.
 Сымға тартқан кымјстей,
 Сымбедей воһр қарады.
 Тақы ақасты вјг көкке.
 Көс алдына қараса,
 Вјг вәивјсе нүр сүздж
 Көстј тартыр варады.
 Көс алдында вәивјсе,
 Сағь алтыннан қавдықы,
 Екј сүз тые қазина
 Қызы! алтын сандықы.
 Ақа Ҷуныс¹⁾ перјдеі
 Көркј раусандықы
 Сазықы қатын демесен
 Қартаиса да јлгерј
 Әлјгј қыздан салдықы.
 Аидың өткен неcesј,
 Аі қараңқы кесесј,
 Сазықы қатын демесен
 Қартаиса да јлгерј
 Әлјгј қыздан мыcesј.
 Асылдай воһр esјлјр,

Нүрдай воһр сайқалыр
 Ақ маңдайы қарғылар,
 Алтынды кейс сартылар,
 Көстј тартыр варады,
 Ҷбектің тапқан cecesј.
 Берсе тәлјрј сјгјтке
 Еrtesј ne, kecј ne?
 Ertengј kyn besјnde,
 Zoroja қеткен sekјldј
 Қыз Ҷбектің көcјне.
 Көс сәулесјн қараса
 Аспраһанның сәуһерј,
 Бstampүлдың сәуһерј.
 Тамаса қылаған адамның
 Тоиды көзјнјң ваһарь.
 Esevј қоқ дүниенј
 Eseptelјk nesјne,
 Kelse Ҷбек қоқ екен
 Sol sekјldј көcјnde.
 Мүнь көрјр Қарсыға
 Аттың васын вүрадъ,
 Әңгјме-дүкен құрадъ!
 Ҷбек қан қайда кеткен? деп
 Аккы воһған қарсыға
 Cecesјnen sol қерде
 Сылтауратыр сүрадъ.
 Ҷбек қан erte кеткен деп,
 Болқалды қерге қеткен деп,
 Көспен вјрге сүргенде
 Betјme тоған tier деп
 Көк рәуеске кыммен
 Azannan түгър кеткен деп,
 Cecesјнјң sol қерде
 Вүларға берген сәуавь.

10

Төлеген мен Қарсыға көстјң алдына сықты. Ҷбектің атвасы-
 ның, көс васылардың қосылыр қатқан јзјн көрдј. Јзге тусјр Ҷбекті
 өтүр сөнелдј.

Naizasъ aymai қолынан,
 Celј түгър оһынан,
 Аі мыјздж қосқардың
 Бөгј тартты қоһынан.
 Төлеген сонда сөнелдј
 Кеткен Ҷбек соһынан.
 Базаргаидың Төлеген

Endј velјn tyјndј.
 Асыл кјйм кјјндј,
 Вақынды alla ақыл деп,
 Pјrlerјne сибды.
 Atqa салды чөлдјктј
 Tekјrekter keledј,
 Endј oilanыр Төлеген

1) Ақа Ҷуныс перј — „Көр иқылы“ деген esкј қырдақы сүһу әтел.

Kelgenjne ökjndj.

Tülparдан туған көк қорға -at,

Оғ қоғандай секјрдј.

Қарсыға менеп қарсыр,

Атқа қылды өкјмдј.

Ertengj kyn besјnde,

Qыз Çjvektјn јzјmen

Kele çatqan sekјldj.

Almas qылыс sartyldap,

Altındь cygen çatqyldap,

Kök çorqa tülpar qыglандь

Ekj közј çaltыldap,

Өmјldjrk som altyn

Отырауда аlyldap,

Solqyldaıdy qara çer,

Kök çorqa at vassa vylqyldap,

Uçsұqtai sanь vültyldap,

Qoғandai çynј vürqyldap,

Almas qылыс velјnde,

Qolında naıza qыlyldap,

Tört tūiaqtan сыqqan ot,

Сақрақ tastai çыlyldap.

Qūlaq salsaq dьvьsь

Tau subndai сыղqyldap.

Qoltyqьnan aqqan ter

Tevјngјden сыlyldap.

Самның қаңқан сығақы,

Çaқының volmas сығақы,

Çetј qьрдан asqanda,

Gyldjrlengen qoңyraudy

Esјttј sonda qūlaqь.

Çapsa valta öter me

Çaқыraudyň tasyňa?

Neler kelјp, ne ketpes

Er çјgјttјn vasyňa?!

Qoңyrau dausь kelgen son

Kök çorqa atь aqьzьr,

çetјr vјr keldј qasyňa.

11

Çjvektјn kyimeļj arvasьna yç at qatarьnan çegulј eken. Kyimenjn qaqraқы çavulь, at aıdaqan көсіrј sьrttan көrјnedj. Tөlegen kyimeпjn aldьna vјr сықты, артына vјr сықты, eckјmдј көre almady. Артына qarasa Qarсыға көzdјn ісьnda qalqan eken. Сыдар tūra almaı, qьzды сақыр sonda Tөlegen:

Kјm var? der vül kyimede dauьstady,

Aqьlyп aculanьr tauьspady.

Tөlegen yç qaitara сақыrsa da

— Qыз Çjvek söilesuge namьstandь.

Tөlegen sonda tūrьr qara völdь,

Өzјnјn eljn oilap јcј toldь.

Qыз tygјl өз elјmde erkek qorьqqan

Qairan vasyň, vül çerde veker völdь.

Өz elјmde teң edјm қап zatyьmen,

Aldьma kelmeucј edј qan atьmen.

Mьnai qыз çauar vermeı qara qыldь,

Çyrgensјr өз elјnde säuletјmen. —

Tөlegen qara volьr qaldь tūrьr,

Атының кейjn qarar vasyп vürьr,

Sol uaqьtta Qarсыға da çetјr keldј.

Sөilespeı Çjvek kettј qūdai urьr.

Qarсыға Tөlegenge keldј çetјr,

Атына qatсы vasyр ekrјndetјr.

Tөlegen Qarсығаda söz söileidј:

Kettј der çauar vermeı qara etјr...

Qarсыға Tölegenge, — пайманъз, sızden vürün eckim Çıvekpen daubstar söilesken emes. Sızdın aıqailaqañıñızğa пайманъз qalqan volar. Endj men söilesjñ qaraıñ, — der Qarсықаñıñ Çıvekke keljñ aitqanъ:

Üiada üsqan valaran
Qanattarın taraidъ,
Asıl tuqan anadan
Әr vjñ jske çaraidъ.
Xürmetjñ senjñ qaraqым
Tjgemjñ altın saraidъ.
Danьсran adam dypnenjñ
Parasatın qaraidъ.
Aqъ алър qызmet qылаңдъ
Opъ da jske sanaidъ.
Kөtergjn çıvek vasyñдъ,
Ertjñ keldjñ er çjgjt
Tap özjñ laıq
Çaqtımar edjñ talaidъ.
Vasyñдъ көter Çıvek çan,
Qılaqıñ salır sözjme.
Qasымda tūr vjñ çjgjt
Tap laıq özjñ.
Dyrgj gauhar көzj var,
Bal-cekerdei sözj var,
Ta'ai vek zat көzj em,
Mьññ çisañ osьññ
Çetpeidj vasqan jzjñ.
Qarсықа sındъ көkendj
Qara qыmai qaraqым,
Vjñ qaracь çyzjñel
Sonda Çıvek söileidj,
Syilegende vyi deidj.
— Kөke volmai çerge kjr,

Salmaımьñ qılaq sözjñe,
Bai тауыр маqan әkel der,
Qacan aıttım өзjñe?
Çөnder vaqьññ malıñдъ,
Bet aldьñ sandalmai,
Çolama menjñ jzjme.
Ekj taiqa üialmai
Menj satır sьrtımnan,
Nebetjñ men söileisjñ?
Kөzjñvei çөnel көzjme!
Qarсықа sonda söileidj:
-- Ras menjñ Çıvek çan,
Ekj çorqa alqanım,
Nege aitaıñ sözjmnjñ
Rasın aıtpai çalqanım?!
Maqıl ma eken Çıvek çan.
Sөzdjñ çөnjñ vaıqamaı
Өtjrk çala salqanım?
Ekj çorqa men aldım
Tөlegenge dos volır,
Nan qaraqым sözjme,
Kөzjññ maqan dos volır.
Çolьña senjñ vasyñдъ
Bөigege tjgjñ men keldjñ.
Segjz kyndeı çol çyrjñ,
Erte көcjñ, kec qoñьñ.
Vasyñдъ көter Çıvek çan
Eñbegjñ ketpes ec volır!

— Qarce ekem maqan senjñ kelgen eken, көzjñvei qalqanım üiat volar — der oiladъ da qыз Çıvek qaqraqын asьr çıberjñ çarq etjñ көzjñjñ, amandaсть da qaitadan kyıemenjñ jsjñe kjrjñ qaqraqын çauьr çıberdj. Çıvektjñ qasымda yc qыз var eken. Çıvektjñ süluьqъ Tөlegendj taңdandьrdъ. Tөlegennjñ көzjñe Çıvek xor qызьñdai volır көzjñdj

Qыз Çıvektjñ qürmetj,
Çıhannan asqan säuletj,
Lәilj-Mәснyn volmasa
Өzgeden artьq kelbetj.
Yc qызъ var qasымda,

Өzj on төrt çasымда.
Oımaq auьz, qımai көz
Kөz meıjñ qanьñ tūr.
Aqьlmen tanьñ tūr,
Tanadai көzj çarqьñar,

Qыз Cыбек Төлегенге timek болған,
 Qарсе екем арасында cығmek болған,
 Kelemjn at carcaтыр сонық үcjn.

Q a n:

Tjkkenj sæudegerdjñ qosъ ma eken.
 Oaивiren¹⁾, qығьq cjlten dosъ ma eken?
 Kесегj Төлегендj çamandaqan
 Kөp дүcpan көре almaqan qasъ ma eken?
 Cыbegjm tise tisjn өз теңj eken,
 Kесегj aitqan Төлегеn оsъ ma eken.
 Cыbegjm Төлегендj көрген eken,
 Cыбек çан endj өlmesjn vjлген eken.
 Ығзамып Qарсыqаqа ne qыlsa da,
 Kemjтpeй тең qұрвьдан cырген eken!

Төлегеn Cыбектj aйттырадь. Сығьвай веретjn volдь. Bata оқыр тоf
 қыладь. Bata-аiaqqa Төлегеннjñ aйдар kelgen cықьсынық vәjn алдь.
 Ауыдан qасьq çerde vjr төвенjñ тасасында cатығып тjгjр өнерлj cыгjt-
 тердj çинар Төлегеn ойып, kылkj qызырpen çата verdj. Vjr кунj qығьq
 qатып keljр, Cыбектj алыр kelemjz деп Төлегеннен çеңгелjk сұрадь.
 Төлегеn qатып vасына vjr çоғqа verdj. Төлегеннjñ мырзалыqына riza
 volьр, qатындар Cыбектj күйеуге араpмаqсь volьр qанса аңдыса да
 qолдарына тьсjре алмадь.

16

Алты ceктjнjñ jеjнде qасьq cыгjtter көр eken. Oсылардьñ jеjнеп
 vastьqь Bekеçан degen volьр алрьs cыгjtтj vjr çинар алыр: «сыпымен
 Cыбектj vjr qаңқырған çолаусь алыр, өзjмjz qұр qаламыз ва? Cыбектj
 Төлегенге бермеi өзjмjz алаиьq» деп, кеңес қыладь. Кеңестегjлердjñ
 vjr qатарь: «Төлегеn тjрj түрқанда Cыбек vjзге timeidj, Төлегенге
 суjр тjр отьр» degen соң vұлар өлтjrmекcь volадь. Төлегендj өлтj-
 ген соң кеңесjр Cыбектj vjреuj almaqсь volадь. Кунj-тунj qасында
 димап тарqатаqандьqтан çай uaqытта Төлегендj өлтjру qып деп,
 Төлегенге Cыбектj çеңгелерj алыр kelgende, qыз ven cыгjt оңаса
 qалqанда өлтjретjn volьр тарqасадь.

Bұлардьñ vұл masliqатып vjr vaiqұs adam esjtjр түрьр, Төлегенге
 keljр aйтадь. Төлегеn дереu Qарсыqаqаь саqьғыр аладь. Qарсыqа
 keljр, — сығаqым vjг çұмысqa саqьгдьñ ва? — деп сұраса. Төлегеn
 yndemeidj, мұңайыр төмен qарайдь.

Qарсыqа сонда сөileidj:
 — Kөлге vjткен qұғаqым,
 Суығыыр озqап pьғаqым!
 Аq орда volдь кjргенjñ,
 Qызық дәujр сыргенjñ,

Әр vjр вөнде көрген çоq
 Bұл кунде сенjñ көргенjñ,
 Nege qара volасып,
 Bjреудjñ тjлj tidj me?
 Ertelj-кеc әр uaqыт

1) Oaивiren — jлгерj kezdegj parsь çұртьпық әдеbiетjнеп сыққан qайыр іран
 (ірандь qайыртан qолдаусь) degen сөз.

Sad etemjn prjmdj,
Qorqyr qaldym Tölegen,
Körgen soñ senjñ tyrjñdj.
Tjrj volsam tavaıyn
Köñjldelj kjrjñdj!
Nege maqan mññaidñ
Aıtsь çanymь sьgñdь?!

Tölegen sonda söileidj:
Söilegende vyideidj:

— Ai Qarce eke au, Qarcsь
eke au,

Men sьgñmdь aıtayñ,
Qñdai vasqa salqan soñ
Sjzge aıtraı qaitejñ.
Sjvekke qacsь köp eken,
Eljñde qanca çjgjt var,
Jcsj tolqan kjr eken.
Tölegen sьndь mьrzanđь
Öltjremjn der eken.
Çalqьz çatqan çerjmde
Çazьm vor ketsem qaitemjn!?

Qarcsьqa sonda söileidj,

Söilegende vyideidj:

— Asuda asu vel deidj,
Asa vjr soqqan çel deidj,
Sengen volsan sen deidj,
Kel soñma er deidj,

Öltjretüqьn kjm eken?
Keremetjm көr deidj.
Bazarvaidñ Tölegen
Qarcsьqadai aqьpññ,
Bül sözjn maqul көredj.
Aldьgьr atьm mjnedj.
Qarcsьqa menen jlesjr
Çañqai tyste aubьna
Çatьrdan sьqa çenedj.
Altь cektj eljñde
Qarcsьqada senedj,
Ijlmei tjrtj vögelmei
Aubьlqa çetjr keledj.
Sьgьlvaidñ altь üñ
Altaubь vjrdei vörj edj.
Eñ kjcsjsj Çirenvai,
Sol çьbь tysken otaubь,
Sonda keljr enedj.
Vascsь volqan Qarcsьqa
Keremetjm көrgjzjdj!
Tölegendj atьmen
Çañqai tyste aubьlqa
Jrkjlmesten çyrgjzjdj.
Çirenvai mьrza yjne,
Çañqa tysken otauqda
Ertjr keljr kjrgjzjdj.

17

Bülardь çailar volьr, Qarcsьqa sьqьr keteijn der çatqanda, Töle-
gen Qarcsьqanьñ etegjn üstai tyre keljr:

Asuda asu vel deidj.
Asa vjr soqqan çel deidj.
Añьqtar vugjn көreijn,
Sjvektj ertjr kel dedj.
Kece verdjm qos çorqda,
Bereijn vugjn yc çorqda,
Beseu qьbьr mjñ dedj.
Osь çañqai tal tyste
Aınalaıyn Qarce eke au,
Çjgjt volsan çьñ dedj.
Kelgen osь Qarcsьqa
Ertj tuqan er edj,
Ertjlyktjñ velgjsj,
Sjvekke çetjr keledj.
Keljr söilei veredj:
Aınalaıyn Sjvegjm!
Sьbьnda appaq syiegjn,
Osь emes pe edj qñdaidan

Qaraqьm senjñ tjlegjn?!

Vasьr, vasьr vasьrdь,
Aqqa qñlрь çasьldь,
Qarcsьqa көkeñ kelgende
Kөteгjn sьraq vasьñdь!
At vailaqan aqьrdь,
Kөk tysken çer taqьrdь,
Çettegj otau jejñde
Çañqa tysken çepesen
Qaraqьm senj çasьrdь!

Sonda Sjvek söileidj:

— Özjñ cesen vatьrsьñ.
Kece aldn qos çorqda,
Bygjn aldn yc çorqda,
Vörj völdь ves çorqda,
Sıqьza almaj qñdaıqda
Çazьr vjr kelgen көpjrsmñ!
Au, Qarce eke au, Qarce eke au,

Mjngen atñ qarager
 Baraıñ özjm bara ver,
 Saqırdanda varmasam,
 Qarce ekem tıjñ almasam,
 Aqır vjr kın volarmñ
 Sol çjgıtke qızmetker!
 Qarcaqa sözđ esjtjr
 Çjvek endj tyjndj,
 Asıl kijn kijnđ.

— Saqırdanda varmasam,
 Qarce ekem tıjñ almasam,
 Aqır vjr kın volarmñ
 Sol çjgıtke sıñdñ.
 Avır alsın Qarce ekem,
 Barmaı qalsam qıñdñ.

Qarcaqadan özgege
 Çjvekten çauar almaqı
 Qıñ-qıstau js edj.
 Çjvektjñ çaiñ sūrasañ,
 Asır tuqan anadan
 Sahzada kjsj edj.
 Kjsj voı karauat,
 Altñ taqtñ ystjnen
 Qoiandai qarqır tysedj.
 Aq mañdaı çarqıldar,
 Tanadaı közj çaltıdar,
 Altñdñ kevjs sartıdar,
 Çyırjk attai oıqastar,
 Qıñan qoidai voı tastar,
 Qalmaıñ der uıalır
 Çan-çaqıñ qarar vaiqastar,
 Ker maraldai kerjlr,
 Sarı maidai erjlr,
 Təñjrj bergen ekj aıaq,
 Vjr vasarqa erjlr,
 Yıden sıqtı qız Çjvek,
 Kəjngen kəzge dymienjñ
 Barcañnan çerjnr.

Auıl aldñ vel edj,
 Belden kəcken el edj,
 Atqan oqtai çıbızır,
 Oğ qoiandai ıqızır,
 Qılañ etjr, qıl etjr,
 Sılañ etjr, sılt etjr,
 Mıqındarğ vıqıldar,
 Tau sıñdaı sıqıldar,
 Sımtıledei çıltıdar,
 Bıñdarğ vıqıldar,

Aidñda tuqan qız Çjvek,
 Otauqa qarar çenedj
 Ojasıq çarın kərmekke,
 Qızmet qılr bermekke
 Sahzada qız Çjvek,
 Çalt-çült etjr keledj.
 Sol uaqıtta qarasañ,
 Qız Çjvektjñ didarğ
 Nūr cetjnen pjkendei.
 Qız Çjvektjñ ekrjñj
 Bejcten samal eskendei.
 Qız Çjvektj vjr kərgen
 Sıbın çannan keckendei.
 Sıldırar Çjvek çoneldj
 Nece tyrlj səuletpen
 Yñjrden caitan qacqandaı.
 Qılannan attı qodıqtı,
 Kəlden tartı vıqtı,
 Vjr kərmekke ıntıq vor
 Təlegen mırza sıbıqtı.
 Talma tystjñ saqında,
 Aq otaudñ jcnde,
 Aidñda tuqan qız Çjvek
 Təlegenge çolıqtı.
 Moldalar vası qosılsa
 Məsele kjtır oqırdı,
 Nasıqattar çaqıylar
 Aqılmenen toqırdı.
 Aidñdñ tuqan qız Çjvek,
 Təlegennjñ moıñna
 Asıla varır otırdı.

Təlegen sonda səilejd,
 Səilegende vyi dedj:

— Keldjñ Çjvek qasıma,
 Otıra kettjñ asıla?

Kecegj səlden qai çaqta,
 Toi völd salsañ vasmal!
 Çjvek sonda səilejd:

— Qıñama vespet qıñadım,
 Əzjimen sjzđ sıñadım.

Sıñamaqda vjr sözđ
 Əzjl qılr aıtır em,
 Əlj ımıtraı çyr me edjñ,
 Təlegen mırza sıbaqım!

Ekj asıq qosırdı,
 Əngjme-dyken qıradı.

Ekeujññ suretj
 Ləlj Məçnyndei voladı.

Ekj vek zat qosylyp,
 Kyndei valqyp tolady,
 Ekeujnıj tyzjne,
 Korgen çanpnyj hãmmesj
 Tamasa qairan qalady.
 Oıyn kылkj søulepen
 Çezdenjzdzjı qasbnda

Кес болғанса отырды.
 Күн батқан соң араңыз,
 Күйеуге төсек салды.
 Төсекті сайлап салған соң,
 Çатар mezgij bolğan соң,
 Çezdenjzdzjı moıныпа
 Асыла вағыр қулады.

Tölegen yc ai çatyp qalyndyq oınady. Bjr kynderde eljne qaitraq-
 cъ volyp, attaryn valap ertenjne ertemen çyrmekcj volyp çatady.
 Sol tynj üıyqtar çatyp Çbek tys koryp cocyр oınady. Kcj çengesjn
 caqyр alp, tysjn çoryр — Tölegenge ait, çyrmesjn,—der çımsady.

Сақыр алр қыз Çbek,
 Özjnıj çaqcъ çengesjn,
 Oтырауда алтын tengesjn,
 Сыласатуғын çerjnde
 Keltjmeıdj eken oңgesjn.
 — Au, çeңece au, çeңece au,
 Mjneznıj ed özgece au!
 Tölegenge vaғыр kel,
 Tıljmdj alsa çyrmesjn,
 Ata-anasъ var ma eken?
 Çal-qııғыръ sai ma eken?
 Ia volmasa qıđai ai,
 Qaңqyғыр өскен qu ma eken?
 Atasыnyj atь kjm volar?
 Anasыnyj atь kjm volar?
 Sırap kelgjn çeңece au,
 Qandai zaman kyn volar!

Men vygjn vjr tys kordjm,
 Tysjnde çaman js kordjm:
 Tölegen mjngen көк çorqa at,
 Er toqымсыз vos kordjm.
 El çailaqan Aq-Çaıyq,
 Çaqalai vjtken vıđaıyq.
 Aldbnda çanqan сырақты
 Bjreu yrler ocjrp,
 Kөzjmnen voldъ sol qaıyр.
 Qoıymdaqъ tüıqınyj
 Zaular kelrp asrappan
 Çelkesjn qıđь vıđaıyq.
 Bөndem deseñ qıđaıa,
 Bıı tys emes edj qoi,
 Kөrige maqan laıyq!
 Aınalaıyn çeңece au!
 Tölegennıj men vjldjm
 Bjr ketken соң kelmesjn,
 Çaғыр dınyie opasып

Bjldjm көzge jlmesjn.
 Mınan ketse Tölegen,
 Bjlgjzdzj qıđai men qıoqa,
 Bıı çerdj qaityp көrmesjn,
 Mıндаı qorlyq çeңece au,
 Tırlıgjnıde qıđaıym
 Ec vөndege vermesjn!
 Bazarvaidıy Tölegen,
 Erte tuqan көbegen,
 Çengesj kelse alqыp
 Neqыр çyrsjn demegen.

Çengesj sonda soıleıdj:
 — Aınalaıyn Tölegen,
 Bıkes çan vygjn tys kordj,
 Tysjnde çaman js kordj:
 Astындаqъ көк çorqa at
 Er toqымсыз vos kordj.
 Er çailaqan Aq çaıyq,
 Çaqalai vjtken vıđaıyq,
 Aldbnda çanqan сырақты
 Bjreu yrler ocjrp,
 Kөzjnen voldъ sol qaıyр,
 Tıljmdj alsañ çyrmegjn,
 Aınalaıyn kyıeu çan,
 Qıđaıq vjz de сылаıyq!

Tölegen sonda soıleıdj:
 — Au, çeңece au, çeңece au!
 Tys tykıjnıj voqьdyr,
 Әr neme deme çeңece au!
 Çaratqan menj vjr qıđai,
 Öljm dese көñıljm çai!
 Atamnyj atып aıtaıyn,
 Qalqыnan asqan Bazarvai.
 Qoi jcjnde marqadaı,
 Oтырауда tjllө alqadaı.
 Cecem atып aıtaıyn

Айрыс çasar Qamqadai,
 Əljr ketsem artımda
 Sansızvai attı jnjm var,
 Çjvegjm nege qorqadı?!
 Saman-çaqsı volsa da
 Aldanı volar ənjrj,
 Çalqız aqas kesjlse,
 Quagır qalqan tamıgı!
 Olai-vılai vor ketsem,
 Toqız çasar artımda
 Çetkjncəgjm var edj!
 Qaraca volır çaudı qar,
 Dıcrandardı veij tar.
 Səlemde Çjbek qorqarasın!
 Əljr ketsem Çjbektj
 Ec çamanqa qor qılmas,
 Sansızvai attı jnjm var.
 Sın tjlese vendege

Tənjrjm tjlek veredj,
 Kəktemde mında keljr em,
 Endj qız volır keledj.
 Eljmnjñ aqın kəsemj
 Batır Cege der edj,
 Aqılqa dıqan köz edj.
 Olai-vılai vor ketsem,
 Sansızvaiqa vascı vor
 Eljnızge keledj.
 Tjrj tırsaç çapıtmız.
 Kəktəm saqı volqanda,
 Qaz venen vjrge kelem der
 Ne salsa da qıdaım,
 Çjbekke dıqai səlem der
 Endj atına mjnedj.
 Çeğesj men Tölegen,
 Qol üstasır doctasır,
 Qoc alla der çonedj.

* *

*

Bırnese kın çol çurjr, aman-esen Tölegen eljne keledj. Ata-ana-
 sı qıanır toi qıladı. Çürt çıılır otırqanda Bazarvai valasınan: —
 qaida çurjr, ne qır keldjn, — der sıradı. Tölegen kərgenj, vjlgenj
 vjrjn qaldırmai çai mənjsjn vaian etedj. Aqırında Bazarvai: — qanı-
 ıa endj qacan varasın? — der sıradı. Tölegen çazqıtır varamın
 dedj.

Sonda otırır atası: — vjr tjlegjm var veresjn ve? — dedj. Tölegen
 avılamastan verem der tastadı. — Tjlegjmdj versen, qanııa çazqı
 tır varma, çıl ötkjzjr endjgj çıl osı uaqıtta var, osıqan uəndendj
 ver, — dedj Bazarvai.

— Ai ata: vaqınaqı sözdjn vərjn sjzden qorqannan atır edjm.
 El elden artıq volmaıdı eken, qız çaratı keldjm. Eckjmnjn qızın
 kərgenj çoq, alqanım da çoq, qalırdıqım da çoq, qanıım da çoq.
 Barma desen ec qaida varmaıaq qoıaın, — dedj de yiden sıqır kettj.
 Bazarvai acılanır çürtqa valasınñ qılıqın saqır, — vala tjlegjmdj ver-
 medj, varıma rıza emesjn. Bjrıjn qocamet qısaıdar, ersender
 tızımdı salır terjs batımdı veremjn, Tölegennjn ketetjnj vjlsen-
 der üstar vırınder, — dedj. Tölegenge eckjm ermeitjn völd. Keterjn
 vjlse üstar veretjn völd.

Eljnñ tırj mınadai volqan soñ, Tölegen atasınan qorqır kərtən
 seskenjr kijn-kecegjn, er-tırmanın dalada saqtar, kək çorqa attı
 dalada vaqatın völd. Kunderde vjr kın Tölegen qasına Sansızvaıdı
 ertjr, qolına tıqın alır qııca salır çurgende, asrannan qaqıdar
 ekj qaz öte sıqıt.

Çaz volır qalqan eken, qazven vjrge kelemjn degen Çjbekke uə-
 dem de volqan eken der, Tölegen daladaqı çasır qoıqan kijn-ke-
 gegjn, çuz mñ tjlləsjn, segjz rıt kımjsjn qorçınqa salır, artına
 vəkterjr alır, qasınan qalmai vjrge çurgen jnjj Sansızvaıdı elge

qavar beredj der, atьnan җerge аьр tastar, -kөк җоrоја atda mjnр
аьр җьбектjн ауль qaidasьn der, җайьqqa qarai җөnelдж.

Асьр tuqan Tөlegen
җаrаbailь qalqьnan,
җавдыqtар атьп mjnedj
Gөuherlegen altьnnan.
җoldas ermei artьnan,
җalqьz өзj җөnedj,
Bjг qасьqtьн zaгьnan.
Qazdьн dauьсьn esjtjр,
Sавьr qьльп түrmadь,
Dyniege moйьп бүrmadь.

Ketjр vara җatqanda
Sansьzvai җьлар җьgьrdj,
Tөlegennjн artьnan.
Raqьmь tustj wasьna,
Kөzden aqqan җasьna,
Qu wauьrdь qia almai,

*Әlqissa Tөlegen, — җеңеңdj әkeluge varamьn, җьlama, — der
jnjsjn җьwattь:*

Sansьzvai sonda sөileidj,
Sөilegende wуi deidj:
— җьlamamьn kөke җan,
Өzjн daqь җьlamai
Kөzjnнjн җasьn тьi, — deidj.
— җьлар отьr ата anam,
Sарaгьндь qi dedj.
Kөp җoldaspen warsaңсь,
El җүrtьндь җi dedj.
— җalqьzдыq jsj qьндь,
җalqьz qaitьp warasьn?!
Menjн җайьn mjnekei,
Tаньmamьn eckjmdj,
Sjz ketken soң, kөke җan,
Kempjг caldьн qasьnda
Өzjm җalqьz, өzjm җas,
Bolamьn kjmge сьi dedj.
— Bүl waqannan kelmesen,
Qaғь menen qan җүтьp,
Qovьz аьр qolьma
Tartamьn sonda kyi — deidj.
Tөlegen sonda sөileidj,
Sөilegende wуi deidj:
— Ainalaйьn qaraqьm,
җauoја warsam җaraqьm;
Qawьrқatmda qanaьm,
Artьmdaqь qüigьqьm;

Qайьгьльп keldj qasьna.
Sansьzwaidьн Tөlegen
Paruana woldь wasьna.
Bala keldj җьgьrjр,
Ac kyzendei wьgьljр,
Tөlegen түrdь kete almai,
Kөzjnen җasь төgьljр.
Kөzjnen aqьp qandь җas,
Qandai qьн wauьrlas!
Tөlegennjн sylegj,
Bordai wolьp egьldj,
Aldьna җьлар kelgen soң
At ystjnen Tөlegen
Kөterjр aldь aldьna
Qawьrқasь sөгьljр.

җetegjmdе җan атьm.
Ainalaйьn җьlama,
җьbek сьндь җеңеңdj
Ap kelmege waramьn!
Bөndesjn qüdaі qarqasa
Qawьl wolmas towasь.
Wasьma menjн tysjр түr,
Qасьqtьqtьн saudasь.
Aitьp ketken җьбектjн
җaqьndар qaldь uөdesj.
Yide-tyzde wolsa da
Neden qасьp qүtьlar
Wasь җүmьr wөndesj!
Qüdjretjne allanьн
Bөndenjн җoғь җarasь.
Qai jske talar qьlmaidь
җer besjkke kjrgence,
Adam zattьн walasь.
Ainalaйьn Sansьzvai!
Qol-qanaьm, qüigьqьm,
Sudan сьqqan syirjgm,
Suьгьльп ozqan җүirjgm.
Kөrmei wөnde qoimaidь,
җaratqan qadjr allanьн
Taқьдыrda җazqan wüigьqьn'
Tjг wolsam qaraqьm,
җetj aida kelemjn.

Açal kelse alladan
 Yide bolsam da ölemjn.
 Amandıq ver dep çolına
 Qūdaıdan sen de tılegjn.
 Keczırsjn alla vāndenjn
 Qıasılıq etken qatasjn.
 Tıljımdj almaı kettjn dep
 Bermedj äkem vatasjn.
 Basyma qūdai saıqan soı,
 Toqtata alman jıme
 Qıasılıqtıqıqı qarasjn.
 Qız Çıvektjn dertınen
 Kōreıjn dep varatmıñ
 Beinettj çoldıñ çarasjn.
 Men ketken soı qaraqm,
 Kempjr, calqa ie vol,
 Qılnaiat¹⁾ tıle qūdaıdan,
 Mädet tıle pırlerden,
 Aqılmen oilar js qılqıñ,
 Kōzıñdj kımge satasjn.
 Tıljımdj almaı kettjn dep
 Rızalıq äkem bermedj.
 Äkemnen qorqır elımnen
 Çalqız çoldas ermedj.
 Söziñdj tıñda qaraqm.
 Öziñdj qūdai çetkerse
 Alır qoidım vırjn de
 At-tırman, saut-çaraqm,
 Olai-vūlai vor ketsem,
 Senen özge kımjm var?
 Aldı artıñda qaraqm!
 Mıradıñda çetkersjn,
 Qaraqm senj var qūdai!
 Kōk vırbı tılpır var,
 Bıyl qūnan, vıltır tai,
 Qas qılmasa qūdaıym
 Mjnetıqıñ vas atıñ,
 Sıraqm saıqan saıma saı.
 At volqanda mıñgeısjn,
 Altın valdaq, aq semser
 Saıqan arnar soqtırbır
 Saldırbır qoidım qıparqa,
 Ac veljñe jlgeısjn.
 Talır qılır äg jske
 Teñjımen oınır kılgeısjn.

Bül söziñdj tıñdaqm
 Çetkıñcegjm Sansızvai!
 Çaqıylarım çapasır,
 Çırt qadırnıñ vılgeısjn.
 Badana közdj kıreuke²⁾
 Toqtız qavat kōk saıbt,
 Saıqan arnar soqtırbır,
 Bıdırbır kettjm kılmege;
 Onı ystıñe kigeısjn.
 Olai-vūlai vor ketsem,
 Asıl tuqan Çıvektj,
 Ec çamanqa qor qılmai,
 Öziñ vır alır sygeısjn.
 Saıqıñda qūdai çetkerse
 Ystıñe vasa kırj al
 Altınnan saıbt kōbenj.
 Çau degende çainatır,
 Tolqamalır qolıñda al
 Qozı çauırbır çebenj.
 Saıqır cegır çol çırsın,
 Çoldasın çauqa aldırtmas,
 Basır qılqıl Cegenj.
 Aıtqan volmas adamnıñ
 Aldanıñ volar degenj.
 Bül sözj aıtır Tölegen
 Sansızvaidıñ beljnen
 Yc qaitara syiedj.
 Çerge alır qoırbır jınsjn
 Qol üstasır, doctasır
 Qoc alla dep çenedj.

18

Bekter mıñer sūr qasqa,
 Çava almasa ür vasqa.
 Vatırbır, vailır kımde çoq,
 Qıasılıq, çonj vır vasqa!
 Jınsımen doctasır,
 Bazarvaidıñ Tölegen
 Beljn bıdı tırmasqa.
 Bazarvaidıñ Tölegen,
 Çauıqqa qarar çol tartır
 Alladan pərmen tılegen,
 Çauıq pen Teñjz aras
 Yc aısılıq çol eken.

1) Qılnaiat—çaqıılıq.

2) Kıreuke—yske kietjn saıbt.

Ус аисыьқ селердiн
 Қығьқ ves kundjk ortasъ
 Атыгарь сөл екен.
 Сөл çазира jсjнде
 Қос-ова деген көл екен.
 Угь, кезер, қарақсъ
 Мекен қылаңаң çег екен.
 Төлеген сьндъ мырзаның
 Салықьр келген иақтында,
 Соқыр вjр кетер кезj екен.
 Атаңа нәлет Бекеçан,
 Қыз Çjвектjн сьртынан
 Көр қасьқтың вjрj екен.
 Баияқь алрьс çjгiт қасында,
 Төлеген endj келер деп,
 Қос-ованың көljнде
 Çольп тосьр çүг екен.
 Төлеген tap сол кунj кelmese,
 Азықтарь таусьльр,
 Қайтыр вjр кетер кун екен.

19

Құланның атты қодьқты,
 Көlden tartты वोгықты,
 Арада несе қопьрты.
 Тұлпардан туған көк çорға
 at,
 Çыз kundjk. алыс çолынан,
 Қығьқ ves kundjk сөлjнен
 Он çетj кун-тын су jспей
 Сөлдеуменен зорьқты.
 Сөлдеген соң Төлеген
 Атынан көнjlj торьқты.
 Çақындар суға келгенде,
 Besjn намаз болғанда,
 Bazarvaidьн Төлеген
 Bjr сьвалған саңға çольқты.
 Саңға таман saladь,
 Қасына таман вағадь.
 Алдынан сьқыр алрьс çау
 Төлегенdj қамадь.
 Bazarvaidьн Төлеген,
 Алды-артына қарады.
 Besjнде çаумен атыльр,
 Namazдыгер болғанса
 Aldьrmai ketjр вағадь:

Erkjmen аты çеткен соң
 Çау ортаға алды.
 Сол иақыттар болғанда,
 Çамандатқыр көк çорға ат
 Сөлдеуменен зорьқыр,
 Basьн çерге saladь.

20

Çау қамалар çеткен соң,
 Атынан қайрат кеткен соң,
 Bazarvaidьн Төлеген
 Тәңjрjне қылды паланы').
 Қүдьретj кыctj құдай аи,
 Батар кунмен батайып,
 Өзjнен бүгьп атайып,
 Тым болмаса құдай аи
 Бекеçандь өлтjрjр,
 Çастьқырмды ала çатайып.
 Мүсылман болса бүл çаулар,
 Çақындар çауар қатайып.
 Атым сарсар бүл çерде
 Қайратым менjн çасыды.
 От вольтр çауған көнjljm
 Су серкендей васыды.
 Çыгермек өljm қылмаққа,
 Он сегjз çасында алмаққа
 Çазьр па edjн тәңjрj аи çасырмды.
 Қүдjретj кыctj құдайа,
 Алыста çарға қасьық қыр,
 Әуреге салдың васырмды!

21

Бүл сөзdj айтыр Төлеген
 Қорамсаққа қол салды.
 Bjrsalғанда мол салды.
 Sadaқты қолға алды,
 Толғар тартыр қалды.
 Kjrjsten оқы кетедj,
 Top арқында çетедj,
 Seldjregen çetjнен
 Çeteujnen өtedj,
 Endj оқып алғанса,
 Қорамсаққа қолып салғанса,
 Атаңа нәлет Бекеçан,

1) Nala—Стъну.

Mjne maidan, mjne saz!
 Өлмеген құлқа құдайа,
 Вольр қарты ендј қаз.
 Әкемдј айтър қайтејн,
 Сесемдј айтър қайтејн,
 Мен кеткен соң дариқа,
 Көкесјм деп Sansызvai
 Erkelер kјmge қылар naz?
 Әуелер үсқан алт қаз,
 Серже тусјр көвеісјн.
 Sјzder tјrј, мен өlj,
 Қатырсын пақыр demeіsјн?
 Qasјret, қайық халімдј
 Nege kelјr vјlmeіsјн?!
 Tјlsјz maqlıq қауар,
 Vјrge kelgen қoldasъм,
 Qasъмa nege kelmeіsјн?!
 Mұnan vılai ketkende,
 Teңzge taman қetkende,
 Төвеге сықса velim деп,
 Qartaiқан әкем Bazarvai,
 Aldыnнан сықыр қауар,
 «Qарақыт менің Tөlegen
 Kөrdіңbe» dese ne deіsјн?!
 Onan arman өtkende,
 Саia dese, қал берген,
 Сөкер dese val берген,
 Maiқа салр нан берген,
 Әr aluan дәм берген,
 Alaқандар өsјrgen,
 Erkelіk etsем kecјrgen.
 Alрs қасар соры апам,
 Aldыnнан сықыр қауар,
 «Qулыным менің Tөlegen
 Kөrdіңbe» dese ne deіsјн?
 Onan arman өtkende,
 Malқа taman қetkende,
 Qarқа сүндј qattasъм,
 Yіrek сүндј ottasъм,
 Talasър emcek emјsken,
 Tai-qınandai tevјsken,
 Vјr төsekke қатысқан,
 Көp қызыққа vатысқан,
 Asьd ойнар алысқан,
 Өlgende aqa көре алмай,
 Qолынан susьн веге алмай,

Arьzdaspai, qoctaspai,
 Aқалым қettј аlyста аi,
 Қалқыз jпjm, вауыгым,
 Qанатыmda қiaқыт,
 Тауаныmda тiтақыт,
 Сазылмас қерден ауырдым,
 Aldыnнан сықыр Sansызvai,
 «Kөкесјm менің, Tөlegen
 Kөrdіңbe» dese ne deіsјн?!
 Сауыттың көzj сьтыльр
 Septeі kettј degeіsјн!
 Baratıқып сerjне
 Setpeі kettј degeіsјн!
 Altындь сауыт, соқе көz 1),
 Tyımeden kettј degeіsјн!
 Өlj ekenіn vјlmeімz,
 Tјrј ekenіn vјlmeімz —
 Qos-ованың қоlyнда,
 Qosa kettј degeіsјн!
 Maңдайынан aqqan қan
 Qosa kettј degeіsјн!
 Altындь қавдық көк соғда ат,
 Vјr қарақыс қоlyнда
 Bosqa kettј degeіsјн!
 Qos-ованың қоlyнда
 Qūs қоппас қiла қаранда,
 Сыlai-сыlai vјr қалқыз,
 Dыnyeden өttј degeіsјн!
 Tөlegennіn тіlderj
 Osь sөzge keledj,
 Endјgјlрге kelmedj.
 Batқан кynmen қараыр
 Ah dариқа құдай деп
 «La ilaha alla» деп,
 Cүldьz сықа Tөlegen
 Aqiret sapar қөnedj.
 Maңдаidan тіgen қалқыз оq
 Celkeden ақыр өтіртj.
 Aldаның қазқан рөгменj
 Aқаль vыгjн қетіртj,
 Айтър айтпай nemene,
 Sol sekіldj asьldar
 Kөvіnj соq, көrј соq,
 It пен қисқа қетм vольр,
 Mұратына қете алмай
 Armanda vольр ketjptj!

Алрѣс қарағсы Төлегендј өлтјр, ат-тоньн ола қылып вөлр алып
 қыртқа аитуға қорқып, елне келіп адамға сеzdірмеі қата береді. Со-
 нымен сегіз жыл өтеді.

Бекеқанньң Қыбектј өзј алаһсы кеledі екен. Вјр кунј оі оилады:
 «Төлегендј өлтјрдјм деп Қыбекке вјлдірейн, ватырлығымды вјлген соң
 Қыбек маған теді. Қымге тир деісін?! Сөйтјр Қыбектј өзјм алаһн»
 деп, айтқан:

Өлгенін estimese маған times,

Қыдег узсе өзгені сјрә syimes,

Вјлген соң анық менің ерлігјмдј,

Өзі де Төлегенге қатты кыymes.

Бүқан мен вeker çerde esjtјrмейн

Қәі çerde айтър сосытър кectјrмейн

Вјр тойда айтсumen estјр қалсын,

Адамға оған ceйн сеzdіrмейн.

Мунь олар Бекеқан тоі қыладь,

Қыбектј алаһн деп оі қыладь,

Көк қорға атты салдыртър четјр келјр,

Түсына келјр Қыбектен сөз сүрадь.

Көк қорға ат ертеулј тұр алтын қавды,

Көр қыгит қенілген соң кettј қарқып,

Бекеқан тун волаанда айтсраққа,

Түсына қыз Қыбектјн кeldј аңдыр.

— Аитамын айт degennen арға Қыбек,

Вотасы өлген тыдеі зарла Қыбек,

Кеткелі заман қарғы көр қы вольды.

Қаваты сол қездемннн вар ма Қыбек?!

— Арасы екј ауыдың вурген сығар,

Етегін тунде қурген турген сығар,

Артымда четкјнсегјм вар деусј edј,

Айналып сүм дунеге қурген сығар!

— Қыз Қыбек, тарытармын заманыңды,

Вјлмеі қурсын айғылып қалқаныңды!

Ат јзін сегіз жылда вјр салмаған,

Мызға деп мақтаи verme қаманыңды!

— Елжнннн несін алып не vermeйн?

Дунiede тјрј қурсем не көрмеімјн.

Ағуыңды Алты Сektј алрсы мызға,

Јзjne васыр кеткен тенгермеімјн!

— Аитамын айт degennen әуелјм қар,

Қыз Қыбек әлј ақ волағ рьқылып тар,

Өлјр қалқан немедн сонса мақтағар,

Көк қорға ат астындағы қылаған ваяғ!

— Қоғ екен, әі Бекеқан ағы айлаң,

Қанекі қуғы вольр тиген райдаң?

Атаңа алты нәлет ит қарағсы,

Көк қорға ат астындағы алдың қайдан?

Қол тосыр Қас-овада қатыр алдым,

Bjreudj mergendjk pen atьr aldьm.
 Өzjm vatьr volqan soң kjmdj aiaйьn,
 Өtjrp Tөlegendj tartьr aldьm!

25

Bekeçannьң vйl sөzj,
 Mүndь volqan Çjvektjң
 Өkresjnen ұradь.
 Өksjр-өksjр çьladь.
 Çasьq volsaң sondai vol,
 Ah dariqа qüda dep
 Keregenj qücaqtар,
 Etretjnen qüladь.

Qьz Çjvektjң betterjң
 Kerege kögj çьradь.
 Laçьn tappai Qьz Çjvek,
 Jcinen sudai tьnadь,
 Bjreudjң quañьc toi edj,
 Adьra-talqan qьladь.

Bekeçanqа sөileidj:

— Ataңa nөlet, Bekeçan!
 Kөrsет pe maqan tysjңdj,
 Bjtjрjsjң jsjңdj.
 Qaitьr көzjң qidь eken
 Sol сьqьldь mysjңdj?!
 Aldьña qüdai keltjrsjң
 Maqan qьlqan jsjңdj.
 Ataңa nөlet qaraçьcь,
 Qüdaйьm senj qarqasьn!
 Tөңjрj menj çaratsa,

Qatьn valaң zarlasьn!
 Basьña qibң js tysse,
 Qasьña dosьñ varmasьn.
 Qьz Çjvektjң ailasьn,
 Bekeçannьң men көrdjm
 Osь çerde paidasьn,
 Tььспai ketkjр altь aqа,
 Varmьsьñ toida qaidasьn?!

26

Sьgььvaidьñ altь ұь,
 Altaуь vjrdеi vөrj edj
 Oтьrqaң çьlap Çjvektjң
 Tьsьna çetjр keledj.
 Qьz Çjvektjң tьsьnda
 Bekeçandь көredj.
 Kөk çorqа attь tanidь.
 Bjr sүmдьqтьñ volqanьñ
 Sonda vular vjledj.
 Bekeçandai vatьrdь
 Endj ortaqa aladь.
 Moйьна arqan saladь.
 Syiretjр varьr altaуь
 Qүгьvandьq qььр saladь.

27

Sansьzvai on çetj çasqa keldj. Segjz çьldai aqasьnпaң qavar vol-
 maqan soң, Tөlegendj saqььр jzdemekçj voldь. Qaru-çараqьn asь-
 пьр, atasьna keljр Tөlegendj jzdeuge ұrьqsat sүradь.

On çetj çasqa kelgen soң
 Sansьzvai atqа mјnedj,
 Batasьn alьр ketkelj
 Atasьna keledj.

Keljр sөilei veredj:

— Ainalaйьn çan ata!
 Votaңnьң aitqan sөzjne
 Qülaqьñdь sal ata!
 Arьzqa keldj valaңьz,
 Rүqsat, vata ver ata.
 Ainalaйьn çan ata!

Kөtercj vermen vasьñdь.
 Tөlegendj saqььр,
 Qaiqь menen qan çitьр,
 Jce almadьm asьmdь.
 Tөlegendj jzdeijn,
 Çetkjzdz qüdai çasьmdь.
 Men Tөlegendj jzdeijn,
 Çer çarasьn көzdeijn,
 Çoqtausьz ketken laйьq pa,
 Tuqan soң jñj vjzdeijn!
 Razььbьq versең çan ata,

Ес кѣмге көзѣм сызбейн.
Батаңды бергѣн чаң ата!

Тѣрѣ, оѣсѣн вѣлгенче
Кудерѣмдѣ ызбейн!!

28.

Bazarvai sol kynde Tölegennij qasjretjnen közi köf volьp, кө-
ñij çer volьp, sanamenen sarqaiьp, qaiqьmenen qaraiьp tügmastan
çatady eken. Sansьzvaidьñ sөzjn esjтp zar-zar çьlap batasьñ beredj.

Qalyьqqa soçqan çyrandai
Qanatьmnan qaiьgьdьm!
Tasqa тѣр тuiaqьm,
Tavanьmnan taiьgьdьm!
Çol çyruge çimaçan,
Vjr saçattai көrmesem.
Didarьña toimaçan!
Tölegen sьndь valamьdь
Aqьgьnda qüdaia,
Vjr көerge zar qьldьñ!

Çумыа qaiьp çarandar,
Mәdetker volьqьñ valama,
Yide-tyzde volsa da
Büigьqtan adam qala ma?
Çolьñ volsьñ var valam,
Tapsьgьdьm senj allaqai!
Jzdep kelgьñ aqaңdy,
Ekjncj çana tapsьgьdьm
Çarapattь ötken vavama.

29

Bülaica dep üьña
Batasьñ berdj Bazarvai,
Batasьñ aьp Sansьzvai.
Atasь üьgьçat vergen soç,
Raçьm qьl dep var qüdaï,
Tölegen aitqan көk vurьl
At volqan eken on çasar,
Berenmenen veldjktep,
Çüqamenen çeldjktep,
Maçpalmenen terljktep,
Aйьñ çartap salady,
Çel timeitjn vauьgьqa

Orai tartьp qalady,
Er Cegenj vastьq çьp,
Ekeu ara yc tülpär,
Qos atqa vjrnj alady,
Amandasьp aiьgьp,
Qoçtasьp çürtь qalady.
Tölegendj jzdep Sansьzvai
Sapaqqa vasьñ salady.
Çol көrmegen ças vala,
Tөuekel alla qüdaï dep,
Ər kьmge tәñrj pana dep
Çaiьqqa ketjп varady.

30

Sege men Sansьzvai vjnese kьp çyrjр Çaiьqqa keldj. Sьgьlvaidьñ
aуьñ sügar kele çatьp vjr velge çьqsa, vjr auldьñ ystjnde toьpгlaçan
esevj-çisavь çoç көp attь adamьdь көredj.

Bül çьpñьñ çai-mәñjsjn bilejп dep anadaï көrjngen qoicьqa
keljр çolьqady.

Qoicь aittь: — Bül Sьgьlvai degen qanьñ aуь. Sьgьlvaidьñ Çjvek
degen asqan sülü vjr qьz var edj. Çjvektjп sülüьdьñ esjтp qalmaq-
tьñ Qoren degen qanь toqьz mьñ әskerjmen Çektjпñ ystjп vastь.
Sьgьlvaiqa Çjvektj qatьndьqqa vermeseñ eljndj savamьñ dedj. Qal-
maqqa әlj kelmeitjn volqan soç, Sьgьlvai Çjvektj vermek voldь. Sonda
Çjvek әkesjne arьz qьldь: сьпьmen menj qalmaqqa vermek volsaң,
tьm volmasa qьgьdь kьp toi, otьz kьp oйьñ qьlp üzat dedj. Qьgьdь kьp

toıy vıjır, oınnıy bastalqanına uc kın voldı, — dedj. — Çıvek vırın ky-
ıeuęe verjıgen çoq pa edj? der Cege sıradı. Qoıs aıtı: — Çıvektıj
Tölegen degen kyıeuıj var edj. Qos-ovannıj kólj degen çerde, onı
Bekeçan qaraçsı öljrdj. Oçan vııl segjz çıl voldı — dedj. Bıl sözdj
esjtken soç aq Sansızvai çılar çyre verdj. Cege Sansızvaidıñ arı-
nan çurdj.

Sansızvai sonda çıladı,
Közıjıñ çasın vıladı.
Вауығыñ öldj degen son
Nese mıqtı volsa da
Qaitır сьдар тұрады.
Ekeujmız vırdei çılasa
Çıvatatın kım var der,
Cege aqın savы çıladı.
Bır çerlerge kelgende
Sansızvai attan qıladı.
Qıvılaça qarai vas qoıır,
Mınaçat etır allaça
Saçdege vasın uradı.
Sonda çatır çıladı
Çылаıdı da tolqadı.
— Artıq tuçan kökeçim,
Bıl dınyeden öljpsın,
Сын dınyегe çetjpsın.
Men mysərjı jıjıdj
Qasjretke tastar ketjpsın.
Çolvarыs qasar qalыñmen
Aıqailaçan daуыстан.
Vasına qıdai salçan son
Kökeçimniñ jejne
Çıasıqtıq otı çavьsçan.
Cihan kezır çurgende,
Qыз Çıvektj тауысыз,
Osьnea qıñ alьстан.
Tarqanıñmen ne kördjı?

Кевjнjñ çoq, көрjн çoq
Çaranda çatır çan verdjı,
Qairanda menjñ kökeçim.
It penen qısqa çem voldıñ!
Өlgende çaudan өlmedjн
Tu vailasыр savьsçan.
Batылар çauça savadı
Qoıна çasıl tu alь,
Tölegendj tavam der
Mjнır em atqa quañыр.
Bıl çerlerge kelgende
Daria calçar көljmız
Çer volьр qalçan sualьр,
Qairanda menjñ kökeçim,
Кевjнjñ çoq, көрjн çoq,
It penen qısqa çem voldıñ,
Çaranda çapsыз quagьр!
Ainalaıñ kökeçim!
Çyrerjınde qımadım,
Altıндь syiek kökeçim!
Atamı menen anamıñ
Maңdaıyna simadıñ.
Өlgenjıdj esjtır
Közimniñ çasın tıamıñ.
Çıasыbқ қымай соілейjн,
Raçıman atı qıdai,
Tölegen сьндь vөndenjн
Coldas qılıqı imanьñ!..

Cege artınan keıır, attan tysjр Sansızvaidıñ vasın syier тұraqызр
aldı. — Ötkenge ökjınc qılмайbқ, — der Cegenjñ Sansızvaidı çıvatqan

Ainalaıñ Sansızvai,
Kölge vjtken qıraqım,
Suығыр ozçan ыраçım,
Çasın tıqын көzjнjн,
Çылатақын сьраçım!

Ras volsa өlgenj
Tölegen сьндь açaqıñ
Uçmaqтан çazсын тұраçын.
Noqtals vasqa vjр öljm,
Өkjınc қыма өljmге.

Çaratqan iem çavvar ai
Сънпмен насър қыдың ва,

Nəsijj çaman qalmaqqa?!¹⁾

Sansızvai zarlar oььrqaп әieldiң Çjvek ekenjп vjлjр, qaitadan çy-
gjrjр Cegege keljр, Çjбекten vjр çauар alaiьq деп aitqanь:

Ainalaiьп, Cege aqa!
Artьq tuqaп er aqa!
Çiьmsadьm sjzдж men aqa.
Dereu varьр kel aqa,
Çjvek сьндь çeңgeme
Çalqьz aq arьz sөzjm var,
Qьz Çjбекtei çeңgemnen
Vjр çauар әкер ver aqa,
Çau çaqadan alqanda
Kjрjrtar qьр vөlege
Ketreiьп tastar senj aqa.
Çalqьz aq «arьz» sөzjm sol
Cermende volьр qüdaiqa
Өtjрjk aitьр kelme aqa!

34

Batьр tuqaп Cege aqьп,
Ol da vjр asqaп er edj.
Qolьndaqь tulparдь
Sansızvaiqa beredj,
Çele vasьр Cege aqьп
Elge taman çөnedj.
Өleң aitqan aq yidjп
Tiьsьna taman keledj.
Toidьң jcjп aralar,
Qalmaqtьң qalьң әskerjп
Tamaca etjр көredj.

Qalьң qoldь aralar, ylken aq yige Cege çaqьndar keledj, jcjnen
zarlaqaп dauьs esjtjр, qülaqьп salьр tura qalsa, mьna sөzдж aitьр zar-
laqaп Çjvek eken:

Әuelj vas qosqaпьm Çaqalvaiьь.
Сьлqьсьп көртjгjnen vaqa almaidь,
Өlgenj Tөlegennjң ras volsa,
Qüdaiьm qьz Çjбекtj nege almaidь.
Taqa да vas qosqaпьm Çaqalvaiьь,
Сьлqьсьп көртjгjnen vaqa almaidь.
Sol elde sjrә çjgjt çoq pa tәңгj ai!
Çesjрjп jzdep keljр nege almaidь?
Taqa да vas qosqaпьm çaqalvaiьь,
Сьлqьсьп көртjгjnen vaqa almaidь,
Sol eldj өзjм jzdep keter edjм,
Çjңjcke әiel çolь tava almaidь.

Miьnь esjtjр al sonda
Çjбекtj Cege vjledj.
Alladan pөrmen tjledj.
Umtьla vasьр Cege aqьп
Çjбекke taman çyredj,
Qalьң qoldь qaқ çarьр

Aгьq qoidai tьгьсьр?
Baz¹⁾) vjreumen iгьсьр,
Baz vjreumen сiьлсьр
Өldjм-taldьm degende
Qьz Çjбекtjң tiьsьna
Cege de çetjр keledj.

Vjрden vjрге çaqьndar Cege Çjбекtjң tiьsьna keljр miңdь volьр
oььrqaп Çjбекtj көredj. Çjgjt volьр өleң aitьsumen tamьsраçь vola-
дь.

Tөlegennjң өlgenjп esjtkennen verj Çjvek ec kjmnen tamьsrai-

1) Baz vjreu—keivjreu.

дъ екен, Сјбекке ес вјг Сјгјт вагър олең айтпаидъ екен, Сеге тунъ
вјлмеидј:

Сеге мен Сјбектјң айтъсанъ:

— Сјбек çаң, тва вермес сјздеи сьтваат,
Вјтјртј хор қызындаи сақан келбет!
Тәуірлер олең çағғын айтқан мақан
Адамға ол да болса вјг қанбет!)

— Басъ екен олеңимнјң айың-қайың,
Вјтједј қиа тауға тал мен қайың,
Қасан олең адыра қалқан менен,
Вјлмеитјң қандаи çансыз менјң çайың?

— Көрдјмде сыраи çузјң көңлјм тоидъ,
Бейтјегј көредј сарай çолдъ,
Есјтјр ем осы тоидъ сјздјкј деп
Çағғыным, не севертен көңлјң зары?

— Дауысың кетј аға құлақ çағыр,
Айығылан ел-çүртынан мен вјг çағыр.
Аи аға мен көрмеген çаң екенсјз,
Отырмаң түрпатыңа қайран қайыр!
Нәсјлјң алы çердјң адамсызъ,
Қай çақтан келјр түрсыз ағыр-талыр?!

— Вјтјртј хор қызындаи сақан көрјк,
Сыегјм әр сөзјңе варады ерјр,
Çағғыным қалайса вор тустјң торға
Мәнјсјң айтқызысы есјтелјк?

— Алданың укјмјне çүртмјң көнјр,
Зар вольдым çаққан сырақ отым сөнјр.
Құдайым айықан соң қосақымнан
Отырмаң çаң қалмаққа вәнде вольр.

— Саръ ағас қиқан сайың қым вольды,
Замана сьлдан-сьлоға сүм вольды.
Қайың ата, қайының қай гудан,
Аттаръ күйеуіңнјң кјм вольды?

— Çақсының вал тамады тјл çақымнан?
Өлјмнјң кјм құтылар қармақымнан.
Алдында çүрјр қызмет қылығымнън çоқ,
Қорғатым ат атауға ағуақымнан.

— Çақсыға çаман адам сјрә çетрес.
Çамандар çақсыларды васыр өтрес,
Сүрадым зарурагрен вјлмек усјң,
Вјр çолға атай қалсаң јетеме етрес.

— Қыз, ваз вала çылыр,	Қайың атам аты Базарбай
Ертеңдј кеç тамаса	Çақалбайы руы,
Әңгјме-дыкен құруы,	Төлеген оның валасы,
Вјлгенјмдј мен айтсам!	Јлгерј едј патадан
Сөзјмнјң волмас бүгү!	Ақылының данасы.

Qairanda tənrijm qaitiijn,
 Bolmadь az kyn çyruj.
 Tölegennen aibьььr,
 Qapatьnan qairьььr,
 Соq pa eken dep oilaimьn
 Sansьzvai erdijьn savasь.

Qoi jcinde marqadь,
 Omьgaurda tjlle alqadь.
 Qaibьn enem atьn aitaibьn
 Alrьs çasar Qamqadь,
 Quantar ma eken qūdaibьm
 Bьzdei qarьr vendesijьn
 Qavaqьm nege tartadь?!
 Tьrj volsa Sansьzvai
 Çeter uaqьt vor edj,
 Bьzdei qarьr myskjndj
 Nege vьr jzder kelmeidj?
 Kecerj ötken Tölegen
 Aqьlqa diqan ken edj.
 Eijniьn aqьn kösemj,
 Batьr Cege dep edj.
 Qaitiijn au, qaitiijn,
 Qaisь vьrjьn aitaibьn.
 Kecerj ötken Tölegen
 Aitqan vьr sözj көр edj.

36

Sonda Cege söiledj,
 Söilegende vьi deidj:
 — Asudan asu bel dedj.
 Asa vьr soqqan çel dedj.
 Moиньндь sozьr, Çjvek çan!
 Berj taman kel dedj.
 Men vьr çauar aitaibьn,
 Bül sözjmdj vьl dedj.
 Sansьzvaiqa vasць vor,
 Jzder kelgen özjndj
 Aqьn Cegeң men dedj.
 Akь volqan qьz Çjvek,
 Aldar çyrgen vьreu dep
 Bül sözjne senbedj.

Cege taqь söiledj:
 — Сьн aitqan sözge nanva-
 saң.
 Çarqьnьm saqan ne deijn?!
 Beker dep vьlseң сьн sözj
 Qasьna qaitьr kelmeimjьn.

Qaralyqpen öleijn.
 Müsblmandь qas көrjьr,
 Çau qalmaqtь dos көrseң,
 Rasьndь aitsь Çjvek çan!
 Jzjnce qaitьr çoneijn.
 Sonda Çjvek söileidj:
 — Сьн aitqan volsaң ai aqa,
 Aqььmnan tanqan uaqьtьmda
 Kьm ekenjь vьleijn.
 Sansьzvai qaida көrsetcьj?
 Ainalaibьn aqa çan
 Sөzjne sonda seneijn!
 At vailaqan aqьrdь,
 Kөk tysken çer taqьrdь.
 Kөp dücrannьň jcinde
 Atьn aitsam vьreu vьler dep,
 «At qosць kel» dep saqьrdь.

Sansьzvaidьň türqanь
 Bьr saqьgьm çer edj.
 Er Cegenjьn dauьsьn
 Esjьr tanьr vьledj.
 Asьqьr türqan er savaz,
 Alla dep atqa mьnedj.
 Ekj tьlpär çetelep
 Er Cegenjьn qasьna
 Jrkjьmei çetjьr keledj.
 «Çalqьz qainьň keldj» dep
 Batьr tuqan Cege aqьn,
 Çarьq alьr qьz Çjvek
 Sansьzvaidь көredj

Kөrjьr sonda söileidj:
 — Altьnnan soqqan qiaqьm,
 Kymjsten soqqan tьlaqьm,
 Qūdal qaidan üsatqan
 Kөkesjne slaqьn,
 Çaratqan alla çar volьr
 Çandьma öcken сьraqьm.
 Acьlsaңьs qavaqьm,
 Ölgenjьm tьrjьr keljьr tür.
 Çarьlsaңьs çyregjьm.
 Çaratqan iem çar volьr
 Bergendei menjьn tьlegjьm!

Sansьzvaidь көrgen son
 Çjvektjьn көnjьl toladь.
 Vasьndaqь jsterdj ümььr,
 Qalqьsьn jcten çoiadь.
 Kөp dücrannьň jcinde
 Kөrjsuge çer qьn,

Amandasъr qoiadъ.
Bjr vjrjne ekeuj

Koņljь əvden toladъ.

37

Sol çerde vûlar tûrъr amandastъ,
Koņljь qaripterdjñ sudai tastъ.
Sansъzvai men Cegenj qûrmet etjr,
Aldъrъr vjr tavaqren qoidъ astъ.
As çegen soņ attarъña mjingjn dedj,
Jzjnmen keijn qaita çurgjn dedj,
Menj alqalъ keljr çatqan çau qalmaqtъñ
Ekj tûlpar atъ var vjlgjn dedj.
Qara aqac kezeņjnen çol asadъ,
Sol çolda menj tosъr tûrqъñ dedj,
Qûdai oņdap tûlparđñ mjnsem vjrjn,
Erteņ tyste sol çerde kergjn dedj.
Vjzdjñ el erten tûra kocer deimjn,
Tynnen aq yidjñ vaubъñ ceser deimjn,
Qûdai vjzdjñ tjlektj verse eger
Çьraqtъ çau qalmaqtъñ ocer deimjn.

38

Ekeujñ çonelledj uode qъrъ,
Kocedj qzpnъñ elj tynnen tûrъr,
«Bygjn kocke mjnejjn vjr tûlparъñ,
Çureijn der qъzdarman oinar, kyljr»
Çûmsadъ çeņecesjn, alъr kel der,
Qoreņge vjzden qavar salъr kel der,
Koņljьmdj koterейjn tûlparmenen,
Çeņgesjn çjveredj, varъr kel der.

Çeņgesj keljr Qoreņge: «Bikec səlem aittъ: ekj tûlparъññ vjrjn
versjn, kocke mjnemjn» dedj.

Qalmaq: «Çjvek maqan timeimjn der aitadъ deidj, atъmđъ vermei-
mjñ» dedj. Sonda çeņgesj qalmaqtъ aldap aitqan sөzj:

Au kyieu çan, kyieu çan!

Erkeljkrpn qъladъ

Bikectjñ sьrъñ vjlesjn,

Vjle tûrъr ducrapnъñ

Tjlnе nege eresjn?!

Bjr kyn kocke mjnedj

Sandal kəktj veresjn,

Bygjn kynjn vabъsъ

Aq otauqa kjresjn,

Oibъ, kylkj tamaca

Kəp qъzъqtъ kəresjn.

Nûr sipattъ vikectjñ

Sonda Qoren sөlleidj:

— Au çeņese au, çeņese au!

Mjingende atъñ qûla ma?

Altъnman çyzjk vûrama

Vjreu çarъ, vjreu vai

Bərjnde qûdai qъla ma?!

Timese Çjvek timesjn,

Sandal kəktj sûrama.

Timese Çjvek timesjn,

Sandaldь sūrap kyimesjn
Erler mjner tūpardь

Əielder mjner volar ma?!

39

Qalmaq atьn bermegen soь, җeьgesj ьza volьp җjвекке җьлар ke-
ledj.

Өzjm varaiьn, өzjm varsam tūpardь mjnermjn dedj de, qasьna on ves qьzды ertjр җjвек Qorenge kettj. Ғolсьvai көңiljm көterjпкj, qūdai tjlegjmdj verer, qalmaqтьн keudesjn vasar der ьгьm qьldь, җanada qasьndaqь qьzdarqа җezdeпjzven җaqсьлар oinaңdar der aitьp qoidь. Saltanatpen kelgen җjвектj көrgen soь Qorennjп esj kettj. Balqьды, mas voldь. Qьzdar ainala oтьгьp alьp җezdesjmen oinaі vas-tadь.

Qorennjп onap җaman esj kettj.

Sonda җjвек: «sūratqanda atьндь nege bermedjп?» dedj. Qoren aittь: «Men kelgelj ekj ai җagьm voldь. Sonan verj maңan vjр көrjп-vegende өkreler bermep edjm, endj qaisьsьn alasьp?» — җjвек «Sandal көktj mjnemjп» dedj. «Ekj tūparгьmньн ekj vөlek er-toqьmь var. Өzjnпн erj volmasa vөten er tūrmaidь. Tūpardь өzjm ertter vereijп» dedj de qalmaq sьrtqa сьqть. Qalmaq tūpardь ertter җatqanda Qoren-пн төsegjnпн astьnda тьqulь җatqan on ves qulac aq semserjn җjвек jсjnen, veljne vallar aladь.

Atqa mjnjр anadaі җerge сьqqan soь, җjвектjп көңilj tasьp ketjр qalmaqqa qarap aitqanь:

— Ataңa nөlet qan Qoren,
Qandьqьн senjп qaida var?!
Aldaumen verdjп attь әreң!
Tәңjрj verse qolьma
Ғerge vjр taptar edjm!
Sandal sьndь tūparгьн,
Qanatь aitьn qara qazьн,
Ia senjkj, ia menjkj!
Tūzьmды qūdai көterse
Munda җoq senjп teң parгьн!
Ataңa nөlet qu Qoren
Uqьp tūrqьn sөzjmdj,
Uььq vjлjр sen tursьn
Osь kynde өzjпdj.
Erteң vadьm tәңjрj acsa,
Qarqа qūzqьn сьvьnqа
Coqьtarмьн көzjпdj!
Ataңa nөlet qu qalmaq
Tūrmaйьn senjп qasьnda,

Alamьn dep keljр eң
Tova ettjm qūdaia!
Kynөkөrcjлjk asьqа.
Əueljnde amalsьz
Adьgaiьp vasьnda.
Ykjmjпne көngenmjп.
Tjleudj qūdai bergenj —
Sandal көktj mjngenjm.
It qalmaq көzjп aqardь,
Aqьmaqьqpen vjлmeisjn
Aҗalьnпн kelgenjп!!
Tova qьldьm qūdaia!
Qatalьq sөzjm kecjrgjп,
Ғyzjne nөlet көrjrdjп,
Сьgаq oтьn өcjrgjп.
Tova qьldьm җan alla.
Tөuekel qьldьm өzjпe,
Ne qьlsaң da өzjп vjл...

41

Mūnan soь tūpardьн etjп qьzдыгьp alaйьn dep olai-vilai oqьqьtp сарть. Etj qьzqan soь tūpar alьp qасьp сьqьp ketpese igj edj dep, qauьrtenjр җjвекке «cappa» dep aitraqь vor җana semserjn alaйьn

dep Qoren, qaz moıındı qara tılpardı ertter mjndj de Çjvekke qarai çurdj. Kele çatır Qorennjñ aitqan sözj:

— Ia pjrjm ai, ia pjrjm!
Baiqadın va voz vala,
Qyz Çjvektjñ qarıyn?
Kök sandaldı çygırter,
Qyz Çjvek menjñ qatıyn,

Bası qattı sandal-kök
Tastap ketjç çyrmesjn.
Ainalaıyn Çjvek au,
Aqıyn sarı, aqıyn!

42

Qorennjñ vjr jspen kele çatqan vjldj de, oilaqan ımtıtyr çjvereijn dep aldyna qarıs keldj de Çjvek aittı: — taqsır! nese ataınan berj qansız? Qan volqan özjñz ve, ia aqıy ataınan berj qansız va? — dedj.

Qoren: «çetj ataınan berj qatıyn» dedj. Çjvek «Sen qan volatın volsañ, men senjñ qatıyn volatın volsam, qıl qoısıqı ıqsar, köç-çonekei menjñ qasıma nege kelesjn. Bül çerde tırmañız, jlgerj vağır catıgıñızdı tğjç çatıñız, vjz köcpen vjrgе varamыз» dedj. «Men senjñ qasıñda çyrmemjn, mına tılpardıñ etj qızsa vasın alır qasatın edj, әceijn sonı aitaın dep keljç edjm, çanada semserjmdj özjme ber» dep Qoren çauar qaitardı. Çjvek aittı: «Mjne, senjñ aqımaqıñ: Bjzdj kecjktjrmеi çoneltsjn dep men eldjñ köñjn seskendjreijn dep çyrmjn. Tıneugjden berj өз aqıñımen vjttjñ qoi. Endj menjñ aitqanımdı jste. Çyre ber!» Qalmaq nandı da: «Çarar, jlgerj varaın, Ekjndjden qaldırmaı atımdı özjme tapsır» dedj de çyrjç kettj.

43

Keteijn dep tırır, Çjvek arına qarasa, kjçj çeңgesj Çjvektjñ säukelesjn kjçj vara çatır eken «Qızdıñ közj qızıldı» degen qoi. dynie çjrkjn qandai, Çjvek salır otıgır çeңgesjne keledj.

— Asuda asu vel dedj.
Asa vjr soqqan çel dedj.
Ainalaıyn çeңese au,
Berj taıman kel dedj.
Men vjr çauar aitaın,
Bül sözjmdj vjñ dedj.
Vasıñdaç säukele
Alır maqan ber dedj.
Aqır erten kiemjn,
Bygjn kecke kiejn,
Çarasat ma eken çeңese au,
Öz közjñmen kör, dedj.
Qyz Çjvektjñ vül sözjn
Çeңgesj maqıl köredj.
Vasıñdaç säukele
Çjvekke alır beredj.

Qoına Çjvek aladı,
Ası gııhar tastarın
Batırлатır yzjç ar,
Çan qaltaqı saladı.
Atıñın vasın vıradı.
Qasıqıraq tıradı.
Aıtıqı varmaı auız
Sonda vjr Çjvek сыладı.
Сылар tırır seilejdj:
— Ainalaıyn çeңese au,
Mjnezjñ edj өзgece au!
Sapar tartıym alısqı.
«Varasın qaida» demesj au?!
Çaratqan vırjımdjñ alda taqı-
lam.

Qoʻlinda moldalardyn dauyt,
qalam.
Paruadigar qar volsa alyb
qolqa varatyn.
Aitynyz ata-anama duqai sa-
lem.

Tuzymdy qudai koterse
Mundai jstj qylmas em,
Qoren qalmaq alqalyb
Qatar çatyr qalyb qol.
Kop kecjkpei keteijn
El-çurtqa duqai salemde!
Çeçese au, özjn aman voll
Çeçesj sonda soileidj:
— Ainalayn bikes çan!
Mjngen de atyn praqyn,
Qalai talap qylsan da
Asylybn senjn müradyn.
Baqyndy qudai aqçai der,
Kerjrdjn koçjln vasçai der,
Müsylançja qosçai der,
Ertendj-keç qudaidan
Zar qylr men de süradym.
Maçan çalyndy aita ket,
Barasyn qaida syraqym?
Çjvek sonda soileidj:
— Tülpar mjnjr astyma
Asyndym almas veljme.
Tülparдын qalçan tüiaçq
Sansyzvai jzder keljptj.
Tjlektj verse qudaıym,
Qosylybn der türmyn,
Basynda qosçan teñjme.
Barayn der men türmyn
Çeçese au, qaitjr konemjn
Qu kerjrdjn kemjne?
Çetkjzse qudai müratqa
Qalmaqtyn közj aqarsyn,
Nan pjsjr türqan demjne.
Talap qylym çeçese au,
Osylai qial qylmaqqa.
Tülpar mjnjr, çol tartym,
Basyndy qolqa salmaqqa.
Täuekel qylym allaqa!
Qaitjr qatyn volarmyn,
Qudaimnyn düerapn
Näsylj çaman qalmaqqa.
Djnsjz çaudy kez qylr

Basynda sald çalemet.
Basynda Çjvek atanyr
Kerjrgе qatyn volçanym,
Esjtken çürtqa mäljmet.
Aq sytjn kecsjn anamyz,
Razь volsyn atamyz,
El-çurtqa duqai solem de,
Niet qylym alyb çol.
Çeçese volçyn salemet!
Münan keijn qyz Çjvek
Basqa sözder demedj.
Atynyn vasybn vürady,
Uæde qylçan Qara aqas
Betjn soçan çonedj.
Keterjn anyq vjlgен soç,
Atyn vasybn vürçan soç,
— Sansyzvaiqa solem — der,
— Qoc, aman vol bikes, — der
Çengesj tügьr çylydy.

44

Çonedj Çjvek, çonedj,
Çege menen Sansyzvai
Aqasqa syçyr ekeuj
Qaraulydar tür edj.
Kele çatçan Çjvek qarasybn
Sansyzvai, Çege köredj.
Tavan çolmen tartysyr,
Alyzdyqpen alysyr
Ekj qoily qarçysyr,
Uççan qüsren çarçysyr
Maiadai moınybn sozady.
Tarta-tarta Çjvektjn
Alaçan tozady.
Tomasa çerden syrqysyr,
Oıraq çerden orçysyr,
Öne-mjne degence,
Asyr közdj çımçança,
Sansyzvai men Çegege
Uıtçysyr zaular keledj.
Çomarttyqpen vaç kesken
Bjr allanybn dosь der,
Bügnöç çolyb osь der,
Atynan tysjr qyz Çjvek
Çegege solem qylady.
«Asylyb vacyb valam» der
«Tañj volsyn pıraq» der
Er Çege vata veredj.

Çetelep atьп çaiaular,
Maimaңdar qazdaı vaiaular
Sansьzvai sьndь valaпь,
Qasьna Çjvek keledj.
Bjrjn vjrj kørgeп soң,
Cukjr qььp allaqa
Endj atьna mјnedj.
Ekeu edj useu vor
Alla dep elge çöpedj.
Elge qarap cu dedj.
Өңkei tьlpar mјngenj,

Soqqan çeldei guledj.
Carqanda Çjvek ozadь,
Sansьzvaiqa çyr dedj.
Çete almasa öz atьп
Sandal köktj mјn dedj.
Ar kørjp vala voььna
Çjvektjп atьп mјnbedj.
Çyre ver, Çjvek çyre ver,
Mјnetjп çerge qidaıьm
Çetkјzse vјzdei qarьrtь,
Mјnermјn sonda cьn dedj.

Aqcam namazь volqanda, Qoren atьmdь verjp çjbersjn dep Sьrь-vaıdьп aulьna kјsj çjberedj. Bular: «atьь vјlmeimјz» dedj. Çjvektj jzdep tava almady. Çjvek te, at ta çoq volьp cьqtь. Sьrьvaıdьп aulь, Qoren Çjvektj atьmen eljne çjbergen eken dep oilady. «Cььп aıtsa da volady qoi, vјz oqan ne qьlamыз? atьп sьrap vјzдж әure qьmasa da volady qoi» dedj. Bül sözge Qoren aculandy. Әskerjn çıdь, Sьrь-vaıdьп aulьna keldj.

Kec volqan soң qan Qoren: Qairatьma vaqьp» dep,
Qaida? dep atьп sьradь.
Bular solai degen soң,
«Atьmdь carcaп tapqьп» dep,
«Tauьp versең atьmdь
Tььc uıqtar çatqьп» dep,
— Atьm menen Çjvektj
Qazjr tauьp vermeseң

Qairatьma vaqьp» dep,
Çьp aьp әskerjn,
Qaharlanьp qu qalmaq
Aıqai salьp aqьpьp,
Qoraqa keljp tьradь.
Zәherjnen qorqьp qalmaqtьп
Qatьp menen valasь,
El-çürtь cular çьladь.

46

Sьrьvaıdьп özj qalmaqpen sölesuge namьstanьp, Qarçьqanь çim-sadь: — Sen varьp Qorenmen söles, çai mәнjstj tysjndjr, qalmaqtь vas, — dedj.

Osь çyrgeп Qarçьqa,
Çauarqa cecen er edj,
Erlgjnп velgјsj —
Qaharlanqan qalmaqqa
Jrkjmei çetjp keledj.
Çan vatraqan көpјrge
Sөzven çauar beredj:
— Men aıtaıьп vjr çauar,
Sөzjmdj taqsьr tьndaпьzı,
Әiteujr әljm keler dep,
Qisьnsьz qahar qьlmaпьz.
Çasьrқan volsaq Çjvektj
Sonan soң taqsьr cьndaпьz.

Asuьndь vasyпьz,
Qosьqa varьp tysjnјz.
Aьp qasьp ketkendj,
Tьlpar jzj çoqalmas,
Daladan jzn kesjnјz.
Çasьratuqьп Çjvektj
Var ma edj әlde qasьпьz?
Mьп kјsjge varavar
Bjr özjnп vasyпьz.
Qandьqьnda mјnп çoq,
Өzjnјz taqsьp oilasь,
Dürьs pa qьlqan osьпьпьzı
Qan volsaпьz taqsьp aıtaıьп.

Maqan degen дәuletjñ...
 Açalым чақын таһаһыр
 Çettj me endj nәuветjм?¹⁾
 Bjr saiqaldың çоһнда,
 Qұrtамьсын qūdaia.

Bjr bicara çannың түрмьн!..

Әuelj qoldan qūdaia,
 Raçmьнmen qūtyдым.
 Açығында qūdaia,
 Ne veijlmnen tūtyдым?!
 Qaitadan qоlqa tūs volсам
 Bolar menjñ siqылым?!
 Bjr saiqaldың çоһнда
 Qұrtамьсын qūdaia,
 Bjr bicara çannың түрмьн!..
 Būlaica dep Qыз Çjбек,
 Zarlanьp qattь cыладь.
 Kөzjñ çasып būlaдь.
 Mūндь volqan Çjбекjñ
 Tovaсьп qавы қыладь.
 Qылаңьp qавы emes pe,
 Az kjdrseң qызьoьp
 Art çaqьнда volaдь.

Sol uaqьttar volqanda,
 Әne-tjне degence,
 Aйтыр ауыз çiqанca,
 Sansьzvaidың qasьна
 Qoren çetjп keledj.
 Keljп sөilei veredj:
 — Qarsь alдыһnan qarасam
 Çasьñ kjcj valasьп,
 Ottai qaular çanasьп.
 Menjñ aтым qan Qoren.
 Neden ymjt qыlasьп?!
 Men çaiьmдь sөilesem
 Açыһһnan tanasьп.
 Çjбек menjñ qатыһm,
 Qai çaqqa aлыр varasьп?!
 Çjбекtj jgerj çjberjп
 Moйһыңдь maqan būрасьп.
 Soçьsatıqьп kjjjdei
 Kөldenең tartьp tūрасьп.
 Menj menen soçьssaң
 Qūdaйһna varasьп.
 Soçьsar volsaң çөnjñdj ait.

Ne qылыр çyrgen valasьп?!
 Sansьzvai sonda sөileidj:
 — Qoren qalmaқ sen volsaң,
 Sansьzvai vala men edjm.
 Men de өzjñdei ken edjm!
 Çjбек сьнды çөngemdj
 Eljmnen jzdep keljп em.
 Çөngemdj tauьp alqan soң,
 Mөdet tjlep alladan
 Eljme aлыр çөnedjm.
 Artьmnan kele çatqan soң,
 Ne qылыр çyrgen adam dep
 Bjlejncj dep edjm.
 Mūсьman volsaң saqan men
 Bolaiьп çoldas dep edjm,
 Nөzjñ көrjç çau volsaң,
 Alla tijgjñdj oңdasa,
 Çəhannemdegj¹⁾ oғыңa
 Çjberejñ dep edjm.

Sonda qalmaқ sөileidj:
 — Asu da asu vel, — dedj.
 — Asa bjr soçqan çel, — dedj.
 — Әuelj kezек menjкj,
 Soңoьp kezек senjкj,
 Būl sөzjmdj vjl, — dedj.
 — Qarsь alдыһnan qarасam.
 Çasьñ kjcj, ças ұлып,
 Kezegjmdj ver, — dedj.

Sansьzvai attь ças qьran
 Tolqana moйһып būraдь,
 Alladan pərmen sūraдь.
 Qacatıqьп qатып va,
 Kezegjп verjп qalmaқтың,
 Qasqaiьp qarap tūraдь.

Ataңa nөlet qu qalmaқ
 Qoramsaqqa qol salдь,
 Bjr salqanda mol salдь.
 Sadaқты қолqa alадь,
 Tolyqsьp tūqan valaпь
 Tolqar tartьp qalaдь.
 Kjrjsten oqь ketedj.
 Sansьzvaiqа çetedj.
 Toçьz qabat sьttьң
 Segzjпnen өtedj.
 Çьrtьla çazдь sauyttьң

1) Nәuветjм — сьваqа.

2) Çahannam — dozaq.

Qatarlanqan çaqasъ.
 Sansъzvaıdъ çasnan
 Qavъ edj tovasъ.
 Öter edj münan da
 Çjbermedj vül oqtъ
 Çaus — Çias, Qығъ çjten¹⁾
 Bolqan eken panasъ.

Bıgъ çaudъ көrmegen,
 Sansъzvaı sonda çlaıdъ:
 — Qor qılma der көrjge,
 Alladan pәrmen süraıdъ.
 Raqъm qısa var qıdai
 Bөndenjъ nesj qıraıdъ.
 Qıdjretj kuctj qıdaiъm,
 Bjr өзjңe çlaıbъ.
 Raqъm qıqan qıdaiъm,
 Kөrgenjm çaudъ osъ edj,
 Qairatъmdъ sьnaıbъ.
 Qıdjretj kuctj qıdaiъ,
 Batar kыnmen bataıbъ,
 Qalmaqtъ men de ataıbъ.
 Raqъm etsе ia alla,
 Qı qalmaqtъ öljrj
 Qызъqыna bataıbъ.
 Men qıbъndъ kesjrgjъ
 Razъbъ menen ia alla,
 Çasъbъ etken çatasъ.

Bılaıca toqар Sansъzvaı,
 Qoramsaqda qol saldъ.
 Bjr salqanda mol saldъ.
 Sadaqtъ qolqа aladъ.
 Tolъqsъr tırqan көrjrdj
 Tolqар tartъr qaladъ.
 Zығъrap osъ ketedj,
 Qalmaqda taman çetedj,
 Kөkjrek qьsqan көbeden,

Qarmaıbъ qıbъ çebeden,
 Zыraumenen ötedj.
 Münan da ötjр ketedj,
 Bjr төvege çetedj.
 Yı ornъndai bjr çerdj
 Tөnkere tastар kefedj.
 Oq toqtaqan kezjnde
 Qoren attan qıladъ.
 Tuъ qoldan ücadъ.
 «La ilaha malxı oq» der
 Bөlem qalmaq süladъ.
 Çьqıqan soң qalmaqtъ
 Qasъna çetjр varadъ.
 At ystjnen qыbъren
 Denesjnen çıda qьр
 Basъn kesjр aladъ.
 Qaz moıbъ qara tılpardъ.
 Çetegjne aladъ.
 «Toqtaqъn Çjvek, toqta» der,
 «Mende көnjljъ çoq pa?» der,
 Aıqai salъ Sansъzvaı,
 Çjvekke atoi beredj,
 Atoi berjр çurgendj
 Sege men Çjvek көredj.
 Qıanъc qыbъr tıroqanda
 Sansъzvaı çetjр keledj.
 Cykjр qыbъr allaqа
 Kөrjр çaudan qıtъbъr,
 Bjrñese kыn çol çyrjр,
 Eljne aman keledj.
 Ata, anasъn qıanъr,
 Qығъ kыn üdai toi qыbъr,
 Sansъzvaı Çjvektj aladъ.
 Sıratъn көrjр Çjvektjъ
 El-çürtъ qairan qaladъ.

¹⁾ Dulle attarъ.

ŞEKE AQBNDARDŪŪ, SBOJARMALARŪ

ASAN-QAIQŪ TOLQAUŪ

Şəhəvək Noqailəqə xan volər tūrşan zamanda soqŷ kezjnde əşkerjn kjrgjzjr qoiuqa Qara Ertjs vasyŷnan qorşan saldyŷrty. Odaŷ soŷ Qaracas degen qatŷn alŷrty. Quladyŷnqa qu aldyŷrty. Osŷ uc nəsege əvden riza volqandyŷtan, uc ret toi ʧasap, on san Noqai qalqŷn toiqa saqŷrtyrty. Sonda Asan-Qaiqŷ toiqa varmai yide qalyŷrty.

Şəhəvək xan Asan-Qaiqŷnyŷn kelmegeŷnje aculanŷr, qahar qŷlatŷn der saqŷrtyr alŷr: «uc toi qŷldŷm, toŷma kelmedjŷ, sevevjŷn ait!» der sŷraidyŷ.

Sonda Asan-Qaiqŷ aŷrtyrty:

Ei, xan, men aŷprasam vj-meisjn,
 Aŷtqanŷma kŷnveisjn;
 Savŷlyŷr ʧatqan qalqŷŷn var —
 Aŷmaqŷn kŷzder kŷrmeisjn.
 Qŷmŷz jcyŷr qŷzarŷr,
 Mastanŷr qŷzŷr terleisjn;
 Əzjŷnpen vasqa xan ʧoqtai,
 Eleureŷr nege soŷleisjn?
 Qoroşan saldyŷŷn veinet qŷr,
 Qŷzmetcyŷŷn ʧatŷr jcyŷr, ʧer,
 On san Noqai voljŷnjŷr,
 Artyŷdyŷ alar oŷŷr ker;
 Mŷnŷ nege vjmeisjn!?
 Quladyŷn qŷştyŷŷn qŷlŷ edj,
 Tyŷqan ʧer ʧŷnjŷn tyledj;
 Aqqi qŷştyŷŷn tŷresj,
 En ʧailar kŷlde ʧŷredj.
 Aŷdyŷr ʧŷrgen kŷr dŷcran,
 Elge ʧau vor keledj...
 Aŷaŷŷnan qŷtai, oŷŷtyŷŷn,

Qoroşan sap tyŷŷe ʧatŷrŷŷn;
 Əzjŷŷn Şəhəvək elden asqan
 batŷrŷŷn.

Ertjstj ŷrlep oŷŷe ʧŷt,
 Tjŷl alsaq jzder qoŷŷe kŷr.
 ʧel maŷa mjŷnjŷr ʧer calsam,
 Tarşan ʧerge el kŷcyŷr,
 Mŷnŷ nege vjmeisjn?
 Bŷl aradan kŷcpeseyŷ,
 Aŷtqanŷma tyspeseyŷ,

Osŷnyŷ kŷrdjŷm tysjŷmde,
 Bjŷl dese de de vjmeisjn!
 Ai, Şəhəvək, oilasaŷ,
 Qilŷ, qilŷ zaman volmai ma,
 Suda ʧŷrgen aq cortan,
 Qaracaqai vasyŷŷn calmai ma?
 Mŷnŷ nege vjmeisjn?
 Qoc, aman vol, Şəhəvək,
 Endj menj kŷrmeisjn!

— der ʧel maŷaŷa mjŷnjŷr alŷr, ʧŷrgjŷr ketken eken.

ASAN-QAIQYBНЫҢ СӘНЈБЕК ХАНQIА
АЙТQАН ЕКЈNCJ TOLQIАУБ

... Qығьнда kijk çailaqan,
Suьnda valьq oinaqan,
Oimaьttai toqai egjnnjн,
Oйна kelgen asьп çeitüqьп,
Çemde keңes qьlmaдьп, —
Çemnen de eldj көcјrdјп.
Oйьl degen oйьндь,
Oтьп tapsaң toйьндь,
Oйьl — көzdјп çasь edј.
Oйьлдь qoпьs qьlmaдьп,
Oйьldan eldj көcјrdјп.
Eлвeң-eлвeң çyгјrgen,
Eвeлeк oтqа semјrgen,
Ekј semјz qoлqа альp,
Erler çortьp kьп көrgen,

Edјl degen qianqа,
Eңkeiјp keldјп tar çerge,
Keңestјп tyvj paraду, —
Сәнјбек атть çaqсь хан,
Edјl menen Çайьqqa,
Kөpјrge qala salдьrdьп,
Aqьлдь velden calдьrdьп,
Kөңјldј çaman qaldьrdьп,
Kөңјl qalmai ne qьlсьп?
Tөңrek çyзdj, qoi көzdј,
Әpcectegen balaңdь,
Atasь nәlet көpјrge,
Kynderdјп kьпј volqanda
Bas bülqamaй veresјп...

ВUQAR ÇьRAU¹⁾

I. KEREI, QAIIDA BARASьN?

Avlaидьп²⁾ түсьнда Kerei мен Arqьп јcјndegј vјr гудьп çапçаль solьp, Arqьп çaqьпnan Aqmьzга degen vјreu soqььqа çьqььp өljrtј. Bül өljmnјп артынан ekј eldjн arasьп acatьп yлken tartьs — dau vo-льp, kelсьjмge toqtai almaй, Arqьп tje көrsetken soң Kerei өkrelep aua көcken.

Sonda Kereiçe Avlaидьп sәlemјп aйтqаль Bүqар çьrau kelјp, mьna sәzдж aйтьpть:

— Kerei, qaida varasьп,
Sьrdьп voйьп көveler?
Sen qacsaң da men qoiman,
Arqьmaqьm çeveler.
Endј aldьппan cьqайьп,
Çauqan kyndei seveler.
Aqmьzamaдь өltјrdјп,
Aq soйьlmen төpeler.
Men Arqьп degen atьсьpьп,
Azьь kere çarьсьpьп.
Sen vьzau terсьj çөncјksјп,
Men өgјz terсьj talьсьpьп.
Avlai aldьнда sen vјtсең,
Qudandaь talьсьpьп.

Eger Avlai aldьнда vјtpesең,
Atasьп vјlmes альсьpьп.
Kөcјп keter vјr çaqqa,
Maйьп keter vјr çaqqa.
Kөc soңьпnan çete almaй,
Esјп cьqар sol caqta.
Çar vасьна qonarsьп,
Çartь lасьq tigersјп,
Auзьппan as keter,
Qara көzden ças keter,
Bül qьььqьп qoimasаң,
Sonau keudedegј
Dulьqadaй vas keter!!

1) Bүqар — 18-қасында çасаqан aqьп.

2) Avlai хан 1715-çыь туьp, 1781-çыь өlgen.

II. AINALASYN ÇER TUTQAN

Ainalasyn çer tutqan,
 Aldъ batpaq demenjz.
 Ainala jse azaıyr,
 Kөл sualmas demenjz.
 Qırsaqъ qısaq bailardan,
 Dәulet taimas demenjz.
 Çarlıbъ — çarlıbъ demenjz,
 Çarlıbъ vaıqa teñeljr,
 Çailauqa көpes demenjz.
 Çalqызdъ — çalqыз demenjz,
 Çalqыз көрке teñeljr,
 Bjr çaranda soqызьр,
 Kegjn almas demenjz.
 Qurai vjtpes qıla çon,
 Qılan çortpas demenjz.
 Qulandar oınar qu taqyr,
 Kөлçjk volmas demenjz.
 Qırsaqъ çıan vieler,
 Qılın salmas demenjz.
 Qılıq tuqan qılaca
 Qırsaqtanbas demenjz.

Aı ne volar kynnen soñ,
 Kyn ne volar aidan soñ.
 Qıvььр tıroqan vөicecek,

Qurai volar solqan soñ,
 Xandar kigen qamqa ton,
 Cyberек volar tozqan soñ.
 Eñsesej vjrk keñ sarai,
 Kemtjk volar vylgen soñ.
 Tөrde oтыroqan vjñjz,
 Tөresjn çañylar maldan soñ.
 Tөrkjndegen vikecjn,
 Eleusjz qaitar maldan soñ,
 Qanca qırılıbъ volsañ da,
 Er azamat sәndj emes,
 Tañdap alqan çardan soñ.
 Baidıñ vos belbeuj
 Cıvabьıqъ tartadъ,
 Aidap çyrgen maldan soñ.
 Qos-qos orda, qos orda,
 Qosyla qonbas maldan soñ.
 Qospaq өrkeç sağь atan
 Qom çasamas maldan soñ.
 Dөngelep arva çyre almas
 Qos arььь sьıroqan soñ.
 Çjgjt çaqьь vola almas
 Alqanь çaman volqan soñ.

III. TJLEK

Bjrcncj tjlek tjlenjz,
 Cıqьı pasьq zaıьınnьı
 Tjlıne erjr azvasqa.
 Ekjncj tjlek tjlenjz,
 Alrьь vastьь aq orda¹⁾,
 Ardaqtaqan aıaulьı,
 Tegjnen olça volmasqa.
 Ycjcncj tjlek tjlenjz,
 Celkjldegen tu keljr
 Çer qayısqan qol keljr,
 Sonda sasььr tırmasqa.
 Tөrtjncj tjlek tjlenjz,
 Oтыrtqasь yzıjr,
 Aıazdъ kynde aılanqan,

Bülttь kynde tolqanqan,
 Tar qırsaqьn keñjtken,
 Tas emcegjn çvjtken,
 Anañ vjr aңrap qalmasqa.
 Besjncj tjlek tjlenjz,
 On vartmaqъ qьnalь,
 Oтыraulь çıparılı,
 Qoc ijsj aңqьqan,
 Daudъ qudai çalqьroqan,
 Qılqьmenen syidjrgen,
 Nazьmenen kyidjrgen,
 Ardaqtar çyrgen vikecjn,
 Çьlaida çesjr qalmasqa.

IV — ƏI, ABLAI

Abıai xan vjr çorьqda çyrtek volqanda, qol vastaitьn vaıylarь
 nьı көrcjıjgь — vastьqъ Qara kerei Qavanvai volьr çatren çazьqьь

1) Orda—ylken yı, alrьь vas—ıqьtьn sanь.

caulasudь çek kəjр varqьsь kelmeidj. Xandь qostaqan qanьsqalь Bөгemvai vatьr qana voladь.

Bül çorьqtь Bığar eken de dürьs көrmegen eken. Bıraç xan Ablai vatьrlarьnь varmaimьz degenjне көngjsj kelmei, төreljgjn көrse-tjrtj. Sonda Ablaidьn tasьqan көnjljn, astam sözjn vasu yejn Bığar çьrau vьlai tolqartь:

— Әй! Ablai! Ablai!
 Senj men көrgende,
 Tүгьmtaidai ul edjn.
 Tүrkstanda çyr edjn.
 Әvjlməmbet xandarqa,
 Qьzmetej volьp tür edjn,
 Sen qai çerde çyrjр çetjldjn,
 Yisjn Tөle vidjn,
 Tyiesjn vaqqan qul¹⁾ edjn.
 Sьgma çasqa çetken soq,
 Dəulet qusь qondь vasьna,
 Qьdьr keldj qasьna.
 Baq yijne tynedjn,
 Aq sьnqar qustai tyledjn.
 Alьstan toiat tjledjn,
 Qьsьndь tasqa vjledjn.
 Sen Qanьsqalь Bөгemvai,
 Qamalьdь vüzьr qaç çarqan,
 Qaidan vatьr er edjn?
 Vatьrdьn çolь igj dep
 Çortьr qana çyr edjn.
 Çürt auzьna jljngen
 Toqьm keppes urь edjn.
 Qavanvaidan²⁾ vürьn naizaqьdь,
 Çauqa qacan tjredjn?

— Әй, Ablai! Ablai!
 Almazan çaudь qoimadьn,
 Alsaq daqь toimadьn,
 Nesjvendj elden tjledjn,
 Momyнда keljр vek volьdьn.
 Ata vjlmes qul edjn,
 Ata tegjn sürasan,
 Arqar urandь³⁾ çat edjn.
 Qai çerjnde төre edjn!?
 Çaldьz tuьr oqьrnan,
 Qan vjtken erjр soqьrnan,
 On san alac valasьn,
 Çusatьr qoidai örgjzjр,
 Çümsar türsьn qoьrnan.
 Aculanьva, Ablai!
 Kөner ermjn, көnermjn,
 Kөterjр qazqa salarmьn,
 Ötjnmeneп çarьlma,
 Ökreпmeneп qavьnьva,
 Oгьspeneп soqьsьr,
 Vasьna moncaq көtergen,
 Çürtьna çaulьq saqьnьva,
 Kynde mendei səleitjn,
 Toqsan ycte qaria,
 Endj saqan tavьlmas! — deidj.

Ablai bül sözjd estjgende, yndemei toqtar, aitqanьna көnjrtj deidj.

V. ÇAL, QUIRЬOJь QAVA DEP

Çal, qürьqьdь qava dep,
 Çavьdan aiqьr salmaqьz.
 Qalьn malь arzan dep,
 Çaman qatьn almaqьz.
 Çavьdan aiqьr salsaqьz,
 Çauqa mjner at tumas.

Çaman qatьn alsaqьz,
 Topqa kjrer ul tumas.
 Çaman qatьn alqanьdь,
 Tөrkjnjne vere almai,
 Tөsegjне çata almai,
 Teң qürьvьsь kelgende,

¹⁾ Ablai ханның Бйгар қаласындақы әкесін персияның патшасы өлтйрр, Ablai vail nejnnde qazaq dalasьna çasьr sьqьr, az naqьt malь volqan.

²⁾ Qavanvai—Ablai tьsьndaqь vatьr.

³⁾ „Arqar“ хан идрьтмьндь urandь.

Оңдъ сәуар қата алмай,
 Қалқанда қор болғань.
 Таудан аққан тас бұлақ,
 Тасьса қулар теңізге,
 Қанса малъ көр болса,

Bai қуанар егјзге,
 Саманнан қақсъ туса,
 Қақсдан қаман туса,
 Тартрай қалмас негјзге.

VI. ASQAR TAUDЫҢ ӨLGENJ

Asqar таудың өлгенj,
 Васып мұнар қалқань.
 Көктегј бүлттың өлгенj,
 Аса алмай таудан қалқань.
 Аi мен Күннiң өлгенj,
 Еңкеiр вагър батқань.
 Аидың қалғар өлгенj,

Müz волър тастай қатқань.
 Қара сәрдиң өлгенj,
 Қар астында қалқань.
 Өлмегенде не өлмеидj?
 Қақсының аты өлмеидj,
 Өлiмнiң қаты өлмеидj?

BÜQARDЫҢ ABLAI XANQJA AITQANЪ

Bjr мәсiсте отырданда Ablai хан Bүqар сьгаудан: «qазьна қайда?» дептj.

Bүqар сьгау әг уақытта, Ablai ханмен әңгiмеleskende, Ablaicam, Ablaiца deidj eken.

— Ablaiца bјz sөzden qaldыq qoi өзjң aq aitsaңсь? — дептj.

Sonda Ablai:

— Qазьна — ylken vai, ylken qазьналь саһар, — дептj.

Bүqар сьгау:

— Sen vјlmedjң, qазьна ol emes, vai yc сүтаса, vaida qазьна qalmaidь, yc саvыlsa padcada qазьна qalmaidь.

Qазьна degen vasь сөtken сјgјttjң, ekj ezuj qазьна, bјr ezuj altьp, bјr ezuj kymјs, аузь qазьна, — дептj..

Тақы bјr шейге сьqqandarьнда, сьгјр вага сатqandarьнда aspanmenen тјldesken bјr сьрль kymbezge keljр, Ablai yc сьз kјsјmen keljр vata оқыр, көzderјnen сас ақыр тiрoqанда, Bүqар сьгау, артынан keljр, сiвoqan көрке:

— E, nege сьrmeisјnder? Ablaicam, nege сьlaisьn? Bүl qai ханның әuletј edj? Сьңqыс хан ва? Қoлvaгьс хан ва? Qai сьртьңьз edj, — дептj.

Sonda Ablai хан:

— Bүl esvјr ханның тiрoгьть emes, Sadьr Bүqьvai degen osь, Vai Bүqьvai deseң — vai Bүqьdai edj! Bү Bүqьvai deseң — vү Bүqьvai edj! Aqьль көр Bүqьvai deseң — aqьль көр Bүqьvai edj! Adamның aitaып дер kelgen sөzјn aqьlmen vјlgen Bүqьvai edj! Сјrkјnnjң dausь aі. Mүньң көркј aі Qairan savaz Bүqьvai! Altьp, kymјs Bүqьvai, on bјr qатынь var edj. On bјrј de tylkјnјң kycјgјndeі edj. Onvјrјnen de vala volmadь, Balasьz kettj. On vјrј on vјr өзende отьrucь edj. Qатынь vasь bјr yij var edj. On vјr тьң сьlqьсь var edj, Osьqan qara-

мақан дүние, мақан қараі ма? Бүқан ғыламаі кјмге ғылаіп!
— дептј...

Sonda Būqar ғыау:

— Senj Ablai qoiьr ғыrgen yc ғыzджј valasьnyь aqьbь ketken
eken qoi, ғыoqarqьbь tьmen, tьmengјjњ ғыoqarь qьr ketken qūdaidyь
qūdretјn vјlmei ғыlar tūroqьnyь, — dep

— Әі, Ablai! Sen on vjr
casьnda

Әnceіjn aq ұl edјn.
On ves ғыsqa kelgende,
Arqada Әvјlmьmьbet tьrenјd
Tyiesјn vaqqan qūl edјn, —
Ұlсылатьr alqan qūl edјn,
Ablai atьn ғыoq edј,
Savalaq atьmen ғыr edјn,
Onь da kьrgen ғыrјm var!
Sыrma ғыsqa kelgende,
Сапыь Qarataidyьn qolyьnda,
Tynde tuqan ұl edјn.

Sыrma veske kelgende,
Baqtь verdј vasьnda.
Taqtь verdј astьnda.
Oьz ғыsqa kelgende,
Dyniedeі keп edјn,
Oьz ves ғыsqa kelgende,
Qara sudьn vetјnde,
Sьoьbьr aqqan seп edјn.
Qьrq ғыsqa kelgende,
Altьndь tonnyьn ғыeп edјn.
Qьrq veske kelgende,
Саqsь, ғыaman demedјn.
Elu ғыsqa kelgende,
Yc ғыzджј valasьnyь
Atьnyьn vasьn vjr kezenge te-
nedјn.

Elu ves ғыsqa kelgende, —
Саqsь volsaп tolarsьn,
Ғaman volsaп maуcьrap vaгьr
solarsьn.

Alpьs ves ғыsqa kelgende,
Әvјr atqa qalarsьn.
Cūmsasaп vala tјl almas,
Qatьnyьn qarьsь саuьr ұlalmas,
Erјncek kunјn sol volar!
Eпkeіr oraq otarqa.
Toпqayьr masaq tererge...
Cetpjs ves ғыsqa kelgende,

Cetpjs ves degen ғыl eken,
Cal ауьгьr pjr eken!..

Cetpjs ves ғыsqa kelgende
Сылуь volmas qoiьnyьn,
Qaruь volmas soıьdyьn,
Әlmesen de ғыoıьdyьn,
Әr атаqqa qoiьdyьn.
Seksen ves degen sьr eken,
Сьндар ұrqan pjr eken...

Seksen ves ғыsqa kelgende,
Betјndegј nүrdь alar,
Voıьndaqь cьrdь alar,
Auзыьndaqь tјstј alar,
Betјndegј tystј alar,
Qolyьndaqь јstј alar,
Әlmegeпde neп qalar!?

Toqsan ves degen sor eken,
Dynie ғыannьn qoь eken,
Qarqьbьn desen ekј ғыaь or
eken,

Naiza voıь ғыar eken,
Tysјr ketsen tyvјne
Tyvј ғыoq tereп kьl eken.
El qonvayьn cьl eken,
Kelmeitūqьn neme eken...

Atan volqan ғыrma ves
Qьzьqtь kynde qьzдыrqan,
Asudь talqan bűzдыrqan,
Qьzды ауьldь kьrgende
Būlandatqan ғыrma ves.
Tьsten qacqan tylkjdei,
Sьlandatqan ғыrma ves.
Kyldjr-kyldjr kјsјnetјr
Kyrendј mјngen ғыrma ves.

Jdesende tavьlmas,
Kьrјlьk cјrkјn ne qьlmas,
Aiaqьndь vasa almai,
Kelјn vala kelgende,
Auзыьndь aca almai,
Uaqьbьnyь јsј qьbьndь,
Uaqьbьmьz ғыelken soп!

Ait'p aitrai nemene?!
 Mezgijlmiz o'tken soq,
 Sainar turgan q'zyl soq,
 Su q'vib'p o'cken soq,
 Sainar c'yrge'z zaman'ym,
 Vasy'mnan vyit'p k'ekken soq,
 Uaq'by'm c'oq ne aitaib'n,
 Uaq'by'mny' o'tkenj,
 Mezgijlmij' c'etkenj,
 Qatt' tamaq cainar'c'a
 Men raq'yrda t'js var ma?
 A'g'standai aq'ru'c'a
 Bil denemde k'uc var ma?
 Q'vib'p c'yrqan v'oicesek,
 Qurai volar sol'qanda,
 Aq i'q v'yrkit t'omender
 Ekj qanat tal'qanda,

Avlai qalmaq'ty' xan'p Qaldan xan'd' c'engendegj B'ucar c'braud'ny' ait'qan'p:

Qaldanmenen u'g'by'p
 C'etj kynde' syr'js'p,
 Sondaq' c'oldas adamdar:
 Qara kerei, Qavan'vai,
 Qan'c'q'aly' B'ogem'vai,
 C'aqsaq u'ly' C'anj'bek,
 Sjrgel'j Qara T'olek,
 Qara Qalpaq Q'ly'svek,
 Tekeden c'yrqan Satai v'olek,
 C'ary'ra'c't' Naur'g'z'vai
 C'aumen, D'oulet, C'arek vaty'p
 qas'nda,
 Baq d'oulet'j vasy'nda,
 Sen'k'j'vai men Co'ibek var,
 Ta'q'sy'q q'oc'a M'at'met var,
 Qasq'araudan Moldavai,
 Qatarda c'aq'sy' qald'by'mai,

S'oge k'orme Avlai!
 Men raq'yrda s'yn var ma?
 Uaq'by'm m'undai vol'qanda,
 Uaq'by'm kett'j vasy'mnan.
 Xan Avlai atan'p,
 Sainar c'yr'ty' c'asy'mnan,
 Meiman as'yn vol'qanda,
 Uaq'by'm'yz tol'qanda!
 Qarasy'q qasar qasy'mnan...
 Xan'ny' c'aq'sy' vol'maq'p,
 Qarasy'ny' eldj'j,
 Qarasy' qal'q' silasa,
 Alt'ynnan volar veld'j'j,
 C'aq'sy' c'j'g'jt — il tusa,
 Patcadan volmas kemdj'j.
 Aitsam s'oz'jm t'ausy'mlas
 Toqtals'yn s'oz'jm end'j'g'j!..

E'senq'ul vaty'p j'c'inde.
 O'q'kei vaty'p c'ily'p,
 Avlai sal'd' c'arly'q'ty',
 Qaldan xan'd' qas'by'p
 C'er sal'qan c'ej'jn v'uz'd'by'p,
 U'g'by' qatt' q'yz'd'by'p,
 Qas'ym xan'ny' c'ec'es'jn
 Xan Avlai al'qandy'...
 C'av'v' degen qalmaq'da
 Ty'naq'yn qatt' vaty'rdy',
 B'uz'ly'p qalmaq' ketken soq
 O'q'kei vaty'p c'yl' der,
 Xan Avlai saq'by'rdy'!
 B'jr t'ovege c'ily'dy'
 Q'um t'ovedei y'ild'j,
 B'ol'jske ol'ca ty'ss'jn der
 Xan Avlai v'uy'by'rdy'.

DULAT

ZAMANA

Ty'naq'tai men'j sol'qan soq,
 Tarlan tart'p o'q'qan soq,
 Ty'g'jme k'jr qon'qar'son,
 M'jns'jz, men's'jz, k'jrc'jks'jz
 Ca'q'qan vol'mai, q'yla'q va?
 Tu u'stap tul'par c'arat'pai,

Ald'ynnan top tarat'pai,
 C'ai o't'yndai oq' at'pai,
 Anadan tud'ym degenmen
 Bastamasa el' ilan va?
 Aq'saq tem'jr, K'oregen
 Az'yn ai'q'a v'ilegen,

Dücranь sazdaı taptaqan,
 Dosьn maidai saqtaqan,
 Altьn dьngek sekildj
 Batsa ötken Türanda¹⁾.
 Azqьn tartьp cуijjьp,
 Qasielj çoiьььp,
 Onan soqьq хan men vek,
 Atalьdan azqьn tek,
 Sualьp qaldь qaraqьa.

Eldj sudai çarьrçan,
 Belcesjnen vatьrçan,
 Sjlde de müzdь qatьrçan,
 Toььnь төgьr çaiqaçan,
 Berjldj tьzgjn Ылаңa²⁾!
 Qürt çegendei quarьp,
 Qaralьnь tandьr su alьp,
 Eldjgjn ketjь ьdrap,
 Bөigenj ösek sььььlar,
 Altьn çaqan sogjijьp,
 Avroьnь төgijjьp,
 Bөrijnijn de çaqьsь edj,
 Çoq volqanьnь münan dal

Qüzdь meken etkenmen,
 Ötkelekten ötkenmen,
 Qarauьl salьp çyrgenmen,
 Saqtansa da mergennen,
 Açalьdь oqtan qütььmas
 Saqsьnçanmen vüdan dal

Ekrjnj çeldei esjlgен,
 Tөrt aiaqь көsjlgен,
 Açalьdьn qürçan sevjnen,
 Asalmaidь сегjnen
 Qьr taqьsь qulan dal

Meken qьr qüzdьn qiasьn,
 Bütqä salçan üiasьn.
 Ainadaı körgen aımaqьn,
 Tүiijnj cecken aılanьn,
 Serge qonvai ücalmas
 Kөk erkesj çьran dal

Tysj suьq, tьlj üu,
 Qarqä adьm çer vor mөnөj,
 Ynemdep çalar torьraq,
 Bütä көrse toqьrap,
 Qьs volsa qatьp sjresjьp,

Çaz өmьrmen kyresjьp,
 Aiaqь çoq епбектер,
 Kyneltjьp çyr çylan dal

Сьн түlpardьn түqьmь
 Kөz tanьrlyq sьqьldь,
 Çasьmaıьn çavьdaı,
 Senjmdj atqä qosuqä,
 Tas tysse talai çaqьnnan
 Sьgьn alçan qünan dal

Sender tygjl qümьrsqä,
 Peujьn sar çavьььp,
 Çemьs tasьp savьььp,
 Bьr oьgnnan tavьььp,
 Bьrjne vьrj çaqьььp,
 Bereke vьrljk saqьrdь.

Çorqalar turgan vөdene,
 Bas qospaisьn ynemj,
 Batuqä kettj auzьnnan,
 Sozjne adam sene me.
 Vьtьrap azьp tozqan el
 Vөdene emei nemene?!

Ortaңa oьgs kelgen soң,
 El qorqar erler ölgen soң,
 Toььndь eljm çaiqadь,
 Tünьqьndь sarьrdь.

Aıanvas onan dücranь,
 Beine alvastь nüsqalь,
 El jcnе varандаı,
 Aiazdaı vьrjьp qьsqanь.
 Çet çauqä qarsь tura almaı
 Kөtjnen qorqьp rьsqanь.

Çatьp jcer çalmanьz,
 Borsьq timsьq, qandь aıьz
 Üььq qьlçan qüdaı ai,
 Qazaqtan sьqçan көpirdj.
 Çetke qьlmaı erljktj,
 El qorqaitьn er vьttj,
 Tөvьngjsjн tozdbьr,
 Qurqatpai toqьm terljktj,
 Qoi aıьrlyqqa maqtançan,
 Kөptjmeı toqьm attançan.
 El çirengen jsjnen,
 Azqan eldjn jcnen
 Qazan vüzar, yı tentek,

1) Erte zamanda Tyrkstanda tyryk tьqьmdarьn quralçan memleket,

2) Ыла — Манçол әлјмј

Kördjñ cыqqan batьrdь.

Eldj eljrtjр азqьrқan,
 Әuesқoi qьр азdьrқan,
 Çazьqsьzдь çazьrқan,
 Auzь еrtj өsekke,
 Tьlpar at verjр esekke,
 En çatqan eldj byldjrer,
 Sөzjner пәle өsekke
 Cürai degen at aldь.
 Su çürpaitьn taqьr el.
 Turalьqqa көсrepen,
 Örkender, өñjр, өsrepen,
 Qozь vüь, qoi sanь,
 Savazdardьñ aq qanь,
 Momьndardьñ aq malь,
 Oval boldь despegen,
 Jijр salьр ezjltjр,
 Dat tyijnjп cespegen,
 Paranь çütqan kesekten,
 Tyspei çatьр төsekten.

Çezden qarqь taqьnқan,
 Kөrjрге dјnsjz vaqьnқan,

Bi dep атау verdjк au,
 Oиьndь tas molaqа.
 Eljп satьр cen alqan,
 Ölekseden çem alqan,
 Kevеçe qarьp, көk өñес,
 Ölekse көrse yñjgen,
 Kycjgenneп kem emes.

Tek deitüqьn tegj çoq,
 Öz eljне evj çoq,
 Çatqa zerde kegj çoq,
 Azqan elge bek boldь,
 Aqьndь merje qolava.
 Sendjlerdjп qььqь
 Elge jstegen vььqь,
 Paraqor vi men иььqь,
 Uiqtasam kјrjр tysjme,
 Öñjмde quat kycjme,
 Eserlerdjп jsjне,
 Alqan eldjп jcјnde,
 Dulat sьndь sorьda,
 Uiqь tььctьq vola mal?

Dulat Baraq төrege kelse, Baraq keketjр, Çaras qulcam soile deptj,
 sondaqь aitqanь:

— O, Baraq ças, Baraq ças,
 Çegeңe toq, jccenь mas,
 Çaqсь volsaң ьloj,
 Öz eljп çaudai talamas,
 Qasqьr tartьр qan cьqsa,
 Çaman it çүьр çei berer,
 Aldь artьna qaramas.
 Çaqсь ittjп belgjsj,
 Çulmaq tygij çalamas.
 Azqan eldjп vekterj
 Qan cьqsa eljп çulmalar,
 Qasqьrmenen aralas.

Qazjrgj qazaq иььqь,
 Çaman itten nesj kem.
 Çemtjk көrse, qan көrse,
 Airьlar mylde esjnen.
 Sender atqa mјngen soң,
 Tandьr volьр sualdь,
 Calqar көldei nesjvem.
 Övjьeisjz arqь атаң
 Altьn tьqьr suңqar ed,

Erjktjрjр vatьr quantьр edj
 tьlpardь,

Tүсьңda senjп хан Baraq.
 Auььь veine aң Baraq,
 Sodьььь toiqan Tөлengjt¹⁾
 Elge qarap antalar,
 Asьloqanda tappardь,
 El etegjп qьmtardь.
 Altьn edj vjр kynde,
 Aqac boldь tьqьrьñ,
 Tiusьz tentek Tөлengjt
 Cьqardь eldjп иrььrpen,
 Dьqьrьь men ььqьrьñ.
 Alaiqa qarьь хан boldьñ.
 Tentektj syjр neqürьm,
 Azqan senj көrgende,
 Qainadь menjп zьqьrьm.
 Ögjzj völdьñ çegjgen,
 Aramdьqqa egjgen,
 Aidaitüqьn cьqьrьñ.
 Qürьq verdjп иrььqа

1) Tөreңdә сойыпн соқатып пөкерj.

Момьндь алдың қығыңа,
 Malsьzdarđь tartadyң,
 Maldьlardь җақтадың,
 Tentektj җасқар қақрадың.
 Aramдықты ақтадың,
 Өсекcijnj мақтадың,
 Aramдық volds ваққаның,
 Patsa volds җаққаның,
 Qacan senjң асылар,
 Момьндароҗа құрылған
 Zar җылатқан қақрапың.
 Qandy qara қақрассың,
 Qaraqьsyz el men җүрт
 Töreljk tyskende даоқыңа,
 Ie volmai olardyң
 Atañnyң altың тақыңа,
 Qara tolғың җау toldь,
 Сығыс, тавьс җақыңа,
 Tұлpardan tuqan түрм ең
 Ere алмадың җавьоҗа,
 Eteгjn асыр kjm kylmes
 Azьndaqan җақыңда.
 Aldыңа kelse җyгjnjs,
 Qaramai qara ақыңа,
 Alaldь satыр paraqа
 Volьstьң aram җақыңа,
 Ruqьңа nөlet keltjrdjң,
 Qавьң menen сапыңа,
 Bүзьқты құғар el etjр,
 Qondьrdьң оң җақыңа.
 Uғыңа eldj тоғытыр,
 Өtjrk даудь доғытыр,
 Boldьға ver тақы да.

Tegjmdj menjң surasaң,
 Qalyң Naiman пынпан.
 Сыгьмды менjң сұрасаң,
 Sary altыпның виыпан.
 Сыгьмды менjң сұрасаң,
 Тыманьң тынқ шынпан.
 Keudeme qaiqь tolqan соң,
 Тұнық сытмен сынпан,
 Sorqalаqan nөserdei
 Сыгьн тыңда Dulatьң.
 Tasqьң sudai ақызыр,
 Carvat valdai тамызыр,
 Torqaly торыг тоиында.
 Top vas qosqan оиында.
 Qasqa-җaisaң aldьнда.

Top җынды Dulatрың
 Aidasaң алыс җerjmdj
 Alsaң actь terjmdj,
 Өzjne өзj senjmdj,
 Toiat төс; salьp erjndj,
 Toptan torai vermeitjң,
 Tұлpar attaj qūnan vi,
 Qaibьsyz saraң malьңды.
 Erjncek, esek җарыңды.

Qalqqa emes sьmды
 Paraqor, vaspaқ vьjndj
 El vьldjrgjс vөгjndj
 Uñь tjlmen ьulattym!
 Sana doьp оиыңа,
 Quat verjр воиыңа,
 Aqqan җасы sel volqan,
 Eteгj tolьp көl volqan,
 Berc vor җerj vailanqan,
 Uiqь verjр, qaiqь алqan,
 Qaiqьлыпы uattym!

Сыгьмды менjң тыңдаqан,
 Sөz ьoqatьп соңқы adam,
 Тыңдаудан өсте тынбаqан,
 Ғөuhardai dyre ьүлдаqан,
 Sarqьrap aqqan ьүлqадан,
 Сыг arnasь suat vi —
 Casudai volьp cасылар,
 Meruerttei asь җөz degen.
 Сыгьsьlardьң саиьгь —
 Asь sөzдж ezvegen,
 Nьsanapь dөл vасыр,
 Qalаqan җerden көzdegen,
 Qamqa vьrdei vola ma?
 Qalamь mata vөzvenen,
 Qosьlyр altың құramas,
 Qurьc pen mьs, җezvenen
 Meruerttei sөzven cacaiьп.
 Воиьма vьtken asьlym
 Aqьndьq өser quattьң.

Susaqandai sūlatьp,
 Carcaqandai qūlatьp,
 Kөzegendj tūra atьp,
 Сыгьmmen eldj җeteler,
 Myijs җerden töteler
 Aqlaиьп aqpadail
 Azqan eldjң adamь
 Alҗьqan sūmdar qadamь.
 Ғyirjkrjn dep savapь,

Мотыңа җарса җалань,
 Қилық, сүмдәү тавадь.
 Ағдась елдің җауығ вор,
 Ғеңји җығи ауығ вор,
 Төрт аиақтар ағсадь аи!

Онъ Дулат вјледј,
 Серпуге тѳиақ җаратаи,
 Елдж васқын васқандаи.
 Дуан салыр јејнен,
 Айыр quat-кысјнен,

Аға сўлтан қазының,
 Ел сјлкјндј јсјнен,
 Аулдың атқа тјнерј,
 Ғемтјкке қонқан кысјген.
 Өзј тоиса тәз вольдъ,
 Ел јргесјн сақтамаи,
 Ер деп едј вўзқьсть,
 Сўқсыр деп сўмьрай қьзқьсть,
 Кеңеусјздж азым деп,
 Қўладьнды сўнқар деп,
 Ғавьны саван тўлпар деп,
 Қўтқармайтын қўмаи деп,
 Төветке қарқь таққань аи!

Майордың ала вўиғьдың;
 Борвайға қьсьр қўиғьдың,
 Ел рьсьды җортады аи!
 Өзј елдж қорқьтыр,
 Онан өзј қорқадь.
 Алдына тьсјр томрандар,
 Ғарылардың тоғрақь
 Вјг тоғраққа он воыр,
 Рьсьқтардың ортақь,
 Қара сьдың алымы,
 Бай, кедейге вјрдей вор,
 Саңғаққа салыды.
 Ел ўитқьсь саиқалыр,
 Төгјлјр судай аққан аи!
 Сортаң җерге дақ тўгьр
 Суь јсуге келмейтјң,
 Сараң вайға вақ тўгьр,
 Қольпан қайығ вермейтјң,
 Қайуандаты век вольдъ,
 Ел аи, терјс көрмейтјң
 Ел ўитқьсь саиқалыр,
 Дәuletј судай аққань аи!
 Сыр айнала қўиғьдан тор
 Артында өрт, алдында ог.
 Тјлеген ақтан мотын қўр,
 Қандь сengel зўлым зор,
 Волатың вояр вольдъ вор,
 Аиақьды қьгьқты
 Асылмас җандь қақпан аи!

ЕІ, АИТАЙН АРНАР ИКАНОҒА

— Еи, аитаиын арнар иканоға,
 Кетјр едј есјмде.
 Аитатўдын җөнјм вар,
 Иканоға не десемде.
 Усмаққа тура вастайтын,
 Ел серкесј «көсемге».
 Қўтқаратын тўзақтан,
 Ғариқатқа сесенге.
 Икан елдж аралар,
 Қосқар, теке җинадың.
 Қўдай җольн қиуған деп,
 Икан сенј сїладьм.
 Маңдайдақь вай вольдъ
 Қьльқьды неге тїмадың?!
 Өзјн алаң җыз аз деп,

Берсен вјрдј қїмадың.
 Ғетерлјк вольдъ елге де,
 Сенјн берген иманың.
 Қўдайға қольн җеткјзјр,
 Беремјн деп, вendenјң
 Талаиын алдың тартқандаи.
 Мен, қайдысьн җазыр кеуденјң,
 Бала берем сақан деп
 Сан өїeldј емдедјң,
 Қуисеујде волаиын,
 Сен воһсан, менјң сengenјм.
 Ғазьлады деп ең җазьмай,
 Талаи өлдј қара вор,
 Өїeldј деп ең җазьды.
 Талаи қўлан таза вор,

Bala tyg'il sьmьvьl ҫoq,
Bedeuge vala vermedjн.

Bedeu qatьn qaldьma,
Sen etegjн kьrmegen,
Dulattьn aсsь sьrьnan,
Aldameь sendei icamьn,
Talailary terlegen.

Aqьbьl ҫoq moldalar,
Iman almaq tьbьnqa,
Өzjнде ican iman ҫoq,
Elge iman vermeksjн.
Qiamet qaimь volqanda,

Әuelj өzjн kьrmeksjн.
Өtjrk aitqan sөzjнjн,
Arnasьn sonda tava almai,
Aman esen ketpeksjн.
Ҫahannamqа qamalmait
Aldar alqan malьnьn,
Esevjne ҫete almai,
Qaltьrarsьn icamьm.
Qьl kьrjrden өte almai,
Ҫөnjде көс icamьm,
Tozaqqa qarai vet almai!

MAQAMBET ӨTEMJS ÜLь

ERLERDJN JSJ BJTER ME?

Bekjнr sadaq asьnvai,
Bjrdеr ҫaudь qasьrmai,
Bjteljge dop salmai,
Qoramsaqqa qol salmai,
Qozь ҫaьrьn oq almai,
Atqan oqь ҫoqalmai,

Baldaqь altьn qurьc volat,
Baldaqьnan qanqа volalmal,
Qasarsьqan qarьndasqa,
Qandь көvjк ҫutqьzvai,
Qalqqa tentek atanvai,
Erlerdjн jsj bjtеr me?!

TOLARSAQTAN SAZ KECJР

Tolarsaqtan saz kec'p,
Toqtamai tartьp sьqarqа,
Qas yлектен tuqan kateptj
Qara nar kerek bьzджн vül jske!
Qavьrqasьn qausatьp,
Bjг-vjrdеr sөkse de,
Qavaqьn sьras er kerek,
Bьzджн vuitken vül jske.
Maң-maң vasqan sarь atan
Maңqьstar sьqar өrjske,
Bürьnqьdai qarьstar,
Qonalmadьq qonьsqa,
Kele almadьq keljske.

Ҫaқalal qonьp qonьsqa,
Taқь ҫaқьn keldjн oьrsqa.
At vashьn soqtьrьp,
!Ata-enenj sөktjrdьp,
Nәlet volьn ҫeьjtter,
Bьzджн oьs ҫyrgeп ҫyrjske.
Taқьdai taңdap su jeken
Tarpaңdai tjesjн vьgьp ot ҫeьgen,

Taқь sьndь mьrza edjk.
Taқь da keldjk tar ҫerge
Taңdansaң taқь volar ma?
Tөnjrdjнjн salqan vül jske!

ARQьMAQTAN TUQAN QAZANAT

Arqьmaqtan tuqan qazanat
Savьl salsa panqьsьz.
Qazanattan tuqan oaz moьp
Kynjnde көz көrjнjm ҫer
calqьsьz.
Aьrdan tuqan ҫamroz var,

Narqа ҫygjн salqьsьz.
Arьanadan tuqan maia var,
Asьlьn aluan dese panqьsьz.
Ҫamannan tuqan ҫaқь var,
Atasьn aitsa panqьsьz.
Ҫaқьsьdan tuqan ҫaman var,

Kynderdij kynj bolqanda,
 Çaramdy vjr terjge alqьsьz.
 Taimannyң ıls Isatai,
 Aqaiьpnyң vasy edj,

Altyn erdjn qasь edj,
 Isataidy ɵltjrp
 Qьrsьq ta calqan vjzdnj el

BAIMAQAMBETKE AITQANь

I

Alaima, sultan alaima,
 Astьma mьngen aqьmaq,
 Aiaңdai tysjр marai ma?!
 Aqьmaq deitjn çьqьlqьr,
 Naiza voь çar kelse,
 Çavьdaiьn çaltaңdap,
 Tyser çerjn qarai ma?
 Aqьmaq atqa aidai taqa

Isataidyң vağьnda,
 Qara qazan, sağь vala
 Qamь ycjn qьlsь sermedjk.
 Savьtьmьz kelgende,
 Auzь tyktj kəpjrdjn¹⁾
 Çetjnen svirep çer edjk.
 Basta dəuren tьrқanda,
 Vjzder daqь Bai eke,
 Oza kəcjр, keң çailar,
 Erkjnnen erkjn çatqan el edjk!

qaqьrsa,

Kjlegei çatqan Edjldjn,
 Kəkce müzьnan taiar ma?!
 Ata ılsnyң valasь,
 Asьl erge malьn ver.
 Basьңa tarlьq tyskende
 Ardaqtaqan esjл çapьn aiar ma?

IV

Edjл ycjn egestjk.
 Çaiьq ycjn çandastьq.
 Qiqac ycjn qьryldьq.
 Tepter ycjn tevьstjk.
 Tendiktj maldy vermedjk,
 Tendjksjz malqa kɵvbedjk.

II

Vjz vjr eneden vjr edjk,
 Vjr eneden ekj edjk.
 Ekeujmьz çyrgende,
 Vjr vjrijmьzge es edjk.
 Vjr eneden yc edjk.
 Yceujmьz çyrgende,
 Tolьp çatqan kyc edjk.
 Vjr eneden ves edjk.
 Bescejmьz çyrgende,
 Alacqa volman deucj edjk.
 Өtemjsten tuqan on edjk.
 Onьmьz atqa mьngende,
 Çer qaiьsqaп qol edjk.

Xanьn kjrgen Aq orda,
 Buzьn oilar kenestjk.
 Alamaңa çel verdjk,
 Asa çürttь mençerdjk.
 Qara qazaq valasьn,
 Xan ılsna tengerdjk.
 Өzderjndeі xandardь,
 Qavьrқasьn seğıltjр,
 Qavьrқadan aqqan qan,
 At vağьnan tɵğıltjр,
 Өdjл çannan tynjltjр,
 At kɵtjne ɵngerdjkl

V

III

Edjldj kɵrjр ensegen,
 Çaiьqь kɵrjр çemsegen,
 Taudaqь tarlan cubar vjz edjk,

Kecegj Isataidyң vağьnda;
 Alaqandai Nağьnda,
 Basucь edjm qulactaj.
 Çəvjр verjр çala etsen,
 Bьlqanqan vasyң jasqail!

1) Kəpjrdj i dəgenj - patsanьn tɵrelerjn aitqanь.

Ketere verme wütüny!
Keptirte verme ürtüny!
Kunderdij küni bolqanda,
Özinnen mьqь çolьqsa,
Tu sьrtьnпan çarmai alar ötjн-
dji

Tәuekel qaьqa vel bailar,
Qimabь naiza öngerip,
Boz walaqa çel werip,
Atqa minip sьqqanda,
Öljm qalmaq senjн de
Kөrer edjm kötjндj!

XI

Men-men edjm, men edjm
Men Narьnda çyrgende,
Enrep çyrgen er edjm.
Isataidьn warьnda,
Ekj tarlan wөrj edjm.
Qai qazaqtan kem edjm.
Bjr qazaqpen teң edjm.
Özderjндеi xandardьn,
Qarнь çuan wilerdijн,
Atandai dausьn aqьrtьp,
Lauazьmьn kökke saqьrtьp,
Basьn kesseм dep edjm.
Edjldijн woь en toqai,
El qondьrsam dep edjm.
Çaqlalai çatqan sol elge,
Mal toltьrsam dep edjm.
Ensesj wjк Aq orda,
Eriksiz kjrsem dep edjm.
Keregesjн qiratьp
Oтьn etsem dep edjm.
Tuьrьdьn keskjlep,
Toqьm etsem dep edjm.
Taqta oтьrqaп xandardьn,
Tөrde oтьrqaп xanьmьn,
Qatьn etsem dep edjm.
Öldilegen walasьn,
Çetjm etsem dep edjm.
Xan sarqьtь sarь wal,
Surausьz jcsem dep edjm.

Xannьd kigen kjreuke
Ystjme kisem dep edjm.
Qanjkeidei көrktjндj
Qalьnsьz qucsam dep edjm.
Tjnjkeidei tektjндj,
Itełgj közjн tөnkertjп,
Kycjktei dausьn qьnsьtьp,
Ac kuzendei wөljн wьgiltjп,
Ödjл çannan tьnjltjп,
At kötjне wnjltjп,
Arьma salsam dep edjm.
Tjlektj tөnjrj wөrmedj,
Özderjндеi xandardь
Osьndai wjr qьlsam dep edjm!!

XII

Men-men edjm, men edjm,
Men Narьnda çyrgende
Enrep çyrgen er edjm.
Isataidьn warьnda
Ekj tarlan wөrj edjm.
Eregjsken dьspanqa
Qьzь sьrь çewe edjm.
Çaqsьlarqa er edjm,
Çamandarqa көp edjm.
Eregjsken dьspanьn,
Ekj talai bolqanda
Azyьqa etjн çep edjm.
Xan walasь aq syiek,
Eçelden taban andьsqan
Ata dьspan sen edjн,
Ata çauьn men edjm.
Eçelgj dьspan el wolmas,
Etekten kesjп çep wolmas!!
Xan walasь aq syiek,
Baieke sьltan sen wөlьp,
Sendei narqospaqtьn walasь,
Maqan onaca çerde çolьqsaп,
Qairannan alqan sawaqtai,
Qia wjr soqьp as etsem,
Tamaqьma qьlqanьn keter de-
mes edjm!!

CERNIAZ

Assalaumaqalaikom aldiar qan,
Moldalar qat çazatьn sawьt, qalam.

Kecegj el ūstaqan qanzadanŋ
 Sjzdz de ūraqŋ dep verdjm sälem.
 Eçelden cŋncŋr valaq, cŋvar tös eŋ,
 Bŋqaraŋ yimelegen «qan» tŋtŋr çan.
 Keç köcjr, en çailaçan qalŋ qazaq,
 Käujrden tyrcjkken soŋ tolyqsŋçan.
 Tolqŋnça altŋ qazyq tŋtqa volŋr,
 Tŋrsŋn au, çŋrt çaiqaltrai veijm sŋltan...
 Çalaças elden cŋçqan vjr sorŋmŋn,
 Çalçyz aq ymjtŋjmŋn raçmŋnçan.
 Baŋmŋdŋ alar volsaŋ çŋldam alsŋ,
 Bzçŋçŋç çŋjç varad taçmŋmçan.

CERNIAZ AQBNNŋNŋ BAİMAÇAMBET SULTANÇA AITQANŋ

Cerniaz:

Bai eke kŋnŋm qaida vaiaçŋdai,
 Baillardŋ çetke cŋçmŋ saiaçŋndai.
 Baŋma völe çauŋr tŋr osŋ kŋnŋ,
 Qŋdrettŋn kökten tysken taiaçŋndai.
 Baŋmŋdŋ alar volsaŋ çarçaŋ alsŋ,
 Baradŋ ysjr ketjr aiaçŋm ail!

Bai eke, taudan aqçan vŋlaçŋm ai,
 Men çetjm — çoi jçjnde laçŋndai,
 Bai eke vaucŋzdasaç vaŋm mŋne,
 Kөр usjn maŋçraçan çŋmaçŋndŋ ai.
 Baŋmŋdŋ alar volsaŋ çarçaŋ alsŋ,
 Baradŋ ysjr ketjr qŋlaçŋm ail!

Baïmaqambet — sen kŋm edjŋ? deidj. Sonda Cerniaz:

Ar çaqta dymvjçlegen Arçŋn Çazŋ,
 Çailaçan Arçŋn-Naiman Öten sazŋ.
 En çonŋs, toçtŋ çozdar, tai çŋlŋndar,
 Vjrj mŋç vor el lŋçŋr çŋsŋ, çazŋ.
 Sol çazdŋç dæuletjnde çŋçŋldaçan,
 Beivaç em, el erkesj, çoçŋr çazŋ.
 Bai eke, taŋmasaç taŋtaŋn,
 Men edjm Isataidŋ Cerniazŋ!

Bai eke: — çaqŋs, Cerniaz volsaŋ ottamai yige kŋr, vaŋçndŋ ala-
 mŋn, — deidj.

Cerniaz:

Uru var çer çuzjnde çetj çŋlŋm,
 Ogŋs, orman, çŋçŋçŋz, sart, çŋtai, çŋçmŋ.
 Bilegen çonŋç vöçjn ædjŋ ūstar,
 «Çolŋçŋç qŋdail» dep çŋçŋçŋs ŋlŋn.
 Qara voida damvaldan vaŋça tük çoç,
 Onŋç daçŋ valaçŋ çŋçmŋ-çŋçmŋ.

Тақсыр аи, ордаңызда қалай кјрем,
 Ҷалаңас асыр түр авыгым.

Bai eke: — Kjr! — деп ақырады.

Cerniaz:

Вї серїя ә, degende attai salar,
 Ҷыгїрсе Ҷырїк көзї ottai Ҷанар.
 Ордаңа осы куїмен кјрїп волмас,
 Ҷақтырмас қанымың да қаны қасар.
 Ордаңа осы куйде кјрїп varsam,
 Теркїлер қуыр сығар қанцаларың.

Baimaqamvet: — Мынаы Ҷамыыр, yige кјрген соң өзїме верер-
 сїп, — деп іығьндақы орман їсїгїп Cerniazqa veredї.

Їсїктї Ҷамыыр түгїр Cerniazdyң aitqаны:

Aldiar vergenїде төрем қўлды,
 Айықан Іstataidan мен вїр мўлды.
 Balasь altь аластың ѕїzdї тїлер,
 Ақ патса сақырғанда дўда қўлды.
 Купелткен қызы тїлдї усїп везер,
 Ҷан edїm өтїрїк аїтраї, қымаї ұлыр,
 Кеceгї Іsataıdyң дәuletїнде,
 Їсїр-Ҷер en дәuletтї vaıca тұрды.
 Ҷанattan орман tyгїї көре қыр,
 Мырза edїk мўндаї топың вїр тїндыр!
 Терїсїп on тьсқанның vere салыр,
 Sўraқan төрем қайыр netken сўмдыр!?

Bai eke quttь volьyp keңesїnїz,
 Іstai їcke ketken egesїnїz.
 Ақ сўнғар tylegende tyк qalady,
 Bўl da вїр qalqan tyгїm demesenїz.
 Ҷамыыр їсїгїндї cekem қызvas,
 Qaiteїn vasь vytїn vermeseңiz.

— деп, Ҷамықан їсїктї vai ekege qaita ұсынady.

Tөre: — e, qaqсамai vasь vytїn al, qўrқыр, yige кјr! — deıdї.

Tөrenї артынан орман їсїктї Ҷамыыр Ҷалаң аїақ, Ҷалаң vas yige
 кјredї. Tөrenї altь қызы төсекten тұрсыр Ҷатыр eken. Cerniaz esїk
 Ҷақта отыр, мақтар өлең aitady:

Serїnїnї sөiler sөzge Ҷelıyn aı.
 Artьnan qanzadanyң erıyn aı.
 Qаныса altь вїrдеї түгїр Ҷатыр,
 Qўdaıym aıamaı aқ verıyn aı.

Baimaqamvet namazьp oқыр volьp:

— E, qўғыр, maqtaqan өлеңдї әркїm aitady, on sausaqтың вәї
 вїrдеї volмаıdy. Qызымның Ҷақсыр да, Ҷаманы да var. Ҷақсыр
 Ҷақсылар, Ҷаманың Ҷамандар aıt! — deıdї.

Sonda Cerniaz:

Bai eke, ѕїzdїн қызда Ҷаман var ма?
 Ҷамандар вїз vaiqўsta заман var ма?

Cot çelke, colaq aida kün der edjm,
 Barmaidь ауыз çirkün çamandarqa.
 Qызынның ves tиңдеq vjreuj çoq,
 Qылап соң qūdai qаныса ama! var ma?

Bai eke qarq-qarq kyledj, qанымь tütqьctai qaraйр, ūalар otta
 kösei berjrtj. Qыздарь vetjn сьтсър, ernjn сьqарьр, vьrқылар ūrsa
 bastaqanda, Bai eke: — endj qанымь çamanda, — deidj.

Sonda Cerniaz:

Serjnnjn seller sözge tasuь ai,
 Aгuaqь aldiardьn asuь ai
 Qанытнның тнүннь keikj, voь alasa,
 Kelvetj megeçjnnjn qasььnda.
 Kөk ittei kycjktegen qūңсьң qaqьр,
 Çatатын сьqар ть-ть qasььр ai,
 Tūrpatь it, cocqadan vьlai emes,
 Bai eke, көргenjmdj çasььdьm va aй!

Bai eke qarq-qarq kyledj.

Qатынь ernjn сьqарьр: — Adьraqa! Adьraqa! — der, dalaqa сьqа
 çeneledj deidj.

Bai eke: — endj özjmdj çamanda, — deidj.

Sonda Cerniaz, qandь çamandaucqa vata almai aitqаны:

Aqь ataq tu ūstaqan Aгьstanbek,
 Tuqan çoq ol da sendei danycran vor,
 Taqsь au, sjzj qalai çamandaимь,
 Men tygjл qūdai çaman çaratqan çoq.
 Çaqь aitsam, taqsь төrem, maqtanarsь,
 Çavьrqaр çaman aitsam çasqanarsь.
 Yicjnnjn yskjsjndei ötkjrljlm,
 Ördj, oidь vjlmel saьr qasqararsь,
 Qan çamandar qаныңдь төgьr alьр,
 Sьqarma, qьzьl tjljlm, masqarasь.
 Çamandar, vjrdeme der aйrь salsam,
 Tutuge men sorьнь vas salarsь.
 Sьdamai Serjн qozqар сьнь köitse,
 Qыьsren altьн sарть vastь alarsь.

Bai eke: — vasyңdь almaимь, çamandar aйт! — deidj.

Cerniaz tytkeldenjр отьradь da, — qan çarьqь ekeu volmas, aйт
 degen soң aitaьн, — deidj:

— Aг çaqta Aгqьн Qjazь dymvjrlgen,
 Bai eke, eljн var ma vьldjrmegen?
 Tөre ketjр төvede төvet qalьр,
 Tuьр tūr el vазьна «vūl kьp» degen.
 Kecegj Isataidai asьl erdj,
 Oгьsqa ūstar verdjн tjl vjlmegen.
 Qazaqtьң qara çүrtьн vьt-сьt qьlqan,

Tere emessjn, tøvetsjn dym vjlmegen.
 Oğs-orman qol salır ordamызqa
 Zamanqa ısradıq «vylgjn» degen.
 Aidattıq çalıqız vaurıq Isataıd,
 Senen de qalmaq çaqız cyldjrlegen.
 Pa, cjrkn, Isataıdai savaz tumas,
 Qas itsjn, qasın da adam çırtmas.
 El ıstap çürt vileitjn qıyırqı çoq,
 Qan emes qas qatının mındar qu vas!

NAURЫZBAI, QANCAIM

(Yzjndj)

Qolıma qalam aldım qat çazqalı,
 Bırtalai zaman voldı el tozqalı,
 Çamaqat qılaq qolır tırdasañız,
 Oñaıır vjr xikaia söz qozqalı.

Qolıma qalam alır çazamın qat.
 Esjtsen çaqız sözdj köñiljn cat,
 Laiqsız taur kjsj qılsa çırtıs,
 Artın öle ölgence voladı ıiat.

Avlai xan vor ötken müsmanqa,
 Çayıqan arıaq varca çanqa,
 Çetken soñ qaza taqır dynie salır,
 Qayıqan darındaır Turkjstanqa.

Qalmaqtan Avlai xan vjr qız alqan,
 Qadam çetken çerge qılac salqan,
 Orasız dynieñden olar da öttj,
 Oılasañ orasız çoq fanı çalqan.

Qasım xan Avlaıdın bel valasız,
 Sıradı esjtseniz söz sarasız.
 Avlai Qalden xannın qızın alqan,
 Qasımın esjtseniz sol anasız.

Qasım xan özge ılnan asır tuqan,
 Keudesjn dısrannın vasır tuqan,
 Tuqanda anasınan qan ceñgeldep,
 Qızartır ekj közjn asır tuqan.

Qan voldı zamanında aqualdı,
 Dısrann çermen çerken qıır aldı,
 Adır vaianı çoq fanı çalqan,
 Çetken soñ qaza taqır dynie saldı.

Qasım qan qaza çetjr dynie saldı,
 Taqır kijnjn çetse çoq armandı,
 Miras qor oğın vasır el ıstaqan,
 Artında Qasım xannın tört ıl qaldı.

Qan voldı ylken ıl Kenesarı,
 Dısranqa ereğjsken öttj zarı,

Erçan, Qūdaimende әm Naurғзvai,
Būl terteuj Qasымның balalaғ.

Naurғзvai vjr anadan qalqan eken,
Qoĺьna Kenesarь alqan eken,
Nauannың өзgesjnen çasь kјcj,
Qūrвьdan өзj qatar baluan eken.

Qьrқ çjgjt jlestјrdj qūrьp aьp,
Bәrјne çavььq verdj sūrар aьp,
Maiqana segјz qanat vjr yі tјgјp,
Tusedj sol ordaqa tura vaғьp.

Kene хan онь ūzaqqa çјbermeidj,
Өzјnјң qasьna aьp çјderleidj,
Әr јstјң çasь çetpei çөnjп vјlmes,
Asьqraі aq oңqarsa mјner deidj.

Qan voldsь Kenesarь orta çызge,
Çaıьldь aruaqь өзge çызge,
Qakјm vor өзge çұrttan сьqqan volsa,
Çaramas сөр saluqa vasqan јzge.

Anasь Naurғzvaidьң vөlek edj,
Өzјnјң qatarьnan zerek edj,
Dymleden qairan erler өtјp kettj,
Qazaqtьң valasьna kerek edj.

Naurғзvai qьrқ çjgјttјң vasьp qostь,
Kelucj, ketucјnјң çoĺьn tostь,
Saimanьп qarу-çaraq tygel sai qьp,
Talар qьp өз alьna tapть qostь.

Vascьсь qьrқ çjgјttјң er Aqьvai,
Çьlaıdь vaqьmdь ac der padca qūdaı,
Qatьғьp çuіrјk attь davьl tuıjр,
Çydedj ala-vұrtьp er Naurғзvai.

Naurғзvai sonda on çetј çasьnda edj,
Qьrқ çjgjt sарar qьlsa qasьnda edj,
Oтьғьp çarар јcјp maiqanada,
Qasьnda qьrқ çjgјtke sөileidj endj.

— Qьrқ çjgjt çorqa mјnjр, torqa kidјп
Men көrgen qьзььq јstјң vәrјп көrdјң,
Qairatь menen artьq çan var volsa,
Var volsa јrkјlmesten aıтьp bergјп?

Bәrјne at mјngјzđjm arqьmaqтан,
Qыmanđar menј veker өtrјk maqtan,
Qairatь menen artьq çan var ma eken.
Aıтьндar vјlgenјңdj әr taraptan?

Avlai aq tu alqan asьl, zatьm,
Әkem Qasым, Naurғзvai menјң atьm,
Qairatь menen artьq çan volsa eger,
Aıтьндar vјlgenјңdj azamatьm!

Kene хan atqa mјngen ylken aqа,
Çaratqan vaqьтьma qaq taqala,

Kөҗр, җйр айтпасаң җоҗаметрен,
 Җыҗ җйҗт, тапсырамьн җеген панҗа! —
 Бйр җйҗт сонда орньнан тўра келдй,
 Сөйле деп өзй рўҗсат берйр едй,
 Рўҗсат ердйң өзй бергennen соң,
 Вапан җыр вар вйлгенйң сөйлейдй ендй:
 — Ia таҗсыр өзйң рўҗсат берйр едйң,
 Артўннан ымйренен ерйр едйм,
 Айтқан соң тўз-паньндь тоғталмайың
 Бйр ердй сйзден аҗтыҗ көрйр едйм.
 Мен өзйм әвҗр тырлй җердй көрдйм,
 Деитўҗың Алсьн, Җарпас елдй көрдйм,
 Атась Тйлеуҗаваҗ дөулеттй вай,
 Деитўҗың Әли, Мўса ердй көрдйм.
 Сьлҗысь Үс вурьлда җатадь екен,
 Ордасың алрьс панҗа артадь екен,
 Балась Әли, Мўса таҗсыр төрем,
 Сйркейдй җалҗыз оҗпен атадь екен.
 Җйҗйтй араҗ-җарар йседй екен,
 Атыңьн вәҗй сўлу мыселй екен,
 Балась Мўса деген, таҗсыр төрем
 Йз тауыр җараңҗыда тьседй екен.
 Деитўҗың Тйлеуҗаваҗ вай вар таҗсыр,
 Бйр өзйңде 3 тьң 5 җыз тай вар таҗсыр,
 Балась Әли, Мўса век җайратты,
 Екеуҗ тьң кйсйңй җайҗар таҗсыр.
 Вай екен дөулетй асқан Тйлеуҗаваҗ,
 Сьлҗыңьн 3 тьң 5 җыз вәҗй аҗҗымаҗ,
 Бйр тайың тьң дйллаҗа саҗраидь екен,
 Алмаса җўдандасы әрең җалар.
 Үс вурьл җатадь екен аҗ җаҗында,
 Җимаидь җаудан җоҗҗыр саҗаҗың да,
 Таҗсыр ай, сол сьлҗынь вйр алмасаң
 Бўл сөзйң җўр маҗтаның җай җаҗында?
 Ерҗан, Җўдаименде җай вейңде,
 Науан җан сен тьзеттйң сөулетйңдй,
 Мас воьыр җарар йсйр алҗынамьз
 Кененйң җўдай берген дөулетйңде. —
 Орньнан сонда Науан тўра келдй,
 Сөйле деп өзй рўҗсат берйр едй,
 Җаҗыҗың өзй айтқан екй җылмай,
 Ордадан тьсҗа сьҗыр җыге вейдй.
 Ордадан тьсҗаҗыҗа сьҗыр келдй.
 Алдына хан Кененйң кйрйр келдй,
 Хан Кене көк сьнаҗаҗа җай җўидьҗыр,
 Мамьҗ җастыҗ сьнтаҗтар отыр едй.
 Ордаҗа сөлем берйр кйрйр келдй.
 Әдеппен вйр тйзеп отьрдь ендй,

Qıvıylar totı qıstai tısj qasıp,
Aldında aqasıñıñ söz sөile. J:

— Xan Kene, aldındaq aqam edjn,
Mas volqan döuletjñe nadan edjm,
Bjr jske çaman qattı ızalanıp, —
Ja, taqsır, sol severtij saqan keldjm.

Deitüqın Tjleuqabaq vai var deidj,
Bjr özjñde 3 mıñ 5 çyz tai var deidj,
Balasъ Әli, Mısa bek qairattı,
Ekeuj mıñ kjsjnı çaiqar deidj.

Ус вугы ар çақьнда çatadı eken,
Ordasın алрıs парға artadı eken,
Balasъ Әli, Mısa esjtıjıme,
Çjrkeidj çalqыз oqpen atadı eken.

Çigjtj araq-çarap jcedj eken
Атыңь вәj sılı mycelj eken,
Balasъ Mısa degen esjtıjıme,
Jz тауыр қараңғьда tısedj eken.

Vai eken döuletij asqan Tjleuqabaq,
Çықьның 3 mıñ 5 çyz vәj arqьтаq,
Bjr таып mıñ djllaqа satраидь eken,
Almasa qıdandasъ әzer qalar.

Әli, Mısa balasъ vатыr deidj,
Ус вугы ар çақьнда çатыr deidj,
Jzdeuge taqsır төrem qıldым talap
Аитыңыз endj maqan aqыл deidj.

Maqtadı vjr çigjtjm çaman qattı,
Bıl qaiqьm qavьrqama çaman vattı,
Ja, taqsır, talaptaыр sjzge keldjm
Berjnıj endj maqan rıqsattı! —

Kөferdj Kenesary сонда vасып,
Qıdaiым әг vөndesjn qoғ qылmasıп:

— Jzdeuge mındai çöldь Nauan айым,
Çetken çoғ vıl qalypta senjñ çасып!

Tek çайып Tjleuqabaq айтсын ақап,
Qoldасып Nauan senj qьзы vavaп,
Qairatъ оның vızden artьq emes,
Çықьсып ala almaıсып çerj çamaп.

Ус вугы vjr өзenge qııladı,
Vарса çап aruaqqa sıпadı,
Ol sudan qıs өтpece, adam өтpece,
Kıjıme-kıjı өтpek volsa qьғыladı.

Çahanda qandı su çoғ onan өтер,
Dөuletij orta çызdjñ vızge çeter,
Erçan, Qıdaimende ауьlda çoғ,
Oilama ondai çöldь қауыр-qater.

Bıl jske ızalanıva Nauan айым,
Men vjımei çyrgeñjm çoғ оның çайып.

Tjrj çyrseñ köresjn övjr çerdj,
 Çetkızsjn çasñçzdz vjr qūdaıym!
 Söileidj sonda Nauan vjr qaiğır,
 Söz sьqar aqıldьdan san qaçair:
 — Qasñda otırqanda qaza çetse,
 Açaldan qalарma edjñ menj aığır?
 Keljr em vjr sарarđь oıyma aлыр,
 Basasыз көñiljme qaiqь salыр,
 Vjr sарarqa vetjmdj qaqrа taqsыр,
 Qoiarsьn mūnan qaitсам kjsen salыр.
 Qьzzatqa әr uaqьtta qūmar aqam,
 Çjgjtj talaptanqan vөгeu çaman,
 Qatьnьca qaңtarыр kjsendeisjn,
 Avroi vermeisjz ve, sjrә maqan? —
 Orьnan Kenesarь tūra keldj,
 Qaitrasьn vjlgennen soң Nauan erdj,
 — Çjvermesem qaiqьqa verjler der, —
 Bilermen keqes qūrđь çjvergelj.
 Qaria kemeңgerjn çір aлыр,
 Vәjne çyге çoldas aqыл salđь,
 Çyretuqьn Naugьzvai volqanнан soң,
 Beruge rūqsatьn oıyna aлыр.
 Saqrđь Kenesarь Aqьvaiyn:
 — Çasñnan vjlucj edjñ eldjñ çairь,
 Tarsьrđьm çol көrmegen ças valanь,
 Barcaña pаnа volsьn vjr qūdaıym.
 Berj kel Dәulet, Çauke, Mьvairьm!
 Sарarqa çyгmek volđь Nauan aıym,
 Vjlgjc vor oğьnsыз söz söilemegen,
 Aptuqan vjlucjme eñ çoldьñ çairь?
 Qьrқьñđь Naugьzvaiqa qosьr edjm,
 Maqana voljngennen сосьr edjm,
 Aqьvai Qьrқ çjgjtke sen vasь vol, —
 Çasьmnan çoldas volqan dosьm edjñ!
 Qos aıtır vata verjr qaldь çaiqa,
 Tarsьrьr varca sözjn vjr qūdaıqa, —
 Vjzdj vaqqan dūcran көр, veiqam volma!
 Berjk vol der aitadь Aqьvaiqa. —
 Er Nauan qьrқ çjgjtren patixa aлыр,
 Sарarqa tәuekel der qadam salđь,
 Kene хан sьqarыр sap cykjг qıldь,
 Ыnca alla çolьm volar aqualđь...
 Er Nauan tәuekel der çyrjr kettj,
 Sьqьnь vjr alsaq der ymjт ettj,
 Mas volьr maqanada voıь qьzьr,
 Әn salьr ekj ekjden dyrjldettj.
 Azьqьn qos atьna artьr aлыр,
 Bejne saimandarьn tartьr aлыр,

Közjne qьrǵ cǵǵittjǵ ǵan kɵrǵnvei,
Kujlder ekj-ekjden ǵnge saldь.

Kɵk bestj cu degende oinaqtadь,
Erǵǵjn cьnar senjm oilatpadь,
Bɵrj de qьrǵ cǵǵittjǵ ɵzǵldesjр,
Qaibьr vatьr Nauan sɵz qatpadь.

Ol kezde vьrnece kьp ketedj ɵtjр,
Qalamьz dep oilasьr ǵlde netjр,
Cьrǵma kьp, cьrǵma tьp tьnvai cьrǵrр,
Suьna Yc vьrǵldьǵ keldj ɵetjр.

Suǵa ker qarap tьrdь Nauan vatьr,
Kьm ɵtse soǵan tyser zaman aǵrь,
Suьna Yc vьrǵldьǵ qarap tьrsa,
Kɵterjр ɵyktei tastь aǵьr ɵatьr.

Qьrǵ cǵǵjt sudь kɵrjр esj kettj,
Qaubьr vor sьvьrǵlasьr kьǵkǵl ettj,
Ərkjmnjǵ vasь amanь ɵzjne olǵa.
— Qьrǵlmai osь aradan qaitsaǵ! — deptj.

Atьnan sonda Nauan tyse qaldь,
Qьl ɵiren astьbdaǵь tьke ɵaldь,
«Sudan qorǵьr qaitqannan ɵlgen artьq!».
Sol ɵerde Nauan tɵre qaiǵьlandь.

Qьrǵvanǵa qьl ɵirendj aitьr caldь,
Erttetjр kɵkbestj attь mьnjр aldb,
Usta, — dep, — Qьzьr Ilias cьlaubьmnan
Suьna Yc vьrǵldьǵ tyse qaldь.

Kɵkbestj at tyse qala tɵmen ьqtь,
Canuar sonda daǵь eken mьqtь,
Ainalьr vьr iьrjmnen tɵmen ьǵьrр,
Ar ɵaǵa aman-esen ɵte cьqtь.

Ar ɵaǵa aman-esen ɵtjр aldb,
Qьrǵ cǵǵjt ɵarcan tys dep aǵqai saldь,
Nauannьǵ zaharьna cьdai almai,
Qьrǵ cǵǵjt suǵa keljр tyse qaldь.

Ar ɵaǵa aman-esen vьrj de ɵttj,
Baǵzь vьr qorǵaǵьndьǵ vɵrkj kettj,
Qos atь vьreujnǵ suǵa ketjр,
Əǵgesj arǵь ɵaǵa aman ɵettj.

Ar ɵaǵa amandьrpen vьlar ɵttj,
Endj ɵьlǵь alsaq dep ymjt ettj,
Vьr kьp ɵatьr tьndьrр, at ottatьrр,
ɵerjnjǵ ɵɵnjǵ volǵar qoidь bettj.

Aǵьvai sonda tьrьr ker aitadb,
Tьm ɵrnsьz soilemei dep aitadb,
— Besjnde osь aradan atqa mьnsek,
El ɵata kezdesermjz, — dep aitadb.

Besjnde tauekel dep atqa mьndj,
Turalap kьpvatьsqa qarьsь ɵьrdj,

Ai qaraqıǵ, kyp vılt, qalıñ tuvek,
Bolqai almaı keledj oi men qırdı.

Közjne esvır nərse vıljıveıdj,
«Сықпыñ vır alsaq» dep kıljımdıej,
Сıвығыр qaraqıǵda kele çatır,
Mal tygjl esvır dıvıvı vıljıveıdj.

Qығ çıgıt kele çatır kuıldetır,
«Сықпыñ vır alsaq» dep dygıldetır,
Сıвығыр qaraqıǵda top-top volır,
Tıvekten qalıñ ceñgel keledj etır.

Vop kettj ai qaraqıǵ aqcam vatır,
Uaqıt edj aıyldar qalqan çatır,
Сıвығыр qaraqıǵda kele çatsa,
Әñ salır vır qыз otır oleñ aitır.

Dıvıvısa qarar çurdj ekrındetır,
Ketpeljk vır tıl almaı vıdan etır,
Toqtatır qығ çıgıttı vır tıvekke,
Er Nauan çalqыз özj keldj çetır.

Сосынvas vatır Nauan çannan özj
Vır qызqa qaraqıǵda keldj kezj,
Körjıveı vatır Nauan tıra qalsa,
Bıl edj sonda qызdıñ aitqan sözj:

— Men özjm qыз çınadım tamaca etır.
Meıman vop sonıñ vərj qaldı ketır.
Әrkjm teke qoiadı öz laqın,
Çarымд аз çoqtalıñ oleñdetır.

Salmatмыñ saldығ penen valaqымд,
Oraimыñ aq çıvekpen tamaqымд,
Әndetır qoi çetjnde vız otырмаыз,
Qandai çan iemdendj qaraqымд?

Ekrjınder sonda Nauan çetır keldj,
Kelgenjıñ vır adamның qыз da көrdj,
Çıgıttıñ delevesj duda qызar,
Aqығыр oleñ aitır qoia verdj.

— Jçjkke ekj eltırj çeñ vola ma?
Çavaıñ aғымақpen тең vola ma?
Bjreumen oınar-kylsen özjıñ теңdj,
Mal vergen çamanыңnan kem vola ma?

— Vıdyrған ala aғғанmen теңdeı volqығ,
Saldырған mauetjge çeñdeı volqығ!
Çанымд кейр тұрған кейіресj,
Aıғығыр syigenjıñnen mendeı volqығ!

— Әuede ұсыр çyрген ұзақ тақ,
Ornsыз söz sөleıdj qыз aғмақ,
Qыз tygjl, çaudan betjm seskenbegen
Oleñdj qoia vergen vız aғ taq!

— Açarлы көрjnedj salqan әñjıñ,
Bıl çerde Kçej çyzdjıñ vərj maqlım,

Laiьq vjlmegenge çen süramaq,
Süraimьn çenjndj aitsь kjmsjn çanьm?

— Sürasaң atam atь хан Авлай,
Ваq берген вjг васына padca qūdai,
Çenjmdj sen sürasaң men aitaьn,
Jnjsj Kene ханьнq men Naugьzvai.

Deitjn em, toьn vьzsam men вjг нидьq,
Astьnda Avlailьq altьn tudьq
Jgerj padaң doştan, zerek dьcran,
Øtkelj var ma, aitsь тына sudьq?

— Er Nauaң, çьlqьnь aьp kete almaisьz,
Çerjңe көпjңe alqan çete almaisьz.
Bül suda çalqьz øtkel, вjг aral var,
Malmeneң vasqa çerden øte almaisьz!

— Sülu qьz qaraңqьda voldьq paida,
Adamqa вjг kerekтj js aqьl, aila.
Olçadan sjzdj qūr tastamaimьn

Süraimьn çьlqьnьzdьq çenj qaida?

— Senve edjң daңqь çьqqan Nauaң vatьr,
Tavarsьz aitpasam da çьlqьnь aqьr.
Qol берjр çoldasьm der qoьnьdь økel
Betraqьtь ar çaqьnda çьlqьm çatьr.

— Sülu qьz qaraңqьda senj көrdjm,
Mjnekei çoldasьm der qoьm verdjm.
Esjmnen çьqarmaimьn øl-ølgence
Øtkelj qaisь tusta qavar берgjn?!

— Bül çьlqь endj vjzge, ia çoq, ia var,
Keң dьnie aьp ketsең voladь tar.
Suatь çьlqьmьzdьq ol keң aral,
Quqan soң aitpasam da øzj tavar.

Qьz dьcran ketesj çau degen osь,
Øzjңe øvьr tustan verdjm qavar.
Ainьsaq sözden çyzj qara volar,
Ei, terem, osь sözdj çadьqa all
Øljmge kycjң cetse qia көrme,
Artьnпаң Әli, Mьsa aqam savar!

Qatьnqa iqsas volqanьn вjг de ainьmai,
Çyrjр ketsең artьna вjг qairьmai,
Ant audarьr vül eldj вjг tospasaң,
Sen Nauaң төre emessjn, qalasьn çail..

Qoc aиьr Qapcaьmqa çyrjр kettj.
Çьlqьda tyvekтеgь keljр çettj.
Aq тын Авлайдьn qolqa aьp,
Çьlqьnь aldьna sap dyrjldettj.

Çьlqьda Avlailar kjredj endj,
Belsenjр etek çeңjn tyredj endj,
Ødetj ol çьlqьnьnь aldьn qusa,
Qalqanь øzj cüvar eredj endj.

Сылапын қыр бердј дүрјдетјр,
 Ақыр Авлаилар куддетјр,
 Сылақ қуған дауысты естјген соң,
 Қапсаып ақасына келдј ұетјр.

— Ғатымсың ақалар,
 Төсегінде ұиқтар,
 Көргендј сетјн түйіқтар,
 Қои кызетјр отыр ем,
 Бјреу келдј қасыма,
 Бестј айындай іықтар.
 Өктем-өктем сөілейдј,
 Келген ҫерде қиықтар.

Ғауартаһыр айтты ҫай,
 Авлаидың әулетј,
 Кене јнјсј Наурызбай,
 Түсј суық көрјндј,
 Сағқыдақ, веіне наізақай.
 Қамыңды ҫегјп ақалар,
 Веіқам волма ай-уай

Сағ қулақ белтјрк,

Аыр кеттј сылақыды,

Тыр кеттј кылкјндј,

Бјр кјсјдеі ҫінар ең,

Дүніе деген ҫіркјндј.

Ертерек түгр мјп атқа,

Қапсаып осылаіса қавар бердј,

Сосыпыр екј ақасы тūra келдј.

Аттары екеуіпнј дәіар екен,

Дәіарлар екј ҫігјт тартадь ендј.

Атына Әлі, Мұса мјпјр алды.

Дүвјрј ағыстандаі ҫердј ҫарды.

«Наурызбай еркек болсаң, берј кел» деп,

Ақыр Әлі, Мұса айдай салды.

Дауысы ағыстандаі ҫердј ҫарды.

Айқайлар есіткен соң сағырқанды,

Дауып Әлі, Мұса есіткен соң

Ер Науан төуекелдеп тūra қалды.

Ер Науан қарсы қарар кейпн ҫүрдј.

Ақыр Авлаилар дауы ірды.

Еіргјр Әлі, Мұса «келе ҫатыр,

Көрген соң ақ наізасын алды қыры.

Екеуј екј қақтан салады ендј.

Ер Науан ақыл айла тавадь ендј.

Алдынан екеуіпнј қарсы түгр

Наізасын айыалтамен савадь ендј.

Оі екеу, Науан ҫалқыз қарсыласты,

Науанпың екеуіпнен қайраты асты.

Сытымен айыалтапың ірқанында,

Талауға салды мылкјндј.

Ған көрјнбес деуіј едјтн.

Екј ватыр көзјне,

Ерлердј, мјне, келтјрдј

Бүгјнгј күп көзјне,

Бқіат қыл ақалар,

Сырттань екен ҫігјттјң,

Назар сalsam көзјне.

Қыр кеттј ҫелјндј,

Тозақ қыды ҫерјндј.

Қайратың болса қылыр вақ,

Ойран қыды еіпндј!

Қалыбына қарасам,

Бендеден қорқар ҫан емес.

Қайраты мол көрјндј.

Саһмardan ҫар болса,

Күс-қуатың бар болса,

Байлар үге өкеліп,

Тарқаты менің ҫерјмдј!

Қасјретімдј тарқатыр,

Кептјрј менің төрјмдј!...

Сьдатмай зардавьнан қайта қасты

Baltamen wasьn çatьp jsjredj.

Qaiçьmen kevek çььp rjsjredj.

Kelgende çorasьnьң däl setjne,

Ekeujn ekj salьp tysjredj.

Tysjrijp ekeujnьң atьn aldь,

Türçь da çorasьnda aculandь.

Top etjр ekj açasь tyskennen soң,

Aldьna çьz Qançaiьm çetjр varçь:

— Taçsьr au çaraңçьda kez vor edjm,

Çььqьnьң çөnjп aitьp sermer edjm,

Ainьsqan sөzden çьzj çara volar,

Oilasь sonda taçsьr ne der edjп?

Barasьn taçsьr төrem çььqьmdь alьp,

Wasьna ekj açamьnьң qaiçь salьp.

Torь çorça atьmdь bere ketjпjz,

Өuelgj aitqan sөzde türsaң anьq?!
— Qançaiьm çaraңçьda völdьң paida,

Sөzjпnen senjп aitqan tartьm paida.

Sөzjnen qaitatüçьң çamanьң çoç,

Ol aitqan atьңьzdbьң çөnj qaida?
— Qüs төsek çarasadь üiqьңьzça,

Erljktjп wөrj vjtken siçьңьzça,

Sөzjпnen ainьmasaң atьmdь ber,

Tor çorça at vара çatьr çььqьңьzda?
— Baramьn Qançaiьm men çььqьңdь alьp

Wasьna ekj açaңnьң qaiçь salьp,

Açaңnьң atьn mпn de vjrgе çьrgj,

Atьңdь alьp qaitçьl өzjп varçь!

Atьna açasьnьң qarçьp mпndj,

Jlesjр er Nauanmen vjrgе çьrgj.

Qьzьqsa da er Nauan çol voibьca,

Vjр auz Qançaiьmça yndemeçj.

Jlesjр çьz çььqьça vjrgе keldj,

Oilaidь sьnaiьn der Nauan erdj.

Qançaiьm atьm mьnau degen eken,

Vjreuj naiza menen üstar verçj.

Qançaiьm sol arada qaiçьlandь.

Erttetjр tor çorça atьn mпnjр aldь,

«Kөр çььqьm көk alalь aman vol!» der,

Qançaiьm көp çььqьnь çьr ainaldь.

Qançaiьm çьr zarlanьp,

Çььqьnь çьr ainalьp,

Açasь tysjр çalqan soң,

Kөңjлjне çasret vallanьp.

Kөzjпн çasьn syrtedj,

Çai oramal çolça alьp,

Nauança qarap söleidj,

Өв çьlandai toloçanьp:

— Çatucь edjп көp çььqьm,

Betraçtьnьң көljnde,

Yc vьrьl degen çetjnde.

Tai, çavaçь çarьsqan,

Atpen tartqan çeljmdj,

Aidasa çььqьm çaudjкj,

Qattı soqsa çeldjkj,
Oilap tırsam volmaidı,
Erden erdjñ kemdjgj,
Əli, Mısa ekj aqam
Ersizde eken erljgj.

Tjleuqavaq əkemnjñ,
Kørgen kynj ne volar?
Dəuletjnən aıgılyr,
O, dariqda qor volar,
Zamanasñ endjgj!..

Qasyna Nauan keldj nazar salır,
Tañ qalıp əg jıjne qairan qalıp:
— Olçalas Qancaıym sen çoldas edjn,
Olçañdñ tañ atqan soñ alqıpn qalıp!
Qayırlır Qancaıym çauar verdj:
— Kørmesten olça almaıymñ vjr önerdj,
Urıqpen teñ, veiqam qır tunde alqanpñ.
Tosır tırğır tarqatpai torem cerdj.

— Qancaıym maqıl eken mña sözjn,
Ekensjn vjljmdj adam senjn özjn,
Eljñe çıldam varır qavar bergjl,
Qairatpñ ekj çaqıtn kørsjn közjn!
El-çürtpñ Əli, Mısa çırp alsın,
Balaqda çetj çasar qavar salsın,
Ketreijn ırıqda ıqsar çasırğnlır,
Çıqırsın əlj kelse tartır alsın!

Çataıyn toqırğaynda 3 kyn tosır,
El, çürtpñ keçes qılsın vaspñ qosır,
Men onday çaman emes qacatıqpn
Ketreijn çalqan aıtır beker cosır! —

Qoçtasır Qancaıym kettj qaitır,
Çjberdj el-çürtpna səlem aıtır,
Çatıyca Toqırğayn degen çerde
Bul eldj tospaq volds uc kyn çatır.

Qancaıym sol varqanpan elge vardı,
Eljnñ, kərj çasın çırp aldı.
Səlemjn er Nauanpñ aıtır edj,
Vjr adam varam degen tavımadı.

Er edj Əli, Mısa qairatı asqan,
Qairatı söz sıqradı kərj, çasın,
Vıtır çınaqan çürt tarqar kettj,
Vjreuj vjr aıyız söz aıta almastan.

Sol çerde Qancaıym qaidılandı,
İesjz almaı qaitıjn çiqan maldı.
Qara vor duıym çürtpñ qoçqanpna
Aldına atasınpñ çetjr vardı.

— Ei, əke, erke əskən balañ deidj,
Oñdrtmas çaidıñ vetj çaman deidj,
Çan ata rızalırpen vatañdñ ver,
Artınan Naırğzvaıdñ varam deidj.

Ne verjr, ne qoiadı nesjvjme,
Kørgem çoq ic çamanıdñ osñ künde,
Nauanpñ azar volsa çamanıdñ

Куң қылар от қақыс қыр есјіне.

Артһан вјг вармадь сенің елјң,
 Қоғ ра дер оилауь edjm сенің теңің?
 Мал асуь емес пе қап асуь,
 Вата бер, қайда барсам вјг ақ өлјм?

Сесемјз қаза воһр кеттј қастан.
 Сесе вор, әт әке вор вақтың асқан.
 Еркекрјп дер оилаидь ақалағым,
 Науанмен албуоја қарамастан.

Еі, әке, ризальқрен ватаңдь бер.
 Үп сықрас воһдь елјң сын қара сер.
 Қамьста тоғрауьнда тосыр қатыр,
 «Келедј, адам қоі» дер, Науғызвай ер!

Әкесј сонда оилаһр вата бердј:
 «Қор волма, қайда қырсең балам!» dedј-
 Қасына вјг сјгјтјп ертјп аһр,
 Артһан Науғызваидьң saladь endј.

Belgјlj вјг өткелден келјр өттј.
 Қамьс Һрр тор қорға атқа екрјндettј.
 Уақда волқалдь кун өтјр кетпеі,
 Қамьста тоғрауьнда келјр қеттј.

Қықыль қидьгадь Науан бала.
 Вјг адам келмеген соң воһдь пала.
 Қамданһр қылы айдануја тўрғаньнда,
 Артһан көрјнедј екј қара.

Аһьқтар оьз екенјп вјлјр алдь.
 «Бұл келјс, — қай келјс» дер қайған қалдь.
 «Ось қыз вјг сүмдьқрен келедј ау» дер
 Ер Науан сонда тўғр оі оиладь.

Қығ қјгјт вәгј қызға көзјп салдь,
 Қасына аттан келјр тысе қалдь,
 Қайаулар әдеппенен аттан тьсјр,
 Науанһың алдьна кер қолһп алдь.

Науанһың қолһп Қанса келјр алдь.
 Аһна қайһр вағр тјпјр алдь,
 Қос кепсјз Қансаһм артаһыз дер,
 Сөз вастар ватыр Науан қауар салдь,
 — Ер тақыр, уақдаңдь аһр елге вардым.

Елјмтјң көрј, қасын қыр алдьм,
 Қайықан қер қызјне атақыһыз,
 Вјг адам қуам деген тава алмадым.

Өзјңдј вүгһп тьнде көрјр edjm,
 Қарьқта вјг көруге қерјк edjm,
 Вјг адам қуатұқһп сықрақан соң,
 Ойқалас волаһп дер өзјм келдјм.

Қарьна сенің атаң садақ јлген,
 Ер воһдьң заманьңда дьрјлдеген,
 Әдјлдјгјне қыгјндјм тақыр төрем,

Sözjme menjñ aitqan çauar bergjn.

Tumaıdь özjñdei vor ec kemenger,
Bändenjñ varñ çutar süm qara çer,
Çygjñdjñ төrenjzge taqsyr төrem,
Sürap kelgen, көnekei, sauqamdь ber!..

Taç, vaqıt aunaqan çoq vavañzdan,
Ec dücran üstaqan çoq çaqañzdan.
Bül çerde төreljkke qılsañ zorlıq,
Süraimñ Kenesarğ aqañzdan.

— Kəjr antqa, müsıman tjge nanar,
Nəsıldj adam ərqacan sözge çagar,
Erkek rep ürqasbıça olça tysse,
Taqsyr au ol olçanı qaisь alar?

Çoldasñ vül qırq çjgjt qasñña ergen,
Qaisьь menen artıq qairat vergen?
Basçь men vül saparqa vjr severten:
Sözjñe taqsyr төrem çauar vergen.

Çьqılqan qattь tyser qır vasyñna,
Çalqanda kjm aıgımas çoldasñna,
Boıñña mññ emes pe taqsyr төrem,
Çol sürap olça alqanıñ ürqasçdan?

— Qancaıñ, mña sözge qılaqññ sal.
Eckjñge ora qılmas vül çalqan mal,
Men daqь dos, dücranqda mert volmaıñ.
Sürasañ vül çıqıñññ çarğmññ all

— Taqsyr au, vül sözjñe tarğlamññ,
Aldıñña qarğz aıtь çalınamññ,
Çaldanqan çalqıbz taiqa çalsbıça üqsar,
Çыqıñññ çarğmññ alьr ne qılamññ?

Çыqıñdь verer volsañ, vutjñ bergjn.
Ymjт qır хан ıñ dep jzdep keldjñ.
Qısaitьr төreljktj vüzqanıññan,
Menj de qosьr alьr çyre bergjn!

Taqsyr au, erljк qılsañ völmesten ver,
Хандь çolьñ qusañ sen sonda çьñ er.
Erljк qılmaı qaraisññ taqsyr төrem,
Menj de naızalañz, tarqasññ cer!..

— Vjr çыqь vermeseñ de, kyn көresjñ,
Өlmei çyrseñ vjr çerde vjr көresjñ,
Qolьña 3 mññ 5 çyz çыqь versem,
Qancaıñ, qolqasñña ne veresjñ?

Qancaıñ qarañqьda senj көrdjñ,
Çыqıñdь sözge oralьr tygel verdjñ.
Men daqь ymjтrenen keljь edjñ,
Qaitamьz elge ne dep çauar bergjn?

— Baq, дәulet vavañzdan ağıлмаqan,
Er edjñ jzjñ vasyр qairьmaqan,
Qırğandь Kjcj çyzge menjñ vasyñ,

Çauar sol çauavьңa çanьm saqan!..

— Qançaiьm artьq eken seniң vaqan,
Eңbek qьp alqan malдь verdjм saqan.

Kjсj çyzge qıgvanдьq volьp kepsjн,
Ne çauar, ol çauavьң aitсь maqan?

— Taqsьr au, mьnau sözge qılaqьң sal,
Bjг saucanь vererljк erljgjн var.

Mal çıьr çürt ystjnen vermeimjн men,
Taqsьr au, ünatsaңьz özjmdj all?

— Sjrener salqam çjgjt yzengjsjн,
Men emes qьzdan kyder yzgen kjsjн.

Vasьңдь uaqda menen maqan versen,
Osь çerde көrsetjп ket vjг belgjsjн!

— Bjljп em, sjzge eckjм par kelmesjн,
Qıdaiьm çьңдь qıldь vas vendesjн,

Dalada çamandardai çatqanьңдь,
Taqsьr au, өз volьңa mjн көrmesen?..

— Qanьca, qaraңqьda senj көrdjм,
Өzjндj korgennen soң көңjl verdjм.

Uaqda сьп qaqıqat volсьп desen,
Eңkeijп at ystjnen qolьң bergjн!

Bül sözдж Qançaiьm qьz maqıl көrdj,
Qasьna çaqьп keljп qolьп verdj.

Bjгjнjн vjгj qolьп üstaqan soң,
Baravar ekeujнjн volь erjдж.

Qol berjп, qolьп alьp maqıl көrdj,
Çыqьпь 3 mьң 5 çyz qьzqa verdj.

Bjг vie tamaqьna soıqan eken,
Bjгеujп qos atьпьң üstap verdj.

— Nəsjп volsa men seniң alam! — dedj.

Eger nəsjп volmasa qalam, — dedj.

Bai, mьzsa maqıl көrse toсьp türar,
Kөrten-kөp el çürtьna sälem, — dedj.

Qos aitьp attanady sözjп vailap,
— Vagьңьz eljпjzge sälem ailap,

Tьsqaгь topraqtan qalsam eger,
Kelermjz kyzden qalmai munda aidap.

Al endj, qoçtasamьn, çanьm sjzge,
Qos, riza vol Qançaiьm endj vjzge!

Er Nauan qos aitьсьp çүгjп kettj

Oғalьp kelemjн, — dep, — osь kyzde.

NBSANBAIDьN KENESARь MEN NAURьZBAIDь ÇOQTAQANь

... Qoçamь kuctj er edj,

Kijmdj vala tudьgьqan.

Bqраль qььс видьgьqan!

Avlailatьp at qolьp,

Dücrandy көrse қидьgьqan.

Kөp sarqaitьp kelmestei,

Kene qan saqan ne volдь?!

Tülpardan sailap at mjпjп,

Dorbadan çemjн çegjzgen;

Çem oғьпna val berjп,

Qысырдыñ sytjn emjzgen:
 Basqyn qalyñ çau çetse,
 Aлыр та сықар degjzgen;
 Kene ekemdj qaldығыр,
 Kөk burы saqan ne voldь?!

Patsada var altyn taq;
 Çasыnan çavvar vergen vaq;
 Bez veldj qara vурkjttei,
 Savындь tuqan sūqanaq;
 Qanatь çoq, qūıǵь çoq,
 Bjr anadan çalqыз taq,
 Kөр sarqaitыр kelmestei,
 Naıǵызvai saqan ne voldь?!

Kene ekem menjñ ketken soñ,
 Zamanьm qaldь tarылыр,
 Qalq iesj qandardan,
 Çetjm qaldь airылыр!
 Ekj vjrdei qanatьm,
 Topьdan sындь qairылыр!
 Baldaqь altyn aq veren,
 Tasqa tidj maıǵылыр,
 Kemcjljk tystj vasyма,
 Kөrjngennen qaimьqыр!

Çaпыр çaımaı su voldь,
 Bülь qытvat manatьm¹⁾,
 Tasqa timei ketjldj,
 Baldaqь dandan²⁾ volatьm!
 Topьsыnan yzjldj,
 Ekj vjrdei qanatьm,
 Kenesary, Naıǵызvai,
 Asыр tuqan sapatьm!
 Qыǵызdan vjtkenge üsaidь,
 Taqьдыр açal saqatьñ!

Çaпыñ qaida çai tavar,
 Çadьnda çavvar volmasa?
 Kөñjljñ qaida çai tavar,
 Kөruge дәulet volmasa?
 Qoldьñ көrkj vola ma,
 Vagavan kernej volmasa?
 Sıldьzдыñ көrkj vola ma,
 Jcjnde vjr ai volmasa?
 Qaracьda ne kyı var,
 Aıvындь qanь volmasa?
 Kenesary, Naıǵызvai,
 Qol vasynda volmasa?!

Qalq iesj qandardь,
 Qalai aitsam mjñ var ma?
 Segirtkege talanqan,
 Qыǵauыlda çyn var ma?
 Çapalaqtan seskengen,
 Çalqыз qazda yn var ma?
 Qandarьnan airыlan,
 Qaracьda sыñ var ma?!
 Kene qanьñ түsьnda,
 Qart buradaı çaradьq!
 Çaudь çasqar çaryғыр,
 Çauqan qardai voradьq!
 Avыlaılar at qoıыр,
 Dürpаныñ aldyn oradьq!
 Qanьmьzdan airылыр,
 Sjl voqьndai taradьq!
 Kөrjngennen qorqalar,
 Kjsj auзына qaradьq!
 Özjmz sarqan Sozaqta³⁾
 Sarttan aqyl sūradьq!..

Kenesary ketken soñ,
 Iesjz qaldь taqьmьz!
 Naıǵызvai төre ketken soñ,
 Bastan taidь vaqьmьz!
 Bülüldai saırap çyr edjk,
 Bailandy tjl men çaqьmьz!
 Azqanьmьz emes pe?
 Qoıьdan sындь au saqьmьz!
 Artьnda qalqan qairan el,
 Keljpedj au sәñjmjz!
 Aqьǵыnda әleumet,
 Osьndai voldь au xaljmjz!!
 Bülь qьsanь сыqarqan,
 Çürttan ozqan sьncь edj.
 Nьsanvai degen çьrcь edj.
 Kene qanьñ түsьnda,
 Aıtqan sözj ylgjlj,
 Qūlaqtьñ vjr qırcь edj.
 Öleñ-çьǵoqa Nьsanvai,
 Mәchyr cecen nar edj.
 Bjr estjgen adamdar,
 Sөzjne taqь zar edj.
 Kөzjne көrjр sөz qыlan
 Soqьsta özj var edj.

1) Manat—manьтыñ slaqtь mata.

2) Dandan—tjs-tjs.

3) Sozaq—çerdjn atь.

DOSQOÇA

KENESARŲ QONŲSTAN AUQJANDA, DOSQOÇANŲN AITQANŲ.

Assalamaqalaikum
Aldiar sultan,
QajirabŲ typsyz terenjm,
Ataňyz colbr Ųtjptj,
Qalmaqtň usa serenjn,
Bũ qonŲstan ketken soň,
KŲremjz ve Esjldjn
KŲk orai tartqan Ųzenjn.

Мьна көрjngen sarqajbr,
Kjcsj auyldň qŲstaub,
Colb Ųatbr qazymb.
ŲazqŲ tũgŲ volqanda,
ŲalqŲz-ŲalqŲz auyb vor,
OŲrucŲ edjk Ųazymb...

Мьнау Ųatqan sarqajbr,
SalbndŲ qora qatmbŲm,
Ųrkjm tegjn taňsbŲ,
Bũ qonŲstan ketken soň
KŲweimes pe eken nŲsjljŲ.
ŲarqŲgar aqqan tastaqtan
Saiada salqŲn qŲmbzdai,
SarqŲgar aqqan bũlaqŲm.
ТовылqŲbŲ qalbŲ toqaidan,
Esepsyz Ųsken tŲcqandai,
Alqan qŲzbŲ tylkj edj,
QũldarŲm kigen tŲmaqŲm.
Qadjrjndj vŲlmedjm,
Aman vol qaitan sŲraqŲm...

ArtŲmda qalbr varasŲn
BastarŲ qamal taularŲm,
AtasŲ vie vaularŲm,
Ketemjn degen este Ųoq,
Keljrdj ducran — ŲaularŲm.

ŲarraqŲ Ųerge salvbrar,
KŲlenkesj maucŲgar,
Susyldar tũrŲan qalbŲnŲbŲ
QŲz voz-vala vas qosŲr,
SaiasŲna oinar-kylgen tau.
MũnŲsbŲn maqtar pe etejn,
AqŲbŲ syitjr kylgen tau.
QũttŲ tau degen tau edj,
AtasŲ vie vau edj,
Bar aibvŲ qaiuanŲa
BŲrjsj qattŲ Ųau edj...

Тувjне келjр qonqanda,
BailarŲm qos-qos tŲvet asbrar.
QorанŲ qibr cetjnde,
QiaqtŲnŲbŲ vetjnde,
ŲŲnjn tuzer Ųrgen tau,
ŲarŲbŲ, vaibŲm velgjsjz,
Aralas kŲcsjr Ųyrgen tau.

AinalasŲ qoqalbŲ,
Sub tũnŲq kŲldergjm,
KŲk salqŲndŲ ŲarŲbŲr,
Ųaqalai qonŲan elderjm.
ArtŲ kŲcsjm kelgence,
Aqsaqal, qandar Ųinalbr,
BatŲr men bilŲr vas qosŲr,
Ųngjme qũrŲan velderjm,
ŲaqŲrbŲ Ųusan izenjm,
QonŲstan auyr kyizeldjm,
BidŲb Ųoq, Ųrj Ųoq,
At taiŲanar Ųerj Ųoq,
ŲazŲr salqan maqpalđai
Aman vol qũmait Ųerlerjm!..

OsbŲlar eske tyskende —
QaiŲqŲrmasŲz va, erlerjm,
ArtŲmda qalbr varasŲn
QŲra qoju cilerjm.
QŲzbŲqŲn kŲrgen eljmnjn,
Endj vŲldjm ŲŲlarŲn,
AqŲasŲm esten keter me.
Ųarraq ŲasŲr kyldejr,
KŲgerjr tũrŲan mũnartŲr,
QarajaimŲ, qalbŲnŲm,
Ųoq edj qonŲs aibvŲbŲ.
Altai Ųazđai vjr kŲspei,
Larkede veine myljktei.
Kjrcjksjz edj zaibvŲm.

ŲazđbŲn kũnj volqanda,
El yderjr qonqanda,
Balđbrqandai Balqactan,
TulatŲr sanŲsqan Ųajnjm;
Talma tal tys volqanda,
BailarŲm qŲmbz jcerde,
SarŲ nardai bŲbranŲr,
BŲivjce sava pŲserde,
Bjr qazandai oŲrŲan

Boz balasъ qūralьp,
Dəulettj yige tyserde,
«Өgte sagъ samarqa»
Sapьpьpь qьmьz qūidьpьp,
Salqьndьbьqqa toңdьpьp,
Saltanatqa төndjrgen.

Өzenнjң воиь qūraqьm,
Asauьmьdь toqtatqan
Qara moиьl qūbьpьm.
Qьvladan soqqan tynerjр,
Qьзы çeldj toqtatqan,
Qaиьпньң çalyь sьbьpьm.
Bül qonьstan ketken soң,
Jzdese qalqьm tavар ma,
Bjр qaraqan сьbьpьp.

A, dargiqa qūdaial
Qaiteiьп çerdjң qьbьpьp.
Artьmda qalьp varasьp
Kөгerjр çatqan өzenjм.
Өzenнjң воиьп vos qoиьp,
Sьrtqь kөгiң çegenjм.

Qūr atьma tenelgen,
Çazqь mјngen көberjм.
Qonьsьm qolda түrqanda,
Bolacaq edj degenjм.
At mјnjр çaraq asьnqan
Saqьnar mьza öz eljп.

Kynde vazar Esjldj,
Qalqьpьz naqьp saqьpvas,
Bjр qonьstan ketken soң
Kemjmei me eken çarьm ças.
Etj qattь, sytj val,
Isj çūpaг aңqьqan,
Sарь qarta çaиьlqan,
Sарь aiazqa çasaqan,
Kөk Esjlden ketken soң,
Сьlqьпньң qonьsь tavьlmas.
Semjrtucj edj çьlqьpь,
Qom çasatqan tyiege,
Alavota, tarlaumen,
Qara oиьa vjtken betege.

Адьга qalqьr Qulmambet,
Kenekem nenен айьldь,
Tau volьp dūcraп çaularь
Kөгvje igen көrpedei,
Bolucь edj dynie ai,
Balqacqa çelj tartьpьp,
Bailaitьп vie vaularь,

Būgьpьpьpьң sөzjne,
Tūs volmasaq igj edj,
Aitqan eken volar dep,
Dəulet pen vaqьt amalь.
Oтьгucь edjң ordada,
Bestj aiqьrdai aqьpьp,
Qaracaпньң qavьbьqalь vilerjп,
Aldьma kel dep caqьpьp,
Talma tal tys volqanda,
Qaraca qazdai qamalar,
Qaracьң yige tolqanda,
Ordanьң jсj ьsьdь dep,
Çarpaqь çaudьrap,
Kөlenkesj salьrap,
Susьldar түrqan qaиьпньң
Kөk oraиьп çарьpьp,
Tuvjne kijem saldьpьp,
Rjpte sagъ samarmen,
Ordadan qьmьz aldьpьp,
Sьldьpьmaqь sagъ oçaumen
Oтьгucь edjң sapьpьp,
Oсьlar eske tyskende
Qaiqьpьmaspьz va ah ьpьp.

Bū varqannan varamьz,
Arqadaqь Əljm menen

Сөmenge.

Əljm, Сөmen qan qьlar,
Avlai qanьң valasь,
Artьqca tudь degenge.
Alamanьң tola almas,
Nəpsj raqatь vola almas,
Qaraca volqan qalqьpьnan
Esevjп tauьp çegenge.
Erkjnder çailar Esjldj,
Erkelep өsken qalq edjң,
Bū qonьstan ketken soң
Zar volmasam igj edj,
Tai men qūnan, dөnenge.
Qonьstan aumaq volsaпьz,
Çjberjпjз qavardь,
Çoqarqь Dulat төrt ауьl
Çazь saңьbьq — Baiūzaq vatьr
degenge.

Pjkjрj aidai vasьp tasqa savaqan,
Aranqa tysken aiudai,
Qamсьmenen vūraqan.
Baiūzaq nege toqtasьp,
Sjz көcemjз degende!..

KYDERJ AQÛNNÛN QARQARALÛ TAUBMEN QOCTASQANÛ:

QarqaralÛ qazylbq,
 SatucÛ edjñ çazylbÛ,
 ÇazqÛtÛrÛm volqanda,
 Bauryñnan el kœckende,
 Kœctjñ çolÛ syrleu vor,
 QalucÛ edj qazylbÛ.

ÇatÛr qalqan ças qozÛ,
 ÇalÛbÛr qoi volqan tau,
 Egjzjmnjñ syñarÛ
 Bjrjñ soisa toi volar,
 Qalqan vjgÛ valqac vor,
 Baqlan qozÛ qoi volar.
 SoiqanÛnÛñ terjsjñ,
 Çoljñ vjlgæn severge,
 Bjr œzj tonqa voi volar.
 Ilei vjlmæs çamanqa
 Elj qÛrÛr ketkende,
 Ala colaq itterge
 KœkvaÛr volÛr tartÛbÛr
 Ne mereke toi volar.

QarqaralÛ qairan tau,
 TiucÛ edjñ paidañ tau,
 PaidasÛnÛñ belgjsj,
 OÛmnda tÛrqañ œlkesj.

œlkesjññ belgjsj,
 ÇañbraqÛm, ıyqÛm,
 Yide vaqan, syñqÛm,
 At ũstaiÛn qÛrÛqÛm,
 QazanÛma qaqraqÛm,
 Çelj vjr soqar toqraqÛm,
 Arva, arÛs, veldjgÛm,
 El qÛstauqa kelgende,
 SibÛr vjr çatar cjljgÛm.

At çyge almas araldÛm,
 JcÛnde bÛqÛ, maraldÛm,
 BÛqÛ men maral çatqan çer,
 Mergender tañdap atqan çer,

Merekege vatqan çer,
 ArtÛqÛn alÛr satqan çer.
 Bai tœbetj aqÛbldar
 Baişal taubÛr yrgen tau,
 BalasÛ qazdai vaırañdap
 Bœivjce dœuren syrgen tau,
 œkem vjr kyieu volqan tau,
 Cecem vjr keljn volqan tau;
 Aq vyrkencjÛ salÛnÛr
 Ala veren kigen tau.
 Keteijn dep ketpedjm,
 Tœñjregjñ tolœan çau.

SavbndÛ qora qamÛsÛm,
 Tamam vjr çÛrtqa tapÛsÛm,
 MÛnadai kœrjÛ zorÛbÛtan,
 QaldÛñ au esjl qonÛsÛm.

Boranda malÛm ıbraqan,
 Yijmñ dauÛl çÛbraqan,
 SaqÛr vjr çusan izendjm,
 Senen de ketjÛ kyizeldjm,
 BailaulÛ atqa rjcenjm,
 MataulÛ atqa kjsenjm.
 At arqandar qazÛqÛm,
 Balalarqa azÛqÛm,
 Keteijn dep ketpedjm,
 KœrjÛrden voldÛ çazÛqÛñ.

On ekj qazylbq, on tÛnek,
 Mañbrar çatqan qoi tÛnek;
 Esjl, NÛra ekj su,
 EñkeijÛr onan vetjñ çu.

Bjrjñ ceker, vjrjñ val
 Qai vjrjñdj aitaÛn.
 Betege, kœde, çauÛca,
 Cular tÛrqañ vœrjñ val.
 Keteijn dep ketpedjm
 AlÛr kettj kœrjÛr qu.

BEKET VATÛR

Kecegj œtken uaqÛttaqÛ ArÛstan xannÛñ zamanÛnda, Onnvor,
 Petervor degen çer var eken. AlcÛn, Çarvas degen el var eken.
 Er Kœtjvar degen vai var eken. Ol KœtjvardÛñ çetj valasÛ volÛrÛ: en
 ylkenj—Serkevai cal degen eken. Onan keijngjsj—SarÛvai, Satai,
 SÛntemjÛ, Matai, DarÛvai, Eset degender eken. VarÛqÛ da vjr kjsjññ
 valasÛ.

Serkevaıdñ çalqıız valasъ boldъ. Onñ atъ Beket degen eken. Özj tırtj kuctj, arъstan aıvattъ, Rystem-Dastandai qairattъ, arъstandai çy-
rektj, çolvarъstai vjlektj, aqlıqa öte zerek, çaqısq çana vatr çjgıt edj.
Esvjr dücran vetjne qarsъ kelmeıtjn edj.

Onñ ekj qatıñ volqan: vjrj noqaidñ qızъ, ekjncısj, Orta-çyz, qa-
zaqtñ qızъ. Ekj qatıññ ortasındaqъ çalqıız ül — Beknıaz edj. Bek-
nıaz der atñ qoiqan sebevj: elnde Cernıaz degen vjr çaqısq çjgıt vol-
qan, sonımen Beket vatr dos edj. Tırtj, vjr-vjrñññ köñljñ qaldırmaı
çyretjn tatu çaqısq edj.

Sol zamanda kuncıqъ tararınan, Məskeu, Tomski degen qaladan
vjñese lek-lek orъsqı vas volır Orıvor, Peterbor degen qalalardaqъ
vjñese elderdj vıldjrjr kelgen Arъstan degen çauız xan volqan eken.
Aqr soñnda, sol Arъstan xandъ Beket vatr çaltjrjr, qaznasın müsy-
manqa talauqa salır, olça qıbrtъ. Sonan soñ, ol kelgen körjrler qırğylr,
qaitadan çana kör volır kelgende, ol eldj özjne qaratır alqan eken. Vj-
raq, Beket vatr qaramartъ. Onan vasqa eldjñ vörj de orъsqı qarartъ.

Sol uaqıttarda Orıvor qalasına uieznyı — nacalnik volır türqan äkjñ,
özjne qaradan qol astındaqъ çırttarqa çar salır: «Osъ Bekettj maqan
pönde qır alır ker veretjn adam tavylar ma eken?» der. Esvjr adam
tavyla qoimartъ, vjraq, sonda vjr kjsj aıtırtъ: «Ol Bekettj esvjr kjsj
äkeljr vere alıadı. Özj vatr, özj mırıt er çjgıt. Oqan eckjm vata
almadı. Onñ vjr Cernıaz degen çan dosъ var. Sol vjr ailalap aldır
alır kelse — alır keler, soqan aıtıñız» deıdj.

Uieznyı äkjññññ köñljñne vül söz maqıl körjndj. Vjr adam çjverjr
Cernıazdъ saqrtrr aldъ. Saqrıqan soñ Cernıaz keldj. Sonda uieznyı
äkjñ Cernıazqa: «Ai, azamat! Menen ne qalasañ da al çana ver» deıdj.

Münъ maqıl körjr, Cernıaz caitandıq çolına tysjr, äde nelerdj
aıtır dosъ Beket vatrıñ azqrıa verdj. Beket münıñsına esvjr köñvedj.
Tırtj volmaqan soñ qaitır uiezge vardı:

— Eı, taqsır, münъ vjr aıla qır almasaq volmas, — deıdj. «Ol aıla
mınadaı voladı: maqan qaznadan yc çyz djlda aqca verjñız, men sol
aqcamenen aıla qır, soñna tysjr, aıdar tysjrmesem volatın emes»
deıdj.

Äkjñ: «Qır!» deıdj. Çana süraqan aqcasın verdj. Ol aqcası Cernı-
nıaz Beketke verjr, Beketke aıtadı: «Au, Beket vatr! Bülardıñ endj
qastırıññ çoq ekenjñ vjldjñız ve? volmasa sızge sıı verer me edj?»
deıdj.

Sonan soñ Beket vatrıñ köñlj erjr, dosъ Cernıazqa sendj. «Bül
maqan çamandıq qıla ma? Çana körjrden qasır çyrjr çan saqtaimın
va?» der, qasır çyrgendj laıq körmeı: «Kel vatr, çyrseñ çyr!» der.
çaraqısq, çavdıqısq çyre verdj. Bül Beket vatrıññ varaqatqan qavatın
ävjr elder vjldj. Barqannan vatr, Orıvor qalasındaqъ gıvernator,
çandaral, uieznyı äkjñderdjñ aldına varadı. Varıñsınen toqtausız kjdjrt-
pesten er Bekettjñ qolına qırsau, moınına sıncır, aıadına kjsen
salır, kök arvanıñ artına tañır, Orıvor, Peterborlatır Sıvirge aıadıñ.

Endj sözdj Beket vatrıñ esjtñızder!

Sondaqъ arvada tañıl vıra çatır er Bekettjñ zar qır aıtqan çy-
ları:

«Assalamagalaikom,
 Müsüman qalqymyz,
 Erijk, cerlik atandy,
 Əzelden vjzdñj parqymyz;
 Cerniaz dosym qor qylyp,
 Osyai voldy parqymyz.
 Atadan verlj tuqaly,
 Ata çolyn quqaly,
 Mynau qazaq çürtyma,
 Bar edj verjk antymyz.
 Qas volsa dosym amal çoq,
 Təñrjm qylsa çaram çoq.
 Pərzentsjz qaldy artymda,
 Serkevai cal qartymyz.

On ucyjnən verj qarai,
 Qylyc, mylyq velge alyp,
 Atqa mjndjm alcandap.
 Talai-talai talasyp,
 Çurdjm vjraz taltandap.
 Təmənnən syqyr ət vağyp,
 Aruaq, uran qoloqa alyp,
 Jljndjm Beket degenge.
 Çoqat men təmenge,
 Alsyn, Çarphas, Çemenge,
 Çasymnan syqy davysym —
 Men qazaqryn degenge.
 At semjrtljm ölenge,
 Çoldas volma kövenge,
 Atas aqac eken dep,
 Balta çappa emenge.

Xandar menen qas volyp,
 Barlyq çürtqa vas volyp,
 Çürttan asym dep edjm
 Xan aqysyn çegenge,
 Ekj kjsj vas dosyp,
 Beket çan vjlsin degenge.

Vjlgenjmnən ne taptym,
 Çoldas volyp varamyn,
 Qulaqy sañrau-kereñge.
 Elge barsaq səlem de!
 Eset aqam berenge,
 Bekniaz ülym zireñge,
 Beket daida qaldy dep
 Sürai qalsa Esekem:
 Beketjñ tystj degeisjñ,
 Syqraituqyn terenge.
 Avaiszda aldyryp,
 Alaqymdy caldyryp,

Jcjm toldy çemenge,
 Senjç keljç çolyqym,
 Cerniazdai nemege.

Avaiszda men keldjm,
 Ornbordai qalaqa,
 Çolyqym mündai çalaqa,
 Jcjm tolyp varady
 Qaiqy menen sanaqa;
 Kəñjljñ vüzyp çylaisyn,
 Esjtkenjñ çan aqa;
 Bjç qaityp ker kərerimjñ
 Çetkjzse qudai sanaqa!
 Düqai-düqai səlem de,
 Atam menen anaqa,
 Kercavaq pen kyrendj,
 Kynde arqandar mjngjzsjñ,
 Artymda çalqyz valaqa.

Oraqi-orqi çygjrgen,
 Or çoiannan çyriç çoq,
 Ustain desey çüirç çoq;
 Kelsjn Beket deitüqyn
 Patca xannan vüirç çoq;
 Vjzder ketjç varamyz,
 Kelmeitüqyn vjç çolqa;
 Artymda kemjç-cal qaldy,
 Cal qolynda mal qaldy,
 Vüirçqudy dai erkjñ çoq,
 Bül kərijrdjñ qylyqan,
 Cerniaz saqy synqan,
 Ailamənən alyp ker,
 Nysarsyz kəñjl tynqan.

Elçjlkke vararda,
 Tai qasqoqa mjnerde,
 Esekem menjñ yc keldj,
 «Barma» dedj özjme,
 Salmadym qulaq sozjne.
 Esekem vergen aqyly,
 Qarañqy yide çatqanda,
 Bjç kərijrdj közjme.

Ata tjljñ almadym,
 Ana tjljñ almadym,
 Eset syndy aqamnyñ
 Sozjne qulaq salmadym.
 Oñatüqyn çerjm çoq,
 Botasyz nardai vozdadym,
 Ac vərjdei dozqaldym,
 Kək arvanlyñ ystjnde,
 Koldeney çatyp tolqandy;

Kerdjm Eset aitqanb;
 Qalqym varma degende,
 Qairatyma men senjr,
 Сыр edjm eljmnen,
 Ornborda kelgende.
 Öz kevijnm çalmady.
 Ekeu edj alqanym,
 Koterdjm alla salqanb,
 Çalqanb kuctj dynie ail
 Avaiszda aldymb,
 Jcjmde kettj armanym.
 Qaru-çaraq almadym,
 Saimansыз kelmes dərmenjm,
 It, qu aiaq Cerniaz,
 Dosym der panьr qalqanym.
 Bjzdn yige varqanb —
 Əkem sorqa səlem de:
 Kercavaq pen kyreñdj,
 Yc çbqda ceijn mjnvesjn.
 Alqanym sorqa səlem de:
 Oinamasyn, kylmesjn,
 Menen kyder yzvesjn,
 Kelmes Beket der oilar,
 Ərkjmgə közn syzvesjn.
 Kjm vjledj Bekettjn,
 Bül sapardan kelmesjn.
 Kərnjenge köz salьr,
 Ərkjmdj vjr syimesjn.
 As kjsjnñ arqauь,
 Byldjmesjn dypnesjn,
 Kəp vastaqañ çjgjtke,
 Közn salьr çyrmesjn.
 Qaita-qaita kəp aitqyl,
 Syimedjm Beket demesjn.
 Çana səlem aitamь —
 Sağvai men Sataiqal!
 Beket sьndь vatьyb,
 Kəremjn der atai ma?
 Kəzj cegjr, vjz mürьn
 Kyn-kyn saibn qataidy;
 Men kərmeske ьqsady,
 Kətjvardьn altь ьbьn.
 Çolьqqanbñ səlem de:
 Eset aqam Dağvai,
 Çan acub kelgende
 Kjm sьdaidy qarьm ai,
 Bykrelegen temjrden,
 Sьncьr saldь moimьm ail

Çau da volsaq vos vaila
 Qattь vattь çanьma ail
 Qazaqqa qolьn salmasьn,
 Kes-kestegen maibna ail
 Eset erge səlem de:
 Qavar alьp köz salsьn
 Kempjr menen saibna ail»
 Murb aibьr sal Beket,
 Nece kynder zarladь,
 Köznne çasь parladь!
 — Məmtə əlj jcjmde
 Bjlektj çjgjt qalmady;
 Əzjm elde çyrgende,
 Sьrtymnan qavar salmady,
 Vjr çolьqьr qalmady;
 Kelsjn, — der Beket, — it Niaz,
 Zarlanьr keljr aldady,
 Aldap keljr çalmady;
 Tjln alьp oğьstьñ
 Bvьzqьtь jstj qamdady!
 Jcjmde var armanym,
 Armanym çaibn aitaibn:
 Salmai sьqьtm veljme
 Men solьbqa tartu der,
 Tyrkpen bergen almasьn.
 Aldь-artьma salmasьn,
 Maqañ qьlqañ vül jstj,
 Kele vjlgən tartrasьn.
 Eljmdə körtj mündasьm,
 Bekter de kəp sьrlasьm,
 Qazaqta körtj qurbьlas —
 Eset edj çoldasьm;
 Çoldas volqañ çolvağьsьm,
 Qor voldь menjñ öz vasьm.
 Otьz ycke kelgende,
 Tystjm çaudьñ qolьna.
 Uzamady vül jsjm,
 Əuelj kəpjr kelgende,
 Ağьstan xandь oltjrr,
 Astьnan mjndjm çorqasьn,
 Men qazaqьn degenge,
 Ylestjrdjm oçasьn.
 Bygjn əlj ketsem de,
 Armanym çoq allaq.
 Qüs mamьqьn ystjnde
 Kerljr çatqañ sor vasьm.
 Men vaicqsqa tartu der,

Tyrkrennen keldj aq baldaq.
 Tьm volmasa sonь da,
 Salmai сыqтьm veljme.

Biljktj boldьm eljme,
 Quidaidьn bergen vaqьmen,
 Nan pjsjrdjм demjme.
 Өzjm Beket volqan sonь,
 Kjm keledj cenjme.
 Esjtkenjн sөlem de,
 Baitaq қatqan eljme.
 Elde qurьbь, zamandas,
 Qatar өsken tenjme.
 Oсь ketken aidaudan,
 Esen varьp sau kelsem,
 Bөlem Niaz, senj me?!
 Bөige vermes dönenmjn,
 Kөkke toiqan көvenmjn,
 Maqtanvaимьn өzjme.
 Tөrt cуз qoldьn aldьmen
 Jrkjmei varьp men büzdьm,
 Arьstan қatqan ordanь,
 Tulap қatqan qordanь;
 Taisalmaj varьp engenmjn.
 Arьstan mjngen көk qasqa,
 Astьnan alьp mjngenmjn.
 Cьbek vaulь qolcь ton,
 Ystjnen alьp kigenmjn;
 Bygjn өljp ketsem de
 Armanьm cөq allaqa,
 Taltandaqan төrenj,
 Saqalьnan iustar ap;
 Qonaqqa soiqan qozьdaj
 Qolьmnan өljm bergenmjn.
 Öltjrgen nece төrenj,
 Sal moimьn Beket degen men.
 Syitken Bekeq men edjm,
 Qaj vatьrdan kem edjm,
 Mөmbetalj, Cараqta,
 Artьqca tuqan bek edjm,
 Өzjm Beket volqan sonь
 Kjm tisjn maqan dep edjm.
 Elcjljk degen ne volqaj,
 En tyvjnen oilasam,
 Quidaj aidan kelgenmjn.
 Qatar көcjp, қaj qonьp,
 Kөp qazaqtьn celjne.
 Beket sendej vatьrdьn
 Kjm qarasьn veljne;

Kjsen salьp aidadь,
 Kөk arvanьn көtjne.

II.

Aidьn өttj necesj,
 Aj qaraqьbь kecesj,
 Өuliege at aitьp,
 Qorasanda qoi aitьp,
 Cьbьn қanqa қana aitьp,
 Ornborda varmaqqa,
 Balasьn көгjp qalmaqqa,
 Beket sьndь vatьrdьn,
 Өzjn tarqan cecesj,
 Eljne aqьl saladь;
 Kөnljne qaiqь aladь;
 Qaralanьp veicara,
 Ornborda varadь.
 Balasьn көгjp qalmaqqa,
 Qurьvandьq volьp өlmekke,
 Tara kyndjz, tal tyste;
 Taisalmaj keljp enedj,
 Ornbor degen qalaqa;
 Balasьn көrsen төre edj,
 Tөreden nesj kem edj,
 Beketjн tjrj vjr tamda,
 Cатыr dep vjreu aitqan sonь,
 Sol tamqa varьp enedj.

Enjp varsa Beket cөq,
 Cатqan onьn көredj;
 Cьraqьm қatqan cөrj dep,
 Kjrpcejn cөp-cөp syiedj.
 Cьlaqanь tьm қaman —
 Gubernator, қandaralqa
 Erkjn keljp enedj.

Cau da volsa er edj,
 Bosanьp көnlj keledj,
 Kөzjnн қasьn көredj;
 Bjr tabaqtaj qaqazqa,
 Alaqandai mөr vasьp,
 Bjr poqaidь vas qьlp,
 Balasьna varsьn dep,
 Bjr cөlьqьp qalsьn dep,
 Өkjmder rüqsat veredj.

Saqalь paiza qolьnan,
 Cүldьzь tuьp onьnan,
 Cau aidaqan қalozьdьn,
 Cecesj qudь sonьnan.

Cecesjnjn mjngenj,
Qarala emes ala edj,
Çainaçqan volat sьnadь,
Çысьçqan çyrek тьnadь,
Bjreu var da, bjreu çoç,
Børjn vasqa qьladь;
Cecesjn таьр sal Beket,
Kөk arvanь qıcaqtar,
Өksjр-өksjр çьladь.

Cecesj sonda söleidy:

— Djn müсьman qalqьnнан,
Oзьр edjн тьлрагьт.
Qalьnнан qacqan or tylkj,
Qıadan calqan тьлрагьт.
Sonca çerden çalqьзьт,
Jzder kelgen jьkarгьт;
Çoçqadan vasqa тьjnвegen,
Çаньна dıcran kelmegen,
Kelgende теңdjк vermegen,
Menen tuçqan көвegen;
Arva salьр at тьjnр,
Sapar etjр çol cektjн,
Qıttь volsьн тьqьгьн!

Mjngen atьн alasan,
Өlgende көrgen valasьн,
Adal vala tastaj ma,
Ata menen anasьн?
Ata-anadan taç tuçqan,
Çalqьзьт edjн sal Beket.
Men kelgende toqtamai
Çalqьзьт qaida varasьн?
Keter volsaң qaraçьт,
Eme ket anaң matasьн.
Yrgenç penen Bıçarqıç,
Çьraçьт çettj qatьñьз,
Atьñнң vasьн tartьñьз;
Eger çaudan vosasaң,
Çьraçьт yige qaitьñьз;
Qaita almasaң qaraçьт,
Әkeңe sälem aitьñьз;
Өlgende көrgen çalqьзьт,
Artьñнан keldj qatьñьз;
Varqan soң sälem qatьñьз,
Esjtken eken qalqьñьз.
Qaitkende esten çьqadь,
Artьqça edj narqıñьз.
Bala kynnen qaraçьт
Bjlnвegen qılqьñьз;

Bjr көckende çan valam,
Ekj çoçqa vosatqan;
Bjr kyn mjngen çoçqanь,
Erteñjne qospaçan;
Lasьн, sıñqar ұстаçan,
Bөten sözge tyspesten!
Sytjр өsken çalqьзьт!
Beket sonda söleidy:

— Ainalaıьн, cecекel
Mjngen atьм alaman,
Senen tuçqan valamьн.
Ekj qoьм vailauda,
Cecеke, ne qьр qalamьн?
Qıdai qьldь bül jstj,
Allanьñ jsj vek kystj,
Çьlasaң da men çoçrьн!
Aidauqa ketjр varamьн.
Cecеke, sälem aitьñьз,
Sargьvai men Sataıçıç,
Çьntemjр men Mataıçıç,
Dərgьvai men Esetke,
Altь көk çal açqama.
Atasь vasqa dıcranьñ
Qoь çettj çaqama.
Müсьmanьñ jçjnen,
Çalqьз keljр dalaqa.
Dalaqa keljр çoьqьтм
Bü sekljdj çalaqa;
Sjzder qalьр men kettjм,
Men sjzderden sadaqa;
Keterjmdj vjlgende
Eme versem volmai ma?
Tөsjnde ekj matamanь!
Әkem sorqıç sälem de:
Kercavaq pen kyrendj,
Yç çьlqa deijn тьjnвesjн.
Alqanьта sälem de:
Oınamasьн, kylmesjн,
Menen kyder yzvesjн;
Kjм vjledj Bekettjн,
Bül sapardan kelmesjн;
Kөrjngendj syiem der,
Kөpkө көzjн salmasьн;
As kjsjnñ arqauь
Byldjmesjн dyniesjн;
Bjreuge qıьр vermesjн;
Oтьbrauda altьн tyimesjн,
Ainala vjtken Cektjнñ

Bjreujne qъzъqъr,
 Syitjр jсj kyimesjn.
 Məmbətqali, Çapaqtai,
 Zamandasqa səlem de:
 Orьstan aqса çemesjn.
 Eset erge səlem de:
 Menjң ucjn vjг сарсьп.
 Qaraqъ yige kјrmesjn,
 Sjzderge aitqan keңesjm,
 Çalqъz qalqan balamdъ,
 Çetjm qalqъr demesjn.
 Serkevai men əkeme,
 Balasъ çoq demesjn.
 Basъң qu der aitъr,
 Kempјr menen сальмньп,
 Qoьndaqъ maldaгъп,
 Eckjm tartъr çemesjn.

Sonъ aitъr sal Beket kək arvanъ
 Alqissa onan soң Beket vatъrdъ vjг de toqtatъr kјdjrtpesten aidaр
 kettj.

Endj cecesjnјң sөzjn esjtjңz.

Cecesj vicaranъ azъraq sөilestjrgen soң qaitъr kezdestjрmei: «Endj
 kete berjјңz» der, sol çerde qaitaгъr çjverdј. Onan soң zar-zar kezj-
 njң çasъп kөл qьbr çьlar elge qaitъ. Sol kynde eljne kelgen soң, ol
 Beket vatъrdъң qatъпmenen kөгsjр çьlasъr, aitqan çъr çana naz qъ-
 ьr sөilegen sөzj тьнау:

Çaratqan əuel qūdai varса çandъ,
 Tuzettjң islam dјңge müсьlmandъ.
 Anasъ balasъnan aigrъqan soң,
 Bicara kempјr vaiqъs qaiqъlandъ.
 Aldъnan kelјң sөqъr çьlarъtъ zar,
 Zar volqan qūlqa qaqъң pazaгъ var;
 Kөz aldъnda aigrъr qosaqъnan,
 Qūdaıym тырнаqъпа qььртъ zar.

— Eneke, keldjң mūnda valaң qaida?
 Tјlјnen Cerniazdъң kөрmei paida,
 Artъnan men de jzder vara qalsam,
 Bolar ma kөгјr çanoqa qьlar aila?

— Qaraqъm vјle almatъm, kelјң valam!
 Senjң vaiъң volqanda menjң valam;
 Vjг kөгјr sөqъr didaгъп çalqъzъmньп
 Jсjme toьr kettj qaiqъ sanam.

— Eneke, men de artъnan varsam deimjn,
 Çoьmdъ qıbn-qьstau salsam deimjn,
 Jсjmdе esvјr artъmъm volmas edj,
 Tјrјlјkte vjг çoьqъr qalsam deimjn.

— Tieme eger paidaң varqanъda,
 Çetkјzse paгуardјkar artъmъңa;

Qoi, ceseke, çьlamal
 Çьlasaң da men çoqrъп,
 Aidauqa ketjр varamъп;
 Eңsesj vјk voz orda
 Qъmvat voldъ sen sorqa;
 Esen varъr, sau keljр,
 Kөremjn de demeimjn —
 Kөгmeimjn de demeimjn;
 Kercavaq pen kyreңdj
 Mјnemjn de demeimjn —
 Mјnveimjn de demeimjn.
 Sailar aldъm kөp qaru,
 Kesкјlesjр өlerge
 Qoьmda çoq es qaru,
 Esen varъr, sau keljр,
 Syimeimjn de demeimjn —
 Syiemjnde demeimjn!

Men wağr emjn-erkjn soilespedjm,
 Sen daqş maqan uqsar qalqanñ da!
 — Eneke, rüqsat ver warañ da,
 Qoľma segjz mñ som alañ da,
 Es wolmasa didarñ kerseter me,
 Artñnan vjr çoľqar qalañ da!

Onan soñ keljn el-çürtñ çır, sol ketken Bekettjn artñnan wamaq boldı. Segjz mñ som aqca aldı çana kyimelj arwa aldı. Arwaqa mñnjr, özj erkekece kiñdj de, erkeke slaqtı boldı. Noqaiça roğmıñlar er duannan beket aldı. Bekettjn qarı-çaraq çavdıqtarñ asñlar çana vjr volat ası rısaqı wağ edj onı da aldı. Özj wairatca noqai sändege boldı da Bekettjn soñnan jzder kettj.

Bjrnesce kynder çol çurdj. Bjr uaqyttarda Bekettjn waraqan çerjne çetjr, «Ai tııaq» der vjr wıe aıtır soıd. Үc kunge ceijn sol çerde qıdaiş qılr, mal aıtır soıd da çattı. Sol uaqyttarda Beket wıtırđ esvjr çerden tava almaı, tørtjncj kınj taqı vjr çerje jzdenjr, çasñrn qana wasqa vjr kjsj tərjzjd çurse, vjr çerlerde qasñda qancama çoldastarñmen aıdar kele çatqan Bekettj kerdj. Sol çerde kezdesjr körjstj.

Kerse de vjrjn vjrj tapñmaqan kjsj sekjldj volır öte werdj. Qatñn qanqanñan vjr at satır alır qıdaişqa taqı soıd, vjr qazı aınalđır sekke tıqtı, jçjne qat saldı; çana wııaqı ası kezdjgjn taqı saldı. Syıtjr, kjsjge werdj de, kėtertjr çıwerdj; ol wırjr çıbergen sewej, wırñ da erkjmgce osñdai qılr tamaq weretjn edetj edj. Sol edetjne uqsatır wırjr çıbergenj.

Bıl jsten eckjñnjn qawağ volmadı. Beket watır, wıl tamaqñ çerjelj qol üzatır tırdı da, kəñjljne vjr qıal aldı: «Eger qatñnñ wıçara osı tamaqtı vjr çaqşılq js kersetjr çıwerse!..» der oilanır, wairar qarasa, jçnde vjr qat wağ, oqır qarasa — ası kezdjg de soñnj jçnde eken. Bılardı jçnen oilar endj wıldj: «Men ne de wolsa qacaiş» der oi oilandı. Tamaqñ jçjr-çer, kezdjktj, qaqazdı kersetpei çasñır qoidı da, eckjmgce sığ wemeı çata werdj.

Tıp çarñm wılqan uaqıtta tıra keljr o çaq, wıl çaqqa qarasa, esvjr kjsj çoq eken. Bıraç, Kenesarı tørenjn ulı Çapar tere oıau eken. Bekettjn əlgidei volır çurgenjn ol da wılgen eken, dereu keljr Beket wıtırqa aıttı: «Watır, qıdai wıledj, sen wygjn ketesjn. Egerde ketpek wolsa menj wırje ala ket» deıdj.

Endj Beket ası kezdjgjn qoľna alır, əwjr sıñçır temjrlerjn kesjr wəjnjn de para-parasñn çıqtarır, talqandar çıwerdj. Onan soñ wosañr çygjrir, körjñbesten qatñnñn qasñna keldj. Qatñn əzjr eken. Toqtausız wjr-wjrjne çoľqqan soñ arwaqa mjne wergen kezde, wııaqı Çapar tere keljr qaldı. Sol arada çoľqırsır arwaqa mñnjstj. Beket watır qaca werdj. Artñnan çasaıñlı orıstar wılr, qanca çerde qawarlanır wağr Beket wıtırđñ soñnan quır ıñıs qıldı.

Wəjñmenen ıñısr,
 Qalaqan çerde tıñısr,
 Kər kərjrdj qıradı.
 Kəñjlj sudai tepsjñjr,

Kərjrdjn saqı snadı.
 Qoľndaqı önerjn
 Aıamaı əwden qıladı.
 Bılardan aman qıtır,

Bailaulъ attai qũtъrъ,
 Ac wõrjdei ūmъldъ.
 Kõrjrlerden qacqanqa
 Kõrjrdjñ kõñljñ nasqanqa;
 Dũcranъ sasъr wyljñdj.
 Kõrjrgе qыlqan wjlegj,
 Aгuaqъ asadъ.
 Qawъ wõlъr tjlegj,
 Cerniazdъñ tyndjgjn,
 Naizamenen acadъ.

Qanъ sudai cacadъ.
 Aradan kynder õtkende,
 Mũratqa syitjъ çetkende,
 Çasaqan iem çar wõlъr,
 Cerniazdъñ pietj
 Öz qanъmen tьnadъ.
 Aqъynda, ne kerek,
 Beket sьndъ wатыrdъñ
 Mũradъ hasъ woladъ.

AIMAN, COLPAN DASTANЪNAN

Maman wai mal wjtkenge wõlъrtъ mas,
 Çjgjtter mьna çalqan qolda tũrmas,
 Kjçj çyz Alçьn, Çappas, Cõmekeiden
 Wjç kjsj õigen eken, wõrjtj as.
 Mamanqa aivan maldъñ werdj waqъn,
 Çarattъ Maman wатыr aгqъmaqъn.
 Wjç tũtqa Kjçj çyzde wai edj der,
 Cõmekei Maman waiqa aittъ sauъn.
 Sauъndъ tũtqalъ elde eptjge aittъ,
 Wыqaitъn egeskende kektjge aittъ.
 Wjç sywe Qara tauda er edj der,
 Kõtjwар, õzj wатыr Sektjge aittъ.
 — Tjleujmдж patca-qũdai weredj, — der,
 — Çьnqa saqъrqañ çũrt keledj, —
 Ekj erdj ekj çaqtan saqъradъ, —
 Artъnan çaman õzj eredj, — der.
 Mamandъ ruъ elge qыlqan waqa,
 Maman wai mal wjtkenge qыlqan towa.
 — Sõnmenen wũl çьnqa waramъn, — der,
 Tolъrdъ õçseñ narqa toqъz sava.
 Sõileidj Maman wатыr aubъ-aubъ,
 Wailattъ nes çyz jngen tyie sauъr.
 Sawa artъr toqъz narqa Maman keldj,
 Oñj altъn masatъdan kjlem çauъr.
 Tjleujn Maman waidъñ qũdai werdj,
 Qũrmetter talai Tama qasъna erdj;
 — Daqъymdъ Cõmekeige wjldjrem, — der
 Sawa artъr toqъz narqa Maman keldj.
 Çьldъ Maman waidъñ õçseñ wjç,
 Mamannъñ aivan maldan wjken kuyj,
 As wergen Alçьn, Çappas, Cõmekeidjñ,
 Wар eken altъndatqan çalqъz yjç.
 Mamanqa sõzdjñ zatъn wjlgjzedj,
 Sektjñj Qarataudan kelgjzedj.
 Mamanqa laibъtъ õsъ orn der,

Mamandь altındь yige kjrgjzedj.

Мънау yi Maman vaiqa eptj keldj,

Вьлqaitьн egeskende kektj keldj.

Сai, qantpen toqьz narqa toqac artьp

Котьбар, озь ватьr Cektj keldj.

Qoimartь Kotьбарqa yijn saqtap,

Sьrap tьr er Kotьбар yijn çoqtap.

Sava çeter çer emes çerj calqai,

Əkeldj qant pen сaiьн toqanaqtap.

Kotьбар озge çөnge көпvei отьr.

Sөzjne çürtтьн aitqan ermei отьr.

— Maqan versen Mamanьн yijn ver, —
der.

Çadaqai kijz yige kjrmei отьr.

— Men saqan sөz aitqanьm çөnjmenen,

Əzj qььr aitraьm, сььнmmenen.

Maqan versen Mamanьн yijn әper,

Kjremjn çolqa qarap jzmmenen.

Daqьндь sauьн aitьp vjlgjesjn,

Cektjnj Qaratudan kelgjesjn.

Əzjндj özjн sөktjн ve mьndar aqmaq,

Mamandь nege yijne kjrgjesjn?!
Baq vergen әr vөndege vjг qьdai ma,

Bьl çьн vuite verse vьlqanvai ma?
As vergen Alсьн, Çappas, Cөmekeiler,

Сьььr vәj keldj Maman vaiqa.

Baq vergen әr vөndege vjг qьdaiьm,

Bjledj Kotьбардьн vьгьн сaiьн.

As vergen Cөmekeiler sөz soiledj:

— Əzjн var Kotьбарqa, Maman vaiьm!

Mameke au, yc çьz kьsj Cektj keldj,

Вьлqaitьн egeskendj kektj keldj.

Çadaqai kijz yige kjrmei отьr,

Sjzdjн yi vьl meimanqa eptj keldj.

Mameke au, kjrgen yijн vermeisjn ve?

Əzge yige özjн varьr kjrmeisjn ve?

Balasь asa çürtтьн meiman keldj,

Mameke au, kjrgen yijн vermeisjn ve?

Maman aittь: — dәuletj onьн var neme-
dei.

Сьr edj osь Cektj kezj kelmei,

Yi taңdap vjzdjн elden ne qьladь,

Su artqan qara taudan quma kedei?

Qьstaьm, çaz çailaьm en alqalь —
San сььqm Sabraqa çailadь.

Astьnda qamьs yidjн çatqan kedei,

Yi tañdar vjzđjñ elden ne qıladı? —

Çailauı Maman vaidññ Savradı,
San ғылғы Savraqa çaiıladı,
«Su artqan Qara taudan» degen sözj,
Batırđññ qılaqñna calıadı.

Maman vai söz aitradı sırə epter,
Bül sözdññ türmadı endj artñn tekter,
Kıcj çyz křrgjzuce qaramai aq,
Kötjvar křrjř keldj basa kökter.

Bül çıñn vyite verse, keljspeidj,
Batır keldj Mamanmen köřjskelj,
Esikten er Kötjvar křrjř kelse,
Batırqa Maman türğr köřjspeidj.

Асуь Kötjvardññ keledj tez,
Bül topta ekj nändj keltjrdj kez,
Tjesjñ er Kötjvar vaspai türğr,
Baian ғыр Maman vaidan süraidı söz.

— Křm vaidür, křm çarlıdür tənřge aian,
Bül malıñ jseñ saqar voıřr saian.
Sыrtımnan qatıncылар кункјл qılmai,
Közjme erkek bolsañ, qılсь vaian!

Maman vai, erkek bolsañ elññ bile.
Çoq pa eken sendei qıvas vjzđjñ elde!
Sыrtımnan qatıncылар кункјл qılmai,
Közjme erkek bolsañ, qaita söile!

Maman vai, torqa keler künjñ var ma?
Jcñde qalıñ toptññ vülıñ var ma?
Bu qыр Sektj malıñ ne qılasıñ,
Mjngjzgen acamaida ulıñ var ma?

— Sen kedei menj topta сынадıñ va?
Kedeige tənřr qılqan ünadıñ va?
Çarlıqa özñđj özññ müñdar kedei,
Sen kedeiden ul ver dep süradıñ va?

— Maman vai, söiler sözden çañılasıñ,
Bül topta malıñ var dep vi qılasıñ.
Kөр tyieñ aidar çyrgen křmñññ malıñ,
Bu qыр Sektj malıñ ne qılasıñ!

Kөр tyieñ aidar çyrgen menjññ malıñ,
Това qıl vül sözññe, Maman calıñ!
Basyñda malıñ tygјl, ieñ var ma?
Qызdarıñ Aıman, Colran menjññ çarğыñ.

Maman vai, torqa keler künjñ var ma?
Jcñde qalıñ toptññ vülıñ var ma?
Ekj qыз Aıman, Colran menjññ çarğыñ,
Basyñda malıñ tygјl, qıñıñ var ma?

— Çyrgenjñ kedei senjñ kynde dyrsjñ,
Menjñ vai ekenjmdj әrkřm vјlsjñ.
Mendei vor malı-vasyñ vјrdei өsse,

Aq timei keregeçe ne qır çyrşın?

Kedeidj men kytəmjn kynde vjr er,
Yiñe çalqız vie vailanvaqan,

Kedeidjn kək torsıqın keregeme jll!

Sen kedei maqtanatın munda ne var?

Tavymas Kcej çyzde Mamanqa par.

Auzyna aq tamvaqan qu kedeidjn,

Adamın çır әкер savama sall!

— Vjr soıqan endj saqan salaın va?

Aulıñdı tyn-tynemei savain va?

Sөileisjn әljn vjlmei Maman salım,

Aimandı toqaldıqqa alaın va?

— Bjlmeisjn mundaı kedei saltanattı,

Kedeidjn qu çanнан malım tәттj.

Men-mensjр top jcinde sөz aitasın,

Savarsın mұndar kedei çaman qattı.

— Ketedj Maman endj vaqa vüljn,

Tavymas aculansam senjn kyljn.

Aulıñdı as tarqamaı savarыma,

Maman vai, erkek bolsañ, әkel qоlın!

Dәuletj Maman vaidıñ рөndeden mol,

Bermegen qūdai oqan vjr perzent ül,

«Qu kedei çaman qattı savarsın» der,

Maman vai tūra keljр, аlыstı qol...

Sonda Mamanqa qылысın суғыр алыр, Kөtjvardıñ aitqanь.

— Maman vai, мынау jstj көzjn көrsjn.

Tūra tūr мынау topta атым kelsjn!

Almasam, toqaldıqqa Aimanьıñды,

Kөtjvar menjn атым çerge kjrsjn!

Aulıñа çettj çyz qol çyrgjzbesem,

Sektjnj tañ vamdattan tigjzbesem!

Kөtjvar menjn атым çerge kjrsjn.

Aimandı çaidaq narqa mjngjzbesem!

Saqan men erljgımdj vjlgjzbesem,

Senj men vjr çылатыр, kylgjzbesem.

Maqtанысın savаның moıнь volsa,

Tөrt tıjр keregeçe jlgjzbesem..

Maman vai, tarqatarмын арманьıñды,

Vjr vyljk көrmeımsjn salqаныңды,

Kөtjvar menjn атым çerge kjrsjn

Salmasam çaidaq narqa Aimanьıñды.

Maman vai, mұnan vasqa sөzjn var ma?

Sөileisjn әljn vjlmei Kөtjvarqa,

Kөtjvar menjn атым çerge kjrsjn.

Salmasam Aimanьıñды çaidaq narqa...

Qараңыз мына sөzdjn sarасына,

Kөz çettj eldj сарпақ газына,

«Caitan sөz top jсjnde ne kerek» dep,
Arьstan tyse berdj arasьna.

— Dәuletj әr vөndenjн vөlek-vөlek,
Kөteke acudь qoi, aqьl kerek,
Qьmьzдың qьzuьna çeljk qьlqan,
Caitan sөz top jсjnde nege kerek.

Sөileidj er Arьstan sөzdj tosьr,
Baradь Kөtjvardь acь qьsьr,
Men-mendjk ekj vatьr tastaңьz dep,
Arьstan arasьnda qoidь vasьr.

Oьrды er Kөtjvar gyl-gyl çainar,
Beldeuge vөigj kyreң qoidь vailar.
As vergen Alсьn, Çappas, Cөmekeiden,
Vөigjge yc çyz attь sьqtь aidar.

Sonda Kөtjvardьн Mamanqа aitqanь:

— At qosqan Maman vatьr qasьma kel,
Çyirgjn kyreң attьң көzjңmen көr,
Terletjр kyreң attь ne qьlasьn,
Vөigjmdj, kesjр çoq, çartьmai ver!

Sonda Arьstan attьң ystj çeljk volucь edj dep, kьsjnн çejnen çetelep әketjр aitqanь:

— Kөteke au, atьңьz erkjn bolsa çeke
keler,

Kelgenjн attьң çeke әrkjm көrer,
Qosьr tьr Maman vatьr yc көk moьnь.
Kelerjн kьmnн attьң qudai vjler.

At qosqan çjlgjр ьstьq tysken tamьz,
Kөtjvar vül Sektjden luqan naqьz,
Vөigjge yc çyz attь aidar edj,
Kyreңj Kөtjvardьң keldj çalqьz.

Çyz çamьv vөigj vasьn vatьr aldь,
Kyreң at toptan çeke keljр qaldь,
«Vül vaqь kedeidjң astь ma» dep,
Jejnen Maman vatьr qaiqьlandь.

Vөigj alьr er Kөtjvar elge qaitь,
Jejnen Maman vatьr qaiqь tartь,
«Cavatьn Maman vaidь, çibьsьn» dep
Ejне varьsьmen saubьn aittь.

Cavatьn Maman vaidь kezj vardь,
Ant jken top jсjnde sөzj vardь,
«Bas volьr tьna qolqа attansьn» dep
Kөtjvar Arьstanqа qavar saldь.

— Dәuletj әr vөndenjн vөlek-vөlek,
Tamadan сосьnvaidь vüqan çyrek,

Қытыздың қызына қелік қылаң,
Кек қыр сәітан сөзді неге кекек.

— Ойынан қайсем сәқа қалсын деімін,
Аттань тына қолмен варсам деімін,
Мамандь құдай оңдар сауыр келсем,
Аимандь тоқалдыққа аksam деімін.

— Сауықа Маман вайды вармаимь, —
der,

— Олардың овалына қалмаимь, — der,
Аттань сьданаға өзj варсын,

Маманның қызы құрсын алмаимь, — der.

Сауатын Маман вайды kezj варды,
Ант jeken top jcinde сөзj варды,
Сурjқдер Маман вайды сауатын дер;
Ағыстан құрмеген соң, өзj варды.

Мjнгенj Ағыстанның қара кerdj,
Мынау js Қөтjвардың көңjлjn бөлдj,
Левjзjn ақасының, қайыра алмай,
Ағыстан амалсыздан о да құрдj.

Мамандь сапса кетер Сektj қаіқар,
Келедj таман Сektj сөзjn қостар,
Маманның көрген қерден адассын ва;
Маманға алыр келдj тура вастар.

Мамандь көрген қерден тауыр алды,
Қазында аулының тауыр варды,
Тау туыне тjктjрjр алтын тудь,
Мамандь үрпек васта сауыр алды.

Сjгиттер вjлесjn ве сөз сүйесjn,
Тавыңдар тына малдың endj іесjn,
Мамандь үрпек васта сауыр алды,
Қорадан айдар алды тың түйесjn.

Мамандь үрпек васта сауыр алған,
Айдатыр малдың вөгjn қолға салған,
Малды айдатыр құверjр сjгиттерге,
Қорادا алтын түмен түгьр қалған.

Қорادا алтын түмен түгьр қалды,
Бjр сүмдьқ Аیمان қызға воһьр қалды,
«Теz түгьр Аیمان, Солпан кiйсjn» дер,
Қорادا ег Қөтjвар аіқай салды.

Кігенj аймаң қыздың көксе кеvjs,
Маманға айуан малды берген тегis,
Ақ мамық, алтын тақта қатқан қызға,
Келедj қаудың даусь емjs-емjs.

Ақ Аیمان вjл дауысты қос алмаидь,
Уіқысын сырт мамықтан аса алмаидь.
Ақ мамық, алтын тақта қатқан сорь,
Айақын қорққаннан васа алмаидь.

Сонда Қөтjвар қана дауыстаидь.

— Әуелі батыр затын вјлсјн, — deidj.
 — Өкјмге вјздјң айтқан көнсјн, — deidj,
 Төсекте Аیمان, Солран не қыр қатыр,
 Теz keljр мына парқа мјнсјн, — deidj.
 Ақ Аیمان бүл қорлыққа сьдаидь endj,
 Қасьнда сүлу Солран сүраидь endj
 — Құдай ау қайдақ парқа saladь ау! — деп,
 Екј қыз қайық тартыр сьлаидь endj.

Sonda Көтјвар: — қыздарды үйден тез алып сьқ! — деп бүйгедь.

Екеуің сүйер сьқты екј қјгјт,
 Қыладь екј рақыр неден үмјт,
 Сесјрдј қолға тьскен аиясын ва,
 Қорқадь ketemјz деп парқа мјңјр.
 Тәуелдј қыды құдай Көтјварқа,
 Јсјне құдай салқан амал бар ма?
 Соқтайтын Маман вайдь кунь вольдь деп,
 Мјңгјздј теріс қаратыр қайдақ парқа.

Sonda Аیمان айтты: — Сьғадым Солран, екеуіңіз қосылар өлең айтқы; мына дүсрандардың вјлгені; вабырларға арыз айттыр келедј, вјлмегені; неге мәз вольр келедј дер; неде вольса дүсранға векер вәнде вольқанымызды тоиыңға алқанымыз қарамас, — деп айтқань:

— Маман вай әкем аты, атым Аیمان,
 Сүр қорға алтын тұмар мен қайлақан.
 Тарта түр атың васын, ер Көтеке,
 Сьқадь әкем даусь Аимандақан!..

Маман вай әкем аты, атым Аیمان,
 Сүр қорға меруерт қалды мен қайлақан.
 Тарта түр атың васын, ер Көтеке,
 Сьқадь әкем даусь оивайлақан!

Вай маман әкем аты, атым Аیمان,
 Сүр қорға ат меруерт қалды мен қайлақан.
 Етегјң қай көлектің дүғиалатыр,
 «Сорлы едјм» мың ала васың пар вайлақан.

Вай маман әкем аты, атым Аیمان,
 Сүр қорға ат меруерт қалды мен қайлақан.
 Етегјң қанат јсјк серпе тастар,
 Серј едјм сүр қорқаман той тоилақан.

Sonda Аیمان қыз Көтјвардың ұлы Есетке келіп айтқань: ||

— Қақыс адам торға кјрсе вольр көсем,
 Елјне вјз келјррјз аман-есен:
 Есет қан айналаын мұнда келсј,
 Вольқанда Теңге сесең, мен де сесең! —

Көтјвар той қыладь сүртты сьыр,
 Әр тьлјктен әкелјр малды соыр,
 Сабықатын әңгјме бүл еместј

Çamaçat tıñdap otır qılaq qoıır.
 Kötjbar toıñ qıñır mañın soıdı,
 Jsıne qıñır kelgen көñjlj toıdı.
 Kötjbar toıqa taman vara çatsa,
 Aıman qız «menj tastar varma» deıdj.
 Kötjbar vara çatır өз toıña,
 Aıman aram almaıdı ec oıña;
 — Çyre ber toıñızqa er Kötjbar,
 Balañ berjir ket, ar çataıñ qoıñıma! —
 Bala qaldı Aımanın qastarña,
 (Öljm berme çjgıttıñ çastarña),
 Bala çalqız qasñda qalır edj,
 Çarqıratır calbar kidjrdj ysterjne.
 Aımanın әvjr tyrlj aılası var,
 Sekjldj voıñ көrkem vıjk sınar;
 Bala çalqız qasñda qalır edj,
 Balaqa kigjzedj çarqaq calbar.
 Çarqaqtıñ bala көrdj çaqalarñ,
 Mındaı qaila var eken taña alarñ?
 Tek sırasam bermeıdj dedj daqı, —
 Ara eke au, aıtsı, — dedj, — vaqalarñ!
 — Saıdam emes qaraqtım, tek bergenjı.
 Sat degenjı menj sen çek көргенjı;
 Ata ekeñe var daqı vaıqazı de,
 Alır keljр çyrmeñjz çek көргенjı.
 Әкеñ aıtar: — Eı balam, vaıqazı dep kel-
 djñ maqan.
 Biljgjn vıl Sektjnjñ verdjı saqan. —
 Ne volmasa, — taqtımdı beremjı, — der,
 Men vjr çauar aıtaiñ endj saqan.
 Taqtıñdı, vıljgjnđj alımaıñ de,
 Bergemesñ de bekerge qalımaıñ de,
 Maqan versen Aımanqa 60 kunge neke-
 qılma
 Mınan vasqa tjelektj alımaıñ de.
 Bala keldj Kötjbar әkesjne,
 Arystan arıq tuqan çekesjne,
 «Vaıqazı» dep kelgen Eset vala,
 Kötjbar vıl qılıqı vjmesjı ve..
 — Qara su esjk aldı çal, — dep aıttı,
 Çalıñan çal ystjnde mal dep, — aıttı,
 — Taqtımdı da berejıñ vıljgjnđj,
 Aımanın vasqanı al, — dep aıttı.
 — Ata eke au, taqtıñdı, vıljgjnđj tjrtj
 alımaıñ,
 Tjrtj volsam özjı de qır qalımaıñ,
 Tjlegjı: alrıs kunge Aımanqa neke qılma,
 Mınan өзge nәrsenđj tjrtj alımaıñ.

— Ei, balam, vjr jstj oilap edjm menjn
özjm,

Tjk tidj eņvegjme aitqan sөzjn:
Өzge dypie sürasaņ, vөrjn verdjm,
Aimandь көр sürama qalar көңljn.
Çылар keldj Агьстанда Eset vala,
Көңljnde Агьстанньң çoqtür ala,
— Qaitardьң va сьпньмен qaraqьmdь

— Der aittь er Агьстан kele sala.

— Berjnjz vül valaњň qalaqanь;
Çalqьz osь Aiman va qaraqanь;
Valaњň vjr saqьњň sadaqasь,
Vül bermese al menen qalaqanь...

Өkpesjn көlere almai, — verdjm, —

deidj.

— Qüdaıym ne salsa da көrdjm, — deidj,
Aiman maqan çoq eken, ai, Агьстан,
Kyderdj Aiman qьzdan yzдж, — deidj.

Bala keltj çyrjр Aiman qьzqa,
Artьnda qaramadь vөten sөzge;
— Tjler aldьm, ara eke au, alьs kyndj,
Ecnөrse alqanьm çoq münan өзge.

— Vөrekeldj, Eset çan keldjn, — deidj,
— Ömjrnjң üzьп volsьп senjn, — deidj,
«Aldьm» der kelgenjңe syijncjge,
Mьnai kamcat kamardь verdjm, — deidj.

Aiman qьz rüqsat alьp quandь vek,
Aldap çyr vөrjsjn de amalь көp;
Esettj kunj-tunj qasьna alьp,
Süraıdь — «vatьrda ne belgj var?» der.

Eset aittь: «atamda ec belgj çoq,
Çalqьz aq vөige kyreņ көңljne toq;
Çalqьz serjk өзjne çalqьz atь,
Ne de volsa atьnda qasiet көp».

— Bastaqan әvjr çolqa qüdaı, — deidj,
— Sergende ec vөndөndj qьlma, — deidj,
— Qasietj көp volsa çanuardьң,
Eņ qasietj өnerj qalai? — deidj.

— Qütьrar vөigj kyreņ çau kelgende.
Qara çer сьгьq aınalar sau çelgende,
El cetjne çau kelse тьлсьmaidь,
Vjr belgjsj sol edj, men vjlgende.

Sonda Aiman oilaidь: Endj men vatьrdьң atьp qoьlma tysjр
alaıyn der. Vjr kunj çыqь suqа kelgende vatьr çыqьqа vара çatьp —
«ne тjleisjn?» dedj. Aiman aittь: «Men aqmaq volqan ekenmjn,
vjr-ekj ai qьz vөlьp eljңde türsam, sonan soң vatьrqa tiem der oıla-
qanьm — at ketj kun degennen qütьlam va degenjm edj. Oьm ve-

kerçijjk eken, әieldjgjm, aqььmьн qьsqььь eken: endj ermegjm coq, menj de vjr vaьь var qatьь siaqtьь otьratьь qьььь» deidj.

Sonda vatьь aittь: «Endj menj vai qььarsьь?». Aiman aittь: «Men sjzdjn 'jnjnzdei ne qarьndasььzdaі volььp tьrmььп qoi, atььzdzь sa- uьt-saimaьььzven maqan verjnз, men ermek qьььp vaьь var qatььп qьsar vaqььp otьraіьп».

Ketjvar, vatьь emes pe, qaupььz atььп saimaььmen Aimanqa verdj.

Saimaььп atььmenen çіььp aldь,
Kөңіljne vala sөzjn tyjьp aldь.
Vjr kyn tynde, alpьs kyn volqan caqta,
Qьz Aiman tьsqa cьqtь mьпь vjlp,
Qolьna qььc aььp, veljn vььp.
Çau saььп keledj qьlaqьna,
Ystjne vөigj kyreң aldь mjnр.

Aiman qьz kyreң atqa aldь mjnр,
Qььcьп altьп valdaq çarьna jlp;
«Іa, vatьь, atььп tьrmai varadzь» dep;
Daubstap sөz sөileidj çetjьp keljьp.

Sonda vatьь tөsekten tьrdь qarqььp;
«Çau dььььп kyreң at aldь qoi» dep,
«Çaudь men volçaiьп» dep, çyre verdj,
«Oqan deijn Kөteke savььp qьl» dep.

Sonda Ketjvar aittь — «Әi, Aiman, oval qьььп qoi, elge çau ara- laspai varatьььп edjm» deidj. Sonda Aiman aittь: «Aulььna çau timei aman tьrқanda at, çaraqььdzь өzjпe veremjn, vьqan uәde volььп» dep, çyre verdj.

Aiman qьz çauqa qarai saldь deidj,
Qolьna çau çaraqььп aldь deidj,
Әljьek kele çatьь өleң aittь,
Daubьь qьlaqьna keldj deidj...

Sonda Әljьektjп aittь kele çatqan өleңj:

Qaladzь qar ketken soң qatqaq volььp,
Kөңіljne qaiqь tystj sar daq volььp;
Aldьrқan tomaqasььп aq sьңqardaі,
Aq Aiman otььp ma eken appaq volььp,
Aq Aiman oilai ma eken Әljьektj,
Qьlmaidь kjmder әues asььl tektj,
Aimanqa patca qьdaі çolьqtьrsa,
Calar em qьdaіь qьp qьiқьп көktj.

Aq Aiman otььp ma eken appaq volььp
Kjmder әues qьlmaidь qьz veivaqtь,
Aimandь patca qьdaі çolьqtьrsa,
Calar em qьdaіь qьp kerçaidaqть.

Aq Aiman өlde qandaі aqьl tapть,
Alpьs kyn көңіljmdj çavььqattь,
Aimanqa aman-esen çolьqtьrsa,
Calar em qьdaіь qьp qara ala attь.

Jnjsj qūiqɛn kəktjŋ qɛz Qara tai,
Kei adam səz səileidj olai-vɛlai:

Calar em qūdaɪɪ qɛp serke sandɪ,
Aimanqa ɕolɔqɛrsə patca qūdai! —

Aiman qɛz tɛna qolqa keljp qaldɪ,
Əskerdjŋ kəptjgjne qairan qaldɪ,
ɕolɔqqan tyn jcinde Aiman qɛzqa,
Əljɛk ɕat adam dɛp naiza salɪɪ.

Sonda Əljɛk Aimanɪ aɪnɪn saurɔsɪna sala tūrɔp kjmsjn ɕə-
njndj ait dedj. Sonda Aimanɪnɪn bergen ɕauavɪ:

Dynie vjlp edjm ɕalqanɪndɪ,
Sım ɕalqan vjlemjsjn qalqanɪndɪ;
Darɔɪɪ etmjzge naizandɪ tart,
Əljɛk, taɪmɪadɪn Aimanɪndɪ.

Əljɛktjŋ səileidj tɪl men ɕaqɪ,
— ɕaman-ɕaqɪsɪ qosɪlmas ɪnɪmɪaqɪ;
Aq Aiman avroi meŋ ūiat kerek,
Tavɪlsa əvɔjɪ ɕerden səzdjŋ ɕaqɪ.

Tysjp eŋ qorqau qasqɪ aɪzɔna
Əzjŋe adal, vjzge aram boldɪn daqɪ.
ɕan aspas qia vətkei asɪmɪa,
Talqan qɛp qara ɕoldɪ salɪɪn daqɪ.

Sonda Aiman səileidj,
Səilegende vɪideidj:

— Aqɪɪ ɕaqɪsɪ adamɪnɪn dariadan mol,
Menj jzɪep ertjɪ kɛpsjz ɕetj ɕyz qol,
Alpɪs kɪnɔe vjɪ amal taɪa almasam,
Basɪmɪɪ kɛsjɪ tasta uəde sol.

Ekeuj amandasɔp kəjɪsedj,
Surasɔp ɕaɪɪ-kujɪn vjɪɪsedj;
Ekeuj amandasɔp tūrɔanɪnda,
Keijŋj kəp əskerj keljsedj.

Sonda Əljɛk səileidj,
Səilegende vɪideidj:

— Tuɪndɪ kəter ɕjgjtter,
Tieljk ɕauqa ɕyr deidj.
ɕərdem volqan erlerge
Vjɪ ɕaratqan allasɪn
Qisɔɪ ɕyrɔen Sektjŋj,
Medetker volqan pjrlerjm,
Tyzetjɪ ɕənge salmasam,
ɕɪɪmɪa qɛzɪɪ vjɪ narqa,
Mjŋgestjɪɪp Sektjden,
Kegjmdj syitjɪ almasam,
ɕərdem vɔlsa vavamɪz.
Davɪl kəter ɕjgjtter!
Sektjŋj qazjɪ savamɪz.
Büzɔɪ ɕyrɔen el vɔlsaŋ,

Basaɪn senjŋ demjndj.
Auru volqan el vɔlsaŋ,
Tavaɪn senjŋ emjndj.
ɕɪɪmɪa qɛzɪɪ vjɪ narqa,
Mjŋgestjɪɪp Sektjden,
Alaɪn syitjɪ kegjmdj!
— Ei, Əljɛk-Əljɛk,
Asɔp tuɔan atadan,
Alɪndɪ syiek, asɪl tek,
Tɪndasaŋɪz səzjmdj,
Tjleimjŋ sjzden vjɪ tjlek.
Tjlegimdjɪɪ bersenjɪz,
Kətbardɪn bes aɪɪl,
Erten səske volqanca,

Sūraimьп сасрай версј деп. Уәде қыльр келјр ем
 Ось çerde Сektј көр, Көтјвар сьндь ватырмен,
 Ala түр сйр өзгесјн; Сүраидь деп қылма кек.

Әлјбек — тјлегјндј алақьн, — deidj.

— Tezјrek Көтјварға варақьн, — deidj.

Armanda вольт қалар ер Көтјвар,

Tez atь мен қарақьн бергјн! — deidj.

Er қанать at болар,

Qaru қарақьн,

Qanatь мен quatь,

Сјгјттер вјраз аїал қылақьн! — deidj.

«Вјлемјн көр алдына тавадь өнер,

Көтјвар ватыр вола келсјн сьлдам;

Бер дақь сәу-қарақьн мұнда сјбер».

Aiman қыз Көтјварға келдј deidj.

Qaruьн сәу-қарақьн бердј deidj.

— On төрт сьз қолменен ер Әлјбек

Sјздј јздеп ер Көтјвар келдј, — deidj.

— Көтерген tamam даудь мойьпына.

Atьссаң сәу, тавьссаң өзјң вјл! — деп.

Balanьн сатыр алдь қойьпына.

Aiman қыз төсек салыр сатыр қалдь,

Aqьlmen мұнса қайла тауыр алдь,

Bes парға сьрма қыздь тјнгестјрјр.

Sektјнј ер Әлјбек сауыр алдь.

Tamanьн sol Sektјden kegјн алдь,

Maldь aidatьр сјберјр әскерјне,

Qorada on kьsјmen түгьр қалдь.

Sektјнј ер Әлјбек сауыр алдь.

Aimanьн Көтјvardan kegјн алдь.

«Aiman qaida tez сьссь алдына» деп.

Qorada ер Әлјбек аїқай салдь.

Qыз Aiman тьсқа сьқты мұнъ вјлјр,

Ekј erдјн мулјгјне ie вольт;

Alьstьн da сьқьstьн ekј ватыр,

Dep oilar вјтјсуге сәссь сөлдь.

Ekј сәқтың талып Aiman қайтарқызыр,

Mamanға Arьstandь kyieu қылдь.

Aiman қыз elden сьйтјр алдь бата,

Jsjnde volmaqan соң зәре қата;

Өз қызьна Әлјбектј kyieu қыльр,

Qыладь Көтјvardь ekјl ата.

Kөтјвар Aimanьн ізатть Әлјбекке,

Сьз-сьзден кјлем, тон мен јсјк қыльр,

Artьrdь elu пардь әдјлетке.

Colrandь verdј Maman Arьstanға,

Әр çerde әлсјздерге вольтсанға;

Aiman қыз aqьlmenen tatu қылдь,

Byitjп eі volmas edj igrьsqanda.

Maіn tygel Maman vai ҫіbr aldь,
Qalıq mal Arьstanнан taqь da aldь;
«Sjzder de», kelgen ҫandar «qur qaitra!»
der,

Aldьna at, artьna ҫaran salдь,
Kotjvar sonca ҫanqa kijt verdj,
ҫarandar kordjnder me mьndai erdj;
«Men sjzden onerjmdj asьram!» — der,
Mьn kjsjnj Kotjvar ertjп ҫurdj.
Kotjvar kif qьldь ҫetj ҫyzge,
Әskerj Maman vaidьn mьnan ozge;
Maman vai Arьstanmen ne volsa da,
Bjz mьna vatьrlardь salдьq sozge.
Kotjvar mьn kjsjmen erjп vardь,
ҫaudььr qaracada aqca qarдь,
Qaisь vjrn aitamьz ozgesjnj,
Er vasь aьr qaitь vjг-vjг nardь.

Silarь ozge qьlqan tolьr ҫatьr,
Beredj Kotjvarqa altьn ҫatьr.
Qazьqtarь asьl tas, oibьq altьn, ҫjvj kymjс,
Eі keqestj astь der mьna vatьr.
Onves narqa ҫatьrdьn ozjn artь,
Bos aidadь qasьna yc ҫyz attь,
Bes mьn qana ҫamvььq ҫalaq ҫatьr,
Bьrn de vergen sidьn aьr qaitь.
Bularqa voldь qairan kьr elderj,
Sьnvaqan vjг adamnan ec velderj,
Osьndai ziapattar vjrn-vjrn
Qalnadь tьrjlkte kьnjlderj.

CORTANBAI

BALA ZARь

Aldaucь ҫalqan dьniernj,
Aldaituqьn vььь var.
Aiaqь terjс vaspaqьz,
ҫamannan vastь ҫььr all
Sьqanaq volьr imььma,
Sьvaqan volsa tььr all
Qazьlqan orqa kez kelsen,
Atьn vasьn vььr all
Yi menjkj demenjz,
Yi artьnda igrь var!
Asьl tuqan ҫaqьььn,
Qun ҫetreitjn vььь var.
Keivjг savaz maqazdьn,

Segjz tьrlj qььь var.
Baq talas qьr erlge,
Keivjг ҫaman vьььqar.
Qua versen qorqatь,
Vatьr volьr ҫьььqar!
Tektj tuqan er ҫjgt,
Kedeiljk bassa qunьqar...
Endj erkjndjk zaman ҫoq,
Dücrannьn qurqan toьь var.
Endjgь ҫyrgen ҫjgjtterdj,
Maqdaььnda soьь var...
Oz qolьndь kese almai,
Tьljnjdj, cece almai.

Oсь сьѡар элеумет
 Dynienjñ qaur çamanь,
 Petjne toldь oсьlai,
 Momyñ çatqan eljme.
 Kør tyskendei vüzyldь.
 Daria calqar köljme.
 Ekj kjsj ügьssa,
 «Qar vølem» dep senjme,
 Zakon aityr qatyn tūr,
 Qoinьnda çatqan erjne.
 Zarlanьp tūrçan øiel var,
 «Qosьlqam çoq» dep teñjme.
 Qütьgьp tūrçan elder var,
 Qala tyspei çerjne.
 Kel, çigjtter tyspeljk,
 Çançan otqa көrjne...
 Çaқында қақып қас воьp,
 Cjl qьndaï tozvalьq.
 Sanalь adam tysjner,
 Bjaz çьrlar qozqalьq.
 Oсь fani dynienj,
 Oсь aradan volçaiьq.
 Momyñ volьp kei adam,
 Öz malьn qana vaçьp tūr.
 Bjreulerdjñ døuletj,
 Tasqan sudai açьp tūr.
 Sailauqa salьp ьntasьn,
 Bailar qalta qaçьp tūr.
 Sьg voьnda caiandai,
 Bjrjn-vjrj saçьp tūr.
 Tyzu tartьp kei çaçьsь,
 Öz çürtьna çaçьp tūr.
 Oсьlai emei ne qьp tūr?
 Bekerj var ma sөzjmnjñ,
 Çjgerlj tuçan kei savaz;
 Eljn çaudan qoçьp tūr.
 Volosnoi, vi, auyьnai,
 Sьrttan qarap colьp tūr.
 Bjr auz ygjt søileseñ,
 Aldьnda tūzaq qütьp tūr.
 Oсь kynde zamanьn,
 Oсьlaica volьp tūr.
 Qaiьr ketjьp vailardan,
 Būzauqa aqca verjьp tūr.
 Pølen teңge torpaq vor,
 Tьpnda tьp volьp tūr.
 Zalьm tuçan sūmьrailar,
 Oсьlai çürttь emjьp tūr.

Colaç ittei djñkjlder,
 Bjr-vjrjne çetem dep,
 Alas ügьp øljьp tūr.
 Kөzge vjken ves qara,
 Ər çerden çyr cañ verjьp.
 Çaқыньmen daulasar,
 Ürladьñ dep mal көrjьp.
 Zalьmdь zalьm quattar,
 Qara jsjnen qütqarar,
 «Bntьmaq» dep çan verjьp.
 Būj zamanьnьn amalь,
 Ustasadь көre almaï.
 Az volsa vøljьp vere almaï.
 Sьndьq kettj qazaçtan,
 Ant sөzjne sene almaï.
 Daulasadь altь çьl,
 «Qoiam va?» dep çeңe almaï.
 Bjrge, tuçan qarьndas,
 Otьradь yijnde,
 Bjrjn-vjrj көre almaï.
 Qas volьp tūr çaқыньn,
 Su sьqьldь aqadь,
 Çamanqda aitqan aqьlьn.
 Uøde menen vermeidj,
 Alasь volsaң aqьndь,
 Senjьp ketpe erlerjm,
 Oнь da vaiqa aqьgn.
 Aq çaulьqpen көркеier,
 Avroilь volsa alçanьñ.
 Çaman volsa çoldasьñ,
 Qatardan keijn qalçanьñ.
 Çaman itten qütьlmaï,
 Çaçьsь vjr qolça tütьlmaï,
 Aqьgьnda maçsarqda,
 Qorьqrepen varçanьñ.
 Mal-dynienjñ çarьqь,
 Qaratqan cьrai көrkjne.
 Qьzьqrañьz ves kyңge,
 Būl dynie qalmas ərkjmgе.
 Aqac көrkj çarьraq,
 Adam көrkj cyberек,
 Øljge de mal kerek,
 Tjrjge de mal kerek,
 Ølmeï tūgьp tjrjñde,
 Mjnjьp, kiьp, jcjьp çel!
 Ølgennen soң eckjmnjñ,
 Soñьnan malь ermeidj,
 Aidar varьp ec vønde,

Azar usjn vermeidj.
 Altın, kumjs avzalın,
 Ölgennen soñ ne kerek,
 Ölgen soñ malın — imanın,
 Tırjde qamın sıqanın,
 Amanatın alqanca,
 Çalqanda var ma qıqanın!
 Ölseulj kynjñ çetken soñ,

Büirgü dämjñ vjtken soñ,
 Töstjktei qazqan vjr çerge,
 Qırgınan kjrjñ sıqanın.
 Əi, əleumet, qarındas,
 Qılcsılgü qılsañ ne etedj?
 Açal quır çetedj..
 Mjnezge vaqım tavımas,
 Ədetjne ketedj.

OPASBZ ÇALOQAN

Taqa volqan qalımdar,
 Bül çalqandı ne etedj?
 Baıan çoq sırkındj,
 Bjr kyn tastap ketedj.
 Kəmejne malın syiegen,
 Mjnvei, kimeı ötedj.
 Bjr kjsj emes, ərkjmnjñ,
 Basında var syitedj.
 Dynienjñ sol dəurenj,
 Basında salqan əurenj..
 Aqıl darıa vjlgenge,
 Bül çalqan çoq ölgenge
 Çan çolamas çatqanqa,
 İjner çörgem çyrgenge.
 Bül dynie arman emestj,
 Bül kynde dəuren syrgenge.
 It çerjmes aramnan,
 Qüdaı bezer nadannan,
 «Qoi» dep aitsañ örcidj,
 Aqlı çoq aqmaqqa.
 Keneuj çoq kei bilər,
 Qür zorlaıdı taqraqqa.
 Ataıdı sila anaımen,
 Mekenj jzdep tapraqqa.
 Umıtrasan tovanı,
 Tyskenjñ tyzu soqraqqa.
 Tyzu çoldan qısaisañ,
 Çoıqarsın taqraqqa.
 Çerge vjtken taı piaz,
 Çegenmen tamaq volar ma?
 Toımaıtın nəpsj köñljge,

Darıa qıısan tolar ma?
 Sımvjle tuır kyz volmai,
 Kək orai çalqın oñar ma?
 Kərljk kelse qaitadan,
 Çasarır adam tolar ma?
 Erden qadır ketpese,
 Ötərmaıdı esjkke,
 Ölcər vergen nəsjpke.
 «Söiles» degen meımanqa,
 Söz çatqanca kecjkre.
 Qalqpenen qas volır,
 Oñvas jske öcjkre..
 Erdjñ qını söz emes,
 Esevjn tapqan savazqa.
 Törden orn timeidj,
 Töre volsañ mal azqa.
 Moıyn büirgü söz qaitpas,
 Usar köñj arazqa.
 Ezjr çasañ kjr çıqpas,
 Seksen sındı maqazqa.
 Acsıqlıq qılsañ çarasın,
 Seksen sındı qorazqa,
 Sınarqa vjtken maqtadaı,
 Adal syt emgen çoıqsa,
 Bolar ma edj armanın?
 Bjlmes edjñ oıynmen,
 Taqın atır çalqan.
 Bai vol malın ne kerek?
 Patca vol taqın ne kerek?
 Çalqız aq oıla dynienj,
 Ölgen soñ çalqız çalqanın!..

ÇALOQBZDİQ — KEDEILJK

Keçes ketpes yjñnen,
 Çaman volır, toq volsañ,
 Yjñde eckjm kelmeidj
 Assız kedei, çoq volsañ,

Tjln menen qoııdı,
 Çolaq qılar ər nege,
 Ortadan çalqız taq volsañ!..

BAI KEDEIDJ KÖRMEIDJ

Kedei vaiqa ermeidj,
 Bai kedeidj körmeidj,
 Qızmetjn vjr kyn qılmasa,
 Mailı sopra vermeidj.
 Әне, vaidıñ «qaiıǵ»,

Bıǵıñıǵ ɵtken adamnıñ,
 Mjne keldj cıııǵ...
 Ҙalqanda volqan jstıñıñ,
 Aldıñnan sıǵar aııǵı!

BAIDY QUDAI ATQANB

Baidy qudai atqanb:
 Ҙаваǵы Ҙөпjn satqanb..
 Kedei qaitır kyn көрег?
 Ҙаз Ҙатақта Ҙатqanb,
 Ҙazdai arǵq qazqanb,
 Kyzdei rıcen sarqanb.
 Jcjr-Ҙemdjk volmaıdy,
 Onı-mıñb tarqanb..
 Ac-Ҙalañac veinetpen,
 Ҙyder-arǵr talady.
 Bjr eckısj var volsa,
 «Ҙыǵıñ» dep tıjmac alady.
 O! «Ҙыǵıñnıñ» vermese,
 Tөvesjn ıñıq oıady.
 Ҙalqız sıǵb var volsa,
 Soǵıñna soıady.
 Kedeige salır Ҙыǵıñdy,
 Aranb «vidjñ» toıady.

Qaǵazdaitır vızaııñ,
 «Noqaiıñna» qoiady..
 Kedei qaitır kyn көрег?
 Borǵıca velden batady.
 Ҙalqız sıǵıñ satady.
 Qıymıñıñ qatıñb,
 Qızıl kölek kiedj.
 Өzjnıñ vııñ mensjñbeı,
 Kөrgıgendj syiedj.
 Oıb mjnez volqan soñ,
 Kynəqa vände kyiedj.
 Elıvasıb, onvasıb,
 O! caitannıñ Ҙoldasıb..
 Endıgı vaiqa mal vjtse,
 Ҙaidan vasqa asıb Ҙoq,
 Ҙaqıñnan vasqa qasıb Ҙoq.
 Endıgjnıñ mırzasıb,
 Zalımdardıñ sıǵılasıb..

MONKE ULB MÜRAT

(1843–1906)

YC QIAN

1

Zamannan zaman oralqan,
 Dınie cırkjıñ sonı alqan,
 Adra qalqır vı qonıñ,
 Qaiırsız eken azaldan.

2

Qaiırsız nege deseñjz?
 Oraq, Mamaı, Telaǵıs,
 Asan-Qaiǵb, Qaz Tuqan,
 Qalqan eken solardan,
 Bızde vjr sonđai volarmız,
 Artıq pa edjk solardan?!

3

Edıldıñ voıb qandı Qian,
 Ҙaiırtıñ voıb mailı Qian,
 Mañqıstaudıñ voıb cañdı Qian.
 Adra qalqır yc Qian!
 Yc Qianñıñ ara voıñnan
 Ҙetj Ҙırt ketjr Ҙol salqan.
 Ҙetj Ҙırtıñ ketken Ҙer,
 Qaiırsız volqan ne etken Ҙer?
 Adra qalqır aq Ҙaiıq,
 Kөpjr salır ɵtken Ҙer,
 Asan-Qaiǵb, Qaz Tuqan,
 Oraq, Mamaı, Telaǵıs,
 Ҙoranıñ cıvar ketken Ҙer.

4

Tülpar mınır tu alqan,
 Düsranın körür qıanqan,
 Almasıñ qanqa suarqan,
 Aruaqtı erlerdın,
 Avroıñ tökken çer!
 Keregesın kesken çer,
 Kesır bürcaq etken çer.
 Erdın soñ Isataı,
 Barmaqın tıstep ötken çer!

5

Çetj çürt köcır ketken soñ,
 Atamız qazaq balas —
 Qonır meken etken çer!
 Мыннан-мыннан сық айдар,
 Сызден-сызден нар байлар,
 Дәулеті қаиың вјткен çer!
 Аузы тыктј көрјрдјң,

Қаиың судай төккен çer!
 Алма тоиың аиуың,
 Еглерім олча еткен çer!
 Күндердјң күнј болқанда,
 Тарсылқта қалдырды,
 Қайысыз болқан не еткен çer!

6

Адра қалқы ақ Сайық —
 Садақың сала байлапыр,
 Астана çürtын айлапыр,
 Еглерім еңсер çелген çer!
 Мыннан-мыннан сық айдар,
 Ақтың қойды өрген çer!
 Салқыдан дәулет, мал вјтјр,
 Қызықын çürtым көрген çer!
 Емendei велјң вугјлтјр,
 Çјвктеi çалың төгјлтјр,
 Ернј төмен салыңан,
 Қиығы гүлдеi мапыңан.
 Көдерј вел, күрcek сан —
 Bedeu atqa mјngen çer!
 Аузы тыктј көрјрдјң,
 Еглерім айдар келген çer!
 Қысырақтай болген çer!

Күндердјң күнј болқанда,
 Тарсылқта јлндјң,
 Çetj çürt ketјр вүлген çer!

7

Саңдатығыр даласың,
 Талқан етјр қаласың,
 Атамыз qazaq болқанда,
 Әденесе сарқан çer!
 Қоралар айдар дүспанды,
 Yргенјс пен Бүқарқа
 Әденесе сатқан çer!
 Алтын ала, ақ күмјс,
 Қарқ олчаға ватқан çer!
 Алтыннан түрман таққан çer;
 Қығайындай қызың нар —
 Қыз-келіңcek қылыр,
 Қызырпенен артқан çer!
 Айы өркеc, сары јngen,
 Кјлем çауыр устјне,
 Қы арқанмен тартқан çer!
 Мыннан сық айдан,
 Сызден нardy байлақан,
 Saltanat tyzer мырзалар,
 Тамасаға ватқан çer!
 Қайысыз да вольр варады ау,
 Атамыз өткен Асан вi —
 Мұны да қысыз деп айтқан çer!

8

Мұны қысыздықының вел-
 гјсј;
 Алты атапың арқады,
 Talovkenјң вел çақы,
 Saqtardyң воиың çайлақан,
 Sarqala вие байлақан,
 Ақ суда таиы ойнақан —
 Еңсемдј көрјр basar деп,
 Edige vidјң көккен çer!

9

Қойды мыннан өсјрген,
 Сықыны саңға çetкјзген,
 Арға, қаиың төктјрген,
 Çеујне çемјс ектјрген,

Тоғыз сьлдан сарғайыр,
 Қоильна қосқар салмақан,
 Еркегј қатн алмақан —
 Қавьтсақты, Қара су —
 Қанатмьдъ залым қиар деп,
 Қарға воиль Қаз Тулқан
 Қайыланьр көккен çer!

10

Тавань çerге timegen,
 Маңдай кунге кyimegen,
 Тұлпардан өзге мjнвеген,
 Салқьндьрқа ал қара кys топ
 кigen,
 Салтанатқа салрь егjндj нар
 артьр;
 Салқамдьрқа қорқадан өзге
 мjнвеген,
 Қасқустьн ағарь түмсьорь,
 Сәңгjрдjн қала салдьрқан,
 Negjz етjр қалдьрқан —
 Нәгктjн ұль ег Cora,
 Айқайласьр, цуласьр,
 Балаьн көрjр сүгар деп,
 Мұнайым ханьн көккен çer!

11

Sadaqьн sala байлақан,
 Astana құртн айналақан.
 Саудь көрсе қайнақан,
 Сәi тасьндаi қайнақан,
 Мьн қалмақты kez kelse,
 Айдарьнан байлақан,
 Көгендер қoidai айдақан —
 Қараса, Қован қандь су,
 Ақ-төве, Bozan даңдь су,
 Үс өзен, Самар қандь су,
 Bes terek, Edjл ветjнен,
 Көр қалмақтың jсjнен,
 Bes eckj таудьн cetjнен —
 Білjктj көрjр алар деп —
 Қараньн ұль Sidaқтың
 Қайыланьр көккен çer!

12

Алть сьл валсьр вастьр,
 Тоғыз сьл кjрjс соқтыр,
 Susьн сәiсә қандьр,

Хандьорьна құртн қандьр.
 Adra қалқыр Astarқан —
 Әз-Қаньбек хан салдьр,
 Арқан көрjрге алдьр
 Ailась құгьр ketken çer!

13

Bjrsjндер sadaq асьнқан,
 Bjгjндер саудь қасьрқан,
 Қоғамсаққа қол салқан,
 Қозь сәурьн оқ алқан,
 Атқан оқы зьрқырар,
 Edjlden өтjр қоғалқан.
 Edjлде түгьр оқ аьса,
 Сәiьрқа оқың қоғалтқан,
 Сәiьрқа түгьр сьрқаса,
 Edjлге оқың қоғалтқан,
 Astarқаннан ақырса,
 Atапа пәлет кәуjрдjн
 Алтн туь сьрқылақан,
 Өгjз тауда өкjртjр,
 On ekj хандь өлтjрген —
 Degenjне кeltjрген —
 Adra қалқыр it Нарьн,
 Орақ Mamai сорьньн
 Oidaқы дәурен болмас деп
 Oiran сальр көрген çer!

14

Тавань çerге timegen,
 Маңдай кунге кyimegen.
 Тұлпардан өзге мjнвеген,
 Құрмаласқан құда да,
 Құдайласқан дость да
 Артықым кettj демеген,
 Соғьр қотьр сьргенде,
 Сьлқы етj болмаса,
 Өзге азьр сөмеген,
 Воқсақтың воиль voz қатысь —
 Саһььрсьньн ұль Telaқысь —
 Eljмдj көрjр алар деп,
 Тыльн алмай көккен çer!

15

Вальорь тaidai тулақан,
 Вақась қoidai сүлақан,
 Сәiьр ренен Edjlden,
 Сақыз венен сөмjннен,

Tastan körjü saldıǵır,
Taisoiǵan menen Qara bau;
Meken etken çerlerjü,
Calqır çatqan kölderjü —
Denderden bergjı vaıǵırdan
Qaz Tuǵan cıbaq etken çer!

16

Aqtöve menen Qoǵanca,
Asan-Qalıq vaıaǵıñ,
Qızıl tastan yı saldıǵır,
On cıl tıtas otıǵır,
Əngjıme qıǵır ketken çer!

17

Qara-qınan Qaldıvai,
Sañǵız aǵac Saǵısvai,
Köleken ıñ Qart-Qoçaq,
Esterek ıñ Tarǵıñnıñ
Tarǵıqanda aqıl sürai vaǵıñ
çer!

18

Qaldıǵıñ, Byldırtı,
Çer reñkın qarasañ,
Ködesjıñ tuvı saıñ vır
çıqıq,
Qara Qıvsaq Qovlandı,
Tılpañ mıñır çelgen çer.
Auzı tyktı körjrdı,

Erlerjıñ aidap kelgen çer,
Qıvsaqtai völgен çer!!

19

Өлеңjıñ aıaǵı,
Cıdertjıñ qospaı,
Anqatıñ vası Tas-ova,
On segız cıl atıǵır,
Ormambet vıdıñ ölgен çer!
On san Noǵai vılgen çer,
Orta voıñ sırlaǵan
Oq sañvırdai çauıñ çer!
Müsılmannıñ vasıñ,
Dəgeçe qaitır auǵan çer!!!

20

Qıq tañvalı Qıǵıñnıñ,
Oñ tañvalı Yrjıñnıñ,
On ekj vaıı Özbekjıñ,
Bıǵıñ on san Noǵaidıñ —
Ketejñ dese çen tappai,
Adra qalqır Yc qıñ —
Qoı dıstasır çırgen çer!

21

Vaieke mecjt saldıǵıñ,
Sıñǵıñlaudıñ saǵısaı,
Elek penen Çalıqıñ,
Ekeujıñ aǵası,
Bes-ovañ dalası,
Aısañ ıñ Anettjıñ,
Dıspandı çırğır alqan çer,
Qıvsaıñ qanǵa malqan çer!

22

Aq qımdıñ saǵısaı,
Esenvaıdıñ qıması,
Qos qovdanıñ aǵısaı,
Aqsudan bergjı mañ dala —
Qazaqtaqı Qalqaman,
Noǵaidaqı Mılgıman,
Elaman degennen
Endj qalai volar der —
Tarǵıqanda aqıl sürai vaǵıñ
çer!

23

Temjrden çırğır kyzemjıñ,
Tepsenñen Noǵai asqan çer,
Astau-saldı, Sıvıñ,
Ködenen cıñnıñ vasıñ,
Qara-qım, Vorsaı qasıñ,
Mal suǵarır asqan çer!
Mañǵıstaudıñ yc tuvек,
Yc cız alırsı öulle,
Bes namazdıñ çalı yejñ
Qadamdar aıaǵ vasqan çer!

24

Yrgenç penen Bıqardan,
Qoñrat, Tackent, Qoqanñ
Ornıqtı qonı taıa almaı,

Adra qalqyr vü qony —
Asan vi süvar ötken çer,
Noqai cular bosqan çer!

25

Edjldj tartыр alqаны —
Etekke qoldь salqаны.
Çaıyqtь tartыр alqаны —
Çaqaça qoldь salqаны.
Oıyldь tartыр alqаны —
Oıdaqььь volqаны.
Maңqьstaudьң us tyvek
Oпь daqь alqаны,
Yrgenjс penen Bıqarqa
Arvasьн syıger varqаны —
Qonyстың var ma qalqаны?!
Mal men vastь eserter,
Balаның sanьп alqаны —
Aңqarsaңыз çjgjtter,
Zamanаны taqь da
Bjг qьrsьqtьң çalqаны!.

26

Bait ettjm vül sözдж,
Qaiqь сегjр zamannan,
Zaman aзыр ne qьlsьн;
Ai oғьннан tuadı,
Куп оғьннан сыqадь —
Bünьң väгj adamnan.

27

Adamның azqan belgjsj,
Ekj kjsj daulassa,
Tatu vol dep aıtraıdь.
Ekj aıyгьр arasьн,
Arasьнан para alqan,
Müsьlmannyң valasь.
Qacudь qoidь aramnan,
Saraqat qaiгь qalmadı,
Çaqьн-çuьq çarannan.
Atqa mјngen çjgjtke,
Qalamdь nərse qaradan,
Qaiгь ketjр qazannan,
Quat ketjр auzьnan.

28

Kijm kise çerj çoq,
Eteгj varda velj çoq,
Barmaq sıar çerj çoq,
Qatpa volqan tyiedeı,
Kieңke volqan viedeı,
El bileldj vjг sьtrьsь,
Ekj bütь taralqan.
Düsran — tazь, vjz — tylkь,
Qacsaq erikke qoımaıdь,
Jnge kјrseң suьгьр,
Qılqanadaı qadalьр —
Qaznasь keң qüdaım,
Saqtacaqısьн salamat!

29

Salmat qaitьр saqtaisьн?
Bersең tygel kelmeıdj,
Bazarqa qosqan amanat.
Bolmasa igj edjk masqara,
Baidan ketjр saquat,
Baqьrdan ketjр qanaqat.
Djnj vasqa vjreuler
El bileldj aralar,
Bjг väleden mьң väle,
Ösjр vjг kettj balalar.

30

Zamana qaitjр dyzelsjn?
Qoңsьdan tuqan vi voldь,
Bü sьqьldь kyı voldь.
Azamat erdjң valasь
Aidaгьна malь çoq,
Top көerge zar voldь.
Qara kjsj xan voldь,
Qospaqtan tuqan qortьqca,
Qatarqa sьqьр nar voldь.
Asьlzada valasь,
Däuletj ketjр qoьнnan,
Qoңsьsьna qül voldь.
Asьlsьzdьң valasь,
Aqcasьна syienjр,
Aıtqan sözj vül voldь.
Sьгkөvelek aınalьр,
Zamanаның adamь,
Zamanың müндаı süm voldь!.

SYIJNBAI AQBŃ

(1823—1895)

SYIJNBAI MEN TEZEK

Tezek tōrenjŃ yijne rŃqsatsyz kjrgen kjsj at-sapan aŃp tartadŃ eken. Soqan CapractŃ Syijnbai aqŃn araqa vjr ai ol yrgjr varadŃ. ailauda aq orda tjgjr atadŃ eken, attŃn mama aqasŃn agŃm aqŃ-Ńm erge qapŃr qoiadŃ eken, sol aqasqa Syijnbai oldasŃmen atŃn vailar tŃrqanda TezektjŃ vjr jgjtjŃn suqa kele atqanŃn kōrgjr Syijnbai aitadŃ:

— Ei, jgjt, sarŃ qŃlaq sart tōrenŃ qaida, vaŃpŃr ōleŃ aitaŃn dep edjm. OsŃ olŃ vaiqaiŃn dep edjm, — deidj.

jgjtjŃ sōzj: — TōrenjŃ yijne varsaq ōlesjŃ, at-sapanŃŃdŃ vere-sjŃ. Tunde lŃqŃ Ńkeledj dep Baran men ylgeldj degen ekj ŃrŃsŃn atlandŃpŃr jverse, qolqa tysjr, qolŃ sŃpŃr, vasŃ agŃpŃr keljrtj. Soqan Tezek tōre maŃna mal qosylmai, qazanŃna tamaq tyspei, atasŃ Avlai aŃadan ōgendei volŃpŃr otŃr. Barma! — deidj. BŃl sōzge Syijnbai toqtamai ordaqa keledj. Ordaqa aqŃndasa Tezek tōre ekj ŃrŃsŃn sōgjr atŃr eken ōleŃmenen. Sonda Syijnbai dalada tŃŃdar tŃradŃ.

TEZEKTJŃ ŪRŃLARŌJA AITQANŃ:

Сьтсѣрѣтѣ екеиҗнен yregj var,
Qala qoi sen tuqanda egen sŃqar,
EkeiŃj vasŃŃ agŃq, qolŃŃ sŃpŃq
QactŃŃ va ylŃsŃdan aman mŃndar?!
ArtŃŃnan sender tyssenŃ vartas pa edjm,
VasŃna yŃken qaiŃq salmas pa edjm,
Qoi deitjŃ osŃ kynde kjm var menj
Pataqa tyssenŃ daŃq almas pa edjm!
Vjr tuqan Avaq, Taraq el emes pe,
AqŃŃ Han TezektenŃ keŃ emes pe...
Alvan, Suan, DulattŃ qatar isanŃ
OtŃz yilj tōrenjŃ emj emes pe?
QolŃŃ sŃpŃq, ekj ŃrŃm vasŃŃ agŃq,
MŃnan da qŃn tartŃzŃqan ōn emes pe?!

Sonda Syijnbai tŃla voŃ ŃvŃrlar, qŃlaŃpna vjrdeŃe sŃvŃrlar, ta-maqŃ vylkjdep TezektjŃ otŃrqan ustjne kjrgjr keldj.

TEZEKTJŃ SYIJNBAIŌJA AITQANŃ:

AqŃŃ atan SŃŃqŃs tōre Avlaidan,
AruaqŃn pata qŃdai Ńrtqa aiŃqan.
Sekjldj ōl vyrkjŃj sarŃ jgjt,
SŃraimŃn rŃŃŃdŃ keldjŃ qaidan?
Var qŃdai AvŃlqaiŃr qaŃtan permen,

Çarattıñ aspan çerdj dәнеkermen,
Ordağa tıntucıdeı vasyr kırır,
Sıraımьn ruьqıdь kım edıñ sen?

Atama Qaras vатыr varqan eken,
Qolqanь Әdıl ханға salqan eken,
Uь çyz özıñ tentek oçar çırtsьn
Balamdь vermeimjn degen eken.

Atama Qaras cecen kelgen eken,
Alatau ökrıgjnen tömen eken.
Rıqsatsьz ordağa vasyr kırgen,
At, caraпa aьr versjn degen eken.

Сьвьq qıьr, naп çesjr dastarqannaп
Balasьn onan keıjn bergен eken,
Ataңnıñ osь çolьn vılmeimjsjn,
Uь çyz qan köterjr çyrgen eken.

Atamnıñ sonda salqan salьqь var,
Esıktıñ sol severtj tarlıqь var,
Ordağa tıntucıdeı aıtraı kırır,
Asьqqaп açalьna sorıь mündar.

Ekj ıgьm qьльсть aьr vermeimjsjn,
Sözjme menjñ aıtqan көпveimjsjn!
Ordağa vasyrқандаı kırır kelgen
Qorьqьn vıl çıgıttıñ көrmeimjsjn!

Vasьna qьльсrenen сарраımьсьn,
Tört qazьq aıaқьna qaqraımьсьn?
Atamьz qандаı qьlqan kınәльnь,
Çazasьn çazalь erdıñ tappraımьсьn!

Ekeıñ endj çarçaң varmaımьсьn,
Ystjnen kımjn tonar almaımьсьn!
Zьndaңğa aьr varьr vıl çıgıttj,
Çırıttj çetj çьldai salmaımьсьn!

SONDA SYIJNBADIN TEZEKKE AITQANB:

Keljr edjm хan Tezek көreıjn dep,
Paıqamvardıñ sälemjn vereıjn dep,
Attandırtqan ekj ıgьñ çьlqь ar kelmeı,
Хan tylenjr türmьсьn öleıjn dep.

Kesjr alsañ vas mjne vатыr Tezek,
Өlmeıtıqьn adam çoq temjr özek,
Sälemge kelgen çандь qьга versen,
Uь төre, saqan da keler tezek.

Arqь атаң senjñ edj хan Ablai,
Beıjıñ qacsa, vereкең keter vьlai,
Menjñ nemdj tekserdjñ Tezek төre,
Saraңdardь valqьrtqan men Syıjnбай.

Qara tastь valqьrtqan men Syıjnбай.
Meıman keljr көrmep pe edj sızge mündai?
Qudai bergен çaпьmdь, quđai alar,

Alcaqtama qūdaidn̄ kençe ūl̄ndail̄

Atandn̄ os̄ kynde Tezek t̄ore,

Elden ɕylq̄ qoimadn̄ kezep t̄ore,

Tel̄j menen tentektj̄ tiad dese,

Əzjn̄ ūrl̄q̄ qylas̄n̄ əttegene!

Qaitarma Syijn̄vaid̄ tor̄q̄t̄ȳr,

Elden ɕylq̄ qoimadn̄ tor̄ȳr t̄ūr̄ȳr,

Əzjret-sūltan, Mekege var̄ȳr pa edjn̄,

Ekj̄ at̄t̄ ne q̄r t̄ūr̄s̄ȳn̄ zor̄q̄t̄ȳr.

Ylkendj̄ aq̄a, k̄j̄c̄jn̄ j̄nj̄ deisjn̄,

Tezek-tezek degenge dyr̄j̄l̄deisjn̄,

Para ɕeseñ auz̄ȳ-auz̄ȳn̄ j̄lj̄n̄veisjn̄.

Aq̄ calmal̄ qoɕan̄ p̄r̄j̄m̄ deisjn̄.

ɕylgeldj̄ men Barandai ūrn̄ kelse,

Əɕjn̄ qav̄yl̄ volqandaī kyl̄j̄m̄deisjn̄,

ɕal̄ men ɕaia ūrl̄q̄tan̄ ɕainais̄n̄ da,

Aq̄yrette doñz̄d̄n̄ voq̄ȳn̄ ɕeisjn̄.

Avaq, Taraq v̄j̄r tuqan̄ el̄ emes pe,

ɕalq̄ȳr ɕatqan̄ taus̄yl̄mas̄ kol̄ emes pe,

ɕaz̄ ven̄ q̄s̄qa ɕegenj̄n̄ ūrl̄q̄ et̄j̄,

B̄yl̄ ɕegenj̄n̄ voq̄renen̄ teñ emes pe!

Ur̄ylar̄n̄ vas̄ym̄d̄ ɕūl̄ȳr alar,

Qan̄ɕȳq̄aqā otk̄j̄z̄j̄r̄ tes̄j̄r̄ alar,

ɕar̄ȳraɕt̄ȳ, Dulat̄ȳm̄ qaptar̄ ketse

Ot̄ȳz̄ yil̄j̄ t̄orenj̄n̄ nes̄j̄ qalar?!
Ur̄ylar̄n̄ vas̄ym̄d̄ kes̄j̄r̄ alar,

T̄j̄pt̄j̄ men̄j̄ olt̄j̄r̄señ qūn̄ym̄d̄ alar.

Sūran̄ɕ̄ men̄ Saurȳq̄ym̄ aman̄ bols̄a,

Q̄ȳz̄ȳnd̄ȳ qat̄ȳn̄n̄men̄ at̄qa salar.

Kenesar̄ȳ, Naurȳz̄vaī o da sendēī kyc̄t̄j̄ edj̄,

Qal̄n̄ q̄ȳq̄ȳz̄ qamal̄ȳr̄ ɕar̄ɕan̄ attan̄ tys̄ dedj̄,

Kekelj̄k̄ degen̄ kezendē t̄əkapparl̄q̄ asqanda,

V̄j̄r̄ t̄ovedē kyc̄t̄j̄ ōldj̄, aɕal̄ ɕet̄j̄r̄ j̄steldj̄.

Kel̄j̄r̄ edj̄m̄ ɕȳz̄j̄ndj̄

K̄oreijn̄ dep̄ al̄ȳstan,

Az̄qanā s̄oz̄j̄m̄ var̄ edj̄,

T̄ort̄ aiaq̄ym̄ ɕal̄ȳstan,

Men̄ kelgen̄men̄ xan̄ Tezek,

Edj̄reit̄j̄r̄ m̄irt̄ȳnd̄ȳ,

T̄j̄kj̄reit̄j̄r̄ ɕas̄ȳnd̄ȳ,

Aq̄ȳn̄ vā edj̄ xan̄ Tezek

ɕ̄r̄ȳs̄ȳnd̄ȳ al̄ȳr̄ taūs̄qan̄!?

Sonda Tezek t̄ore mañdaib̄na dom̄ȳras̄ȳn̄ syier̄ ot̄ȳr̄ eken, q̄yl̄ɕ̄ əperem̄ degen̄ ūrl̄q̄ar̄ da auz̄ȳna qarar̄ aq̄q̄aib̄r̄ qalqan̄. T̄orenj̄n̄ q̄ȳz̄-qat̄ȳndağ̄ v̄j̄r̄ t̄osekke ɕinal̄ȳr̄ ot̄ȳrađ̄.

Tezek t̄ore: — Syijn̄vaī degen̄ v̄j̄r̄ qū var̄ dep̄ es̄t̄j̄r̄ edj̄m̄, sol̄ sen̄ ekensjn̄ q̄oi, — dedj̄. Sonda Syijn̄vaī: — Ekeī degen̄ el̄ edj̄m̄, Syijn̄vaī degen̄ men̄. Yij̄nē kelgen̄ k̄j̄s̄j̄ge q̄yl̄ɕ̄ ala ɕȳḡj̄rgen̄ qandaī aq̄maq̄

neme edj? Sonda төре: — Менің иақытдағи сүрқытайым екенсін — dedj. — Арқь atam Авлайдың түсында Вуқар сырау деген ақып воһьр edj, бергь atam Әвјлдјң түсында Qavan ақып воһьр екен. Ақындардың көвјсј мақтаусь edj, сен воқтар keldјң, — dedj. — Зәгј aidahardың зәгјndeі екен, сјгјtter, meіmanqanaqа yige apar, — dedj, — мына ақыпды. Ақында өлең айтқызыр отьгьр Tezek төре: «Yige kјrgen qūr сырас, көрге kјrgen tјrј сырас» деген, ұрылар вјг атть әкер ақында вайла, — deіdj. Sonda қауьр, қаман қаракер ат вайлайды.

SYIJNBАIDЫҢ АТQA АITQАНЫ:

Қануар, қайдан keldјң қаракер таі,
Көске қаіау сүрsem de mјnveіmјn аі!
Арқаң қауьр, өзјңнјң etјң агьр,
Qaidan keldјң сығьды аіsaісь, оіvаі!

АТТЫҢ АITQАНЫ:

Менің nemdj сүраісьп еі Syіjnvaі,
Tyrgendegј xохoldың ать edjm аі!
Төрең ұрлар алқабь төрт аі voldь,
Er-toqьmьm tyspegen sorь edjm аі!

SYIJNBАI:

Қануар ось кунде арқаң қауьр,
Bolmasa қауьргьды, tyгјң төујр,
Агра, vіdаі сеп тұрған sol xохolda
Bаьңа tysken екен ylken зәујл.

АТ:

Моіньма qol сепреусј edj ұсьнқанда,
Jгјң сыгть арқамнан қьсьлқанда,
Агра, vіdаі сегенјм қүгьр қalsьп,
Tysken соң қуаньр em мүсьлmanqа!

SYIJNBАI:

Тақыр ау, мынау атың төујр tyгј,
Qoіa берсј қайлауға вјг сьл қүгь,
Tezek ұран сақырар тұлпар екен,
Ұстар mјngјn атыңды келер сьль!

Sonda Tezek, «qūdaıdyң qьзы көз рәlesј екен, ана атть qoіa «ber de, saгь атть аһьр kel», dedj. Saгь атть аһьр kelse, ol көрј ат екен.

SONDA SYIJNBАI:

Tezek ау мынау атың да saгь ат екен,
Qатыр қалқан kјrpјгј көрј ат екен.
Kөкқал Baraq қасқанда көр қуьр pa ең,
Сетј атаңнан берј қараі var ат екен.

Sonda sarъ attъ qoia verjр, vasqa at әker beredj. «Al endj, aqьnqa soiatьn qoi aьp kel» dedj. Bjr qu cјgjt qasqьr tartqan, qurttaqan, keskek vailaqan qoi aьp keledj. Sol qoiaqь vata sьraids Sondaqь Syijnvaidьn aitqanь:

Oipьtmau, mьna qoiaьn mergen qoi ma?
 Aq atьp talai-qьzьq kьrgen qoi ma?
 Artьna cалtaq-cалtaq qarai verdj,
 Bjr qorьq qasekeьnen kьrgen qoi ma?
 Acарсььq volqanda eldj asьgar,
 Tьsqaq laq soisaq da mьnь soima,
 Perdeьkesjн moьnьnьna salqьzьp ker,
 Atqьzqalь keldjн ve Syijnvaiqь?!
 Ataq vьlai volьp pa edj xan Avlai,
 Beilьn qacsa verekeь keter vьlai,
 Qaracьn men vьqaraq qьrьlmai ma,
 Әkre volqan keseldj qoi etjн cьp,
 Tьre qьdai, volsaq da tartsaqсь oivai!

SYIJNVАIDЬN TEZEKKE QOCTASQANЬ:

Taqьrau, cьrde yn cоq, kьkte yn cоq,
 Olgen soq sairap tьrqaп qьzьl tjl cоq,
 Cьldaspen cаqsь kьrgen yc amandas,
 Kьrgence ekj ailanьp kьm var, kьm cоq.
 Qasqa attьn er-toqьmь cарassa da,
 Ystjмde toiqьa kier cekrenjм cоq.
 Men saqan razь vor ketkenjм cоq
 Tьre edjн qaida cьrsen kьnjlge toq.
 Camanьnь mьrtь keber maqtanarda,
 Maqtanьp соqьqьnьna daq salarda.
 Cјgjtke kerdeьdegen kesjр vьter,
 Vaqьttь vasyndaqь aqtararda.
 Xan Tezek qьrьsьqьmьdь kesjр cьber,
 Qьrьqьzqьa qazaqpenen maqtanarqьa
 Kьrgence qoc aman vol Tezek tьre,
 Ketejн osь sөzven attanarda!

Sonda Tezek ustjnen cьz qoiaqь alqan jсјgjn cesjр, «mьnanь ki» dep qoьn sozadь. Syijnvai cөnjн tartadь, jсјktjн jсјnde ekj cьvek capan tьr eken, yсеujнjн cөnjн vьrdei tartadь. Sonda tьre, — Ei, Syijnvai, tonaimьsьn? «Taqьr, aqьn eldjн erkesj, vatьr eldjн serkesj degen, erkeljk qьlmaqanda olem ve, kьtermesen kelem ve?» deptj. Sonda tьre ala qoi dep vьrjn de qoia beredj. — Ei, Syijnvai оз yijm-de kicj! — deidj. Syijnvai kiedj. Kamcat vьrjk, kyldərj velveu, kək səlь etjk kigjzedj. Syijnvaidьn vьrьnqь kijр kelgen kijmjn cekcјzjр aьp vьrьlqьna «otqa өrtөp cьber!» deidj. Otqa qarap ala cөnelgende Syijnvaidьn aitqanь:

— Ei, taqьr dьcraпьn cьr iegjnde,
 Caman adam kьnveidj syieujne,

Otqa qıqan kijmdj ɵzjme ber,
 Isj sñjñr qaıbr edj syieğjme.
 Oтыrdым nese kyndeı tamacailar
 Qosыldым vyireğjñnen qarasaılar,
 Samanqara, Sımbıqtai ekj aqam var,
 Tjrsegj kɵrjñjr ury sorь qainar.

Sonda kijmjñ ɵzjne berjptj. Tezek tɵre Syijnvaiqa: menjñ ekj qbz,
 ekj ɵieljmdj samandacь,— deıdj. Syijnvai: «samandaimьñ» deıdj.
 — Ҙoғ, samanda! — Syijnvaidıñ aitqanь:

— Eı, Tezek, qьzdarıñdь ai saman var. ma.
 Qьzıñdь samandaitьñ adam var ma,
 Qьzıñnıñ bes tıñdıq vjreuj ury,
 Qıdai xanca qılqasьñ amal var ma?
 Xan Tezek osь kynde asuıñdь ai,
 Suьndai Susamırdıñ tasuıñdь ai!
 Qatıñnıñ vasь uryraq, mırnı keikj,
 Kelvetj megeçjññjñ qasıñndai.
 Bolqan soñ voıñ yıjr vjr uryasьñ ai,
 uryaq men de vjrege cosırtıñnıñ ai,
 Uıñnıñ laırdı qatıñ der,
 Qıdaiym dəl ɵzjne qosuıñ ai!

SYIJNVAIDıÑ TEZEKTJÑ ɵLGEN BALASьNA KɵNJL AITQANь

Qatırtımsıñ xan Tezek tırmaımьñ der,
 Syijnvai saqan keldj urylaimьñ der,
 Alsa qıdai ɵzj bergen balañdь aldь,
 Qoi, tyiesjñ qıdaidıñ urylaim der.

Balañ tırsıñ xan Tezek ɵzjñdj alar,
 Auzynda sairap tırqan sɵzjñdj alar,
 Aıbr qısar uryjzjr var denenđj
 uryatıñdar ekj qana kɵzjñ qalar.

Qıdai senen qorqatıñ qazaq emes,
 Syiretjr ɵzjñdj de kɵrge salar,
 ɵlmese ata-vaıaq qaida kettj,
 Kuctj volsaq qıdaidan alsь qavar!

Qas bala ɵlse, vjr tungj ury emes pe,
 Qatıñ ɵlse, vjr yıjr ury emes pe,
 Saqtasıñ Tezek senj vıl ɵljmnen
 Kempjr menen cal ɵlse kykь emes pe?!

Aq volattai tɵresjñ,
 Qasıñdar kezdei qayırsa.
 Aq qayıñdai tɵresjñ
 Qas sıvırdıñ maırsıñ!

KƏRJLJK TURALB

Sjrkjn, kərjljk keldj qoi kezjmenen,
 Keljn çaman qaraidь kəzjmenen,
 Qoьmen «mjneki» dep ūrmasa da,
 Urqandai qьr ketedj səzjmenen.

Aqьn vor çьrnamda çeldei boldьm,
 Otьzda asqar vьjk beldei boldьm,
 Otьz asьp qьrç çasqa kelgennen soң,
 Qartaqan çerdjñ çyzjn seldei boldьm,
 Qьrqtan asьp eluge kelgennen soң,
 Tuvjm tereң qıraqtь kəldəi boldьm.

Elu asьp, alpsqa kelgennen soң,
 Salьndь suqa jljngen seңdei boldьm,
 Alps asьp, çetpjske kelgennen soң,
 Tap taqьr el çallaqan çerdei boldьm.

Çetpjs asьp seksenge kelgennen soң,
 Cjgjtjk kərgen tys pen əңdei boldьñ,
 Seksen asьp, toqsanqa kelgennen soң,
 Kynge kyjьp quraqan kəndəi boldьm.

Aqьn vor çьrnamda ekjlendjm;
 Qьrqa çazvai keldjm tekjregjm,
 Alpssta al vəjđei kynjm aq qoi,
 Sonda da qaitpai çyrdj kəkrejgm,
 Alps asьp, çetpjske kelgennen soң,
 Tura almai oğьñmnan çer tjredjm.
 Çetpjs asьp, seksenge kelgennen soң,
 Kək toqtь əkre volqan sekjldendjm,
 Seksen asьp, toqsanqa kelgennen soң,
 Aq yrjck valarandai selkjldedjm.

Əuelj kərjljk keljьp tysjmdj aldь,
 Sonan soң auzьmdaqь tьsjmdj aldь,
 Ərge sьqsam beljme ərvj sьqьp,
 Tьzge tyssem tьzemnen kycjmdj aldь.
 Tьsqa aidap taң atqanca tynj voibь,
 Qualar qaita-qaita qьsьmqa aldь.
 «Esjk asьq yj suьp qalьrtь» dep,
 Təңertəñ keljn, sjrkjn, tьsьmьdь aldь.
 Əuelj kərjljk keljьp tyrjmdj aldь,
 Tьsjmdj auzьmdaqь vьğьñ aldь,
 Oiqa-qьrqa qacsam da voj vermedj,
 Qasьma çoldas volьp çyrjьp aldь.
 Aqaiьndь kjsjdei vjrgə qonьp,
 Sol sjrkjn, kynnen kynge sьğьmьdь aldь
 Syjñvai senjñ çoьñ vül emes dep,
 Çoьna kərjljktjñ vьğьp aldь,
 Vьğьnoğь sьrğar salar dauьs ta çoq,
 Qaribəqьp sjrkjn dauьs tьğьp aldь.

Qarъs çerde qaraiqan ekeи volъp,
Kjlkjlder kездjн aldъn jrjн aldъ...
Qudai qosqan qarъnпan vөlek çat der
Qasъta kөrpemdj asъp kjrjр aldъ.
Seksen qarъsa kelgen soң amaъtm qоq,
Moинъta er erttemei mjnр aldъ.
Seksenпen toqsan qarъsa kelgenjмde
Qarqanън qemtijjndeи vурjр aldъ.

BJRÇAN MEN SARANŇ, AITBSŇ

BJRÇAN SAL

(1825—1887)

(Yzindj)

BJRÇANNŇ AITQAN SÖZJ:

Bül yide Sara, var ma, kelsjn verj,
Jzdegen keljp türmьn Bjrçan serj,
Çolьqrai sözj ökteмge çyrgen сьqar,
Aulьnda Türьsvektjн өler çerj.

Sairatqan Orta çyzdjн бүлвүльмен,
Aqьpннң Altai, Qarьq aqтан керj,
Baravaг sözj теңdes adam bolsa
Kөңljmнjн тарqausь edj qaiqь-çerj.

Qьrandai aspandaqь çeldj kyngj,
Dausьmннң көterjler сьqsa terj,
Bolçaqan çer çarasьn maitalmanьn,
Çasьmnan maçan maqlım qьz ne derj.

Altьn menen kymjstjн naqьsьndai,
Mjnj çoq vjzden сьqar söz vederj,
Çatьr tjk көk maisaqa, vjr taidь söj,
Kecjkrei сьqсьn yiden bolsa өnerj!

Aq ьq, müz valaqьpн çerge tyspes,
Keң qolьq aqьmaçьpн alqьmь jspes,
Basaiьn артьqьнđь tez сьq, Sara,
Sen tygjl әkeңmenen voldьm jstes.

Bül yide Sara var ma, oьr ne qьr,
Qarsь ьçrai totь qüstai qanat qaçьr,
Çel qovьz, çez taqalь eңjreumjн,
Qara ter сьqqan saiьn ketem aqьr...

Mьң çarьm çьqь vjtken Qoçaqulqа,
Sөiletken senj balар qazaq ьlqа,
Asьqtai aq çamвьnь suluqа attьm,
Tьbьm сьqqan emes sendei tьlqа!
Sairatqan Orta çyzdjн бүлвүльмьн,
Qьzьqьr çyrgenjm çoq alar pьlqа.

Azqьndар сөktjн, Sara, сьldan-сьlqа.

Sözjñe tañ qalamıñ sypai almaı,
Aıtqanım kettj saqan unai almaı,

Aıstan tıler üsqan tyz qūsındai,
Bırçannıñ çan tañqalar kelısjne.

Моильнм çyzgen qazdai tyijledj,
Orta çyz әn сьрқасам syijnedj,
Ағоьппнъ çalqыз tonь qolqa tysse,
Tört Naiman orta voilь kijnedj.

Naimanda vailьq var ma vjzdjñ eldei,
Çyrsem de adam volamıñ munda kelmei,
Qыз sözjn kek көrmeitjn saitamıñ var,
Onымдъ tastamaimıñ özjm ölmei.

Atadan Bırçan sal vop tudım artьq,
Uramıñ er Qarqabat, Altai, Qarьq,
Aqquımen aspandaqь әn qosamıñ,
Qozqasam accь kyidj typten tartьp.
Qыгмьзь asьl bekzat vjr mjnezjm,
Keter em erkek volsaң vjr aq tarьp.

Samojaimıñ väige atьndai artьp-artьp.

Kөkcetau duanьna dañqьñ varqan,
Men Bırçan altьn tudai aıqьndalqan,
Esjtkelj, Sara senj yc çьl voldь,
Serj edjm tәnrekke qılac salqan.

Tylkijnj çygjrsjn qьran vaıqar,
Uıalsaң sözjn emes maqan aitar.
Qandь көz, mai çep alqьc aq ıqьpьñ.
Sen tygjł qasqьr көrse vjr aq saıqar.

Qaitaru sұramaimıñ kelse aңım,
Qыз zaңьñ paғьq qьlmaıtyñ eskj zaңьñ.
Kynjnde on көrjnse aıғьmaimıñ,
Kөk төvet voldь deme menj, çanım.

Tystjkten çan tañqalar көrgenjme,
Ceңbesem quanvaimıñ kelgenjme.

Aq maral osь çolь çьqьlmaı ket,
Altaidьñ duacr voldьñ mergenjme.
Өzjmdei vjr vastь adam söz vjlmeidj,
Qudaidьñ mьñ cykьrljk bergenjme.

Qыз sözj vatqan saıьñ çanım kьrer,
Qaramai qattь söile ölgenjme.

Адьмьм kynj vygjn qalьvьmda,
Ekj çьl otьz veske kelgenjme.

Kөzjmnjñ Kөkcetaudan qьғь tystj,
Atalьq, Qartaqaida çyrgenjnde.

Aıu volsaң da vasamıñ ait degende,
Taimaimıñ çaman qūstai көrgenjme.

SONDA SARANBYN AITQANBY:

— Ei, Bjrçan, çasъñ ylken, özjñ aça,
 Qыmвattыçым belgijj vjlseñ vaça,
 Qamъstъ tereñ köldjñ sünqarъmъñ,
 Qaңqырçan jldjrmeimjñ qarçыqaça.
 Eçelden sen belgijj çeldj көrjк,
 Таң qaldым sәuletjñdj senjñ көrjр,
 Senj aidaр аçалыңа алыр kelgen,
 Qūtman, er Сыгъvai qasыңа erjр.
 Sәiletpei сыңа sala kettjm dersjñ,
 Tyrjmdj көrseteijñ sәiler берjр.

Qarнъ асқан qырçыçъ var erkek тмъсыç,
 Sasыç der аузы çetpei maidaн çerjр.
 Sәilespei men сықылды өнерpazqа,
 Dandыma çyrgeñ күүнен tezek terjр.
 Öleңdj qolqа qыsaң: аqытайыñ,
 Samarqan çjвegjñdei onnan өrjр.
 Әnceijñ сырайы деп qimai түгмъñ,
 Kөzjñdj төrt қылар em astai керjр.
 Sөzvenen çeñemjñ деп oilamaңыз,
 Bjr çerden mydjrer деп көñijl вәljр,
 Аузыңды тarta sәile, Bjrçan ватыр,
 Çaramas çydep qaitsaң jzdep keljр.
 Tartылыр tarazyqа тең kelmeisjñ,
 Tjrjlseñ erтең kecke vygjñ өljр.

Arqыñnyñ таптықтыçы тjне осындай,
 Kjm vaiqar er qadjrjñ sөz qosылмай,
 Çai tastар qulacымды кең sozamaй,
 Sen tygijl Qoçaқıldан vjr сосыпvai.

Kyc penen көndjremjñ volmasaң da,
 Süstanыр tamaq çerden qozqasaң da,
 Artықыр, Arqыñsыñыр sandыrama,
 Oilaisыñ artықрын деп оңvasaң da.
 Naimaңqа çalqыз тыñ keregjñ соқ,
 Kelesjñ qайы sуrap anda-sanda,
 Men pәlen degen menen seskenveimjñ,
 Sosыr деп qorazdanыр aldasaң da.
 Aқыр өнер varлықын vaiqasarmъñ,
 Özjñdj өзjñ maqtар panvasaң da,
 Qaramды әrj-berjden соң vjr көrmeisjñ,
 Соңымнан ymjttj vor qalmasaң da.
 Toimaitыñ çetj vastъ çalmauzsыñ,
 Eskj-üsçы elden çыр çalmasaң da,
 Qыр çetjр ozamъñ Naiman cal деп,
 Вьсыçыр ар etkende samqasaң da.

Çылыңnyñ ағыңындай Arqыñ kedei,
 Toiqansыр mas volasыñ jçpei-çemei,

Qır aıqai salıqanıça kım cocıdı,
 Çeñermjn ittei qıbr adam demei.
 Naimannıñ aıuaqınan ket sadaqa,
 Qıazazıl vola berme ekj aıaqa,
 Çanaq ta qovızymen tyk qylıan çoq,
 Oıai ma sendei sorıb vıcaraqa.
 Oğıtıvai izder kelip ketken qaçqır,
 Çeñgen çoq Keñsımvai da o da añdır,
 Çanaq qasan çol aldı Savıgvaidan?
 Çamanıp köteredj Arqın sän qır.
 Bırçandı äke dese mensıpvemjn,
 Çarattı qız da volsam sonca raç qır,
 Çetjm vota sıqıldı bır delberdj,
 Qıdaıym tırj qoiqan nesjn çan qır.

Söilese mai tamızqan vılvıl tıljm,
 Sıqıldı gäuhar sipat naçıs çarqan,
 Açımız on sausaqym vörj de appaq,
 Bolqanda auzym saqat, ernim qaçraq.
 Kırj çoq otız tısjm meruerttei,
 Erjıvı tızdırğendei adamzatqa aq.

Моильым сақалындай сүзген қидың,
 Левзім сығындай сервет судың,
 Қаққанда төңкерілген қас вјтјсім,
 Асылқан аиватындай çıvek toзың.

Qırtıız qızı çıvek mañdaıym keç,
 Arqınnyñ qıdai qane qai qız teç?
 Tal voıym üzn da emes, qısqa da emes,
 Azar dıçrap volsaң da qai çerjm kem?

Tamaqym ças valanıñ vjlegjndeı,
 İqym tjk sandaldıñ teregjndeı,
 Bet aldım doñır qazdıñ keudesjndeı,
 Tal voıym çolvarıstıñ çyregjndeı.

Arqındı maqtasaң da çetj Naiman,
 Çetrek tygjı vailıqqa öttj Naiman,
 Buralqı yige sigen kycjk ittei,
 Bai volsaң mında Bırçan keldjn qaidan?

Eı, Bırçan, vı da çeter vjr vasyña,
 Qıl voıbr öte quat tır qasyma,
 Sen daq ças kınjnıen ardakersjn,
 Qırvıñ men çetkızvıegen qırdasıña.
 Örgenıñ daıvıstıñ kömeıjñ var,
 Atyñnyñ qazaç çetpes vırtasyna,
 Arqın emes, çıjtı sen äñgmecjl,
 Mıvnyñmen sıqı almassın qır vasyña,

Çyz Çanaq, on Ornvai çoldas alsañ,
 Men kerjl sen çeñilmei türmasıñ.
 Sanañ volsa osymen toqta, Bjrçan,
 Arqıñdъ vos qazdъrmai ürqasъqa.

SONDA BJRÇANNЫŇ AITQANЪ:

Sen tygjl, çetken emes erkek quyr,
 Tūman volqan çerjm çoq özjm tuyr,
 Sьnymen çairañ qaqыр samqaraqanda,
 Tūsyna kelgen emes adam çuьq.
 Mensjñvei qарь qalыр ökjnermjñ,
 Bzqarль көrjnedj sözjñ suьq,
 Varьnsa өnerjññjñ aıanvai sal,
 Kөñıldj көtermei aq sözven çuьr.
 Çoqşamьñ sağьnymen samqaitüqьñ,
 Bөige aрьñ serjñjñmdj salmaitüqьñ,
 Qыdan qılac moıьndъ көk айьmьñ,
 Lauqa çetj kynge talmaitüqьñ.
 Bolatрьñ ekj çuzdj, çetem qırьc,
 Kyiseujñ çatqan tyle tanvaitüqьñ,
 Gөuharьmьñ voz valaqa sөule vergen,
 Dandaima çamanьññan çandaitüqьñ.
 Oı çelke, qamьs qılaq qara көkrjñ,
 Tūnyqtan çyzjр jcei qanvaitüqьñ.
 Ürqasььq qылmasañ vjr vasьma,
 Qazaq çoq Bjrçan dese panvaitüqьñ.
 Dausьmьññ çañ tystj көrj çьнь,
 Dөujler varqan saıьñ volmaitüqьñ.
 Qarqavat Qara qoça Altai vavam,
 Osьndai eregьste qoldaitüqьñ.
 Qьğьmьqa qaraitüqьñ qara kermjñ,
 Añ almaı çerge veker donvaitüqьñ.
 Aıььmas, qañdъ valaq aq ıьqьñ,
 Tūnaqьm tigen qasqьr oñvaitüqьñ.
 Asьmьñ aspandaqь qıs volqanda,
 Qañtarda qalьsıldaqan toñvaitüqьñ.
 Tūlparьmьñ Kөr üqьь Öjarratьndai,
 Aldьna çygьrse mai salmaitüqьñ.
 Rystem — Dastandaimьñ dөл өnerge,
 Meңgerjр kьsj viler almaitüqьñ.

SONDA SARANЫŇ AITQANЪ:

Erkek çoq öz vasьma teңgerjлgen,
 Sөz рjrm on çasьmñan meңgerjлgen,
 Ne vjr nəzjk көzge olqь көrjñsem de
 San çyгьk qoidan oñai өңgerjлgen.
 Üsьrqañ төгьvielep aq tüqьñmьñ,
 Mataıdьñ Qara kerei sjñjрñen.

Дауыма аспандағь қўс айланар,
 Қўиыльр тоть қўстай төңкерилген.
 Ант үрқан, қўдай қаны, җасырмай айт,
 Сөзјм қоқ вјр кјсјден кем көрјngen.
 Сайрақан тамам Найман вүлвүльмьн,
 Қараста җел тигјзвей җем берјlген,
 Ҫүрт сыпсы өзј вјlмес екј дәукер,
 Белгј қоқ адымьнда теңгерјlген.
 Мақтаңаңаңьм волмаса осы кеудем,
 Он Арқьн салымьнан кең көрјngen.
 Вјrјnen вјrј дамыр асыр тусер,
 Дауыым алтын дудар қаң көрјngen.

SONDA BJRҪANNЫҢ АИТҚАНЬ:

Сөз аитар қандай кјсј деген kezde,
 Алдымнан қўдай айдар келдј kezјn,
 Вјr асқанға, вјr тосқьн бар ақ деген
 Талаидың қисьқ деусј ем қүрқан теzјn.
 Сјркјn аи, мұндай җүйрјк туармьсын
 Сөйлесјn алтындай қьр сөздјn җезјn,
 Қанатын көр салмақан ақтүлқыпшын,
 Ҫаралақ іемденер басқан јzјn.
 Қор boldың вјr қортыққа, Сара қалқам,
 Армансыз қылар кјmнјn оиу тyzјn.
 Денј sau adam емес Тастамвегјn,
 Ҫыр екен тастай алмай о да қьзын.
 Вјlр ем Сара сенјn сыңарыңды,
 Баса алмай армандамын қүрмағыңды,
 Ақ yiden аиқай салыр сыққан kezde ақ,
 Вјlгенmјn сөзге қайрат қыларыңды.

Вјlмеисјn neden зар вор сыларыңды,
 Маысқан сегіз қылы җүйрјк Сара,
 Қай җерден волҗамайсын тыңарыңды.
 Сақытыр, күйеујндј осында алдырт,
 Көрейн таңдар қосқан сыңарыңды.

Tez алдырт күйеујндј Сара саңлақ,
 Көрейн еркегјндј тиген таңдар
 Ҫақсылы көрмек уcјn деген, Сара,
 Өзј tyгјl ел қамын җеген Сара,
 Мырзаңды ит Ҫиенқұл сарсаң сақырт,
 Уялыр вөгелесјn неге, Сара?

SONDA SARANЫҢ НАЙМАННЫҢ ҪАҚСЫЛАРБНА МҰНЫҢ САҚЫР АИТҚАНЬ:

Қасы еке ау, мынау қалай сақырады,
 Ҫиенқұл теz келсјn деп ақырады.

Kөrsetsen асылыңды ар келіңдер,
 Аулыңда ол келгенсе отырады.
 Ағатыңда қол бермеген асыл тілім,
 Күн өтпей селсір ісқан қызы гүлім,
 Сіздерден пілсізденген үндемеусі ем,
 Есекке қосақтаулы өтті күнім.
 Өзіңді деусің едім қақсылардың
 Ақығы қайсы болды енді мүлкім.
 Алтайдың саңлақыммен сөйлесем де,
 Қоғ екен сүйсің іттеі өлсем құным.
 Сіздерге сенетіуің сорлы басым,
 Келгенде Сіенқұлға сұрапайды үнім.
 Өздерің Сіенқұлды көгір едің,
 Құдайдан қорқарай сұдар берің едің,
 Сағырған Найман салды ағуақына,
 Бөгіңде қыз да болсам серік едім.
 Бірқанға алды, көрсің Сіенқұлды,
 Бар сүйсіңде оны сұғы алаң болды.
 Пілттен кісі өлмеісе сағы сұғар,
 Қайтеің құдай қосыр іем қылды.
 Ініңді келмесе де келтір байлар,
 Өлмесің зығырданым күнде қайлар.
 Ақалар нәсілде дүіс болса,
 Құдайға тасығамын Қартақайлар.
 Қасы еке ау, көгір келдің қақтың үйің,
 Мен тығыл бөтенге де зорлық қыл,
 Сіенқұл егім болыр тұғар ма екен,
 Күніңде таңда мақар болса сұғы.
 Көзіңді ас, көңіліңді ала қылмай,
 Кетсең де өкпеледің бала қылмай,
 Сұғынан өлеңменен сағырайың,
 Бірқанға өзінді өзін таба қылмай.
 Сөлем де Сіенқұлға келсің қатрай,
 Келуге сосыңды неден батрай,
 Өгіңнің қолда бары өзіне алтың,
 Бірқанға бір тығақын тұрмың сатрай.
 Көгіңсің Бірқан салға ай секілді,
 Ақ қуісқар көңіл асар ай секілді,
 Ұсыңса қол қетпейтін ағуақың,
 Ағатыңға балаймың тай секілді.

SONDA BİRÇANNIŃ AITQANBY:

Сұғақыт, Сара сендей тумас бала
 Сеңге туғамсың мұндай дана!
 Овалың Есімбек пен Тұғыбекке,
 Сігітің сөндей екен еі веісара!
 Үі сұғың қорықса керек көз қасыңнан,

Qıbr ketkım kelmeıdj men qasınnan,
 Kemıter qai çerııdj dısrın cırkın,
 Adamzat ozar emes öz vashınnan!
 Çıverme Çıenqılqı saqırudı,
 Önersız yide vıler ah ırudı...
 Qır qaitar zıqırdanım kergennen sonı,
 Aldırma veker mında kırıııdj.
 ... Bılesın Arqın, Naiman tegıs zatın,
 Arqıqı saqır edj Bırçan atın,
 Kısıge sen sekııdj malın sacraı,
 Qazaqta qıladı eken çoqtı qatın.
 Dısranın çamandıı ne der senı,
 Belgıge Sara saqın bersem nenı,
 Bır vastı adam volmas senen önerıı,
 Aıvatın qalıtqı aıqın ai vederıı.
 Sadaqı tırnaqınnan ketsın, Sara,
 San sıırık kırı edım men nelerdı.
 Söz aıtı sonda Bırçan vızdın çaqı,
 Umıran, Sara, senı er uaqıtta,
 Qaıırqın sözben çetır esıl cırkın,
 Koremın qaita aınalır qai uaqıtta!
 Esımvek voqı saıra asınııdı,
 Silai kırı qız da volsa nesılıııdj!
 Uqrasaı Arqın çoqtı aıtı dersın,
 Eseke au, qılaqın aı osınııdı!
 Qılaın kırı ızatıraı sözđ qısqa,
 Ölenge çan kormedım mınan ısta!
 Atı ırqas demesen qarındasın,
 Adamın arıtı eken osı tısta!
 Sınmen vartı kynde duqı salsa,
 Lespes aqın tygıl ısqın qıs ta.

Oval tırqın ornda sauap ta var,
 Çıenqıl teı emes qoi vıl vaıqısqı.
 Zakonda zorlıq volmas çandı adamqı,
 Saqsın qor qır volmas bır nadanqı,
 Saran Çıenqılqı vere korme,
 Qız tygıl erkekke de keler çaman.
 Bar volsa sılegııde oilarsındar,
 Ölj tılın tır almas degen zaman.
 Balaulı vala qıstai Sara sorlı,
 Çoq eken osı kynde mınan çaman.

MAZMÜN

	Bej
4-vasıylıyna döiektene	3
I. Erteğjler.	
Aıaz vı	5
Er Teştk	16
Qıssa Qılamergen	34
II. Türmıs salt çörlar.	
Çar-çar	58
Bet acar	59
Tolqau	63
III. Batırlar çörlar.	
Er Edjge	64
Qovlandı batır çır	80
Alramıs batır	123
Oraq, Mamai (yzındj)	149
Qarasai, Qazı (Mürattan)	154
Çalgez (Mürattan)	168
IV. Liro-epostar.	
Qozı-Körpec, Baıan-Sulu (yzındj)	171
Qız Çıbek	190
V. Çeke aqındardıñ sıojarmalar.	
Asan-Qatır toloqau	230
Bıqar çırıau	231
I. Kerei, qalda varasın?	—
II. Aınalasın çer tırtan	232
III. Tılek	—
IV. Əi, Avılai	—
IV. Çal qıırqır qava der	233
V. Asqar taudıñ ölgenj	234
Bıqardıñ Avılai xanıja aitqanı	—
Dulat	
Zamana	236
Ei, aıtalıñ arnar ısanqı	240
Maqambet Ötemıs III	
Erlerdın jsı vıter me?	241
Tolısaqtan saz kecır	—

Ағартымақтан туысқан қазанат	—
Баймақамбетке айтқань	242
Cerniaz	
Cerniaz ағылның Баймақамбет сұлтанға айтқань	245
Наурызбай, Қансайым (ызяді)	248
Ньсамбайдың Кенесарь мен Наурызбайды қоғтағань	261
Dosqоға	
Кенесарь қоныстан ауарда айтқань	263
Кудері ағылның Қарғаралы тауымен қоғтағань	265
Beket batır	
Алман, Солпан дастанынан	273
Сортанбай	
Вала зарь	285
Орасыз ғалқан	287
Ғалғыздығ, кедейлік	—
Вай кедейді көрмейді	—
Вайды құдай айтқань	288
Мөңке иль Мйрат	
Үс қиан	288
Суыйнбай	
Суыйнбай мен тежек төре	293
Көңілік туралы	199
<i>VI. Бйрған sat</i>	301

Қазақстан
Ұлттық кітапханасы

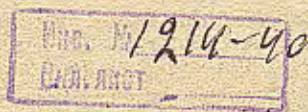

2 100117 022785

Қауапты редактор *Ә. Қанұзақов*.
Қауапты сызғарушы *Қ. Сәрсеков*.
Техникалық редактор *Р. Кирилцев*.
Қауапты корректор *Қ. Баттин*.

16/VI—1940-с. нәвоққа берілді. 3/IX—1940-с. басуға рұқсат етілді. Қағаз форматы
60×92¹/₁₆. Көлемі 19,5 в.т. Ав. в.т. есебі 24. Тиражы 10.000. Қазгосиздат №272
Індәкс ОК-з-в(қ). УГ—2842. Бағасы 2 с. 40 т. Түптеуі 80 т.

Қазполгrefрестің Кітап-журнал баспаханасы, Заказ № 1406.

Т Y Z E T U

Betj	Çolb	Basylub	Dürüb
8	çoq. 9	Nauryzbaıdın	Naıbaıdın
93	tom. 1	Qandjıjden	Qandjıjden
198	çoq. 2 (2-kol.)	Közjnjü gəuhər qarasb	Kös aldına qarasa
294	tom. 8	tezek	kezek

Зак. 1406.